Risale-i Nur Külliyatı'ndan
Aslına Sadık Kalınarak Kısmen Sadeleştirilmiştir

Sözler

Bediüzzaman Said Nursi

Hazırlayanlar
Adnan Kayıhan - İlhan Atılgan

UFUK

Risale-i Nur Külliyatı'ndan
Aslına Sadık Kalınarak Kısmen Sadeleştirilmiştir

Sözler

Bediüzzaman Said Nursî

Hazırlayanlar

Adnan Kayıhan - İlhan Atılgan

UFUK YAYINLARI / RİSALE-İ NUR KÜLLİYATI
SÖZLER
Copyright © Ufuk Yayınları, 2013
Bu eserin tüm yayın hakları Yaran Yayıncılık Tic. Ltd. Şirketi'ne aittir. Eserde yer alan metin ve resimlerin Yaran Yayıncılık Tic. Ltd. Şirketi'nin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.
Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan
Adnan KAYIHAN - İlhan ATILGAN
Görsel Tasarım
Ali BIYIKLI
ISBN
978-605-5314-36-1
Yayın Numarası
152
Basım Tarihi
Eylül 2014
Basım Yeri
Pasifik Ofset Yay. San. Tic. A.Ş.
Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok
34310 Haramidere / İSTANBUL
Tel: (0212) 412 17 00 Faks: (0212) 422 11 51
Ufuk Yayınları
Rasim Paşa Mah. Rıhtım Cad. Derya İş Merkezi
A Blok No: 28/39-48, Kadıköy / İstanbul
Tel: (0216) 449 49 09 Faks: (0216) 449 49 11
www.ufukkitap.com

Yayıncının Notu

Risale-i Nur'un geçmişine şöyle bir baktığımızda, alınan mesafenin şükür gerektirecek bir mazhariyet olduğunu görmemek körlük olur. Onun, minicik kâğıt parçalarına yazılıp rutubetli dehlizlerden muhataplarına ulaştırıldığı çetin günler çoktan geride kaldı. Bin bir ihtimamla, göz nuru dökülerek hazırlanan teksirlerin yerini şimdilerde az gayretle milyonlarca baskıya ulaşabilen matbaa teknikleri aldı.

Risale-i Nur ülke sınırlarını aştı ve artık dünyanın takip ettiği temel kaynaklardan biri haline geldi. Onlarca dilde milyonlarca insan, onun penceresinden Kur'an'ı ve kâinatı okuyor. Onunla ilgili olarak hemen her gün yeni bir etkinliğin haberi geliyor; seminerler, sempozyumlar, konferanslar birbirini izliyor. Nitelikli üniversitelerde kürsüler açılıyor ve onun dünyasına ait yenilikler akademik tezlere konu oluyor. *Risale-i Nur*, "İzm"lerin iflas ettiği yaşlı dünyamıza, Kur'an deryasının eşsiz bir dersi olarak kendi renk ve deseniyle hitap eden bir ümit kaynağı…

Henüz çok az sayıda insan tarafından ve el marifetiyle çoğaltılarak gizlice yayıldığı dönemde, "Bu eserleri dünyaya okutacağım." diyen Üstad'ın bir hayali daha hayat bulmuş durumda. Bugünleri ihsan eden Rabbimizin, yarının nesillerine neler lütfedeceğini şimdiden tahmin etmek zor olsa da gelecek günlerin daha aydınlık olacağından kuşkumuz yok.

Dünyanın Kur'an hakikatlerine koştuğu böyle bir dönemde, yakınında olduğu halde onun nur iklimine giremeyen bir neslin varlığı da gerçek. Bu nesil, araya örülen duvarları aşıp *Risale-i Nur*'a ulaşamıyor; ulaşsa da anlayamadığı için ondan mahrumiyet yaşıyor.

Evet, din adına ortaya koymamız gereken gayret kadar dilimizin muhafazası için de duruşumuzun net olması şart. Bu açıdan bakıldığında *Risale-i Nur*'un duruşu, takdirlerin üstünde. Dilin muhafazası konusunda *Risale-i Nur*'un yerine getirdiği işlevi kimse inkâr edemez. Ancak yolu henüz ona uğramayan büyük bir kitle var ve onlarla Nur külliyatı arasındaki mesafe her geçen gün açılıyor.

Öte yandan dilimiz, dünya dili olma yolunda dikkat çekici adımlarla ilerliyor.

Başka bir gerçek de yurt dışında yaşayan ve dilimizi canlı tutacak unsurlardan uzak büyümek zorunda kalan yeni nesiller.

İşte bu üç zümreyi göz önüne alan yayınevimiz, diğer dillere çevrilirken riayet edilen ölçüler çerçevesinde bazı tasarruflarla *Risale-i Nur*'u bu insanların da anlayabileceği bir dille yayımlamaya karar verdi. Bu çalışmanın üç temel hedefi var:

1. Özellikle televizyon ve internetten beslenen yeni neslin de anlayabileceği bir metin oluşturmak ve bu metin üzerinden eserin aslına geçiş imkânı sağlamak,

2. Türkçenin dünya dili olma yolunda ilerlediği bu dönemde, dilimizi yeni öğrenenlerin *Risale-i Nur Külliyatı*'na daha kolay ulaşıp Üstad'la daha erken tanışmasını sağlamak,

3. Ülkemiz dışında doğup büyüyen ve diyar-ı gurbette yaşayan, tabii olarak da *Risale-i Nur*'un yazıldığı dile aşina olmayan genç kuşakların, Nurların mesajına daha kolay ulaşmasına katkıda bulunmak.

İşte bu çalışma, böyle bir niyetin ürünü. Hedefi olan insana, onu ulaştırabilmek için atılan samimi bir adım...

Peki, bunun için ne yapıldı?

Öncelikle, *Risale-i Nur*'un mesajının günümüz diliyle ve en açık biçimde anlaşılması esas alındı. Ancak bu yapılırken, asıl metnin dokusunun bozulmamasına özen gösterildi. Anlamayı kolaylaştıracağı düşünülen yerlerde, kelimelerin bugünkü karşılıklarının seçilmesinin yanında, uzun cümleler bölündü ve aynı malzemeyle yeniden kuruldu. Istılahta yer alan terimler ve Nur külliyatının anahtar kavramları ise aynen korundu, değiştirilmedi.

Her ne kadar azami dikkat, titizlik ve hassasiyet gösterilmeye çalışılmış olsa da bize bakan yönüyle mutlaka eksiklikler, kusurlar ve gözden kaçan

noktalar olacaktır. Samimiyetle atılan bu adımın, okurlarımızdan gelecek yönlendirmelerle gerçek mecrasını bulacağından şüphemiz yok.

Bu vesileyle başta Adnan Kayıhan ve İlhan Atılgan beyefendilere, yapılan çalışmaya dair tenkit, yorum ve katkılarını esirgemeyen hocalarımıza teşekkür ederiz.

Hiç şüphesiz hatalar bize, güzellikler ise eserin pek muhterem müellifine aittir.

Ufuk Yayınları

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَبِهِ نَسْتَعِينُ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ

عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ[1]

[1] Rahman, Rahîm Allah'ın adıyla başlar ve ancak O'ndan yardım dileriz. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, medih ve minnet, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Bütün insanlığa rahmet ve kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği habibi Hazreti Muhammed *(aleyhissalâtü vesselam)* ile âline ve ashabına salât ve selam olsun.

Ey kardeş! Benden birkaç nasihat istedin. Sen bir asker olduğun için askerlik temsilleriyle sekiz hikâyeciği ve birkaç hakikati nefsimle beraber dinle. Çünkü ben, nefsimi nasihate herkesten daha muhtaç görüyorum. Vaktiyle sekiz ayetten istifade ederek sekiz "söz"ü, nefsime biraz uzunca söylemiştim. Şimdi kısaca ve herkesin anlayacağı bir dille anlatacağım. Kim isterse beraber dinlesin.

Birinci Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

“Bismillah” her hayrın başıdır.[2] Biz de önce onunla başlarız. Bil ey nefsim! Şu mübarek kelime, İslam’ın nişanı olduğu gibi bütün varlıkların da hal diliyle daimî virdidir.

[2] Cenâb-ı Hakk’ın isminin zikredilmediği bir işin eksik kalacağına dair bkz. İbn Mâce, *nikâh* 19; *Müsned* 2/359; en-Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ* 6/127-128; Abdurrezzak, *el-Musannef* 6/189; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 1/173, 174.

“Bismillah”ın ne büyük tükenmez bir kuvvet, ne bitmez bir bereket olduğunu anlamak istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Eskiden bedevî Arap çöllerinde bir adamın rahatça seyahat edebilmesi ve eşkıyanın şerrine uğramadan ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bir kabile reisinin ismini alması ve onun himayesine girmesi gerekirmiş. Yoksa o adam tek başına, sayısız düşman karşısında ihtiyaçlarıyla perişan olurmuş.

İşte böyle bir seyahat için iki adam çölde yola çıkmışlar. Onlardan biri mütevazı, diğeri gururluymuş. Mütevazı olan, bir reisin ismini almış; öteki almamış. Reisin ismini alan, her yerde selametle gezmiş. Ne zaman biri yolunu kesse, “Ben filan reisin ismiyle geziyorum.” der, eşkıya da ona ilişemezmiş. Bir çadıra girdiğinde o reisin namıyla hürmet görürmüş. Mağrur olan ise seyahati boyunca öyle belâlar çekmiş ki, tarif edilemez. Daima titremiş, dilencilik etmiş; hem zelil hem rezil olmuş.

İşte ey mağrur nefsim! Sen, o yolcusun. Şu dünya ise bir çöldür. Aczin ve fakrın sınırsızdır.[3] Düşmanların ve ihtiyaçların sonsuzdur. Madem öyle, bütün kâinata dilencilik etmekten ve her hadise karşısında titremekten kurtulmak için şu çölün Ebedî Mâlik’inin ve Ezelî Hâkim’inin ismini al!

[3] Bkz. Nisâ sûresi, 4/28.

Evet, bu kelime öyle mübarek bir definedir ki, sınırsız aczin ve fakrın ile seni sonsuz kudrete, rahmete bağlayıp Kadîr-i Rahîm’in dergâhında aczi ve fakrı en makbul bir şefaatçi yapar.

Bu kelime ile hareket eden, askere kaydolup devlet adına iş gören ve hiç kimseden korkusu olmayan adama benzer. “Kanun namına, devlet namına” der, her işi yapar ve her şeye karşı dayanır.

Başta demiştik ki: “Bütün varlıklar hal diliyle ‘Bismillah’ der.” Öyle mi?

Evet, nasıl ki, bütün şehir ahâlisini zorla bir yere sevk eden ve çalıştıran bir adam görsen onun kendi adına, kendi kuvvetiyle hareket etmediğini, bir asker olduğunu şüphesiz bilirsin. O adam, devlet namına hareket eder ve bir padişahın kuvvetine dayanır.

Aynen öyle de, her şey, Cenâb-ı Hakk’ın namına hareket eder. Zerre kadar tohumlar ve çekirdekler, başlarında koca ağaçları taşır, dağ gibi yükleri kaldırır. Demek ki, her bir ağaç “Bismillah” diyerek rahmet hazinesinin meyveleriyle ellerini doldurur, bize tablacılık eder. Her bir bostan “Bismillah” der, içinde çeşit çeşit pek çok leziz yiyeceğin beraber pişirildiği, Cenâb-ı Hakk’ın kudret mutfağından bir kazan haline gelir. İnek, deve, koyun, keçi gibi mübarek hayvanlardan her biri “Bismillah” diyerek rahmetin feyzinden birer süt çeşmesi olur. Bize hoş, temiz, âbıhayat gibi bir gıdayı Rezzak[4] namına takdim eder. Her bir bitkinin, ağacın, otun ipek gibi yumuşak kök ve damarları, “Bismillah” diyerek sert taş ve toprağı deler geçer. “Allah namına, Rahman namına” der, her şey ona itaat eder.

[4] **Rezzak**: Rızkın gerçek sahibi, sınırsız rızık veren Cenâb-ı Hak.

Evet, dalların havada büyümesi ve meyve vermesi gibi, o sert taş ve toprağın altındaki köklerin kolayca yayılması ve yer altında yemiş vermesi, hem o nazik, yeşil yaprakların, sıcaklığın şiddetine karşı aylarca yaş kalması da her şeyi tabiata bağlayanların ağzına şiddetli bir tokat vuruyor. Kör olası gözlerine parmağını sokuyor ve diyor ki:

“En güvendiğin sertlik ve sıcaklık bile bir emirle hareket ediyor ve o ipek misali yumuşak damarlar, Hazreti Musa’nın *(aleyhisselam)* asâsı gibi, فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ emrine uyarak taşları yarıyor. O sigara kâğıdı gibi ince, nazenin yapraklar ise Hazreti İbrahim’in *(aleyhisselam)* azaları gibi, ateş saçan sıcaklığa karşı يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ ayetini okuyor.”

[5] "(Bir zaman da Musa, kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de 'Asanı taşa vur!' demiştik." (Bakara sûresi, 2/60)

[6] "(Ateşe şöyle ferman ettik:) Ey ateş! Dokunma İbrahim'e! Serin ve selamet ol ona!" (Enbiyâ sûresi, 21/69)

Madem her şey mânen "Bismillah" der, Allah'ın nimetlerini O'nun namına getirip bize verir. Biz de "Bismillah" demeliyiz. Allah adına vermeli, Allah adına almalıyız. O'nun namına vermeyen gafil insanlardan bir şey almamalıyız.[7]

[7] Bkz. "Allah adına kesilmeyen hayvanın etini yemeyin!" (En'âm sûresi, 6/121); "Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek suretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah'a da ahirete de inanmadığı halde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin." (Bakara sûresi, 2/264)

Soru: Tablacı hükmündeki insanlara bir fiyat veriyoruz. Acaba asıl mal sahibi Cenâb-ı Hak bizden karşılık olarak ne istiyor?

Cevap: Evet, nimetlerin asıl sahibi Allah, o kıymetli nimetlere, mallara karşılık üç şey istiyor: Zikir, şükür ve fikir.

Başta "Bismillah", zikirdir. Sonda "Elhamdülillah", şükürdür. Ortada bu kıymetli, sanat harikası nimetlerin, Ehad ve Samed bir Zât'ın kudretinin mucizesi ve rahmetinin hediyesi olduğunu düşünmek ve anlamak ise fikirdir.

Bir padişahtan kıymetli bir hediye getiren miskin bir adamın ayağını öpüp hediyenin sahibini tanımamak ne kadar ahmaklık ise, nimetlerin görünüşteki sahiplerini yüceltip sevmek ve asıl sahibi olan Allah'ı unutmak, ondan bin derece daha büyük bir ahmaklıktır.

Ey nefis! Böyle ahmak olmamak istersen, Allah namına ver, Allah namına al, Allah namına başla, Allah namına işle[8] *vesselam.*

[8] Buunları Allah için yapanın imanının kemâle ermiş olacağına dair bkz. Tirmizî, *sünnet* 15; Ebû Dâvûd, *kıyâmet* 60; *Müsned* 3/438, 440.

On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı

(Makam münasebetiyle buraya alınmıştır.)

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ[9]'in binlerce sırrından altısına dairdir.

[9] Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla.

Bir Hatırlatma: Besmelenin rahmet noktasında parlak bir nuru, sönük aklıma uzaktan göründü. Onu, kendi nefsim için kaydetmeyi arzuladım. Yirmi-otuz kadar sır ile o nurun etrafında bir daire örmek, onu avlayıp kavramak istedim. Fakat maalesef şimdilik o arzumu tam gerçekleştiremedim, sırlar yirmi-otuzdan beş-altıya indi.

"Ey insan!" dediğim vakit, nefsimi kastediyorum. Bu dersi, nefsime has olduğu halde, ruhen benimle irtibatlı ve nefsi nefsimden daha uyanık zâtlara, belki istifade vesilesi olur niyetiyle, On Dördüncü Lem'a'nın İkinci Makamı olarak sunuyor, dikkatli kardeşlerimin değerlendirmesine havale ediyorum. Bu ders akıldan çok kalbe, delilden çok zevke bakar.

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ ۝ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَإِنَّهُ

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ[10]

[10] "(Hazreti Süleyman'ın mektubunu alan Sebe' Kraliçesi Belkıs:) 'Değerli danışmanlarım! Bana çok önemli bir mektup gönderildi. Mektup Süleyman'dandır ve Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla diye başlamaktadır.' dedi." (Neml sûresi, 27/29-30)

Bu makamda birkaç "sır" zikredilecektir.

Birinci Sır

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'in bir cilvesini şöyle gördüm:

Kâinatın, yeryüzünün ve insanın simasında birbirinin numunesi olan üç rubûbiyet mührü var.

Biri: Kâinatın bütünündeki yardımlaşma, dayanışma, birliktelik ve birbirinin ihtiyacına cevap verme gibi hususiyetlerden ortaya çıkan büyük ulûhiyet mührüdür ki, بِسْمِ اللّٰهِ[11] [Bismillah] ona bakıyor.

[11] Allah'ın adıyla.

İkincisi: Yeryüzünün simasında bitki ve hayvanların ihtiyaçlarının karşılanmasındaki, beslenip idare edilmesindeki benzerlik, münasebet,

intizam, uyum, lütuf ve merhametten ortaya çıkan büyük Rahmaniyet mührüdür ki, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ [Bismillahi'r-Rahman] ona bakıyor.

Üçüncüsü: İnsanın engin mahiyetinin simasındaki, Cenâb-ı Hakk'ın merhametinin latifelerinden, şefkatinin inceliklerinden ve parıltılarından ortaya çıkan yüce Rahîmiyet mührüdür ki, بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'deki الرَّحِيمِ [Rahîm] ona bakıyor.

Demek بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ âlem sayfasında nuranî bir satır meydana getiren üç ehadiyet[12] mührünün mukaddes bir unvanı, kuvvetli bir bağı ve parlak bir hattıdır. Yani, بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'in ucu, yukarıdan indirilerek kâinatın meyvesi ve âlemin küçük bir nüshası olan insana dayanır. Yeri Arş'a bağlar. İnsanın kendi arşına çıkması için bir yol olur.

[12] **Ehadiyet**: Cenâb-ı Hakk'ın tek tek her varlıkta görünen birlik tecellisi.

İkinci Sır

Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, akılları sayısız varlıkta görünen birlik tecellisinde boğmamak için daima o vahidiyetin içinde ehadiyet cilvesini gösteriyor. Mesela, nasıl ki güneş, ışığıyla sayısız şeyi kuşatır. Işığının tamamıyla beraber güneşin zâtını kavrayabilmek için gayet geniş bir tasavvur ve engin bir bakış gerektiğinden, güneş zâtını unutturmamak için her bir parlak şeydeki aksi vasıtasıyla kendini gösterir. Her parlak şey kendi kabiliyetince, güneşin zâtının cilvesiyle beraber ışık, sıcaklık gibi hususiyetlerini bildirir. Ve o parlak şeyler kabiliyetine göre, güneşi bütün sıfatlarıyla gösterdiği gibi, güneşin ışığı, sıcaklığı ve ışığındaki yedi renk gibi keyfiyetlerinin her biri de ulaştığı her şeyi kuşatır. Aynı şekilde, –وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[13] temsilde hata olmasın– Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyet ve samediyetinin,[14] her bir şeyde, bilhassa canlılarda, hele insanın mahiyetinin aynasında bütün isimleriyle bir cilvesi bulunduğu gibi, vahdet[15] ve vahidiyet[16] yönüyle de varlıklarla alâkalı olan her bir ismi onları kuşatıyor. İşte Kur'an, akılları birlik tecellileri içinde boğmamak ve kalblere Zât-ı Akdes'i unutturmamak için daima vahidiyetteki ehadiyet mührünü nazara veriyor ki, بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ o mührün üç mühim düğüm noktasını gösterir.

[13] “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

[14] **Samediyet**: Her şey Cenâb-ı Hakk'a muhtaç olduğu halde O'nun hiçbir şeye muhtaç olmaması.

[15] **Vahdet**: Birlik.

[16] **Vahidiyet**: Cenâb-ı Hakk'ın her şeyde birden görülen birlik tecellisi.

Üçüncü Sır

Şu sonsuz kâinatı şenlendiren, açıkça görüldüğü gibi, rahmettir. Karanlık içindeki şu varlıkları ışıklandıran, açıkça, yine rahmettir. Sonsuz ihtiyaçlar içinde yuvarlanan mahlûkatı terbiye eden, apaçık görüldüğü üzere, yine rahmettir. Bir ağaç her şeyiyle meyvesi için var olduğu gibi, bütün kâinatı insan için var eden ve her tarafta ona baktıran, onun yardımına koşturan, açıkça, rahmettir. Bu sonsuz uzayı ve boş, ıssız âlemi dolduran, nurlandıran ve şenlendiren, bizzat gördüğümüz gibi, rahmettir. Ve fâni insana ebediyet nimetini veren, onu ezelî ve ebedî bir Zât’a muhatap ve dost kılan, açıkça, yine rahmettir.

Ey insan! Madem rahmet böyle kuvvetli, cazibeli, sevimli, sana yardımcı ve sevilen bir hakikattir; بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ de, o hakikate yapış ve mutlak yalnızlıktan, kimsesizlikten, sonsuz ihtiyaçlarının elemlerinden kurtul. O Ezel ve Ebed Sultanı’nın dergâhına yönel ve o rahmetin şefkatiyle, şefaatiyle, parıltılarıyla o Sultan’a muhatap ve dost ol!

Evet, kâinattaki her çeşit varlığı hikmet dairesinde, insanın etrafında toplayıp onun bütün ihtiyaçlarına kusursuz bir intizam ve inayet ile koşturmak, açıkça, iki şekilde izah edilebilir. Ya kâinattaki her varlık insanı kendi kendine tanıdığı için ona itaat ediyor, onun yardımına koşuyor. Bu ihtimal, akıldan yüz derece uzak olmasının yanında, pek çok imkânsızlığı da doğurur. İnsan gibi mutlak aciz bir varlıkta kuvveti sınırsız Sultan-ı Mutlak’ın kudretinin bulunduğunu varsaymak lâzım gelir. Ya da bu yardımın, kâinatın perdesi arkasında bir Kadir-i Mutlak’ın ilmiyle gerçekleştiğini kabul etmek gerekir. Demek, kâinattaki varlıklar insanı tanımaz; onlar insanı bilen ve tanıyan, ona merhamet eden bir Zât’ın varlığının delilleridir.

Ey insan! Aklını başına al. Hiç mümkün müdür ki, bütün varlıkları sana yöneltip yardım ellerini uzattıran, senin ihtiyaçlarına "Lebbeyk!"[17] dedirten Zât-ı Zülcelâl seni bilmesin, tanımasın, görmesin? Madem O seni biliyor, rahmetiyle bildiğini bildiriyor. Sen de O'nu bil, hürmetle bildiğini bildir ve katiyen anla ki, bu koca kâinatı senin gibi mutlak zayıf, aciz, fakir, fâni ve küçük bir varlığın emrine vermek ve varlıkları yardımına göndermek, elbette hikmet, inayet, ilim ve kudreti de içeren bir rahmet hakikatidir. Böyle bir rahmet, senden küllî ve hâlis bir şükür, ciddi ve saf bir hürmet ister. İşte o hâlis şükrün, saf hürmetin tercümanı ve unvanı olan بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'i dilinden düşürme. Onu rahmete kavuşmaya vesile ve Rahman'ın dergâhında şefaatçi yap.

[17] Buyur, emret!

Evet, rahmetin varlığı ve gerçekleşmesi, güneş kadar aşikârdır. Nasıl ki, merkezdeki bir nakış, farklı yönlerden uzanan atkı ve iplerin düzeninden ve desenlerinden meydana gelir. Aynen öyle de, bu kâinatın büyük dairesinde bin bir ilahî ismin cilvesinden uzanan nuranî atkılar, kâinatın simasında öyle bir rahmet damgası içinde bir Rahîmiyet ve şefkat nakşını dokuyor ve öyle bir inayet mührünü işliyor ki, akıl sahiplerine kendini güneşten daha parlak bir şekilde gösteriyor.

Evet, güneşi ve ayı, yeryüzündeki unsurları ve madenleri, bitki ve hayvanları büyük bir nakşın atkı ipleri gibi bin bir isminin tecellileriyle tanzim eden ve hayata hizmetkâr kılan, bitki ve hayvanlar âlemindeki bütün annelerin yavrularına gayet şirin ve fedakârca şefkatleriyle şefkatini gösteren,[18] canlıları insanın emrine veren, böylece ilahî rubûbiyetin gayet güzel, şirin, büyük bir nakşını ve insanın kıymetini gösteren ve parlak rahmetini ortaya koyan Rahman-ı Zülcemâl, elbette kendi mutlak istiğnasıyla, yani hiçbir şeye muhtaç olmamasıyla beraber rahmetini, mutlak ihtiyaç içindeki canlılara ve insana makbul bir şefaatçi yapmıştır. Ey insan! Eğer insan isen بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ de, o şefaatçiyi bul.

[18] Varlıklarda bulunan acıma hissinin, Cenâb-ı Hakk'ın yüz mertebe rahmetinden sadece birinin bütün canlılar arasında taksim edilmiş hali olduğuna dair bkz. Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21.

Evet, yeryüzünde dört yüz bin farklı bitki ve hayvan türünü, hiçbirini unutmadan, şaşırmadan, vakti vaktine, kusursuz bir intizam, hikmet ve inayetle idare eden, yeryüzünün simasına ehadiyet mührünü koyan, açıkça, bizzat görüldüğü üzere, rahmettir. *O rahmetin varlığı, şu yeryüzündeki varlıklar kadar kesin olduğu gibi, onun gerçekleştiğinin varlıklar sayısınca delili var.*

Evet, zeminin yüzünde bir rahmet ve ehadiyet mührü bulunduğu gibi, insanın manevî mahiyetinin simasında da öyle bir rahmet damgası vardır ki, yeryüzünün simasındaki merhamet mühründen ve kâinatın simasındaki büyük rahmet damgasından daha aşağı değildir. Onun âdeta bin bir ismin cilvesinin odak noktasıymış gibi bir kuşatıcılığı var.

Ey insan! Hiç mümkün müdür ki, sana bu simayı veren ve ona böyle bir rahmet ve ehadiyet mührü vuran Zât seni başıboş bıraksın,[19] sana kıymet vermesin, senin hareketlerine dikkat etmesin, senin için var olan bu kâinatı abes kılsın,[20] yaratılış ağacını meyvesi çürük, bozuk, kıymetsiz bir ağaç hükmüne indirsin? Hem hiçbir şekilde şüphe kabul etmeyen ve hiçbir bakımdan noksanlığı bulunmayan, güneş gibi aşikâr olan rahmetini ve ışık gibi açıkça görünen hikmetini inkâr ettirsin? Hâşâ!..

[19] Bkz. "İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır?" (Kıyâmet sûresi, 75/36)

[20] Bkz. "Bizim sizi boşuna yarattığımızı, Bizim huzurumuza dönüp hesap vermeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minûn sûresi, 23/115)

Ey insan! Bil ki, o rahmetin arşına ulaşmak için bir merdiven var. O da بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'dir. Onun ne kadar mühim olduğunu anlamak istersen, Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın yüz on dört sûresinin başına, bütün mübarek kitapların ve mübarek işlerin başlangıçlarına bak. Besmelenin kıymetinin büyüklüğüne kesin bir delil şudur: İmam Şâfiî *(radiyallâhu anh)* gibi çok büyük müçtehitler demiş ki, "*Besmele tek bir ayet olduğu halde, Kur'an'da yüz on dört defa nazil olmuştur.*"[21]

[21] Bkz. eş-Şâfiî, *el-Ümm* 1/208; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* 1/8; el-Gazâlî, *el-Mustasfâ* 1/82; İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fî Ehâdîsi'l-Hilâf* 1/345-347; ez-Zeylaî, *Nasbu'r-Râye* 1/327.

Dördüncü Sır

Sınırsız bir çokluk içinde birlik tecellisi, إِيَّاكَ نَعْبُدُ[22] demekle herkese kâfi gelmiyor, fikir dağılıyor. Bütün kâinattaki vahdetin arkasında bulunan Ehad Zât'ı düşünüp إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[23] demek için yeryüzü genişliğinde bir kalb gerekir. Ve bu sırdan dolayı, küçük şeylerde ehadiyet mührünü açıkça gösterdiği gibi, her bir varlık türünde ehadiyet damgasına işaret etmek ve Zât'ını akla getirmek için Ehad Yaratıcı, rahmaniyet mührü içinde bir ehadiyet imzası gösteriyor ki, herkes her mertebede zahmetsizce إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ diyerek doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e hitap edip yönelsin.

[22] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[23] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

İşte, Kur'an-ı Hakîm bu büyük sırrı ifade etmek için kâinatın en büyük dairesini, mesela göklerin ve yerin yaratılışını anlattığı sırada, birden en küçük daireden, ince ve basit bir şeyden bahseder ki, ehadiyet mührünü açıkça göstersin. Mesela göklerin ve yerin yaratılışını anlatırken, insanın yaratılışından, sesinden, simasındaki nimet ve hikmet inceliklerinden bahis açar. Ta ki fikir dağılmasın, kalb boğulmasın, ruh doğrudan doğruya Mabud'unu bulsun. وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ[24] ayeti bu hakikati mucizevî bir şekilde gösteriyor.

[24] "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır." (Rûm sûresi, 30/22)

Evet, sonsuz vahdet mühürlerinin iç içe daireler gibi en büyüğünden en küçüğüne kadar sayısız varlıkta çeşitleri ve mertebeleri vardır. Fakat o vahdet ne kadar olsa da yine çokluk içinde bir vahdettir. Hakiki hitabı tam sağlayamaz. Onun için vahdetin arkasında ehadiyet mührünün bulunması lâzımdır. Ta ki, çokluğu hatıra getirmesin. Kalbde doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e yol açsın.

Hem nazarları o ehadiyet mührüne çevirmek ve kalbleri ona çekmek için üstüne gayet cazibeli bir nakış, parlak bir nur, şirin bir tatlılık, sevimli bir güzellik ve kuvvetli bir hakikat olan rahmet ve rahîmiyet damgasını basmıştır. Evet, o rahmetin kuvvetidir ki, şuur sahiplerinin nazarlarını

kendine çeker ve ehadiyet mührüne ulaştırır. Ehad Yaratıcı'yı düşündürür, sonra da insanı إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[25] ayetindeki hakiki hitaba mazhar eder. İşte بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ Fatiha'nın fihristi ve Kur'an'ın kısa bir özeti olması yönüyle zikredilen bu büyük sırrın unvanı ve tercümanıdır. Bu unvanı eline alan, rahmetin tabakalarında gezebilir. Bu tercümanı konuşturan, rahmet sırlarını öğrenir, rahîmiyet ve şefkat nurlarını görür.

[25] "(Haydi öyleyse deyiniz:) Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

Beşinci Sır

Bir hadis-i şerifte buyrulmuş ki: إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلٰى صُورَةِ الرَّحْمٰنِ[26] –veya denildiği gibi.

[26] "Şüphesiz Allah Teâlâ, insanı Rahman suretinde yaratmıştır." Buhârî, *isti'zân* 1; Müslim, *birr* 115, *cennet* 28; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.

Tarikat ehli bir kısım zâtlar, bu hadisi iman esaslarıyla örtüşmeyen tuhaf bir tarzda tefsir etmişler. Hatta onlardan aşk ehli bazı kimseler, insanın manevî yüzüne Rahman'ın bir sureti olarak bakmış. Ehl-i tarikatın bir kısmında sekr, yani manevî sarhoşluk hali, aşk ehlinin çoğunda da istiğrak[27] ve hakikatleri birbirine karıştırma gibi haller bulunduğundan, onlar hakikate zıt anlayışlarında belki mazur görülebilirler. Fakat aklı başında olan, inanç esaslarına aykırı mânâları kabul edemez. Yoksa hata etmiş olur.

[27] **İstiğrak**: Allah aşkı ile dünyayı unutup kendinden geçmek.

Evet, bütün kâinatı bir saray, bir ev gibi muntazam bir şekilde idare eden, yıldızları zerreler gibi hikmetle ve kolayca çeviren, gezdiren, zerreleri itaatkâr memurlar gibi istihdam eden Zât-ı Akdes-i İlahî'nin ortağı, eşi, zıddı, dengi bulunmadığı gibi, لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ[28] sırrıyla, sureti, misli, misali, benzeri de olamaz. Fakat وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[29] sırrıyla, örnek ve temsillerle icraatına, sıfatlarına ve isimlerine bakılır. Demek, örnekler ve temsiller, O'nun icraatı hakkında olabilir. Zikredilen hadis-i şerifin pek çok maksadından biri şudur: İnsan, Rahman ismini tamamen gösteren bir surette yaratılmıştır. Evet, daha önce söylediğimiz gibi, kâinatın simasında, bin bir ilahî ismin parıltılarından

tezahür eden Rahman ismi görünür; yeryüzünün simasında Cenâb-ı Hakk'ın mutlak rubûbiyetinin sayısız cilvesiyle tezahür eden Rahman ismi gösterilir. Aynen öyle de, insan her şeyi içine alan kuşatıcı suretiyle küçük bir ölçekte, dünyanın ve kâinatın siması gibi yine Rahman isminin mükemmel bir cilvesini gösterir.

[28] "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, her şeyi hakkıyla işitir ve görür." (Şûrâ sûresi, 42/11)

[29] "Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar Allah'ındır. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm sûresi, 30/27). Ayrıca Nahl sûresinin 60. ayeti de aynı hususu biraz değişik ifadelerle beyan etmektedir.

Hadis şuna da işaret eder: Rahman ve Rahîm Yaratıcının delilleri ve aynaları olan canlılar ve insan gibi mazharların, Vacibü'l-Vücûd Zât'ı gösterdikleri o kadar kesin ve aşikârdır ki, mesela güneşin suretini ve aksini tutan parlak bir aynanın parıltısına ve güneşe delil oluşunun açıklığına işaret mahiyetinde, "O ayna güneştir." denilmesi gibi, "İnsanda Rahman'ın sureti var." ifadesi delâletin açıklığına ve münasebetin mükemmelliğine işaret olarak söylenmiştir. Şu sırdan dolayı, Vahdet-i Vücûd inancını kabul edenlerin aşırıya gitmeyen kısmı, bu delâletin aşikârlığına ve bu münasebetin mükemmelliğine bir unvan olarak لَا مَوْجُودَ إِلَّا هُوَ[30] demiştir.

[30] Vücûd-u Vâcib'e nispeten başka şeylere var denilmemeli... Onlar "varlık" unvanına lâyık değildir.

اَللّٰهُمَّ يَا رَحْمٰنُ يَا رَحِيمُ بِحَقِّ بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اِرْحَمْنَا كَمَا يَلِيقُ بِرَحِيمِيَّتِكَ وَفَهِّمْنَا أَسْرَارَ بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمٰنِيَّتِكَ اٰمِينَ[31]

[31] Ey Rahman, Rahîm Allahım! 'Bismillâhirrahmânirrahîm'in hakkı için, rahîmiyetine yaraşır şekilde bize merhamet et ve rahmaniyetine yaraşır şekilde, bize 'Bismillâhirrahmânirrahîm'in sırlarını anlamayı lütfet.

Altıncı Sır

Ey sonsuz acz ve fakr içinde yuvarlanan biçare insan! Rahmetin ne kadar kıymetli bir vesile ve ne kadar makbul bir şefaatçi olduğunu şuradan anla: O rahmet, öyle Yüce bir Sultan'a ulaşmaya vesiledir ki, O'nun ordusunda yıldızlarla zerreler beraberce, tam bir intizam ve itaatle hizmet ediyor. O Zât-ı Zülcelâl'in, o Ezel ve Ebed Sultan'ının Zât'ına ait bir istiğnası var; O, mutlak bir istiğna içindedir, hiçbir şeye muhtaç değildir. Hiçbir şekilde

kâinata ve varlıklara ihtiyacı olmayan sınırsız ve kayıtsız bir Ganî'dir, zenginlik sahibidir. Ve bütün kâinat emri, idaresi, heybet ve azameti altında tam bir itaatle, celâline boyun eğmiştir.

İşte ey insan! Rahmet seni her bakımdan Müstağni olan o Zât'ın, o Ebedî Sultan'ın huzuruna çıkarır, O'na dost ve muhatap yapar, sana sevgili bir kul vaziyeti verir. Nasıl ki, sen güneşe çok uzaksın, hiçbir şekilde yetişemiyor ve yanaşamıyorsun. Fakat güneşin ışığı, aksini ve cilvesini aynan vasıtasıyla senin eline ulaştırıyor. Aynen öyle de: Biz her türlü kusur ve noksandan münezzeh o Zât'a, o Ezel ve Ebed Güneşi'ne sonsuz uzak olsak ve yanaşamasak da rahmetinin nuru O'nu bize yakın ediyor.

İşte ey insan! Bu rahmeti bulan, ebedî, tükenmez bir nur hazinesi bulmuş olur. O hazineyi bulmanın yolu, rahmetin en parlak misali ve temsilcisi, en belâgatli lisanı ve ilancısı olan ve Kur'an'da "Âlemlere Rahmet"[32] unvanıyla anılan Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* sünnetine uymaktır. Âlemlere rahmet olan, rahmetin o cisimleşmiş haline ulaşma vesilesi ise salâvattır. Evet, salâvatın mânâsı rahmettir. O canlı, cisimleşmiş rahmete bir rahmet duası hükmündeki salâvat, âlemlere rahmet olan o zâta kavuşmaya vesiledir.[33] Öyleyse âlemlere rahmet olan Resûl-u Ekrem'e kavuşmak için salavâtı kendine vasıta yap ve o zâtı da *(aleyhissalâtü vesselam)* Rahman'ın rahmetine vesile kabul et.

[32] Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/107.

[33] Peygamber Efendimiz'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* salât ve selam getirmenin önemine dair bkz. Ahzâb sûresi, 33/56; Müslim, *salât* 11, 70; Tirmizî, *vitr* 21; Ebû Dâvûd, *salât* 36, 201, *vitr* 26.

Bütün ümmetin, "rahmeten li'l-âlemîn"[34] olan zât *(aleyhissalâtü vesselam)* hakkında sonsuz rahmet mânâsıyla salâvat getirmesi, rahmetin ne kadar kıymetli bir ilahî hediye olduğunu ve ne kadar geniş bir daireye sahip bulunduğunu parlak bir şekilde ispat eder.

[34] Âlemlere rahmet.

Sözün Özü: Rahmet hazinelerinin en kıymetli pırlantası ve bekçisi Zât-ı Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* olduğu gibi, birinci anahtarı da بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ 'dir. Bu hazinelerin kapısını en kolay açan anahtar ise salâvattır.

اَللّٰهُمَّ بِحَقِّ أَسْرَارِ بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِحُرْمَتِهٖ، وَعَلٰى اٰلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ أَجْمَعِينَ وَارْحَمْنَا رَحْمَةً تُغْنِينَا بِهَا عَنْ رَحْمَةِ مَنْ سِوَاكَ مِنْ خَلْقِكَ اٰمِينَ[35]

[35] Allahım! ‘Bismillâhirrahmânirrahîm’in sırlarının hakkı için, âlemlere rahmet olarak gönderdiğin zâta ve bütün âl ve ashabına, Senin rahmetine ve onun hürmetine yaraşır bir şekilde salât ve selam eyle. Bize de, öyle bir rahmetle merhamet et ki, Senden gayrı, mahlûkatından hiç kimsenin merhametine muhtaç olmayalım.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[36]

[36] “Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

İkinci Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ[37]

[37] "O takva sahipleri ki görünmeyen âleme inanırlar." (Bakara sûresi, 2/3)

İmanda ne kadar büyük bir saadet ve nimet, ne kadar büyük bir lezzet ve rahatlık bulunduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki adam, hem keyif hem de ticaret için seyahate çıkarlar. Bunlardan kendini beğenmiş ve talihsiz olan bir tarafa; hakkı, hakikati tanıyan ve bahtiyar olansa diğer tarafa gider.

Kendini beğenmiş adam, sadece kendini düşünmesinin, bencilliğinin ve her şeyi kötü görmesinin cezası olarak kendi bakışına göre pek fena bir memlekete düşer. Her yerde aciz biçarelerin, zorba ve dehşetli adamların elinden ve zulmünden feryat ettiğini duyar, hazin, elemli bir hal görür. Bütün memleket, baştan başa bir matem yurduna döndüğünden, o adam şu elemli ve karanlık hali hissetmemek için sarhoşluktan başka çare bulamaz. Çünkü ortalıkta dehşet verici cenazeler ve ümitsizce ağlayan yetimler görür, herkes ona düşman ve yabancı görünür. Vicdanı azap içinde kalır.

Hakkı tanıyan, daima hak düşünen ve güzel ahlâklı olan adam ise nazarında pek güzel bir memlekete düşer. İşte bu iyi adam, gittiği her yerde büyük bir şenlik, her tarafta bir sevinç, bir eğlence, coşkunluk ve neşe içinde zikir meclisleri görür. Herkes ona dost ve akraba görünür. Bütün memlekette 'yaşasın'lar ve teşekkürlerle umumi bir terhis şenliği vardır. O adam, sevinçli bir şekilde asker alımı için tekbir ve kelime-i tevhid nidalarıyla bir davul sesi, bir mûsikî işitir. Önceki bahtsız adam hem kendisinin hem de bütün halkın elemiyle acı çekerken şu bahtiyar, hem kendisinin hem de herkesin sevinciyle mutlu olur, ferah bulur. O ticaretten güzel bir kazanç elde eder, Allah'a şükreder.

Sonra döner, öteki adama rastlar. Onun halini anlayınca şöyle der: "Yahu sen divane olmuşsun! İçindeki çirkinlikler dışına aksetmiş olmalı ki, gülmeyi ağlamak, terhisi soymak ve talan etmek zannetmişsin. Aklını başına

al, kalbini temizle. Ta ki gözünden şu musibetli perde kalksın, hakikati görebilesin. Zira son derece adil, merhametli, idaresi altındakilerin hukukunu gözeten, kudretli, intizamı seven, şefkatli bir Melik'in, göz önünde bu derece terakki ve mükemmellik eserleri gösteren memleketi, senin zannettiğin gibi olamaz."

Sonra o bedbahtın aklı başına gelir. Pişman olur ve "Evet, ben sarhoşluktan divane olmuştum. Allah senden razı olsun, beni cehennem gibi bir vaziyetten kurtardın." der.

Ey nefsim! Bil ki, temsildeki birinci adam kâfir veya Allah'a isyan eden gafildir. Şu dünya onun gözünde baştan başa bir matem yurdudur. Bütün canlılar, ayrılık ve yokluk tokadıyla ağlayan birer yetimdir. Hayvanlar ve insanlar ise ecelin pençesiyle parçalanan kimsesiz başıbozuklardır. Dağlar ve denizler gibi büyük varlıklar, ruhsuz, dehşet verici cenazeler hükmündedir. Küfründen ve dalâletinden kaynaklanan daha bunun gibi pek çok elemli, ezici, dehşetli vehim ona manevî bir azap verir.

Diğer adam ise mümindir. Cenâb-ı Hâlık'ı tanır, tasdik eder. Onun gözünde şu dünya Rahman'ın bir zikir meclisi, insan ve hayvanların talim yeri, insanlarla cinlerin imtihan meydanıdır. Bütün hayvan ve insanların ölümü ise bir terhistir.

Hayat vazifesini bitirenler, yeni vazifelilere yer açılsın ve onlar gelip çalışsınlar diye bu fâni diyardan, manevî bir sevinç içinde, derdi, sıkıntısı olmayan başka bir âleme giderler.

Hayvanların ve insanların doğumu ise askere, silah altına, vazife başına alınmaktır. Bütün canlılar vazifeli, mutlu birer asker; işini doğru yapan, halinden memnun birer memurdur. İşitilen bütün sedâlar ise ya vazife başlangıcındaki zikir ve tesbihler, ya paydos esnasında duyulan şükür ve ferahlama nidaları yahut çalışma neşesinden doğan nağmelerdir. O müminin nazarında bütün varlıklar, Seyyid-i Kerîm'inin ve Mâlik-i Rahîm'inin sevimli birer hizmetkârı, dost birer memuru, şirin birer kitabıdır. O talihli

adamın imanından bunun gibi daha pek çok hoş, yüce, leziz ve tatlı hakikat tecelli eder, ortaya çıkar.

Demek, iman manevî bir tûba ağacının[38] çekirdeğini taşıyor. Küfür ise manevî bir cehennem zakkumunun[39] tohumunu saklıyor.

[38] Tûbâ'nın, cennetteki bir ağaç olduğuna dair bkz. *Müsned* 4/183; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/29; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 16/429, 430; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 17/127, 128.

[39] Zakkum ağacı için bkz. İsrâ sûresi, 17/60; Sâffât sûresi, 37/62-65; Duhân sûresi, 44/43-44; Vâkıa sûresi, 56/51-53; Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 42, *kader* 10; Tirmizî, *tefsîru sûre* (17) 4; İbn Mâce, *cehennem* 38; *Müsned* 1/300, 338.

Demek ki, selamet ve emniyet yalnız İslamiyet'te ve imandadır. Öyleyse daima, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى دِينِ الْإِسْلَامِ وَكَمَالِ الْإِيمَانِ[40] *demeliyiz.*

[40] Bize ihsan ettiği İslam dini ve kâmil iman nimeti için Allah'a hamd olsun.

Üçüncü Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا[41]

[41] "Ey insanlar! (Hem sizi hem de sizden önceki insanları yaratan) Rabbinize ibadet ediniz." (Bakara sûresi, 2/21)

İbadetin ne kadar büyük bir ticaret ve saadet, Allah'a isyanın ve haram zevklere düşkünlüğün ise ne büyük bir zarar ve felâket olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir zamanlar iki asker, uzak bir şehre gitmek için emir alırlar. Yol ikileşinceye kadar beraber giderler. Orada bulunan bir adam onlara şöyle der: "Şu sağdaki yol zararsızdır ve yolcularının onda dokuzu büyük kâr elde eder, rahatlık görür. Soldaki yolun ise hiç faydası olmamakla beraber on yolcusundan dokuzu zarara uğrar. Yolların ikisi de kısa ve aynı uzunluktadır. Aralarında yalnız bir fark var ki, düzeni ve kanunu olmayan sol yolun yolcusu çantasız, silahsız gider. Görünüşte bir hafiflik, yalancı bir rahatlık hisseder. Askerî düzen altındaki sağ yolun yolcusu ise besleyici gıdalarla dolu dört okkalık[42] bir çantayı ve her düşmanı alt edecek iki okkalık, devlete ait mükemmel bir silahı taşımaya mecburdur."

[42] 1,282 kilogramlık ağırlık ölçüsü.

Yolu tarif eden o adamın sözünü dinledikten sonra iki askerden bahtiyar olan sağa gider. Görünüşte omzuna ve sırtına bir ağırlık yüklenir. Fakat kalbi ve ruhu binlerce batman[43] ağırlığındaki minnet ve korkulardan kurtulur.

[43] 7,692 kilogramlık ağırlık ölçüsü, 6 okka.

Öteki, talihsiz olan ise askerliği bırakır. Düzene uymak istemez, sol tarafa gider. Bedeni bir batman ağırlıktan kurtulur; fakat kalbi binlerce batman minnet, ruhu da sonsuz korkular altında ezilir. Hem herkese dilenci olur hem de her şey ve her hadise karşısında titrer. Sonunda gideceği yere varır. Orada, asi ve kaçak olmanın cezasını görür.

Askerlik nizamını seven, çantasını ve silahını muhafaza edip sağ tarafa giden asker ise varmak istediği şehre kimsenin minneti altına girmeden, kimseden korkmadan, kalbi ve vicdanı rahat bir şekilde ulaşır. Orada, vazifesini güzelce yapan namuslu bir askere yaraşır mükâfat görür.

İşte ey isyankâr nefis!

Bil ki: O iki yolcudan birincisi, Allah'ın emirlerine itaat eden, öteki ise nefsin kötü arzularına uyan asi insandır. O yol, ruhlar âleminden gelip kabirden geçerek ahirete giden hayat yoludur. O çanta ve silah, ibadet ve takvayı temsil eder. İbadetin görünüşte bir ağırlığı olsa da mânâsında öyle bir rahatlık ve hafiflik vardır ki, tarif edilemez. Çünkü kul, namazında, أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ[44] yani, "O'ndan başka Hâlık ve Rezzak yoktur! Zarar ve fayda O'nun elindedir.[45] O hem Hakîm'dir, abes iş yapmaz; hem Rahîm'dir, ihsanı, merhameti çoktur." der. Buna inandığından, her şeyde bir rahmet hazinesinin kapısını bulur ve dua ile o kapıyı çalar. Her şeyi Rabbinin emrine boyun eğmiş görür, O'na sığınır. Tevekkül ile O'na dayanıp her musibet karşısında korunur. İmanı, kendisine tam bir emniyet hissi verir.

[44] "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur." (Müslim, *salât* 60; Tirmizî, *salât* 216; Ebû Dâvûd, *salât* 178; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/292)

[45] Bkz. Bakara sûresi, 2/102; Âl-i İmran sûresi, 3/26; 6/71; A'râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/18, 49, 106; Ra'd sûresi, 13/16; Tâhâ sûresi, 20/89; Enbiyâ sûresi, 21/66; Hac sûresi, 22/12; Furkan sûresi, 25/3, 55; Şuarâ sûresi, 26/73; Fetih sûresi, 48/11; Mücadele sûresi, 58/10; Mümtahine sûresi, 60/3; Ayrıca bkz. Tirmizî, *kader* 10; *Müsned* 6/441.

Evet, her hakiki iyi vasıf gibi cesaretin de kaynağı imandır, kulluktur;[46] *her kötü haslet gibi korkaklığın da kaynağı dalâlettir!*[47]

[46] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/173.

[47] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/151; Enfâl sûresi, 8/12.

Evet, yerküre bomba olup patlasa, muhtemeldir ki, kalbi tam nurlanmış bir kulu korkutmaz. Aksine o kul, Samed Rabbinin harika kudretini lezzetli bir hayret içinde seyreder. Aklı aydınlanmış denilen kalbsiz ve Allah'a karşı asi, meşhur bir filozof ise gökte bir kuyruklu yıldız görse yerde titrer. "Acaba bu serseri yıldız dünyamıza çarpar mı?" deyip evhama düşer. (Bir

vakit böyle bir yıldızdan koca Amerika titredi. Çokları gece vakti evlerini terk etti.)

Evet, insanın ihtiyaçları sınırsız olduğu halde, sermayesi neredeyse yok gibidir; sayısız musibete maruz kaldığı halde bunlara karşı koyacak kudreti hiç hükmündedir. Sermayesinin ve iktidarının sınırı, elinin yetiştiği yere kadardır. Emellerinin, arzularının, elem ve endişelerinin dairesi ise gözünün, hayalinin ulaştığı noktaya kadar geniştir.

İşte bu derece aciz, zayıf, fakir ve muhtaç insan ruhu[48] için ibadet, tevekkül, tevhid ve teslimin ne kadar büyük bir kâr, bir saadet, bir nimet olduğunu, bütün bütün kör olmayan görür, anlar.

[48] Bkz. Fâtır sûresi, 35/15.

Malûmdur ki, zararsız yol zararlı yola –onda bir kaybetme ihtimali olsa bile– tercih edilir. Kaldı ki, meselemiz olan kulluk yolu zararsızdır ve onda dokuz ihtimalle insanı bir ebedî saadet hazinesine ulaştırır. Nefsin arzularına uyma ve Allah'a isyan yolunda ise –o yolda gidenlerin de itirafıyla– fayda yoktur ve onda dokuz ihtimalle ebedî azap ve helâk bulunur. Bu, şu hususta söz sahibi olan, gözü manevî alemlere açık sayısız zâtın şahitliğiyle sabittir; zevk ve keşf ehlinin haber vermesiyle, yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecede kesindir.

Kısacası: *Ahiret saadeti gibi dünya saadetin de ibadette ve Allah'a kulluktadır. Öyleyse daima* اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى الطَّاعَةِ وَالتَّوْفِيقِ[49] *demeli ve Müslüman olduğumuza şükretmeliyiz.*

[49] Bize itaat ve muvaffakiyet nasip eden Allah'a hamd olsun.

Dördüncü Söz

بِسْــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ[50]

[50] "Namaz, dinin direğidir." hadisi için bkz. el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl* 3/135, 136; el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 3/39; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/404. Yakın ifadeler için ayrıca bkz. Tirmizi, *îmân* 8; *Müsned* 5/231, 237; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/428; el-Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* 7/426.

Namazın ne kadar kıymetli ve mühim olduğunu, ne kadar az bir gayretle ne çok şey kazandırdığını, namazsız insanın ne kadar divane ve zararda olduğunu iki kere iki dört eder derecesinde kesin bir şekilde anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciğe bak, gör:

Bir zaman büyük bir hükümdar, iki hizmetkârını, her birine yirmi dört altın verip ikamet etmeleri için iki ay uzaklıktaki has ve güzel çiftliğine gönderir. Onlara der ki: "Şu parayı yol ve bilet masrafı yapınız, orada size lâzım olacak bazı şeyleri satın alınız. Bir günlük mesafede bir istasyon var. Oraya hem araba hem gemi hem tren hem de uçak bulunur. Herkes sermayesine göre birine biner."

İki hizmetkâr bu dersi aldıktan sonra yola çıkarlar. Bahtiyar olan, istasyona kadar parasının bir kısmını harcar. Fakat o masrafla birlikte, efendisinin hoşuna gidecek öyle güzel bir ticaret yapar ki, sermayesi birden bine çıkar.

Öteki hizmetkâr, talihsiz ve serseri olduğundan istasyona kadar yirmi üç altınını harcar. Kumar gibi şeylere verip ziyan eder. Elinde bir tek altın kalır. Arkadaşı ona, "Yahu, bu uzun yolda yaya ve aç kalmamak için şu altınını bir bilete ver. Efendimiz kerimdir; sana merhamet eder, işlediğin kusuru bağışlar. Seni de uçağa bindirirler, ikamet edeceğimiz yere bir günde gideriz. Yoksa iki ayda aşılan bu çölde aç, yaya ve yalnız yolculuk etmeye mecbur kalırsın." der.

Acaba şu adam inat ederek o tek altınını bir define anahtarı hükmündeki bilete vermeyip geçici bir lezzet için eğlenceye sarf etse; onun gayet zararda, akılsız ve talihsiz olduğunu en akılsız adam bile anlamaz mı?

İşte ey namazsız insan ve ey namazdan hoşlanmayan nefsim!

O hükümdar, Rabbimiz, Hâlık'ımızdır. O iki hizmetkâr yolcudan biri dindar, namazını şevkle kılan; öteki ise gafil ve namazsız insandır. O yirmi dört altın, her günkü yirmi dört saatlik ömre işaret eder. O has çiftlik, cennettir. O istasyon, kabirdir. O seyahat ise insanın kabre, haşre, ebediyete gidecek yolculuğudur. Amellere ve takvanın derecesine göre, o uzun yol farklı mertebelerde kat edilir. Takva sahiplerinden bir kısmı, şimşek gibi, bin senelik yolu bir günde geçer. Bir kısmı da hayal gibi, elli bin senelik mesafeyi bir günde aşar. (Kur'an-ı Azîmüşşan bu hakikate iki ayetiyle işaret ediyor.[51]) O bilet ise namazdır. Bir tek saat, abdestle beraber beş vakit namaza kâfi gelir.

[51] Bkz. "Gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'na yükselir." (Secde sûresi, 32/5); "Melekler ve Ruh O'nun Arş'ına, uzunluğu elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

Acaba, yirmi üç saatini şu kısacık dünya hayatına sarf eden ve o uzun, ebedî hayata bir tek saatini ayırmayan insan, ne kadar zarardadır, nefsine ne kadar zulmeder ve ne kadar akılsızca davranır! Zira bin adamın katıldığı bir piyango kumarına malının yarısını vermeyi akıl kabul etmez, çünkü kazanç ihtimali binde birdir. Malının yirmi dörtte birini, kazanma ihtimalinin yüzde doksan dokuz olduğu tasdik edilmiş ebedî bir hazineye vermemek de, aynı şekilde, akıl ve hikmete zıt hareket etmektir. Kendini akıllı zanneden insan bunu anlamaz mı?

Halbuki namazda ruh, kalb ve akıl için büyük bir rahatlık vardır. Hem namaz bedene de o kadar ağır bir iş değildir.

Hem namaz kılanın dünyaya ait diğer mubah işleri de güzel bir niyetle ibadet yerine geçer. İnsan, ömür sermayesini bu şekilde ahirete mal edebilir. Böylece fâni ömrünü bir yönüyle ebedileştirir.

Beşinci Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ[52]

[52] "Allah fenâlıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir." (Nahl sûresi, 16/128)

Namaz kılmanın ve büyük günahları işlememenin,[53] insan için ne derece hakiki bir vazife ve onun yaradılışına ne kadar uygun bir gaye olduğunu görmek istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

[53] Bkz. Nisâ sûresi, 4/31; Şûrâ sûresi, 42/37; Necm sûresi, 53/32.

Seferberlik halindeki bir taburda, biri eğitimli, vazifesini seven; diğeri acemi, nefsine düşkün iki asker bulunuyordu. Vazifesini seven, eğitime ve harbe katılır, işine dikkat eder, erzakını ve yiyeceğini hiç düşünmezdi. Çünkü onu beslemenin, ihtiyaçlarını karşılamanın, hasta olduğunda tedavi etmenin, hatta ihtiyaç duyduğunda lokmayı ağzına koymanın devletin işi olduğunu bilirdi. Onun asıl vazifesi eğitim ve hizmetti. Bazı erzak ve teçhizat işlerinde çalışır, kazan kaynatır, karavanayı yıkar, taşırdı. Ona, "Ne yapıyorsun?" diye sorulsa, "Nafakam için çalışıyorum." demez, "Devletin işini görüyorum." derdi.

Nefsine düşkün ve acemi olan diğer asker ise eğitime ve hizmete dikkat etmezdi. "O devletin işidir, bana ne!" der, daima nafakasını düşünüp onun peşinde koşar, taburunu terk eder, çarşıya gidip alışveriş yapardı.

Bir gün, talimli arkadaşı ona şöyle dedi: "Arkadaş, asıl vazifen eğitim almak ve savaşmaktır. Sen onun için buraya getirildin. Padişaha güven, o seni aç bırakmaz. Çünkü bu, onun vazifesidir. Hem sen aciz ve fakirsin, kendine her yerde yiyecek bulamazsın. Şimdi savaş ve seferberlik zamanıdır. Hem çalışmazsan sana asi der, ceza verirler. Evet, ortada iki vazife görünüyor. Biri, padişahınkidir ki, bazen onun işini görürüz, o da bizi besler. Diğeri bizim vazifemiz, eğitim ve hizmettir. Hem padişah işimizi kolaylaştırır, bize yardım eder."

Acaba o serseri asker, arkadaşına kulak vermezse ne kadar tehlikede kalır, anlarsın!

İşte ey tembel nefsim! O dalgalı harp meydanı, bu gürültülü ve sıkıntılı dünya hayatıdır. Taburlara taksim edilen ordu, bütün insanlıktır. O tabur ise bu asrın İslam cemaatidir. O iki askerden biri, dinin farzlarını bilen ve yerine getiren, büyük günahları terk edip günah işlememek için nefsine ve şeytana karşı savaşan takva sahibi Müslümandır. Diğeri ise rızkın gerçek sahibi Cenâb-ı Hakk'ı itham etmek derecesinde geçim derdine düşüp farz ibadetlerini terk eden ve tuttuğu yolda rastgele günahlar işleyen, zarar içindeki isyankârdır. O eğitim, başta namaz olmak üzere, ibadetlerdir. O harp ise nefse ve heveslere, cin ve insan şeytanlara karşı savaşıp kalbini ve ruhunu günahlardan, kötü ahlâktan ve ebediyen mahvolmaktan kurtarmaktır. Ve hikâyedeki iki vazifeden biri, hayatı verip insanı beslemek; diğeri ise hayatı verene ve kendisini besleyene kulluk edip yalvarmak, O'na tevekkül edip güvenmektir.

Evet hayat, Cenâb-ı Hakk'ın Samediyetine[54] yaraşır sanatının en parlak mucizelerinden biri ve Rabbanî hikmetinin bir harikasıdır. İşte, bu hayatı kim vermiş ise rızıkla besleyen ve devam ettiren de O'dur,[55] başkası olamaz! Buna delil mi istiyorsun? Meyve kurdu ve balık gibi en zayıf, en aptal hayvanlar en iyi şekilde beslenir. Çocuklar ve yavrular gibi en aciz, en nazik varlıklara en iyi rızık verilir.

[54] **Samediyet**: Her şey Cenâb-ı Hakk'a muhtaç olduğu halde O'nun hiçbir şeye muhtaç olmaması.

[55] Bkz. Bakara sûresi, 2/22, 60; En'âm sûresi, 6/99, 141, 142, 151; A'râf sûresi, 7/32, 160; Enfâl sûresi, 8/26; Yûnus sûresi, 10/31, 59, 93; Hûd sûresi, 11/6; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/20; Nahl sûresi, 16/72, 112, 114; İsrâ sûresi, 17/70; Ankebût sûresi, 29/17, 60, 62; Rûm sûresi, 30/37, 40; Sebe sûresi, 34/15, 24, 36; Yâsîn sûresi, 36/47; Zümer sûresi, 39/52; Mü'min sûresi, 40/13, 64; Fussilet sûresi, 41/10; Şûrâ sûresi, 42/12, 19, 27; Zâriyât sûresi, 51/22, 58; Cum'a sûresi, 62/11; Talâk sûresi, 65/3; Mülk sûresi, 67/15, 21.

Evet, helâl rızık kazanmanın iktidar ve irade ile değil, acz ve zaaf ile olduğunu anlamak için balıklar ile tilkileri, yavrular ile canavarları, ağaçlar ile hayvanları kıyaslamak kâfidir.

Demek ki, geçim derdi için namazını terk eden,[56] eğitimi ve siperini bırakıp çarşıda dilencilik yapan askere benzer. Bununla beraber, başkalarına yük

olmamak için, namazını kıldıktan sonra Cenâb-ı Rezzak-ı Kerîm'in rahmet mutfağından rızkını bizzat aramak güzeldir, mertliktir ve bir ibadettir.

[56] Bkz. Tâhâ sûresi, 20/132; Zâriyât sûresi, 51/57-58.

Hem fıtratı ve manevî donanımı, insanın ibadet için yaratıldığını gösteriyor.[57] Zira dünya hayatı için lâzım olan amel ve iktidar yönünden insan küçük bir serçe kuşuna bile yetişemez. Fakat manevî ve uhrevî hayatı için gerekli ilim, fakrını itiraf ederek Allah'a yalvarma ve ibadet yönünden o, bütün canlıların sultanı ve kumandanı hükmündedir.

[57] Bkz. Zâriyât sûresi, 51/56.

Ey nefsim! Demek, dünya hayatını asıl maksat yapar ve daima ona çalışırsan, küçük bir serçe kuşunun askeri hükmünde olursun. Eğer ahiret hayatını asıl maksat yapıp bu hayatı da ona vesile ve tarla bilir,[58] orası için çalışırsan, o vakit canlıların büyük bir kumandanı, şu dünyada Cenâb-ı Hakk'ın nazlı ve niyaz eden bir kulu, aziz ve muhterem bir misafiri olursun.

[58] "Dünya, ahiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/19; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/495; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* s. 497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 205. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresinin 20. ayetine ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

İşte sana iki yol.[59] İstediğini seçebilirsin. Hidayeti ve başarıyı merhametlilerin en merhametlisi Allah'tan iste...

[59] Bkz. "şükür" ya da "küfür" yolu (Dehr sûresi, 76/3); "iki yol (hayır ve şer yolu)" (Beled sûresi, 90/10); "kötülük" ya da "takva" yolu (Şems sûresi, 91/8); "en kolay yol" ya da "en güç yol" (Leyl sûresi, 92/5-10).

Altıncı Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ[60]

[60] "Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır." (Tevbe sûresi, 9/111)

Nefsini ve malını Cenâb-ı Hakk'a satmanın, O'na kul ve asker olmanın ne kadar kârlı bir ticaret, ne kadar şerefli bir rütbe olduğunu anlamak istersen, şu temsilî hikâyeciği dinle:

Bir zamanlar bir padişah, emrindeki iki adama emanet olarak, içinde fabrika, makine, at ve silah gibi şeyler bulunan birer çiftlik verir. Fakat fırtınalı bir savaş zamanı olduğundan hiçbir şey kararında kalmaz, ya mahvolur ya da değişip gider. Padişah, kusursuz merhametiyle o iki adama en yüksek memurunu, başyaverini gönderir ve çok şefkatli bir ferman ile onlara şöyle der:

"Elinizdeki emanetimi bana satınız. Ben sizin için muhafaza edeyim, boş yere ziyan olmasın. Savaş bittikten sonra onu size daha güzel bir şekilde iade edeceğim. Hem o emanet kendi malınızmış gibi size çok yüksek bir fiyat vereceğim. O makineler ve fabrikadaki âletler benim adımla ve benim tezgâhımda işletilecek, fiyatları birden bine yükselecek. Bütün kârı da size bırakacağım. Hem siz aciz ve fakirsiniz, o büyük işlerin giderlerini karşılayamazsınız. İhtiyacınız olan her şeyi ve bütün masrafları ben üzerime alacağım. Bütün geliri ve kazancı ise size vereceğim, vazifeniz bitene kadar elinizde bırakacağım. İşte beş mertebe kâr içinde kâr!..

Görüyorsunuz ki, hiç kimse elindekini muhafaza edemiyor. Eğer o emaneti bana satmazsanız, herkesinki gibi elinizden çıkacak ve boş yere gidecek. Hem o yüksek fiyattan da mahrum kalacaksınız. O nazik, kıymetli âletler, ölçüler işlenecekleri uygun maden ve kullanılacakları iş bulunmayınca bütün bütün kıymetten düşecek. Hem idare ve muhafaza zahmeti, külfeti başınıza kalacak. Hem de emanete hıyanet cezası göreceksiniz. İşte beş derece zarar içinde zarar...

Emanetimi bana satmak, bana asker olup onu benim adımla kullanmak demektir. Adi bir esir ve başıbozuk olmak yerine, yüce bir padişahın has, serbest, kıymetli bir askeri olursunuz.”

Şu iltifatı ve fermanı dinledikten sonra, o iki adamdan aklı başında olan şöyle der:

— Başüstüne! Ben iftiharla satarım ve binlerce teşekkür ederim.

O çiftlikte ebediyen kalacakmış gibi dünyanın sarsıntılarından, gürültü ve sıkıntılarından habersiz, mağrur, nefsi firavunlaşmış, bencil ve ayyaş olan diğer adam ise,

— Hayır! Padişah kimmiş! Ben mülkümü satmam, keyfimi bozmam, der.

Bir zaman sonra birinci adam öyle bir mertebeye çıkar ki, herkes onun haline gıpta eder. Padişahın lütfuna mazhar olur ve has sarayında saadet içinde yaşar. Diğer adam ise öyle bir hale düşer ki, hem herkes ona acır ve hem de “müstahaktır!” der. Çünkü hatasının neticesi olarak hem saadeti ve mülkü elinden kayıp gitmiştir hem de cezasını çekip azap görmektedir.

İşte ey hevesleri sınırsız nefis! Şu misalin dürbünüyle hakikatin yüzüne bak!

O padişah, Ezel ve Ebed Sultanı olan Rabbin, Hâlıkındır. O çiftlikler, makineler, âletler, ölçüler ise hayat dairende sahip oldukların; bedenin, ruhun ve kalbin ile onların içindeki göz ve dil, akıl ve hayal gibi görünen ve görünmeyen uzuvların, duygularındır. O şerefli başyaver, Resûl-u Kerim’dir *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*. Sağlam esaslar içeren o ferman ise Kur’an-ı Hakîm’dir ki, bahsettiğimiz büyük ticareti şu ayetle ilan ediyor:

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ[61]

[61] “Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.” (Tevbe sûresi, 9/111)

Ve o dalgalı savaş meydanı, şu fırtınalı dünya yüzüdür; durmuyor, dönüyor, bozuluyor ve her insanın aklına şu fikri getiriyor: “Madem her şey fânidir, elimizden çıkacak, kaybolacak. Acaba bunları ebedileştirmenin bir çaresi yok mu?” Böyle düşünürken birden Kur’an’ın semavî sedâsı işitilir: “Evet,

var. Hem de beş mertebe içinde kârlı bir şekilde güzel ve kolay bir çaresi var.”

Soru: Nedir?

Cevap: Emaneti hakiki sahibine satmak... İşte o satışta, beş derece kâr içinde kâr vardır.

Birinci Kâr: Fâni mal sonsuzluk kazanır. Çünkü Kayyûm ve Bâki olan Zât-ı Zülcelâl’e verilen ve O’nun yolunda sarf edilen şu geçici ömür ebedileşir, bâki meyveler verir. O vakit ömrün dakikaları, âdeta tohumlar, çekirdekler gibi görünüşte yok olup çürüse de bekâ âleminde saadet çiçekleri açar ve sümbüllenir. Ve berzah âleminde parlak, hoş, sevimli birer manzara haline gelir.

İkinci Kâr: Cennet gibi bir karşılık verilir.

Üçüncü Kâr: Her uzvun ve kabiliyetin kıymeti, birden bine çıkar.

Mesela, akıl bir âlettir. Eğer onu Cenâb-ı Hakk’a satmayıp nefis hesabına çalıştırırsan, öyle uğursuz, sıkıntı veren ve insanı rahatsız eden bir âlet olur ki, geçmiş zamanın hazin elemlerini ve gelecek zamanın korkutucu hallerini senin şu biçare başına yükler. Uğursuz ve zararlı bir âlet seviyesine iner. İşte bunun içindir ki, Allah’a isyan eden bir insan, aklın verdiği sıkıntıdan ve rahatsızlıktan kurtulmak için çoğunlukla ya sarhoşluğa ya da eğlenceye sığınır. Eğer Hakiki Mâlik’ine satılsa ve O’nun hesabına çalıştırılsa akıl öyle tılsımlı bir anahtar olur ki, şu kâinattaki sayısız rahmet hazinesini ve hikmet definesini açar. Böylece sahibini ebedî saadete hazırlayan Rabbanî bir kılavuz derecesine çıkar.

Mesela, göz bir uzuvdur ki, ruh bu âlemi o pencereden seyreder. Eğer onu Cenâb-ı Hakk’a satmayıp nefis hesabına çalıştırırsan; geçici, devamsız bazı güzellikleri, manzaraları seyrederek şehvete ve nefsin heveslerine arsız bir hizmetkâr olur.

Eğer her şeyi gören Sâni’ine satarsan, O’nun hesabına ve izni dairesinde kullanırsan o zaman göz, şu büyük kâinat kitabının okuyucusu, şu âlemdeki

Rabbanî sanat mucizelerinin bir seyircisi ve yeryüzü bahçesindeki rahmet çiçeklerinin mübarek bir arısı mertebesine çıkar.

Mesela, dildeki tat alma duyusunu Fâtır-ı Hakîm'ine satmayıp nefis hesabına, miden için çalıştırırsan, o vakit midenin ahırına ve fabrikasına bir kapıcı seviyesine iner, kıymeti düşer. Eğer Rezzak-ı Kerim'e satarsan, o tat alma hissi ilahî rahmet hazinelerinin mahir bir nezaretçisi ve Samed Yaratıcının kudret sofralarının şükreden bir müfettişi rütbesine yükselir.

İşte ey akıl, dikkat et! Uğursuz bir âlet nerede, kâinatın anahtarı nerede? Ey göz, güzel bak! Adi, arsız bir adam nerede, kâinat kitabının ilim sahibi bir seyircisi nerede? Ve ey dil, iyi tat! Bir kapıcı ve bir fabrika yasakçısı nerede, Cenâb-ı Hakk'ın hususi rahmet hazinesinin nezaretçisi nerede?..

Bunlar gibi başka âletleri ve uzuvları da kıyaslarsan, hakikaten müminin cennete lâyık ve kâfirin cehenneme müstahak bir mahiyet kazandığını anlarsın. Onların öyle bir kıymet almalarının sebebi, müminin imanıyla Hâlık'ının emanetini O'nun adına ve izni dairesinde kullanması; kâfirin ise emanete hıyanet edip onu nefs-i emmare[62] hesabına çalıştırmasıdır.

[62] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

Dördüncü Kâr: İnsan zayıftır, belâları çok; fakirdir, ihtiyacı pek fazla; acizdir, hayat yükü pek ağır... Eğer Kadîr-i Zülcelâl'e dayanıp tevekkül etmezse, O'na güvenip teslim olmazsa vicdanı daima azap içinde kalır. Neticesiz zahmetler, elemler, üzüntüler onu boğar; ya sarhoş ya da canavar eder.

Beşinci Kâr: Zevk ve keşif ehli, bu husuta söz sahibi olan ve bizzat şahitliklerine dayanan zâtlar, bütün o uzuv ve âletlerin ibadetinin, tesbihatının ve o yüksek ücretlerin, en muhtaç olduğun bir zamanda, sana cennet yemişleri suretinde verileceğinde ittifak etmişlerdir.

İşte bu beş mertebe içindeki kârlı ticareti yapmazsan, şu kârlardan mahrum kalmanın yanında, beş derece zarar içinde zarara düşeceksin.

Birinci Zarar: O kadar sevdiğin mal ve evlat, taparcasına bağlandığın nefsin ve heveslerin, tutkun olduğun gençlik ve hayat ziyan olup gidecek;

günahlarını, elemlerini boynuna yükleyip elinden çıkacaklar.

İkinci Zarar: Emanete hıyanetin cezasını çekeceksin. Çünkü en kıymetli âletleri en kıymetsiz işlerde kullanıp nefsine zulmettin.

Üçüncü Zarar: Bütün o kıymetli maddî-manevî donanımını hayvanlıktan çok aşağı bir seviyeye düşürüp ilahî hikmete iftira ve zulmettin.

Dördüncü Zarar: Acizliğin ve fakrın ile beraber,[63] o pek ağır hayat yükünü zayıf beline yükleyip yok oluş ve ayrılık sillesi altında daima feryat edeceksin.

[63] Bkz. Fâtır sûresi, 35/15.

Beşinci Zarar: Sana ebedî hayatın esaslarını ve ahiret saadeti için gerekli olan şeyleri elde etmen için verilen akıl, kalb, göz ve dil gibi Rahman'ın güzel hediyelerini, cehennem kapılarını açacak çirkin bir surete çevirmektir.

O halde, şimdi bu emaneti satmaya bakacağız. Acaba o kadar ağır bir şey midir ki çokları satmaktan kaçıyor? Hayır, asla! Hiç öyle ağırlığı yoktur. Zira helâl dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur.[64] Allah'ın farz kıldığı şeyler ise hafif ve azdır. Allah'a kul ve asker olmak öyle lezzetli bir şereftir ki, tarif edilemez.

[64] "Allahım, haramına karşı helâlinle bana kifâyet et." anlamındaki dua için bkz. Tirmizî, *deavât* 110; *Müsned*, 1/153.

Öyleyse bir asker gibi yalnız Allah namına başlamalı, işlemeli ve Allah hesabına vermeli, almalı, O'nun izni ve kanunu dairesinde hareket etmeli, sükûnet bulmalı... Kusur işleyince de istiğfar etmeli:

"Ya Rab! Kusurumuzu affet, bizi kendine kul kabul et, emanetini geri alma zamanına kadar bizi emanette emin kıl. Âmin!.." diyerek O'na yalvarmalı.

Yedinci Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Şu kâinatın anlaşılması zor tılsımını çözen اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ[65] ifadelerinin insan ruhu için saadet kapısını açan ne kadar kıymetli iki anahtar olduğunu; sabır ile Hâlık'ına tevekkül edip sığınmanın, şükür ile Rezzak'ından talepte bulunmanın ve O'na duanın ne kadar faydalı, panzehir gibi iki ilaç olduğunu; Kur'an'ı dinlemenin, onun hükümlerine boyun eğmenin, namaz kılmanın ve büyük günahları terk etmenin ebediyet yolculuğunda ne kadar mühim, değerli, parlak birer bilet, ahiret için birer azık ve kabir için nur olduğunu anlamak istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

[65] "Allah'a ve ahiret gününe iman ettim." Allah'a ve ahiret gününe iman ile ilgili ayetler için bkz. Bakara sûresi, 2/8, 62, 126, 177, 228, 232, 264; Âl-i İmran sûresi, 3/114; Nisâ sûresi, 4/38, 39, 59, 136, 162; Mâide sûresi, 5/69; Tevbe sûresi, 9/18, 19, 29, 44, 45, 99; Nûr sûresi, 24/2; Mücadele sûresi, 58/22; Talâk sûresi, 65/2.

Bir zamanlar bir asker, savaş ve imtihan meydanında, kâr ve zarar deveranında pek müthiş bir hale düşer. Şöyle ki:

Sağ ve sol tarafından dehşetli, derin iki yara almıştır. Arkasında cüsseli bir aslan, sanki ona saldırmak için fırsat kollamaktadır. Ve gözü önünde bütün sevdiklerini asıp yok eden bir darağacı kurulmuş, onu da beklemektedir. Bu haliyle uzun bir yolculuğa çıkacak, başka bir diyara gönderilecektir. O biçare asker, şu dehşetli halde ümitsizce düşünürken sağ tarafında Hızır gibi hayır tavsiye eden, nuranî bir zât belirir. Ona der ki:

"Ümitsiz olma! Sana iki tılsım öğreteceğim. Onları güzelce değerlendirirsen o aslan sana itaat eden bir at olur. O darağacı da keyif ve seyir için hoş bir salıncağa döner. Hem sana iki ilaç vereceğim. Onları güzelce kullanırsan çürüyüp fena koku yayan o iki derin yaran, Gül-ü Muhammedî *(aleyhissalâtü vesselam)* denilen güzel kokulu iki latif çiçek haline gelir. Hem sana bir bilet vereceğim. Onunla, uçar gibi, bir senelik yolu bir günde gidersin. İnanmıyorsan bunları bir tecrübe et ki, doğru olduklarını

anlayasın.” O asker hakikaten bir parça tecrübeyle doğru olduğunu tasdik eder.

Evet, ben, yani şu biçare Said dahi bunu tasdik ederim. Çünkü biraz tecrübe ettim, pek doğru gördüm.

Sonra o asker birden, sol tarafından şeytan gibi hilekâr, ayyaş, aldatıcı bir adamın ziynetler, süslü suretler, gösterişli fanteziler ve içkiler ile gelip karşısında durduğunu görür. Adam ona:

— Hey arkadaş! Gel, beraber eğlenip keyfedelim. Şu güzel kadın suretlerine bakalım, şu hoş şarkıları dinleyelim, şu tatlı yemekleri yiyelim, der ve sorar, gizlice okuduğun o şey de nedir?

— Bir tılsım.

— Bırak şu anlaşılmaz işi. Hazır keyfimizi bozmayalım. Peki, ellerindeki şu şey nedir?

— Bir ilaç.

— At şunu. Sağlamsın, neyin var? Şimdi alkış zamanıdır. Ya şu beş nişanlı kâğıt?

— Bir bilet. Bir tayin senedi.

— Yırt onları! Şu güzel bahar mevsiminde yolculuk bizim nemize gerek, der.

Her bir hileyle askeri ikna etmeye çalışır. Hatta biçare asker, ona biraz meyleder.

Evet, insan aldanır. Ben de öyle bir hilekâra aldandım.

Sonra birden sağ tarafından gök gürültüsü gibi bir ses gelir, o askere şöyle der: “Sakın aldanma! Ve o hilekâra de ki: Sende eğer arkamdaki aslanı öldürüp önümdeki darağacını kaldıracak, sağımdaki ve solumdaki yaraları iyileştirip yolculuğuma son verecek bir çare varsa, bulursan haydi göster, görelim. Sonra, ‘Gel keyfedelim’ de. Yoksa sus hey sersem! Ta ki, Hızır gibi semâdan haber getiren bu zât diyeceğini desin.”

İşte ey gençliğinde gülmüş, şimdi güldüğüne ağlayan nefsim! Bil ki, o biçare asker sensin ve bütün insanlardır. O aslan, eceldir. O darağacı, ölüm, yokluk ve ayrılıktır; gece-gündüz döngüsünde her dost veda eder, kaybolur. O iki yaradan biri, insanın kendisine sıkıntı veren sınırsız aczi, diğeri elemli ve sonsuz fakrıdır.[66] O sürgün ve yolculuk ise ruhlar âleminden, anne karnından, çocukluktan, ihtiyarlıktan, dünyadan, kabirden, berzahtan, haşirden ve sırattan geçilen uzun bir imtihan seferidir. Ve o iki tılsım, Cenâb-ı Hakk'a ve ahirete imandır.

[66] Bkz. Fâtır sûresi, 35/15.

Evet, şu kutsî tılsım sayesinde ölüm, mümin insanı dünya zindanından cennet bahçelerine, Rahman'ın huzuruna götüren emre amade bir at ve burak suretini alır. Bunun içindir ki, ölümün hakikatini gören kâmil insanlar onu sevmiş, ölüm daha gelmeden ölmek istemişler.[67] Hem yokluk, ayrılık, ölüm ve aslında bir darağacı olan zaman, o iman tılsımı ile Sâni-i Zülcelâl'in mucizelerinin taze taze, renk renk, çeşit çeşit nakışlarını, kudretinin harikalarını, rahmetinin tecellilerini tam bir lezzetle seyretmek için birer vasıta haline gelir. Evet, güneşin ışığındaki renkleri gösteren aynaların yenilenmesi ve sinema perdelerinin değişmesi, daha hoş, daha güzel manzaralar meydana getirir.

[67] Bkz. Yûsuf sûresi, 12/101.

Hikâyedeki iki ilaçtan biri, sabır ve tevekküldür. Hâlık'ının kudretine dayanmak, hikmetine güvenmektir. Öyle mi?

Evet, كُنْ فَيَكُونُ[68] emrinin sahibi bir Cihan Sultanı'na acz tezkeresiyle dayanan bir insanın ne korkusu olabilir? Zira o, en dehşetli musibet karşısında إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ[69] deyip kalb huzuru ile Rabb-i Rahîm'ine güvenir. Allah'ı hakkıyla bilen, aczden, Allah korkusundan lezzet duyar. Evet, korkuda bir lezzet vardır. Eğer bir yaşındaki çocuğun aklı olsa ve ona, "En tatlı halin nedir?" diye sorulsa, "Aczimi, zayıflığımı anlayıp annemin tatlı tokadından korkarak yine onun şefkatli sinesine sığındığım haldir." diyecektir.

[68] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82;

Mü’min sûresi, 40/68)

[69] “(Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musibet geldiğinde,) ‘Biz Allah’a aidiz ve vakti geldiğinde elbette O’na döneceğiz’ (derler).” (Bakara sûresi, 2/156)

Halbuki bütün annelerin şefkatleri, Cenâb-ı Hakk’ın rahmet tecellilerinin ancak bir parıltısıdır.[70] Onun için kâmil insanlar, aczde ve Allah korkusunda öyle bir lezzet bulmuşlar ki, kendi kuvvetlerine hiç güvenmeyip acz ile Allah’a sığınmışlar. Aczi ve korkuyu kendilerine şefaatçi yapmışlar.

[70] Varlıklarda bulunan acıma hissinin, Cenâb-ı Hakk’ın rahmetinin yüz mertebesinden sadece birinin, bütün mahlûkat arasında taksim edilmiş hali olduğuna dair bkz. Buhârî, *edeb* 19; Müslim, *tevbe* 17, 20, 21; Tirmizî, *deavât* 99; İbn Mâce, *zühd* 35; Dârimî, *rikak* 69; *Müsned* 2/334, 434, 484, 514, 526, 3/55, 4/312, 5/439.

Diğer ilaç ise şükür ve kanaat, talep ve dua ile Rezzak-ı Rahîm’in rahmetine güvenmektir. Öyle mi?

Evet, bütün yeryüzünü bir nimet sofrası yapan ve bahar mevsimini bir çiçek destesi halinde o sofranın yanına koyan, üstüne serpen sonsuz cömertlik sahibi Kerîm bir Zât’ın misafirine, fakrı ve ihtiyaçları nasıl elemli ve ağır gelebilir? Onun fakrı ve ihtiyacı, hoş bir lezzete dönüşür. Tıpkı aldığı lezzet gibi fakrının da artması için çalışır. O yüzden kâmil insanlar, fakr ile övünmüşler.[71] (Sakın yanlış anlama! Bu, Allah’a karşı fakrını hissedip yalvarmak demektir. Yoksa onu halka gösterip bir dilenci vaziyeti almak değildir.)

[71] Bkz. es-Sehâvî, *el-Makâsıdü’l-Hasene* s. 745; Aliyyülkârî, *el-Esrâru’l-Merfûa* s. 320; el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ* 2/113; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/70, 71.

Hikâyedeki bilet ise başta namaz olmak üzere farzları yerine getirmek, büyük günahları terk etmektir. Öyle mi?

Evet, bu hususta söz sahibi ve şahitliğine dayanan bütün zâtların, zevk ve keşf ehlinin ittifakıyla o uzun ve karanlık ebediyet yolculuğunda yol azığı, ışık ve burak; ancak Kur’an’ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmak ile elde edilebilir. Yoksa ilim ve felsefe, sanat ve hikmet o yolda beş para etmez. Onların ışığı, kabir kapısına kadardır.[72]

[72] Ölüyü mezara kadar takip eden üç şeyden ailesi ve malının geriye dönüp, sadece amelinin kendisiyle kalacağına dair bkz. Buhârî, *rikak* 42; Müslim, *zühd* 5; Tirmizî, *zühd* 46; Nesâî, *cenâiz* 52; *Müsned* 3/110.

İşte ey tembel nefsim! Beş vakit namazı kılmanın, yedi büyük günahı terk etmenin zahmeti ne kadar az ve hafif!.. Neticesi, meyvesi ve faydası ne kadar çok, mühim ve büyük!.. Aklın varsa, bozulmamışsa bunu anlarsın. Ve seni Allah'a isyana ve haram zevklere teşvik eden şeytana ve o aldatıcı adama dersin ki:

"Eğer ölümü öldürüp fâniliği, yokluğu dünyadan, acz ile fakrı insanlıktan kaldırıp kabir kapısını kapatmanın çaresi varsa söyle, dinleyelim. Yoksa sus!.. Kâinatın büyük mescidinde Kur'an, kâinatı okuyor! Onu dinleyelim. O nur ile nurlanalım, hidayetiyle amel edelim ve onu daimî vird edinelim. Evet, söz odur ve ona derler. Hak olup, Hak'tan gelip Hak diyen ve hakikati gösteren, nuranî hikmeti neşreden odur."

اَللّٰهُمَّ نَوِّرْ قُلُوبَنَا بِنُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْاٰنِ[73]

[73] Allahım, kalbimizi iman ve Kur'an nuruyla nurlandır.

اَللّٰهُمَّ أَغْنِنَا بِالْإِفْتِقَارِ إِلَيْكَ وَلَا تَفْقُرْنَا بِالْإِسْتِغْنَاءِ عَنْكَ[74]

[74] "Allahım, Sana karşı fakrımızla bizi zengin kıl; Senden istiğna ile bizi fakir düşürme." el-Bâkıllânî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, s. 129. Ayrıca benzer ifadeler değişik dualarda da geçmektedir: Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühd* 1/71; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/225; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* 1/71, 315; el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd* 4/283; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* 16/28.

تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مِنْ حَوْلِنَا وَقُوَّتِنَا وَالْتَجَأْنَا إِلٰى حَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ فَاجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَوَكِّلِينَ عَلَيْكَ [وَلَا تَكِلْنَا إِلٰى أَنْفُسِنَا] وَاحْفَظْنَا بِحِفْظِكَ وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَصَفِيِّكَ وَخَلِيلِكَ وَجَمَالِ مُلْكِكَ وَمَلِيكِ صُنْعِكَ وَعَيْنِ عِنَايَتِكَ وَشَمْسِ هِدَايَتِكَ وَلِسَانِ حُجَّتِكَ وَمِثَالِ رَحْمَتِكَ وَنُورِ خَلْقِكَ وَشَرَفِ مَوْجُودَاتِكَ وَسِرَاجِ وَحْدَتِكَ فِي كَثْرَةِ مَخْلُوقَاتِكَ وَكَاشِفِ طِلْسِمِ كَائِنَاتِكَ وَدَلَّالِ سَلْطَنَةِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمُبَلِّغِ مَرْضِيَّاتِكَ وَمُعَرِّفِ كُنُوزِ أَسْمَائِكَ وَمُعَلِّمِ عِبَادِكَ وَتَرْجَمَانِ اٰيَاتِكَ وَمِرْاٰتِ جَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمَدَارِ شُهُودِكَ وَإِشْهَادِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ وَعَلٰى إِخْوَانِهٖ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلٰى مَلٰئِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ وَعَلٰى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ اٰمِينَ[75]

[75] "Allahım! Biz kendi güç ve kuvvetimizden sıyrılıp Senin kuvvetine ve kudretine sığındık. Sen de bizi, Sana tevekkül edenlerden eyle. [Bizi nefsimizle baş başa bırakma*] Bizi hıfzınla koru. Bize ve erkek-kadın bütün müminlere rahmet et. Kulun, nebîn, safiyyin, halilin, mülkünün cemâli, yarattığın sanatlı varlıkların melîki ve sultanı, inayetinin göz bebeği, hidayetinin güneşi, delillerinin lisanı, rahmetinin misali, mahlûkatının nuru, mevcudatının şerefi, yarattığın sayısız varlık içinde birliğinin kandili, kâinatının tılsımının kâşifi, rubûbiyet saltanatının ilancısı, razı olduğun şeylerin tebliğcisi, Senin güzel isimlerinin hazinelerinin tarif edicisi, kullarının rehberi, ayetlerinin tercümanı, rubûbiyetinin güzelliğinin aynası, Senin görülüp gösterilmene vesile olan habibin ve âlemlere rahmet olarak gönderdiğin resûlün olan Efendimiz Muhammed'e *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, bütün âl ve ashabına, kardeşleri olan nebî ve resûllere, Sana yakın olan büyük meleklere ve salih kullarına salât ve selam et. Âmin."

* "Bizi nefsimizle baş başa bırakma." Bu ifade aynen ya da yakın ifadelerle, Peygamber Efendimiz'in *(sallallahü aleyhi ve sellem)* değişik zamanlarda yaptığı veya tavsiye ettiği dualarında yer almaktadır: Ebû Dâvûd, *edeb* 101; *Müsned* 1/412, 5/42, 191; el-Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred* s. 244; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/147, 167; en-Nesâî, *Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle* 1/381, 413; et-Tayâlisî, *el-Müsned* 1/117; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/20; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 3/250; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 5/119, 157, 9/186.

Sekizinci Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ[76] إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ[77]

[76] "Allah o ilahtır ki, kendisinden başka ilah yoktur. Hayy (her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi) O'dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zeval bulmayan ve her şeyi varlıkta tutup onları yöneten) O'dur." (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2)

[77] "Allah katında hak din, İslam'dır." (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

Şu dünyanın, insan ruhunun ve insanda dinin mahiyet ve kıymetini; eğer hak din olmazsa dünyanın bir zindan, dinsiz insanın da en talihsiz varlık olacağını gösteren ve şu âlemin tılsımını çözen, insanın ruhunu karanlıklardan kurtaran sözlerin يَا اَللّٰهُ ve[78] لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ olduğunu[79] anlamak istersen şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

[78] "Allah'tan başka ilah yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

[79] Bkz. A'lâ sûresi, 87/14-19.

Bir zamanlar iki kardeş beraber uzun bir seyahate çıkarlar. Gide gide önlerinde yol ikileşir. O yol ayrımında ciddi bir adam görürler. Ona, "Hangi yol iyidir?" diye sorarlar. Adam da, "Sağ yolda kanuna ve düzene uyma mecburiyeti var. Fakat o külfet içinde bir emniyet ve saadet bulunur. Sol yolda ise görünüşte bir serbestlik ve hürriyet, fakat o serbestlik içinde bir tehlike ve her türlü sıkıntı var. Şimdi seçme hakkı sizde." diye cevap verir.

Bunu dinledikten sonra güzel huylu kardeş تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ[80] deyip sağ yola gider, kanuna ve düzene uymayı kabul eder. Ahlâksız ve serseri olan diğeri ise sırf serbestlik için sol yolu seçer. Şimdi, görünüşte hafif, mânen ağır bir vaziyette giden bu adamı hayalen takip ediyoruz:

[80] "Allah'a tevekkül ettim. (Allah kerim..!)" (Hûd sûresi, 11/56) Benzer ayet-i kerimeler için bkz. Tevbe sûresi, 9/129; Yûnus sûresi, 10/71; Hûd sûresi, 11/88...

İşte bu adam, dereler tepeler aşıp gide gide ıssız bir ovaya vardı. Birden müthiş bir ses işitti. Dehşetli bir aslanın meşelikten çıkıp kendisine hücum ettiğini görünce kaçtı. Sonra altmış arşın[81] derinliğinde susuz bir kuyuya rastladı ve korkusundan içine atladı. Kuyunun yarısına kadar düştüğü sırada

elleri bir ağaca yapıştı. Kuyunun duvarında yeşermiş olan o ağacın iki kökü vardı. Biri beyaz biri siyah iki fare o köklere musallat olmuş, onları kemiriyordu. Adam yukarıya baktı, gördü ki, aslan bir nöbetçi gibi kuyunun başında duruyor. Aşağıya baktı, gördü ki, dehşetli bir ejderha bekliyor. Ağzı, kuyu ağzı gibi geniş olan o ejderha başını kaldırmış, adamın otuz arşın yukarıdaki ayağına yaklaşmıştı. Sonra adam kuyunun duvarına baktı, gördü ki etrafını ısırıcı, zararlı böcekler sarmış. Ağacın başına bakınca onun bir incir ağacı olduğunu fark etti. Fakat alışılmadık bir şekilde, o ağacın dallarında cevizden nara kadar pek çok çeşit meyve vardı.

[81] 68 santimetrelik uzunluk ölçüsü.

İşte şu adam, anlayışsızlığından ve akılsızlığından, bunun basit bir iş olmadığını fark edemedi. Bu tuhaf hadiselerin arkasında garip sırların ve pek büyük bir işleyicinin var olduğunu kavrayamadı; oysa bu işler tesadüfî olamaz.

Kalbi, ruhu ve aklı şu elemli vaziyetten içten içe feryat ettiği halde, nefs-i emmaresi,[82] güya bir şey yokmuş gibi bilmezden gelerek ruhunun ve kalbinin ağlamasına kulağını tıkayıp kendini aldattı, adam sanki bir bahçedeymişçesine o ağacın meyvelerini yemeye başladı. Halbuki o meyvelerin bir kısmı zehirli ve zararlıydı.

[82] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

Bir kutsî hadiste Cenâb-ı Hak[83] أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي yani "Kulum beni nasıl tanırsa ona öyle muamele ederim." buyurmuş.

[83] Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslim, *zikir* 2, 19, *tevbe* 1; Tirmizî, *zühd* 51, *deavât* 131; İbn Mâce, *edeb* 58; Dârimî, *rikak* 22; *Müsned* 2/251, 315, 391, 413, 445, 482, 516, 517, 524, 534, 3/210, 277, 491, 4/106.

İşte bu talihsiz adam, su-i zannı ve akılsızlığı yüzünden şahit olduğu hadiseleri basit ve hakikat zannetti. Öyle de muamele gördü, görüyor ve görecek! Ne ölüp kurtuluyor ne de yaşıyor,[84] böylece azap çekiyor. Biz de şu uğursuzu azap içinde bırakıp öteki kardeşin haline bakacağız:

[84] A'lâ sûresi, 87/13.

İşte sağ yolda giden şu mübarek, akıllı adam, kardeşi gibi sıkıntı çekmez. Güzel ahlâklı olduğundan güzel şeyler düşünür, güzel hülyalar kurar, iç huzuruna erer. Hem kardeşi gibi zahmet ve zorluk çekmez. Çünkü düzeni bilir, ona uyar, kolaylık görür. Asayiş ve emniyet içinde serbestçe dolaşır.

Sonra bir bahçeye rast gelir. Bahçede hem güzel çiçek ve meyveler, hem de bakılmaması gereken pis, haram şeyler vardır. Kardeşi de böyle bir yere girmişti; fakat pis şeylere dikkat edip onlarla meşgul olmuş, midesini bulandırmış, hiç istirahat edemeden çıkıp gitmişti. Bu adam ise "Her şeyin iyisine bak" kaidesince amel edip helâl olmayan şeylere hiç bakmaz. İyi şeylerden faydalanır, güzelce istirahat ederek bahçeden çıkıp gider.

Sonra o da kardeşi gibi büyük bir ovaya varır. Birden, hücum eden bir aslanın sesini işitir ve korkar, fakat kardeşi kadar değil. Çünkü hüsn-ü zannıyla, güzel düşünerek, "Şu ovaya hükmeden biri var ve bu aslan onun emri altında bir hizmetkâr olabilir." deyip teselli bulur. Fakat yine de kaçar ve altmış arşın derinliğindeki susuz bir kuyuya rast gelir, içine atlar. Kardeşi gibi kuyunun ortasında bir ağaca tutunup havada asılı kalır. Bakar ki, iki hayvan, o ağacın iki kökünü kemiriyor. Yukarıya bakar bir aslan, aşağıya bakar bir ejderha… Tıpkı kardeşi gibi garip bir vaziyet görür. Dehşete düşer. Fakat onunki, kardeşinin dehşetinden bin derece hafiftir. Çünkü güzel ahlâkı, ona güzel fikirler vermiş, güzel düşünmek de her şeyin güzel tarafını göstermiştir.

İşte bu yüzden, "Bu garip işler, birbiriyle alâkalıdır. Hepsi bir emirle olmuş gibi görünüyor. Öyleyse bunda bir tılsım var. Evet, bu işler, gizli bir hükümdarın emriyle dönüyor. Öyleyse ben yalnız değilim, o gizli hükümdar bana bakıyor, beni tecrübe ediyor ve bir maksat için bir yere sevk ve davet ediyor." diye düşünür.

Şu tatlı korkudan ve güzel fikirden şöyle bir merak doğar: Acaba beni tecrübe edip kendini bana tanıtmak isteyen ve bu hayret verici yolla beni bir maksada sevk eden kimdir?

Sonra, onu tanıma merakından tılsım sahibine karşı bir muhabbet ortaya çıkar ve bu muhabbetten, o tılsımı çözme arzusu uyanır. O arzudan da tılsım sahibini razı edecek ve onun hoşuna gidecek güzel bir vaziyet alma iradesi doğar.

Sonra adam ağacın başına bakar, onun bir incir ağacı olduğunu görür. Fakat dallarında binlerce ağacın meyvesi vardır. O vakit korkusu tamamen gider. Kesinlikle anlar ki, bu incir ağacı bir liste, bir fihrist, bir sergidir. "O gizli hükümdar, bağ ve bahçelerindeki meyvelerin numunelerini, bir tılsım ve bir mucizeyle o ağaca takmış ve o ağacı, misafirlerine hazırladığı yiyeceklere birer işaret suretinde süslemiş olmalı. Yoksa bir tek ağaç, binlerce ağacın meyvelerini veremez." diye düşünür.

Sonra dua etmeye başlar. Tılsımın anahtarı ona ilham edilsin diye şöyle seslenir: "*Ey bu yerlerin hâkimi! Bahtına düştüm. Sana sığınıyorum, senin hizmetkârınım, rızanı istiyorum ve seni arıyorum.*"

Bu yakarıştan sonra birden kuyunun duvarı yarılır, şahane, nezih ve güzel bir bahçeye kapı açılır. Ejderhanın ağzı o kapıya dönüşür ve aslan ile ejderha, iki hizmetkâr suretini alarak onu içeri davet eder. Hatta aslan, adamın emrine amade bir at şekline girer.

İşte ey tembel nefsim ve ey hayalî arkadaşım! Geliniz, bu iki kardeşin vaziyetlerini karşılaştıralım. Böylece, iyilik nasıl iyilik[85] ve fenalık nasıl fenalık getirir; görelim, bilelim.

[85] Buhârî, *cihâd* 27; Müslim, *zekât* 123.

Bakınız, sol yolun talihsiz yolcusu, her an ejderhanın ağzına girecekmiş gibi titriyor. Sağ yolun bahtiyar yolcusu ise meyveli ve göz alıcı bir bahçeye davet ediliyor. O talihsiz yolcunun kalbi, elemli bir dehşette ve büyük bir korku içinde parçalanırken, şu bahtiyar yolcu leziz bir ibret, tatlı bir korku, sevimli bir marifet içinde hayret verici şeyleri seyrediyor. O talihsiz, yabancılık, ümitsizlik ve kimsesizlik içinde azap çekerken; şu bahtiyar, dostluk, ümit ve iştiyak içinde halinden lezzet duyuyor. Hem o talihsiz, kendini vahşi canavarların hücumuna uğrayan bir mahpus gibi görüyor.

Bahtiyar yolcu ise aziz bir misafiri olduğu, kendisini ağırlayan Kerim Zât'ın hayret verici hizmetkârlarıyla dostça eğleniyor. Talihsiz yolcu, görünüşte lezzetli, mânen zehirli yemişleri yiyerek azabını çabuklaştırıyor. *Oysa o meyveler, birer numunedir. Asıllarına talip ve müşteri olunması için tatmaya izin verilmiştir; fakat hayvan gibi yutmaya izin yoktur.* O bahtiyar yolcu meyveleri tadar, işi anlar. Yemeyi erteleyip beklemekten lezzet alır. Talihsiz yolcu ise kendi kendine zulmetmiş, gündüz gibi güzel bir hakikati ve parlak bir vaziyeti basiretsizliğiyle kendisi için karanlık bir vehim, bir cehennem haline getirmiştir. Ne şefkati hak eder ne de kimseden şikâyet etmeye hakkı vardır.

Nasıl ki, bir adam yaz mevsiminde, güzel bir bahçede, dostlarının arasında, hoş bir ziyafetteki keyifle yetinmez, pis içkilerle sarhoş olup kendisini kış ortasında, canavarlar içinde aç ve çıplak hayal ederek bağırmaya, ağlamaya başlar ve dostlarını canavar gibi görüp aşağılarsa, şefkate lâyık değildir ve kendi kendine zulmetmiş olur. İşte bu talihsiz yolcu da aynen öyledir. Bahtiyar yolcu ise hakikati görür. Hakikat güzeldir; o yolcu, bu güzelliği anlayıp hakikat sahibinin kemâline hürmet eder, rahmetine lâyık olur.

İşte, Kur'an'ın "*Fenalığı kendinden, iyiliği Allah'tan bil.*"[86] şeklindeki hükmünün sırrı ortaya çıkıyor. Daha bunlar gibi pek çok farkı kıyaslarsan anlayacaksın ki: İlk yolcunun nefs-i emmaresi, ona manevî bir cehennem hazırlamıştır. Ötekinin iyi niyeti, temiz ahlâkı ve güzel düşünceleri ise onu büyük bir ihsana ve saadete, parlak bir fazilete ve berekete kavuşturmuştur.

[86] Bkz. Nisâ sûresi, 4/79.

Ey nefsim ve ey nefsimle beraber bu hikâyeyi dinleyen insan!

Eğer talihsiz değil, bahtiyar yolcu olmak istersen Kur'an'ı dinle ve emirlerine itaat et, ona yapış ve hükümleriyle amel et!

Şu hikâyedeki hakikatleri anladıysan dinin, dünyanın, insanın ve imanın hakikatlerini onda görebilirsin. Mühim olanları ben söyleyeceğim, daha incelerini kendin bul… İşte bak!

O iki kardeşten biri müminin ruhu ve salih bir insanın kalbi, diğeri kâfirin ruhu ve bozulmuş kalbidir. O iki yoldan sağa giden, Kur'an ve iman yolu, soldaki ise isyan ve küfür yoludur.

Ve o yoldaki bahçe, insanlığın ve medeniyetin geçici toplum hayatıdır ki, orada iyi ve kötü, temiz ve pis şeyler, hayır ve şer beraber bulunur. Akıllı insan odur ki, خُذْ مَا صَفَا دَعْ مَا كَدِرَ[87] kaidesince amel eder, kalb huzuruna ve kurtuluşa erer.

[87] "Duru ve saf olanı al, karışık ve bulanık olanı bırak." Bkz. İbn Düreyd, *el-İştikâk*, s. 146; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, s. 703; ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ*, 2/72; ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs,* 14/22 (*k-d-r* maddesi). Ayrıca yakın anlamlar için bkz. A'râf sûresi, 7/145; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/235; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 8/165; el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 2/185.

O ova, şu yeryüzüdür.

O aslan, ölüm ve eceldir.

O kuyu, insan bedeni ve zamandır.

O altmış arşın derinlik ise ortalama ömür olan altmış seneye işarettir.[88]

[88] Peygamber Efendimiz *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, ümmetinin ömrünün "60 ile 70 sene arası" olduğunu belirtmiştir. Bkz. Tirmizî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbn Mâce, *zühd* 27; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 5/283, 10/390, 12/11; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/246; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/85.

O ağaç da insanın bütün ömrü ve hayatıdır.

Siyah ve beyaz olan iki hayvan, gece ve gündüzdür.

O ejderha, ağzı kabir olan berzah yolu ve ahiret kapısıdır. Fakat o ağız, mümin için bir zindandan bir bahçeye girişitir.[89]

[89] Bkz. Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70; Tirmizî, *cenâiz* 70; Nesâî, *cenâiz* 110; *Müsned* 3/3, 4/287.

O zararlı böcekler ise dünyevî musibetlerdir; fakat mümin için gaflet uykusuna dalmaya engel olan tatlı birer ilahî ikaz ve Rahmanî iltifat hükmündedir.

O ağaçtaki yemişler, dünya nimetleridir ki, Cenâb-ı Kerîm-i Mutlak onları ahiret nimetlerinin bir listesi ve kullarını cennet meyvelerine davet eden,

onların benzeri, onları hatırlatan birer numune yapmıştır.[90]

[90] Bkz. Bakara sûresi, 2/25.

O ağacın başka başka meyveler vermesi ise Samed Yaratıcının kudretinin damgasına, rubûbiyetinin mührüne ve ulûhiyet saltanatının imzasına işarettir. Çünkü "bir tek şeyden her şeyi yapmak", yani aynı topraktan bütün bitkileri ve meyveleri, aynı sudan bütün hayvanları yaratmak,[91] basit bir yemekten has bir bedeni var etmek; bununla beraber "her şeyi bir tek şey yapmak", yani canlıların yediği çeşit çeşit yemeklerden o canlıya has bir beden yaratmak, bir ten ve cilt dokumak gibi sanatlar, Ehad ve Samed olan Ezel ve Ebed Sultanı'nın hususi damgası, kendine has mührü, taklit edilemez imzasıdır. Evet, bir şeyi her şey ve her şeyi bir şey yapmak, her şeyin Yaratıcısına, gücü her şeye yeten Kadir Zât'a has bir nişan ve alâmettir.

[91] Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/30.

Ve o tılsım, iman nuru ile çözülen yaratılış hikmetinin sırrıdır.

O anahtarlar ise اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ[92] ve يَا اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اَللّٰهُ[93] cümleleridir.

[92] "Allah o ilahtır ki kendisinden başka ilah yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezelî ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve her şeyi varlıkta tutup onları yöneten) O'dur." (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2)

[93] Ey Kendisinden başka ilah olmayan Allahım!

O ejderha ağzının bir bahçe kapısına dönüşmesi, kabrin dalâlet ehli ile zulüm ve küfürde ileri gidenler için yalnızlık ve unutuluş içinde zindan gibi sıkıntılı, ejderha karnı gibi dar bir mezara açılan bir kapı; Kur'an ve iman ehli için ise dünya zindanından bekâ bostanına, imtihan meydanından cennet bahçelerine ve hayat zahmetinden rahmet-i Rahman'a açılan bir kapı olduğuna işarettir.[94]

[94] Kabrin, mümin ve kâfir için iki farklı yönü olduğuna dair bkz. Tirmizî, *kıyâmet* 26; Dârimî, *rikak* 94; *Müsned* 3/38. Aynı konu için ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Vera'* 1/203; Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/443; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/165; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 8/273.

O vahşi aslanın uysal bir hizmetkâra dönüşmesi ve emre amade bir at olması ise şunu gösterir: Ölüm, dalâlet yolundakiler için bütün sevdiklerinden elemli ve ebedî bir ayrılık, kendi yalancı cennetleri olan dünyadan çıkarılma ve kovulma, vahşet ve yalnızlık içinde mezar zindanına atılma ve hapistir. Hidayet ve Kur'an ehli için ise ölüm, öteki âleme gitmiş eski dostlarına ve sevdiklerine kavuşma vesilesidir. Hem hakiki vatanlarına ve ebedî saadet makamlarına girmeye vasıta, hem de dünya zindanından cennet bahçelerine bir davettir. Rahman-ı Rahîm'in lütuf ve cömertliğinden, hizmetine karşılık ücret alma vaktidir. Hem hayat vazifesinin zorluklarından bir terhis, hem de kulluk ve imtihan talim ve talimatından paydostur.

Sözün Özü: Her kim fâni hayatı esas maksat yaparsa, görünüşte bir cennet içinde olsa da mânen cehennemdedir. Kim de bâki hayata ciddi bir şekilde yönelirse, iki cihan saadetine erişir. Dünya hayatı ne kadar fena ve sıkıntılı da olsa, onu cennetin bekleme salonu saydığı için hoş görür, tahammül eder, sabır içinde şükreder.[95]

[95] Sabır içinde şükretmek tabiri ile ilgili bkz. İbrahim sûresi, 14/5; Lokman sûresi, 31/31; Sebe sûresi, 34/19; Şûrâ sûresi, 42/33.

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَالسَّلَامَةِ وَالْقُرْاٰنِ وَالْإِيمَانِ اٰمِينَ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ بِعَدَدِ جَمِيعِ الْحُرُوفَاتِ الْمُتَشَكِّلَةِ فِي جَمِيعِ الْكَلِمَاتِ الْمُتَمَثِّلَةِ بِإِذْنِ الرَّحْمٰنِ فِي مَرَايَا تَمَوُّجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ قَارِئٍ مِنْ أَوَّلِ النُّزُولِ إِلٰى اٰخِرِ الزَّمَانِ وَارْحَمْنَا وَوَالِدَيْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِعَدَدِهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

اٰمِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[96]

[96] Allahım! Bizi saadet, selamet, Kur'an ve iman ehlinden eyle, âmin. Allahım, Efendimiz Muhammed'e *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, âline ve ashâbına, indirilişinden zamanın sonuna kadar Kur'an okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin, Rahman'ın izniyle hava dalgalarının aynalarında temessül eden bütün harfleri adedince salât ve selam et. Ve bunlar adedince bize, anne ve babamıza, erkek ve kadın bütün müminlere rahmetinle merhamet et, ey Erhamürrâhimîn (merhametlilerin en merhametlisi). Âmin. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun.

Dokuzuncu Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ[97]

[97] "Haydi, siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın." (Rûm sûresi, 30/17-18). Burada serlevha yapılan bu iki ayetin, beş vakit namaza işaret ettiğine dair bkz. Abdurrezzak, *el-Musannef* 1/454; Abdurrezzak, *Tefsîru's-San'ânî* 3/103; et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* 21/29; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 10/247; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/445; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 1/359.

Ey arkadaş! Bana, namazın belirli beş vakte[98] tahsis edilmesinin hikmetini soruyorsun. Pek çok hikmetinden yalnız birine işaret edeceğiz.

[98] Namazın beş vakit olarak farz kılındığına dair bkz. Buhârî, *zekât* 1, 41, 64, *meğâzî* 60, *tevhid* 1; Müslim, *îmân* 8, 29, 31, 259, *mesâcid* 166; Tirmizî, *zekât* 2, 6; Ebû Dâvûd, *salât* 1, 9, *vitr* 2, *zekât* 5; Nesâî, *salât* 1, 4, 6, *sıyâm* 1, *îmân* 23, *zekât* 1, 46; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 194, *zekât* 1; Dârimî, *tahâret* 1, *ezan* 208, *zekât* 1; *Muvatta*, *sefer* 94; *Müsned* 1/233.

Evet, her namazın vakti, mühim bir değişimin başı, büyük bir ilahî tasarrufun ve o tasarruf içinde her şeyi kuşatan ilahî ihsanların birer aynasıdır. Bu yüzden, Kadîr-i Zülcelâl'i o vakitlerde daha çok tesbih etmek, O'nun büyüklüğünü dile getirmek ve hadsiz nimetlerinden iki vakit arasında toplanmış olanlara karşı şükür ve hamd demek olan namaz o vakitlerde emredilmiştir. Şu ince ve derin mânâyı bir parça anlamak için beş "nükte"yi nefsimle beraber dinlemek lâzım...

Birinci Nükte

Namazın mânâsı, Cenâb-ı Hakk'ı tesbih etmek, O'nun yüceliğini ilan ve O'na şükretmektir. Yani, celâline karşı sözle ve fiilen "Sübhanallah" deyip O'nu takdis etmek… Kemâline karşı sözle ve amelle "Allahu Ekber" deyip yüceliğini ilan etmek… Cemâline karşı da kalb, dil ve bedenle "Elhamdülillah" deyip şükretmektir.

Demek ki, tesbih, tekbir ve hamd, namazın çekirdekleri hükmündedir. O yüzden bu üç şey, namazın bütün hareket ve zikirlerinde bulunur. Bu sebeple de namazdan sonra onun mânâsını kuvvetlendirmek için şu mübarek kelimeler, otuz üçer defa tekrar edilir.[99] Namazın mânâsı, işte şu özlü ifadelerle perçinlenir.

[99] Bkz. Müslim, *mesâcid* 144, 146; Tirmizî, *deavât* 25; Nesâî, *sehv* 92; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 32.

İkinci Nükte

İbadetin mânâsı, kulun Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda kendi kusurunu, aczini ve fakrını görüp O'nun kusursuz rubûbiyetinin, kudretinin ve rahmetinin önünde hayret ve muhabbetle secde etmesidir. Yani rubûbiyetin saltanatı, nasıl kulluğu ve itaati isterse, onun kutsiyeti ve paklığı da kulun kendi kusurunu görüp istiğfar ile Rabbinin bütün noksanlıklardan uzak, dalâlet ehlinin bâtıl fikirlerinden münezzeh ve yüce, kâinatın bütün kusurlarından mukaddes ve arınmış olduğunu "Sübhanallah" tesbihi ile ilan etmesini ister.

Hem rubûbiyetin kusursuz kudreti, kulun kendi zayıflığını ve bütün yaratılmışların aczini görerek, Samed Yaratıcının kudretinden tecelli eden eserlerdeki ihtişam karşısında hayranlık ve hayret içinde "Allahu Ekber" deyip tevazu ile rükûa gitmesini, O'na sığınmasını ve tevekkül etmesini ister.

Rubûbiyetin sonsuz rahmet hazinesi ise kulun kendi ihtiyacı ile bütün yaratılmışların fakrını, ihtiyaçlarını talep ve dua lisanıyla bildirmesini, Rabbinin ihsan ve nimetlerini "Elhamdülillah" diyerek şükür ve senâ ile ilan etmesini ister.

Demek, namazın fiilleri ve sözleri, bu mânâları içeriyor ve namaz işte bunlar için Allah tarafından emir buyrulmuştur.

Üçüncü Nükte

Nasıl ki insan, şu büyük âlemin küçültülmüş bir misali ve Fatiha sûresi, şu şanı yüce Kur'an'ın nurlu bir timsali ise namaz da bütün ibadetleri içine alan nuranî bir fihrist ve bütün varlıkların kendilerine has renk renk, türlü türlü ibadetlerine işaret eden kutsî bir haritadır.

Dördüncü Nükte

Nasıl ki, bir saatin saniye, dakika, saat ve günlerini sayan miller birbirine bakar, birbirine benzer ve birbirinin hükmünü alır. Aynen öyle de, Cenâb-ı Hakk'ın koca bir saati olan şu dünyanın saniyeleri hükmündeki gece ile gündüz, dakikaları sayan seneler, saatleri sayan insan ömrünün tabakaları ve günleri sayan kâinatın ömrünün devirleri birbirine bakar ve birbirini hatırlatır.

Mesela ***sabah vakti***, güneşin doğuşuna kadar, ilkbahar zamanına, insanın anne karnına düştüğü anlara ve gökler ile yerin altı gün süren yaratılışının birinci gününe benzer. O zamanlardaki ilahî icraatı akla getirir.

Öğle vakti, yaz mevsiminin ortasına, gençliğin zirvesine ve dünyanın ömrü içinde insanın yaratıldığı devre benzer ve işaret eder. Onlardaki rahmet tecellilerini ve nimetin bereketini hatırlatır.

İkindi vakti, güz mevsimine, ihtiyarlık çağına, Ahirzaman Peygamberi'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* saadet asrına benzer. O zamanlardaki ilahî tecellileri ve Rahmanî nimetleri akla getirir.

Akşam vakti, güz mevsiminin sonunda pek çok canlının göçüp gitmesini, insanın vefatını, dünyanın kıyamet esnasında harap oluşunu akla getirerek Cenâb-ı Hakk'ın celâlinin tecellilerini gösterir ve insanı gaflet uykusundan uyandırır, ikaz eder.

Yatsı vakti, karanlığın, siyah kefeni ile gündüzün bütün izlerini örtmesini; hem kışın, beyaz kefeniyle ölmüş yeryüzünü kaplamasını; hem vefat etmiş insandan geriye kalan eserlerin de yok olup unutuluş perdesi altına girmesini; hem de imtihan yeri olan bu dünyanın tamamen kapanacağını hatırlatarak Kahhâr-ı Zülcelâl'in haşmetli tasarruflarını ilan eder.

Gece vakti ise hem kışı, hem kabri, hem berzah âlemini akla getirerek insan ruhunun rahmet-i Rahman'a ne kadar muhtaç olduğunu hatırlatır.

Ve gece ***teheccüd namazı***nın,[100] kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu gösterir, insanı ikaz eder. Bütün bu

değişimler içinde nimetlerin asıl sahibi Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz nimetlerini hatırlatıp O'nun hamd ve senâya ne derece lâyık olduğunu bildirir.

[100] Karanlıkta namaza yönelenlerin tam bir nura kavuşacaklarına dair bkz. Tirmizî, *mevâkîtü's-salât* 51; Ebû Dâvûd, *salât* 49; İbn Mâce, *mesâcid* 14.

İkinci sabah ise haşir sabahını hatırlatır. Evet, şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar akla uygun, gerekli ve kesinse, haşir sabahı ve berzahın baharı da o kesinliktedir.

Bu vakitlerin her biri, mühim bir inkılâbın başı olduğu ve büyük değişimleri hatırlattığı gibi,[101] Samed olan Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin her gün görülen büyük icraatlarının işaretiyle, senelik, asırlık ve bin senelik kudret mucizelerini ve rahmet hediyelerini de hatırlatır. Demek ki, asıl yaratılış vazifesi, kulluğun esası ve kati bir borç olan farz namaz, şu vakitlere lâyıktır ve daha çok yakışır.

[101] Mesela Peygamber Efendimiz *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, Tevrat ehlinin Tevrat'la gün ortasına kadar, Hıristiyanların da İncil'le ikindi vaktine kadar amel ettiklerini belirtmiş, önceki ümmetlere nazaran kendi ümmetinin ömrünü de ikindi vakti ile güneşin batması arasındaki müddete benzetmiştir: Buhârî, *mevâkîtü's-salât* 17, *enbiyâ* 50, *fezâilü'l-Kur'ân* 17, *tevhid* 31, 47; Tirmizî, *edeb* 82; *Müsned* 2/121, 124, 129.

Beşinci Nükte

İnsan, yaratılışı itibarı ile gayet zayıftır.[102] Halbuki her şey ona ilişir, tesir eder ve onu üzer. Hem insan gayet acizdir. Halbuki belâları ve düşmanı pek çoktur. Hem gayet fakirdir. Oysa ihtiyaçları çok fazladır. Hem tembel ve kuvvetsizdir. Halbuki hayatın yükümlülükleri gayet ağırdır. İnsan oluşu, onu kâinatla alâkadar etmiştir. Oysa sevdiği, dostluk kurduğu şeylerin yok olup gitmesi ve onlardan ayrılık, insanı sürekli incitir. Aklı ona yüksek maksatlar ve bâki meyveler gösterir; fakat eli kısa, ömrü az, iktidarı ve sabrı sınırlıdır.

[102] Bkz. "İnsan hilkatçe zayıf yaratılmıştır." (Nisâ sûresi, 4/28)

İşte bu vaziyetteki bir ruhun, ***sabah vakti***nde bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in dergâhına namaz ve dua ile müracaat edip halini

bildirmesinin, yardım ve medet istemesinin ne kadar gerekli ve önündeki gündüz âleminde başına gelecek, omzuna yüklenecek işlere, vazifelere tahammül için ne kadar lüzumlu bir dayanak noktası olduğu açıkça anlaşılır.

Öğle vakti ki, güneşin en tepeye çıkıp günün akşama meyletmeye başladığı, insanın günlük işlerin yoğunluğundan ve meşguliyetlerinden bunaldığı geçici bir istirahat zamanıdır, insan ruhu fâni dünyanın geçici ve ağır işlerinin verdiği gaflet ve sersemlikten teneffüse ihtiyaç duyar ve ilahî nimetler görünür.

Ruhun o baskıdan kurtulup, gafletten sıyrılıp, mânâsız ve fâni şeylerden uzaklaşıp Kayyûm-u Bâki'nin, nimetlerin asıl sahibi olan Cenâb-ı Hakk'ın dergâhında el bağlaması; bütün nimetlerine şükür ve hamd edip O'ndan yardım dilemesi; celâli ve büyüklüğü karşısında rükû ile aczini ortaya koyması; daimî kemâline ve benzersiz cemâline karşı secde edip hayretini, muhabbetini ve farkında olduğu küçüklüğünü ilan etmesi demek olan öğle namazını kılmanın, ne kadar güzel, ne kadar hoş, lüzumlu ve münasip olduğunu anlamayan insan, insan değil...

İkindi vakti ki, hazin güz mevsimini, ihtiyarlığın mahzun halini ve elemli ahirzaman mevsimini hatırlatır. Hem günlük işlerin neticelendiği, hem o gün mazhar olunan sağlık, selamet, hayırlı hizmetler ve başka ilahî nimetlerin büyük bir yekûn teşkil ettiği, hem koca güneşin batmaya meyletmesinin işaretiyle insanın dünyada bir misafir memur olduğunun, her şeyin geçiciliğinin ve kararsızlığının ilan edildiği zamandır.

Ebediyeti isteyen, onun için yaratılan, ihsana kulluk eden ve ayrılıktan elem çeken insanın, abdest alıp şu vakitte ikindi namazını kılmak için Kadîm-i Bâki ve Kayyûm-u Sermedî'nin dergâhında içini dökmesi, daimî ve sonsuz rahmetinin iltifatına sığınıp O'nun hesapsız nimetlerine karşı şükür ve hamd ile rubûbiyetinin izzeti karşısında küçüklüğünün idraki içinde rükûa gitmesi, ebedî ulûhiyetine karşı kendi küçüklüğünü bilerek secde etmesi ve hakiki bir teselli, bir ruh ferahlığı bulup yüce huzurunda tam bir kulluk şuuru içinde ikindi namazını kılması ne kadar yüce bir vazife, ne kadar

münasip bir hizmettir, bir yaratılış borcunu ödemek ve çok hoş bir saadet elde etmektir, insan olan anlar.

Akşam vakti ise kışın başlangıcında yaz ve güz âlemindeki nazenin ve güzel varlıkların hazin bir veda içinde kaybolup gittiği zamanı andırır; insanın vefatıyla bütün sevdiklerinden elemli bir şekilde ayrılıp kabre gireceği zamanı hatırlatır. Hem dünyanın sekerat[103] zelzelesi içinde ölümüyle, üzerindeki her şeyin başka âlemlere göçeceğini ve bu imtihan yerinin lambasının söndürüleceğini hatırlatır; yok olup giden sevgililere taparcasına bağlananları şiddetle ikaz eder.

[103] **Sekerat**: Ölüm anı, can çekişme.

İşte akşam namazı için, böyle bir vakitte, yaradılışı gereği yüzünü arzuyla bir Cemâl-i Bâki'ye dönen, O'na ayna olan insan ruhu, şu büyük işleri yapan ve bu koca âlemleri çekip çeviren, değiştiren, varlığının başlangıcı ve sonu bulunmayan Kadîm ve Bâki Zât'ın yüce arşına yönelir. Bütün fânilerin üstünde "Allahu Ekber" diyerek onlardan elini çekip Mevlâ'ya hizmet için el bağlar ve Dâim-i Bâki'nin huzurunda kıyam edip "Elhamdülillah" der. O'nun kusursuz kemâline, benzersiz cemâline, sonsuz rahmetine karşı hamd ve sena edip إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[104] demekle, yardımcıya ihtiyaç duymayan rubûbiyetine, ortaksız ulûhiyetine, vezirsiz saltanatına karşı kullukta bulunur ve O'ndan yardım diler. Hem nihayetsiz büyüklüğü, sınırsız kudreti ve kusursuz izzeti karşısında rükûa gidip bütün kâinatla beraber zayıflığını ve aczini, fakrını ve küçüklüğünü ortaya koymakla سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ[105] diyerek Yüce Rabbini tesbih eder. Hem Zât'ının daimî güzelliğine, değişmez, kutsî sıfatlarına, mutlak ebediliğine karşı secde edip hayret içinde kendi küçüklüğünü bilmekle, Allah'tan başka her şeyi terk edip muhabbetini, kulluğunu ilan etmekle ve bütün fânilere bedel bir Cemîl-i Bâki, bir Rahîm-i Sermedî bulup سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى[106] demekle bâki ve kusurdan münezzeh Yüce Rabbini takdis eder.

[104] "(Haydi öyleyse deyiniz:) Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[105] "Büyük ve yüce Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim." Peygamber Efendimiz'in *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, namazın rükûunda bunu üç defa söylediğine dair bkz. Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 203; Tirmizî, *salât* 79, *vitr* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147; Nesâî, *iftitâh* 77, *tatbîk* 9, 25, 74, 86, *kıyâmü'l-leyl* 25; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 20; Dârimî, *ezan* 69; *Müsned* 1/371, 5/382, 384, 389, 394, 397, 398, 400.

[106] "En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim." Peygamber Efendimiz'in *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, namazın secdelerinde üç defa bunu söylediği de yukarıda belirtilen kaynaklarda geçmektedir.

Sonra teşehhüde oturup bütün mahlûkatın mübarek selam ve dualarını, tertemiz salâvatlarını kendi adına, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan o Cemîl ve Celîl Zât'a hediye eder ve Resûl-u Ekrem'ine selam ile bağlılığını yeniler. Emirlerine itaatini göstererek imanını tazelemek ve nurlandırmak için şu kâinat sarayındaki hikmetli intizamı seyredip Sâni-i Zülcelâl'in birliğine şahitlik eder.

İşte, rubûbiyet saltanatını ilan ve Allah'ın razı olduğu şeyleri tebliğ eden, kâinat kitabının ayetlerinin tercümanı olan Muhammed-i Arabî'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğine şehadet demek olan akşam namazını kılmanın ne kadar hoş, temiz bir vazife, ne kadar aziz, lezzetli bir hizmet, ne güzel bir kulluk, ne kadar ciddi bir hakikat ve bu fâni misafirhanede bekâya yakışır bir sohbet, sürekli bir saadet olduğunu anlamayan insan, nasıl insan olabilir?

Yatsı vaktinde, gündüzün ufukta kalan izleri de kaybolup gece âlemi kâinatı kaplar.

مُقَلِّبُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ[107] olan Kadîr-i Zülcelâl'in o beyaz sayfayı siyah bir sayfaya çevirmesini, Rabbanî tasarrufuyla yaz mevsiminin süslü, yeşil sayfasını kışın soğuk, beyaz sayfasına dönüştürmesini ve مُسَخِّرُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ[108] olan Hakîm-i Zülkemâl'in ilahî icraatını hatırlatır.

[107] "Gece ve gündüzü birbiri ardınca çeviren" (Bu lafız Nur sûresinin 44. ayetinin ifadesidir).

[108] Güneşi ve ayı emri altında tutan.

Hem ölümü ve hayatı yaratan Cenâb-ı Hakk'ın,[109] zamanın akışıyla kabir ehlinden geriye kalan eserlerin şu dünyadan silinip tamamen başka âleme

geçmesindeki icraatını andırır. Yerlerin ve göklerin Hâlık'ının[110] şu dar, fâni ve kıymetsiz dünyanın dehşetli bir sonla tamamen harap olmasındaki ve geniş, bâki, muazzam ahiret âleminin ortaya çıkışındaki haşmetli tasarruflarını ve güzelliğini gösteren tecellilerini akla getirir.

[109] Cenâb-ı Hakk'ın *(celle celâlüh)*, ölümün ve hayatın yaratıcısı olduğuna dair bkz. Mülk sûresi, 67/2.

[110] Cenâb-ı Hakk'ın *(celle celâlüh)*, yeryüzünün ve göklerin yaratıcısı olduğuna dair bkz. Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/190, 191; En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3, 6; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Hicr sûresi, 15/85, Nahl sûresi, 16/ 3; İsrâ sûresi, 17/99; Kehf sûresi, 18/51; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60, Ankebût sûresi, 29/44, 61; Rûm sûresi, 30/8, 22; Lokman sûresi, 31/25; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Mü'min sûresi, 40/57; Şûrâ sûresi, 42/29; Zuhruf sûresi, 43/9; Duhân sûresi, 44/38; Câsiye sûresi, 45/22; Ahkaf sûresi, 46/3, 33; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3.

Hem şu kâinatın gerçek Mâlik'inin ve Mutasarrıf'ının, hakiki Mabud'unun ve Mahbub'unun ancak gece ile gündüzü, kış ile yazı, dünyayı ve ahireti, bir kitabın sayfaları gibi kolayca çeviren, yazıp bozan, değiştiren bir Zât ve bütün bunlara hükmeden bir Kadir-i Mutlak olabileceğini ispat eden bir vakittir.

İşte sınırsız bir acz içinde, zayıf, fakir, muhtaç, geleceğin sonsuz karanlıklarına dalan ve hadiseler içinde çalkalanmakta olan insan ruhunun, yatsı namazını kılmak için şu vakitte Hazreti İbrahim gibi لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ[111] deyip varlığının başlangıcı ve sonu olmayan Mabud'unun ve Mahbub'unun dergâhına namaz ile iltica etmesi…

[111] "(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, '[İddianıza göre] Rabbim budur!' dedi. Yıldız sönünce de) 'Ben öyle sönüp batanları (tanrı diye) sevmem' (dedi)." (En'âm sûresi, 6/76)

Şu fâni âlemde ve geçici ömürde, karanlık dünyada ve karanlık istikbâlde, bir Bâkî-i Sermedî'ye yakarıp bir parçacık bâki sohbet, birkaç dakikacık bâki ömür içinde, dünyasına nur serpecek, istikbâlini aydınlatacak, varlıkların ve sevdiklerinin kendisini terk edip gitmesinden ve yokluğundan doğan yaralarına merhem sürecek olan Rahman-ı Rahîm'in rahmetinden gelen lütufları ve hidayet nurunu görüp istemesi…

Hem kendisini bir süreliğine unutan ve gizlenen dünyayı bırakıp dertlerini kalbinin ağlamasıyla Cenâb-ı Hakk'ın rahmet dergâhına dökmesi, hem ne olur ne olmaz diyerek ölüme benzeyen uykuya[112] geçmeden önce son kulluk vazifesini yapıp günlük amel defterini güzel bir son ile bağlamak için namaza durması…

[112] "Uyku, ölümün kardeşidir." mânâsındaki hadis için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 8/342; el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 4/183; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s. 79; İbn Ebî Âsım, *ez-Zühd* s. 9; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/494, 4/309.

Fâni olan bütün sevdiklerine bedel, bâki bir Mabud'un ve Mahbub'un; dilencilik ettiği bütün acizlere bedel, bir Kadîr-i Kerîm'in ve korkusundan titrediği bütün zararlı şeylerin şerrinden kurtulmak için bir Hafîz-i Rahîm'in huzuruna çıkması...

Hem namaza Fatiha ile başlayarak, bir şeye yaramayan, yerinde olmayan, kusurlu, aciz varlıkları övmeye ve onlara minnettarlığa bedel, mutlak kemâl ve zenginlik sahibi, Rahîm ve Kerîm olan Âlemlerin Rabbini medh ü sena etmesi…

إِيَّاكَ نَعْبُدُ[113] hitabına yükselerek küçüklüğüne, hiçliğine ve kimsesizliğine rağmen Ezel ve Ebed Sultanı olan Din Gününün Sahibi'ne bağlanıp şu kâinatta nazlı bir misafir ve mühim bir memur makamına ulaşması, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[114] demekle kainattaki bütün yaratılmışlar adına o büyük cemaatin kendi dilleriyle yaptıkları ibadetleri ve duaları O'na arz etmesi…

[113] "Yalnız Sana ibadet ederiz."(Fâtiha sûresi, 1/5)

[114] "(Haydi öyleyse deyiniz:) Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

Hem اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ[115] demekle, istikbâl karanlığı içinde ebedî saadete giden nuranî yol olan sırat-ı müstakime ulaşmayı istemesi…

[115] "Bizi doğru yola (Sana doğru varan yola) ilet." (Fâtiha sûresi, 1/6)

Hem o vakitte uykuya dalmış bitki ve hayvanlar gibi, gizlenmiş güneşlerin, uyanık yıldızların da birer asker misali emrine amade olduğu ve onları bu

dünya misafirhanesine birer lamba ve hizmetkâr yapan Zât-ı Zülcelâl'in büyüklüğünü düşünüp "Allahu Ekber" diyerek rükûa varması…

Hem her varlığın büyük dairedeki secdesini, yani şu gecede uyuyan canlılar gibi her sene ve her asırdaki bütün varlıkların, hatta yeryüzünün, dünyanın, birer düzenli ordu, birer itaatkâr asker gibi kulluk vazifesinden كُنْ فَيَكُونُ[116] emriyle terhis edildiği, yani gayb âlemine gönderildiği zaman, son derece intizam ile kaybolup gitme esnasında, gurûb[117] seccadesinde "Allahu Ekber" diyerek secde ettiklerini düşünmesi…

[116] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

[117] **Gurûb**: Batma, gözden kaybolma.

Hem كُنْ فَيَكُونُ emrinden gelen bir diriliş sedâsı ve ikaz ile bitkilerin baharda kısmen aynı, kısmen benzer şekilde diriltilip Mevlâ'ya hizmet için emre hazır olmaları gibi, insanın da onlara uyarak o Rahman-ı Zülkemâl'in, Rahîm-i Zülcemâl'in huzurunda hayretle karışık bir muhabbet, bekâ esintili bir mahviyet ve izzetli bir tevazu içinde "Allahü Ekber" deyip secdeye gitmesi, bir tür miraca çıkmak mânâsına gelen yatsı namazını kılması ne kadar hoş, ne kadar güzel, şirin, yüksek, aziz ve leziz, ne kadar makul ve münasip bir vazife, bir hizmet, bir kulluk ve ciddi bir hakikattir, elbette anladın.

Demek, şu beş vaktin her biri, büyük birer inkılâbın işaretleri, geniş Rabbanî icraatının izleri ve her şeyi kuşatan ilahî nimetlerin alâmetleri olduğundan, borç ve zimmet olan farz namazın o zamanlara tahsis edilmesi son derece hikmetlidir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[118]

[118] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ مُعَلِّمًا لِعِبَادِكَ لِيُعَلِّمَهُمْ كَيْفِيَّةَ مَعْرِفَتِكَ وَالْعُبُودِيَّةَ لَكَ وَمُعَرِّفًا لِكُنُوزِ أَسْمَائِكَ وَتَرْجَمَانًا لِاٰيَاتِ كِتَابِ كَائِنَاتِكَ وَمِرْاٰتًا بِعُبُودِيَّتِهٖ لِجَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ

وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ اٰمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[119]

[119] Allahım, kullarına Seni nasıl tanıyacaklarını ve Sana nasıl kulluk edeceklerini öğretmek ve isimlerinin hazinelerini tarif etmek üzere kâinat kitabının ayetlerinin tercümanı ve kullukla senin rubûbiyetinin cemâline bir ayna olarak gönderdiğin zâta, onun bütün âl ve ashâbına salât ve selam et. Bize ve erkek-kadın bütün müminlere merhamet et. Rahmetine güveniyoruz, kabul buyur ey merhametlilerin en merhametlisi Rabbimiz.

Onuncu Söz

HAŞİR (ÖLÜMDEN SONRA DİRİLİŞ) BAHSİ

Bir Hatırlatma: Bu risaledeki hakikatleri hikâye şeklinde, teşbih ve temsillerle yazmamın sebebi, hem okuyana kolaylık sağlamak hem de İslam esaslarının ne kadar akla uygun, sağlam, birbiriyle uyumlu ve birbirini destekleyen hakikatler olduğunu göstermektir. Hikâyelerin mânâları, sonlarındaki hakikatlerdedir; temsiller, üstü kapalı bir şekilde o hakikatlere işaret eder. Demek, bunlar hayalî hikâyeler değil, hakikatin ta kendisidir.

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَانْظُرْ إِلٰى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[120]

[120] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

Ey kardeş, haşrin, yani ölümden sonra diriltilip mahşerde toplanmanın ve ahiretin basit, herkesin anlayacağı dille, açık bir şekilde izahını istersen şu temsilî hikâyeyi nefsimle beraber dinle:

Bir zaman iki adam, cennet gibi güzel bir memlekete (bu dünyaya işarettir) giderler. Bakarlar ki, herkes ev ve dükkânlarının kapılarını açık bırakmış, kimse onların korunmasına dikkat etmiyor. Mal ve paraların meydanda sahipsiz olduğunu görürler.

O iki adamdan biri, her istediği şeye elini uzatıp ya çalar ya da gasp eder. Hevesine uyup her türlü fenalığı ve yasak şeyi yapar. Kimse de ona pek ilişmez.

Arkadaşı, "Ne yapıyorsun? Cezalandırılacaksın, benim de başımı belâya sokacaksın. Bunlar devlet malıdır. Buradaki herkes, çoluk çocuğuyla padişahın askeri veya memurudur. Şu işlerde sivil olarak çalıştırılıyor, onun için sana çok ilişmiyorlar. Fakat bu memlekette düzen çok sıkıdır. Padişahın her yerde telefonu, memurları bulunur. Çabuk git, onun himayesine gir." deyince o sersem inat edip, "Hayır, bunlar devlet malı değil, belki vakıf

malıdır, sahipsizdir. Herkes bunlardan istediği gibi faydalanabilir. Bu güzel şeylere el sürmemek için hiçbir sebep göremiyorum. Gözümle görmezsem inanmayacağım.” diye karşılık verir ve pek çok felsefî safsata anlatır. İki adam arasında ciddi bir münazara başlar.

Önce o sersem der ki: “Padişah kimdir? Tanımam.”

Arkadaşı cevap verir: “Bir köy muhtarsız olmaz. Bir iğne ustasız, sahipsiz; bir harf kâtipsiz olamaz, biliyorsun. Şu son derece düzenli memleket nasıl hükümdarsız olabilir? Buraya her saat, âdeta gaipten yollanan, kıymetli, sanatlı mallarla dolu bir tren[121] HAŞİYE geliyor, içindekileri döküp gidiyor. Bu kadar çok servet, her yerde görünen şu ilanlar, fermanlar, her malın üstündeki imzalar, damgalar ve her köşede sallanan bayraklar nasıl sahipsiz olur? Anlaşılan, sen biraz firengî[122] okumuşsun; bu İslam yazılarını okuyamıyor, bilene de sormuyorsun. O zaman gel, sana en büyük fermanı okuyacağım.”

[121] HAŞİYE Seneye işarettir. Evet, her bahar, içinde rızıkların, nimetlerin bulunduğu bir vagondur, gaipten gelir.

[122] **Firengî okumak**: Latin harflerini öğrenip Kur'an'ı okuyamamak gibi Batı felsefesi nazarıyla bakıp kainattaki ilahî hikmeti tanıyamamak.

O sersem de dönüp, “Haydi, diyelim ki padişah var, fakat benim şu servetten azıcık faydalanmam ona ne zarar verir, hazinesinden neyi eksiltir? Hem burada hapis falan da yok, ceza görünmüyor.” der.

Arkadaşı ona, “Yahu, şu gördüğün memleket herkesin gelip geçtiği bir meydandır. Bir sultanın hayret verici sanatlarının sergilendiği yerdir. Geçici, temelsiz bir misafirhanedir. Her gün bir kafilenin gelip bir başkasının gittiğini, kaybolduğunu görmüyor musun? Devamlı dolup boşalan şu memleket, bir zaman sonra tamamen değiştirilecek. Burada yaşayanlar başka ve daimî bir yere nakledilecek. Orada herkes hizmetine karşılık ya ceza ya da mükâfat görecek.” diye cevap verir.

O hain sersem yine inat edip der ki: “İnanmam! Bu memleketin harap edilmesi ve içinde yaşayanların başka bir memlekete göç etmesi hiç

mümkün müdür?”

Bunun üzerine emin, güvenilir arkadaşı şöyle cevap verir: “Madem bu kadar inat edip direniyorsun. Gel, haddi hesabı olmayan deliller içinden on iki ‘suret’ ile sana göstereceğim ki, her gün biraz boşalan bu memleket, bir gün tamamen boşaltılıp harap edilecek. Büyük bir mahkeme kurulacak. Lütuf görülen bir mükâfat yurdu ve ceza çekilen bir zindan var, oraya gidilecek.”

[On İki Suret]

Birinci Suret

Hiç mümkün müdür ki, bir saltanatın, hele böyle muhteşem bir saltanatın, güzelce hizmet eden itaatkârlara mükâfatı ve isyan edenlere cezası bulunmasın? Burada yok hükmündedir.

Demek, başka yerde büyük bir mahkeme var.

İkinci Suret

Şu memleketin nasıl idare edildiğine bak! En fakirden, en zayıftan başlayarak herkese mükemmelce hazırlanmış rızıkları nasıl da veriliyor! Kimsesiz hastalara çok güzel bakılıyor. Hem burada gayet leziz ve benzersiz yiyecekler, şahane kaplar, kıymetli taşlarla bezenmiş nişanlar, süslü elbiseler, muhteşem ziyafet sofraları var. İşte bak! Senin gibi sersemlerden başka herkes vazifesine çok dikkat ediyor. Kimse haddini zerrece aşmıyor. En büyük şahıs, kusursuz bir itaatle, tevazu içinde bir korkuyla, o saltanatın heybetini hissederek hizmet ediyor.

Demek ki, şu saltanat sahibinin sınırsız cömertliği, pek geniş bir merhameti, pek büyük bir izzeti, pek yüce bir haysiyeti ve namusu var. Cömertlik, nimet vermek ister. Merhamet, lütufsuz olamaz. İzzet, gayret ister. Haysiyet ve namus ise edepsizlerin terbiye edilmesini gerektirir.

Halbuki şu memlekette o vasıflara lâyık işlerin binde biri bile yapılmıyor. Zalim izzetiyle, mazlum zilletiyle buradan göçüp gidiyor.

Demek, büyük bir mahkemeye bırakılıyor.

Üçüncü Suret

Bak, şu memleket ne kadar yüce bir hikmet ve kusursuz bir düzenle idare ediliyor. İşler tam bir adalet ve dengeyle görülüyor. Hükümetin hikmeti, saltanatının himayesine sığınanların lütuf görmesini gerektirir. Adalet ise idare altındakilerin hukukunun gözetilmesini ister ki, hükümetin haysiyeti ve saltanatın haşmeti korunsun.

Halbuki şu memlekette o hikmete, o adalete lâyık icraatın binde biri bile yerine getirilmiyor. Senin gibi sersemlerin çoğu buradan ceza görmeden göçüp gidiyor.

Demek, büyük bir mahkemeye bırakılıyor.

Dördüncü Suret

Bak, şu had ve hesaba gelmez sergilerdeki eşsiz mücevherler ve sofralardaki benzersiz yiyecekler, bu memleketin padişahının sınırsız cömertliğini, sonsuz hazinelerini gösteriyor. Böyle bir cömertlik ve böyle tükenmez hazineler, içinde her şeyin bulunduğu, daimî bir ziyafet yurdu ister. Hem ister ki, o ziyafetten lezzet alanlar orada kalmaya devam etsin, yokluk ve ayrılık ile elem çekmesinler. Çünkü elemin bitmesi lezzet olduğu gibi, lezzetin sona ermesi de elemdir.

Şu sergilere bak, ilanlara dikkat et ve ilancılara kulak ver; hepsi, mucize sahibi bir padişahın benzersiz sanatlarıdır. O'nun kusursuzluğunu gösteriyor, benzersiz manevî cemâlini anlatıyor, gizli güzelliklerinin inceliklerinden bahsediyorlar.

Demek ki o padişahın pek mühim, hayret verici, kusursuz vasıfları ve manevî bir güzelliği vardır. Gizli, kusursuz vasıflar kendisini takdir edenlerin, beğenip "maşallah" diyerek seyredenlerin karşısında sergilenmek ister. Gizli, eşsiz bir güzellik ise görünmek ve görmek ister. Yani, kendi güzelliğini iki şekilde görmeyi arzu eder: Çeşitli aynalarda bizzat seyrederek ve onu arzulayan seyircilerin, hayranlık duyup beğenenlerin gözüyle… O sonsuz güzellik, hem görmek hem görünmek hem daimî bir seyir hem de ebedî şahitler ister. Kendisini arzulayan ve takdir eden

seyircilerin varlıklarının devamını diler. Çünkü daimî bir güzellik, âşıklarının geçiciliğine, yokluğa gitmesine razı olamaz. Zira dönmemek üzere yokluğa mahkûm olanın sevgisi, yokluk düşüncesiyle düşmanlığa döner; hayreti ve hürmeti, hor görmeye meyleder. Çünkü insan, bilmediği ve elinin yetişmediği şeye düşmandır.

Halbuki herkes şu misafirhanede biraz durup sonra hemen kayboluyor. O mükemmelliğin ve güzelliğin bir ışığına, belki zayıf bir gölgesine bir an bakıp doymadan gidiyor.

Demek, daimî bir seyir yerine gidiliyor.

Beşinci Suret

Bak, her şeyde o benzersiz Zât'ın pek büyük şefkati görünüyor. Çünkü O, musibete uğrayan herkesin imdadına yetişiyor, her isteğe ve ihtiyaca cevap veriyor. Hatta idaresi altındakilerin en küçüğünün en basit bir ihtiyacını görse şefkatle yardım ediyor.[123] Bir çobanın koyununun ayağı incinse şifa gönderiyor.

[123] Allah Teâlâ'nın her canlıya rızkını gönderdiğine dair bkz. Hûd sûresi, 11/6; Ankebût sûresi, 29/60.

Şimdi gel, gidelim, şu adada büyük bir kalabalık var, oraya bakalım. Memleketin bütün ileri gelenleri toplanmış. Bak! Padişahın pek büyük bir nişan taşıyan yaver-i ekremi, en yüksek memuru bir nutuk okuyor, şefkatli padişahından bir şeyler istiyor. Bütün ahali de, "Evet, evet biz de istiyoruz." diyerek onu tasdik ediyor, destekliyor. Şimdi dinle, padişahın o en sevgili memuru:

"Ey bizi nimetleriyle donatan Sultanımız! Bize burada numunelerini ve gölgelerini gösterdiğin nimetlerin asıllarını, kaynaklarını göster. Bizi saltanatının makamına eriştir. Bu çöllerde mahvettirme, huzuruna al. Bize merhamet et. Burada tattırdığın leziz nimetleri orada yedir. Yoklukla, rahmetinden uzaklaştırmakla bize azap etme. Sana arzu duyan, şükreden itaatkâr kullarını başıboş bırakıp yokluğa atma." diyor ve çok yalvarıyor. Sen de işitiyorsun.

Hiç mümkün müdür ki, bu kadar şefkatli ve kudretli bir padişah, en basit bir adamın en küçük isteğini itina ile yerine getirsin de, o en sevgili, en büyük memurunun en güzel dileğini karşılıksız bıraksın? Halbuki o sevgilinin dileği, herkesin dileğidir; hem padişahın hoşnutluğunu kazanma vesilesi hem de O'nun merhamet ve adaletinin gereğidir. Hem o isteği yerine getirmek, padişah için çok kolaydır. O'na bu misafirhanedeki geçici seyir yerlerini hazırlamak kadar bile ağır gelmez. Madem nimetlerinin numunelerini göstermek için şu memleketi kurdu, beş-altı günlük şu misafirhaneye bu kadar masraf ediyor. Elbette hakiki hazinelerini, kusursuz eserlerini ve hünerlerini saltanat makamında öyle bir tarzda gösterecek, öyle seyir yerleri açacaktır ki, akılları hayrette bırakacaktır.

Demek, bu imtihan meydanındakiler başıboş değil. Saadet sarayları ve zindanlar onları bekliyor.

Altıncı Suret

İşte bak, şu muhteşem trenler, uçaklar, teçhizat, depolar, sergiler ve icraat gösteriyor ki, perde arkasında hükmeden pek muhteşem bir saltanat var.[124] HAŞİYE Böyle bir saltanat, idaresi altında, kendisine lâyık kimseler ister. Halbuki görüyorsun, herkes bu misafirhanede toplanmış. Misafirhane ise her gün dolar, boşalır. Herkes tecrübe edilmek için bu imtihan meydanında bulunuyor. Meydan her saat değiştiriliyor. Bütün bu insanlar, padişahın kıymetli lütuflarının numunelerini ve harika sanatının benzersiz örneklerini şu sergide sadece birkaç dakika durup seyrediyor. Sergi ise her dakika yenileniyor. Gelen gider, giden gelmez.

[124] HAŞİYE Mesela, bir savaş sırasında, "Silah al, süngü tak!" emriyle koca bir ordu baştan başa dikenli bir meşeliğe benzediği gibi ve her bayram gününde geçit resmi için, "Üniformalarınızı giyip nişanlarınızı takınız!" emriyle bütün bir ordu baştan başa rengârenk çiçek açmış, süslü bir bahçeyi hatırlattığı gibi; yeryüzü meydanında, o Ezelî Sultan'ın çeşit çeşit, sayısız askerinden melek, cin, insan ve hayvanların yanı sıra şuursuz bitkiler dahi hayatlarını koruma mücadelesinde كُنْ فَيَكُونُ emriyle, "Müdafaa için silahlarınızı ve teçhizatınızı takınız." dendiğinde süngücüklerini taktıkları zaman, yeryüzü bütün dikenli ağaç ve bitkileriyle baştan aşağı aynen süngü takmış muhteşem bir orduya benziyor.

Hem baharın her bir günü, her bir haftası, birer bitki cinsinin bayramı hükmündedir. Her topluluk da Sultanlarının kendilerine ihsan ettiği güzel hediyeleri, süslü nişanları, birer geçit resmi şeklinde o Ezelî Sultan'ın nazarına arz ettiğinden, bütün bitkiler ve ağaçlar âdeta "Rabbanî sanatın süslerini, çiçek ve meyve denilen ilahî yaratılış nişanlarını takınız, çiçek açınız." emrini dinliyor. Yeryüzü gayet muhteşem bir bayram gününde, şahane bir geçit resminde, sürmeli üniformaları ve süslü nişanları parlayan bir orduya benziyor.

İşte bu kadar hikmetli, düzenli teçhizat ve süsler, bu işlerin elbette kudreti sonsuz bir Sultan'ın ve hikmeti sınırsız bir Hâkim'in emriyle yapıldığını kör olmayanlara gösterir.

İşte bu vaziyet kesin bir şekilde gösteriyor ki, şu misafirhanenin, imtihan meydanının ve sergilerin arkasında ebedî saraylar, daimî meskenler, örnekleri ve suretleri görülen şu nimetlerin hâlis, benzersiz asıllarıyla dolu bağ ve hazineler vardır.

Demek, buradaki çabalar orası içindir. O padişah burada çalıştırır, orada ücret verir. Herkesin hazırlığına göre orada bir saadeti olacaktır.

Yedinci Suret

Gel, biraz gezelim. Şu medenî toplum içinde ne var, ne yok görelim.

İşte bak! Her yerde, her köşede çeşit çeşit fotoğrafhaneler kurulmuş, suretler alınıyor. Her yerde türlü türlü kâtipler oturmuş, bir şeyler yazıyor, her şeyi kaydediyorlar. En önemsiz bir hizmeti, en basit bir hadiseyi bile kayıt altına alıyorlar.[125] Bir de şu yüksek dağda padişaha has büyük bir fotoğrafhane var,[126] HAŞİYE nerede bir şey olursa sureti alınıyor. Demek ki o Yüce Zât, mülkünde olup biten her şeyin kaydedilmesini emretmiş; bütün hadiseleri kayıt altına aldırıyor, hepsinin suretini saklıyor. İşte şu dikkatli muhafaza, elbette bir hesap içindir.

[125] Bkz. Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfitâr sûresi, 82/10-12.

[126] HAŞİYE Bu Suret'in işaret ettiği mânâların bir kısmı Yedinci Hakikat'te anlatılacak. Yalnız burada şu kadarını söyleyelim, padişaha has büyük fotoğrafhane, "Levh-i Mahfuz"a işaret ediyor. Levh-i Mahfuz'un varlığının kesinliği Yirmi Altıncı Söz'de şöyle ispat edilmiştir: Nasıl ki, küçük küçük cüzdanlar büyük bir kütük defterinin varlığını hissettirir, küçük küçük senetler büyük bir kayıt defterinin var olduğunu bildirir ve çok sayıdaki sızıntı büyük bir su kaynağını haber verir. Aynen

öyle de, küçük küçük cüzdanlar hükmünde, birer küçük Levh-i Mahfuz mânâsında ve büyük Levh-i Mahfuz'u yazan kalemden damlayan küçük noktalar suretinde olan insanların hafızaları, ağaçların meyveleri, meyvelerin çekirdekleri, tohumları elbette büyük bir hafızayı, defteri, yüce Levh-i Mahfuz'u hissettirir, haber verir ve ispat eder. Belki, keskin zekâlara gösterir…

Şimdi, idaresi altındaki en basit bir ferdin en basit işini ihmal etmeyen, her şeyi kayıt altına alan bir Hakîm ve Hafîz, hiç mümkün müdür ki, en büyük memurlarının en mühim amellerini kaydetmesin, onlara hesap sormasın, mükâfat ve ceza vermesin? Halbuki o Zât'ın izzetine ve gayretine dokunacak ve merhametinin hiç kabul etmeyeceği işler, o büyük memurlar tarafından yapılıyor. Fakat padişah, onları burada cezaya çarptırmıyor.

Demek, büyük bir mahkemeye bırakılıyor.

Sekizinci Suret

Şimdi sana O'ndan gelen fermanı okuyacağım. Bak, vaatlerini tekrar tekrar bildiriyor ve şiddetli tehdit ediyor: "Sizi oradan alıp saltanatımın makamına getireceğim ve itaatkârları sevindirip asileri hapsedeceğim. O geçici meydanı yıkıp ebedî sarayları, zindanları olan başka bir memleket kuracağım." Şu vaat ettiği şeyleri yapmak, O'nun için gayet kolay, idaresi altındakiler için gayet mühimdir. Vaadinde durmamak ise o padişahın iktidarının yüceliğine zıttır.[127]

[127] Cenâb-ı Hakk'ın *(celle celâlüh)* vaat ettiği şeyden asla dönmeyeceğine dair bkz. Bakara sûresi, 2/80; Âl-i İmran sûresi, 3/9, 194; Ra'd sûresi, 13/31; İbrahim sûresi, 14/47; Hac sûresi, 22/47; Rûm sûresi, 30/6; Zümer sûresi, 39/20.

İşte bak ey sersem! Sen yalancı vehmini, saçmalayan aklını, aldatıcı nefsini tasdik ediyorsun. Hem hiçbir şekilde sözünden dönmeye ve yalana mecburiyeti olmayan, sözünü tutmamak hiçbir şekilde haysiyetine yakışmayan ve doğruluğuna her şeyin şahitlik ettiği bir Zât'ı yalanlıyorsun. Elbette, büyük bir cezayı hak edersin. Bu halinle, güneşin ışığına gözünü kapayıp kendi hayaline bakan bir yolcuya benziyorsun. Vehmin, bir yıldız böceği gibi, kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu aydınlatmak istiyor.

O Zât madem vaat etmiş, elbette yapacaktır. Hem vaadini yerine getirmesi çok kolaydır, O'nun saltanatının gereğidir; bize ve her şeye ise çok lâzımdır.

Demek, büyük bir mahkeme, daimî bir saadet makamı vardır.

Dokuzuncu Suret

Şimdi gel, şu dairelerin ve toplulukların bazı reislerine bak![128] HAŞİYE Her birinin padişah ile bizzat görüşmek için hususi birer telefonu var. Hatta bazıları O'nun huzuruna çıkmış. Ne diyorlar dinle, hepsi ittifakla o Zât'ın mükâfat ve ceza için pek muhteşem ve dehşetli bir yer hazırladığını, çok kuvvetli vaatlerini ve şiddetli tehditlerini bildiriyorlar. O'nun izzetinin ve celâlinin, sözünde durmamaya tenezzülü ve zillete düşmeyi hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini haber veriyorlar.

[128] HAŞİYE Bu suretin ispat ettiği mânâlar Sekizinci Hakikat'te görünecek. Mesela, temsildeki dairelerin reisleri peygamberlere ve evliyaya işaret eder. Telefon ise vahyin aksettiği yer, ilhama mazhar olan kalbden uzanan Rabbanî bir bağdır. Kalb, o telefonun ahizesi hükmündedir.

Halbuki o elçiler, doğruluğu farklı yollarla ispatlanmış, yanlışlığına ihtimal verilmeyecek bir kesinlikle, ittifakla, bazı eserleri görünen şu yüce saltanatın kaynağının ve makamının, buradan uzak başka bir memlekette bulunduğunu ve şu imtihan meydanındaki binaların geçici olduğunu bildiriyor. Vakti gelince bu binaların daimî saraylara dönüştürüleceğini, bu yerlerin değişeceğini naklediyorlar.

Çünkü büyüklüğü eserleriyle anlaşılan şu muhteşem, sürekli saltanat; böyle geçici, devamsız, kararsız, önemsiz, değişken, fâni, eksik, kusurlu şeyler üzerine kurulmaz, onların üzerinde durmaz. O saltanat, kendisine lâyık, daimî, sabit, bâki, mükemmel ve muhteşem şeylerin üzerinde durur.

Demek, başka bir diyar var, elbette oraya gidilecektir.

Onuncu Suret

Gel, bugün o sultanın nevruzu, baharın ilk günüdür.[129] HAŞİYE Burada bir değişim olacak, garip işler görülecek. Şu tatlı bahar gününde, şu güzel çiçekli, yeşil ovaya gidip biraz gezelim.

[129] HAŞİYE Bu suretin işaret ettiği mânâyı Dokuzuncu Hakikat'te göreceksin. Mesela, o yeni gün bahar mevsimine işarettir. Çiçekli, yeşil ova, bahar mevsimindeki yeryüzüdür. Değişen perdeler, manzaralar ise baharın başından yazın sonuna kadar Sâni-i Kadîr-i Zülcelâl'in, Fâtır-ı Hakîm-i Zülcemâl'in kusursuz bir intizamla değiştirdiği, mükemmel rahmetiyle tazelediği ve birbiri ardınca gönderdiği varlık tabakalarına, canlılara ve onların rızkı olan nimetlere işarettir.

İşte bak, ahali de bu tarafa geliyor. Sanki bir sihirle oradaki binalar birden harap oldu, ova başka bir şekil aldı. Bak, bir mucizeyle o yıkılan binalar, birden burada yapıldı. Şu boş ova âdeta medeni bir şehir haline geldi; sinema perdeleri gibi, her saat başka bir âlemi gösteriyor, başka bir şekle bürünüyor.

O kadar karışık, hızla değişen sayısız hakiki perdenin içinde ne kadar mükemmel bir düzen olduğuna dikkat et! Her şey yerli yerine konuluyor. Hayalî suretleri gösteren sinema perdeleri bile bu kadar kusursuz olamaz. Milyonlarca usta sihirbaz bir araya gelse bu sanatı gösteremez. Demek ki, gözümüzle göremediğimiz o padişahın çok büyük mucizeleri var.

Ey sersem! Sen, "Bu koca memleket nasıl yıkılıp başka yere kurulacak?" diyorsun.

İşte görüyorsun ki, her saat, bunun gibi, senin aklının kabul etmediği değişiklikler oluyor. Bu görünen süratli toplanmaların, dağılmaların, şekil vermelerin, yapıp yıkmaların içinde başka bir maksat olduğu anlaşılıyor. Bir saatlik seyir için on senelik masraf yapılıyor. Demek, bu gördüklerin asıl maksat değil, birer temsil, birer taklittir. O Zât, suretler alınıp düzene konulsun ve neticeleri kaydedilsin diye mucizeler gösteriyor, tıpkı o imtihan meydanında her şey kayıt altına alınıp yazıldığı gibi… Demek, büyük bir toplanma yerinde, hesap meydanında muameleler bunlar üzerine görülecek, neticeleri büyük bir sergide ebediyen gösterilecek. İşte şu geçici ve kararsız vaziyetler, sabit suretleri ve bâki meyveleri netice verecek.

Demek, bütün bu merasimler ve olup bitenler ebedî bir saadet, büyük bir mahkeme ve bilmediğimiz yüce gayeler içindir.

On Birinci Suret

Gel, ey inat eden arkadaş! Doğuya ve batıya –yani geçmişe ve geleceğe– giden uçak, tren gibi bir vasıtaya binelim. Şu mucize sahibi Zât'ın, başka yerlerde ne çeşit mucizeler gösterdiğini görelim.

İşte her tarafta menziller, meydanlar ve sergi gibi hayret verici şeyler bulunuyor. Fakat bunlar sanatça, suretçe birbirinden farklıdır. Şuna iyice dikkat et: O geçici menzillerde, devamsız meydanlarda ve fâni sergilerde ne kadar açık bir hikmetin intizamı, gözle görülür bir inayetin işaretleri, yüce bir adaletin izleri ve ne derece geniş bir merhametin neticeleri görünüyor. Basiret sahibi herkes şüphesiz anlar ki, O'nun hikmetinden daha kusursuz bir hikmet, inayetinden daha güzel bir inayet, merhametinden daha kuşatıcı bir merhamet ve adaletinden daha üstün bir adalet olamaz, düşünülemez.

Eğer senin sandığın gibi, O'nun memleketinde daimî menzillerin, yüce mekânların, sabit makamların, bâki meskenlerin ve oralarda mutlu bir şekilde ikamet edenlerin bulunmadığını varsayarsak; şu geçici memleketin o hikmetin, inayetin, merhamet ve adaletin hakikatlerine mazhar olamadığı mâlum… Bunlara mazhar olacak başka bir yer de bulunmadığına göre, gündüz ortasında ışığını gördüğümüz halde güneşi inkâr etmek derecesinde bir ahmaklıkla, şu gözümüzün önündeki hikmeti, inayeti, merhameti ve şu pek kuvvetli izleri, işaretleri görünen adaleti inkâr etmemiz gerekir. Ve bu gördüğümüz hikmetli icraatın, ancak cömert bir Zât'a yakışır işlerin, şefkat ve merhamet eseri lütufların sahibi olan Zât'ın –hâşâ, sümme hâşâ!– zevk ve eğlence düşkünü bir oyuncu, gaddar bir zalim olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise hakikatin zıddına dönmesidir ve bütün akıl sahiplerinin ittifakıyla imkânsızdır. Buna ancak her şeyin varlığını inkâr eden Sofist ahmaklar inanır.

Demek, buradan başka bir diyar var. Orada büyük bir mahkeme kurulacak, adaletin yerini bulacağı bir makam ve büyük bir ikram yurdu olacaktır ki, şu merhamet, hikmet, inayet ve adalet tamamen ortaya çıksın.

On İkinci Suret

Gel, şimdi dönelim. Şu toplulukların reisleriyle ve kumandanlarıyla görüşelim, onların teçhizatına bakalım. Acaba o teçhizat, yalnız şu tecrübe meydanındaki kısa zamanda geçinmek için mi, yoksa başka yerde uzun bir saadet hayatı elde etmek için mi verilmiştir, görelim. Herkese ve her teçhizata bakamayacağımız için örnek olarak bir kumandanın cüzdanına ve defterine bakacağız. Bu cüzdanda onun rütbesi, maaşı, vazifesi, kendisinden talep edilen şeyler ve hareket düsturları yazılıdır.

Bak, bu rütbe birkaç günlüğüne değil ancak pek uzun bir zaman için verilmiş olabilir. Cüzdanda, "Maaşını padişahın hususi hazinesinden filan tarihte alacaksın." diye yazar. Halbuki o tarih, çok zaman sonra, bu meydanın kapanmasının ardından gelecektir. Demek ki, o kumandana vazifesi bu geçici meydana göre değil, padişahın yakınında daimî bir saadeti kazanması için verilmiştir. Ondan talep edilenler, şu birkaç günlük misafirhanede geçinmek için değil, ancak uzun ve mesut bir hayat için olabilir. Hareket düsturları ise cüzdan sahibinin başka bir yere hazırlandığını, başka bir âlem için çalıştığını tamamen ortaya koyar.

Cüzdanda o rütbeli askerin vazifeleri ve teçhizatındaki âletlerin kullanım şekli de yazılıdır. Eğer bu meydandan başka, yüce, daimî bir yer bulunmazsa, kesin buyrukları olan o cüzdan tamamen mânâsız kalır. Ve şu muhterem asker, hürmete lâyık kumandan, aziz reis; herkesten daha aşağı, bedbaht, çaresiz, zelil, musibetli, fakir ve zayıf bir seviyeye düşer.

İşte bunları düşün. Neye dikkat etsen, bu fâni memleketten sonra bâki bir diyar olduğunu gösterir.

Ey arkadaş! *Demek, bu geçici memleket bir tarla hükmündedir. Bir talim yeri, bir pazardır. Elbette arkasından büyük bir mahkeme ve ebedî bir saadet gelecektir.* Eğer bunu inkâr edersen, bütün o rütbeli askerlerin cüzdanlarını, teçhizatını, düsturlarını, hatta şu memleketteki düzeni ve hükümeti de inkâr etmeye mecbur kalırsın. Görülen bütün icraatın varlığını yalanlaman gerekir. O vakit sana insan ve şuur sahibi denemez. Sofistlerden[130] daha akılsız olursun.

[130] **Sofistler**: Her şeyi, hatta kendi varlıklarını dahi inkâr eden, şüpheciliği esas alan felsefe anlayışının mensupları.

Sakın bu memleketin değişeceğini gösteren delillerin "On İki Suret" ile sınırlı olduğunu zannetme! Şu kararsız, değişken memleketin yok olmayacak, bâki bir diyara dönüştürüleceğine dair işaret ve deliller hadde hesaba gelmez. Hem sayısız işaret ve delil var ki, burada bulunanların şu geçici misafirhaneden alınıp saltanatın daimî makamına gönderileceğini ispat eder.

Bilhassa, sana bu "On İki Suret"ten de kuvvetli bir delil daha göstereceğim.

İşte bak! Şu uzakta görünen büyük topluluk içinde, padişahın daha önce bir adada gördüğümüz yüksek nişan sahibi yaver-i ekremi bir şey ilan ediyor. Gidelim, dinleyelim. O parlak, şerefli zât, yüksek bir makamda buyrulmuş ve yükseğe asılmış yüce bir fermanı insanlara bildiriyor, diyor ki:

"Hazırlanınız, başka, daimî bir memlekete gideceksiniz. Öyle bir memleket ki, burası oraya kıyasla bir zindan hükmündedir.[131] Eğer bu fermanı güzelce dinleyip itaat ederseniz, padişahımızın saltanat makamına çıkıp merhametine, ihsanlarına kavuşacaksınız. İsyan edip onu dinlemezseniz dehşetli zindanlara atılacaksınız."

[131] Dünyanın mümin için zindan, kâfir için cennet hükmünde olduğuna dair bkz. Müslim, *zühd* 1; Tirmizî, *zühd* 16; İbn Mâce, *zühd* 3; *Müsned* 2/197, 323, 389, 485.

O yüce fermanda hiçbir şekilde taklidi mümkün olmayan mucizevî bir mühür bulunduğunu sen de görüyorsun. Senin gibi sersemlerden başka herkes o fermanın padişaha ait olduğunu kesinlikle bilir. O parlak yaver-i ekremde öyle nişanlar var ki, senin gibi körlerden başka herkes o zâtın, padişahın emirlerinin pek doğru bir tercümanı olduğunu şüphesiz anlar.

Acaba o yaver-i ekremin ve yüce fermanın, bütün kuvvetleriyle dava edip bildirdikleri şu meseleye itiraz etmek mümkün müdür? Elbette hayır! Aksi halde, gördüğümüz her şeyi inkâr etmek gerekir.

Ey arkadaş! Şimdi söz sende, ne diyorsan de!

— Ne diyeyim, buna karşı bir şey denebilir mi? Gündüzün ortasında güneşe karşı söz söylenir mi? Yalnız şöyle derim: "Elhamdülillah, yüz bin defa şükürler olsun ki, vehimlerimin ve kötü arzularımın baskısından, nefsime ve heveslerime esir olmaktan, ebedî hapis ve zindandan kurtuldum. Ve inandım ki: Bu karmakarışık, kararsız misafirhaneden başka, o padişaha yakın bir saadet diyarı vardır, biz de oraya gideceğiz."

•••

İşte haşir ve ahiretten kinaye ve ibaret olan temsilî hikâye burada tamamlandı. Şimdi Cenâb-ı Hakk'ın yardımı ile o büyük hakikate geçeceğiz. Bu on iki "suret"e karşılık birbirini destekleyen on iki "hakikat"i ve bir "mukaddime" kısmını beyan edeceğiz.

[On İki Hakikat]

Mukaddime[132]

[132] **Mukaddime**: Giriş.

Birkaç işaretle, Yirmi İkinci, On Dokuzuncu ve Yirmi Altıncı Sözlerde izah edilen bazı meseleleri bildireceğiz.

Birinci İşaret

Hikâyedeki sersem adam ve emin arkadaşı üç hakikati, kıyaslamayı temsil eder.

Birincisi: Nefs-i emmarem[133] ile kalbim arasındadır.

[133] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

İkincisi: Yolunu şaşırmış dinsiz felsefenin takipçileriyle Kur'an-ı Hakîm'in talebeleri arasındadır.

Üçüncüsü: İslam ümmetiyle küfür milleti arasındadır.

Nefs-i emmarenin, o felsefecilerin ve küfür milletinin en müthiş sapkınlığı, Cenâb-ı Hakk'ı tanımamaktır. Hikâyede nasıl ki emin adam, "Bir harf kâtipsiz olmaz, bir köy muhtarsız olamaz." demişti.

Biz de şöyle deriz: Nasıl ki bir kitabın, bilhassa her kelimesinin içinde küçük kalemle yazılmış birer eser ve her harfinde muntazam birer kaside

bulunan bir kitabın kâtipsiz olması düşünülemez. Aynen öyle de, şu kâinatın bir Nakkaşının, bir Yaratıcısının olmaması tamamen akıl dışıdır, imkânsızdır.

Zira bu kâinat öyle bir kitaptır ki, her sayfası pek çok kitabı içerir. Hatta her kelimesinin içinde bir kitap, her harfinin içinde bir kaside vardır. Yeryüzü, içinde sayısız kitap bulunan bir sayfadır. Bir ağaç, pek çok sayfası olan bir kelimedir. Bir meyve bir harf, bir çekirdek bir noktadır. O noktada koca ağacın programı, fihristi bulunur. İşte böyle bir kitap ancak celâl ve cemâl vasıflarına, sonsuz kudrete ve hikmete sahip yüce bir Zât'ın kudret kaleminden çıkmış olabilir. Demek, bütün âlemin şahitliğiyle, her şey O'na imanı gerektirir. Yeter ki insan dalâletten sarhoş olmasın...

Nasıl ki bir bina ustasız olamaz. Hele harika sanatlarla, hayret verici nakışlarla, garip süslerle donatılmış, hatta her bir taşına bir saray kadar sanat işlenmiş bir binanın ustasız olmasını hiçbir akıl kabul etmez. O bina, gayet mahir bir sanatkârın varlığını gerektirir. Hem içinde her saat sinema perdeleri gibi, hakiki manzaralar hazırlanan o bina, tam bir intizamla bir elbise gibi değiştirilir. Hatta her bir hakiki perde içinde, küçük küçük, çeşitli menziller var edilir.

O bina gibi şu kâinat da sonsuz hikmet, ilim ve kudret sahibi bir Yaratıcının varlığını gerektirir. Çünkü şu muhteşem kâinat öyle bir saraydır ki, ay ve güneş onun lambaları, yıldızlar mumlarıdır. Zaman, Sâni-i Zülcelâl'in ona her sene bir başka âlemi takıp gösterdiği bir ip, bir şerittir. O Zât, şu âlemlerin içindeki suretleri her gün muntazam bir şekilde yeniler, hikmetle değiştirir. Bir nimet sofrası yaptığı yeryüzünü her bahar mevsiminde, üç yüz bin çeşit sanatlı eseriyle süsler. Had ve hesaba gelmez türlü ihsanlarıyla doldurur. Bunu öyle bir tarzda yapar ki, o eserler tamamen birbirine karışmış olduğu halde, nihayet derecede farklılıklarıyla birbirinden ayrılır. Bunlar gibi başka örnekleri de düşün... Böyle bir sarayın Sâni'inden nasıl gafil olunabilir?

Nasıl ki, bulutsuz bir günde denizin yüzündeki bütün kabarcıklarda, karadaki bütün parlak şeylerde ve bütün kar tanelerinde güneşin tecellisi,

yansıması görüldüğü halde onu inkâr etmek tuhaf bir divanelik ve hezeyan olur. Çünkü o vakit, bir tek güneşi inkâr ederken damlalar, kabarcıklar, kar taneleri sayısınca hakiki güneşçikleri kabul etmek lâzım gelir. Her zerreciğin içine ancak bir zerre sığabildiği halde, onda koca bir güneşin hususiyetlerinin var olduğuna inanmak gerekir. Aynen öyle de, âdeta bir sırayla, her zaman hikmetle değişen ve bir düzen içinde tazelenen şu muntazam kâinatı görüp de Hâlık-ı Zülcelâl'i kusursuz sıfatlarıyla tasdik etmemek, bundan daha berbat bir dalâlettir, divaneliktir, bir deli saçmasıdır. Çünkü aksi takdirde, her şeyde, hatta her bir zerrede mutlak bir ilahlık olduğunu kabul etmek lâzımdır.

Mesela, her bir hava zerresi, her çiçeğe, meyveye, yaprağa girip işleyebilir. Eğer Cenâb-ı Hakk'ın memuru olmazsa o zerrenin, içine girdiği her şeyin nasıl meydana geldiğini, suretini ve mahiyetini bilmesi gerekir ki onlarda işini görebilsin. Yani o zerre her şeyi kuşatan bir ilim ve kudrete sahip olmalıdır.

Ya da mesela, toprağın her bir zerresinin birbirinden farklı bütün tohum ve çekirdeklere yuva olması, onların büyümesini sağlaması mümkündür. Eğer toprak Cenâb-ı Hakk'ın memuru olmazsa, otlar ve ağaçlar sayısınca, onların boy atmasını sağlayacak manevî donanıma ve makinelere sahip bulunması gerekir. Veyahut onların nasıl meydana geldiğini bilmesi, hepsine giydirilen suretleri tanıması, o ağaçlara ve otlara bu suretleri dikebilecek bir sanat ve kudret vermesi lâzım gelir. Daha başka varlıkları da düşün; anlayacaksın ki, her şeyde açıkça, Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin çok delili var.

Evet, bir şeyden her şeyi yapmak ve her şeyi bir tek şey yapmak ancak her şeyin Hâlık'ına has bir iştir. وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[134] *yüce fermanına dikkat et. Demek, Vahid ve Ehad Yaratıcı kabul edilmezse varlıklar sayısınca ilahı kabul etmek gerekir.*

[134] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tesbih (tenzih) ediyor olmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

İkinci İşaret

Hikâyede padişahın yaver-i ekreminden, en büyük memurundan bahsedilmiş ve şöyle denilmişti: Kör olmayan herkes, nişanlarını görünce o zâtın, padişahın emriyle hareket ettiğini ve onun has hizmetkârı olduğunu anlar. İşte o yaver-i ekrem, Resûl-u Ekrem'dir *(aleyhissalâtü vesselam)*.

Evet, ışık nasıl güneşi gerektiriyorsa, bu şekilde donatılmış kâinatın öyle mukaddes Sâni'inin de böyle bir Resûl-u Ekrem'i bulunmalıdır. Çünkü nasıl güneşin varlığı ışık vermeksizin mümkün değilse, ulûhiyetin de peygamberler göndermeyip kendini göstermemesi mümkün değildir.

• Hem kusursuz bir güzelliğin, tarif ve işaret edici bir vasıta ile kendini göstermek istememesi hiç mümkün müdür?

• Gayet güzel, benzersiz bir sanatın, bir ilan edici vasıtasıyla bütün dikkatleri üzerine çekip sergilenmek istememesi mümkün müdür?

• Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi içine alan rubûbiyet saltanatının, küçük varlıklardan oluşan sayısız tabakada, birliğini ve her şey kendisine muhtaç olduğu halde hiçbir şeye muhtaç bulunmadığını, iki yönlü bir elçi vasıtasıyla ilan etmek istememesi mümkün müdür? Evet, o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* iki yönlüdür: Engin kulluğu yönüyle yaratılmışların ilahî dergâhta elçisi olduğu gibi, Allah'a yakınlığı ve peygamberliği noktasından da o dergâhın tebliğ memurudur.

• Hem hiç mümkün müdür ki, sonsuz güzelliğe sahip bir Zât, güzelliğinin inceliklerini, latifelerini birtakım aynalarda görmek ve göstermek istemesin! Yani o Zât, isimlerinin güzelliklerini sevgili bir resûl vasıtasıyla gösterir. O resûl hem O'nun sevgilisidir, kulluğuyla kendini o Zât'a sevdirir, O'nun güzelliklerine ayna olur; hem de elçisidir, O'nu mahlûkatına sevdirir.

• Hiç mümkün müdür ki, benzeri olmayan mucizelerle, hayret verici ve kıymetli şeylerle dolu hazinelerin sahibi o Zât, ehil bir söz ustası ve mükemmel bir tarif edici vasıtasıyla gizli, kusursuz vasıflarını herkesin nazarına sunmayı dilemesin!

• Hiç mümkün müdür ki, bu kâinatı, bütün isimlerinin kemâlini bildiren eşsiz varlıklarla donatarak seyir için, hayret verici ve ince sanatlarla

süslenmiş bir saraya benzetsin de ona bir rehber tayin etmesin![135]

[135] Peygamber Efendimiz *(sallallahü aleyhi ve sellem)*, bir rehber olarak gönderildiğini buyurmaktadır: İbn Mâce, *mukaddime* 17; Dârimî, *mukaddime* 32; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s. 298; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s. 488.

• Hiç mümkün müdür ki, şu kâinatın sahibi, onun yaratılışındaki ve yıkılıp yeniden kurulacak olmasındaki gayenin ne olduğunu, anlaşılması zor sırrını ve mevcudatla alâkalı "Nereden? Nereye? Necisin?" gibi üç zor sorunun cevabını bir elçi vasıtasıyla haber vermesin!

• Hiç mümkün müdür ki, şuur sahiplerine kendini bu güzel, sanatlı varlıklarla tanıtan ve kıymetli nimetlerle sevdiren Sâni-i Zülcelâl, buna karşılık rızasının ve onlardan isteklerinin ne olduğunu bir elçiyle bildirmesin!

• Hiç mümkün müdür ki, insanı şuuruyla pek çok şeye müptela, kabiliyetleriyle engin bir kulluğa hazır surette yaratıp da onun yüzünü bir rehber vasıtasıyla kesretten vahdete, yani insanı Yaratıcısından uzaklaştıran sayısız varlıkların bulunduğu âlemden O'nun birliğine çevirmek istemesin!

Daha bunlar gibi pek çok peygamberlik vazifesi var ki, hepsi ulûhiyetin peygambersiz olamayacağına kesin birer delildir.

Acaba âlemde şu vasıflara ve vazifelere Hazreti Muhammed'den *(aleyhissalâtü vesselam)* daha ehil ve bütün bu sıfatları kendinde toplayan bir insan ortaya çıkmış mıdır? Zaman, peygamberlik rütbesine ve tebliğ vazifesine ondan daha lâyık, daha uygun bir kimseyi göstermiş midir? Hayır, asla ve kat'a!.. O, bütün resûllerin efendisidir. Bütün peygamberlerin imamı, bütün asfiyanın reisidir,[136] Cenâb-ı Hakk'a en yakın zâttır, yaratılmışların en mükemmeli, rehberlerin sultanıdır.

[136] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

Evet, hakikatleri araştırıp delilleriyle bilen zâtların ittifakla haber verdiği, ayın yarılması ve parmaklarından su akması gibi bine varan mucizesindeki had ve hesaba gelmez peygamberlik delillerinden başka, kırk yönüyle büyük bir mucize ve bir hakikat denizi olan Kur'an-ı Azîmüşşan, onun

peygamberliğini güneş gibi göstermeye yeter. Başka risalelerde, bilhassa Yirmi Beşinci Söz'de Kur'an'ın kırka yakın mucizelik yönünden bahsettiğimiz için burada kısa kesiyoruz.

Üçüncü İşaret

Sakın, "Şu küçücük insanın ne önemi var ki, bu koca dünya onun, amellerinin hesabını vermesi için kapansın ve başka bir âlem kurulsun?" diye düşünme. Çünkü şu küçücük insan, yaratılışının kuşatıcılığı itibarı ile bütün varlıklar içinde bir ustabaşı, ilahî saltanatın bir ilancısı ve küllî bir kulluğa mazhar olduğundan büyük kıymete sahiptir.

"İnsan kısacık bir ömürde nasıl ebedî azaba müstahak olur?" diye de düşünme. Zira küfür, Samed Yaratıcının muhteşem sanatını anlatan bir mektup derecesindeki ve kıymetindeki şu kâinatı mânâsız, gayesiz bir seviyeye düşürür. Küfür, kâinatı hor görme olduğu gibi, her şeyde cilveleri, nakışları görünen, Cenâb-ı Hakk'ın bütün mukaddes isimlerini inkâr, ret ve O'nun adaletini, doğruluğunu gösteren sınırsız delilleri yalanlama mânâsına geldiğinden sonsuz bir cinayettir. Sonsuz cinayet ise sonsuz azabı gerektirir.

Dördüncü İşaret

Nasıl ki hikâyede geçen on iki "suret" ile şunu görmüştük: Böyle geçici misafirhane gibi bir memleketi bulunan padişahın, haşmetine ve büyük saltanatına yakışır başka, sabit, daimî bir memleketinin bulunmaması hiçbir şekilde mümkün değildir.

Bu fâni âlemin bâki Yaratıcısının burayı var edip ebedî bir âlemi yaratmaması da aynı şekilde mümkün değildir.

Evet, şu benzersiz fakat geçici kâinatın ebedî Sâni'inin burayı vücuda getirip de başka, daimî bir kâinatı yaratmaması hiç mümkün müdür?

Bir sergi, imtihan meydanı ve tarla hükmündeki bu dünyanın Hakîm, Kadir ve Rahîm Fâtır'ının burayı yaratıp onun bütün gayelerine mazhar olacak ahiret yurdunu yaratmaması imkânsızdır!

İşte bu hakikate on iki "kapı"dan girilir. O kapılar on iki "hakikat" ile açılır. En kısa ve basit olandan başlayalım:

Birinci Hakikat

Rubûbiyet ve saltanat kapısıdır.

Rab isminin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, tecellisi olan fiillerle rubûbiyet, saltanatıyla da ulûhiyet, kusursuzluğunu göstermek için böyle bir kâinatı gayet yüce gayeler ve yüksek maksatlarla yaratsın da o gayelere iman ve kullukla karşılık veren müminleri mükâfatlandırmasın; inkâr ve hor görmekle karşılık veren dalâlet ehlini cezalandırmasın!

İkinci Hakikat

Kerem ve rahmet kapısıdır.

Kerîm ve Rahîm isimlerinin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, gösterdiği eserlerle sonsuz cömertlik, rahmet, izzet ve gayret sahibi olan şu âlemin Rabbi, cömertliğine ve rahmetine lâyık mükâfatlar, izzetine ve gayretine yakışır cezalar vermesin!

Evet, şu dünyanın haline bakınca, en aciz ve zayıftan[137] HAŞİYE en kuvvetliye kadar her canlıya ihtiyacı olan rızkın verildiği görülüyor. En zayıf ve en aciz canlıya en iyi rızık veriliyor. Her dertliye ummadığı yerden derman yetiştiriliyor. Öyle yüce bir cömertlikle ziyafetler, ikramlar oluyor ki, her şeyde sonsuz bir kerem sahibinin elinin işlediğini açıkça gösteriyor.

[137] HAŞİYE Helâl rızkın iktidar ile elde edilmediğine, aczden dolayı verildiğine kesin bir delil, güçsüz yavruların rızıklarını kolayca kazanması ve kuvvetli canavarların yiyecek sıkıntısı çekmesi; zekâsız balıkların semizliği ve zeki, kurnaz olan tilki ve maymun gibi hayvanların rızık derdiyle vücutça zayıf düşmesidir. Demek ki rızık, kuvvet ve irade ile ters orantılıdır. Kuvvetine ve iradesine güvenen, o derece geçim derdine düşer.

Mesela o Zât, bahar mevsiminde bütün ağaçları cennet hurileri gibi âdeta parlak ipekli elbiselerle giydirip, çiçek ve meyvelerle süsleyip bize hizmetkâr yapar. Onların nazik birer eli olan dallarıyla çeşit çeşit, en tatlı, benzersiz yemişleri bize ikram eder. Zehirli bir sineğin eliyle şifalı, tatlı balı yedirir. En güzel ve yumuşak elbiseyi bize elsiz bir böcek vasıtasıyla

giydirir. Büyük bir rahmet hazinesini küçük bir çekirdekte bizim için saklar. Bütün bunların nasıl güzel bir cömertlik, ne kadar tatlı bir rahmet eseri olduğu açıkça görülür.

İnsandan ve bazı canavarlardan başka –güneş, ay ve yerküreden en küçük varlıklara kadar– her şeyin vazifesini tam bir dikkatle yapması, hiçbirinin haddini zerrece aşmaması ve muazzam bir heybet altında umumi bir itaatin bulunması, hepsinin büyük bir Celâl ve İzzet Sahibi'nin emriyle hareket ettiğini gösteriyor.

İster bitki veya hayvan isterse insan olsun, bütün varlıkların aciz ve zayıf yavrularını şefkatle,[138] HAŞİYE süt gibi hoş bir gıda ile beslemesinde ne kadar geniş bir rahmetin cilvesinin işlediği açıkça anlaşılır.

[138] HAŞİYE Evet, mesela aç bir aslanın zayıf yavrusunu kendi nefsine tercih ederek, bulduğu eti yemeyip yavrusuna bırakması, korkak tavuğun yavrusunu korumak için köpeğe, aslana saldırması ve incir ağacının çamur yiyerek yavrusu olan meyvelerine hâlis süt vermesi, sonsuz Rahîm, Kerim, şefkat sahibi bir Zât'ın emriyle hareket ettiklerini kör olmayana açıkça gösteriyor. Bitki ve hayvan gibi şuursuz varlıkların gayet şuurlu ve hikmetli işler görmesi, onları idare eden sonsuz ilim ve hikmet sahibi bir Zât'ın varlığına, zorunlu olarak, işarettir. Onlar, o Zât'ın adıyla hareket ediyorlar.

Madem bu âlemde tasarruf eden Zât'ın böyle sonsuz cömertliği, rahmeti, celâl ve izzeti vardır. Elbette sonsuz celâl ve izzet, edepsizlere hadlerinin bildirilmesini ister. Sonsuz cömertlik, sonsuz ikramı gerektirir. Sonsuz rahmet ise kendine lâyık ihsanda bulunmak ister.

Halbuki bu fâni dünyada ve kısa ömürde, denizden bir damla gibi, şu icraatın milyonlarca kısmından ancak biri gerçekleşiyor, görünüyor.

Demek ki, o cömertliğe, o rahmete yakışan bir saadet yurdu olacaktır. Yoksa gündüzü ışığıyla dolduran güneşin varlığını inkâr eder gibi, bu görünen rahmetin varlığını inkâr etmek gerekir.

Çünkü mutlak yokluk, şefkati belâya, sevgiyi yakıcı bir ateşe, nimeti şiddetli bir cezaya, aklı uğursuz bir âlete ve lezzeti eleme çevirir. O zaman da rahmet hakikatinin ortadan kalkması gerekir.

Hem o celâl ve izzete uygun bir ceza yeri olacaktır. Çünkü çoğu kez, zalim izzetiyle, mazlum zilletiyle kalıyor, bu dünyadan öyle göçüp gidiyorlar. *Demek, hesap büyük bir mahkemeye bırakılıyor, erteleniyor; yoksa görülmeyecek değil.*

O Zât bazen dünyada da ceza verir. Geçmiş çağlarda asi ve inatçı kavimlerin helâk olması gösteriyor ki, insan başıboş değildir, her vakit bir celâl ve gayret tokadına maruz kalabilir.

Evet, bütün varlıklar içinde mühim bir vazifesi ve kabiliyeti bulunan insana Rabbi bu kadar kusursuz, sanatlı nimetleriyle kendini tanıtır da, karşılığında insan iman ile O'nu tanımazsa; o Zât rahmetinin bunca süslü meyveleriyle kendini sevdirir de, karşılığında insan ibadetle kendini O'na sevdirmezse; Rabbi türlü nimetleriyle sevgisini ve rahmetini gösterir, karşılığında insan şükür ve hamd ile O'na hürmet etmezse hiç mümkün müdür ki cezasız kalsın, başıboş bırakılsın! İzzet ve gayret sahibi Zât-ı Zülcelâl ona ceza çekeceği bir zindan hazırlamasın!

Hem hiç mümkün müdür ki, o Rahman ve Rahîm Zât; kendini tanıtmasına karşılık iman ile O'nu tanıyan, kendini sevdirmesine karşılık ibadetle O'nu seven, sevdiren ve rahmetine şükürle, hürmetle karşılık veren müminlere bir mükâfat yurdu hazırlamasın, ebedî saadet vermesin!

Üçüncü Hakikat

Hikmet ve adalet kapısıdır.

Hakîm ve Âdil isimlerinin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki,[139] HAŞİYE zerrelerden güneşlere kadar işleyen hikmet, intizam, adalet ve dengeyle rubûbiyetinin saltanatını gösteren Zât-ı Zülcelâl, himayesine sığınan, iman ve kullukla o hikmete, adalete uygun hareket eden müminlere ikramda bulunmasın; küfür ve azgınlıkla isyan eden edepsizlere hadlerini bildirmesin!

[139] HAŞİYE Bu risalede "hiç mümkün müdür ki" ifadesi çokça tekrar ediliyor, çünkü mühim bir sırrı ifade eder. Şöyle ki: Küfür ve inkârın çoğu, iman esaslarını akla uzak görmekten ileri gelir. İnkârcılar, haşri akıldan uzak ve imkânsız görür. İşte *Haşir Risalesi*'nde, asıl akıldan uzaklığın,

imkânsızlığın, mantıksızlığın, hatta mutlak imkânsızlık derecesinde zorluğun küfür ve inkâr yolunda olduğu açık bir şekilde gösterilmiştir. Hakiki imkân ve akla uygunluk, hatta vücûb (zorunluluk) derecesinde kolaylık, iman yolunda ve İslamiyet caddesindedir. Kısacası, yolunu şaşırmış felsefeciler imanı akıldan uzak görmekle inkâra gider. Onuncu Söz, akıldan uzaklığın ve mantıksızlığın hangi tarafta olduğunu "hiç mümkün müdür ki" tabiriyle gösteriyor. İnkârcıların ağzına bir şamar vuruyor.

Halbuki bu geçici dünyada o hikmete ve adalete lâyık işlerin binde biri bile yerine getirilmiyor, hesap erteleniyor. Dalâlet yolundakilerin çoğu cezasını çekmeden, hidayet yolundakilerin çoğu da mükâfat görmeden bu dünyadan göçüp gidiyor.

Demek, büyük bir mahkemeye, daimî bir saadet yurduna bırakılıyor.

Açıktır ki, şu âlemde tasarruf eden Zât, sonsuz bir hikmetle iş görüyor. Buna delil mi istersin? Her şeyde bir fayda gözetilmesi bunun delilidir. İnsanın bütün uzuvlarında, kemiklerinde, damarlarında, hatta bütün hücrelerinde fayda ve hikmetler gözetildiğini görmüyor musun? Hatta bazı uzuvlara bir ağacın meyveleri kadar hikmet ve fayda konulması, her şeyin yaratılışında son derece intizam bulunması, bu işlerin sonsuz hikmet sahibi bir el tarafından görüldüğünün delilidir.

Evet, güzel bir çiçeğin hassas programının küçücük bir tohuma yerleştirilmesi, büyük bir ağacın fihristinin küçücük bir çekirdekte manevî kader kalemiyle yazılması, onlarda sonsuz hikmete sahip bir kalemin işlediğini gösterir.

Her şeyin yaratılışında benzersiz bir sanat bulunması, onların son derece hikmetle iş gören bir Sâni'in nakışları olduğuna işaret eder. O Zât'ın, şu küçücük insan bedenine bütün kâinatın programını, bütün rahmet hazinelerinin anahtarlarını, bütün isimlerinin aynalarını yerleştirmesi, son derece güzel bir sanat içindeki hikmeti gösterir.

Acaba o Zât'ın rubûbiyetinde hâkim olan hikmetin; o rubûbiyetin kanatları altına sığınanların ve ona iman ile itaat edenlerin lütuf görmesini istememesi ve onlara ebedî ihsanlarda bulunmaması hiç mümkün müdür?

Kâinatta işlerin adalet ve denge ile görüldüğüne delil mi istiyorsun? Her şeyin hassas mizanlarla, hususi ölçülerle var edilmesi, yerli yerine konulması, her şeye bu şekilde suret giydirilmesi, bu işlerin sonsuz bir adalet ve denge ile görüldüğünü gösterir.

Her hak sahibine kabiliyeti ölçüsünde hakkının verilmesi, yani vücudunun bütün ihtiyaçlarının karşılanması, yaşaması için gerekenlerin en uygun şekilde yerine getirilmesi, sonsuz adalet sahibi bir elin varlığına işaret eder.

Kabiliyet, fıtrî ihtiyaç ve çaresizlik lisanlarıyla istenen her şeye daima cevap verilmesi, sınırsız bir adaleti ve hikmeti gösterir.

Acaba en küçük bir canlının en küçük ihtiyacına yetişen böyle bir adaletin ve hikmetin, insan gibi en büyük canlının bekâ gibi en büyük ihtiyacını ihmal etmesi hiç mümkün müdür? Onun en büyük talebini ve arzusunu cevapsız bırakması, rubûbiyetin haşmetini ve kullarının hukukunu gözetmemesi mümkün müdür? Halbuki şu fâni dünyada kısa bir hayat geçiren insan, öyle bir adaletin hakikatine mazhar olamaz ve olamıyor.

Demek, büyük bir mahkemeye bırakılıyor.

Zira hakiki adalet, şu küçücük insanın, küçüklüğü ölçüsünde değil, vazifesinin ve işlediği cinayetin büyüklüğü, mahiyetinin önemi ölçüsünde mükâfat ve ceza görmesini gerektirir. Madem ebediyet için yaratılan insan şu fâni, geçici dünyada öyle bir adalete ve hikmete mazhar olmaktan çok uzaktır. Elbette Âdil olan o Celîl-i Zülcemâl, Hakîm olan o Cemîl-i Zülcelâl Zât'ın ebedî bir cehennemi ve cenneti vardır.

Dördüncü Hakikat

Cömertlik ve güzellik kapısıdır.

Cevâd[140] ve Cemil isimlerinin cilvesidir.

[140] **Cevâd:** Çok ihsan eden, cömert.

Hiç mümkün müdür ki, sonsuz bir cömertlik, tükenmez servet, bitmez hazineler, benzersiz, ölümsüz bir güzellik ve kusursuz, bâki bir kemâl; bir

saadet yurdu ve ziyafet makamında ebediyen kalacak muhtaç şükredenleri, kendisine arzu ve hayranlık duyan, ayna olan seyircileri istemesin?

Evet, dünyayı bu kadar nakışlı, sanatlı nimetlerle süslemek, ay ile güneşi ona lamba kılmak, yeryüzünü bir nimet sofrası haline getirerek en güzel yiyeceklerle doldurmak, meyveli ağaçları birer kap yapıp her mevsimde birçok defa yenilemek sınırsız bir cömertliği gösterir.

Böyle sonsuz bir cömertlik, öyle tükenmez hazineler ve engin bir rahmet, içinde arzu edilen her şeyin bulunduğu daimî bir ziyafet sofrası ve saadet yurdu ister.

Hem kesinlikle ister ki, o ziyafetten lezzet alanlar orada ebediyen kalsın, yokluk ve ayrılıkla elem çekmesinler. Zira elemin bitmesi lezzet olduğu gibi, lezzetin sona ermesi de elemdir. Halbuki öyle bir cömertlik, elem çektirmek istemez. Demek, bâki bir cennet ve içinde ebediyen kalacak muhtaç misafirler ister.

Çünkü sonsuz bir cömertlik, sınırsızca ihsan etmeyi, nimet vermeyi diler. Sınırsız ihsan, sonsuz minnettarlık ve nimetler ister. Bu ise ihsana mazhar olan şahsın varlığının devamını ister, ta ki nimetlerden devamlı istifade ederek o daimî nimetlere karşı şükrünü ve minnettarlığını göstersin. Yoksa kısa süren, yokluk ile acılaşan az bir lezzet, öyle bir cömertliğe yakışmaz.

Şu âlemin her tarafındaki, ilahî sanatın görüldüğü sergilere bak. Bütün bitki ve hayvanlardaki Rabbanî mühürlere dikkat et,[141] HAŞİYE rubûbiyetin güzelliklerini ilan eden peygamberlere ve evliyaya kulak ver. Nasıl hep beraber Sâni-i Zülcelâl'in kusursuz icraatını,[142] harika sanatlarına işaret ederek gösteriyor, bildiriyor ve bakışları O'na çeviriyorlar!

[141] HAŞİYE Evet, kemik gibi kuru bir ağacın ucundaki tel gibi incecik bir dalda bulunan gayet nakışlı, süslü bir çiçek ve gayet sanatlı, benzersiz bir meyve, elbette gayet sanatkâr, mucize ve hikmet sahibi bir Yaratıcının sanatının güzelliğini şuur sahiplerine ilan eder. İşte bitkilere hayvanları da kıyasla…

[142] Bkz. "Yedi kat göğü birbiriyle tam uyum içinde yaratan O'dur. Rahman'ın yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin. Çevir de bak gözünü, görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar

gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner.” (Mülk sûresi, 67/3-4)

Demek, bu âlemin Sâni’inin pek mühim, hayret verici, gizli ve kusursuz vasıfları vardır. Bu harika sanatlarla onları göstermek ister. Çünkü gizli, kusursuz kemâl, kendisini takdir edenlerin, beğenip mâşâllah diyerek seyredenlerin karşısında sergilenmek ister. Daimî kemâl, daima görünmek ister; kendisini takdir edip beğenenlerin devamlı var olmasını diler. Zira fâni bir takdir edicinin nazarında, kemâlâtı vasıflarının kıymeti düşer.[143] HAŞİYE

[143] HAŞİYE Evet, darbımesellerde geçtiği gibi: Bir dünya güzeli, bir zaman kendisine âşık olan basit bir adamı huzurundan kovmuş. Adam teselli bulmak için onun hakkında, “Ne kadar çirkindi!” demiş. O güzelin güzelliğini inkâr etmiş. Yine bir vakit bir ayı, gayet tatlı bir üzüm asmasının altına girmiş. Üzümleri yemek istemiş ama eli yetişmemiş. Asmaya da çıkamayınca teselli bulmak için kendi diliyle, “Bu üzüm ekşidir.” diyerek gümleyip gitmiş.

Hem kâinatın yüzüne yayılmış şu gayet güzel, sanatlı, parlak ve süslü varlıklar, ışığın güneşi göstermesi gibi, benzersiz, manevî bir cemâlin inceliklerini bildirir, eşsiz ve saklı bir güzelliğin latifelerini haber verirler.[144] HAŞİYE Kusurdan, noksandan arınmış o güzellik, o mukaddes cemâlin cilvesiyle, Cenâb-ı Hakk’ın her bir isminde çok gizli defineler bulunduğuna işaret eder.

[144] HAŞİYE Ayna gibi varlıklar birbiri ardınca yok olup gittikten sonra arkalarından gelenlerin üstünde ve yüzlerinde aynı güzelliğin cilvesinin bulunması, o güzelliğin onlara ait olmadığını, onların münezzeh ve mukaddes bir cemâle işaret ettiklerini gösterir.

İşte bu kadar eşsiz, yüce, gizli bir güzellik; inceliklerini ve derecesini kıyaslayacağı şeyleri, şuur sahibi ve kendisine arzu duyan bir aynada seyretmek ister. Sevgili cemâline başkalarının nazarıyla bakmak için görünmeyi de arzu eder. Yani kendi güzelliğine iki şekilde bakmak ister: Başka başka renkteki aynalarda bizzat seyrederek ve kendisine iştiyak duyan seyircilerin, hayran takdir edicilerin gözüyle… Demek ki, güzellik ve cemâl, görmek ve görünmek ister. Görmek ve görünmek ise arzulu seyircilerin ve hayran takdir edicilerin varlığını gerektirir. Güzellik, ebedî

olduğundan, kendisine arzu duyanların varlığının devamını ister. Çünkü daimî bir güzellik, geçici bir âşığa razı olamaz.

Zira dönmemek üzere yokluğa mahkûm olan bir seyircinin sevgisi, yokluk düşüncesiyle düşmanlığa döner. Hayreti, hafife almaya; hürmeti, hor görmeye meyleder. Çünkü bencil insan, bilmediği şeye düşman olduğu gibi, elinin yetişmediğine de karşıdır. Sonsuz bir sevgiye, hadsiz bir şevk ve takdire lâyık olan bir güzelliğe, üstü kapalı bir düşmanlık, kin ve inkâr ile karşılık verir. İşte kâfirin, Allah'ın düşmanı olmasının sırrı buradan anlaşılıyor.

Madem o sonsuz cömertlik, o benzersiz güzellik ve o kusursuz vasıflar; şükredenlerin, onlara arzu duyanların ve takdir edicilerin ebedî olmasını gerektirir. Halbuki şu dünya misafirhanesinde herkesin biraz durup sonra hemen kaybolduğunu görüyoruz. İnsan, o cömertliğin ihsanını ancak bir parça tadar. İştahı açılır fakat yiyemeden gider. O güzelliğin ve kemâlin de az bir ışığına, belki zayıf bir gölgesine ancak bir an bakıp doymadan dünyadan ayrılır.

Demek, daimî bir seyir yerine gidiliyor.

Kısacası: *Şu âlem her şeyiyle Sâni-i Zülcelâl'in varlığının kesin delili olduğu gibi, o Yüce Sâni'in sıfatları ve kutsî isimleri de ahirete işaret eder, onu gösterir ve gerektirir.*

Beşinci Hakikat

Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselam)

kulluğu ve şefkat kapısıdır.

Mucîb[145] ve Rahîm isimlerinin cilvesidir.

[145] **Mucîb**: Her duaya cevap veren.

En küçük canlının en basit ihtiyacını görüp tam bir şefkatle, ummadığı yerden ona el uzatan ve en gizli bir mahlûkunun en gizli sesini işitip ona yardım eden, hal diliyle ve sözle istenen her şeye cevap veren sonsuz şefkat ve merhamet sahibi bir Rab; hiç mümkün müdür ki, en büyük kulunun,[146]

HAŞİYE en sevgili mahlûkunun en büyük ihtiyacını görüp de karşılamasın, en yüce duayı işitip kabul etmesin! Evet, mesela zayıf, yavru hayvanların rızık ve terbiyelerinde görülen lütuf ve kolaylık, şu kâinatın Mâlikinin rubûbiyetindeki sonsuz rahmeti gösteriyor. Rubûbiyetinde bu derece rahmet ve şefkat bulunan bir Zât, hiç mümkün müdür ki, varlıkların en faziletlisinin, en üstününün en güzel duasını kabul buyurmasın! On Dokuzuncu Söz'de izah edilen şu hakikati burada tekrar şöyle söyleyelim:

146 HAŞİYE Evet, bin üç yüz elli sene süren saltanatı bugün de devam eden, o zamandan beri üç yüz elli milyondan fazla insanın yolundan gittiği [bu rakam bugün dört misline çıkmıştır], ümmetinin her gün kendisine bağlılığını yenilediği, mükemmelliğine şahitlik ettiği, tam bir itaatle emirlerine boyun eğdiği, yeryüzünün yarısını ve insanlığın beşte birini manevî rengine boyayan, onların kalblerinin sevgilisi ve ruhlarının terbiye edicisi olan o zât, elbette, şu kâinatta tasarruf eden Rabbin en büyük kuludur.

Kâinattaki pek çok varlık o zâtın mucizesinin birer meyvesini taşımak suretiyle onun vazifesini ve memuriyetini alkışlıyor. Elbette o zât, şu kâinatın Hâlık'ının en sevgili kuludur. İnsanlığın her şeyiyle arzuladığı bekâ gibi insanı en aşağı seviyeden en yüce mertebeye çıkaran bir dileği, elbette o en büyük kul herkes adına, bütün ihtiyaçlara cevap veren Cenâb-ı Hak'tan isteyecektir.

Ey nefsimle beraber beni dinleyen arkadaş! Temsilî hikâyede, "Herkes bir adada toplanmış. Padişahın yaver-i ekremi, en büyük memuru bir nutuk okuyor." demiştik. O hikâyenin işaret ettiği hakikat şudur: Gel! Bu zamandan sıyrılıp hayalen Saadet Asrı'na ve Arap yarımadasına gidelim. Resûl-u Ekrem'i *(aleyhissalâtü vesselam)* vazife başında, kulluğunu yerine getirirken görüp ziyaret edelim. Bak! O zât nasıl peygamberliğiyle, hidayetiyle ebedî saadetin var edilmesinin ve ona ulaşmanın sebebiyse, kulluğu ve duasıyla da o saadete ve cennetin yaratılmasına vesiledir.

İşte bak! O zât, dairesi öyle geniş bir namazda, öyle yüce bir ibadetle ebedî saadet için dua ediyor ki, âdeta bu yarımada, hatta bütün yeryüzü onunla birlikte namaz kılar, niyaz eder. Çünkü onun kulluğu, ümmetinin kulluğunu kapsadığı gibi, muvafakat (birbirine uygunluk) sırrıyla, bütün peygamberlerin kulluk hikmetlerini de içerir.

Hem o geniş dairedeki namazı öyle büyük bir cemaatle kılar ve dua eder ki, âdeta Hazreti Âdem'den asrımıza kadar gelmiş, hatta kıyamete kadar gelecek bütün nuranî ve kâmil insanlar ona uyup duasına "âmin" derler.[147] HAŞİYE

[147] HAŞİYE Evet, saadet asrından bugüne kadar ümmetin bütün salât ve selamları Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* duasına birer âmin ve umumi bir iştiraktir. Hatta ona getirilen her salâvat, ümmetinin her bir ferdinin her namazda ona salât ü selam getirmesi, kametten sonra Şafiîlerin dua etmesi onun ebedî saadet hususundaki duasına gayet kuvvetli ve umumi bir "âmin"dir. İşte bütün insanlığın hal diliyle, bütün kuvvetiyle istediği bekâyı ve ebedî saadeti, insanlık adına Zât-ı Ahmediye *(aleyhissalâtü vesselam)* istiyor ve insanlığın hayırlıları, onun arkasında âmin diyor. Acaba şu duanın kabule lâyık olmaması hiç mümkün müdür?

Bak! O zât herkesin muhtaç olduğu bekâ için dua ediyor. Sadece yeryüzündekiler değil, belki gök ehli, hatta bütün varlıklar duasına ortak olup hal diliyle, "Ey Rabbimiz! Evet, onun istediklerini ver, duasını kabul et. Biz de istiyoruz." diyorlar.

Hem bak, ebedî saadeti öyle hüzünle, aşkla, iştiyakla, öyle tevazu ile yalvararak istiyor ki,[148] bütün kâinatı ağlatıp duasına ortak ediyor.

[148] Bkz. Tirmizî, *deavât* 30.

Öyle bir gaye için saadet dileyip dua ediyor ki, insanı ve bütün varlıkları aşağıların en aşağısı olan mutlak fânilik seviyesine düşmekten, kıymetsizlikten, faydasızlıktan, gayesizlikten; en yüksek mertebe olan bekâya, kıymete, yüce vazifeye, Samed Yaratıcının bir mektubu derecesine çıkarıyor.

Bak! Öyle yüksek, öyle yakaran bir sesle istiyor ve öyle tatlı, öyle merhamet dileyen bir niyaz ile yalvarıyor ki, âdeta sesini bütün varlıklara, göklere, arşa işittirip onları kendinden geçirerek duasına "Âmin Allahım, âmin" dedirtiyor.[149] HAŞİYE

[149] HAŞİYE Evet, şu âlemi idare eden Zât'ın bütün tasarruflarının şuurla, ilimle, hikmetle gerçekleştiği açıkça görüldüğü halde, o Zât'ın, kulları içindeki en seçkin ferdin hareketlerinden habersiz olması hiçbir şekilde mümkün değildir.

Hem o Mutasarrıf-ı Alîm'in, o seçkin kulunun hareketlerinden ve dualarından haberdar olduğu halde ona karşı kayıtsız kalması, hiçbir şekilde mümkün değildir.=>

Hem her şeyi dilediğince idare eden Kadîr-i Rahîm'in, o kulunun dualarına kayıtsız kalmadığı halde o duaları kabul etmemesi mümkün değildir.

Evet, Zât-ı Ahmediye'nin *(aleyhissalâtü vesselam)* nuruyla âlemin şekli değişmiştir. İnsanın ve bütün kâinatın hakiki mahiyetleri o nur ile meydana çıkmıştır. Şu kâinattaki varlıkların, Samed Yaratıcının isimlerini okutan birer mektup, birer vazifeli memur ve bekâya mazhar, kıymetli, mânidar birer mahlûk oldukları anlaşılmıştır. Eğer o nur olmasaydı, her şey mutlak fâniliğe mahkûm ve kıymetsiz, mânâsız, faydasız, abes, karmakarışık, tesadüf oyuncağı, evhamlı bir karanlık içinde kalırdı.

İşte şu sırdandır ki: İnsanlar Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* duasına âmin dedikleri gibi, yerden göklere, serâdan süreyyaya kadar bütün varlıklar da onun nuruyla iftihar edip ona alâka gösteriyor. Zaten Allah Resûlü'nün *(aleyhissalâtü vesselam)* kulluğunun ruhu, duadır. Kâinattaki hareketler ve görülen vazifeler de bir çeşit duadır. Mesela bir çekirdeğin hareketi, bir ağaç olmak için Yaratıcısına bir duadır.

Saadeti ve bekâyı öyle Semî (her şeyi işiten) ve Kerim bir Kadir'den, öyle Basîr (her şeyi duyan) ve Rahîm bir Alîm'den istiyor ki, o Zât, en küçük canlının en gizli arzusunu, yakarışını görür, işitir, kabul buyurur ve ona merhamet eder. Yapılan dua hal diliyle de olsa cevap verir. Bunu, her şeyi görerek öyle hikmetle, merhametle yapar ki, o terbiyenin ve idarenin Semî', Basîr, Kerim ve Rahîm bir Zât'a has olduğuna şüphe bırakmaz.

Bütün insanlığı arkasına alıp, şu yeryüzünde Arş-ı Âzama doğru el kaldırıp insanın kulluğunun özünü içeren "ubudiyet-i Ahmediye"[150] *(aleyhissalâtü vesselam)* hakikati içinde dua eden, insanlığın en şereflisi, zaman ve mekânın içinde benzeri olmayan Fahr-i Kâinat[151] *(aleyhissalâtü vesselam)* acaba ne istiyor, dinleyelim:

[150] Peygamber Efendimiz'in kulluğu.

[151] **Fahr-i Kâinat**: Kâinatın iftihar vesilesi.

Bak! Kendine ve ümmetine ebedî saadet istiyor. Bekâ ve cennet istiyor. Hem de bunu, varlıkların aynasında güzelliklerini gösteren, Cenâb-ı Hakk'ın bütün kutsî isimleriyle istiyor, o isimlerden şefaat talep ediyor,

görüyorsun. Eğer ahireti gerektiren sayısız sebep ve delil olmasaydı, yalnız o zâtın tek duası bile, Hâlık-ı Rahîm'in kudretine baharımızın yaratılışı kadar hafif gelen cennetin var edilmesine vesile olurdu.[152] HAŞİYE

[152] HAŞİYE Evet, ahirete nispeten gayet dar bir sayfa hükmünde olan yeryüzünde had ve hesaba gelmez harika sanat numunelerini, haşir ve kıyametin misallerini göstermek ve üç yüz bin kitap hükmündeki muntazam eserleri, o tek sayfada hatasız yazıp işlemek, elbette geniş ahiret âleminde güzel ve muntazam cennetin yaratılmasından daha zordur. Evet, cennet bahardan ne kadar yüksek ise bahar bahçelerinin yaratılması da cennetin yaratılmasından o derece zor ve hayret vericidir, denilebilir.

Evet, baharda yeryüzünü bir mahşer haline getiren, ölümden sonra dirilişin yüz binlerce numunesini gösteren Kadir-i Mutlak'a, cennetin yaratılması nasıl ağır gelebilir?

Nasıl ki Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliği, şu imtihan meydanının açılmasına sebebiyet vermiş ve o, لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ[153] sırrına erişmiştir. Aynı şekilde, onun kulluğu da ebedî saadet âleminin yaratılmasına vesile olmuştur.

[153] "Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım.": Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 385; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 2/214; eş-Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa* s. 326. Ayrıca yakın ifadeler için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/314; et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağîr* 2/182; el-Hallâl, *es-Sünne* 1/237; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/672; el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* 5/489; ed-Deylemî, *el-Müsned* 5/227.

Hiç mümkün müdür ki, şu âlemin bütün akılları hayrette bırakan düzeni, geniş rahmet içindeki kusursuz sanat ve rubûbiyetin benzersiz güzelliği, o duaya cevap vermemekle çirkinliği, merhametsizliği, intizamsızlığı kabul etsin! En ufak, en önemsiz istekleri, sesleri noksansız işitip ihtiyaçları karşılasın da, en mühim, lüzumlu arzuları kıymetsiz görüp işitmesin, anlamasın, cevapsız bıraksın! Hâşâ ve kellâ, yüz bin defa hâşâ! Böyle bir güzellik, öyle bir çirkinliği kabul edip çirkin hale gelemez.[154] HAŞİYE

[154] HAŞİYE Evet, hakikatlerin başka bir şeye dönüşmesi, ittifakla, imkânsızdır. Bir şeyin kendi zıddına dönmesi ise imkânsız içinde imkânsızdır. Ve bin derece imkânsız olan, bir şeyin hem kendi mahiyetinde kalması hem de zıddının aynısı olmasıdır. Mesela, sonsuz bir güzellik, hakiki güzellik

iken hakiki çirkinlik olamaz. İşte şu örnekte, gözle görülen ve varlığı kesin olan bir rubûbiyetin güzelliği, kendi mahiyetinde daim iken, çirkinliğe dönüşemez. Bunun aksini söylemek, akıl dışı ve bâtıl örneklerin en tuhafıdır.

Demek, Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğiyle dünyanın kapısını açtığı gibi, kulluğuyla da ahiretin kapısını açmıştır.

عَلَيْهِ صَلَوَاتُ الرَّحمٰنِ مِلْءَ الدُّنْيَا وَدَارِ الْجِنَانِ، اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ ذٰلِكَ الْحَبِيبُ الَّذِي هُوَ سَيِّدُ الْكَوْنَيْنِ وَفَخْرُ الْعَالَمِينَ وَحَيَاةُ الدَّارَيْنِ وَوَسِيلَةُ السَّعَادَتَيْنِ وَذُو الْجَنَاحَيْنِ وَرَسُولُ الثَّقَلَيْنِ

وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ وَعَلٰى إِخْوَانِهٖ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ اٰمِينَ[155]

[155] Rahman olan Cenâb-ı Hakk'ın *(celle celâlüh)*, dünya ve cennetler dolusu rahmeti, Peygamber Efendimiz'in *(sallallahü aleyhi ve sellem)* üzerine olsun. Allahım! Kulun ve resûlün, iki cihanın efendisi, iki âlemin iftihar kaynağı, iki dünyanın hayatı, iki cihan saadetinin vesilesi, zülcenâheyn (iki taraflı), cinlerin ve insanların peygamberi olan Habîbine, bütün âl ve ashabına, nebi ve resûl kardeşlerine salât ve selam et. Âmin.

Altıncı Hakikat

Haşmet ve ebediyet kapısıdır.

Celîl ve Bâki isimlerinin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, güneşlerden, ağaçlardan zerrelere kadar bütün varlıkları itaatkâr birer asker hükmüne getirip idare eden bir rubûbiyetin haşmeti, şu dünya misafirhanesinde geçici bir hayat süren perişan fânilerin üstünde dursun da, bâki bir saltanat dairesini ve rubûbiyetin tecelli edeceği ebedî, yüce bir makamı yaratmasın!

Evet, şu kâinatta mevsimlerin değişmesi gibi haşmetli icraatlar, gezegenlerin uçak misali hareketleri gibi muazzam işler, yerkürenin insana beşik, güneşin lamba olması gibi emirle meydana gelen müthiş haller ve ölmüş, kurumuş yeryüzünü diriltmek, süslemek gibi büyük değişimler, perde arkasında her şeye gücü yeten bir terbiye edicinin muhteşem bir saltanatla hükmettiğini gösteriyor. Böyle bir rubûbiyet saltanatı, kendine lâyık kullar ve mazharlar ister.

Halbuki mahiyeti her şeyi içine alan en kıymetli kulların, şu dünya misafirhanesinde perişan bir surette, geçici olarak toplandıklarını görüyorsun. Bu misafirhane her gün dolar, boşalır. Bütün o kullar, hizmet ve tecrübe için şimdilik şu imtihan meydanında bulunuyorlar. Meydan, her saat değişiyor. Hepsi, Sâni-i Zülcelâl'in kıymetli ikramlarının örneklerini ve harika, benzersiz bir sanatla yaratılmış eserlerini âlem çarşısının sergilerinde, ticaret nazarıyla birkaç dakika durup seyrediyor, sonra kayboluyor. Şu sergiler ise her an değiştiriliyor. Gelen gider, giden gelmez.

İşte bu vaziyet açıkça gösteriyor ki, şu misafirhanenin, şu meydanın ve sergilerin arkasında, ebedî bir saltanata mazhar olacak daimî saraylar, meskenler, şu dünyada gördüğümüz numunelerin ve suretlerin en hâlis, en yüksek asıllarıyla dolu bağlar ve hazineler vardır. Demek, buradaki çabalar orası içindir. Cenâb-ı Hak burada çalıştırır, orada ücret verir. Herkesin orada, hazırlığına göre –eğer kaybetmezse– bir saadeti olacaktır. Evet, öyle ebedî bir saltanatın şu fâni, geçici şeylerin üstünde durması imkânsızdır.

Bu hakikate, şu temsilin dürbünüyle bak: Mesela sen yolda giderken bir han görüyorsun. Büyük bir zât o hanı misafirlerine yapmış. Onların bir gece gezmeleri ve ibret almaları için hanın süslenmesine milyonlarca altın sarf etmiş.

Misafirler o süslemelerin pek azına kısa bir süre bakıp, o nimetlerden biraz tadıp doymadan gidiyorlar. Fakat her misafir kendine has fotoğraf makinesiyle handa gördüklerinin suretini alıyor. Hanın sahibi olan büyük zâtın hizmetkârları da misafirlerin hareketlerini çok dikkatle kaydediyor. Ve görüyorsun ki, o zât her gün, o kıymetli süslerin çoğunu bozup gelecek yeni misafirler için başka süslemeler yapıyor.

Bunu gördükten sonra, yola şu hanı yapan zâtın daimî, pek ihtişamlı meskenlerinin, tükenmez, kıymetli hazinelerinin bulunduğundan ve onun sonsuz cömertliğinden hiç şüphen kalır mı? O zât, şu handa yaptığı ikram ile kendi makamında bulunan asıl nimetlerine karşı misafirlerinin iştahını açıyor ve onlar için hazırladığı hediyelere heveslerini uyandırıyor.

Aynen bunun gibi, dünya misafirhanesindeki vaziyete sarhoşça değil dikkatlice baksan şu dokuz esası anlarsın:

Birinci Esas: O han gibi bu dünya da kendisi için var edilmemiştir. Onun, bu sureti kendi kendine alması imkânsızdır. Dünya, canlıların kafile kafile gelerek konup göçtükleri, sürekli dolup boşalan, hikmetle yapılmış bir misafirhanedir.

İkinci Esas: Şu hanın içinde oturanlar misafirdir. Rabb-ı Kerîm, onları selamet yeri olan cennete davet ediyor.[156]

[156] Selamet yeri olan cennet (darü's-selam) için bkz. Yûnus sûresi, 10/25; En'âm sûresi, 6/127.

Üçüncü Esas: Şu dünyadaki süslemeler, güzellikler yalnız lezzet almak veya gezip görmek için değildir. Çünkü biraz lezzet verse, ayrılıkla uzun zaman elem çektirir. Dünya lezzetlerini tattırır, iştahını açar fakat seni doyurmaz. Zira ya onun ömrü kısadır ya da senin... Doymaya yetmez. Demek, kıymeti yüksek, müddeti kısa olan şu süsler ve güzellikler, ibret[157] HAŞİYE ve şükür içindir; daimî olan asıl güzelliklere teşvik ve başka, çok yüce gayeler içindir.

[157] HAŞİYE Evet, madem her şeyin kıymeti, ince sanatı gayet yüksek ve güzel olduğu halde müddeti kısa, ömrü azdır. Demek ki, bunlar numunelerdir, başka şeylerin sureti hükmündedirler. Ve madem bunlar, misafirlerin bakışlarını asıllarına çeviren bir mahiyettedir. Öyleyse şu dünyadaki o çeşitli güzellikler, nimetler, elbette bir Rahman-ı Rahîm'in rahmetiyle, sevdiği kullarına hazırladığı cennet nimetlerinin numuneleridir, denilebilir ve öyledir.

Dördüncü Esas: Şu dünyadaki göz alıcı nimetler,[158] HAŞİYE cennette müminler için Rahman'ın rahmetiyle hazırlanan nimetlerin örnekleri, suretleri hükmündedir.

[158] HAŞİYE Evet, her varlığın çeşitli gayeleri ve hayatının türlü neticeleri vardır. Onların varlığı, inkârcıların ve dalâlet yolundakiiklerin zannettiği gibi dünyaya, nefse bakan gayelerden ibaret değildir. Öyle olsaydı, abes ve hikmetsiz bir hal alırdı. Her şeyin varoluş gayesi ve hayatının neticeleri üç kısımdır:

Birincisi ve en yücesi, Yaratıcısına bakar: O şeye taktığı sanat harikalarını Şahid-i Ezelî'nin nazarına geçit resmi suretinde arz etmektir. Zira o nazara karşı bir an yaşamak yeter. Hatta vücuda

gelmeden, potansiyel halde, niyet hükmünde olan kabiliyet yine kâfidir. İşte hızla yok olup giden güzel varlıklar ve vücuda gelmeyen, yani sümbül vermeyen birer sanat harikası olan çekirdekler, tohumlar tamamen bu gayeyi gösterir. Faydasızlık ve abes onlara uğramaz. Demek, hayatıyla, varlığıyla Yüce Yaratıcı'nın kudret mucizelerini ve sanat eserlerini sergileyip yine o Sultan'ın nazarına arz etmek her şeyin birinci gayesidir.

İkinci kısım, şuur sahibi varlıklara bakar. Her şey, Sâni-i Zülcelâl'in hakikatleri bildiren birer mektubu, tatlı birer kasidesi, hikmetli birer kelimesi hükmündedir ki, meleklerin, cinlerin, hayvanların ve insanların nazarına sunulur, onları durup düşünmeye davet eder. Demek ki, ona bakan bütün şuur sahibi varlıklar için ibretli bir tefekkür vesilesidir.

Üçüncü kısım, o şeyin nefsine bakar. Lezzet içinde, rahat yaşamak gibi küçük neticelerdir. Mesela, bir sultanın büyük gemisinde dümencilik eden bir hizmetkârın vazifesindeki gayenin yüzde biri kendi küçük ücretine, yüzde doksan dokuzu sultana aittir. Bunun gibi, her şeyin nefsine ve dünyaya ait gayesi bir ise, Yaratıcısına ait gayesi doksan dokuzdur.

Gayelerin çokluğunda, birbirine zıt görünen hikmet ve iktisat ile sonsuz cömertliğin bir arada bulunmasının sırrı şudur: Bir gayede cömertlik hükmeder, Cevâd (çok ihsan eden, cömert) ismi tecelli eder. Meyveler, tohumlar, o tek gaye için hesapsızdır, sonsuz cömertliği gösterirler. Fakat umumi gayeler bakımından hikmet hükmeder, Hakîm ismi tecelli eder. Bir ağacın ne kadar meyvesi varsa belki her meyvenin o kadar gayesi vardır. Bunlar söylediğimiz şu üç kısma ayrılır. Bütün bu gayeler, sonsuz bir hikmeti ve iktisadı gösteriyor. Zıt gibi görünen sonsuz hikmet, sonsuz cömertlikle bir arada bulunuyor. Mesela ordunun bir gayesi, asayişi sağlamaktır. Bu gaye için yeterli sayıda, hatta daha fazla asker vardır. Fakat sınırı korumak ve düşmanla savaş gibi diğer vazifeler için, bu mevcut ancak yeter. Bunlar tam bir hikmetle dengededir. İşte hükümetin hikmeti, haşmet ile bir arada bulunuyor. O halde, o orduda fazlalık yoktur, denilebilir.

Beşinci Esas: Şu sanatlı, fâni şeyler, biraz görünüp kaybolmak için değil; kısa bir zaman var olup istenen vaziyetlere girmeleri, suretlerinin alınması, mânâlarının bilinmesi, neticelerinin kaydedilmesi, mesela cennette ebediyen kalacaklara daimî manzaralar hazırlanması ve bekâ âleminde başka gayelere vesile olmak için yaratılmıştır.

Her şeyin bekâ için yaratıldığı, görünüşteki fâniliğin vazifenin tamamlanması ve terhis mânâsına geldiği şuradan anlaşılıyor: Fâni bir şey, bir yönüyle yokluğa gider fakat pek çok yönüyle bâki kalır.

Mesela, kudret kelimelerinden olan şu çiçeğe bak! Bize kısa bir süre tebessüm ederek bakar, sonra hemen yokluk perdesinde saklanır. Ağızdan çıkan fakat binlerce misalini kulaklara bırakan bir kelime gibidir; kendisini görenler sayısınca, mânâlarını bâkileştirir. Vazifesi olan mânâyı ifade ettikten sonra, onu gören her şeyin hafızasında resmini ve her bir tohumunda manevî mahiyetini bırakıp öyle gider. Âdeta her hafıza ve her tohum, onun güzel suretini muhafaza etmek için birer fotoğraf makinesi ve varlığının devamı için birer menzildir.

En basit hayat mertebesindeki sanatlı bir varlık böyleyse, en yüksek hayat tabakasındaki, ölümsüz bir ruha sahip insanın bekâ ile ne kadar alâkadar olduğu anlaşılır. Çiçekli ve meyveli koca bitkilerin her birinin ruha bir parça benzeyen oluşum kanunları ve sureti, tam bir intizamla, karmakarışık değişimler sırasında, zerre kadar tohumlarda saklanır. Öyleyse her şeyi içinde barındıran ve yüksek bir mahiyetteki, haricî bir vücut giydirilmiş, şuur sahibi, nuranî bir kanun-u emrî[159] olan insan ruhunun da bekâ ile ne derece irtibatının ve alâkasının bulunduğu anlaşılır.

[159] **Kanun-u emrî**: Cenâb- Hakk'ın emir âleminden gelen kanun.

Altıncı Esas: İnsan, istediği yerde gezinmesi için ipi boğazına dolanıp da başıboş bırakılmış bir hayvan gibi değildir. Aksine, bütün amellerinin sureti alınır ve bütün fiilleri bir hesap için kaydedilir.[160]

[160] Bkz. Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfitâr sûresi, 82/10-12.

Yedinci Esas: Güz mevsiminde, yaz ve bahar âleminin güzel varlıklarının yok olması idam değil, vazifelerinin tamamlanmasıyla terhisleridir.[161] HAŞİYE Yeni baharda gelecek canlılar ve yeni vazifeliler için yer hazırlamaktır. Şuur sahiplerine vazifesini unutturan gaflete ve şükrü unutturan sarhoşluğa karşı ilahî bir ikazdır.

[161] HAŞİYE Evet, rahmetin erzak hazinelerinden olan bir ağacın dallarının ucundaki meyveler, çiçekler, yapraklar ihtiyarlayıp vazifeleri sona erince gitmelidirler ki, arkalarından gelenlere kapı kapanmasın. Yoksa rahmetin enginliğine ve arkadan gelecek benzerlerinin hizmetine set çekilir. Hem o meyveler, tazeliklerinin sona ermesiyle çürür. İşte bahar da, mahşer gibi kalabalık, meyveli

bir ağaçtır. Her asırdaki insanlık âlemi, ibret veren birer ağaçtır. Yeryüzü ise içinde benzersiz eserlerin toplandığı, meyveleri ahiret pazarına gönderilen, hayret uyandıran bir ağaçtır.

Sekizinci Esas: Şu fânî âlemin ebedî Sânî'inin başka, bâki bir âlemi vardır, kullarını oraya sevk ve teşvik eder.

Dokuzuncu Esas: Öyle bir Rahman, öyle bir âlemde, has kullarına öyle ikramlar sunacak ki, ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne de şimdiye kadar kimsenin aklından geçmiştir.[162] Âmennâ...

[162] Bkz. Secde sûresi, 32/17; Zuhruf sûresi, 43/71; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsîru sûre* (32) 1, *tevhid* 35; Müslim, *îmân* 312, *cennet* 2-5; Tirmizî, *cennet* 15, *tefsîru sûre* (32) 2, (56) 1; İbn Mâce, *zühd* 39; Dârimî, *rikak* 98, 105; *Müsned* 2/313, 370, 407, 416, 438, 462, 466, 495, 506, 5/334.

Yedinci Hakikat

Muhafaza ve görüp gözetme kapısıdır.

Hafiz[163] ve Rakib[164] isimlerinin cilvesidir.

[163] **Hafîz**: Esirgeyen, muhafaza eden.

[164] **Rakib**: Daima görüp gözeten.

Hiç mümkün müdür ki, yüce bir fıtrattaki, yeryüzünün halifeliği gibi yüksek bir rütbedeki[165] ve 'emanet-i kübra'ya[166] sahip çıkmakla vazifeli insanın kâinattaki rubûbiyete temas eden amelleri; gökte ve yerde, karada ve denizde, yaş kuru, küçük büyük, basit veya kıymetli her şeyi tam bir intizam ve dengeyle koruyup gözeten, bir tür hesapla onların neticelerini eleyen bir muhafaza içinde kaydedilmesin! Yaptıkları hesap eleğinden geçirilmesin, adalet terazisinde tartılmasın ve insan hak ettiği cezayı çekip mükâfatı görmesin! Hayır, asla!..

[165] Bkz. Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

[166] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/72.

Evet, şu kâinatı idare eden Zât, her şeyi bir düzen ve denge içinde kaydediyor. Bu, ilim ile hikmetin, irade ile kudretin neticesidir. Her varlığın gayet sanatlı, muntazam ve dengeli yaratıldığını görüyoruz. Bir canlının

hayatı boyunca değiştirdiği suretler muntazam olduğu gibi, genel hali de bir ahenk içindedir.

Zira görüyoruz ki, Hafız-ı Zülcelâl, vazifesinin bitmesiyle ömrüne son verilen ve şu görünen âlemden göçüp giden her şeyin birçok suretini koruyucu levhalar hükmündeki[167] HAŞİYE hafızalarda ve bir tür misalî aynalarda saklıyor. Onların hayat programlarını çekirdeklerine, meyvelerine nakşedip yazıyor. Görünen ve görünmeyen aynalarda bâkileştiriyor. Mesela, insanın hafızası, ağacın meyvesi, meyvenin çekirdeği ve çiçeğin tohumu, bu muhafaza kanununun ne çok şeyi kuşattığını gösteriyor.

[167] HAŞİYE Yedinci Suret'in haşiyesine bakınız.

Görmüyor musun, koca baharın hep çiçekli, meyveli bütün bitkileri ve onların kendilerine göre bütün programları, oluşum kanunları ve suretleri, belli sayıdaki tohumcukların içinde yazılıyor, saklanıyor. Cenâb-ı Hak, yeni bir mevsimde, onlara göre bir hesap içinde programlarını neşredip tam bir intizam ve hikmetle koca bir bahar âlemini daha meydana getiriyor, muhafaza kanununun ne derece geniş bir dairede cereyan ettiğini gösteriyor. Acaba geçici, basit, önemsiz şeyler böyle muhafaza edilirse, insanın gayb, ahiret ve ruhlar âleminde, her şeyi kuşatan bir rubûbiyet içinde mühim neticeler verecek amellerinin korunup gözetilmek suretiyle eksiksiz kaydedilmemesi mümkün müdür? Hayır ve asla!

Evet, şu muhafaza ediciliğin bu şekilde tecellisinden anlaşılıyor ki, şu varlıkların Mâliki, mülkünde olup biten her şeyin yolunda gitmesine büyük özen gösterir. Hâkimiyetine son derece dikkat eder. Saltanatının rubûbiyetinde de azamî dikkati gözetir. O kadar ki, en küçük bir hadiseyi, en ufak bir hizmeti bile kaydettirir. Mülkünde olup biten her şeyin suretini türlü türlü şeylerde saklar.

Şu muhafaza, mühim bir hesap ve amel defterinin açılacağına, bilhassa mahiyetçe en yüksek, en aziz, en şerefli varlık olan insanın büyük amellerinin, mühim fiillerinin mühim bir hesaptan ve teraziden geçirileceğine, amel defterinin sayfalarının sergileneceğine işarettir.

Acaba hilafet[168] ve emanetle[169] aziz olan, rubûbiyetin küllî icraatına şahitlik yaparak kesret dairelerinde, yani sayısız varlığın bulunduğu âlemde Cenâb-ı Hakk'ın birliğini ilan eden, pek çok varlığın tesbihat ve ibadetlerine müdahale edip kumandan ve şahit derecesine çıkan insanın kabre girip rahatça yatması ve uyandırılmaması hiç mümkün müdür? Küçük-büyük her amelinden hesaba çekilmemesi, mahşere gidip o büyük mahkemeyi görmemesi mümkün müdür? Hayır, asla!..

[168] Bkz. Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

[169] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/72.

Gelecekte gerçekleşmesi[170] HAŞİYE mümkün olan her şeye gücü yeten, geçmiş zamandaki bütün olup bitenler kudret mucizelerine şahitlik eden, kıyamet ve haşre benzer kış ile baharı her vakit gözümüzün önünde var eden bir Kadîr-i Zülcelâl'den, insan nasıl yokluğa gidip kaçabilir, toprağa girip saklanabilir?

[170] HAŞİYE Evet, bugünden âlemin yaratılışının başlangıcına kadar olan geçmiş zaman, bütünüyle vakalardan meydana gelir. Her bir gün, her bir sene, her bir asır, kudret kalemiyle yazılan birer satır, birer sayfa, birer kitaptır. Kudret eli, ayetlerinin mucizelerini onlarda tam bir hikmet ve intizam ile yazmıştır. Şu zamandan kıyamete, cennete, ebediyete kadar olan gelecek zaman ise bütünüyle imkânattır, yani olması imkân dâhilindeki şeylerden meydana gelir. Geçmiş zaman, vakalardır; gelecek ise imkânlardan ibarettir. İşte zamanın o iki silsilesi karşılaştırılsa, dünü ve düne mahsus varlıkları yaratan Zât'ın, yarını da yaratmaya gücünün yettiği açık bir şekilde görülür. Aynen öyle de, geçmiş zamanın varlıklarının ve harikalarının, bir Kadîr-i Zülcelâl'in mucizeleri olduğuna şüphe yoktur. O varlıklar, o Kadir Zât'ın gücünün, bütün geleceğin ve olması mümkün şeylerin yaratılmasına yettiğine kesin bir şekilde şahitlik eder.

Evet, nasıl ki bir elmayı yaratacak zâtın, elbette dünyadaki bütün elmaları yaratmaya ve koca baharı var etmeye muktedir olması gerekir. Baharı yaratamayan, bir elmayı yaratamaz. Zira elma, o tezgâhta dokunur. Bir elmayı yaratan, baharı da yaratabilir. Bir elma bir ağacın, bir bahçenin, hatta kâinatın küçük bir örneğidir. Koca bir ağacın bütün programını taşıyan çekirdeği itibarı ile o elma öyle bir sanat harikasıdır ki, onu yaratanın her şeye gücü yetmelidir. Aynen öyle de, bugünü yaratan, kıyamet gününü de yaratabilir ve baharı var edecek Zât, ancak haşri yaratmaya gücü yeten

Zât olabilir. Geçmişteki bütün âlemleri zamanın şeridine tam bir hikmet ve intizam ile takıp gösteren, elbette istikbal şeridine de başka âlemleri takıp gösterebilir ve gösterecektir. Pek çok Söz'de, bilhassa Yirmi İkinci Söz'de kesin bir şekilde ispat ettiğimiz gibi: Her şeyi yapamayan, hiçbir şeyi yapamaz ve bir tek şeyi yaratan, her şeyi yaratabilir. Eşyanın yaratılışı bir tek zâta verilse, bütün eşyanın varlığını açıklamak, bir tek şeyin varlığını açıklamak kadar kolay olur. Eğer çeşitli sebeplere dayandırılsa, bir tek şeyin yaratılışı, kâinattaki her şeyin yaratılması kadar zahmetli olur ve imkânsızlık derecesinde zorlaşır.

Madem dünyada bunların hesabı gerektiği gibi görülüp hüküm verilmiyor; elbette büyük bir mahkemeye, daimî bir saadet makamına gidilecektir.

Sekizinci Hakikat

Vaat ve tehdit kapısıdır.

Cemîl ve Celîl isimlerinin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, mutlak Alîm ve Kadir olan, şu sanatlı eserlerin Sâni'i, bütün peygamberlerin yanlışlığına ihtimal bulunmayacak bir kesinlikle haber verdikleri, bütün sıddıkların ve evliyanın ittifakla şahitlik ettikleri, sıkça tekrarlanan ilahî vaat ve tehditlerini yerine getirmeyip –hâşâ– acz ve cehalet göstersin! Halbuki vaat ettiği ve tehditle bildirdiği şeyler, kudretine hiç ağır gelmez, O'nun için pek hafif ve kolaydır. Geçmiş bahardaki sayısız varlığı, gelecek baharda kısmen aynı[171] HAŞİYE kısmen benzer[172] HAŞİYE şekilde yeniden yaratması kadar kolaydır.

[171] HAŞİYE Ağaç ve otların kökleri gibi...

[172] HAŞİYE Yapraklar, meyveler gibi...

O'nun vaadini yerine getirmesi, bize ve her şeye çok lâzımdır. O'na, rubûbiyetinin saltanatına yakışan budur.

Vaadinde durmaması ise iktidarının izzetine zıttır, ilminin enginliğine aykırıdır. Zira vaadinde durmamak ya cehaletten ya da aczden ileri gelir.

Ey inkârcı! Küfrün ve inkârın ile ne kadar ahmakça bir cinayet işlediğini biliyor musun? Kendi yalancı vehmini, saçmalayan aklını, aldatıcı nefsini tasdik edip, hiçbir şekilde sözünde durmamaya ve yalana mecburiyeti olmayan, bunlar hiçbir şekilde izzetine, haysiyetine yakışmayan; her şeyin,

doğruluğuna ve adaletine şahitlik ettiği bir Zât'ı yalanlıyorsun! Sonsuz küçüklüğün içinde sonsuz büyük bir cinayet işliyorsun! Elbette ebedî, büyük bir cezayı hak edersin. Cehennem ehlinden bazılarının bir dişinin dağ kadar olacağı haber verilmiş.[173] Bu, cinayetlerinin büyüklüğüne bir ölçü olarak söylenmiştir. Sen, güneşin ışığına gözünü kapayan bir yolcuya benziyorsun. O yolcu, kafasının içindeki hayale bakar da vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu aydınlatmak ister.

[173] Bkz. Müslim, *cennet* 44; Tirmizî, *sıfatü cehennem* 3; İbn Mâce, *zühd* 38; *Müsned* 2/26, 328, 334, 537, 3/29, 366.

Bütün varlıklar hak söyleyen dosdoğru kelimeleri, kâinattaki hadiseler doğru söyleyen, konuşan birer ayeti olan Cenâb-ı Hak, madem vaat etmiş, elbette yapacaktır. *Büyük bir mahkeme kuracak, daimî bir saadet makamı verecektir.*

Dokuzuncu Hakikat

Hayat verme ve öldürme kapısıdır.

Hayy-ı Kayyûm, Muhyî[174] ve Mümit[175] isimlerinin cilvesidir.

[174] **Muhyî**: Hayat veren, dirilten.

[175] **Mümit**: Ölümü yaratan ve veren.

Hiç mümkün müdür ki; ölmüş, kurumuş koca yeryüzüne hayat veren ve o diriltme içinde her birinin haşri insanın haşri gibi hayret verici olan üç yüz binden fazla canlı türünü haşr ü neşredip kudretini gösteren.. o son derece karışık haşr ü neşr sırasında her şeyi birbirinden ayırt ederek ilminin enginliğini bildiren.. bütün semavî fermanlarıyla insanın da öldükten sonra diriltileceğini vaat edip kullarının bakışını ebedî saadete çeviren.. bütün varlıkları baş başa, omuz omuza, el ele verdirip emir ve iradesi dairesinde döndüren.. onları birbirine yardımcı ve itaatkâr kılmakla rubûbiyetinin büyüklüğünü gösteren ve insanı kâinat ağacının en kapsamlı, en nazik, en nazenin, en nazlı, niyaz eden meyvesi suretinde yaratıp kendine muhatap kabul ederek her şeyi ona boyun eğdirmekle insana ne kadar kıymet verdiğini gösteren bir Kadîr-i Rahîm, bir Alîm-i Hakîm, kıyameti

yaratmasın! Ölüleri diriltmesin veya diriltemesin! İnsana yeniden hayat vermesin veya veremesin! Büyük bir mahkeme kuramasın, cennet ve cehennemi yaratamasın! Hâşâ ve kellâ!..

Evet, şu âlemi idaresi altında tutan yüce Zât her asırda, her sene, her gün bu dar, geçici yeryüzünde, o büyük haşrin ve kıyamet meydanının pek çok benzerini, örneğini, işaretlerini yaratıyor.

Mesela: Bahardaki yeniden dirilişte, beş-altı gün içinde küçük ve büyük hayvanların, bitkilerin üç yüz binden fazla türünün haşr ü neşredildiğini görüyoruz. O Zât, bütün ağaçların, otların köklerini ve bazı hayvanları aynen diriltiyor. Başkalarını da aynıymışçasına bir benzerlikle var ediyor. Görünüşte farkları pek az olan tohumcuklar o kadar karışmışken, birbirlerinden kusursuzca ayırt edilerek o kadar sürat, genişlik ve kolaylık içinde tam bir düzen ve denge ile altı gün veya altı haftada ihya ediliyor. Bu işleri yapan Zât'a bir şeyin ağır gelmesi hiç mümkün müdür? O'nun, gökleri ve yeri altı günde yaratamamasını, insanı bir sedâ ile diriltememesini akıl kabul eder mi? Hâşâ!

Acaba mucizeler gösteren bir kâtip, harfleri karışmış veya silinmiş üç yüz bin kitabı tek bir sayfada birbirine karıştırmaksızın, hatasız, eksiksiz, gayet güzel bir şekilde, beraberce, bir saatte yazsa ve biri sana, "Şu kâtip kendi telif ettiği, senin suya düşen kitabını yeniden, bir dakika içinde hafızasından yazacak." dese, "Yapamaz, inanmam." diyebilir misin?

Veya kendi iktidarını göstermek ya da ibret ve seyir için bir işaretle dağları kaldıran, memleketleri değiştiren, denizi karaya çeviren mucizeler sahibi bir sultan düşünelim. Onu tanıdığın halde görsen ki, büyük bir taş dereye yuvarlanmış, o sultanın ziyafete davet ettiği misafirlerinin yolunu kesmiş, geçemiyorlar. Biri sana, "O zât o taşı, ne kadar büyük olursa olsun, bir işaretle kaldıracak. Misafirlerini yolda bırakmayacak." dese, sen "Hayır, kaldırmaz." veya "Kaldıramaz!" diye cevap versen…

Veyahut bir zât büyük bir orduyu bir günde baştan meydana getirdiği halde biri sana, "O zât bir boru sesiyle, istirahat için dağılmış olan taburları toplar,

emri altına alır.” dese, sen de “İnanmam!” desen ne kadar akılsızca hareket ettiğini anlarsın...

İşte şu üç temsili anladıysan, bak: Nakkaş-ı Ezelî, gözümüzün önünde kışın beyaz sayfasını çevirip bahar ve yazın yeşil yaprağını açar. Yeryüzü sayfasında üç yüz binden fazla çeşidi, kudret ve kader kalemiyle en güzel surette yazar. İç içe oldukları halde, hiçbiri diğerine karışmaz. Beraber yazar, fakat biri ötekine mâni olmaz. Mahiyet ve görünüş bakımından birbirlerinden ayrıdırlar, fakat o Zât hiç şaşırmaz, yanlış yazmaz.

Evet, koca bir ağacın programını bir nokta gibi küçücük bir çekirdeğe yerleştirip orada saklayan Hakîm-i Hafîz hakkında, “Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder?” diye sorulur mu?

Yerküreyi bir sapan taşı gibi çeviren Kadir Zât için, “Ahirete giden misafirlerinin yolundan bu dünyayı nasıl kaldıracak?” denir mi?

Bütün canlıları cisimlerinin taburlarında hiçten, baştan, kusursuz bir intizamla toplayan, zerreleri كُنْ فَيَكُونُ[176] emriyle kaydedip yerleştiren, ordular var eden Zât-ı Zülcelâl için, “Bir vücutta birbiriyle tanışan aslî zerreleri ve unsurları bir sedâ ile tekrar nasıl bir araya getirebilir?” diye sorulur mu? Bahardaki yeniden diriliş gibi, dünyanın her devrinde, her asrında, hatta gece ile gündüzün değişiminde, havada bulutların yaratılıp yok edilmesinde haşre misal ve işaret olacak ne kadar çok nakış bulunduğunu gözünle görüyorsun. Hatta kendini hayalen bin sene öncesinde farz etsen, sonra zamanın iki tarafı olan geçmiş ile geleceği karşılaştırsan; asırlar, günler adedince haşir ve kıyamet misallerini göreceksin. Bu kadar misale rağmen bedenen tekrar dirilmeyi hâlâ akıldan uzak görüp inkâr edersen, bunun ne kadar divanelik olduğunu sen de anlarsın.

[176] “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü’min sûresi, 40/68)

Bak, en büyük ferman olan Kur’an, bahsettiğimiz hakikate dair ne diyor:

فَانْظُرْ إِلٰى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[177]

[177] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

Kısacası: *Haşre mâni hiçbir şey yoktur ve her şey onu gerektirir.*

Evet, hayret verici şeylerin bir mahşeri olan şu koca yeryüzünü küçük bir canlı gibi öldürüp ona hayat veren, insan ve hayvanlara hoş bir beşik, güzel bir gemi yapan, şu misafirhanede güneşi onlara ışık ve ısı verici bir lamba haline getiren, göklerdeki küreleri meleklerine binek kılan bir Zât'ın, bu kadar muhteşem ve ebedî rubûbiyeti, bu derece muazzam ve geniş hâkimiyeti elbette, yalnız bu geçici, devamsız, kararsız, önemsiz, değişken, fâni, eksik, kusurlu dünya işleri üzerine kurulamaz ve onların üzerinde durmaz.

Demek, o Zât'a yaraşır, daimî, sabit, yok olmaz, muhteşem bir başka diyar, bâki başka bir memleket vardır. Bizi onun için çalıştırıyor, oraya davet ediyor. Oraya gideceğimize, zahirden hakikate geçen ve o Zât'ın huzuruna yakınlıkla şereflenen bütün nuranî ruh sahipleri, kalbi münevver kutub zâtlar ve aklı nurlanmış bütün âlimler şahitlik ediyor. Bir mükâfat ve ceza hazırlandığını ittifakla haber veriyor, o Zât'ın tekrar tekrar bildirdiği pek kuvvetli vaatlerini ve pek şiddetli tehditlerini naklediyorlar.

Vaadinde durmamak, hem zillet hem de zilleti kabul etmektir; hiçbir şekilde O'nun mukaddes celâline yanaşamaz. Tehdidinden dönmek ise ya affetmekten ya da acizlikten ileri gelir. Halbuki küfür, mutlak bir cinayettir,[178 HAŞİYE] affı mümkün değil. Ve Kadir-i Mutlak, aczden münezzeh ve uzaktır.

[178 HAŞİYE] Evet, küfür, her şeyin kıymetini düşürüp her şeyi mânâsızlıkla itham eder. Bütün kâinatı aşağılama, ilahî isimlerin varlıkların aynalarındaki cilvelerini inkâr ve onları hor görmedir. Küfür, varlıkların Cenâb-ı Hakk'ın birliğine şehadetlerini reddettiğinden ve bütün yaratılmışları yalanla itham ettiğinden, insanın kabiliyetlerini

öyle bozar ki, hayrı kabul etmeye liyâkat bırakmaz. Hem küfür, büyük bir zulümdür. Bütün varlıkların ve ilahî isimlerin hukukuna tecavüzdür. İşte bu hukukun muhafazası ve kâfirin nefsinin hayra kabiliyetsizliği, küfrün affedilmemesini gerektirir. إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ beyanı bu mânâyı ifade eder.

Şahitler ve haberciler, yolları, meşrepleri, mezhepleri farklı olduğu halde tam bir ittifakla bu meselenin özünde birleşirler. Sayıca tevatür[179] derecesinde, mahiyetçe icma[180] kuvvetindedirler. Her biri insanlığın birer yıldızı, bir topluluğun reisi, bir milletin azizi konumundadır. Şu meselede söz sahibi ve ispat ehlidirler.

[179] **Tevatür**: Yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecede kuvvetle nakledilen haber.

[180] **İcma**: Müçtehit âlimlerin bir meselede ittifak etmesi. (Üzerinde icma edilen mesele dinen delil sayılır).

Hem bir ilimde veya sanatta iki ihtisas sahibi, başka binlerce kişiye yeğdir. Bir haberi doğrulayan iki kişi, binlerce inkârcıya tercih edilir. Mesela, ramazan hilâlinin göründüğünü haber veren iki adam, binlerce inkârcının sözünü geçersiz kılar.

Sözün özü: *Dünyada bundan daha doğru bir haber, daha sağlam bir dava, daha açık bir hakikat olamaz. Demek, dünya şüphesiz bir tarladır.*[181] *Mahşer bir harman yeridir. Cennet ve cehennem ise birer mahzendir.*

[181] "Dünya, ahiretin tarlasıdır." mânâsındaki hadis için bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene* s. 497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-Merfûa* s. 205; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/495. Ayrıca, aynı hususu değişik şekilde ifade eden Şûrâ sûresi, 42/20. ayete ve el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/348; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 10/53; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/228'e de bakılabilir.

Onuncu Hakikat

Hikmet, inayet, rahmet ve adalet kapısıdır.

Hakîm, Kerim, Âdil ve Rahîm isimlerinin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, şu geçici dünya misafirhanesinde, şu devamsız imtihan meydanında ve şu değişen yeryüzü sergisinde bu derece açık bir hikmetin, inayetin, bu derece üstün bir adaletin ve geniş bir merhametin

eserlerini gösteren, bütün mülkün gerçek sahibi yüce Allah'ın memleketi dairesinde, mülk ve melekût âlemlerinde daimî meskenleri, bâki makamları ve oralarda ikâmet eden mahlukları bulunmasın! Ve şu görünen hikmetin, inayetin, adaletin ve merhametin hakikatleri hiçe insin!..

Hiç mümkün müdür ki, o Hakîm Zât, insanı bütün varlıklar içinde kendine küllî muhatap ve kuşatıcı bir ayna yapıp rahmet hazinelerindeki her şeyi ona tattırsın, tarttırsın, tanıtsın ve kendini bütün isimleriyle bildirsin, onu sevsin ve sevdirsin de, sonra o biçare insanı ebedî memleketine göndermesin! O daimî saadet makamına çağırıp mesut etmesin!

Hiç akıl kabul eder mi ki, çekirdek kadar her bir varlığa bir ağaç kadar vazife yüklesin, ağacın çiçekleri kadar hikmet yerleştirsin, meyveleri kadar fayda taksın da bütün o vazifelere, hikmetlere, faydalara yalnız dünyaya yönelik, bir çekirdek kadar gaye versin! O varlığın bir hardal tanesi kadar önemi olmayan dünyevî hayatını maksat yapsın! O vazifeleri, hakiki ve lâyık gayelerini vermeleri için, mânâ âlemine çekirdekler ve ahiret âlemine tarla kılmasın! Ve bu kadar mühim merasimleri maksatsız, boş, abes bıraksın! Asıl gayelerini ve lâyık meyvelerini vermeleri için onların yüzünü mânâ âlemine ve ahirete çevirmesin!

Evet, hiç mümkün müdür ki, bunları böyle hakikate ters yapmakla kendi gerçek vasıfları olan Hakîm, Kerim, Âdil, Rahîm isimlerinin zıtlarıyla –hâşâ, sümme hâşâ– vasıflanmış görünüp hikmet ve keremini, adalet ve rahmetini gösteren bütün kâinatı yalanlasın! Bütün varlıkların şahitliğini reddetsin, delil oluşlarını iptal etsin!

Hiç akıl kabul eder mi ki, insana saçının telleri adedince vazife yüklesin de, yalnız bir saç teli hükmünde dünyevî bir ücret versin; hakiki adaletine ve hikmetine zıt, mânâsız iş yapsın!

Hiç mümkün müdür ki, her bir canlıda, belki onların dil gibi her bir uzvunda, bir ağaca taktığı neticeler ve meyveler miktarınca hikmet, fayda gözetmekle kendisinin bir Hakîm-i Mutlak olduğunu ispat edip göstersin, sonra bütün hikmetlerin en büyüğü, bütün faydaların en mühimi ve bütün

neticelerin en gereklisi olan; hikmeti hikmet, nimeti nimet, rahmeti rahmet yapan ve bütün hikmetlerin, nimetlerin, rahmetlerin, faydaların kaynağı ve gayesi olan bekâyı, kendisine kavuşmayı ve ebedî saadeti vermesin! Bütün icraatını abes kılsın! Her bir taşında binlerce nakış, her tarafında binlerce süs ve her köşesinde binlerce kıymetli eşya bulunan bir saray kurup sonra ona bir çatı yapmayarak kendini her şeyin çürümesine, boş yere bozulmasına izin veren bir zâta benzetsin! Hâşâ ve kellâ!.. Mutlak hayırdan hayır gelir. O Mutlak Cemâl Sahibi Zât'tan güzellik gelir,[182] o Mutlak Hakîm'den abes bir şey gelmez.

[182] Cenâb-ı Hakk'ın, Cemîl-i Mutlak olduğuna ve güzelliği sevdiğine dair bkz. Müslim, *îmân* 147; *Müsned* 1/399, 4/133, 134, 151; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 12/280; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 2/320.

Evet, her kim fikren tarihte yolculuk edip geçmişe gitse, bu gördüğümüz dünya, şu imtihan meydanı ve sergi gibi, seneler sayısınca yok olmuş menziller, meydanlar, sergiler, âlemler görecektir. Hepsi sureti ve mahiyetiyle birbirinden farklı olduğu halde; intizam, hayret vericilik, Sâni'in kudret ve hikmetini göstermek bakımından birbirine benzer.

O geçici menzillerde, o devamsız meydanlarda, o fâni sergilerde apaçık bir hikmetin intizamı, bir inayetin işaretleri, çok yüce bir adaletin emareleri ve son derece engin bir merhametin neticeleri görülür. O yolcu basiretsiz değilse şüphesiz bilir ki: O hikmetten daha kusursuz bir hikmet olamaz. Eserleri görünen o inayetten daha güzel bir inayet mümkün değildir. Emareleri görünen o adaletten daha üstün bir adalet yoktur ve neticeleri görünen o merhametten daha geniş bir merhamet düşünülemez.

Farz-ı muhal olarak eğer şu işleri idare eden, misafirleri ve misafirhaneyi değiştiren ebedî Sultan'ın memleketinde daimî menziller, yüce mekânlar, sabit makamlar, bâki meskenler ve oralarda ikamet eden mesut kullar bulunmazsa; ışık, hava, su, toprak gibi kuvvetli ve kuşatıcı dört manevî unsur olan hikmet, adalet, inayet ve merhametin hakikatlerini ve açıkça görünen varlıklarını inkâr etmek gerekir. Çünkü şu geçici dünyanın ve dünyadaki her şeyin, bu unsurların tam hakikatine mazhar olamadığı malûmdur. Eğer onlara tam mazhar olunacak başka bir mekân bulunmazsa,

o vakit gündüzü dolduran ışığı görüp güneşin varlığını inkâr etmek derecesinde bir divanelikle; her şeyde bulunan şu gözümüzün önündeki hikmeti, nefsimizde ve pek çok eşyada her vakit şahit olduğumuz inayeti, şu pek kuvvetli işaretleri görünen adaleti[183] HAŞİYE ve her yerde açıkça gördüğümüz merhameti inkâr etmek lâzım gelir. Ve şu kâinatta gördüğümüz hikmetli icraatın, cömertçe işlerin ve merhametle sunulan ihsanların sahibinin –hâşâ, sümme hâşâ– eğlenceye düşkün bir oyuncu, gaddar bir zalim olduğunu kabul etmek gerekir. Oysa bu, sonsuz derecede akıl dışıdır, imkânsızdır, gerçeğin zıddıdır. Her şeyin varlığını, hatta kendi varlıklarını inkâr eden ahmak Sofistler bile bunu düşünmeye kolay kolay yanaşamazlar.

[183] HAŞİYE Evet, adalet iki kısımdır: Biri müspet, diğeri menfi kısım. Müspet adalet, hak sahibine hakkını vermektir. Bu tür adalet, dünyada açıkça görülür. Çünkü Üçüncü Hakikat'te ispat edildiği gibi, her şeyin kabiliyet, ihtiyaç ve çaresizlik dilleriyle Fâtır-ı Zülcelâl'den bütün istekleri ve yaşamaları için lâzım olan şeyler, onlara belli ölçülerle verilir ve bu apaçık görülür. Demek, adaletin bu kısmı, varlık ve hayat derecesinde şüphesizdir.

İkinci kısım adalet ise menfidir, haksızları, zalimleri terbiye etmektir. Onlara gereken cezanın verilmesidir. Şu tür adalet gerçi bu dünyada tamamen ortaya çıkmaz. Fakat o hakikatin varlığını hatırlatacak sayısız işaret vardır. Mesela, Âd ve Semud kavimlerinden bu zamanın inkârda inat eden kavimlerine kadar gelen ikaz silleleri ve azap kırbacı, gayet yüce bir adaletin hükmettiğini kesinlikle gösteriyor.

Kısacası: Şu görünen icraat, dünyadaki geniş hayat kanunu, ölümle gelen süratli ayrılıklar, haşmetli toplanmalar, çabuk dağılmalar, büyük merasimler ve tecelliler ile onların bu fâni âlemdeki, kısa bir zamanda mâlumumuz olan ufak neticeleri, önemsiz ve geçici gayeleri arasında denge yoktur. Aksini düşünmek, âdeta küçük bir taşa büyük bir dağ kadar hikmetler, gayeler yüklemeye; büyük bir dağa, küçük bir taş gibi geçici, ufak bir gaye vermeye benzer. Bu, akla ve hiçbir hikmete uymaz.

Demek, şu varlıklar ve gördükleri işler ile dünyaya ait gayeleri arasındaki bu derece nispetsizlik, bu varlıkların yüzlerinin kesinlikle mânâ âlemine dönük olduğunu, meyvelerini orada verdiklerini gösterir. Gözleri Cenâb-ı Hakk'ın kutsî isimlerine bakar, gayeleri o âleme dönüktür. Özleri dünya

toprağı altında, sümbülleri misal âleminde boy atıp açığa çıkar. İnsan, kabiliyeti ölçüsünde burada eker, ahirette mahsulünü alır. Evet, her şeyin ilahî isimlere ve ahiret âlemine dönük yüzüne baksan, birer kudret mucizesi olan her çekirdeğin bir ağaç kadar gayesi olduğunu görürsün. Birer hikmet kelimesi olan her çiçeğin[184] HAŞİYE bir ağacın bütün çiçekleri kadar mânâları vardır. Birer sanat harikası ve rahmet manzumesi olan her meyvede, bir ağacın bütün meyveleri kadar hikmet bulunur. Onların bize rızık olması, o binlerce hikmetten yalnızca biridir ki, mânâlarını ifade ettiklerini, ölüp midemize defnedilmekle vazifelerinin bittiğini bildirir.

[184] HAŞİYE ***Soru***: Örnekleri neden en çok çiçeklerden, tohumlardan ve meyvelerden veriyorsun?

Cevap: Çünkü onlar kudret mucizelerinin en benzersizleri, en harikaları, en nazeninleridir. Tabiatçılar ve dalâlet ehli ile yolunu şaşırmış felsefeciler, kader ve kudret kaleminin onlarda yazdığı ince hattı okuyamadıkları için bu meselede boğulmuş, tabiat bataklığına düşmüşlerdir.

Madem bu fâni şeyler, başka bir âlemde bâki meyveler verir, daimî suretler bırakır, ebedî mânâlar ifade eder ve devamlı tesbihat yapar. İnsan, onların bekâya dönük şu yüzüne bakmakla insan olur, fânide bâkiye yol bulur.

Demek ki, her şeyin hayat ve ölüm arasında yuvarlanmasında, toplanıp dağılmasında başka bir maksat var. Teşbihte hata olmaz: Bu, taklit ve temsil için kurulan, tertip edilen sahnelere benzer. Suretler alınsın, düzenlensin, sinema perdesinde art arda gösterilsin diye nasıl büyük masraflarla her şey kısa bir sürede toplanıp dağıtılıyorsa, aynen onun gibi, bu kısa dünya hayatının bir gayesi de, suretlerin alınıp terkip edilmesi, amellerin neticelerinin saklanmasıdır. Ta ki, büyük bir meydanda hesap görülsün ve insanın daimî bir saadet makamına kabiliyeti büyük bir sergide gösterilsin. Hadis-i şerifte “Dünya ahiretin tarlasıdır.” buyrularak bu hakikat ifade ediliyor.

Madem dünya var ve dünyada şu görünen eserleriyle hikmet, inayet, rahmet ve adalet var. Elbette, dünyanın varlığı gibi kesin olarak ahiret de vardır. Madem dünyada her şey bir yönüyle o âleme bakıyor, demek ki oraya gidiliyor. Ahireti inkâr etmek, dünyayı ve içindekileri de inkâr etmek demektir.

Ecel ve kabir insanı beklediği gibi, cennet ve cehennem de bekliyor ve onun yolunu gözlüyor.

On Birinci Hakikat

İnsaniyet kapısıdır.

Hak isminin cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, hakkıyla ibadete lâyık olan Cenâb-ı Allah, insanı şu kâinatta mutlak, umumi rubûbiyetine ve bütün âlemlere karşı en kıymetli kul; ilahî hitabına lâyık, düşünen bir muhatap; isimlerine mazhar en kuşatıcı ayna; ism-i âzamın ve her isimde bulunan ism-i âzamlık mertebesinin tecellisine ermiş, "ahsen-i takvim"[185] suretinde en güzel kudret mucizesi olarak... Rahmet hazinelerinin içindekileri tartmak ve tanımak için gereken ölçülere ve duygulara sahip; sonsuz nimetlerine en çok muhtaç, fânilikten en çok elem çeken, bekâya en çok arzu duyan; bütün canlılar içinde en nazik, en nazlı, en fakir ve en muhtaç; dünya hayatında en çok elemi tadan, en bedbaht ve donanımı bakımından en yüksek bir surette yaratsın da, onu kabiliyetli ve lâyık olduğu, arzu duyduğu ebedî âleme göndermesin! İnsanın hakikatini yok ederek kendi adaletine taban tabana zıt ve hakikat nazarında çirkin bir haksızlık yapsın!

[185] **Ahsen-i takvim:** İnsanın yaratılışının en güzel surette olması.

Mutlak Hâkim ve Rahîm Cenâb-ı Hak insana yerlerin, göklerin ve dağların yüklenmekten çekindiği emanet-i kübraya[186] tahammül kabiliyeti verdiği halde, onun kendi küçücük ölçüleriyle, Hâlık'ının her şeyi kuşatan sıfatlarını, küllî icraatını, sonsuz tecellilerini bilmesini sağladığı..onu yeryüzünde en nazik, nazenin, nazlı, aciz, zayıf varlık olarak yaratmasına rağmen bütün bitki ve hayvanlara bir çeşit nizam memuru yaptığı.. onların tesbihat ve ibadetlerine müdahale ettirdiği.. kâinattaki ilahî icraata küçük ölçekte bir misal yapıp rubûbiyetini fiilen ve sözle kâinata ilan ettirdiği ve insanı meleklerine tercih edip ona hilafet rütbesini[187] verdiği halde, hiç mümkün müdür ki, bütün bu vazifelerinin gayesi, neticesi ve meyvesi olan ebedî saadeti ihsan etmesin! Onu bütün yaratılmışlar içinde en bedbaht, en

çaresiz, en belâlı, en dertli hale düşürüp en aşağı seviyeye atarak en mübarek, nuranî ve mutluluğa götürücü bir hikmet hediyesi olan aklı insana en uğursuz ve karanlık bir azap vasıtası haline getirsin! Mutlak hikmetine büsbütün zıt ve mutlak rahmetine tamamen aykırı bir şekilde merhametsizlik etsin! Hâşâ ve kellâ!..

[186] **Emanet-i Kübra**: Büyük emanet. Bkz. "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındı, zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yüklendi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediği için gerçekten çok zalim, çok cahildir." (Ahzâb sûresi, 33/72)

[187] Bkz. Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi: 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

Sözün Özü: Temsilî hikâyede bir kumandanın cüzdanına ve defterine bakmıştık. Rütbesi, vazifesi, maaşı, hareket düsturları ve teçhizatı bize göstermişti ki, o rütbeli asker, şu geçici meydan için değil, gideceği daimî bir memleket için çalışıyor. Aynen öyle de, hakikatleri delilleriyle bilen ve varlığın perde arkasını keşfen gören zâtlar, insanın kalb cüzdanındaki, akıl defterindeki latifelerinin, his ve kabiliyetlerinin tamamen ebedî saadeti kazanmak için verilmiş ve insanın orası için donatılmış olduğunda birleşirler.

Mesela, aklın bir hizmetkârı ve tasvircisi olan hayal gücüne dense ki, "Sana bir milyon sene ömür ve dünya saltanatı verilecek, fakat sonunda mutlak hiçliğe gömüleceksin." Vehim aldatmamak, nefsi karışmamak şartıyla "Oh" yerine "Ah" diyecek ve elem çekecektir.

Demek, fâni olan en büyük şey, insanın en küçük latifesini doyuramıyor. İşte insandaki bu kabiliyet ve onun ebediyete uzanmış emelleri, kâinatı kuşatan fikirleri, ebedî saadetin türlü lezzetlerine dönük arzuları, insanın bâki bir âlem için yaratıldığını ve oraya gideceğini gösterir. Bu dünya onun için bir misafirhane ve ahiretin bekleme salonudur.

On İkinci Hakikat

Peygamberlik ve vahiy kapısıdır.

"Bismillahirrahmanirrahîm"in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki, bütün peygamberlerin mucizeleriyle sözünü doğruladıkları, bütün evliyanın keşif ve kerametleriyle davasını tasdik ettikleri ve bütün asfiyanın araştırmalarıyla doğruluğuna şehadette bulundukları Resûl-u Ekrem'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* hakikat olarak meydana gelmiş binlerce mucizesine dayanıp bütün kuvvetiyle ve kırk yönden mucize olan Kur'an-ı Hakîm'in şüphe götürmez binlerce ayetine istinat ederek bütün kesinliğiyle açtığı ahiret yolunu ve cennet kapısını, sinek kanadı kadar kuvveti bulunmayan boş vehimler kapatabilsin!

• • •

Ölümden sonra diriliş, temelleri öyle sağlam bir hakikattir ki, yerküreyi kaldıracak, tutup atacak bir kuvvetin bile onu sarsamayacağı geçen "Hakikat"lerden anlaşıldı. Zira o hakikati Cenâb-ı Hak bütün isim ve sıfatlarının gereği olarak sapasağlam bir şekilde yerleştiriyor, Resûl-u Ekrem *(sallallahu aleyhi ve sellem)* bütün mucizeleri ve delilleriyle doğruluyor, Kur'an-ı Hakîm bütün hakikatleri ve ayetleriyle ispatlıyor ve şu kâinat, bütün yaratılış kanunları ve hikmetli işleyişiyle ona şahitlik ediyor.

Hiç mümkün müdür ki, Vâcibü'l-Vücûd ile –kâfirler hariç– bütün mevcudat ölümden sonra dirilmenin ve hesap gününün varlığı konusunda ittifak etmiş olsun da tüy kadar kuvveti bulunmayan şüpheler ve şeytanî kuruntular, o dağ gibi sağlam, yüce hakikati sarssın, yerinden oynatsın! Hâşâ ve kellâ!..

Sakın haşir delillerinin anlattığımız bu "On İki Hakikat" ile sınırlı olduğunu zannetme! Hayır, yalnız Kur'an-ı Hakîm, geçen şu on iki hakikati bize ders verdiği gibi, meselenin daha binlerce yönüne işaret ediyor. Onlardan her biri, Hâlıkımızın bizi bu fâni âlemden bâki bir âleme göndereceğine kuvvetli birer delildir.

Hem sakın haşri gerektiren ilahî isimlerin, yalnız bahsettiğimiz Hakîm, Kerim, Rahîm, Âdil, Hafîz ile sınırlı olduğunu düşünme! Hayır, kâinatın idaresinde tecelli eden bütün ilahî isimler ahireti gerektirir, hatta zorunlu kılar.

Haşri gösteren yaratılış kanunlarının, şu anlattıklarımızdan ibaret olduğunu da zannetme! Her varlığın sağa sola açılan perdeler gibi öyle keyfiyetleri vardır ki, bir yönü Yüce Yaratıcı'ya şehadet ettiği gibi, diğer yönü haşri gösterir.

Mesela, insanın 'ahsen-i takvim' üzere yaratılışındaki güzellik Sâni'i gösterdiği gibi, o en güzel, kuşatıcı suretteki kabiliyetlerinin kısa bir zamanda yok olup gitmesi haşre işaret eder. Bazen bir yönden iki nazarla bakılsa hem Sâni'i hem haşri gösterir.

Mesela, nasıl ki pek çok şeyde görülen hikmetin tanzimi, inayetin süslemeleri, adaletin dengesi ve rahmetin ikramları, onların Sâni, Hakîm, Kerim, Âdil, Rahîm bir Zât'ın kudret elinden çıktığına işaret eder. Aynen öyle de, kuvvetleri ve sınırsızlıklarıyla beraber bu sıfatların mazharı olan şu fâni varlıkların sıradan bir şekilde ve az yaşamalarına bakılırsa, ahiret görünür. Demek ki, her şey hal diliyle اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ[188] sözlerini okuyor ve okutuyor.

[188] "Allah'a ve ahiret gününe iman ettim."

Hâtime[189]

[189] **Hâtime**: Sonsöz.

Geçen **On İki Hakikat**, birbirini doğrular, tamamlar ve birbirine kuvvet verir. Hepsi birleşerek neticeyi gösterir. Hangi vehmin haddi var ki, şu demir gibi, hatta elmas gibi on iki sağlam suru delip geçebilsin ve sarsılmaz olan haşre iman hakikatini sarsabilsin!

مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ[190] ayet-i kerimesi şunu ifade ediyor: "Cenâb-ı Hakk'ın kudreti için bütün insanların yaratılması ve öldükten sonra diriltilmesi, bir tek insanın yaratılışı ve haşri kadar kolaydır." Evet, öyledir. *Nokta* adlı risalenin haşir bahsinde, bu ayetin ifade ettiği hakikati etraflıca yazmıştım. Burada yalnız bir kısım temsillerle meselenin özüne işaret edeceğiz. Geniş izah istersen *Nokta* risalesine bakabilirsin.[191]

[190] "Ey insanlar, sizin hepinizi yaratmak veya öldükten sonra diriltmek bir tek kişiyi diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

[191] *Nokta* risalesi, *Mesnevî-i Nûriye*'nin sonunda yer almaktadır. Ayrıca Üstad Hazretleri orada, aynı konuyla ilgili olarak, *Sünûhât* isimli küçük risalenin giriş kısmına da göndermede bulunmaktadır.

Mesela, وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[192] –temsilde hata olmaz– nasıl ki "nuraniyet" sırrıyla, güneşin cilvesi kendi iradesiyle bile olsa, bir zerreye verdiği ışığı, aynı kolaylıkla sayısız şeffaf şeye de verir.

[192] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

"Şeffaflık" sırrıyla, şeffaf bir zerrenin küçücük göz bebeği, güneşin aksini almakta, denizin geniş yüzüne eşittir.

"İntizam" sırrıyla, bir çocuk, parmağıyla oyuncak gemisini çevirdiği gibi, kocaman bir savaş gemisini de döndürebilir.

"İmtisal" (itaat) sırrıyla, bir kumandan bir tek askeri "Marş!" emriyle hareket ettirdiği gibi, koca bir orduyu da aynı kelimeyle harekete geçirebilir.

"Denge" sırrıyla, uzayda hakiki, hassas ve o derece büyük bir terazi farz edelim; kefelerine konulan iki cevizi tarttığı gibi, iki güneşi de içine alıp

tartabiliyor olsun. O terazi iki kefesinde bulunan cevizlerden birini göğe çıkaran, ötekini yere indiren kuvvetle, iki güneşten birini arşa kaldırıp diğerini zemine indirebilir.

Madem şu basit, noksan, fâni mümkinat[193] âleminde nuraniyet, şeffaflık, intizam, itaat ve denge sırlarıyla, en büyük şey en küçük şeye eşit olur. Hadsiz hesapsız şeyler tek bir şeye denk görünür. Elbette, Kadir-i Mutlak'ın Zât'ına ait, sonsuz ve kusursuz kudretinin nuranî tecellileri, eşyanın perde arkasının şeffaflığı, hikmet ve kaderin intizamları, eşyanın yaratılış kanunlarına tam itaati, mümkinatın varlık ve yokluğun eşitliğinden ibaret olan imkânındaki denge sırlarıyla; az-çok, büyük-küçük her şey O'nun için eşittir. Ve o Zât, bütün insanları tek bir insan gibi, bir sedâ ile diriltebilir.

[193] **Mümkinat**: Allah'ın bütün yarattıklarına verilen isim. Yoktan var edilenler. Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ından başka her şey.

Bir şeyin kuvvetinin veya zayıflığının mertebeleri, onun zıddıyla anlaşılabilir. Mesela sıcaklığın derecesi, soğuğun müdahalesidir. Güzelliğin mertebeleri, çirkinliğin müdahalesiyle ortaya çıkar. Işığın tabakaları, karanlığa bakarak anlaşılır. Fakat bir şey zâtî, yani kendinden ise, varlığı bir başkasına muhtaç değilse zıddı ona müdahale edemez; çünkü o zaman zıtların bir arada bulunması gerekir. Bu ise imkânsızdır, akıl dışıdır. Demek, zâtî olan bir şeyde mertebe yoktur.

Madem Kadir-i Mutlak'ın kudreti zâtîdir, varlığı bir başkasına muhtaç değildir ve mutlak kemâldedir. Şu halde zıddı olan aczin o kudrete karışması mümkün değildir. Bir baharı yaratmak, Zât-ı Zülcelâl için bir çiçeği yaratmak kadar kolaydır. Eğer sebeplere dayandırılırsa, bir çiçeğin var edilmesi bir baharınki kadar zor olur. Hem bütün insanları diriltmek, haşretmek o Zât için bir insanı diriltmek gibidir.

Haşir meselesinin başından buraya kadar anlattığımız temsiller ve hakikatleri, Kur'an-ı Hakîm'in feyzindendir. Nefsi teslime, kalbi kabule hazırlamak içindir. Asıl söz ise Kur'an'ındır. Söz O'dur ve O'nundur. Dinleyelim:

فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ[194]

[194] "(De ki:) En kesin ve mükemmel delil, Allah'ındır." (En'âm sûresi, 6/149)

فَانْظُرْ إِلٰى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[195]

[195] "İşte bak Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۝ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ[196]

[196] "(Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misal fırlattı Bize:) 'Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!' diye. De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir, hem O her türlü yaratmayı bilir." (Yâsîn sûresi, 36/78-79)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ۝ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ[197]

[197] "Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyamet saatinin depremi müthiş bir olaydır. Onu göreceğiniz gün... Çocuğunu emziren anne, dehşetten çocuğunu unutup terk eder. Hamile olan her kadın ceza günü çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş olmuş görürsün, halbuki gerçekte onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azabı pek çetindir." (Hac sûresi, 22/1-2)

اَللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا[198]

[198] "Allah, o hak Mabud'dur ki kendisinden başka ilah yoktur. Kıyamet günü hepinizi bir araya toplayacaktır. Bunda hiç şüphe yoktur. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?" (Nisâ sûresi, 4/87)

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ۝ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ[199]

[199] "İyi ve hayırlı insanlar Naîm cennetinde, nimetler içindedirler. Yoldan sapan kâfirler ise ateştedir." (İnfitâr sûresi, 82/13-14)

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۝ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحٰى لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ۝ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ[200]

[200] "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman... Ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman... İnsan şaşkın şaşkın: "Ne oluyor buna!" dediği zaman... İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır; çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce

Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alsınlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur. ” (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

الْقَارِعَةُ﴿١﴾مَا الْقَارِعَةُ﴿٢﴾وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ﴿٣﴾يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ﴿٤﴾وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ﴿٥﴾فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴿٦﴾فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ﴿٧﴾وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُه﴿٨﴾فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ﴿٩﴾وَمَا أَدْرَاكَ مَاهِيَهْ﴿١٠﴾

نَارٌ حَامِيَةٌ[201]

[201] “Kâria... Nedir o kâria? Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalplere çarpan o kıyamet felâketini sen nereden bileceksin ki! O gün insanlar uçuşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılır, dağlar atılmış yüne döner. Artık kimin tartıları ağır basarsa, memnun kalacağı bir hayata girer. Kimin tartıları da hafif gelirse, onun barınağı da Hâviye olur. Onun ne olduğunu bilir misin? Hâviye kızgın mı kızgın bir ateştir!” (Kâria sûresi, 101/1-11)

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[202]

[202] “Bütün göklerin ve yerin gaybını bilmek de Allah’a mahsus. Kıyametin kopması ise, başka değil, ancak bir göz açıp kapamada yahut daha da kısa bir anda olur biter. Şüphe yok ki Allah her şeye kâdirdir.” (Nahl sûresi, 16/77)

Kur’an’ın bunlar gibi başka apaçık ayetlerini de dinleyip “inandık ve tasdik ettik” diyelim.

اٰمَنْتُ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى وَالْبَعْثُ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقٌّ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الشَّفَاعَةَ حَقٌّ وَأَنَّ مُنْكَرًا وَنَكِيرًا حَقٌّ وَأَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ[203]

[203] “Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah Teâlâ’dan geldiğine, ölümden sonra dirilişin hak olduğuna, cennetin hak olduğuna, cehennem ateşinin hak olduğuna, şefaatin hak olduğuna, Münker ve Nekir’in hak olduğuna, Allah’ın kabirlerdeki ölüleri tekrar dirilteceğine iman ettim. Allah’tan başka ibadete lâyık ilah bulunmadığına ve Muhammed’in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet ederim.” Peygamber Efendimiz *(sallallahü aleyhi ve sellem)* teheccüd namazında okuduğu duada bunların gerçek olduklarını ifade buyurmaktadır: Buhârî, *teheccüd* 1, *deavât* 10, *tevhid* 8, 24, 35; Müslim, *salâtü’l-müsâfirîn* 199; *Muvatta*, *Kur’ân* 34; Tirmizî, *deavât* 29, 32. Bunlara inanmanın hükmüyle ilgili ayrıca bkz.

el-Eş’arî, *el-İbâne* 1/27; el-Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn* 1/293; el-Lâlekâî, *İ’tikâdü Ehli’s-Sünne* 1/177, 4/833; el-Beyhakî, *el-İ’tikâd* 1/226.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى أَلْطَفِ وَأَشْرَفِ وَأَكْمَلِ وَأَجْمَلِ ثَمَرَاتِ طُوبَاءِ رَحْمَتِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَوَسِيلَةً لِوُصُولِنَا إِلٰى أَزْيَنِ وَأَحْسَنِ وَأَجْلٰى وَأَعْلٰى ثَمَرَاتِ تِلْكَ الطُّوبَاءِ الْمُتَدَلِّيَةِ عَلٰى دَارِ الْاٰخِرَةِ أَيِ الْجَنَّةِ. اَللّٰهُمَّ أَجِرْنَا وَأَجِرْ وَالِدَيْنَا مِنَ النَّارِ وَأَدْخِلْنَا وَأَدْخِلْ وَالِدَيْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِجَاهِ نَبِيِّكَ الْمُخْتَارِ اٰمِينَ[204]

[204] Allahım! Rahmetinin ağacı Tûbâ’nın en latif, en şerefli, en mükemmel ve en güzel meyvesi olan zâta salât ve selam et. Ki Sen onu hem âlemlere rahmet olarak, hem de ahiret yurdunu yani cenneti gösteren şu Tûbâ’nın en süslü, en güzel, en parlak ve en yüce meyvelerine kavuşma vesilemiz olarak gönderdin. Allahım, bizi, anne ve babamızı ateşten koru. Bizi, anne ve babamızı, ebrâr (özü sözü bir sadık kulların) ile beraber, seçkin Peygamberinin hürmetine cennete dahil et. Âmin.

• • •

Şu risaleyi insaf ile okuyup değerlendiren arkadaş! “Onuncu Söz’ü niçin bir anda, bütünüyle anlayamıyorum?” diye düşünüp üzülme. Çünkü İbn Sina gibi bir felsefe dâhisi bile اَلْحَشْرُ لَيْسَ عَلٰى مَقَايِيسَ عَقْلِيَّةٍ demiş, yani “Haşre iman ederiz, fakat akıl bu yolda gidemez.” diye hüküm vermiştir.

Hem bütün İslam âlimleri, “Haşir, naklî bir meseledir, delili nakildir. Ona akıl ile varılamaz.” diye ortak bir hükme varmışlardır. Elbette bu kadar derin ve mânen pek yüksek bir yol, birdenbire herkesin akılla ulaşacağı bir yol haline gelmez. Taklidî imanın bile azaldığı, teslimiyetin zayıfladığı şu asırda, bize Kur’an-ı Hakîm’in feyziyle ve Hâlık-ı Rahîm’in merhametiyle o derin ve mânen yüksek yolda bu kadar ilerlemek ihsan edildiği için binlerce şükretmeliyiz. Çünkü bu, imanımızın kurtulmasına yeter. Anladığımız kadarına memnun olup, tekrar okuyup düşünerek daha iyi anlamaya çalışmalıyız.

Haşir meselesine akıl yoluyla varılamamasının bir sırrı da şudur: O büyük hakikat, ism-i âzamın tecellisiyle gerçekleştiğinden, Cenâb-ı Hakk’ın ism-i âzamının ve her isminin en üst mertebedeki tecellisiyle ortaya çıkan büyük icraatı görmek ve göstermekle, bahar gibi kolay ispat edilir, kesin bir şekilde anlaşılır ve tahkikî iman[205] kazanılır.

[205] **Tahkikî iman**: İmana dair meseleleri delillleriyle bilmek, yaşamak ve tabiatına mal etmekle kazanılan sarsılmaz iman.

İşte Onuncu Söz'de Kur'an'ın feyziyle haşir öyle görülüyor ve gösteriliyor. Yoksa akıl, yetersiz ve küçük düsturlarıyla kendi başına aciz kalır, taklide mecbur olur.

Onuncu Söz'ün Mühim Bir Zeyli[206] ve Lâhikasının Birinci Parçası

[206] **Zeyl**: Ek, ilave.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ﴿وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴿وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ﴿وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ[207]

[207] "Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. O, ölüden diriyi çıkarır, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri, sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra dünyaya yayılmış beşeriyet haline geldiniz. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de, kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de, geceleyin veya gündüz vakti uyumanız ve O'nun geniş lütfundan geçim vesileleri aramanızdır. Elbette bunda işiten kimseler için ibretler vardır. O'nun delillerinden biri de, kâh korku kâh ümit vermek için size şimşeği göstermesi, gökten bir su indirip ölmüş toprağa onun sayesinde hayat vermesidir. Elbette bunda aklını çalıştıran kimseler için ibretler vardır. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de, göğün ve yerin, Kendisinin buyruğu ile kaim olmaları, belirlenen yerde sapasağlam işlerinin başında bulunmalarıdır. Sonra sizi yattığınız yerden bir çağırdı mı, birden kabirlerinizden çıkıverirsiniz! Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. Onların hepsi, isteyerek veya istemeyerek O'na divan durmaktadır. Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da dirilten O'dur. Bu

diriltme O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O'nundur. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm sûresi, 30/17-27)

İmanın bir kutbunu gösteren bu semavî, yüce ayetlerin ve haşri ispat eden şu kutsî, muazzam işaretlerin en büyük nüktelerinden ve delillerinden biri Dokuzuncu Şua'da beyan edilecek. Cenâb-ı Hakk'ın hoş bir inayetidir ki: Bundan otuz sene önce Eski Said, yazdığı tefsire giriş mahiyetindeki *Muhakemât* adlı eserin sonunda, "İkinci Maksat: Kur'an'da haşre işaret eden iki ayet tefsir ve beyan edilecek. [208] بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ"نَخُو demiş ama gerisini yazamamıştı. Hâlık-ı Rahîmime haşrin delilleri ve işaretleri adedince şükür ve hamd olsun ki, otuz sene sonra bunu başarmayı ihsan eyledi. Evet, bundan dokuz-on sene önce o iki ayetten ilki olan:

[208] Öyleyse: Rahman Rahîm Allah'ın adıyla.

فَانْظُرْ إِلٰى اٰثَارِ رَحْمَةِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[209]

[209] "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

ilahî fermanının iki parlak, çok kuvvetli delilini ve tefsirini, yani Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Söz'ü lütfetti, inkârcıları susturdu. İşte dokuz-on sene sonra da haşre imanın hücum edilemez şu iki sağlam kalesinden ikinci ayet olan yukarıdaki yüce ayetin tefsirini bu risale ile ikram etti. Dokuzuncu Şua, bu ayetlerle işaret edilen "dokuz yüce makam"ı ve mühim bir "mukaddime" kısmını içerir.

Mukaddime[210]

[210] Giriş.

(Ahiret inancının ruha pek çok faydasını ve hayatî, kuşatıcı neticelerinden birini kısaca anlatan, insan hayatı ve bilhassa toplum hayatı için ne kadar lüzumlu ve zaruri olduğunu ortaya koyan, öldükten sonra dirilmenin pek çok delilinden bir tek küllî delili özetle gösteren ve bunun ne derece açık, şüphe götürmez bir hakikat olduğunu bildiren iki "nokta"dır.)

Birinci Nokta

Ahiret inancının, insanın şahsî ve toplum hayatında en temel esas ve saadetin, faziletin kaynağı olduğunu gösteren yüzlerce delilden sadece dört tanesine bir ölçü mahiyetinde işaret edeceğiz.

Birinci delil: İnsanlığın hemen hemen yarısını meydana getiren çocuklar, kendilerine dehşetli ve ağlatıcı görünen ölümlere yalnız cennet fikriyle dayanabilirler. Böylece gayet zayıf ve nazik vücutlarında manevî bir kuvvet ve her şey karşısında çabuk incinen ruhlarında cennet inancıyla bir ümit bulup mutlu yaşayabilirler.

Mesela, bir çocuk cennet fikriyle, vefat etmiş küçük kardeşi veya arkadaşı hakkında, "O öldü, cennetin bir kuşu oldu. Cennette geziyor, bizden daha güzel yaşıyor." der. Yoksa her vakit etraflarında kendileri gibi çocukların ve büyüklerin ölümleri o zayıf biçarelerin endişeli nazarlarına çarpar, tahammüllerini ve manevî kuvvetlerini yerle bir ederek gözleriyle beraber ruh, kalb, akıl gibi bütün latifelerini de öyle ağlatır ki, o çocuklar ya mahvolur ya da insanî vasıflarını kaybeden divane birer bedbaht haline gelir.

İkinci delil: İnsanlığın yarısı olan ihtiyarlar, yaklaştıkları kabre ancak ahiret inancı ile tahammül edebilir ve çok alâka duydukları hayatlarının yakında bitecek, güzel dünyalarının kapanacak olması karşısında bir teselli bulabilirler. Çocuk gibi her şeyden çabuk etkilenen ruhlarında ve mizaçlarında, ölüm ve yokluktan gelen elemli ve dehşetli ümitsizliğe ancak bâki bir hayat ümidiyle dayanabilirler. Yoksa şefkate lâyık o muhteremler, sükûnete ve kalb istirahatına çok muhtaç o endişeli anne-babalar ruhlarında öyle bir feryat koparır, kalblerinde öyle bir ızdırap hissederler ki, bu dünya onlara karanlık bir zindan, hayat da boğucu bir azap olur.

Üçüncü delil: Toplum hayatının temeli olan gençlerin, delikanlıların coşkun hislerini, haddi aşan kötü arzularını tecavüzlerden, zulümlerden ve başkalarına zarar vermekten yalnız cehennem fikri alıkoyar ve toplumda huzurun devamını sağlar. Cehennem endişesi bulunmazsa, "Kuvvetli olan hükmeder" kaidesince o sarhoş delikanlılar, heveslerinin peşine düşüp

biçare zayıflara, acizlere dünyayı cehennem eder ve yüksek insanlığı gayet süflî bir hayvanlığa dönüştürürler.

Dördüncü delil: İnsan için dünya hayatındaki en mühim merkez ve itici kuvvet, dünya saadeti için bir cennet ve sığınak, aile hayatıdır. İnsanın evi, onun küçük dünyasıdır. O evde aile hayatı ve saadeti, ancak samimi, ciddi ve vefalı bir şekilde hürmet ve hakiki, fedakârca bir merhamet ile sürdürülebilir. Bu hakiki hürmet ve samimi merhamet de ebedî bir arkadaşlığın, daimî bir beraberliğin ve sonsuz bir zamanda, sınırsız bir hayatta baba-oğul, kardeş, hayat arkadaşı münasebetlerinin devam edeceği fikriyle ve inancıyla sağlanabilir.

Mesela insan, "Hanımım, ebedî âlemde, sonsuz bir hayatta daimî eşim olacak. Şimdilik ihtiyarlayıp çirkinleşmişse de zararı yok. Çünkü gelecek ebedî bir güzelliği var. Böyle daimî bir arkadaşlığın hatırı için her fedakârlığı yapar, ona merhamet ederim." diyerek o ihtiyar hanımına, sanki bir huriymişçesine sevgiyle, şefkatle, merhametle davranabilir. Yoksa kısacık, bir-iki saatlik, görünüşte bir beraberlikten sonra ebedî bir ayrılığa uğrayan arkadaşlık, elbette geçici ve temelsizdir. Ancak hayvanlardaki gibi cinsî bir alâka ile mecazî bir merhamet ve yapmacık bir hürmet duygusu verebilir. Başka menfaatler ve insana üstün gelen hisler, o hürmeti ve merhameti mağlup eder, dünya cennetini cehenneme çevirir.

İşte haşre imanın yüzlerce neticesinden biri, toplum hayatıyla alâkalıdır. Bu tek neticenin de yüzlerce farklı yönünden ve faydasından, yukarıdaki dört delile ötekiler kıyaslansa anlaşılır ki: *Öldükten sonra diriltilip mahşer meydanında toplanacağız. Bu, insanlığın yüce hakikati ve küllî duası derecesinde kesindir.* İnsanın midesindeki ihtiyacın varlığının, yiyeceklerin varlığını göstermesinden daha açıktır, haşrin gerçekleşeceğini bundan daha kuvvetli bir şekilde bildirir. Eğer haşir hakikatinin neticeleri insanlıktan çıksa, insanın o çok mühim, yüksek ve canlı mahiyetinin, murdar ve mikrop yuvası bir leş hükmüne ineceği açıkça görülür.

Toplumların idaresi, ahlâkı ve yaşayışı ile çok alâkadar olan idarecilerin, siyasetçilerin ve ahlâkçıların kulakları çınlasın! Gelsinler, bakalım bu

boşluğu neyle doldurabilir, bu derin yaraları nasıl tedavi edebilirler?

İkinci Nokta

Haşir hakikatinin sayısız delilinden, diğer iman esaslarından gelen şehadetlerin özünden çıkan bir delili kısaca beyan edeceğiz. Şöyle ki:

Hazreti Muhammed'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğini ve doğruluğunu gösteren bütün mucizeler, bütün deliller birden haşir hakikatini de ispat eder. Çünkü onun *(aleyhissalâtü vesselam)* hayatındaki bütün davaları, Allah'ın birliğinden sonra haşir hakikati etrafında toplanıyor.

Hem bütün peygamberleri tasdik eden ve ettiren mucizeleri, delilleri aynı hakikate şahitlik ediyor.

وَبِرُسُلِهِ[211] kelimesindeki şahitliği iyice sağlamlaştıran وَكُتُبِهِ[212] şehadeti de aynı hakikati gösteriyor. Şöyle ki:

[211] "Allah'ın resûllerine iman ederim."

[212] "Allah'ın kitaplarına iman ederim."

Başta Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın doğruluğunu ispatlayan bütün mucizeler, deliller ve hakikatler, hep beraber haşre şahitlik eder. Çünkü Kur'an'ın hemen hemen üçte birinde haşir hakikati vardır. Birçok kısa sûrenin başında gayet kuvvetli haşir ayetleri yer alır. Kur'an, açıkça ve işaretlerle, binlerce ayetiyle aynı hakikati haber verir, ispat eder.

Mesela:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[213]

[213] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ[214]

[214] "Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyamet saatinin depremi müthiş bir olaydır." (Hac sûresi, 22/1)

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا[215]

[215] "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman..." (Zilzâl sûresi, 99/1)

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ[216] إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ[217]

[216] "Gök yarıldığı zaman..." (İnfitâr sûresi, 82/1)

[217] “Gök yarıldığı zaman...” (İnşikak sûresi, 84/1)

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ[218] هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ[219]

[218] “Onlar birbirine neyi sorup duruyorlar?” (Nebe sûresi, 78/1)

[219] “Ğâşiyenin, dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin mahiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun.” (Ğâşiye sûresi, 88/1)

gibi ayetler, otuz-kırk sûrenin başında, haşrin kâinatın en mühim ve zaruri hakikati olduğunu bütün kesinliğiyle gösterir. Başka ayetler de çeşit çeşit delillerle insanı o hakikatin varlığına ikna eder.

Acaba gözümüzün önünde, İslamî ilimlerdeki çeşitli kaidelerle ve yaratılış kanunlarıyla ilgili hakikatleri bir tek ayetinin tek işaretiyle ders veren bir kitabın, böyle binlerce delille güneş gibi ortaya koyduğu haşir inancının hakikat olmamasına ihtimal var mı? Onun inkârı, güneşin yokluğunu, hatta kâinatın var olmadığını kabul etmek gibidir. Bu ise son derece akıl dışı ve saçma olmaz mı?

Acaba bir sultanın bir tek işaretini yalan çıkarmamak için bazen bir ordu harekete geçip çarpıştığı halde, âlemin o pek ciddi ve izzetli Sultan’ının binlerce sözünün, vaadinin ve tehdidinin boş olması hiçbir şekilde mümkün müdür? Bunların hakikat olmaması akla sığar mı?

Acaba on üç asırdır aralıksız olarak sayısız ruha, akla, kalbe, nefse hak ve hakikat dairesinde hükmeden, onları terbiye ve idare eden manevî Sultan-ı Zîşan’ın bir tek işareti böyle bir hakikati ispatlamaya yeterken, binlerce açık delille haşrin ispatından sonra o hakikati hâlâ tanımayan katmerli cahil bir ahmak için cehennem azabı gerekmez mi ve bu, adaletin ta kendisi olmaz mı?

Her biri birer devre hükmeden bütün semavî suhuf ve mukaddes kitaplar da kendi asırlarına ve devirlerine göre, bütün zamanlara hükmeden Kur’an’ın etraflıca, izahlı tekrarlarla beyan ve ispat ettiği haşir hakikatini kesin bir surette kabul etmiş; özetle, perdeli ve kısa bir şekilde, fakat kuvvetli iddia ve delilleriyle ortaya koymuştur. Onlar da Kur’an’ın davasını binlerce imza ile tasdik eder.

Bu bahis münasebetiyle *Münacât* risalesinin sonundaki, "ahiret gününe iman" esasına, öteki iman esaslarının, özellikle "peygamberlerin" ve "mukaddes kitapların" şahitliğini, bir yakarış suretinde ifade eden pek kuvvetli, özlü ve bütün şüpheleri ortadan kaldıran bir haşir delilini buraya alıyoruz. *Münacât*'ta şöyle denilmişti:

Ey Rabb-i Rahîmim! Resûl-u Ekrem'inin *(aleyhissalâtü vesselam)* rehberliği ve Kur'an-ı Hakîm'in dersiyle anladım ki: Başta Kur'an ve Resûl-u Ekrem olmak üzere bütün mukaddes kitaplar ve peygamberler, bu dünyada, her tarafta numuneleri görülen celâl ve cemâl cilvesi taşıyan isimlerinin tecellilerinin ebedî âlemde daha parlak bir şekilde devam edeceğini gösterirler. Bu fâni âlemde rahîmane cilveleri, misalleri görülen ihsanların o saadet yurdunda daha şaşaalı bir tarzda süreceğine, bu kısa dünya hayatında o numuneleri zevkle seyredenlerin ve onlara muhabbetle eşlik edip arzu duyanların, ebedî âlemde de beraber olacaklarına icma ve ittifakla şahitlik ve işaret ederler.

Yüzlerce açık mucizesiyle Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* ve şüphesiz ayetleriyle Kur'an-ı Hakîm başta olmak üzere nuranî ruh sahipleri olan bütün peygamberler, nurlu kalblerin kutubları olan veliler, keskin ve aydınlanmış akılların madenleri olan sıddıklar ve bütün semavî suhuf ile mukaddes kitaplar da senin çok tekrar ettiğin binlerce vaadine ve tehdidine; kudret, rahmet, inayet, hikmet, celâl ve cemâl gibi ahireti gerekli kılan kutsî sıfatlarına, icraatına, celâlinin izzetine ve rubûbiyetinin saltanatına; ahiretin izlerini ve haberlerini bildiren hadsiz keşiflerine, müşahedelerine ve ilmelyakîn,[220] aynelyakîn[221] derecesindeki imanlarına dayanarak insanlara ebedî saadeti müjdeliyorlar. Dalâlet ehli için cehennemin, hidayet yolundakiler için ise cennetin bulunduğunu haber veriyor, buna kuvvetli bir imanla şehadet ediyorlar.

[220] **İlmelyakîn**: Kesin bilgiye dayanarak, ilim yoluyla şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilmek.

[221] **Aynelyakîn**: Gözüyle görmüş derecede kesin bir şekilde bilmek.

Ey Kadîr-i Hakîm! Ey Rahman-ı Rahîm! Ey sözünde mutlaka duran sonsuz kerem sahibi! Ey izzet, büyüklük ve celâl sahibi Kahhâr-ı

Zülcelâl!..

Sen, bunca sadık dostunu, vaadini, sıfat ve icraatını yalancı çıkarmaktan; rubûbiyet saltanatının şüphesiz gereklerini yalanlayıp yapmamaktan; sevdiğin, tasdik ve itaatle kendilerini sana sevdiren makbul kullarının ahirete dair hadsiz dualarını ve davalarını reddetmekten, dinlememekten; küfür ve isyan ile seni vaadinde durmamakla itham eden, azamet-i kibriyana dokunan, celâlinin izzetine dokunduran, ulûhiyetinin haysiyetine ilişen ve şefkatli rubûbiyetini müteessir eden sapkınları ve kâfirleri haşri inkârlarında tasdik etmekten yüz binlerce derece mukaddes, sonsuz derece uzak ve yücesin. Böyle hadsiz bir zulümden ve çirkinlikten, senin o nihayetsiz adaletini, cemâlini ve rahmetini, sonsuz derece takdis ediyoruz.

Ve bütün kuvvetimizle iman ediyoruz ki: O yüz binlerce sadık elçinin, saltanatının o çok doğru ilancıları olan peygamberlerin, asfiya ve evliyanın, senin ahiretteki rahmet hazinelerine, bekâ âlemindeki ihsanlarının definelerine ve o saadet yurdunda tamamen ortaya çıkacak güzel isimlerinin harika cilvelerine hakkalyakîn,[222] aynelyakîn, ilmelyakîn suretinde şahitlikleri hak ve hakikattir. Onların işaretleri doğrudur ve birbirini destekler. Müjdeleri sadık ve gerçektir. Onlar bütün hakikatlerin kaynağı, güneşi ve himaye edicisi olan "Hak" isminin en güçlü parıltısının büyük haşir hakikati olduğuna iman ederek emrinle senin kullarına hak dairesinde ders veriyor ve ölümden sonra dirilişin, hakikatin ta kendisi olduğunu öğretiyorlar.

[222] **Hakkalyakîn**: Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

Ya Rab! Onların ders verip öğrettiklerinin hakkı ve hürmeti için, bize ve bütün *Risale-i Nur* talebelerine kâmil iman ver ve o iman ile ahirete gitmeyi nasip et! Bizi o zâtların şefaatine eriştir, âmin...

• • •

Nasıl ki, Kur'an'ın, belki bütün semavî kitapların doğruluğunu ispat eden deliller ve Habibullah'ın *(aleyhissalâtü vesselam)*, belki bütün nebilerin peygamberliklerini ispat eden mucizeler, onların en büyük davası olan

ahiretin bir hakikat suretinde ortaya çıkacağını da gösterir. Aynen öyle de, Vâcibü'l-Vücûd'un varlığına ve birliğine şahitlik eden pek çok delil, dolayısıyla rubûbiyetin ve ulûhiyetin en büyük neticesi ve mazharı olan o saadet yurdunun ve bekâ âleminin varlığına işaret eder. Çünkü –gelecek makamlarda beyan ve ispat edileceği gibi– Vâcibü'l-Vücûd Zât'ın varlığı, sıfatları, pek çok ismi ve rubûbiyet, ulûhiyet, rahmet, inayet, hikmet, adalet gibi vasıfları, bu vasıflardan ortaya çıkan icraatı ahireti gerektirir. Bunlar, bâki bir âlemi vücûb[223] derecesinde lüzumlu kılar, mükâfat ve ceza için haşri zaruret derecesinde ister.

[223] **Vücûb**: Vacip, zorunlu, varlığı kendinden olma.

• Evet, *madem* ezelî ve ebedî Allah var; elbette O'nun ulûhiyet saltanatının daimî bir makamı olan ahiret de vardır.

• *Madem* bu kâinatta ve canlılar üzerinde gayet haşmetli, hikmetli ve şefkatli, mutlak bir rubûbiyet var ve görünüyor. Elbette o rubûbiyetin haşmetini kıymetsizlikten, hikmetini gayesizlikten ve şefkatini merhametsizlikten kurtaran ebedî bir saadet yurdu olacak ve oraya gidilecektir.

• *Madem* gözle görülen bu sınırsız nimetler, ihsanlar, lütuflar, ikramlar, inayet ve rahmet, gayb perdesi arkasında Rahman ve Rahîm bir Zât'ın bulunduğunu sönmemiş akıllara, ölmemiş kalblere gösterir. Elbette nimet vermeyi bir oyun olmaktan, ihsanı aldatmaktan, inayeti düşmanlıktan, rahmeti azaptan, lütuf ve ikramı ihanetten kurtaran, ihsanı ihsan ve nimeti nimet yapan, bâki bir âlemde sonsuz bir hayat olacaktır.

• *Madem* bahar mevsiminde yeryüzünün dar sayfasında yüz binlerce kitabı birbiri içinde hatasız yazan bir kudret kalemi gözümüzün önünde yorulmadan işliyor. O kalemin sahibi, yüz bin defa, "Bu dar yerde karışık ve harfleri iç içe yazılan bahar kitabından daha kolay bir şekilde, geniş bir mekânda, güzel ve yok olmaz bir kitabı yazacağım ve size okutacağım." diye vaat etmiş ve bütün fermanlarında o kitaptan bahsediyor. Elbette o kitabın aslı yazılmıştır. Haşir ve neşir ile o kitap tamamlanacak ve herkesin amelleri ona kaydedilecektir.

• Hem *madem* bu yeryüzü, sayısız varlığın ve sürekli değişen yüz binlerce tür canlının meskeni, kaynağı, fabrikası, sergisi, mahşeri olması itibarı ile kâinatın kalbi, merkezi, özü, neticesi ve yaratılış sebebi hükmündedir, çok büyük önem taşır; küçüklüğüyle beraber koca göklere denk tutulmuştur. Semavî fermanlarda daima رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[224] buyrulur.

[224] "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; Enbiyâ sûresi, 21/56; Şuarâ sûresi, 26/24; Sâffât sûresi, 37/5; Sâd sûresi, 38/66; Zuhruf sûresi, 43/82; Duhân sûresi, 44/7; Nebe sûresi, 78/37).

• Hem *madem* insan, bu mahiyetteki yeryüzünün her tarafına, pek çok canlıya hükmeder, çoğu varlığı emri altına alıp etrafında toplar, hevesine ve ihtiyaçlarına göre güzelce düzenler, sergiler, donatır ve antika gibi pek çok eşsiz türü bir liste gibi derleyip süsler. Bu şekilde yalnız insanların ve cinlerin değil, belki gök ehlinin ve bütün kâinatın da dikkatini çeker, Kâinat Sahibi'nin takdirini kazanır. Böylece gayet büyük bir kıymete yükselen insan, sanatıyla ve ilmiyle; kâinatın yaratılış hikmeti, büyük neticesi, aziz meyvesi ve yeryüzünün halifesi[225] olduğunu gösterir. Ve dünyada âlemin Sâni'inin mucizeli sanatlarını gayet güzel bir şekilde sergileyip tanzim eder. Buna rağmen isyanı ve küfrüyle beraber dünyada bırakılır, azabı ertelenir, bu hizmeti için kendisine mühlet verilir, hatta başarı ihsan edilir.

[225] Bkz. Bakara sûresi, 2/30.

• Hem *madem* bu mahiyetteki insan, mizaç ve yaratılış itibarı ile gayet zayıf ve acizdir. Çok kudret, hikmet ve şefkat sahibi, her şeyde tasarruf eden bir Zât; acz ve fakrıyla beraber sınırsız ihtiyaçları ve elemleri olan insan için, onun kuvvetinin ve iradesinin çok üstünde, koca yerküreyi insana gerekli her çeşit madene mahzen, her çeşit yiyeceğe ambar ve hoşuna gidecek her türlü malın bulunduğu bir dükkân haline getirmiştir. O Zât, insana bakar, istediğini verir ve onu besler.

• Hem *madem* bütün bunları yapan Rabbi, insanı sever, kendini ona sevdirir. Bâkidir, ebedî âlemleri vardır, her işi adaletle ve hikmetle görür. Bu kısa dünya hayatında, kısacık insan ömründe ve geçici, fâni yeryüzünde o Hâkim-i Ezelî'nin haşmetli saltanatı ve ebedî hâkimiyeti tam tecelli etmez.

İnsanın, kâinatın intizamına, adaletine, dengesine ve güzelliğine zıt çok büyük isyanları, zulümleri, onu şefkatle besleyen velinimeti Rabbine karşı ihaneti, inkârı, küfrü bu dünyada cezasız kalır. Gaddar zalimler hayatlarını rahat bir şekilde; biçare mazlumlar ise zorluklar içinde geçirir. Ve bütün kâinatta eserleri görünen şu mutlak adaletin mahiyeti, o gaddar zalimlerin ve ümitsiz mazlumların eşit şekilde vefatlarına tamamen zıttır, dirilmemek üzere ölmelerine müsaade etmez, bunu kaldırmaz.

• Hem *madem* nasıl ki, Kâinatın Sahibi, kâinatta bu dünyayı ve dünyada insanı seçip ona çok büyük bir makam ve kıymet vermiştir. Aynı şekilde, insanların içinden de rubûbiyetinin gayelerine uyan, kendilerini iman ve teslim ile O'na sevdiren hakiki insanlar olan peygamberleri, evliya ve asfiyayı seçip kendine dost ve muhatap yapmıştır. Onlara mucizelerle ve yardımlarıyla ikramda bulunmuş, düşmanlarına semavî tokatlar ile azap etmiştir. Bu kıymetli, sevimli dostları arasından da, onların imamı ve iftihar vesilesi olan Hazreti Muhammed'i *(aleyhissalâtü vesselam)* seçmiştir. Şu mühim yeryüzünün yarısını ve kıymetli insanlığın beşte birini asırlardır onun nuruyla aydınlatıyor. Âdeta bu kâinat kendisi için yaratılmış gibi, bütün gayeler onunla *(aleyhissalâtü vesselam)*, onun dini ve Kur'an'ı ile ortaya çıkıyor. Hem o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* çok kıymetli ve milyonlarca sene yaşayacak kadar sonsuz hizmetlerinin ücretini sonsuz bir zamanda almaya lâyık iken, ona bile zorluklar içinde ve cihadla geçen altmış üç sene gibi kısacık bir ömür verilmiştir. Acaba hiç imkân ve ihtimal var mı ki, o zât bütün dostlarıyla beraber dirilmesin ve şimdi de ruhuyla diri ve hayatta olmasın! Ebedî yokluk ile mahvolsun! Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Evet, bütün kâinat ve âlemin hakikati, onun *(aleyhissalâtü vesselam)* dirileceğini dava eder ve ona hayat vermesini Kâinatın Sahibi'nden ister.

• Ve *madem* Yedinci Şuâ olan *Ayetü'l-Kübrâ* risalesinde, her biri bir dağ kuvvetindeki otuz üç muazzam delil, bu kâinatın bir elden çıktığını ve bir tek Zât'ın mülkü olduğunu ispat etmiştir. O deliller, Cenab-ı Hakk'ın kemâlâtının kaynağı olan birliğini ve ehadiyetini açıkça göstermiştir. Birlik

ve ehadiyet ile bütün varlıklar, o Vahid Zât'ın emrine uyan askerleri ve itaatkâr memurları hükmüne geçer. Ve ahiretin varlığıyla, O'nun kusursuzluğu kıymetsizlik, mutlak adaleti alay edercesine bir merhametsizlik, her şeyde görünen hikmeti gayesizlik, geniş rahmeti boşuna azap etmek ve kudretinin izzeti acz gibi ithamlardan kurtulur, mukaddes hale gelir.

Elbette, şüphesiz, Allah'a imanın yüzlerce nüktesinden "madem" kelimesiyle başlayan bu on hakikatin gerektirdiği gibi, kıyamet kopacak, haşr ü neşr olacak, bir ceza ve mükâfat yeri açılacaktır. Ta ki, yeryüzünün anlattığımız önemi, merkeziliği ve insanın kıymeti ortaya çıksın, yeryüzünün ve insanın Hâlıkı ve Rabbi olan Mutasarrıf-ı Hakîm'in bahsettiğimiz adaleti, hikmeti, rahmeti ve saltanatı yerini bulsun. Ve o Bâki Rabbin hakiki dostları ve O'na arzu duyanlar ebedî yokluktan kurtulsun. O dostların en büyüğü ve en kıymetlisi, bütün kâinatı memnun ve minnettar eden kutsî hizmetlerinin mükâfatını görsün. O Ebedî Sultan'ın kemâlâtı kusur, kudreti acz, hikmeti oyun ve adaleti zulüm ithamlarından kurtulsun, münezzeh, mukaddes ve beri olsun.

Kısacası: *Madem Allah var, elbette ahiret vardır.*

Nasıl ki zikredilen üç iman esası, bütün delilleriyle haşrin varlığını gösteriyor. Aynı şekilde, وَبِمَلَائِكَتِهٖ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهٖ وَشَرِّهٖ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى[226] olan iki iman esası da haşri gerektirir, kuvvetli bir surette bekâ âlemine şehadet ve işaret eder. Şöyle ki:

[226] "Meleklere, kadere, hayır ve şerrin Allah Teâla'dan geldiğine iman ederim."

Meleklerin varlığını ve kulluk vazifelerini ispatlayan bütün deliller, sayısız şahitlik ve onlarla konuşmalar,[227] aynı zamanda ruhlar âleminin, gayb âleminin, bekâ âleminin, ahiretin, ileride cinler ve insanlar ile şenlendirilecek olan saadet yurdunun, cennet ve cehennemin de varlığını gösterir. Çünkü melekler bu âlemleri Allah'ın izniyle görebilir ve oralara girerler. Hazreti Cebrail gibi, insanlar ile görüşen,[228] Cenâb-ı Hakk'a yakın bütün melekler, o âlemlerin varlığını ve oralarda gezdiklerini ittifakla haber veriyorlar. Görmediğimiz Amerika kıtasının var olduğunu, oradan

gelenlerin haber vermesiyle gözümüzle görmüşçesine bildiğimiz gibi, meleklerin şüphe götürmeyecek şekilde, yüz tevatür kuvvetinde bildirmesiyle bekâ âleminin, ahiretin, cennet ve cehennemin varlığına da o kesinlikte iman etmek gerekir ve öyle iman ederiz.

[227] Bkz. Hûd sûresi, 11/69-72, 78; Meryem sûresi, 19/17-21; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6; Müslim, *îmân* 7, *fezâilü's-sahâbe* 90, 91, 100; Tirmizî, *îmân* 4, *menâkıb* 63; Ebû Dâvûd, *sünnet* 16; Nesâî, *îmân* 6.

[228] Hazreti Cebrail'in *(aleyhisselam)*, Dıhye isimli sahabi suretinde insanlara göründüğüne dair bkz. Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *îmân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100; Tirmizî, menâkıb 12; Nesâî, *îmân* 6; *Müsned* 2/107, 3/334. Ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın *(celle celâlüh)*, İsrailoğulları'ndan üç kişiye, onları imtihan etmek üzere bir melek gönderdiğine dair bkz. Buhârî, *enbiyâ* 50; Müslim, *zühd* 10.

Yirmi Altıncı Söz olan *Kader Risalesi*'ndeki, kadere iman esasını ispat eden bütün deliller de aynı zamanda haşri, amellerin neşredilip o büyük terazide tartılacağını gösterir. Çünkü her şeyin mukadderatını gözümüzün önünde nizam ve mizan levhalarına kaydetmek; her canlının hayatını hafızalarda, çekirdeklerde ve başka misalî levhalarda saklamak ve ruh sahiplerinin, bilhassa insanın amel defterini muhafaza edilen levhalara geçirip onlarda tespit etmek gibi, kuşatıcı bir kader, hikmetli bir takdir ve her şeyi muhafaza altına alan titiz bir kayıt; ancak o büyük mahkemede umumi bir hesap neticesinde, sonsuz bir mükâfat ve ceza için olabilir. Yoksa her şeyi kuşatan o inceden inceye kayıt ve muhafaza tamamen mânâsız, faydasız kalır, hikmete ve hakikate zıt olur. Hem ölümden sonra bir hesap günü gelmezse kader kalemiyle yazılan şu kâinat kitabının bütün hakiki mânâları bozulur, varlığının hiçbir mânâsı kalmaz. O ihtimali kabul etmek, kâinatın varlığını inkâr gibi akıl dışı bir hezeyandır.

Kısacası: *İmanın diğer beş esası da bütün delilleriyle, haşri ve ahiretin varlığını gösterir, onu ister ve ona şahitlik eder.*

İşte haşir hakikatinin, büyüklüğüne uygun böyle muazzam, sarsılmaz direkleri ve delilleri bulunduğu için Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın hemen hemen üçte biri haşirden ve ahiretten bahsediyor. Kur'an, onu bütün hakikatlerine temel ve ana esas yapıyor, her şeyi onun üstüne kuruyor.

(“Mukaddime” burada son buldu.)

Zeylin İkinci Parçası

Baştaki ayetlerin mucizevî bir şekilde işaret ettiği dokuz tabaka olan haşir delillerine dair dokuz makamdan “Birinci Makam”:

Ölümden sonra dirilişi ifade eden,

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ۝ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ۝ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ[229]

[229] “Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah’ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O’na mahsustur. İkindi vaktinde de, öğleye girerken de O’nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. O, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz.” (Rûm sûresi, 30/17-19)

fermanının gösterdiği açık ve kesin delil beyan ve izah edilecek, inşallah.[230]

HAŞİYE

[230] HAŞİYE O makam daha yazılmamıştır.

Otuzuncu Lem’anın Beşinci Nüktesinin Dördüncü Remzi[231]

[231] **Remiz**: İşaret. Buradan itibaren Zeylin Üçüncü Parçası’na kadar olan kısım, Otuzuncu Lem’a’nın, Hayy isminin bir cilvesinden bahseden Beşinci Nüktesi’nin Dördüncü Remzi olup, *Lem’alar*’da da yer almaktadır.

Hayatın yirmi sekizinci vasfında, onun, imanın altı şartına bakıp onları ispat ettiği, onların birer hakikat olarak meydana çıkmalarına işaretlerde bulunduğu bildirilmiştir.[232]

[232] Bu kısım, “hayat” meselesinin haşirle münasebetinden dolayı burada yer almıştır. Meselenin sonunda, kader esasına pek ince ve derin bir şekilde işaret edilir.

Evet, madem bu kâinatın en mühim neticesi, meyvesi ve yaratılış hikmeti hayattır; elbette o yüce hakikat, bu fâni, kısacık, noksan, elemli dünya ile sınırlı değildir. Yirmi dokuz maddede mahiyetinin büyüklüğü anlaşılan hayat ağacının gayesi, neticesi ve büyüklüğüne lâyık meyvesi, ebedî ahiret hayatıdır; taşıyla, ağacıyla, toprağıyla canlı olan o saadet yurdundaki hayattır. Yoksa bu hadsiz mühim meyvelerle donatılan hayat ağacının, şuur

sahipleri için, bilhassa insan için meyvesiz, faydasız, hakikatsiz olması gerekecek. Sermaye ve donanım bakımından, mesela bir serçeden yirmi derece yüksek, kâinattaki ve canlılar arasındaki en mühim, en kıymetli mahlûk olan insan, hayat saadeti bakımından bir serçeden yirmi derece aşağı düşüp bedbaht, alçak bir biçare haline gelecek. Çok kıymetli bir nimet olan akıl da geçmiş zamanı hüzünle ve geleceği korkuyla düşünerek insanın kalbini sürekli incitip bir lezzete dokuz elem karıştırdığından, en musibetli belâlardan birine dönüşecek. Bu ise yüz derece bâtıldır. Demek ki, şu dünya hayatı, ahirete iman esasını kesin bir şekilde ispat ediyor ve her baharda haşrin üç yüz binden fazla örneğini bize gösteriyor.

Acaba senin bedeninde, bahçende ve vatanında hayatın için gerekli, uygun olan bütün ihtiyaçları ve donanımı, hikmet, inayet ve rahmetle hazırlayan, hepsini vaktinde yetiştiren, hatta midenin bekâ ve yaşama arzusuyla ettiği hususi ve basit rızık duasını bilen, işiten, o duayı kabul buyurduğunu sayısız leziz yiyecekle gösteren ve mideyi memnun eden, her şeyin tasarrufunu elinde tutan Kadir bir Zât, hiç mümkün müdür ki, seni bilmesin, görmesin? İnsanın en büyük gayesi olan ebedî hayat için gereken sebepleri hazırlamasın? Hem insanın en büyük, en mühim, kendisine en lâyık umumi bekâ duasını; ahiret âlemini ve cenneti yaratarak kabul etmesin? Ve kâinattaki en mühim varlık, yeryüzünün sultanı ve neticesi olan insanın arş ve ferşi çınlatan kapsamlı ve çok kuvvetli duasını işitmeyip ona küçük bir mide kadar kıymet vermesin, onu memnun etmesin, kusursuz hikmetini ve sonsuz rahmetini inkâr ettirsin? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!

Hem hiç mümkün müdür ki, en basit hayat mertebesindeki bir canlının pek gizli sesini duysun, derdini dinlesin, nazını çeksin, ona derman versin, onu tam bir itina ve alâka ile beslesin, her şeyi ona dikkatle hizmet ettirsin, büyük mahlûkatını ona hizmetkâr kılsın da; en büyük ve kıymetli, bâki ve nazlı bir hayat mertebesindeki insanın gök gürlemesi gibi yüksek sesini işitmesin? Onun çok mühim bekâ duasını, nazını, niyazını nazara almasın! Âdeta bir askerin teçhizatını tam bir itina ile versin, onu idare etsin de itaatkâr ve muhteşem orduya hiç bakmasın! Zerreyi görsün de güneşi

görmesin! Sivrisineğin sesini işitsin, fakat gök gürültüsünü duymasın! Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!

Hem hiçbir şekilde akıl kabul eder mi ki, sonsuz rahmet, muhabbet ve şefkat sahibi, sanatını çok seven, kendini çok sevdiren ve kendisini sevenleri daha da seven Kadir ve Hakîm bir Zât; O'nu en çok seven, sevimli ve sevilen, Sâni'ine yaratılışı gereği tapan insanı ve onun hayatının ta kendisi ve özü olan ruhu ebedî ölümle idam edip o sevgili dostunu ve habibini ebediyen küstürsün, darıltsın, müthiş inciterek rahmet sırrını ve muhabbet nurunu inkâr etsin ve ettirsin! Yüz bin defa hâşâ ve kellâ!

Bu kâinatı tecellileriyle süsleyen mutlak bir güzellik ve bütün varlıkları sevindiren mutlak bir rahmet, böyle sonsuz ve mutlak bir çirkinlikten, zulümden ve merhametsizlikten, elbette sonsuz derece uzaktır, mukaddestir.

Netice: Madem dünyada hayat var, elbette insanlardan hayatın sırrını anlayanlar ve onu boş yere harcamayanlar, kötü yolda kullanmayanlar bekâ âleminde, ebedî cennette sonsuz bir hayata kavuşacaklardır.[233] Âmennâ![234]

[233] Bu hakikati ifade eden bazı ayet-i kerimeler için bkz. Bakara sûresi, 2/25, 82; Âl-i İmran sûresi, 3/133-136; A'râf sûresi, 7/42; Yûnus sûresi, 10/26; Hûd sûresi, 11/23; Nisâ sûresi, 4/122; Nahl sûresi, 16/30-31, 97.

[234] İnandık, iman ettik.

Hem nasıl, yeryüzündeki parlak şeylerin güneşin akisleriyle parlaması ve denizlerin yüzündeki kabarcıkların ışığın parıltılarıyla parlayıp sönmesi, arkalarından gelen kabarcıkların da yine hayalî güneşçiklere ayna olması açıkça gösteriyor ki: O parıltılar, yüksekteki bir tek güneşin akislerinin cilveleridir ve güneşin varlığını çeşitli dillerle bildiriyor, ışık parmaklarıyla ona işaret ediyorlar. Aynen öyle de, Hayy ve Kayyûm Rabbimizin Muhyî (hayat veren, dirilten) isminin en büyük cilvesiyle, O'nun kudretiyle yeryüzündeki ve denizlerdeki canlıların parlayıp arkalarından gelenlere yer vermek için "Ya Hayy!" diyerek gayb perdesi ardına gizlenmeleri; ebedî bir hayata sahip Hayy ve Kayyûm Zât'a ve O'nun varlığının vücûbiyetine[235] şahittir ve O'nu gösterir. Yine bunun gibi, Allah'ın bütün varlıkları düzenle idaresinde eseri görülen ilmine şehadet eden; kâinatı hükmü altında tutan

kudreti, kâinatın düzeninde ve idaresinde hüküm süren iradeyi, dilemeyi ve Allah kelâmının, vahyin kaynağı olan peygamberlik vazifelerini ispatlayan bütün alâmetler, mucizeler ve bunun gibi, yedi ilahî sıfatı gösteren deliller; hepsi birleşerek Zât-ı Hayy-ı Kayyûm'un hayatına delâlet, şehadet ve işaret ediyor.

[235] **Vücûbiyet**: Vacip, zorunlu, varlığı kendinden olma.

Zira nasıl ki, bir şeyde görme kabiliyeti varsa onun hayatı da vardır; işitme duyusu varsa, bu, hayatın belirtisidir; konuşma vasfı varsa bu, hayatın varlığına işaret eder; irade varsa hayatı gösterir. Aynen öyle de, bu kâinatta eserleri sayesinde varlıkları kesin ve açık olan mutlak kudret, kuşatıcı irade ve her şeyi içine alan ilim gibi sıfatlar bütün delilleriyle Hayy ve Kayyûm Yaratıcının hayatına, O'nun varlığının vücûbiyetine şehadet eder. O Zât'ın, bir gölgesiyle bütün kâinatı aydınlatan ve bir cilvesiyle ahiret âlemine zerreleriyle beraber hayat veren ebedî varlığının delilidirler.

Hem hayat, "meleklere iman" esasına da bakar, işaretlerle onu da ispat eder. Çünkü madem kâinatta en mühim netice hayattır ve yeryüzüne en çok yayılmış olan, kıymetlerinden dolayı çok yaratılan ve yeryüzü misafirhanesini gelip geçen kafilelerle şenlendiren, canlılardır. Ve madem yeryüzü bu kadar canlı türüyle dolmuştur, onların sürekli yenilenmesinin ve çoğaltılmasının hikmetiyle her vakit dolar boşalır. Ve en kıymetsiz, çürümüş maddelerden dahi çok sayıda canlı yaratılarak o maddeler gözle görülemeyecek kadar küçük canlıların bir mahşeri olur. Hem madem hayatın süzülmüş, en saf özü olan şuur ve akıl, en latif ve sabit cevheri olan ruh bu dünyada çok fazla yaratılıyor; âdeta yeryüzü hayat, akıl, şuur ve ruhlar ile canlandırılıp öyle şenlendirilmiş. Elbette, yeryüzünden daha latif, daha nuranî, daha büyük, daha mühim olan gökcisimlerinin ölü, cansız, hayatsız, şuursuz kalması imkân dışındadır.

Demek ki, gökleri, güneşi, yıldızları şenlendirecek, onlara canlı vaziyeti verecek, göklerin yaratılışının neticesini gösterecek ve ilahî hitaba mazhar olacak şuur sahibi, canlı ve göklere yaraşır sakinler, hayat sırrıyla, elbette mevcuttur. İşte onlar, meleklerdir.

Hem hayatın mahiyetinin sırrı, "peygamberlere iman" esasına da bakar, onu da işaretlerle ispat eder. Evet, madem kâinat, hayat için yaratılmıştır ve hayat da Hayy ve Kayyûm olan o Ezelî Yaratıcının en büyük cilvelerindendir, mükemmel bir nakşı ve en güzel sanatıdır. Ve ebedî hayat, resûllerin gönderilmesiyle ve kitapların indirilmesiyle kendini gösterir. (Evet, eğer semavî kitaplar ve peygamberler olmasaydı, o ezelî hayat bilinemezdi. Nasıl ki bir adamın diri, canlı olduğu konuşmasıyla anlaşılır; aynen öyle de, bu kâinatın perdesi altındaki gayb âleminin arkasında konuşan, emir ve yasaklarını bildirip kullarına hitap eden bir Zât'ın kelimelerini, hitabını gösteren, peygamberler ve onlara indirilmiş kitaplardır.) Elbette, şu kâinattaki hayat, kesin bir şekilde Hayy-ı Ezelî'nin varlığının vücûbiyetine şahitlik eder ve o Ezelî Zât'ın parıltıları, tecellileri, münasebetleri olan "peygamberlerin gönderilmesi" ve "kitapların indirilmesi" esaslarına bakar, onları işaretlerle ispatlar. Ve bilhassa Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliği ve Kur'an'ın vahyi, hayatın ruhu ve aklı hükmünde olduğundan, onların doğruluğu bu hayatın varlığı gibi kesindir, denilebilir.

Evet, nasıl ki hayat, bu kâinattan süzülmüş bir özdür. Şuur ve his de hayattan süzülmüştür, hayatın birer özüdür. Ve akıl da şuurdan ve histen süzülmüştür, şuurun bir özüdür. Ruh ise hayatın hâlis ve saf bir cevheri, sabit ve müstakil zâtıdır. Aynen öyle de, Resûl-u Ekrem'in (aleyhissalâtü vesselam) maddî ve manevî hayatı, kâinatın hayatından ve ruhundan süzülmüştür, özün özüdür. Onun (aleyhissalâtü vesselam) peygamberliği ise kâinatın his, şuur ve aklından süzülmüş en saf özüdür. Belki Resûl-u Ekrem'in (aleyhissalâtü vesselam) maddî ve manevî hayatı, eserlerinin şahitliğiyle, kâinatın hayatının hayatıdır. Onun (aleyhissalâtü vesselam) peygamberliği, kâinatın şuurunun şuuru ve nurudur. Ve Kur'an'ın vahyi, capcanlı hakikatlerinin şahitliğiyle, kâinatın ruhu ve aklıdır.

Evet, evet, evet! Eğer Resûl-u Ekrem'in (aleyhissalâtü vesselam) peygamberliğinin nuru çıkıp gitse kâinatın ömrü son bulacak. Eğer Kur'an

gitse[236] *kâinat divane olacak ve yerküre aklını kaybedecek, belki şuursuz kalan başını bir gezegene çarpıp kıyameti koparacak.*

[236] Peygamber Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, kıyamete yakın bir dönemde, Kur'an'ın yeryüzünden çekilip alınacağını ifade buyurmaktadır: İbni Mâce, *fiten* 26; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 15/267; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/520, 587.

Hem hayat, "kadere iman" esasına bakıp işaretlerle onu da ispat eder. Çünkü madem hayat, şu görünen âlemin ışığıdır ve onu kuşatır, varlığın neticesi ve gayesidir, kâinatın Hâlık'ının en geniş aynası, Rabbanî icraatın en mükemmel örneği, fihristi ve –temsilde hata olmasın– bir çeşit programı hükmündedir. Elbette hayat sırrı, gayb âlemindeki, yani geçmiş ve gelecekteki varlıkların, manevî hayatları hükmünde olan intizam, nizam, bilinme ve görülme, meydana çıkma ve yaratılış kanunlarına uymaya hazır bir vaziyette bulunmalarını gerektiriyor.

Nasıl ki bir ağacın asıl çekirdeği, kökü, hatta dallarının en ucundaki ve meyvelerindeki çekirdekleri dahi aynen ağaç gibi bir çeşit hayata sahiptir. Onlar, belki ağacın hayat kanunlarından daha ince kanunları taşır. Hem nasıl ki, bu gördüğümüz bahardan önceki güzün bıraktığı tohumlar, kökler ve bu bahar geçtikten sonra gelecek mevsimlere bırakacağı çekirdeklerle kökler de tıpkı bu bahar gibi hayat cilvesi taşıyor ve hayat kanunlarına tâbidir. Aynen öyle de, kâinat ağacının bütün dal ve budaklarının birer geçmişi ve geleceği vardır. Onların, geçmiş ve gelecek hallerinden, vaziyetlerinden oluşan birer silsilesi bulunur. Her varlık türünün ve onun fertlerinin Cenâb-ı Hakk'ın ilminde çeşitli hallerle farklı var oluşları bir ilmî varlık silsilesi meydana getirir. Ve maddî varlık gibi o ilmî varlık da umumi hayatın manevî bir cilvesine mazhardır ki, kader kalemiyle yazılmış hayat programı o mânidar ve canlı kader levhalarından alınır.

Evet, gayb âleminin bir çeşidi hükmündeki ruhlar âleminin hayatın ta kendisi, özü ve hayat için gerekli olan ruhlarla dolu bulunması, elbette geçmiş ve gelecek denilen gayb âleminin diğer dairesinin, yani ikinci kısmının da hayat cilvesine mazhar olmasını ister ve gerektirir. Hem her bir şeyin ilmî varlığındaki kusursuz düzen, mânidar vaziyetler, canlı meyveler,

tavırlar; o şeyin bir tür manevî hayata sahip olduğunu gösterir. Evet, ezelî hayat güneşinin bir parıltısı hükmündeki bu hayat cilvesi, elbette yalnız şu görünen âlemle, içinde bulunduğumuz zamanla ve maddî varlıkla sınırlı olamaz; belki her bir âlem, kabiliyetine göre hayatın cilvesine mazhardır. Ve o cilve sayesinde kâinat bütün âlemleriyle canlı ve parlaktır. Yoksa, dalâlet nazarıyla bakıldığında görüldüğü gibi, geçici ve görünüşte bir hayatın ardında her bir âlem, büyük ve müthiş birer cenaze ve karanlık birer virane olurdu.

İşte, "kaza ve kadere iman" esası da geniş bir şekilde hayat sırrıyla anlaşılıyor ve sabit hale geliyor. Yani, nasıl ki şu görünen âlemin ve mevcut, gözümüzün önündeki eşyanın, düzeniyle ve neticeleriyle canlı olduğu görülüyor; aynen öyle de, gayb âleminden sayılan geçmiş ve gelecek mahlûkların dahi mânen canlı, manevî ve ilmen sabit birer varlıkları mevcuttur. Kaza ve Kader levhası vasıtasıyla o manevî hayatın neticesi, mukadderat şeklinde görünür, ortaya çıkar.

Zeylin Üçüncü Parçası

Haşir hakkında bir soru: Kur'an'da tekrarlanan إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً[237] ve وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ[238] beyanları, o büyük haşrin bir anda, çok kısa sürede meydana geleceğini gösteriyor. Sınırlı akıl, bu son derece harika ve benzersiz meseleyi tam anlayamaz. Kabul etmek için gözle görülür bir örnek ister.

[237] "Bütün olay, tek bir çağrıdan ibaret!" (Yâsîn sûresi, 36/29, 53)

[238] "Kıyametin kopması ise başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa) bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

Cevap: Haşirde, ruhların bedenlere dönmesi, bedenlerin diriltilmesi ve inşası var. Bunlar üç meseledir.

Birinci Mesele

Ruhların bedenlerine dönmesine örnek: Gayet düzenli bir ordunun, istirahat için her tarafa dağılmışken yüksek bir boru sesiyle toplanmasıdır. Evet, İsrafil'in borusu olan Sûr, ordunun borazanından daha geri olmadığı gibi,

ebediyet tarafında ve zerreler âlemindeyken ezel yönünden gelen أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ[239] hitabını işiten ve ona قَالُوا بَلَى[240] ile cevap veren ruhlar, elbette ordunun askerlerinden çok daha düzenli ve itaatkârdırlar. Yalnız ruhların değil, kâinattaki bütün zerrelerin, Cenâb-ı Hakk'ın bir ordusunun itaatkâr askerleri olduğunu Otuzuncu Söz kesin delillerle ispat etmiştir.

[239] "Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'râf sûresi, 7/172)

[240] "Onlar da 'Elbette!' diye ikrar etmişlerdi." (A'râf sûresi, 7/172)

İkinci Mesele

Bedenlerin diriltilmesine örnek: Çok büyük bir şehirde, şenlikli bir gecede, bir tek merkezden, yüz binlerce elektrik lambasının âdeta zamansız, bir anda yanması gibi, bütün yeryüzünde de bir tek merkezden yüz milyonlarca lambaya ışık vermek mümkündür. Madem Cenâb-ı Hakk'ın elektrik gibi bir nimeti, misafirhanesindeki bir hizmetkârı ve lambası, Hâlık'ından aldığı terbiye ve intizam dersiyle bu hale mazhar oluyor. Elbette O'nun elektrik gibi binlerce nuranî hizmetkârının temsil ettikleri ilahî hikmetin muntazam kanunları dairesinde, o büyük haşir göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleşebilir.

Üçüncü Mesele

Bedenlerin hep beraber, bir defada inşasına örnek: Bahar mevsiminde, birkaç gün içinde sayıca insanların tamamından binlerce kat fazla olan ağaçların bütün yapraklarıyla beraber, önceki baharın aynısı gibi birden, mükemmel bir şekilde inşası… Yine ağaçların bütün çiçeklerinin, meyvelerinin ve yapraklarının, geçmiş baharın mahsulleri gibi, şimşek hızıyla var edilmesi… Baharın başlangıcında sayısız tohumcuğun, çekirdeğin, kökün birden, beraberce uyanması, büyümesi ve canlanması… Ölüler misali, kemikten ibaretmiş gibi ayakta duran bütün ağaçların cenazelerinin bir emir ile hep beraber "ölümden sonra diriliş" hakikatine mazhar olması… Küçücük cinslerden sayısız hayvanın son derece benzersiz bir şekilde diriltilmesi… Bilhassa, daima yüzünü, gözünü, kanadını temizlemekle bize abdesti ve temizliği hatırlatan, yüzümüzü okşayan ve bir senede dünyaya gönderilenlerinin sayısı Hazreti Âdem zamanından beri

gelen bütün insanlardan daha fazla olan sineklerin her baharda diğer canlı türleriyle birlikte birkaç günde yaratılması… Elbette bütün bunlar, kıyamette insanın bedenindeki uzuvların tekrar bir araya getirileceğine bir değil, binlerce örnektir.

Evet, dünya hikmet yurdu, ahiret kudret yurdu olduğundan Cenâb-ı Hakk'ın Hakîm, Mürettib (her şeyi düzene koyan), Müdebbir (bütün varlıkları sonsuz hikmetiyle idare eden), Mürebbi (her şeyi en güzel şekilde terbiye eden) gibi pek çok isminin neticesi olarak, dünyada eşyanın yaratılışının derece derece ve zamanla gerçekleşmesi, Rabbanî hikmetin gereğidir. Ahirette ise hikmetten çok kudret ve rahmet görüleceği için maddeye, zamana ve beklemeye ihtiyaç bırakmadan eşya birden inşa edilir. Burada bir günde, bir senede yapılan işlerin, ahirette bir anda gerçekleşeceğine işaretle Kur'an-ı Mucizü'l Beyan وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ[241] buyuruyor.

[241] "Kıyametin kopması ise başka değil, ancak göz açıp kapayıncaya kadar yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

Eğer haşri, önümüzdeki baharın gelmesi gibi kesin bir şekilde anlamak istersen, haşre dair Onuncu ve Yirmi Dokuzuncu Söz'leri dikkatle oku, hakikati gör. Eğer öldükten sonra diriltileceğine, baharın geleceğine inandığın gibi inanmazsan, gel parmağını gözüme sok!

İlave Olarak Dördüncü Bir Mesele

Dünyanın sonu ve kıyametin kopması: Bir anda bir gezegenin veya bir kuyruklu yıldızın Cenâb-ı Hakk'ın emriyle dünyamıza, misafirhanemize çarpması onu harap edebilir. On senede yapılan bir sarayın, bir dakikada yıkılması gibi...

Zeylin Dördüncü Parçası

قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ۝ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ[242]

[242] "(Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misal fırlattı Bize:) 'Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!' diye. De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir, hem O her türlü yaratmayı bilir." (Yâsîn sûresi, 36/78-79)

Yani, insan, “Çürümüş kemikleri kim diriltecek?” diye sorar. Sen de ki, “İlk defa kim yaratıp onlara hayat vermişse o diriltecek.”

Onuncu Söz’ün Dokuzuncu Hakikati’nin üçüncü temsilinde tasvir edildiği gibi, bir zât göz önünde, büyük bir orduyu bir günde baştan meydana getirdiği halde biri, “Şu zât, askerleri istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru sesiyle toplar, tabur düzeni altına alır.” dese… Sen de, “İnanmam!” desen… Bunun ne kadar divanece bir inkâr olduğunu bilirsin.

Aynı şekilde, ordu misali bütün hayvanların ve diğer canlıların tabur misali cesetlerine, kusursuz bir intizamla ve hikmetli bir dengeyle o bedenlerin zerrelerini ve latifelerini “kün feyekûn”[243] emriyle kaydedip yerleştiren, her devirde, hatta her baharda yeryüzünde ordu gibi yüz binlerce canlı türünü ve topluluğunu yaratan sonsuz kudret ve ilim sahibi Zât hakkında, “Tabur gibi bir cesedin nizamı altına girerek birbiriyle tanışan zerreleri ve aslî unsurları bir sedâ ile, İsrafil’in Sûr’uyla nasıl toplayabilir?” diye sorulur mu? Bunu akıldan uzak görüp sormak, ahmakça bir divaneliktir.

[243] “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da oluverir.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü’min sûresi, 40/68)

Kur’an bazen Cenâb-ı Hakk’ın ahiretteki harika icraatını kalbe kabul ettirmek ve zihni tasdike hazırlamak için dünyadaki hayret verici işleri zikreder. Veyahut gelecekten ve ahiretteki harika ilahî icraattan öyle bahseder ki, gördüğümüz pek çok misalle ona inanırız.

Mesela:

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ[244]

[244] “İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi Bize.” (Yâsîn sûresi, 36/77)

ayetinden surenin sonuna kadar... İşte şu bahiste Kur’an-ı Hakîm, haşir meselesini yedi-sekiz farklı şekilde ispat ediyor.

Öncelikle dünyaya ilk gelişi nazara veriyor ve diyor ki: “Bir damla sudan kan pıhtısına, ondan küçük bir et parçasına ve ta insanın ortaya çıkışına

kadar olan yaratılışınızı görüyorsunuz. Nasıl oluyor da öldükten sonra diriltilmeyi inkâr ediyorsunuz? Bu, ilk yaratılışın benzeridir, hatta ondan daha kolaydır.”

Hem Cenâb-ı Hak, insana sunduğu büyük ihsanlarına الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا[245] ayetiyle işaret ederek diyor ki: “Size böyle nimet veren bir Zât, sizi başıboş bırakmaz ki kabre girip kalkmamak üzere yatasınız!”

[245] “O’dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsîn sûresi, 36/80)

Hem şu mânâya işaret ediyor: “Ölmüş ağaçların dirilip yeşillendiğini görüyorsunuz. Odun gibi kemiklerin hayat bulmasını buna kıyaslamayıp akıldan uzak sayıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan Zât, göklerin ve yerin meyvesi olan insana hayat vermekten ve onu öldürmekten aciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine kıymet vermeyip onu başkasına mal eder mi? Neticesini terk etmekle, bütün kısımları hikmetle yoğrulmuş yaratılış ağacını abes ve beyhude kılar mı zannediyorsunuz?”

Hem diyor ki, “Ahirette sizi diriltecek Zât öyle bir Zât’tır ki, kâinat O’nun emri altında bir asker hükmündedir, ‘kün feyekûn’ emrine tam bir itaatle boyun eğer. Bir baharı yaratmak, O’na bir çiçeği yaratmak kadar kolay gelir. Bütün hayvanları var etmek, O’nun için bir sineğin yaratılışı kadar kolaydır. Böyle bir Zât’a karşı مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ[246] deyip kudretini acizlikle itham ederek O’na meydan okunmaz.”

[246] “(Çürümüş vaziyetteki) o kemikleri kim diriltecek?” (Yâsîn sûresi, 36/78)

Sonra فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[247] tabiriyle O’nun, her şeyin dizgini elinde, anahtarı katında bulunan, gece ile gündüzü, kış ile yazı bir kitabın sayfaları gibi kolayca çeviren, dünya ve ahireti iki oda hükmüne getirerek birini kapayıp ötekini açan bir Kadîr-i Zülcelâl olduğunu ifade eder. Madem böyledir, bütün delillerin neticesi olarak Kur’an şöyle der: وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[248], yani sizi mezarlarınızdan kaldıracak, diriltip yüce huzurunda hesabınızı görecektir.

[247] “Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve hepinizin de dönüşü, O’na olacaktır.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

[248] Yâsîn sûresi, 36/83.

İşte şu ayetler, zihni ve kalbi, haşri kabul etmeye hazırlar. Çünkü dünyadaki benzer icraattan da örnekler verir.

Hem bazen Kur'an ahirette olup bitecekleri öyle tarif eder ki, dünyadaki benzerlerini hatırlatır. Böylece onları akıldan uzak görüp inkâr etmeye meydan bırakmaz.

Mesela: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[249] ilâ âhir… Ve إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ[250] ilâ âhir… Ve إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ[251] ilâ âhir...

[249] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/1)

[250] "Gök yarıldığı zaman..." (İnfitâr sûresi, 82/1)

[251] "Gök yarıldığı zaman..." (İnşikak sûresi, 84/1)

İşte şu sûrelerde, kıyamet ve haşirdeki büyük inkılâplar ve rubûbiyetin icraatı öyle anlatılır ki, insan onların benzerlerini dünyada, mesela güz ve bahar mevsimlerinde gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o değişimleri kolayca kabul eder. Şu üç sûrenin mealine kısa bir işaret bile pek uzun olur. Onun için örnek olarak bir tek ifadeyi göstereceğiz. Şöyle ki: وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ[252] beyanı, "Haşirde herkesin bütün amelleri bir sayfa içinde yazılı olarak neşredilecek." mânâsını ifade eder. Şu mesele tek başına çok hayret uyandırdığından akıl ona yol bulamaz. Fakat sûrenin işaret ettiği üzere, bahar mevsiminde başka noktaların misalleri olduğu gibi, şu meselenin de benzeri çok açıktır. Çünkü meyve veren bir ağacın ve çiçekli bir otun da amelleri, fiilleri, vazifeleri bulunur. Allah'ın isimlerini ne şekilde göstererek tesbihat yapmışsa ona göre kulluğu vardır. İşte onun bütün bu amelleri hayatıyla beraber bütün çekirdeklerinde, tohumcuklarında saklanıp başka bir baharda, başka bir zeminde ortaya çıkar. Kendi suretinin diliyle asıllarının amellerini açıkça zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle de amel sayfalarını neşreder. İşte gözümüzün önünde bu hikmetli; muhafaza, idare ve terbiye edici güzel işi yapan O'dur ki, وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ[253] der.

[252] "Hesap defterleri açıldığı zaman..." (Tekvîr sûresi, 81/10)

[253] “Hesap defterleri açıldığı zaman...” (Tekvîr sûresi, 81/10)

Başka noktaları buna kıyasla. Gücün yeterse başka mânâlar çıkar. Sana yardım etmek için şunu da söyleyelim: إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[254] beyanı, “tekvir” lafzıyla, yani sarmak ve toplamak mânâsıyla parlak bir temsil gösterdiği gibi, benzerini de imâ eder. Bunun iki mânâsı var:

[254] “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman...” (Tekvîr sûresi, 81/1)

***Birincisi*:** Cenâb-ı Hak, yokluk, esîr ve gök perdelerini açarak güneş gibi yeryüzünü ışıklandıran pırlanta misali bir lambayı, rahmet hazinesinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pırlantayı örtüsüne sarıp kaldıracaktır.

***İkincisi*:** Güneş, ışığını yaymak ve yeryüzüne karanlıkla nöbetleşe sarmakla vazifeli bir memur olduğu ve her akşam eşyasını toplayıp gizlendiği gibi, bazen bir bulut perdesine saklanır, bazen ay onun yüzüne perde olur. O memur, ışığını ve hesap defterlerini topladığı gibi, elbette bir gün vazifesinden temelli ayrılacaktır. Hatta hiçbir sebep bulunmasa bile, güneşin yüzündeki şimdilik küçük, fakat büyümeye yüz tutmuş iki leke genişleyerek onun yeryüzüne Cenâb-ı Hakk’ın izni ile verdiği ışığı, yine Rabbi, emriyle geri alıp güneşin başına saracak ve “Haydi, burada işin kalmadı, cehenneme git, sana ibadet edip senin gibi itaatkâr bir memuru sadakatsizlikle itham edenleri, hor görenleri yak” diyecektir. Güneş, إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[255] fermanını lekeli siyah yüzüyle, yüzünde okur.

[255] “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman...” (Tekvîr sûresi, 81/1)

Zeylin Beşinci Parçası

Evet, hadisin kesin hükmüyle, insanlığın en seçkin şahsiyetleri olan yüz yirmi dört bin peygamber,[256] yanlışlığına ihtimal bulunmayan bir ittifakla, kısmen şahitliğe, kısmen de bizzat tecrübeye dayanarak ahiretin varlığını, insanların oraya sevk edileceğini ve bu kâinatın Hâlık’ının kesinlikle vaat ettiği ahireti meydana getireceğini haber verir. Aynı şekilde, bu haberi keşif ve şahitlik yoluyla, ilme dayanan kesin bilgiyle tasdik eden yüz yirmi dört milyon evliyanın ahiretin varlığına şehadetleri ve kâinatın Hakîm

Yaratıcısının bütün isimleri, bu dünyada gösterdikleri cilvelerle bâki bir âlemi açıkça gerektirir. Yine her sene baharda, yeryüzünde ayakta duran sayısız ölmüş ağacın cenazesini "kün feyekûn"[257] emriyle dirilten, haşir ve neşrin yüz binlerce örneği olarak üç yüz bin bitki ve hayvan türüne can veren sonsuz, ezelî bir kudret; sınırsız, israfsız, ebedî bir hikmet, rızka muhtaç bütün canlıları tam bir şefkatle harika bir tarzda besleyen ve her baharda, had ve hesaba gelmez çeşitli güzelliklerini kısa bir zamanda gösteren bâki bir rahmet ve daimî bir inayet açıkça ahiretin varlığını gerektirir. Ve şu kâinatın en mükemmel meyvesi, kâinatın Hâlık'ının en sevdiği sanatlı varlığı ve bütün varlıklarla en çok alâkadar olan insandaki şiddetli, sarsılmaz, daimî bekâ aşkı, ebediyet arzusu ve ölümsüzlük emeli, işaret ve delilleriyle bu fâni âlemden sonra bâki bir âlem ve bir saadet yurdu bulunduğunu o derece kesin ispatlar ki, ahiretin varlığını apaçık bir şekilde, dünyanın varlığı gibi kabul etmeyi gerektirir.[258] HAŞİYE Madem Kur'an-ı Hakîm'in bize en mühim derslerinden biri "ahirete iman"dır ve bu iman o derece kuvvetlidir, onda öyle bir ümit ve teselli bulunur ki, bir tek şahsa yüz bin ihtiyarlık gelse bu imanın verdiği teselli ona yetebilir. Şu halde biz ihtiyarlar اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كَمَالِ الْإِيمَانِ[259] deyip ihtiyarlığımıza sevinmeliyiz.

[256] 124 bin nebi, 315 (veya 313) resûl olduğuna dair bkz. Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/265; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* 8/217.

[257] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40 …)

[258] HAŞİYE Evet, ispata dayanan bir şeyi haber vermenin kolaylığı, inkâr etmenin gayet zor olduğu, şu temsilden anlaşılır: Biri dese, "Yeryüzünde meyveleri süt konserveleri olan gayet harika bir bahçe var." Bir başkası da dese ki: "Hayır, yoktur." Birinci adam, yalnız onun yerini veya bazı meyvelerini göstermekle davasını kolayca ispatlar. İnkâr eden adam ise iddiasını, bütün yeryüzünü görmek ve göstermekle ispatlayabilir. Aynen öyle de, cenneti haber verenlerin, onun yüz binlerce tecellisini, meyvesini, eserini gösterdiklerini göz ardı etsek bile, doğru söyleyen iki şahidin şehadetleri ispatlarına yeterken; onu inkâr eden, sonsuz kâinatı, ebedî zamanı görüp eledikten sonra inkârını ispatlayabilir, cennetin var olmadığını gösterebilir. İşte ey ihtiyar kardeşler! Ahirete imanın ne kadar sağlam bir esas olduğunu anlayınız.

[259] Kâmil iman nasip ettiği için Allah'a hamdolsun!

On Birinci Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ۝ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلٰيهَا ۝ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلّٰيهَا ۝ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰيهَا ۝ وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰيهَا ۝ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ۝ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۝ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ۝ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۝ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا[260]

[260] "Güneşe ve onun parlak aydınlığına... Onu izleyip (ışığını) yansıtan aya… Dünyayı açığa çıkaran gündüze… Onu bürüyüp saran geceye… Göğe ve onu bina edene… Yere ve onu yayıp döşeyene… Her bir nefse ve onu bir nizama koyana… Ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran kurtuluşa erer. Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

Ey kardeş! Eğer âlemdeki hikmetin tılsımını, insanın yaratılış muammasını ve namaz hakikatinin ince mânâlarını bir parça anlamak istersen, nefsimle beraber şu temsilî hikâyeciğe bak:

Bir zaman bir sultan varmış. Onun, içinde her çeşit cevher, elmas ve zümrüt olan pek çok hazinesi, gizli ve pek hayret verici defineleri bulunuyormuş. O sultan hem kemâl vasıflarıyla eşsiz sanatlarda pek çok hünere, hem hayranlık uyandıran sayısız fende marifete ve engin bir nazara, hem de sonsuz, benzeri olmayan ilimlerde bilgiye, vukufa sahipmiş.

İşte her güzellik ve kemâl sahibinin, kendi güzelliğini ve mükemmelliğini görmek ve göstermek istemesi sırrınca, o şanlı sultan da bir sergi açıp içine eserlerini dizerek insanlara saltanatının haşmetini, servetinin şaşaasını, sanatının harikalarını ve marifetinin hayret verici örneklerini göstermek istemiş ki, kendi manevî güzelliğini ve kemâlini iki şekilde seyretsin:

Birincisi: Bizzat kendi, inceliklere âşina nazarıyla görsün.

Diğeri: Başkalarının gözüyle baksın.

Sultan, bu hikmete binaen, büyük, geniş ve muhteşem bir saray yapmaya başlamış. O sarayı saltanatına yakışır bir şekilde dairelere, odalara ayırarak hazinelerindeki türlü türlü kıymetli taşlarla süslemiş. Sanatının en latif, en güzel eserleriyle bezeyip hikmetli ilminin en ince örnekleriyle düzenleyerek ve mucizeli eserleriyle donatarak tamamladıktan sonra, her çeşit yiyeceğin

ve nimetinin en lezizlerinden oluşan sofralar kurmuş. Her bir topluluk için bir sofra ayırmış. Öyle cömertçe ve sanatına yakışır umumi bir ziyafet hazırlamış ki, âdeta her bir sofraya, yüz farklı ince sanatın eseri olarak meydana gelen kıymetli, sayısız nimeti sermiş. Sonra memleketinin her tarafındaki ahaliyi ve emri altındakileri seyre, gezintiye ve ziyafete çağırmış.

Ardından bir yaver-i ekremine, yani en büyük memuruna sarayın hikmetlerini ve içindekilerin mânâlarını bildirerek onu üstad ve rehber tayin etmiş ki, sarayın sanatkârını içindekilerle beraber ahaliye tarif etsin, nakışlarının gizli mânâlarını bildirip oradaki sanatların neye işaret ettiğini öğretsin, içine intizamla dizilmiş süslerin ve ölçülü nakışların ne olduğunu, saray sahibinin kusursuzluğunu ve hünerlerini ne şekilde gösterdiğini anlatsın.. saraya girmenin âdâbını ve seyir merasiminin nasıl olacağını bildirip o görünmeyen sultanın rızası dairesinde ağırlanmanın gereklerini tarif etsin.

İşte o yol gösterici üstadın her dairede birer yardımcısı varmış. Kendisi de en büyük dairede, talebelerinin içinde durup bütün seyircilere şöyle seslenmiş:

“Ey ahali! Şu sarayın sahibi olan efendimiz, bu eserleri göstermekle ve bu sarayı yapmakla kendini size tanıtmak istiyor. Siz de onu tanıyınız ve güzelce tanımaya çalışınız. Hem şu nakışlarla kendini size sevdirmek istiyor. Siz de sanatını takdir edip işlerini beğenerek kendinizi ona sevdiriniz. Hem bu gördüğünüz ihsanlarla size sevgisini bildiriyor. Siz de kendisine itaat ederek onu seviniz. Hem şu görünen nimetleri ve ikramlarıyla size şefkatini ve merhametini gösteriyor. Siz de şükürle ona hürmet ediniz. Hem kusursuz vasıflarının eserleriyle manevî güzelliğini bildirmek istiyor. Siz de onu görmek ve alâkasını kazanmak için şevkinizi gösteriniz. Hem gördüğünüz bütün şu sanatlı eserlerin ve nakışların üstüne birer hususi damga, birer mühür, birer taklit edilmez imza koymakla, her şeyin kendisine ait olduğunu, kendi elinden çıktığını, zâtının tekliğini, benzersizliğini, hiçbir şeye bağlı bulunmadığını size göstermek istiyor. Siz

de onu tek, bir, eşsiz, benzersiz, emsalsiz tanıyınız, kabul ediniz.” O yaver-i ekrem, seyircilere daha bunun gibi, kendisine ve o makama yakışan sözler söylemiş. Sonra saraya giren ahali iki kısma ayrılmış:

Birinci kısım, kendini bilen, aklı başında ve kalbi bozulmamış kişiler olduklarından o sarayın içindeki hayret verici şeylere baktıkları zaman, “Bunda büyük bir iş var.” demişler. Anlamışlar ki, bunlar boşuna hazırlanmış, basit birer oyuncak değil... O yüzden merak etmişler; “Acaba tılsımı nedir, içinde ne var?” diye düşünürken, birden o yol gösterici üstadın nutkunu işitmişler. Görmüşler ki, bütün sırların anahtarları ondadır. Kendisine doğru giderek şöyle demişler: “Selam sana ey üstad! Gerçekten böyle muhteşem bir saraya, senin gibi doğru sözlü ve sarayın inceliklerini bilen bir tarif edici lâzımdır. Efendimiz sana ne bildirmişse lütfen bize bildir.” Üstad daha önce bahsi geçen nutku onlara okumuş. Onlar da güzelce dinlemiş, iyice kabul edip ondan tam faydalanarak padişahın rızası dairesinde hareket etmişler. Bu edepli davranışları ve vaziyetleri hoşuna gittiğinden, padişah onları has, yüksek ve tarifi imkânsız bir başka saraya davet etmiş, kendilerine ihsanda bulunmuş. Öyle cömert bir sultana yakışır, öyle itaatkâr bir ahaliye lâyık, öyle edepli misafirlere ve öyle yüksek bir saraya yaraşır şekilde ikramlar sunmuş; onlara daimî saadet vermiş.

İkinci kısım ise akılları bozulmuş, kalbleri sönmüş kişiler olduklarından, saraya girdikleri vakit nefislerine yenilmiş, lezzetli yiyeceklerden başka hiçbir şeyle ilgilenmemişler. Bütün o güzelliklere gözlerini kapamış, o üstadın irşadına ve talebelerinin ikazlarına kulak tıkamış, hayvan gibi yiyerek uykuya dalmışlar. İçilmesi yasak fakat bazı şeyler için hazırlanmış olan iksirlerden içmişler. Sarhoş olup bağırmış, ortalığı karıştırmış, seyirci misafirleri çok rahatsız etmişler. Sarayın şanı yüce sanatkârının, sahibinin kanunlarına karşı edepsizlikte bulunmuşlar. O zâtın askerleri de onları tutup öyle edepsizlere yaraşır bir hapse atmış.

Ey benimle beraber bu hikâyeyi dinleyen arkadaş! Elbette anladın ki, o şanlı hükümdar, bu sarayı, şu bahsedilen maksatlar için yapmıştır. Şu maksatların meydana gelmesi ise iki şeye bağlıdır:

Birincisi: Şu gördüğümüz ve nutkunu işittiğimiz üstadın varlığıdır. Çünkü o olmazsa, bütün maksatlar beyhude hale gelir. Anlaşılmaz bir kitap, onu izah edecek biri yoksa mânâsız bir kâğıttan ibaret kalır.

İkincisi: Ahalinin, o üstadın sözünü dinleyip kabul etmesidir.

Demek, üstadın varlığı sarayın varlık sebebidir. Ve ahalinin onu dinlemesi, sarayın bekâsına sebeptir. Öyleyse denilebilir ki, o üstad olmasaydı, o şanı yüce sultan şu sarayı yapmazdı. Ve yine denilebilir ki, ahali o üstadın emirlerini dinlemediği vakit, elbette o saray yıkılıp değiştirilecektir.

Ey arkadaş! Hikâye burada bitti. Eğer şu temsilin sırrını anladıysan bak, hakikatin yüzünü de gör:

İşte o saray, şu âlemdir ki, tavanı, tebessüm eden yıldızlarla nurlandırılmış gökyüzü;[261] zemini ise doğudan batıya çeşit çeşit, renk renk çiçeklerle süslenmiş yeryüzüdür.[262] O sarayın sahibi, ezel ve ebed sultanı olan bir Zât-ı Mukaddes'tir; yedi kat gökler, yeryüzü ve içlerindeki her şey, kendilerine has dillerle O'nu takdis ve tesbih ediyor.[263] O öyle bir Melik-i Kadir'dir ki, gökleri ve yeri altı günde yaratarak[264] arş-ı rubûbiyetinde duran, gece ile gündüzü siyah-beyaz iki hat gibi birbiri ardınca döndürüp[265] kâinat sayfasında ayetlerini yazan; güneşi, ayı ve yıldızları emrine amade kılan[266] haşmet ve kudret sahibidir. O sarayın daireleri ise şu on sekiz bin âlemdir;[267] her biri kendine lâyık bir tarzda süslenmiş ve düzene koyulmuştur. İşte o sarayda gördüğün hayret verici sanatlar, ilahî kudretin bu âlemde görünen mucizeleridir. Orada gördüğün yiyecekler, ilahî rahmetin bu âlemde, hele yaz mevsiminde, hele Barla bahçelerindeki harika meyvelerine işarettir. Oradaki ocak ve mutfak ise burada, kalbinde ateş olan toprağa ve yeryüzüne işaret eder. Temsilde gördüğün gizli definelerin cevherleri, hakikatte Cenâb-ı Hakk'ın kutsî isimlerinin cilvelerine misaldir. Oradaki nakışlar ve gizli mânâları, bu âlemi süsleyen muntazam, sanatlı eserler ve kudret kaleminin ölçülü nakışlarıdır ki, Kadir-i Zülcelâl'in isimlerini gösterir.

[261] Bkz. Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/12; Mülk sûresi, 67/5.

[262] Bkz. Kehf sûresi, 18/7; Rûm sûresi, 30/50.

[263] Bkz. Ra'd sûresi, 13/15; İsrâ sûresi, 17/44; Nahl sûresi, 16/49; Hac sûresi, 22/18.

[264] Bkz. A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59.

[265] Bkz. Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/27, 190; A'râf sûresi, 7/54.

[266] Bkz. A'râf sûresi, 7/54; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12.

[267] Fâtiha sûresindeki "Âlemlerin Rabbi" ifadesindeki "âlemler"in on sekiz bin âlem olduğuna dair Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 1/63; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 2/219; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/24, 25.

Ve o üstad ise Efendimiz Hazreti Muhammed'dir *(aleyhissalâtü vesselam)*. Onun yardımcıları peygamberlerdir *(aleyhimüsselam)*. Talebeleri, evliya ve asfiyadır.[268] Hükümdarın o saraydaki hizmetkârları, meleklere *(aleyhimüsselam)* işaret eder. Temsilde seyir ve ziyafete davet edilen misafirler ise şu dünya misafirhanesinde cinlere, insanlara ve insanın hizmetkârı olan hayvanlara işarettir.

[268] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

Ahalinin o iki kısmından birincisi müminlerdir, kâinat kitabındaki ayetlerin tefsircisi olan Kur'an-ı Hakîm'in talebeleridir. Diğer kısım ise küfür ve azgınlık yolundakilerdir, nefislerine ve şeytana uyup yalnız dünya hayatını tanıyan, hayvan gibi, belki daha da aşağı olan sağır, dilsiz, sapkınlar güruhudur.[269]

[269] Bkz. Bakara sûresi, 2/18, 171; A'râf sûresi, 7/179; Hac sûresi, 22/46; Ahkaf sûresi, 46/26.

Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmış ve hayır yolundaki birinci kafile, "zülcenaheyn"[270] olan o üstadı dinledi. Evet, o üstad hem kuldur, kulluğu noktasında Rabbinin vasıflarını anlatıp O'nu tarif eder, Cenâb-ı Hakk'ın dergâhında ümmetinin elçisi hükmündedir. Hem de resûldür; peygamberliği noktasında Rabbinin hükümlerini Kur'an vasıtasıyla cinlere ve insanlara bildirir.

[270] Çift kanatlı, iki yönlü. Bu söz, Peygamber Efendimiz'in *(sallallahu aleyhi ve sellem)* hem Hak'tan insanlığa, hem de insanlık adına Cenâb-ı Hakk'ın dergâhına elçiliğini ifade eder.

Şu bahtiyar cemaat, o Resûl'ü dinleyip Kur'an'a kulak verdi. Kendilerini, bütün ibadetlerin çekirdeği olan "namaz" ile birçok yüce makam içinde, çok

güzel vazifeler kuşanmış halde gördüler. Evet, namazın çeşitli zikir ve hareketleriyle işaret ettiği vazifelere, makamlara etraflıca şahit oldular. Şöyle ki:

İlk olarak: Kâinattaki eserlere bakıp, Cenâb-ı Hakk'ı görür gibi, kendilerini rubûbiyet saltanatının güzelliklerine seyirci makamında bildiklerinden, tekbir ve tesbih vazifesini yerine getirip "Allahü Ekber" dediler.

İkincisi: Cenâb-ı Hakk'ın kutsî isimlerinin tecellisi olan benzersiz ve parlak eserlerin ilancısı makamında görünmekle "Sübhanallah, velhamdülillah" diyerek takdis ve hamd vazifesini yerine getirdiler.

Üçüncüsü: İlahî rahmetin, hazinelerinde toplanmış nimetlerini, görünen ve görünmeyen duygularla tadıp anlamak makamında, şükür ve övgü vazifesini edâ etmeye başladılar.

Dördüncüsü: Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin definelerindeki cevherleri, manevî donanımlarının terazisiyle tartıp bilmek makamında, tenzih ve övgü vazifesine başladılar.

Beşincisi: Cenâb-ı Hakk'ın kader cetveli üstünde kudret kalemiyle yazılan birer mektubu hükmündeki eserlerini mütalaa makamında, tefekkür ve takdir vazifesini yerine getirmeye koyuldular.

Altıncısı: Eşyanın yaratılışındaki ve sanatındaki tatlı incelikleri ve nazenin güzellikleri seyrederek tenzih makamında, Fâtır-ı Zülcelâl'i, Sâni-i Zülcemâl'i sevme ve O'na şiddetli bir arzu duyma vazifesine girdiler. Demek, kâinata ve ondaki eserlere bakıp Cenâb-ı Hakk'a, O'nu görmeden görür gibi kulluk yaparak bahsedilen makamlardaki bu vazifeleri yerine getirdikten sonra, Sâni-i Hakîm'in dahi muamelesine ve icraatına bakma derecesine çıktılar. Huzurundaymış gibi, önce Hâlık-ı Zülcelâl'in, sanatının mucizeleriyle kendini şuur sahiplerine tanıtmasına, hayret içinde bir marifetle سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ[271] diyerek, "Senin tarif edicilerin, bütün sanatlı varlıklardaki mucizelerindir." sözleriyle karşılık verdiler.

[271] Bkz. el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr* 2/410; Mer'î İbni Yûsuf; *Ekâvîlü's-Sikât* s. 45.

Sonra o Rahman’ın, rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmesine muhabbet ve aşk ile karşılık verip إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[272] dediler.

[272] “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

Ardından nimetlerin gerçek sahibi olan Allah’ın, tatlı nimetleriyle merhamet ve şefkatini göstermesine şükür ve hamd ile karşılık verdiler. سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ[273] yani, “Sana lâyık şükrü nasıl edâ edebiliriz? Sen öyle şükre lâyık, kendisine şükredilen bir Zât’sın ki, kâinata serilmiş bütün ihsanların, açıkça, hal dilleriyle sana şükredip seni övüyor. Hem âlem çarşısında dizilmiş ve yeryüzüne serpilmiş bütün nimetlerin, sana hamd ve övgülerini ilan edip bildiriyor. Rahmetinin ve nimetlerinin bir nizam içindeki meyveleri ve bir ölçüyle verilen yemişleri, cömertliğine ve keremine şahitlik etmekle mahlûkatın nazarları önünde sana şükür vazifesini yerine getiriyor.” dediler.

[273] Bu ifade pek çok hadisin başında, ortasında veya sonunda geçmektedir: Müslim, *salât* 218; Ebû Dâvûd, *edeb* 98; Nesâî, *iftitâh* 17; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 6/77, 151.

Sonra şu kâinatın yüzündeki değişen varlıkların aynasında güzelliğini, celâlini, kemâlini ve büyüklüğünü göstermesi karşısında, اَللّٰهُ أَكْبَرُ[274] deyip hürmet içinde bir aczle rükûa giderek tevazu içinde bir muhabbet ve hayretle secde ettiler.

[274] Sadece büyüklükte değil, hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah’tır.

Ardından mutlak ve sonsuz zenginliğe sahip Cenâb-ı Hakk’ın servetinin çokluğunu ve rahmetinin genişliğini göstermesine, fakr ve ihtiyaçlarını ortaya koyup dua ile karşılık vererek وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[275] dediler.

[275] “Yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

Sonra o Sâni-i Zülcelâl’in, sanatının inceliklerini, harikalarını, benzersiz örneklerini kâinat sergisinde göstermesine, her tarafa مَا شَاءَ اللّٰهُ[276] diyerek takdirle, “Ne güzel yapılmış!” diyerek beğenmeyle karşılık verdiler. بَارَكَ اللّٰهُ[277] deyip seyrederek, اٰمَنَّا[278] deyip şahitlik yaparak, “Geliniz, bakınız!” deyip hayranlıkla, حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ[279] deyip herkesi şahit tutarak mukabele ettiler. Hem

o Ezel ve Ebed Sultanı'nın, kâinatın her tarafında rubûbiyet saltanatını ilan etmesi, birliğini ve tekliğini göstermesi karşısında, tevhid ve tasdik ile سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا[280] diyerek itaat edip boyun eğdiler.

[276] "Maşallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!"

[277] Allah hayır ve bereketini artırsın.

[278] İnandık, iman ettik.

[279] Haydi buyrun kurtuluşa...

[280] "İşittik ve itaat ettik…" (Bakara sûresi, 2/285)

Sonra Âlemlerin Rabbi'nin ulûhiyetini göstermesine; zaaf içinde aczlerini, ihtiyaç içinde fakrlarını ilan etmekten ibaret olan kullukla ve kulluğun özü olan namazla karşılık verdiler.

Daha bunlar gibi çeşit çeşit kulluk vazifeleriyle şu büyük dünya mescidinde hayat vazifelerini yerine getirip "ahsen-i takvîm"[281] suretini aldılar. Bütün varlıkların üstünde bir mertebeye çıkarak imanın bereketi ve emanet[282] ile donatılıp yeryüzünün emin bir halifesi[283] oldular. Ve şu tecrübe ve imtihan meydanından sonra Rabb-i Kerim onları imanlarına mükâfat olarak ebedî saadete ve Müslümanlıklarına ücret olarak "darü's-selam"a[284] davet edip öyle ikramlarda bulundu ve bulunur ki, gözlerin hiç görmediği, kulakların işitmediği ve insanın aklına bile gelmemiş, kalbine dahi doğmamış derecede[285] parlak bir tarzda rahmetine mazhar etti. Onlara ebediyet ve bekâ verdi. Çünkü ebedî, bâki bir güzelliğe arzu duyan seyirci ve ayna vazifesi gören âşık, elbette bâki kalıp ebediyete gidecektir. İşte Kur'an talebelerinin âkıbetleri böyledir. Cenâb-ı Hak bizi onlardan eylesin, âmin…

[281] **Ahsen-i takvim:** İnsanın yaratılışının en güzel surette olması. Bkz. Tîn sûresi, 95/4.

[282] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/72.

[283] Bkz. Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi, 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

[284] Cennet anlamında "Dâru's-selam" (selam yurdu) ifadesi için bkz. En'âm sûresi, 6/127; Yûnus sûresi,10/25.

[285] Bkz. Secde sûresi, 32/17; Zuhruf sûresi, 43/71; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsîru sûre (32)* 1, *tevhid* 35; Müslim, *îmân* 312, *cennet* 2-5.

Günahkâr ve şerli olan diğer kısım ise buluğ çağı ile şu âlem sarayına girdikleri vakit, Cenâb-ı Hakk'ın bir ve tek oluşunun bütün delillerine küfürle yüz çevirdiler. Bütün nimetlere nankörlükle karşılık vererek kâfirce, her şeyi kıymetsizlikle itham ettiler, hor gördüler. Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerinin tecellilerine ret ve inkâr ile cevap verdiklerinden, kısa bir zamanda sonsuz bir cinayet işlediler, sonsuz bir azaba müstahak oldular.

Evet, insana ömür sermayesi, kabiliyetleri, donanımı şu bahsedilen vazifeler için verilmiştir.

Ey sersem nefsim ve ey heveslerle dolu arkadaşım! Acaba hayat vazifemiz yalnız medenî terbiye ile nefsimizi güzelce muhafaza etmekten ve midemize, bedenî arzularımıza hizmetten mi ibarettir? Yahut hayat makinemiz olan vücudumuza yerleştirilen şu nazik latifelerin, manevî duyguların, şu hassas âzâ ve uzuvların, şu muntazam cevherlerin ve donanımın, geçici şeylerle tatmin olmayan şu hislerin tek gayesi bu fâni hayatta nefsin rezil arzularının, süfli heveslerin tatmini için mi kullanılmaktır? Hâşâ ve kellâ! Bunların var edilmesinin ve yaradılışınızda bulunmasının iki sebebi var:

Birincisi: Nimetlerin gerçek sahibi Cenâb-ı Hakk'ın nimetlerinin her bir çeşidini size hissettirip şükretmenizi sağlamaktan ibarettir. Siz de bunları duyarak şükür ve ibadet etmelisiniz.

İkincisi: Size o duygular ve kabiliyetler vasıtasıyla Cenâb-ı Hakk'ın âlemde tecelli eden kutsî isimlerinin bütün cilvelerinin çeşitlerini birer birer bildirip tattırmaktır. Siz de onları tatmakla tanıyarak iman etmelisiniz.

İşte insanın kemâl vasıfları bu iki esas üzerinde gelişip boy atar. İnsan, bunlarla insan olur. Ona kabiliyetlerinin, hayvanlardaki gibi sadece dünya hayatını kazanmak için verilmemiş olduğuna şu temsilin sırrıyla bak:

Mesela bir zât, hususi bir kumaştan bir kat elbise alması için bir hizmetçisine yirmi altın verir. O hizmetçi gider, o kumaşın en iyisinden dikilmiş mükemmel bir elbise alır, giyer. Sonra görür ki, efendisi bir başka

hizmetçisine de bin altın verip cebine içinde bazı şeyler yazılı olan bir kâğıt koymuş, onu ticarete göndermiş.

Şimdi, aklı başında herkes bilir ki, o bin altınlık sermaye, sadece bir kat elbise almak için değildir. İlk hizmetçi, yirmi altınla en iyi kumaştan bir kat elbise almış olduğundan, elbette bu bin altın, tek bir elbiseye sarf edilmez. Eğer ikinci hizmetçi, cebine konulan kâğıdı okumadan, belki önceki hizmetçiye bakıp bütün parasını bir kat elbise için harcasa, bir dükkândan o kumaşın en çürüğünden, arkadaşının elbisesinden elli derece kötü bir elbise alsa, elbette son derece ahmaklık etmiş olacağı için şiddetle cezalandırılacak ve hiddetli bir şekilde haddi bildirilecektir.

Ey nefsim ve ey arkadaşım! Aklınızı başınıza toplayınız. Ömür sermayesini ve kabiliyetlerinizi hayvan gibi, hatta hayvandan çok aşağı bir derecede, şu fâni hayata, maddî lezzetlere sarf etmeyiniz. Yoksa sermayece en üstün hayvandan elli derece yüksek olduğunuz halde, en aşağısından elli derece aşağı düşersiniz.

Ey gafil nefsim! Hayatının gayesini, mahiyetini, suretini, hakikat sırrını ve tam saadetini bir derece anlamak istersen bak. Senin hayatının gayesi kısaca şu dokuz emirdir:

Birincisi: Vücuduna konulan duyguların terazisiyle, ilahî rahmetin hazinelerinde toplanan nimetleri tartmak ve onlara kuşatıcı bir şükürle karşılık vermektir.

İkincisi: Yaradılışına yerleştirilen donanımın, kabiliyetlerin anahtarlarıyla Cenâb-ı Hakk'ın kutsî isimlerinin gizli definelerini açmak, Zât-ı Akdes'i o isimlerle tanımaktır.

Üçüncüsü: Şu dünya sergisinde, mahlûkat nazarında, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden sana tecelli eden hayret verici sanatları ve latif cilveleri bilerek hayatınla onları ortaya koymak, göstermektir.

Dördüncüsü: Halin ve sözlerinle Hâlık'ının rubûbiyet dergâhına kulluğunu ilan etmektir.

Beşincisi: Nasıl bir asker, padişahından aldığı türlü türlü nişanları resmî mesai vakitlerinde takıp padişahına görünmekle onun kendisine iltifatlarını gösterir. Aynı şekilde, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin sana verdiği insanî latifelerin nakışlarıyla onların şuurunda olarak süslenip o Şahid-i Ezelî'nin gören ve gösteren nazarına görünmektir.

Altıncısı: Canlıların Hâlık'a, hayat tezahürü denilen manevî hediyelerini; hayatın mânâsı hükmündeki tesbihatlarını; hayatın neticesi ve gayesi olan kulluklarını, hayatı bahşeden Cenâb-ı Hakk'a arz etmelerini şuurla seyretmek, tefekkürle görüp şahitlikle göstermektir.

Yedincisi: Sana verilen sınırlı ilim, kudret ve irade gibi sıfat ve hallerin küçük misallerini ölçü birimi kabul ederek Hâlık-ı Zülcelâl'in mutlak sıfatlarını ve sıfatlarının neticesi olan mukaddes icraatını o ölçülerle bilmektir. Mesela, sen sınırlı iktidarın, ilmin ve iradenle evini muntazam bir şekilde yaptığın gibi, şu âlemin ustasını, âlem sarayının senin evinden büyüklüğü derecesinde Kadir, Alîm, Hakîm ve Müdebbir (her şeyi çekip çeviren, her şeyin idaresini önceden gören) bilmen lâzımdır.

Sekizincisi: Şu âlemde her varlığın kendine has bir dille, Hâlık'ının birliğine ve tekliğine, Sâni'inin rubûbiyetine dair söylediği manevî sözleri anlamaktır.

Dokuzuncusu: Aczin ve zayıflığın, fakrın ve ihtiyaçların ölçüsüyle ilahî kudretin ve Rabbin zenginliğinin tecelli mertebelerini bilmektir. Nasıl ki, yiyeceklerin lezzet dereceleri ve çeşitleri, açlığın derecesi ölçüsünde ve ihtiyacın türüne göre anlaşılır. Aynen onun gibi, sen de sınırsız aczin ve fakrınla, Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz kudretinin ve zenginliğinin derecelerini anlamalısın. İşte senin hayatının gayesi, kısaca bunlar gibi emirlerdir.

Şimdi hayatının mahiyetine bak; onun özeti şudur:

• Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin hayret verici tecellilerinin fihristi

• Hem ilahî sıfatların ve onların neticesi olan icraatın bir ölçeği

• Hem kâinattaki alemlerin bir terazisi

• Hem şu büyük âlemin bir listesi

• Hem şu kâinatın bir haritası

• Hem şu yüce kitabın bir özeti

• Hem Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin gizli definelerini açacak bir anahtar külçesi

• Hem de varlıklara serpilen ve vakitlere takılan kemâl vasıflarının "ahsen-i takvim"i yani en güzel suretidir.

İşte hayatının mahiyeti bunlar gibi emirlerdir.

Evet, senin hayatının sureti ve vazife tarzı şudur ki:

Hayatın bir mektubun kelimesi, kudret kalemiyle yazılmış hikmetli bir sözdür. Görünüp işitilerek Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerine işaret eder. İşte hayatının sureti bu gibi emirlerdir.

Hayatının hakikat sırrı, Ehadiyet[286] tecellisine ve Samediyet[287] cilvesine ayna olmaktır. Yani Cenâb-ı Hakk'ın bütün âlemde tecelli eden isimlerinin toplandığı bir nokta hükmünde kuşatıcı bir merkezilikle o Ehad ve Samed Zât'a aynalıktır.

[286] Cenâb-ı Hakk'ın her bir varlıkta görülen birlik tecellisi.

[287] Cenâb-ı Hak hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi hazinesinden hiçbir şeyin eksilmemesi.

Hayatının saadet içindeki kemâli ise aynasında görünen Ezelî Güneş'in nurlarını hissedip sevmektir. Şuur sahibi olarak ona şevk göstermek, O'nun muhabbetiyle kendinden geçmektir. Kalbinin gözbebeğine nurunun yansımasını yerleştirmektir. İşte bu sırdandır ki, seni yüceler yücesi mertebeye çıkaran bir kutsî hadisin[288] meali olarak:

[288] Bkz. Ahmed İbni Hanbel, *ez-Zühd* s. 81; Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/608; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 4/24; el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 3/15; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/174.

مَنْ نَه گُنْجَمْ دَرْ سَمٰوَاتُ و زَمِينْ أَزْ عَجَبْ گـُنْجَمْ بَقَلْبِ مُؤْمِنِينْ[289]

[289] Cenâb-ı Hak, "Benim gökyüzüm ve yeryüzüm Beni taşımaya takat getiremedi. Fakat verâ (ileri derecede takva) sahibi mülayim müminin kalbi Beni taşıyabildi." buyurdu.

buyrulmuştur.

İşte ey nefsim! Hayatın böyle yüce gayelere dönük ve kıymetli hazinelere sahip olduğu halde, onu tamamen bir hiç olan nefsin geçici hazlarına, dünya lezzetlerine harcayıp ziyan etmek akla ve insafa sığar mı! Eğer hayatını ziyan etmemek istersen geçen temsile ve hakikate işaret eden

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا ۝ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلٰيهَا ۝ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلّٰيهَا ۝ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشٰيهَا ۝ وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنٰيهَا ۝ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا ۝ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا ۝ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَا ۝ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا ۝ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا[290]

[290] "Güneşe ve onun parlak aydınlığına... Onu izleyip (ışığını) yansıtan aya… Dünyayı açığa çıkaran gündüze… Onu bürüyüp saran geceye… Göğe ve onu bina edene… Yere ve onu yayıp döşeyene… Her bir nefse ve onu bir nizama koyana… Ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran kurtuluşa erer. Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

sûresindeki yeminleri ve o yeminlere verilen cevapları düşün, ona göre amel et.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى شَمْسِ سَمَاءِ الرِّسَالَةِ وَقَمَرِ بُرْجِ النُّبُوَّةِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ نُجُومِ الْهِدَايَةِ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ اٰمِينَ اٰمِينَ اٰمِينَ[291]

[291] Allahım! Peygamberlik semâsının güneşi, nübüvvet burcunun ayı olan Peygamber Efendimiz'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, hidayet yıldızları olan âl ve ashabına salât ve selam eyle. Bize ve erkek, kadın bütün müminlere rahmet et, âmin, âmin, âmin.

On İkinci Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا[292]

[292] "Kime hikmet nasip edilmişse doğrusu büyük bir hayra mazhar olmuştur." (Bakara sûresi, 2/269)

Kur'an-ı Hakîm'in mukaddes hikmeti ile Allah'ı tanımayan felsefenin kısaca karşılaştırması; Kur'an hikmetinin insanın şahsî ve toplum hayatına verdiği terbiye dersinin gayet kısa bir özeti ve Kur'an'ın başka ilahî ve beşerî sözlerden üstün taraflarına bir işarettir. Bu Söz'de dört "esas" var.

Birinci Esas

Kur'an hikmeti ile felsefe ve bilimin farklarına şu temsilî hikâyenin dürbünüyle bak:

Bir zaman, hem dindar hem gayet sanatkâr meşhur bir hükümdar, Kur'an-ı Hakîm'i mânâlarındaki kutsiyete ve kelimelerindeki mucizeliğe yakışır bir yazıyla yazmak, o mucizelerle dolu beyan abidesine harika bir suret giydirmek ister. İşte o nakkaş zât, Kur'an'ı çok hayret verici bir tarzda yazar. Yazısında bütün kıymetli cevherleri kullanır. Hakikatlerinin zenginliğine, çeşitliliğine işaret etmek için harflerin bazılarını elmas ve zümrütle, bir kısmını inci ve akikle, bir kısmını pırlanta ve mercanla, bir kısmını da altın ve gümüşle yazar. Hem harfleri öyle bir tarzda süsleyip nakşeder ki, okumayı bilen bilmeyen herkes o yazıyı hayranlık ve takdirle seyreder. Bilhassa hakikat ehlinin nazarında o görünüşteki güzellik, Kur'an'ın mânâsındaki gayet parlak güzelliğe ve şirin ziynetlere işaret ettiğinden, o yazı pek kıymetli bir antika olmuştur.

Sonra o hükümdar, şu sanatlı ve nakışlı Kur'an'ı, yabancı bir felsefeci ile Müslüman bir âlime gösterir. Onları hem tecrübe etmek hem de mükâfatlandırmak için, "Her biriniz bunun hikmetine dair bir eser yazınız!" diye emreder.

Önce o felsefeci, sonra da Müslüman âlim, ona dair birer kitap yazar. Fakat felsefecinin kitabı, yalnız harflerin nakışlarından, birbirleriyle

münasebetlerinden, vaziyetlerinden, cevherlerinin mahiyetinden bahsedip bunları tarif eder; mânâsına hiç ilişmez. Çünkü o yabancı adam, Kur'an harflerini okumayı bilmez. Hatta o sanatlı, ziynetli Kur'an'ın bir kitap olduğunu ve mânâlar ifade ettiğini anlamaz. Ona nakışlı bir antikaymış gibi bakar. Zira Arapça bilmese de çok iyi bir mühendis, güzel bir tasvirci, mahir bir kimyager, sarraf bir cevher ustasıdır. İşte o adam, eserini bu sanatlara göre yazar.

Müslüman âlim ise kitaba baktığı vakit anlar ki, o, Kitab-ı Mübin'dir, Kur'an-ı Hakîm'dir. İşte bu hakperest zât, ne görünüşteki süslere önem verir ne de harflerin nasıl nakşedildiği ile ilgilenir. Öyle bir şeyle meşgul olur ki, öteki adamın uğraştığı meselelerden milyonlarca mertebe daha yüce, daha kıymetli, daha hoş, daha şerefli, daha faydalı ve daha kapsamlıdır. Çünkü o âlim, nakışların perdesi altındaki kutsî hakikatlerden ve nurlu sırlardan bahseder; bu şekilde gayet güzel, mübarek bir tefsir yazar.

Sonra ikisi de eserlerini götürüp o şanı yüce hükümdara arz ederler. Hükümdar, önce felsefecinin eserini alıp bakar. Görür ki: O kendini beğenmiş ve tabiata kul olmuş adam çok çalışmış fakat Kur'an'ın hakiki hikmetini yazmamış. Hiçbir mânâsını anlamamış, hatta her şeyi karıştırmış. Ona karşı hürmetsizlik ve edepsizlik etmiş. Hakikatler kaynağı olan Kur'an'ı mânâsız harflerden ibaret zannederek mânâ yönünden kıymetsiz sayıp hor gördüğünden, o hikmet sahibi hükümdar da eserini başına vurur ve onu huzurundan kovar.

Sonra hakperest ve ince mânâları gözeten âlimin eserine bakar, görür ki, bu gayet güzel ve faydalı bir tefsir, gayet hikmetli ve yol gösterici bir eserdir. "Aferin, bârekâllah!" der, "İşte hikmet budur, ilim ve hikmet sahibi bunu yazana derler. Öteki adam ise haddini aşmış bir sanatkârdır." Ardından hükümdar, eserine bir mükâfat olarak, o âlime tükenmez hazinesinden her bir harfine karşılık on altın verilmesini buyurur.

Eğer bu temsili anladıysan bak, hakikatin yüzünü de gör:

Hikâyedeki o ziynetli Kur'an, şu sanatla yaratılmış kâinattır. O hükümdar, sonsuz hikmet sahibi, varlığı ezelî olan Cenâb-ı Hak'tır. O iki adamdan ilki, Allah'ı tanımayan felsefeyi ve onun takipçilerini temsil eder. Diğer adam ise Kur'an ve talebelerini… Evet, Kur'an-ı Hakîm, büyük bir Kur'an hükmündeki şu kâinatın en yüce tefsircisi ve en beliğ tercümanıdır. O Furkan'dır ki, şu kâinatın sayfalarında ve zamanın yapraklarında kudret kalemiyle yazılan yaratılış kanunlarını cinlere ve insanlara ders verir. Hem her biri mânidar birer harf olan varlıklara "manâ-yı harfî" nazarıyla, yani onu sanatla yaratan Zât hesabına bakar, "Ne kadar güzel yapılmış, ne kadar güzel bir surette Yaratıcısının güzelliğine işaret ediyor!" der. Ve böylece kâinatın hakiki güzelliğini gösterir.

"İlm-i hikmet" dedikleri felsefe ise kâinat kitabının harfleri hükmündeki varlıkların süslerine ve birbiriyle münasebetlerine dalmış, sersemleşmiş ve hakikatin yolunu şaşırmıştır. Şu yüce kitabın harflerine "manâ-yı harfî" ile, yani Allah hesabına bakmak gerekirken, öyle yapmayıp "manâ-yı ismî" ile, yani her şeye kendisi için bakar, her şeyden öyle bahseder. "Ne güzel yapılmış!" demek yerine, "Ne güzeldir!" der, onu çirkinleştirir. Böylece kâinatı kıymetsiz görüp kendinden şikâyetçi yapar. Evet dinsiz felsefe, hakikatsiz bir safsatadır ve kâinatı hor görmedir.

İkinci Esas

Kur'an-ı Hakîm'in hikmetinin insanın şahsî hayatına verdiği ahlâk terbiyesiyle felsefenin verdiği dersin karşılaştırması:

Felsefenin hâlis talebesi, bir firavundur. Fakat menfaati için en kıymetsiz şeye ibadet eden zelil bir firavundur. Menfaat gördüğü her şeyi kendine "rab" tanır. Hem o dinsiz felsefe talebesi asi ve inatçıdır, fakat bir lezzet için sonsuz zilleti kabul eden miskin bir asidir. Kıymetsiz bir menfaat için şeytan gibi insanların ayağını öpecek kadar alçalan bir inatçıdır. Hem o dinsiz talebe, zorba bir mağrurdur. Fakat kalbinde dayanak noktası bulamadığı için aslında gayet aciz ve kendini beğenmiş bir zorbadır. Hem menfaatine düşkündür, sadece kendini düşünür; bütün gayreti nefsinin,

midesinin ve bedeninin heveslerini tatmin etmek ve topluma ait bazı menfaatler içinde şahsî menfaatini aramak olan hilekâr bir bencildir.

Kur'an'ın hâlis talebesi ise bir kuldur. Fakat yaratılmışların en üstününe bile ibadete tenezzül etmez. O, cennet gibi çok büyük bir mükâfatı dahi ibadetin gayesi kabul etmeyen aziz bir kuldur. Hakiki Kur'an talebesi mütevazıdır, halim selimdir, fakat Yaratıcısından başkasının karşısında eğilmeye, O'nun izni olmadan, iradesiyle tenezzül etmez. Hem fakir ve zayıftır, fakrını ve zayıflığını bilir. Fakat Mâlik-i Kerim'inin ona hazırladığı ahiret serveti ile gönlü toktur ve Efendisinin sonsuz kudretine dayandığı için kuvvetlidir. Yalnız Allah için, O'nun rızası için, fazilet için amel eder, çalışır.

İşte Kur'an'ın verdiği terbiyeyle felsefenin dersi arasındaki fark, iki talebenin kıyaslanmasıyla anlaşılır.

Üçüncü Esas

Felsefe ile Kur'an hikmetinin toplum hayatına verdiği dersler:

Felsefe, toplum hayatında dayanak noktasını "kuvvet" kabul eder. Hedefi "menfaat" bilir. Hayat kanununu "mücadele" sayar. Toplumları bir arada tutan bağın "ırk ve menfî milliyetçilik" olduğunu iddia eder. Bunların neticesi ise "nefsin heveslerini tatmin ve insanın ihtiyaçlarını artırmak"tır. Halbuki kuvvetin hususiyeti ve gereği, tecavüzdür. Menfaatin gereği, her arzuya yetmediğinden, üstünde "boğuşmak"tır. Mücadele düsturunun gereği, "çarpışmak"tır. Irkçılığın gereği, tabiatında başkasını yutarak beslenmek olduğundan, "tecavüz"dür. İşte bu hikmettendir ki, insanlığın saadeti yok olmuştur.

Kur'an hikmeti ise dayanak noktasını kuvvet yerine "hak" kabul eder. Gayede menfaat yerine "fazilet"i ve "Allah'ın rızası"nı tanır. Hayatta mücadele kanunu yerine, "yardımlaşma düsturu"nu esas alır. Toplumlarda ırk ve milliyet yerine "din, sınıf, vatan" bağlarını kabul eder. Gayesi, nefsin heveslerinin haddi aşmasına set çekmek ve ruhu yüksek meziyetlere teşvik

etmektir. Ulvî hislerini tatmin ederek insanı “kemâl vasıflarına” ulaştırır, insan eder.

Hakkın gereği “ittifak”tır. Faziletin gereği “dayanışma”dır. Yardımlaşma düsturunun gereği “birbirinin imdadına yetişmek”tir. Dinin gereği “kardeşlik”tir, “samimiyet ve beraberlik”tir. Nefsi gemleyip bağlamanın ve ruhu yüksek vasıflara kamçılayarak serbest bırakmanın neticesi ise iki cihan saadetidir.

Dördüncü Esas

Kur’an’ın, bütün ilahî kelâmlar içinde yüceliğini ve bütün sözlere karşı üstünlüğünü anlamak istersen şu iki temsile bak:

Birincisi: Bir sultanın iki çeşit konuşması, iki tarzda hitabı vardır. Biri, sıradan bir memuruyla basit bir iş için, hususi bir ihtiyaca dair, has bir telefonla konuşmasıdır. Diğeri, geniş saltanatının unvanıyla, hilafetinin yüce namıyla, her yeri kuşatan hâkimiyeti itibarıyla, emirlerini yaymak ve göstermek maksadıyla, bir elçisi veya büyük bir memuru vasıtasıyla, haşmetini gösteren ulvî bir fermanla konuşmasıdır.

İkincisi: Bir adam, elindeki aynayı güneşe tutar. O aynanın büyüklüğünce, yedi rengi içeren bir ışığa sahip olur. Güneşle o ölçüde münasebet kurar, sohbet eder. O ışıklı aynayı karanlık evine veya dam altındaki bağına tutsa, ışıktan güneşin kıymeti ölçüsünde değil, o aynanın kapasitesi kadar faydalanabilir. Bir başkası ise evinden veya bağının damından geniş pencereler açar. Gökteki güneşe doğru yollar yapar. Hakiki güneşin daimî ışığıyla konuşur ve hal diliyle, onunla şöyle minnettar bir şekilde sohbet eder: “Ey yeryüzünü ışığıyla yaldızlayan ve bütün çiçeklerin yüzünü güldüren dünya güzeli, göklerin nazlısı nazenin güneş! Onlar gibi benim evciğimi ve bahçeciğimi de ısıttın, ışıklandırdın.” Halbuki aynaya sahip olan öteki adam böyle diyemez. Onun aynasında, kayıt altındaki güneşin ışığı ve tesiri sınırlıdır, o kayda göredir.

Kur’an’a işte bu iki temsilin dürbünüyle bak ki, onun mucizeliğini göresin ve kutsiyetini anlayasın…

Evet, Kur’an der ki: “Eğer yerdeki ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa ve Cenâb-ı Hakk’ın kelimelerini yazsalar, bitiremezler.”[293] Şimdi, şu sonsuz kelimeler içinde en büyük makamın Kur’an’a verilmesinin sebebi şudur:

[293] Bkz. Lokman sûresi, 31/27.

Kur’an, ism-i âzamdan[294] ve her ismin en yüce mertebesinden gelmiştir. Hem bütün âlemlerin Rabbi oluşu itibarı ile Allah’ın kelâmıdır. Hem bütün varlıkların ilahı unvanıyla O’nun fermanıdır. Hem göklerin ve yerin Hâlık’ının hitabıdır. Hem O’nun mutlak rubûbiyeti yönünden bir konuşmadır. Hem her şeyi kuşatan saltanatı hesabına ezelî bir hutbedir. Hem engin rahmeti noktasında, Rahman’ın lütuflarının yazılı olduğu bir defterdir. Hem ulûhiyetin haşmetinin yüceliği itibarı ile, kısımlarının başında bazen şifre bulunan bir haber mecmuasıdır. Hem ism-i âzamın katından indirilip Arş-ı Âzam’ın bütününü kuşatan, teftiş eden hikmetli, mukaddes bir kitaptır. İşte bu sırdandır ki, “Allah kelâmı” unvanı tam bir liyakatle Kur’an’a verilmiştir.

[294] Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinden en büyüğü ve mânâ bakımından diğer bütün isimleri kuşatmış olanı.

Diğer ilahî kelamların ise bir kısmı, has bir itibarı, küçük bir unvanı ve hususi bir ismin sınırlı tecellisini barındırır. Has bir rubûbiyet, hususi bir saltanat ve rahmetle görünür. Hususiyet ve kuşatıcılık yönünden dereceleri farklıdır. Çoğu ilham da bu kısımdandır, fakat dereceleri çok çeşitlidir. Mesela en küçüğü ve basiti, hayvanların mazhar olduğu ilhamlardır.[295] Sonra sıradan insanların ilhamları,[296] ardından meleklerin, sonra da evliyanın ilhamlarıdır. Ondan sonra ise büyük meleklerin mazhar olduğu ilhamlar gelir. İşte şu sırdandır ki, kalbin telefonuyla Cenâb-ı Hakk’a vasıtasız yakaran bir veli, [297]“حَدَّثَنِي قَلْبِي عَنْ رَبِّي” yani, “Kalbim benim Rabbimden haber veriyor.” der; “Âlemlerin Rabbinden haber veriyor.” demez. “Kalbim, Rabbimin aynasıdır, arşıdır.” der; “Âlemlerin Rabbinin arşıdır.” demez. Çünkü kabiliyeti kadar ve yetmiş bine yakın perdeden[298] her birinin kalkması ölçüsünde hitaba mazhar olabilir.

[295] Bal arısına vahyedildiğine dair Bkz. Nahl sûresi, 16/68.

[296] Hazreti Musa’nın *(aleyhisselam)* annesine vahyedildiğine dair Bkz. Tâhâ sûresi, 20/38-39.

[297] Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs* s. 217, 390, 450, 451; İbn Kayyim, *İğâsetü'l-Lehefân* 1/123; İbn Kayyim, *Medâricü's-Sâlikîn* 1/40, 3/412; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* 11/345; İbn Hacer, *el-İsâbe,* 2/528; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân,* 2/452; el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr* 5/401.

[298] Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair Bkz. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* 6/278, 8/382; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/212; İbn Ebî Âsım, *es-Sünne* 2/367; et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* 16/95; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/79. Ayrıca bu perdeler olmasa, Cenâb-ı Hakk'ın azametinden her şeyin mahvolacağına dair Bkz. Müslim, *îmân* 293; İbn Mâce, *mukaddime* 13; Müsned 4/405.

İşte bir padişahın yüce saltanatının şanıyla çıkan fermanı, sıradan bir adamla basitçe konuşmasından ne kadar yüksekse ve gökteki güneşin ışığından, bereketinden istifade, aynadaki yansımasından istifade etmekten ne derece çok ve üstünse; Kur'an-ı Azîmüşşan da bütün sözlerin ve kitapların o ölçüde üstündedir. Kur'an'dan sonra ikinci derecede mukaddes kitapların ve semavî suhufun, mertebeleri ölçüsünde üstünlükleri vardır. Onlar da o üstünlük sırrından hissedardır. Eğer cinlerin ve insanların Kur'an'dan süzülüp gelmiş olmayan bütün güzel sözleri toplansa, yine Kur'an'ın kutsî mertebesine yetişemez, ona benzeyemez.

Eğer Kur'an'ın ism-i âzamdan ve her ismin en yüce mertebesinden geldiğini bir parça anlamak istersen:

Âyetü'l-Kürsî,[299]

[299] "Allah o ilahtır ki kendisinden başka ilah yoktur. Hayy (her zaman var olan, diri, ezelî ve ebedî hayat sahibi) O'dur, Kayyûm (kendi zâtı ile var olup zeval bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O'dur. Kendisini ne bir uyuklama ne uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İzni olmadan huzurunda şefaat etmek kimin haddine? Yarattığı mahlûkların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahlûklar ise O'nun dilediğinden başka, ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kuşatmıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Yüce, öyle Büyüktür." (Bakara sûresi, 2/255)

[300] وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ ayeti,

[300] "Görünmeyen gayb âleminin anahtarları O'nun katındadır." (En'âm sûresi, 6/59).

[301] قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ ayeti,

[301] "De ki: Ey mülk ve hâkimiyet sahibi Allahım!" (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

[302] يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ayeti,

[302] "O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket eder." (A'râf sûresi, 7/54)

[303] يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي ayeti,

[303] "Ey yer, suyunu yut ve sen ey gök, suyunu tut!" (Hûd sûresi, 11/44)

[304] تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ayeti,

[304] "Yedi kat gök, dünya ve onların içindeki her şey Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

[305] مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ ayeti,

[305] "(Ey insanlar,) hepinizi öldükten sonra diriltmek, bir tek kişiyi diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

[306] إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ ayeti,

[306] "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik." (Ahzâb sûresi, 33/72)

[307] يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ayeti,

[307] "Gün gelir, gök sayfasını, tıpkı kâtibin yazdığı kâğıdı dürüp rulo yapması gibi düreriz." (Enbiyâ sûresi, 21/104)

[308] وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ayeti ve

[308] "Ama onlar, Allah'ın kudret ve azametini hakkıyla takdir edemediler, O'na lâyık hürmeti göstermediler. Halbuki bütün bir dünya kıyamet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

[309] لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ gibi ayetlerin küllî, kuşatıcı, yüce ifadelerine bak...

[309] "Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağın tepesine indirseydik onun, (Allah'a hürmeti sebebiyle başını eğip parçalandığını) görürdün." (Haşir sûresi, 59/21)

Hem başlarında سَبَّحَ[311], اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ[310] veyahut يُسَبِّحُ[312] bulunan sûrelere dikkat et ki, bu büyük sırrın parıltılarını göresin. Hem sûrelerin başındaki الٓمٓ[313] lere, الٓرٰ[314] lara ve حٰمٓ[315] lere bak ki, Kur'an'ın, Cenâb-ı Hak katındaki önemini bilesin.

[310] Bkz. Fâtiha sûresi, 1/2; En'âm sûresi, 6/1; Kehf sûresi, 18/1; Sebe sûresi, 34/1; Fâtır sûresi, 35/1.

[311] Bkz. Hadîd sûresi, 57/1; Haşir sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; A'lâ sûresi, 87/1 (emir kipiyle).

[312] Bkz. Cum’a sûresi, 62/1; Teğâbün sûresi, 64/1.

[313] Bkz. Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmran sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1.

[314] Bkz. Yûnus sûresi, 10/1; Hûd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1.

[315] Bkz. Mü’min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhruf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1.

Eğer şu “Dördüncü Esas”ın kıymetli sırrını kavradıysan, peygamberlere vahyin çoğunlukla melekler vasıtasıyla geldiğini ve ilhamın vasıtasız olduğunu anlarsın.

Hem en büyük velinin, hiçbir peygamberin derecesine yetişememesinin sırrını öğrenirsin.

Hem Kur’an’ın azametini, kutsiyetinin izzetini ve mucizeliğinin yücelik sırrını idrak edersin.

Hem Mirac’ın lüzumunun sırrını, yani ta göklere, Sidretü'l-Münteha’ya,[316] Kab-ı Kavseyn’e[317] gidip, [318] أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ olan Zât-ı Zülcelâl’e münâcâtını arz ederek göz açıp kapayıncaya kadar geri dönmenin hikmetini anlarsın.

[316] Yedinci kat gökte olduğu rivayet edilen, Hazreti Cebrail’in *(aleyhisselam)* çıkabildiği son makam.

[317] Peygamber Efendimiz’in Mirac hadisesinde Cenâb-ı Hak’la görüştüğü, O’na en yakın olduğu makam.

[318] “İnsana şahdamarından daha yakın” (Kaf sûresi, 50/16).

Evet, ayın ikiye yarılması nasıl ki bir peygamberlik mucizesidir. Resûl-u Ekrem’in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğini cinlere ve insanlara göstermiştir… Mirac da onun kulluğunun bir mucizesidir; Cenâb-ı Hakk’ın habibi olduğunu, ruhanîlere ve meleklere göstermiştir.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِحُرْمَتِهٖ اٰمِينَ[319]

[319] “Allahım! Senin rahmetine ve onun hürmetine nasıl yaraşırsa, ona ve âline öylece salât ve selam et. Âmin.

On Üçüncü Söz

[Birinci Makam]

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيم

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَـاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ[320]

[320] "Biz Kur'an'ı müminlere şifa ve rahmet olarak indiririz." (İsrâ sûresi, 17/82)

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ[321]

[321] "Biz Resûl'e Kur'an öğrettik, şiir öğretmedik, bu zaten ona yaraşmaz da." (Yâsîn sûresi, 36/69)

Kur'an-ı Hakîm ile felsefî ilimlerin hikmet meyvelerini, ibret derslerini ve ilmî derecelerini kıyaslamak istersen, şu sözlerimize dikkat et!

Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, bütün kâinattaki "âdiyat"[322] diye isimlendirilen, harikulâde ve birer kudret mucizesi olan varlıkların üstündeki âdet ve alışkanlık perdesini keskin beyanlarıyla yırtıp o hayret verici hakikatleri şuur sahiplerine gösterir. İbret nazarlarını çekerek akıllara tükenmez bir ilimler hazinesi açar.

[322] Alışılmış, sıradan şeyler.

Felsefe ise harikulâde olan bütün o kudret mucizelerini âdet perdesi altında saklayıp cahil ve lâkayt bir şekilde görmezden gelir.[323] Yalnız harikulâdelikten düşen, yaratılıştaki intizamın ve mükemmelliğin dışına çıkan nadir örnekleri dikkatlere sunar, onları şuur sahiplerine ibretli birer hikmet diye gösterir. Mesela, en kapsamlı kudret mucizelerinden olan insanın yaratılışına sıradan deyip kayıtsızca bakar. Fakat bu kusursuz yaratılışa istisna teşkil eden, üç ayaklı yahut iki başlı bir insanı hayret ve şaşkınlık dolu bir gürültüyle ibretli nazarlara gösterir. Ya da mesela, bütün yavruların rızıklarının gayb hazinesinden en tatlı ve umumi bir rahmet mucizesi olarak sürekli ve düzenli bir şekilde verilmesini basit görüp üstüne nankörlük perdesini çeker. Fakat o intizamın dışında kalmış, benzerlerinden ayrı, yalnız başına uzak düşmüş, denizin altındaki bir böceğin bir yeşil yaprakla beslendiğini görür, ondan tecelli eden lütuf ve keremle buna şahit olan bütün balıkçıları ağlatmak ister.[324] HAŞİYE İşte Kur'an-ı Kerim'in ilim,

hikmet ve Cenâb-ı Hakk'ı tanıma yönünden servet ve zenginliğini; felsefenin ise ilim, ibret ve Sâni'i bilme noktasında acizliğini, iflasını gör, ibret al!

[323] Bkz."Göklerde ve yerde Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini gösteren nice delil vardır ki, insanlar yanından geçip gittikleri halde yüzlerini çevirdiklerinden farkına varmazlar." (Yûsuf sûresi, 12/105)

[324] HAŞİYE Bu hadise Amerika'da aynen olmuştur.

İşte bu sırdan, Kur'an-ı Hakîm sonsuz derecede parlak, yüksek hakikatleri içerdiğinden, şiirin hülyalarından uzaktır, yücedir. Evet, Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, mucizelik derecesindeki kusursuz nizam ve intizamıyla beraber, kâinat kitabındaki sanatın kusursuzluğunu muntazam üslûbuyla tefsir ettiği halde manzum olmamasının bir sebebi de şudur: Birer yıldız gibi olan ayetlerinin her biri, vezin kaydı altına girmeyip diğer ayetlere bir tür merkez ve kardeş hükmüne geçer, aralarında mevcut olan manevî münasebeti sağlamak için o geniş dairedeki ayetler arasında birer hat meydana getirir. Âdeta her bir ayetin, diğer ayetlere bakan birer gözü, onlara dönük birer yüzü vardır. Kur'an'ın içinde binlerce Kur'an bulunur ki, her meşrep sahibine birini açar. Mesela, Yirmi Beşinci Söz'de anlatıldığı gibi, İhlâs sûresinin içinde, otuz altı İhlâs sûresi kadar, her biri pek çok yönlü olan altı cümlenin terkibinden meydana gelmiş, Cenâb-ı Hakk'ın birliğini gösteren birer ilim hazinesi vardır. Evet, nasıl ki, gökyüzünde bulunan yıldızların her biri görünüşteki intizamsızlığı yönüyle, kayıt altına girmeyip diğer yıldızlara bir tür merkez hükmündedir; geniş dairesindeki her bir yıldıza, varlıklar arasındaki gizli irtibata işaret olarak birer münasebet çizgisi uzatır. Âdeta her birinin, yıldız misali ayetler gibi, diğer bütün yıldızlara bakan birer gözü, onlara dönük birer yüzü vardır. İşte intizamsızlık içindeki kusursuz intizamı gör, ibret al! وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ[325] ayetinin bir sırrını bil.

[325] "Biz Resûl'e Kur'an öğrettik, şiir öğretmedik, bu zaten ona yaraşmaz da." (Yâsîn sûresi, 36/69)

Hem وَمَا يَنْبَغِي لَهُ ifadesinin sırrını da şuradan anla ki: Şiir, küçük ve sönük hakikatleri büyük ve parlak hayallerle süsleyip beğendirmek ister. Halbuki

Kur’an’ın hakikatleri o kadar büyük, yüce, parlak ve göz alıcıdır ki, en büyük ve parlak hayal o hakikatlerin yanında gayet küçük ve sönük kalır. Mesela:

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ[326] يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا[327]

[326] “Gün gelir, gök sayfasını, tıpkı kâtibin yazdığı kâğıtları dürüp rulo yapması gibi düreriz.” (Enbiyâ sûresi, 21/104)

[327] “O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür.” (A’râf sûresi, 7/54)

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ[328]

[328] “Bütün hadise, tek bir çağrıdan ibaret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar...” (Yâsîn sûresi, 36/53)

gibi sayısız Kur’an hakikati buna şahittir. Kur’an’ın her ayetinin, karanlığı delen parlak birer yıldız gibi i’caz[329] ve hidayet nurunu yaydığını ve küfür karanlığını nasıl dağıttığını görmek, bunun zevkine varmak istersen, kendini cahiliye asrında, bedevî çöllerinde farz et. Her şeyin cehalet ve gaflet karanlığı altında, tabiatın donuk perdesine sarılmış olduğu bir anda, birden Kur’an’ın yüce lisanından,

[329] **İ’caz**: Mucize olma, benzerinin yapılması mümkün olmadığı için herkesi şaşırtıp aciz bırakma.

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ[330]

[330] “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezzeh) Aziz ve Hakîm olan Allah’ı tesbih ve tenzih eder.” (Cum’a sûresi, 62/1)

gibi ayetleri işit, bak: Âlemdeki o ölmüş veya uyumuş varlıklar, يُسَبِّحُ sedâsıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyor, uyanıyor, ayağa kalkarak zikrediyor! Hem o karanlık gökyüzünde yıldızlar cansız birer ateş parçası, yerdeki varlıklar ise perişanken; تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ[331] seslenişiyle, işitenlere gökyüzü bir ağız, bütün yıldızlar hikmetli birer kelime, hakikati bildiren birer nur, yeryüzü bir baş, karalar ve denizler birer lisan, bütün hayvanlar ve bitkiler ise Cenâb-ı Hakk’ı tesbih eden birer kelime suretinde kendini gösteriyor. Yoksa bugünden ta o zamana bakarak bahsedilen zevkin inceliklerini göremezsin. Evet, o zamandan beri nurunu yayan, zamanla herkesin bildiği bir şey haline gelen, İslam’ın diğer nurlu hakikatleriyle

parlayan, Kur’an’ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyetin içinden yahut sığ, basit bir alışkanlık perdesi ardından baksan, elbette her bir ayetin ne kadar tatlı bir i’caz nağmesi içinde hangi karanlıkları dağıttığını hakkıyla göremezsin. Türlü mucizeler içinde bu çeşit i’cazın zevkine varamazsın. Kur’an-ı Mucizü’l Beyan’ın mucizeliğinin en yüksek derecelerinden birini görmek istersen, şu temsili dinle, bak:

[331] “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah’ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

Gayet yüksek, garip ve dalları her yana uzanmış hayret verici bir ağaç farz edelim. O ağaç bir gayb perdesi altında, bir gizlilik tabakası içinde saklanmış olsun. Malûmdur ki, insanın uzuvları arasında olduğu gibi bir ağacın da dalları, meyveleri, yaprakları ve çiçekleri gibi bütün kısımları arasında bir münasebet, uyum ve denge lâzımdır. Her bir kısmı, o ağacın mahiyetine göre şekil alır, onlara öyle bir suret verilir. İşte, biri çıksa, hiç görünmeyen (hâlâ görünmüyor) o ağacın kısımlarını bir perde üstünde resmetse, hepsine birer sınır, daldan meyveye, meyveden yaprağa uyumlu birer suret çizse ve o perdeyi ağacın birbirinden son derece uzak olan köküyle dal uçlarının ortasında, dallarının, meyvelerinin, yapraklarının şekil ve suretini aynen gösterecek uygun resimlerle doldursa; elbette o ressamın, şu görünmeyen ağacın tamamını gayba açık gözüyle gördüğüne, sonra tasvir ettiğine şüphe kalmaz.

Aynen onun gibi, mümkinat[332] hakikatine dair (ki o hakikat, dünyanın başından ahiretin en sonuna kadar uzanmış ve yerden göklere, zerrelerden güneşe kadar yayılmış olan yaratılış ağacının hakikatidir) Kur’an-ı Mucizü’l Beyan’ın doğruyla yanlışı ayıran beyanları o kadar uyumu muhafaza etmiş ve o ağacın her bir dalına, meyvesine münasip birer suret vermiştir ki, hakikati delilleriyle bilen bütün âlimler araştırmalarının nihayetinde, Kur’an’ın tasvirine “Maşallah, bârekallah! Kâinatın tılsımını ve yaratılış muammasını keşfedip çözen yalnız sensin ey Kur’an-ı Hakîm!” demişlerdir.

[332] **Mümkinat**: Allah'ın bütün yarattıklarına verilen isim. Yoktan var edilenler. Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ından başka her şey.

[333] وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الأَعْلٰى –temsilde kusur olmaz– Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarını, o sıfatların neticesi olan icraatını ve fiillerini nuranî bir tûbâ ağacı şeklinde düşünelim. O nuranî ağacın geniş dairesi ezelden ebede uzanıyor. Büyüklüğünün hudutları, sonsuz, uçsuz bucaksız âlemlere yayılıyor, onları kuşatıyor. İcraatının sınırları,

[333] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ[334] فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى[335]

[334] "Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler)." (Enfâl sûresi, 8/24)

[335] "Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır." (En'âm sûresi, 6/95)

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ[336]

[336] "O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir." (Âl-i İmran sûresi, 3/6).

ayetlerindeki sınırlardan ta

وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ[337]

[337] "Halbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ[338]

[338] "Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ[339]

[339] "(Allah O'dur ki) Güneşi ve ayı hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi." (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

ayetlerinde ifade edilen sınırlara kadar uzanan o nuranî hakikati; o isim, sıfat, icraat ve fiillerin hakikatlerini Kur'an, bütün dal ve budaklarıyla, gaye ve meyveleriyle son derece münasip ve birbirine uygun, birbirine yakışır, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirine yabancı düşmeyecek bir şekilde bildirmiştir. Bütün keşf ve hakikat ehli, melekût âleminde yolculuk eden bütün irfan ve hikmet sahipleri, Kur'an'ın bu beyanları karşısında

“Sübhanallah! Ne kadar doğru, hakikate ne kadar uygun, ne kadar güzel, mucizeliğine ne kadar lâyık!” diyerek onu tasdik ediyorlar.

Mesela Kur’an, bütün imkân ve vücûb dairesine bakan ve o iki büyük ağacın bir tek dalı hükmünde olan imanın altı esasını, o esasların bütün dal ve budaklarını ta aralarındaki en ince meyve ve çiçeklere kadar öyle uyum gözeterek tasvir eder, o derece dengeyle tarif eder ve o kadar münasip bir şekilde gösterir ki, insan aklı bunu idrakten aciz kalıp güzelliğine hayran olur. Ve o iman dalının bir budağı hükmündeki İslamiyet’in beş esası, aralarındaki en ince teferruata, en küçük âdâba, en uzak gayelere, en derin hikmetlere ve en küçük neticelere varıncaya kadar tam bir uygunluk, münasebet ve dengeyle muhafaza edilir. Bunun delili, beyanı bütün varlığı kuşatan Kur’an-ı Kerîm’in açık ve kesin hükümlerinden, okunuş tarzlarından, işaretlerinden ve ince mânâlarından çıkan İslamiyet’in yüce kanunlarındaki kusursuz intizam, denge, birbirine uygunluk ve sağlamlıktır. Bunlar, inkâr edilemez, adil birer şahit; şüphe götürmez, kesin birer delildir.

Demek ki, Kur’an’ın beyanları insanın sınırlı ilmine, hele okuma yazma bilmeyen bir ümminin ilmine dayanıyor olamaz. O, her şeyi kuşatan bir ilme dayanıyor; bütün eşyayı, ezel ve ebed arasındaki bütün hakikatleri bir anda görebilen bir Zât’ın kelâmıdır.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا[340] ayeti bu hakikate işaret eder.

[340] “Hamd O Allah’a mahsustur ki kuluna Kitabı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı.” (Kehf sûresi, 18/1)

اَللّٰهُمَّ يَا مُنَزِّلَ الْقُرْاٰنِ بِحَقِّ الْقُرْاٰنِ وَبِحَقِّ مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ نَوِّرْ قُلُوبَنَا وَقُبُورَنَا بِنُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْاٰنِ اٰمِينَ يَا مُسْتَعَانُ[341]

[341] “Ey Kur’an’ı indiren Allahım! Kur’an’ın ve kendisine Kur’an indirilen zâtın hakkı için kalblerimizi ve kabirlerimizi iman ve Kur’an nuruyla nurlandır. Âmin, ey kendisinden yardım dilenilen Müsteân!”

On Üçüncü Söz’ün İkinci Makamı

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Cazibeli Bir Fitne İçinde Bulunan ve Henüz Aklını

Kaybetmemiş Bazı Gençlerle Bir Konuşmadır

Bir kısım gençler, şimdiki aldatıcı ve cazibeli haram zevk ve heveslerin hücumu karşısında, "Ahiretimizi nasıl kurtaracağız?" diyerek *Risale-i Nur*'dan yardım istediler. Ben de *Risale-i Nur*'un şahs-ı manevîsi adına onlara dedim ki:

Kabir var, hiç kimse inkâr edemez. Herkes ister istemez oraya girecek. Ve oraya girmek için de üç yoldan başka yol yok.

Birinci yol: Kabir, müminler için bu dünyadan daha güzel bir âlemin kapısıdır.[342]

[342] Bkz. Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70; Tirmizî, *cenâiz* 70, *kıyâmet* 26; Nesâî, *cenâiz* 110; Müsned 3/3, 4/287.

İkinci yol: Ahireti tasdik eden, fakat haram zevk ve eğlencelere dalıp dalâlet yolunda gidenlere ebedî bir zindan ve bütün dostlarından ayrı, tek başına bir hapsin kapısıdır.[343] O yolda giden insan, öyle gördüğü, inandığı fakat inandığı gibi hareket etmediği için bu şekilde muamele görecek.

[343] Bkz. Dârimî, *rikak* 94; Müsned 3/38; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/58; Abd b. Humeyd, *el-Müsned* s.290; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 2/491, 11/522; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/391, 392.

Üçüncü yol: Ahirete inanmayan inkârcılar ve dalâlet yolundakiler için ebedî idam kapısıdır. Yani kabir, hem kendisini hem bütün sevdiklerini idam edecek bir darağacıdır. İnkârcı, öyle bildiği için, ceza olarak aynısını görecek. Bu iki şık açıktır; delil istemez, gözle görülür.

Madem ecel gizlidir, ölüm her vakit başını kesmek için gelebiliyor ve genç-ihtiyar farkı yoktur. Elbette biçare insan için, daima gözünün önündeki öyle büyük, dehşetli bir mesele karşısında, o ebedî idamdan, o dipsiz, sonsuz, tek başına hapisten kurtulmanın çaresini aramak ve kabir kapısını kendisi hakkında bâki ve nurlu bir âleme, ebedî saadete açılan bir kapıya çevirmek, dünya kadar büyük bir meseledir.

Bu kesin hakikate üç yol bulunduğunu ve bu üç yolun da zikredilen üç hakikatten ibaret olduğunu yüz yirmi dört bin doğru sözlü haberci;[344] ellerinde birer tasdik nişanı olarak mucizeler bulunan peygamberler haber

veriyor. Yüz yirmi dört milyon evliya, o peygamberlerin haber verdiği hakikati keşf, zevk ve şuhud ile doğrulayıp imza basarak ona şahitlik ediyor. Ve sayısız muhakkik zât da, o peygamber ve velilerin verdikleri haberi kesin delilleriyle, aklen, ilmelyakîn[345] derecesinde ispatlıyor.[346] HAŞİYE Hepsi ittifakla, "Yüzde doksan dokuz ihtimalle, ebedî idam ve zindandan kurtulmak ve o yolu ebedî saadete çevirmek, yalnız iman ve itaat ile mümkündür." diye haber veriyor.

[344] 124 bin nebi, 315 (veya 313) resûl olduğuna dair Bkz. Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/32, 54.

[345] Kesin bilgiye dayanarak, ilim yoluyla şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilmek.

[346] HAŞİYE Onlardan biri *Risale-i Nur*'dur ve meydandadır.

Acaba yüzde bir helâk olma ihtimali bulunan tehlikeli bir yolda gitmemek için bir tek habercinin sözü dikkate alındığı ve helâk olma endişesinden gelen manevî elem, o habercinin sözünü dinlemeyip o yolda giden adamın yemek iştahını bile kaçırdığı halde… Böyle yüz binlerce doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş haberci, yüzde yüz ihtimalle, dalâletin ve haram zevklerin, göz önündeki kabri bir darağacına ve ebedî, tek başına bir hapse çevirmeye sebep olduğunu; iman ve kulluğun ise yüzde yüz ihtimalle o darağacını kaldırıp o zindanı kapatarak şu göz önündeki kabri ebedî bir hazineye ve saadet sarayına açılan bir kapıya çevirdiğini haber verdikleri, bunun işaret ve alâmetlerini gösterdikleri halde… Bu hayret verici, garip, dehşetli ve büyük meseleyle karşı karşıya bulunan, her vakit kabre çağrılma nöbeti bekleyen biçare insana, bilhassa Müslüman değilse, iman ile kullukta bulunmamışsa; bütün dünya saltanatı ve lezzeti bile verilse o endişeden gelen acı elemi yok edebilir mi? Size soruyorum.

Madem ihtiyarlık, hastalık, musibet ve her taraftaki ölümler o dehşetli elemi deşiyor ve hatırlatıyor. Elbette, haram zevk ve eğlencelere dalıp dalâlet yolunda gidenler, yüz bin lezzeti ve zevki tatsalar da, kalblerinde yine manevî bir cehennem yaşar ve onları yakar. Fakat pek kalın gaflet sersemliği bunu geçici olarak hissettirmez.

Madem müminler ve dinin emir ve yasaklarına uyanlar, gözleri önündeki kabrin kendileri hakkında ebedî bir hazineye, sonsuz bir saadete kapı olduğunu anlamışlar ve onlara iman vesikasıyla o ezelî kader piyangosundan milyarlarca altın ve elması kazandıracak bir bilet çıkmış. Her vakit, "Gel biletini al!" denilmesini beklemekten derin, esaslı, hakiki bir lezzet ve manevî bir zevk duyarlar. Bu öyle bir lezzettir ki, eğer cisme bürünse ve o çekirdek bir ağaç olsa, o mümin için hususi bir cennet hükmüne geçer. Şu halde, o büyük zevk ve lezzeti terk edip gençliğin sevkiyle, zehirli bir bala benzeyen, sonu gelmez elemlerle karışık o haram eğlence ve heveslerin peşinde geçici bir gayrimeşru lezzeti tercih eden, hayvandan yüz derece aşağı düşer.

Böyle bir insan yabancı dinsizler gibi de olamaz. Çünkü onlar, Hazreti Peygamber'i *(aleyhissalâtü vesselam)* inkâr etseler, diğer peygamberleri tanıyabilirler. Peygamberleri bilmeseler, Allah'ı tanıyabilirler. Allah'ı bilmeseler de kemâl vasıfları kazanmaya vesile olacak bazı güzel hasletlere sahip bulunabilirler. Fakat bir Müslüman, hem peygamberleri hem Rabbini hem de bütün üstün meziyetleri, Muhammed-i Arabî *(aleyhissalâtü vesselam)* vasıtasıyla bilir. Onun terbiyesini bırakan ve zincirinden çıkan, artık hiçbir peygamberi de Allah'ı da tanımaz ve ruhunda kemâl vasıflarını muhafaza edecek hiçbir esası bilemez.

Çünkü peygamberlerin sonuncusu, en büyüğü, dini ve daveti bütün insanlığa bakan, mucizeleri ve diniyle peygamberlerin en üstünü olan ve beşeriyete bütün hakikatlerde üstadlık edip bunu on dört asırda parlak bir surette ispatlayan, insanlığın iftihar kaynağı bir zâtın terbiyesinin esaslarını ve dininin kanunlarını terk eden, elbette, hiçbir şekilde bir nur, bir kemâl bulamaz. Mutlak bir düşüşe mahkûmdur.

İşte ey dünya hayatının zevklerine tutkun ve gelecek endişesiyle hayatını kazanmak için çabalayan biçareler! Dünyanın lezzetini, zevkini, saadetini ve rahatını isterseniz meşru dairedeki keyifle yetininiz. O, keyfinize kâfidir.[347] Onun dışındaki, gayrimeşru dairedeki bir lezzetin içinde bin elem olduğunu daha önceki sözlerden elbette anladınız.

[347] "Allahım, haramına karşı helâlinle bana kifayet et" anlamındaki dua için Bkz. Tirmizî, *deavât* 110; Müsned, 1/153.

Geçmiş zamanın hadiseleri sinema perdesinde gösterildiği gibi, gelecek de –mesela elli sene sonraki halleri– kendilerine gösterilseydi, haram zevklere dalıp gidenler şimdi güldüklerine yüz binlerce lânet ve nefretle ağlayacaklardı.

Dünya ve ahirette ebedî, daimî sevinci isteyenin, iman dairesindeki Muhammedî *(aleyhissalâtü vesselam)* terbiyeyi kendine rehber edinmesi gerekir.

• • •

Birkaç Biçare Gence Verilen

Bir Tembih, Bir Ders, Bir İhtardır

Bir gün yanıma birkaç parlak genç geldi. Hayat, gençlik ve hevesler yönünden gelen tehlikelerden sakınmak için tesirli bir ihtar almak istediler. Ben de onlara, eskiden *Risale-i Nur*'dan yardım talep eden gençlere dediğim gibi, dedim ki:

Sizdeki gençlik kesinlikle gidecek. Eğer meşru dairede kalmazsanız, o gençlik ziyan olup başınıza hem dünyada hem kabirde hem de ahirette kendi lezzetinden çok daha büyük belâlar açacak, elemler getirecek. Eğer İslam terbiyesiyle, gençlik nimetine karşı bir şükür olarak onu iffet, namus ve itaat yolunda sarf ederseniz, o gençlik mânen bâki kalır ve ebedî bir gençlik kazanmanıza vesile olur.

Eğer iman olmazsa veyahut isyan ile tesirsiz kalırsa, hayat görünüşteki kısacık bir zevk ve lezzetle beraber, o zevkten ve lezzetten binlerce derece fazla elem, hüzün, keder verir. Çünkü insan akıl sahibi olduğundan, hayvanların aksine, yaradılış itibarı ile içinde bulunduğu zamanla beraber geçmiş ve gelecekle de alâkadardır. O zamanları düşününce de hem elem hem lezzet duyabilir.

Hayvanların ise aklı olmadığı için, geçmişten gelen hüzünler ve geleceğe dair korkular, endişeler hazır lezzetlerini bozmaz.

Fakat insan eğer dalâlete ve gaflete düşmüşse geçmişten gelen hüzünler ve gelecek endişesi o küçük lezzeti cidden acılaştırıyor, bozuyor. Bilhassa o lezzet gayrimeşru ise bütün bütün zehirli bir bal hükmündedir.

Demek insan, hayattan lezzet alma noktasında hayvandan yüz derece aşağı düşer. Belki dalâlet ve gaflet ehlinin hayatı, varlığı, hatta kâinatı, içinde bulunduğu günden ibarettir. Bütün geçmiş zaman ve âlemler, onun dalâleti noktasında yok olmuş, ölmüştür. Akıl, geçmişle alâkadarlığı yüzünden ona karanlıklar verir. Gelecek zaman ise inançsızlığı sebebiyle yine yoktur. Ve bu yokluktan gelen ebedî ayrılıklar sürekli aklına düşüp insanı karanlıklar içinde bırakır. Eğer iman hayata hayat olsa, o vakit hem geçmiş hem gelecek zamanlar imanın nuruyla ışıklanır ve varlığa bürünür. Tıpkı içinde bulunulan zaman gibi, insanın ruhuna ve kalbine iman noktasında yüce, manevî zevkler ve varlık nuru verir. *İhtiyarlar Risalesi*'ndeki Yedinci Ümit'te bu hakikatin izahı var, ona bakmalısınız.

İşte hayat böyledir. Onun lezzetini ve zevkini isterseniz hayatınızı imanla hayatlandırınız, farz ibadetlerle süsleyiniz ve günahlardan sakınmakla muhafaza ediniz. Vefatların her gün, her yerde, her vakit gösterdiği dehşetli ölüm hakikatini, size –başka gençlere söylediğim gibi– bir temsille anlatacağım:

Mesela, burada gözünüzün önünde bir darağacı kurulmuş. Onun yanında, pek büyük bir ikramiyenin biletlerini veren bir piyango dairesi var. Biz buradaki on kişi, ister istemez, çaresiz oraya davet edileceğiz, bizi çağıracaklar. Çağırma zamanı gizli olduğundan, her dakika ya "Gel idam biletini al, darağacına çık!" ya da "Milyonlarca altın kazandıran bir ikramiye bileti sana çıkmış, gel, al!" demelerini beklerken, birden kapıya iki kişi gelir. Biri -yarı çıplak, güzel ve aldatıcı bir kadın- elindeki görünüşte gayet tatlı fakat zehirli helvayı yedirmek ister.

Diğeri ise aldatmaz ve aldanmaz, ciddi bir adamdır; o kadının arkasından girer ve der ki:

“Size bir tılsım, bir ders getirdim. Bunu okur ve o helvayı yemezseniz şu darağacından kurtulursunuz. Bu tılsımla o benzersiz ikramiye biletini alırsınız. İşte, zaten gözünüzle görüyorsunuz ki, balı yiyenler darağacına gidiyor, gidinceye kadar da o helvanın zehrinden dehşetli karın sancısı çekiyorlar. O büyük ikramiye biletini alanlar ise gerçi görünmüyor ve görünüşte onlar da o darağacına çıkıyorlar. Fakat milyonlarca, milyarlarca şahit, onların asılmadığını, belki oradan kolayca ikramiye dairesine girmek için darağacını basamak yaptığını haber veriyor. İşte, pencerelerden bakınız! En büyük memurlar ve bu işle alâkalı büyük zâtlar, ‘O darağacına gidenleri bizzat, gözünüzle gördüğünüz gibi, bu ikramiye biletini de ancak o tılsımı değerlendirenlerin aldığını hiç şüphe götürmez şekilde, gündüz gibi kesin biliniz.’ diye yüksek sesle ilan ediyor ve haber veriyorlar.”

İşte bu temsildeki gibi, zehirli bir bal hükmünde olan gayrimeşru dairedeki gençliğin haram zevkleri, ebedî bir hazinenin ve saadetin bileti ve vesikası olan imanı kaybettirir. İnsan, darağacı hükmündeki ölümün ve ebedî karanlık kapısı olan kabrin musibetine, aynen göründüğü gibi düşer. Ve ölüm vakti gizli olduğu için genç-ihtiyar fark etmeden ecel celladı her an başını kesmek için gelebilir.

Eğer zehirli bal hükmündeki o gayrimeşru hevesleri terk edip Kur’an’ın tılsımı olan imanı elde eder ve farzları yerine getirirsen, o fevkalâde kader piyangosundan çıkan ebedî saadet hazinesinin biletini kazanacağını, yüz yirmi dört bin peygamber[348] *(aleyhimüsselam)* ile beraber had ve hesaba gelmez sayısız veli, hakikat ehli ve muhakkik zât ittifakla haber veriyor ve bunun işaretlerini gösteriyorlar.

[348] 124 bin nebi, 315 (veya 313) resûl olduğuna dair Bkz. Müsned 5/265; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ* 1/32, 54.

Kısacası: Gençlik gidecek. Haram zevk ve eğlencelerde gitmişse hem dünyada hem ahirette binlerce belâ ve elemi netice vereceğini ve öyle gençlerin çoğunlukla, gençliklerini kötüye kullanmaktan ve israftan gelen evhamlı hastalıklarla hastanelere, taşkınlıklarıyla hapishanelere, sefalet

yuvalarına veyahut manevî elemlerden gelen sıkıntılarla meyhanelere düşeceklerini anlamak isterseniz, hastanelere, hapishanelere ve kabristanlara sorunuz.

Elbette hastanelerin hal dilinden, çoğu kez, gençliğin sevkiyle yapılan israfların ve onu kötüye kullanmanın yol açtığı hastalıklardan inlemeler, eyvahlar işiteceğiniz gibi, hapishanelerde de çoğunlukla gençlik taşkınlıklarının sebep olduğu gayrimeşru dairedeki hareketlerin tokadını yiyen bedbaht gençlerin pişmanlıklarını duyacaksınız. Kabristanda ve kapıları oraya girenler için sürekli açılıp kapanan berzah âleminde ise – kabirde olup bitenleri kalb gözüyle keşfen görenlerin ve bütün hakikat ehli zâtların tasdiki ve şahitliğiyle– azabın çoğunun gençliği kötü yolda sarf etmenin neticesi olduğunu bileceksiniz.

Hem insanlığın büyük kısmını teşkil eden ihtiyarlara ve hastalara sorunuz. Elbette, büyük çoğunluğu pişmanlık ve hasretle, "Eyvah! Gençliğimizi beyhude harcadık, belki zararlı bir yolda ziyan ettik. Sakın bizim gibi yapmayınız." diyecekler. Çünkü beş-on senelik gençliğin gayrimeşru zevkleri için dünyada çok sene gam ve keder yaşayan, berzahta azap ve zarar gören, ahirette cehennem ve sakar[349] belâsını çeken adam, en acınacak halde olmasına rağmen, اَلرَّاضِي بِالضَّرَرِ لَا يُنْظَرُ لَهُ[350] sırrıyla hiç acınmayı hak etmez. Çünkü zarara rızasıyla girene merhamet edilmez; o, merhamete lâyık değildir.[351]

[349] Yedi cehennemden biri. Bkz. Kamer sûresi, 54/48; Müddessir sûresi, 74/26, 27, 42.

[350] "Zarara kendi rızasıyla girene merhamet edilmez."

[351] Bkz. İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 2/83 (49. Mektup).

Cenâb-ı Hak bizi ve sizi bu zamanın cazibeli fitnesinden kurtarsın ve korusun, âmin...

Risale-i Nur'un Mizanlarından On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı'nın Haşiyesidir

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ[352]

[352] Her türlü noksan sıfattan uzak Allah'ın adıyla.

Risale-i Nur'daki hakiki teselliye mahpuslar çok muhtaçtır. Bilhassa gençlik darbesini yiyip taze ve şirin ömrünü hapiste geçirenlerin, Nur'lara ekmek kadar ihtiyaçları var.

Evet, gençlik damarı, akıldan çok hissiyatı dinler. His ve heves ise kördür, âkıbeti görmez. Bir dirhem hazır lezzeti, gelecekteki bir batman[353] lezzete tercih eder. İnsan bir dakikalık intikam lezzeti için kâtil olur, seksen bin saat hapis elemi çeker. Ve bir saat gayrimeşru zevk yüzünden bir namus meselesinde, binlerce gün hem hapisten hem de düşmandan duyduğu endişeden gelen sıkıntılarla ömrünün saadeti mahvolur.

[353] Bir dirhemin 2400 katına denk gelen, 7,692 kilogramlık ağırlık ölçüsü.

Bunlar gibi, biçare gençler için çok tehlikeler var ki, hayatlarının en tatlı çağını en acı ve acınacak hale çeviriyor. Bilhassa kuzeyde koca bir devlet, gençlik heveslerini kötüye kullanarak bu asrı fırtınalarıyla sarsıyor. Çünkü âkıbeti görmeyen kör hissiyatla hareket eden gençlere, namuslu insanların güzel kızlarını ve kadınlarını helâl gösteriyor. Hatta hamamlara erkek-kadın beraber çıplak girmelerine izin vererek fuhşiyatı teşvik ediyor. Hem serseri ve fakir olanlara zenginlerin mallarını helâl ediyor ki, insanlık bu musibet karşısında titriyor.

İşte bu asırda İslam ve Türk gençlerinin kahramanca davranıp, iki yönden hücum eden bu tehlikeye, *Risale-i Nur*'un *Meyve Risalesi* ve *Gençlik Rehberi* gibi keskin kılıçlarıyla karşılık vermesi şarttır. Yoksa o biçare genç, hem dünyadaki istikbalini, mutlu ömrünü hem de ahiretteki saadetini ve bâki hayatını azaplara, elemlere çevirip mahveder. Gençliğini kötü yolda sarf etmesinin ve haram zevklerin neticesinde hastanelere ve hissiyatın taşkınlıklarıyla hapishanelere düşer. Eyvahlar ve pişmanlıklarla ihtiyarlığında çok ağlar.

Eğer Kur'an terbiyesi ve Nur'un hakikatleriyle kendini muhafaza ederse, tam bir kahraman genç, mükemmel bir insan, mesut bir Müslüman ve bütün canlılara, hayvanlara bir nevi sultan olur.

Evet, bir genç, hapiste her günkü yirmi dört saatlik ömründen tek bir saatini beş farz namazına sarf etse, hapis zaten çoğu günaha mâni olduğu gibi, o musibete sebebiyet veren hatadan da tevbe edip diğer zararlı, elem veren günahlardan el çekse; hem kendine hem istikbaline hem vatanına milletine hem de yakınlarına büyük bir faydası olur. Bu şekilde o on-on beş senelik fâni gençlikle ebedî, parlak bir gençliği kazanacağını, başta Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, bütün mukaddes kitaplar ve semavî suhuf kesin bir şekilde haber verip müjdeliyor.

Evet, bir genç o şirin, güzel gençlik nimetine istikamet ve itaatle şükretse, nimet hem artar hem bâki olur hem de lezzetlenir. Yoksa belâlı, elemli, gamlı ve kâbuslu olur, o gencin elinden kayıp gider. Hem yakınlarına, hem vatanına, hem milletine zararlı bir serseri hükmüne geçmesine sebebiyet verir.

Eğer mahpus, zulümle, haksız yere mahkûm olmuşsa, farz namazını kılmak şartıyla, her bir saati bir gün ibadet yerine geçer. Hapis onun için inzivaya çekildiği bir çilehane olur. O mahpus, eski zamanlarda mağaralara girerek ibadet eden münzevi salihlerden sayılabilir.

Eğer fakir, ihtiyar, hasta ve iman hakikatlerine bağlı ise farz ibadetlerini yapmak ve tevbe etmek şartıyla her bir saati yirmişer saat ibadet olur, hapis ona bir istirahat yeri, merhametle kendisine bakan dostları için de bir muhabbet ve terbiye yuvası, bir dershane hükmüne geçer. Dışarıdaki karmakarışık, her taraftan günahların hücumuna maruz kalınan serbestlikten çok o hapiste durmaktan hoşlanabilir. Hapisten tam terbiye alır. Çıktığı zaman bir kâtil veya intikam peşinde biri değil; tevbekâr, tecrübeli, terbiyeli, millete faydalı bir insan olarak çıkar. Hatta Denizli hapsindeki mahkûmlardan, az zamanda Nur'lardan fevkalâde güzel ahlâk dersi alanları gören bazı alâkadar zâtlar demiş ki: "Terbiye için on beş sene hapis yerine on beş hafta *Risale-i Nur* dersi alsalar, bu onları daha çok ıslah eder."

Madem ölüm ölmüyor ve ecel gizlidir, her vakit gelebilir. Ve madem kabir kapısı kapanmıyor, kafile kafile gelenler oraya girip kayboluyor. Hem madem ölümün, müminler hakkında ebedî idamdan terhis tezkeresine

çevrildiği Kur’an hakikatleriyle gösterilmiştir ve dalâlet yolunda, haram zevkler peşinde gidenler için ölüm, gözle görüldüğü gibi ebedî bir idam, bütün sevdiklerinden ve dünyadan daimî bir ayrılıktır. Elbette ve elbette, hiç şüphesiz, en bahtiyar insan, sabır içinde şükreden ve hapis süresinden tam istifade edip Nur’ların dersini alarak istikamet dairesinde, imana ve Kur’an’a hizmete çalışandır.

Ey zevke ve lezzete tutkun insan! Ben yetmiş beş yaşımda, binlerce tecrübe, delil ve hadiseyle aynelyakîn[354] bildim ki: Hakiki zevk, elemsiz lezzet, kedersiz sevinç ve hayattaki saadet yalnız imandadır, iman hakikatleri dairesinde bulunur. Dünyevî bir lezzette ise çok elem var. Dünya bir üzüm tanesini yedirip on tokat vurur gibi, hayatın lezzetini kaçırır.

[354] **Aynelyakîn**: Gözüyle görmüş derecede kesin bir şekilde bilmek.

Ey hapis musibetine düşen biçareler! Madem dünyanız ağlıyor ve hayatınız acılaştı. Çalışınız, ahiretiniz de ağlamasın! Bâki hayatınız gülsün, tatlılaşsın! Hapisten istifade ediniz. Nasıl bazen ağır şartlarda, düşman karşısında bir saat nöbet bir sene ibadet hükmüne geçebilir;[355] aynen öyle de, sizin bu ağır şartlar altında her bir saat ibadet zahmetiniz saatler hükmüne geçip o zahmetleri rahmete çevirir.

[355] Bkz. Buhârî, *cihâd* 5, 73; Müslim, *imâret* 112-115, 163; Tirmizî, *fezâilü’l-cihâd* 26; Nesâî, *cihâd* 39; İbn Mâce, *cihâd* 2, 24; Dârimî, *cihâd* 9, 32; Müsned 1/62, 65, 66, 75, 2/177, 5/339, 440, 441.

• • •

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ[356]

[356] Her türlü noksan sıfattan uzak Allah’ın adıyla.

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ[357]

[357] Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.

Aziz, sıddık kardeşlerim,

Hapis musibetine düşenlere ve onlara yardımcı olup merhametle, sadakatle dışarıdan gelen erzaklarına nezaret edenlere kuvvetli bir teselliyi “Üç Nokta”da söyleyeceğim.

Birinci Nokta: Hapiste geçen her bir gün, insana on gün kadar ibadet sevabı kazandırabilir. Fâni saatleri –meyveleri yönüyle– mânen bâki saatlere çevirebilir. Ve beş-on senelik ceza, milyonlarca senelik ebedî hapisten kurtulmaya vesile olabilir.[358] İşte iman sahipleri için bu pek büyük ve çok kıymetli kazancın şartı, farz namazları kılmak, hapse sebebiyet veren günahlardan tevbe ve sabır içinde şükretmektir. Zaten hapis pek çok günaha engeldir, meydan vermez.

[358] İşlediği suçtan dolayı dünyada cezalandırılmış kimse için, bunun kefaret sayılacağına dair bkz. Buhârî, *îmân* 11, *ahkâm* 49, *hudûd* 8, *tefsîru sûre* (60) 3, *menâkıbü'l-ensâr* 43; Müslim, *hudûd* 41; Tirmizî, *hudûd* 12; Nesâî, *bey'a* 9, 17; İbn Mâce, *hudûd* 33; Dârimî, *siyer* 16; Müsned 1/159, 5/214, 215, 314, 320.

İkinci Nokta: Zeval-i lezzet elem olduğu gibi, zeval-i elem dahi lezzettir; yani lezzetin sona ermesi elem olduğu gibi, elemin bitmesi de lezzettir. Evet, kim geçmiş lezzetli, safalı günlerini düşünse, pişmanlık ve hasretin manevî elemini hissedip "Eyvah!" der. Ve kim geçmiş musibetli, elemli günlerini hatırlasa, onların geçip gitmesinden manevî bir lezzet duyar ki, "Elhamdülillah, şükür, o belâ sevabını bıraktı, gitti." deyip rahat bir nefes alır. Demek, bir saat geçici elem, ruhta manevî bir lezzet; lezzetli bir saat ise bilakis elem bırakır.

Madem hakikat budur ve madem geçmiş musibet saatleri, elemleriyle beraber yok olmuştur. Gelecek belâ günleri ise henüz yoktur. Yoktan elem yoktur, var olmayan bir şeyden elem gelmez.

Mesela, insanın birkaç gün sonra aç ve susuz kalma ihtimaline karşı, bugünden sürekli ekmek yiyip su içmesi ne kadar divaneliktir. Aynen öyle de, geçmiş ve gelecek elemli saatleri -ki hâlihazırda yokturlar- şimdiden düşünüp sabırsızlık göstermek ve kusurlu nefsini bırakıp Allah'ı şikâyet eder gibi, "Of, of!" demek divaneliktir. Eğer insan sabır kuvvetini sağa-sola, yani geçmiş ve gelecek zamana dağıtmaz ve içinde bulunduğu saate, güne karşı kullanırsa sabrı ona tamamen yeter. Sıkıntısı ondan bire iner.

Hatta -şikâyet olmasın- bu üçüncü Medrese-i Yusufiye'de,[359] birkaç gün içinde, ömrümde hiç görmediğim maddî ve manevî sıkıntılı, hastalıklı

musibette, bilhassa Nur'a hizmetten mahrum kalmanın verdiği ümitsizlik, kalbî ve ruhî sıkıntılar beni ezdiği sırada, Cenâb-ı Hakk'ın inayeti bu bahsedilen hakikati bana gösterdi. Ben de hastalığımdan ve hapsimden razı oldum. "Benim gibi kabir kapısındaki bir biçare için, gafletle geçebilecek bir saati on saat ibadete çevirmek büyük kârdır." diyerek şükrettim.

[359] Afyon Hapishanesi.

Üçüncü Nokta: Mahpuslara şefkatle hizmet ve yardım etmekte, muhtaç oldukları rızkı ellerine ulaştırmakta ve manevî yaralarına tesellilerle merhem sürmekte, az bir amel karşılığı büyük bir kazanç var. Dışarıdan gelen yemeklerini onlara vermeleri, o gardiyanın ve gardiyanla beraber içeride ve dışarıda çalışanların amel defterlerine aynen o yemeği kendileri yapıp hibe etmişler gibi sadaka olarak yazılır.[360] Bilhassa musibete uğramış o mahpus; ihtiyar, hasta, fakir veya garipse, o manevî sadakanın sevabı daha da artar.

[360] Bir hayra sebep olanın, onu yapan kadar mükâfatı olacağına dair Bkz. Müslim, *imâret* 133; Tirmizî, *ilim* 14; Ebû Dâvûd, *edeb* 115; Müsned 4/120, 5/273.

İşte bu kıymetli kazancın şartı, farz namazını kılmaktır ki, o hizmet sırf Allah için olsun.

O kazancın bir şartı da sadakat, şefkat ve sevinçle, minnet altında bırakmadan mahpusların yardımına koşmaktır.

• • •

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[361]

[361] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ أَبَدًا دَائِمًا[362]

[362] Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

Ey hapis arkadaşlarım ve din kardeşlerim!

Size, hem dünya hem ahiret azabından kurtulmaya vesile olacak bir hakikati bildirmek, kalbime ihtar edildi. O da şudur:

Mesela bir adam, birinin kardeşini veya akrabasını öldürmüş. Bir dakika intikam lezzetiyle işlenen cinayet, o katile milyonlarca dakika hem kalbî

sıkıntı hem de hapis azabı çektirir. Öldürülen kişinin akrabaları da, intikam alacakları endişesiyle ve onları karşısında düşmanı olarak düşündüğü için o adamın hayatının lezzetini ve ömrünün zevkini kaçırır. O adam hem korku yaşar hem öfke azabı çeker. Bunun tek bir çaresi var; o da, Kur'an'ın emrettiği,[363] hakkın, hakikatin, herkesin faydasının, insanlığın ve İslamiyet'in gerektirdiği ve teşvik ettiği barıştır.

[363] Bkz. Hucurât sûresi, 49/10.

Evet, hakikat ve herkesin faydası barışmayı gerektirir. Çünkü ecel birdir, değişmez.[364] Öldürülen o kişi her halükârda, eceli geldiğinden, daha fazla yaşamayacaktı. O kâtil ise Allah'ın takdirinin gerçekleşmesine vasıta olmuştur.

[364] Bkz. Nahl sûresi, 16/61; Münâfikûn sûresi, 63/11.

Eğer barışmazlarsa, iki taraf da daima korku içinde yaşar ve intikam azabı çeker. Onun için İslamiyet, "bir müminin bir başka mümine üç günden fazla küs kalmamasını"[365] emrediyor. Eğer o cinayet, bir düşmanlıktan, kinli bir garazdan dolayı meydana gelmemişse ve bir münafık o fitneye sebep olmuşsa hemen barışmak şarttır. Yoksa o küçük musibet büyür, devam eder.

[365] Bkz. Buhârî, *edeb* 57, 62, *isti'zân* 9; Müslim, *birr* 23, 25, 26; Ebû Dâvûd, *edeb* 47; Tirmizî, *birr* 21, 24; İbn Mâce, *mukaddime* 7; Müsned 1/176, 2/392, 3/110, 165, 199, 209, 225, 4/20, 220, 327, 328, 329, 373, 416, 421, 422, 5/416, 421, 422.

Eğer barışsalar ve öldüren tevbe edip ölene her vakit dua etse bundan her iki taraf da çok kazançlı çıkar ve kardeş gibi olurlar. Ölmüş bir kardeşe bedel birkaç dindar kardeş kazanırlar. Kaza ve kadere teslim olup düşmanlarını affederler. Bilhassa, madem *Risale-i Nur* dersini dinlemişler, hem herkesin faydası hem şahsın ve toplumun huzuru hem de Nur dairesindeki kardeşlik elbette aralarındaki bütün dargınlıkları bırakmayı gerektiriyor.

Nasıl ki Denizli hapsinde birbirine düşman bütün mahpuslar, Nur dersleri sayesinde kardeş oldular ve bizim beraatımıza bir vesile teşkil edip –hatta dinsizlere ve serserilere bile– kendileri hakkında "Maşallah, bârekallah" dedirttiler. Ve o mahpuslar teneffüslerini tam yaptılar. Oysa ben burada

gördüm ki, bir tek kişi yüzünden yüz adam sıkıntı çekiyor ve beraber teneffüse çıkmıyorlar. Bu, onlara zulüm olur. Mert ve vicdanlı bir mümin, küçük ve basit bir hata yüzünden veya menfaat için başka müminlere yüzlerce zarar veremez. Eğer hatayla zarar verirse çabuk tevbe etmek lâzımdır.

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ[366] وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[367]

[366] Her türlü noksan sıfattan uzak Allah'ın adıyla.

[367] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

Aziz, yeni kardeşlerim ve eski mahpuslar!

Benim kesin kanaatim şudur ki, buraya girmemizin, Cenâb-ı Hakk'ın inayeti yönünden mühim bir sebebi sizsiniz. Yani Nurların, iman hakikatleriyle sizi bu hapis musibetinin sıkıntılarından ve pek çok dünyevî zararından, boşu boşuna gam ve hüzünle giden hayatınızı faydasızlıktan, beyhude ziyan olmaktan ve dünyanız gibi ahiretinizi de ağlamaktan kurtarıp size tam bir teselli vermesidir.

Madem hakikat budur, elbette sizin de, Denizli mahpusları ve Nur talebeleri gibi birbirinizle kardeş olmanız lâzımdır. Görüyorsunuz ki, içeriye bir bıçak girmemesi ve birbirinize saldırmamanız için dışarıdan gelen bütün eşyanızı, yemeğinizi, ekmeğinizi ve çorbanızı karıştırıyorlar. Size sadakatle hizmet eden gardiyanlar çok zahmet çekiyor. Hem beraber teneffüse çıkmıyorsunuz. Güya canavar ve vahşi gibi birbirinize saldıracaksınız. İşte şimdi sizin gibi yaradılıştan kahramanlık damarı taşıyan yeni arkadaşlar, bu zamanda büyük bir manevî kahramanlıkla idarecilere şöyle deyiniz:

"Elimize değil bıçak, mavzer[368] ve revolver[369] de verilse, hatta saldırmamız emredilse, bu biçare ve bizim gibi musibete uğramış arkadaşlarımıza dokunmayacağız. Eskiden yüz düşmanlığımız da olsa, onlara hakkımızı helâl edip hatırlarını kırmamaya çalışacağımıza, Kur'an'ın, imanın, İslam kardeşliğinin emri ve irşadıyla, faydamız gereği karar verdik." Ve bu hapsi mübarek bir dershaneye çeviriniz.

[368] Bir cins tüfek.

[369] Altıpatlar; fişek koymaya yarayan bölümü silindir biçiminde ve namlu gerisinde olan tek parça tabanca.

Kadir Gecesinde İhtar Edilen Mühim Bir Mesele

[On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı'nın Zeyli][370]

[370] **Zeyl**: İlave

Kadir Gecesi'nde kalbe gelen pek uzun ve geniş bir hakikate kısaca işaret edeceğiz. ***Şöyle ki***:

Bu son dünya savaşının çok şiddetli zulüm ve baskısı, merhametsiz tahribatı ve bir düşman yüzünden yüzlerce masumu perişan etmesiyle… Mağlupların dehşetli ümitsizlikleri ve galiplerin dehşetli telaşı, hâkimiyetlerini koruyamamaktan ve büyük tahribatlarını tamir edememekten gelen dehşetli vicdan azaplarıyla… Dünya hayatının bütün bütün fâni, geçici, medeniyet fantezilerinin ise aldatıcı ve uyutucu olduğunun herkese görünmesiyle... İnsanın yaradılışındaki yüksek kabiliyetlerin ve mahiyetinin umumi bir şekilde, dehşetli yaralanmasıyla… Gaflet ve dalâletin, sert ve sağır tabiatın Kur'an'ın elmas kılıcı altında parçalanmasıyla… Ve gaflet ile dalâletin en boğucu, aldatıcı ve en geniş perdesi olan dünya siyasetinin pek çirkin, pek gaddarca olan gerçek yüzünün görünmesiyle, elbette, hiç şüphe yok ki: İnsanlık kuzeyde, batıda, Amerika'da görülen emarelere binaen, yalancı sevgilisi hükmündeki dünya hayatının böyle çirkin ve geçici olmasından dolayı, yaradılışı gereği hakiki olarak sevdiği bâki hayatı bütün kuvvetiyle arayacaktır.

Ve elbette, hiç şüphe yok ki, insanlık aklını bütün bütün kaybetmezse, maddî veya manevî bir kıyamet kopmazsa; İsveç, Norveç, Finlandiya ve İngiltere'de Kur'an'ı kabule çalışan meşhur hatipler ve Amerika'da hak dinini arayan çok mühim topluluklar gibi yeryüzünün geniş kıtaları ve büyük devletleri Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ı arayacak ve hakikatlerini anladıktan sonra ona canla başla sarılacaklardır. Çünkü Kur'an, bin üç yüz altmış senede, her asırda üç yüz elli milyon talebesi bulunan, her hükmüne, her davasına hakikat yolundaki milyonlarca insanın tasdik ile imza bastığı, her dakikada milyonlarca hafızın kalbinde kutsiyetle bulunup lisanlarıyla

insanlığa ders veren, hiçbir kitapta benzeri bulunmayan bir tarzda insanlık için bâki hayatı ve ebedî saadeti müjdeleyen ve bütün insanlığın yaralarını tedavi eden bir kitaptır. O, kuvvetli ve tekrarlanan binlerce ayetiyle, açıkça ve imâ ile, sarsılmaz, kesin, şüphe götürmez sayısız delille bâki bir hayatı müjdeler ve ebedî saadeti ders verir. Kur'an'ın bu hakikatler noktasında kesinlikle benzeri yoktur ve olamaz. Hiçbir şey bu en büyük mucizenin yerini tutamaz.

İkinci olarak: *Risale-i Nur*, o büyük mucizenin elinde bir elmas kılıç hükmünde hizmetini göstermiş ve en inatçı düşmanlarını teslime mecbur etmiştir. Hem kalbi hem ruhu hem hissiyatı tam nurlandıracak ve onlara ilaç olacak bir tarzda Kur'an hazinelerinin ilancılığını yapan, Kur'an'dan başka kaynağı ve mercii olmayan ve onun manevî bir mucizesi hükmündeki *Risale-i Nur*, o vazifeyi yapıyor. Aleyhindeki dehşetli propagandalara ve gayet inatçı dinsizlere karşı tam galip gelmiş ve dalâletin en sert, kuvvetli kalesi olan tabiatçılığı *Tabiat Risalesi*'yle paramparça etmiştir. Gafletin en kalın, boğucu, geniş dairesinde ve ilimlerin en geniş perdelerinde *Asâ-yı Musa*'daki Meyve'nin Altıncı Meselesi ve Birinci, İkinci, Üçüncü, Sekizinci Delilleriyle gayet parlak bir şekilde gafleti dağıtıp tevhid nurunu göstermiştir.

Meyve Risalesi'nden[371] Altıncı Mesele

[371] *Meyve Risalesi*, On Birinci Şua'dır.

(Risale-i Nur'un pek çok yerinde izahı ve kesin, sayısız ispatı bulunan Allah'a iman esasının binlerce küllî delilinden bir tekine kısaca bir işarettir.)

Kastamonu'da bir kısım lise talebeleri yanıma geldiler. "Bize Hâlıkımızı, Yaratıcımızı tanıt, öğretmenlerimiz Allah'tan bahsetmiyor." dediler. Ben de dedim ki:

"Sizin okuduğunuz ilimlerden her biri, kendine has diliyle sürekli Allah'tan bahseder, O'nu tanıtır. Öğretmenleri değil, onları dinleyiniz.

Mesela nasıl ki, her kavanozunda harika ve hassas ölçülerle alınmış, hayat veren macunlar ve ilaçlar bulunan mükemmel bir eczane, şüphesiz gayet maharetli, kimyager ve hikmetle iş gören bir eczacıyı gösterir.

Aynen öyle de, yeryüzü eczanesinde bulunan dört yüz bin çeşit bitki ve hayvan kavanozlarındaki canlı macunlar ve ilaçlar, yeryüzünün bu misaldeki eczaneden mükemmelliği ve büyüklüğü ölçüsünde, okuduğunuz tıp ilminin penceresinden, büyük yeryüzü eczanesinin sahibi olan Hakîm-i Zülcelâl'i kör gözlere de gösterir, tanıtır.

Hem mesela, nasıl ki binlerce, çeşit çeşit kumaşı basit bir maddeden dokuyan harika bir fabrika, şüphesiz, bir fabrikatörü ve maharetli bir makinisti gösterir.

Aynen öyle de, Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzü denilen yüz binlerce başlı, her başında yüz binlerce mükemmel fabrika bulunan bu seyyar makinesi, şu misaldeki fabrikadan ne derece büyük ve mükemmelse, okuduğunuz teknik ilimler de kendi ölçüleriyle şu yeryüzünün Ustasını ve Sahibini o derecede bildirir, tanıtır.

Hem mesela, nasıl ki, içinde gayet mükemmel bin bir çeşit erzakın muntazaman istif edilip hazırlandığı bir depo, gıda ambarı ve dükkân, fevkalâde sahibini ve memurunu şüphesiz bildirir.

Aynen öyle de, her sene yirmi dört bin senelik bir dairede muntazaman seyahat eden ve ayrı ayrı erzak isteyen yüz binlerce varlık türünü içinde barındıran, seyahatiyle mevsimlere uğrayıp baharı büyük bir vagon gibi binlerce ayrı ayrı yemişle doldurarak kışın erzakı tükenen biçare canlılara getiren, yeryüzü denilen bu Rahmanî gıda ambarı, Cenâb-ı Hakk'ın gemisi, bin bir çeşit malzemeyi, malı ve konserve paketini taşıyan bu depo ve Rabbanî dükkân temsildeki ambardan ne derece büyük ve mükemmelse, okuduğunuz ve okuyacağınız gıda ilimleri de kendi pencerelerinden yeryüzü deposunun Sahibini, Mutasarrıfını ve İdarecisini o kesinlikte ve o derecede bildirir, tanıtır, sevdirir.

Hem nasıl ki, içinde dört yüz bin millet bulunan ve her birinin istediği erzak, kullandığı silah, giydiği elbise, talimi ve terhisi farklı olan bir ordunun mucize sahibi kumandanı, bütün o milletlerin ayrı ayrı erzakını, çeşit çeşit silahlarını, elbiselerini ve teçhizatını, hiçbirini unutmadan ve şaşırmadan tek başına verirse, o hayret verici ordu ve kışla, şüphesiz, açıkça o harika kumandanı gösterir, takdirle sevdirir.

Aynen öyle de, yeryüzü kışlasında ve Cenâb-ı Hakk'ın her bahar yeniden silah altına alınan yeni bir ordusunda, bitki ve hayvan milletlerinden dört yüz bin türün farklı elbise, erzak, silah, talim ve terhisleri gayet mükemmel ve muntazam bir şekilde, hiçbiri unutulmadan, şaşırılmadan bir tek büyük kumandan tarafından verilir. İşte yeryüzünün bahar kışlası, şu temsildeki ordudan ve kışladan ne derece büyük ve mükemmelse sizin okuyacağınız askerî ilimler de kendi penceresinden, dikkatli ve aklı başında olanlara yeryüzünün Hâkim'ini, Rabbini, her şeyin idaresini gören Müdebbir'ini ve her türlü kusurdan, noksandan uzak Kumandan'ını hayretler ve takdislerle bildirir, hamd ve tesbihle sevdirir.

Mesela, harika bir şehirde milyonlarca elektrik lambası hareket ederek her yeri gezer. Nasıl ki, ışığı tükenmeyen bu tarzdaki elektrik lambaları ve fabrikası, şüphesiz, açıkça elektriği idare eden, seyyar lambaları yapan, fabrikayı kuran ve yanacak maddeleri getiren mucize sahibi bir ustayı ve fevkalâde kudretli bir elektrikçiyi hayret ve tebriklerle tanıtır, yaşasınlar ile sevdirir.

Aynen öyle de, bu âlem şehrinde, dünya sarayının çatısındaki yıldız lambalarının bir kısmı –astronominin dediğine bakılırsa- yerküreden bin kat büyük olduğu ve top güllesinden yetmiş kat süratli hareket ettiği halde düzeni bozmuyor, birbirine çarpmıyor ve sönmüyor, yanmalarını sağlayan maddeleri tükenmiyor. Okuduğunuz astronominin dediğine göre, dünyadan bir milyon kattan daha büyük olan, bir milyon seneden daha uzun yaşayan ve Rahman'ın şu misafirhanesine bir lamba ve soba vazifesi gören güneşimizin yanmaya devam etmesi için, her gün yeryüzünün denizleri kadar gazyağı ve dağları kadar kömür veya bin yeryüzü kadar odun yığını

lâzımdır. Onu ve onun gibi büyük yıldızları gazyağı, odun ve kömür olmadan yakan ve söndürmeyen, beraberce süratle hareket ettiren, birbirine çarptırmayan sonsuz bir kudreti ve saltanatı ışık parmaklarıyla gösteren bu muhteşem kâinat şehrindeki dünya sarayının elektrik lambaları ve onların idaresi şu misaldekinden ne derece büyük ve mükemmeldir... İşte sizin okuduğunuz veya okuyacağınız elektrikle ilgili ilimler de kendi pencerelerinden, bu büyük kâinat sergisinin Sultan'ı, nurlandıran Münevvir'i, idarecisi Müdebbir'i ve Sâni'i olan Zât'ı o nuranî yıldızları şahit göstererek o derecede tanıtır, tesbih ve takdislerle sevdirir ve herkesi O'na ibadet ettirir.

Hem mesela, nasıl ki, her satırında ince yazılmış bir kitap ya da her kelimesinde ince kalemle işlenmiş bir Kur'an sûresi bulunan gayet mânidar, bütün meseleleri birbirini destekleyen, kâtibini ve müellifini fevkalâde maharetli, kudretli gösteren hayret verici bir kitap, şüphesiz, gündüz gibi, yazarını mükemmel vasıflarıyla, hünerleriyle bildirir, tanıtır. "Mâşallah, bârekâllah" sözleriyle takdir ettirir.

Aynen öyle de, bu büyük kâinat kitabının bir tek sayfası olan yeryüzünde ve bir tek forması olan baharda, üç yüz bin ayrı ayrı kitap hükmündeki üç yüz bin bitki ve hayvan türünü beraberce, birbiri içinde, yanlışsız, hatasız, birbirine karıştırmadan, şaşırmadan, mükemmel, muntazam bir şekilde yazan bir kalemin işlediğini gözümüzle görüyoruz. O kalem, bazen ağaç gibi bir kelimede bir kasideyi, çekirdek gibi bir noktada bir kitabın bütün fihristini yazar. Bu sonsuz derecede mânidar ve her kelimesinde çok hikmet bulunan kâinat kitabı ve cisme bürünmüş en büyük Kur'an hükmündeki âlem, şu misaldeki kitaptan ne kadar büyük, mükemmel ve mânidar ise, sizin okuduğunuz, varlığın hikmetini araştıran ilimler ve okulda bilfiil meşgul olduğunuz kıraat ve kitabet[372] de kendi geniş ölçüleri ve dürbün gözleriyle bu kâinat kitabının Nakkaşını, Kâtibini sonsuz kemâl vasıflarıyla tanıtır, "Allahü Ekber" cümlesiyle bildirir, "Sübhanallah" takdisiyle tarif eder, "Elhamdülillah" şükür ve övgüleriyle sevdirir.

[372] **Kıraat ve kitabet**: Düzgün, usulüne uygun okuma ve yazma.

İşte bunlar gibi yüzlerce ilimden her biri, geniş ölçüleri, hususi aynaları, dürbün gibi gözleri ve ibretli bakışlarıyla bu kâinatın Hâlık-ı Zülcelâl'ini isimleriyle bildirir, O'nun sıfatlarını ve kemâlâtını tanıtır.

İşte Cenâb-ı Hakk'ın birliğine muhteşem ve parlak bir delil olan bu işareti ders vermek için Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, çok tekrarla, en çok da خَلَقَ السَّمٰاوَاتِ وَالْأَرْضَ[373] رَبُّ السَّمٰاوَاتِ وَالْأَرْضِ[374] ayetleriyle Hâlıkımızı bize tanıtıyor."

[373] "Gökleri ve yeri yaratan…" (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Nahl sûresi, 16/3; İsrâ sûresi, 17/99; Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/22; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Zuhruf sûresi, 43/9; Ahkaf sûresi, 46/33; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3)

[374] "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; Enbiyâ sûresi, 21/56; Şuarâ sûresi, 26/24; Sâffât sûresi, 37/5; Sâd sûresi, 38/66; Zuhruf sûresi, 43/82; Duhân sûresi, 44/7; Nebe sûresi, 78/37)

O talebe gençler bu hakikatleri tamamen kabul ve tasdik ederek, "Sonsuz şükürler olsun Rabbimize ki, hakikatin ta kendisi olan mukaddes bir ders aldık. Allah senden razı olsun." dediler. Ben de dedim ki:

"İnsan binlerce elemle üzülen, binlerce lezzeti tadan canlı bir makine, son derece acziyle beraber sayısız maddî-manevî düşmanı ve sınırsız fakrıyla beraber görünen-görünmeyen hadsiz ihtiyaçları bulunan, sürekli yokluk ve ayrılık tokatlarını yiyen zavallı bir varlıktır. Hal böyleyken, birden bütün düşmanlarına karşı bir dayanak noktası ve bütün ihtiyaçlarına cevap verecek bir yardım kaynağı bularak, herkes mensup olduğu efendisinin şerefiyle, makamıyla iftihar ettiği gibi, o da sonsuz Kadir ve Rahîm bir Padişah'a iman ile bağlansa, kullukla O'nun hizmetine girse ve ecelin idam fermanını kendisi hakkında terhis tezkeresine çevirse ne kadar memnun ve minnettar olur, müteşekkir bir şekilde bununla övünebilir, kıyaslayınız."

O mektepli gençlere söylediğim gibi musibete uğramış mahpuslara da tekrar derim ki: O'nu tanıyan ve O'na itaat eden, zindanda da olsa bahtiyardır. O'nu unutan, saraylarda da olsa zindandadır, bedbahttır.

Hatta bahtiyar bir mazlum idam edilirken bedbaht zalimlere şöyle der: “Ben yok olmuyorum, terhis edilerek saadet diyarına gidiyorum. Fakat sizi de ebedî bir idam ile mahkûm gördüğümden sizden intikamımı tam alıyorum.” ve لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ[375] diyerek ruhunu sevinçle teslim eder.

[375] “Allah’tan başka ilah yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[376]

[376] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

Hüve[377] Nüktesi

[377] **Hüve**: O, Allah.

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[378]

[378] "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/44)

اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ أَبَدًا دَائِمًا[379]

[379] Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

Çok aziz ve sıddık kardeşlerim,

[380] لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ve [381] قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ beyanlarındaki هُوَ [Hüve] kelimesinde, hayalî ve fikrî bir seyahatte hava sayfasının yalnız maddî yönden mütalaasıyla aniden görünen zarif bir tevhid nüktesinde, iman yolunun sonsuz derecede, vücûb[382] mertebesinde kolaylığını; şirk ve dalâlet yolunda ise sayısız zorluk ve binlerce imkânsızlık bulunduğunu gördüm. O geniş ve uzun nükteyi gayet kısa bir işaretle beyan edeceğim.

[380] "Allah, o hak Mabud'dur ki, kendisinden başka ilah yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; En'âm sûresi, 6/102, 106; A'râf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/31, 129; Hûd sûresi, 11/14; Ra'd sûresi, 13/30; Tâhâ sûresi, 20/8, 98; Mü'minûn sûresi, 23/116; Neml sûresi, 27/26; Kasas sûresi, 28/70, 88; Fâtır sûresi, 35/3; Zümer sûresi, 39/6; Mü'min sûresi, 40/3, 62, 65; Duhân sûresi, 44/8; Haşir sûresi, 59/22, 23; Teğâbün sûresi, 64/13; Müzzemmil sûresi, 73/9)

[381] "De ki: O, Allah'tır, Tektir." (İhlâs sûresi, 112/1)

[382] Vacip, zorunlu, varlığı kendinden olma.

Evet, nasıl ki, yüzlerce çiçeğe nöbetle saksılık eden bir avuç toprağın yaratılışı tabiata, sebeplere verilirse, ya o toprakta küçük ölçekte yüzlerce, belki çiçekler sayısınca manevî makineler, fabrikalar bulunması ya da bir parça topraktaki her zerrenin bütün o çiçekleri ayrı ayrı hususiyetleriyle, canlı donanımlarıyla yapmayı bilmesi, hepsinin âdeta birer ilah gibi sonsuz ilim ve kudret sahibi olması gerekir.

Aynen öyle de: Emir ve iradenin bir makamı olan havada, rüzgârın her zerresinde ve bir nefes, bir tırnak kadar olan هُوَ kelimesindeki hava zerrelerinde, küçük ölçekte dünyadaki bütün telefonların, telgrafların, radyoların ve hadsiz, muhtelif konuşmaların merkezi, santrali, ahizesi ve vericisi bulunması ve o sayısız işi beraber ve bir anda yapabilmeleri lâzımdır. Veyahut o هُوَ kelimesindeki havanın, hatta hava unsurunun her bir zerresinin, bütün telefoncular, ayrı ayrı bütün telgrafçılar ve radyo vasıtasıyla konuşanlar kadar manevî şahsiyetleri ve kabiliyetleri bulunması, her zerrenin onların dilini bilmesi ve aynı zamanda başka zerrelere de bildirmesi, yayması gerekir. Çünkü bilfiil bu vaziyet kısmen görünüyor ve havanın bütün zerrelerinde o kabiliyet var. İşte kâfirlerin, tabiatçıların ve maddecilerin yolunda sadece bir imkânsızlık değil, havadaki zerreler adedince imkânsızlık ve zorluk olduğu açıkça görülüyor.

Eğer Sâni-i Zülcelâl'e verilirse hava, bütün zerreleriyle onun itaatkâr bir askeri olur. Bütün zerrelerin sayısız küllî vazifesi, bir tek zerrenin bir tek düzenli vazifesi kadar kolayca, Hâlık'ın izni ve kuvvetiyle, O'na bağlanıp dayanarak ve O'nun kudret tecellisiyle bir anda, şimşek süratinde, هُوَ kelimesinin telaffuzu ve havadaki dalgalanması kadar kolay bir şekilde yerine getirilir. O zaman hava, kudret kaleminin sayısız, harika ve muntazam yazılarına bir sayfa olur. Zerreleri o kalemin uçları; zerrelerin vazifeleri de kader kaleminin noktaları haline gelir. Bir tek zerrenin hareketi derecesinde kolay çalışır.

İşte ben لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ve قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ifadelerindeki fikrî seyahatimde hava âlemini seyredip o unsurun sayfalarını düşünürken, bu özetlenen hakikate açıkça, etraflıca, aynelyakîn şahit oldum. هُوَ kelimesinde, havasında böyle parlak bir delil ve Cenâb-ı Hakk'ın her şeyde görünen birliğinin parıltısı bulunduğu gibi, mânâsında ve işaretinde de gayet nuranî bir ehadiyet tecellisi, çok kuvvetli bir tevhid delili gördüm. Ve هُوَ zamirinin mutlak ve örtülü bir şekilde hangi Zât'a baktığının bir işareti o delilde bulunduğu için, hem Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın hem de zikir ehlinin tevhid makamında bu kutsî kelimeyi neden çok tekrar ettiklerini ilmelyakîn anladım.

Evet, mesela üzerinde bir nokta bulunan beyaz kâğıda iki-üç nokta daha konulsa hepsi birbirine karışır. Bir adam, birçok farklı vazifeyi aynı anda yaparsa şaşırır. Küçük bir canlıya fazla yük yüklenirse altında ezilir. Birçok kelimenin ağızdan beraber çıkması ve kulağa aynı anda girmesi intizamı bozup karıştırır. Hal böyleyken, aynelyakîn gördüm ki, هُوَ anahtarı ve pusulasıyla fikren seyahat ettiğim hava unsurunun her bir parçasının, hatta her bir zerresinin içine binlerce farklı nokta, harf, kelime konulduğu veya konulabileceği halde, hiçbiri karışmaz ve intizamı bozmaz. Ayrı ayrı pek çok vazife hiç şaşmadan yapılır. Bir hava zerresi, pek çok ağır yük yüklendiği halde hiç zaafa göstermeden, geri kalmadan hepsini düzenli bir şekilde taşır.

Hem ayrı ayrı tarzda, mânâda binlerce farklı kelime birbirine karışmadan, kusursuz bir intizamla o küçücük kulaklara girer ve incecik dillerden çıkar. Her zerre, her parçacık bu hayret verici vazifeleri görmekle beraber cezbeli bir hal diliyle, zikredilen hakikatin şahitliği ve lisanıyla لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ve قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ deyip tam bir serbestlik içinde gezer. Fırtına, şimşek ve gök gürültüsü gibi havayı çarpıştırıcı hadiseler sırasında hiçbiri intizamını ve vazifesini bozmaz, şaşırmaz ve bir iş diğerine mâni olmaz. Ben bunu aynelyakîn gördüm.

Demek, havanın her bir zerresinde sonsuz bir hikmet, ilim, irade, kuvvet, kudret ve bütün zerrelere hükmeden bir hususiyet bulunması lâzımdır ki, bu işlere vesile olabilsin. Oysa bu ihtimal, zerreler sayısınca imkânsız ve bâtıldır. Şeytanlar bile bunu akıllarına getiremez.

Öyleyse bu hava sayfası, hakkalyakîn,[383] aynelyakîn, ilmelyakîn derecesinde açıkça, Zât-ı Zülcelâl'in sonsuz ilim ve hikmetiyle çalıştırdığı kudret ve kader kaleminin sürekli değişen sayfasıdır. Levh-i Mahfuz'un şu değişip duran âlemde ve icraatlarında "levh-i mahv-isbat"[384] adındaki yaz-boz tahtası hükmündedir.

[383] **Hakkalyakîn**: Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

[384] Eşya ve hadiselerin yazılıp silindiği zaman levhası.

İşte hava unsuru, yalnız seslerin nakli vazifesinde, Allah'ın birliğinin zikredilen tecellisini ve hayret verici şeyleri gösterir, dalâletin ne kadar akıl dışı olduğunu ortaya koyar. Bunun gibi, havayı meydana getiren unsurların mühim vazifelerinden biri de, elektrik, çekme-itme kuvveti, ışık gibi başka şeylerin naklinde şaşırmadan, muntazaman, seslerin naklindeki vazifeyi görmesidir. Aynı zamanda, bütün bitki ve hayvanlara hava ve aşılama gibi hayat için lüzumlu şeyleri de tam bir intizamla yetiştirir. İlahî emir ve iradenin bir makamı olduğunu kesinlikle ispat eder; serseri tesadüfün, kör kuvvetin, sağır tabiatın, karışık, hedefsiz sebeplerin ve aciz, cansız, cahil maddelerin bu hava sayfasının yazılmasına, intizamına ve vazifelerine karışmasına hiçbir şekilde ihtimal ve imkân bulunmadığını aynelyakîn gösterir. Ben buna kesin kanaat getirdim. Her bir zerrenin ve her bir parçanın hal diliyle لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ve قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ dediğini bildim. Bu هُوَ anahtarı ile havanın maddî yönden bu hayret verici hususiyetlerini gördüğüm gibi, hava unsuru da bir هُوَ hükmüne geçerek misal[385] ve mânâ âlemine bir anahtar oldu.

[385] **Misal âlemi**: Maddî âlem ile ruhlar âlemi arasındaki geçiş yeri.

(Gerisi şimdilik yazdırılmadı. Herkese binlerce selam.)

On Dördüncü Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ كِتَابٌ أُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ[386]

[386] "Elif, Lâm, Râ. Bu öyle bir Kitaptır ki, ayetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış, tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Hakîm ve Habîr tarafından gönderilmiştir." (Hûd sûresi, 11/1)

Kur'an-ı Hakîm'in ve onun hakiki tefsircisi olan hadislerin bir kısım yüksek ve ulvî hakikatlerine çıkmak için, teslimiyeti ve itaati noksan kalblere yardım edecek basamaklar hükmünde, o hakikatlerin bazı misallerine işaret edeceğiz. Bu Söz'ün "hâtime"sinde[387] bir ibret dersi ve Cenâb-ı Hakk'ın inayetinin bir sırrı ifade edilecek. O hakikatlerden haşir ve kıyametin misalleri, Onuncu Söz'de, bilhassa Dokuzuncu Hakikat'inde zikredildiği için tekrara lüzum yoktur. Yalnız diğer hakikatlerden örnek olarak beş "mesele"yi söyleyeceğiz.

[387] **Hâtime:** Sonsöz.

[Beş Mesele]

Birincisi

Mesela: خَلَقَ السَّمٰاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ[388] "Gökleri ve yerleri altı günde yarattı" mealindeki ayet, belki bin veya elli bin sene gibi uzun bir zamandan ibaret olan Kur'an günlerine göre dünyanın ömrünün altı gün süreceğine işaret eder. Bu ayetin yüce hakikati hakkında bir kanaat vermek için, birer gün hükmündeki her bir asırda, her bir senede, her bir günde Fâtır-ı Zülcelâl'in yarattığı akıp giden âlemleri, seyyar kâinatları, geçici dünyaları gözlere gösteriyoruz. Evet, tıpkı insanlar gibi, dünyalar da birer misafirdir. Âlem, her mevsim Zât-ı Zülcelâl'in emriyle dolar, boşalır.

[388] "Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadîd sûresi, 57/4)

İkincisi

Mesela:

وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[389] وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ[390] لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[391]

[389] "Hâsılı, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta bulunmasın." (En'âm sûresi, 6/59)

[390] "Velhasıl her şeyi apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biziz." (Yâsîn sûresi, 36/12)

[391] "O (gaybları bilen) öyle bir zâttır ki, O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki, her şeyi açıklayan Kitapta (Levh-i Mahfûz'da) bulunmasın." (Sebe sûresi, 34/3)

gibi ayetlerin ifade ettiği, "Her şey, her haliyle, var olmadan önce, var olduktan sonra ve yokluğa gitmesinin ardından, yazılıdır, yazılır ve yazılıyor." mânâsındaki yüce hakikat hakkında bir kanaat vermek için Nakkaş-ı Zülcelâl'in, yeryüzü sayfasında her mevsim, bilhassa her baharda değiştirdiği sayısız muntazam varlığın fihristini, hayat programını, hareket kanunlarını onların çekirdeklerinde, tohumlarında, köklerinde manevî bir surette sakladığını… Onlar yok olduktan sonra meyvelerinde, basit tohumcuklarında kader kalemiyle, manevî bir tarzda aynen yazdığını… Hatta her geçici baharda, yaş-kuru ne varsa hepsini, sınırlı zerrecikler ve kemikler hükmündeki tohumlarda, kuru odunlarda tam bir intizam ile muhafaza ettiğini, gören gözlere gösteriyoruz. Âdeta her bir bahar, bir tek çiçek gibi, gayet muntazam ve ölçülü olarak, yeryüzüne Cemil ve Celil bir Zât'ın eliyle takılıp koparılıyor, konulup kaldırılıyor. Hakikat böyleyken, kader kaleminin sayfası olan Levh-i Mahfuz'un yalnızca bir tecellisi, Cenâb-ı Hakk'ın sanatının fihristi hükmündeki, gafillerin tabiat dedikleri bu yaratılış kitabını, bu sanat nakşını, başkasının filli olan bu hikmet planını, tesir sahibi tabiat diyerek bir kaynak ve fail kabul etmek insanın en tuhaf aldanışlarındandır.

أَيْنَ الثَّرٰى مِنَ الثُّرَيَّا[392] Hakikat nerede, gafillerin anlayışları nerede!

[392] "Yer nerde, Süreyya nerde!"

Üçüncüsü

Mesela, sadece hakikati haber veren, doğru sözlü Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselam)*, arşı taşıyan, yerlerin ve göklerin vazifeli

meleklerini ve başka bazı melekleri, kırk bin başlı, her bir başlarında kırk bin dil bulunan ve her bir dilleriyle kırk bin tarzda tesbihat yapan[393] varlıklar olarak tasvir ediyor; kulluklarının kusursuzluğunu, kuşatıcılığını ve enginliğini bildiriyor. Bu hakikate ulaşmak için şuna dikkat et: Zât-ı Zülcelâl,

[393] Bkz. et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân* 15/156; Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/547, 740, 742, 747, 3/868; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 3/62; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* 8/402; el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr* 2/82. Arşı taşımakla vazifeli meleklerin tesbihleriyle ilgili ayrıca Bkz. Müslim, *selâm* 124; Tirmizî, *tefsîru sûre* (34) 3; Müsned 1/218.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ[394]

[394] "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ[395]

[395] "Biz (sabah akşam) kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine boyun eğdirmiştik." (Sâd sûresi, 38/18)

إِنَّا عَرَضْنَا الأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ[396]

[396] "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik." (Ahzâb sûresi, 33/72)

gibi ayetlerle, en büyük ve küllî varlığın dahi kendi enginliğine ve büyüklüğüne uygun bir tarzda tesbihat yaptığını gösteriyor ve öyle de görünüyor. Evet, Allah'ı tesbih eden şu gök denizinin tesbih kelimeleri güneş, ay ve yıldızlar olduğu gibi; O'nu tesbih ve O'na hamd eden o denizdeki şu dünya gemisinin de hamd kelimeleri hayvanlar, bitkiler ve ağaçlardır. Demek, her bir ağacın, her bir yıldızın küçük birer tesbihatı bulunduğu gibi, yeryüzünün ve yeryüzündeki her bir kıtanın, her bir dağın, derenin, karaların, denizlerin ve göklerin her bir katının, her bir burcunun da küllî birer tesbihi vardır. Elbette, binlerce başı olan şu yeryüzünün, her başında yüz binlerce dil bulunan ve her dilinde yüz bin türlü tesbihat çiçeklerini, hamd meyvelerini misal âleminde[397] tercümanlık edip gösterecek, ruhlar âleminde temsil ve ilan edecek, ona göre vazifeli bir meleği vardır.

[397] Maddî âlem ile ruhlar âlemi arasında geçiş âlemi.

Evet, çok sayıda varlık bir cemaat meydana getirse, bir şahs-ı manevîleri olur. Eğer o topluluk birleşip kaynaşsa, onu temsil edecek bir şahs-ı manevîsi, bir nevi ruhu ve tesbih vazifesini gören vazifeli bir meleği bulunacaktır. İşte, misal olarak bu Barla ağzının, şu dağ dilinin muazzam bir kelimesi olan, odamızın önündeki çınar ağacına bak: Bu ağacın şu üç büyük dalının her birinde kaç yüz dalın dilleri var, gör! Her dilde kaç yüz ölçülü ve muntazam meyve kelimesi ve her meyvede kaç yüz kanatlı, ölçülü tohumcuk harfi olduğuna dikkat et! Hepsinin كُنْ فَيَكُونُ[398] emrinin sahibi Sâni-i Zülcelâl'i ne kadar beliğ bir şekilde övdüklerini, güzel, açık ve düzgün bir dille tesbih ettiklerini işitiyor, görüyorsun. Aynen bunun gibi, vazifeli meleği de mânâ âleminde ona göre çeşitli dillerle şu ağacın tesbihatını temsil eder. Hikmetin gereği budur.

[398] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü'min sûresi, 40/68)

Dördüncüsü

Mesela,

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[399]

[399] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/82)

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ[400]

[400] "Kıyametin kopması ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa) bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ[401]

[401] "Biz insana şahdamarından daha yakınız." (Kaf sûresi, 50/16)

تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ[402]

[402] "Melekler ve Rûh, O'nun arşına, miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

gibi ayetlerin ifade ettiği yüce hakikate bak! Kadir-i Mutlak eşyayı o derece kolay, süratle, vasıtasız ve doğrudan yaratır ki, her şeyi yalnız bir emirle var etmiş gibi görünür, öyle anlaşılır. Hem o sınırsız kudret sahibi Sâni, sanatla yarattığı varlıklara son derece yakın olduğu halde, onlar Yaratıcılarından sonsuz derecede uzaktır. Yine o Zât nihayetsiz büyüklüğüyle beraber, gayet küçük ve basit işleri dahi ihmal etmeden düzenler ve benzersiz sanatının dışında bırakmaz. Kâinatta görülen mutlak kolaylık içindeki mükemmel düzen, işte bu Kur'an hakikatinin varlığına şahitlik ettiği gibi, şu temsil de onun hikmet sırrını gösteriyor:

Mesela, وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[403] Sâni-i Zülcelâl'in güzel isimlerinden Nur isminin kesif bir aynası hükmündeki güneşin, O'nun emri ve itaat ettirmesiyle gördüğü vazifeler, şu hakikati anlamayı kolaylaştırır. Şöyle ki:

[403] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

Güneş yüksekliğiyle beraber bütün şeffaf ve parlak şeylere son derece yakın, hatta onlara kendilerinden daha yakın olduğu, tecellisiyle, ışığıyla ve tasarrufa benzer pek çok sıfatıyla onlara tesir ettiği halde, o şeffaf şeyler güneşten binlerce sene uzaktır. Hiçbir şekilde ona tesir edemez, yakınlık iddiasında bulunamazlar.

Hem güneş, her bir şeffaf zerreye tesir eder. Hatta ışığı nereye ulaşmışsa orada hazır ve nâzır gibidir; bu, o zerrenin kabiliyetine ve rengine göre güneşin aksinin ve bir çeşit suretinin görünmesiyle anlaşılır.

Hem güneşin ulaştığı ve nüfuz ettiği daire, parlaklığının kuvveti ölçüsünde genişler. Muazzam parlaklığındandır ki, en ufak şeyler bile ondan gizlenip kaçamaz. Demek, onun her şeyi kuşatan büyüklüğü, nuraniyet sırrıyla, basit ve ufak şeyleri de dışarıda bırakmaz; bilakis, dairesine alır. Hem farz-ı muhal, güneşin tecellilerinin ve vazifesinin kendi iradesiyle olduğunu kabul etsek, o derece kolaylık, sürat ve enginlik içinde, zerreden, damladan ve denizin yüzünden gezegenlere kadar Allah'ın izniyle öyle işler görür ki, onun şu geniş icraatı ancak has bir emirle yaptığı düşünülebilir. Zerre ile gezegen, o Zât'ın emri karşısında eşittir. Güneş, denizin yüzüne verdiği ışığı ve bereketi, kabiliyetine göre zerreye de kusursuz bir intizamla verir.

İşte, gök denizinin yüzünde parlak bir kabarcık ve Kadir-i Mutlak'ın Nur isminin cilvesine kesif bir aynacık olan güneşin, açıkça, şu hakikatin üç esasının misallerini gösterdiğini görüyoruz. Elbette, güneşin ışığı ve sıcaklığı, kendi ilmi ve kudreti yanında toprak gibi kesif kalan, "Nuru'n-nur, Münevviru'n-nur, Mukaddiru'n-nur"[404] olan Zât-ı Zülcelâl, ilim ve kudretiyle her şeye sonsuz yakınlıktadır, her yerde hazır ve nâzırdır; varlıklar ise O'ndan çok uzaktır. Bu işleri o kadar zahmetsiz, doğrudan ve kolaylıkla yapar ki, hepsinin yalnız bir tek emrin sürati ve kolaylığı ile gerçekleştiği anlaşılır. Hem küçük-büyük hiçbir şey O'nun kudret dairesinin dışında kalmaz; büyüklüğü her şeyi kuşatır. İşte bütün bunlara gözümüzle görmüş gibi şüphesiz bir imanla inanırız ve inanmak gerekir.

[404] Nurların nuru, bütün nurlar kendisinden feyiz alan, bütün nurları aydınlatan, miktarlarını takdir eden Cenâb-ı Hak.

BEŞİNCİSİ

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمٰاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهٖ[405] ayetinden tut,

[405] "Ama onlar, Allah'ın kudret ve azametini hakkıyla takdir edemediler, O'na lâyık tazimi göstermediler. Halbuki bütün bir dünya kıyamet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ[406] ayetine kadar;

[406] "Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler)." (Enfâl sûresi, 8/24)

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ[407] ayetinden,

[407] "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun mutlak tasarrufundadır." (Zümer sûresi, 39/62)

يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ[408] ayetine kadar;

[408] "(Bilmiyorlar mı ki Allah) onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da?" (Bakara sûresi, 2/77; Hûd sûresi, 11/5; Nahl sûresi, 16/23)

خَلَقَ السَّمٰاوَاتِ وَالْأَرْضَ[409] ayetinden,

[409] "Gökleri ve yeri yaratan..." (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/7; İbrahim sûresi, 14/19, 32; Nahl sûresi, 16/3; İsrâ sûresi, 17/99;

Furkan sûresi, 25/59; Neml sûresi, 27/60; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/22; Secde sûresi, 32/4; Yâsîn sûresi, 36/81; Zümer sûresi, 39/5, 38; Zuhruf sûresi, 43/9; Ahkaf sûresi, 46/33; Hadîd sûresi, 57/4; Teğâbün sûresi, 64/3)

[410] وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ayetine kadar;

[410] "Sizi de yaptığınız şeyleri de yaratan Yüce Allah'tır." (Sâffât sûresi, 37/96).

[411] مَا شَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ ayetinden,

[411] "Maşallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış! O'ndan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur." (Kehf sûresi, 18/39)

[412] وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ ayetine kadar…

[412] "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz." (Dehr sûresi, 76/30)

Rubûbiyetinin ihtişamı ve ulûhiyetinin yüceliği her yeri kuşatmış olan Ezel ve Ebed Sultanı'nın, şu aciz, sonsuz derecede zayıf, fakir, muhtaç ve yalnız sınırlı bir iradeye sahip, bir şey var etmeye kabiliyeti bulunmayan ve kendi gayretiyle elde edebileceği şeyler çok az olan insanoğluna karşı Kur'an'daki şiddetli şikâyetlerinin, ağır tehditlerinin ve müthiş korkutmalarının[413] hikmeti nedir? Bu nasıl izah edilebilir?

[413] Bkz. Bakara sûresi, 2/39, 161, 257; Âl-i İmran sûresi, 3/4, 10, 12, 56, 90, 91, 116; Nisâ sûresi, 4/56, 168; Mâide sûresi, 5/10, 36, 73 ...

Bu sorunun cevabı olan derin ve yüksek hakikati anlamak için şu iki temsile bak:

Birinci Temsil: Mesela, içinde sanatla yaratılmış sayısız meyveli ve çiçekli varlığın bulunduğu şahane bir bağ ve ona bakmak için tayin edilmiş pek çok hizmetkâr olsun. Bir hizmetkâr da yalnız o bağa yayılacak ve içilecek suyun yatağındaki deliğin kapağını açmakla vazifeli bulunsun. Eğer o hizmetkâr tembellik edip deliğin kapağını açmazsa bağ geç yeşerir veyahut kurur. O zaman, Hâlık'ın Rabbanî sanatının, bağın sahibi sultanın saltanatına yakışır nezaretinin ve o bağa kusursuzca hizmet eden ışık, hava ve toprağın yanı sıra, diğer bütün hizmetçilerin de o sersemden şikâyete hakkı olur. Çünkü o, hepsinin hizmetlerini neticesiz bırakmış veya onlara zarar vermiştir.

İkinci Temsil: Mesela, bir sultanın büyük bir gemisinde, basit bir adam küçük vazifesini terk etmekle gemideki bütün çalışanların hizmetlerinin neticesine zarar verdiğinden ve bazen o hizmetleri mahvettiğinden, geminin sahibi, gemideki bütün vazifeliler adına o adamdan şiddetle şikâyet eder. Kusurlu adam ise, "Ben basit bir adamım, önemsiz ihmalim yüzünden bu şiddeti hak etmiyorum." diyemez. Çünkü tek bir şeyin yokluğu, pek çok şeyin olmamasına yol açabilir. Halbuki varlık kendi kıymetince netice verir. Çünkü bir şeyin varlığı, bütün şartların ve sebeplerin varlığına bağlıdır. O şeyin yokluğu, ortadan kalkması ise tek bir şartın yokluğuyla veya ortadan kalkmasıyla gerçekleşebilir, o şey netice itibarı ile yok olur. Bu yüzden, "Tahrip, tamirden çok daha kolaydır." sözü, herkesçe bilinen bir kaide hükmüne geçmiştir. Madem küfrün ve dalâletin, azgınlığın ve isyanın esası inkârdır, rettir, terktir ve kabulün yokluğudur. Bunlar görünüşte ne kadar müspet ve var olsa da hakikatte yoktur. Öyleyse küfür, her şeye tesir eden bir cinayettir. Bütün varlıkların amellerinin neticelerine zarar verdiği gibi, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin cemâl tecellilerine perde çeker.

İşte bu sonsuz şikâyete hakkı olan varlıklar adına onların Sultan'ı, şu asi insandan şiddetle şikâyet eder ve bu, hikmetin gereği ve ta kendisidir. O asi, şiddetli tehditleri ve dehşetli korkutmaları elbette, şüphesiz hak eder.

Hâtime[414]

[414] Sonsöz.

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَمَا الْحَيٰاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ[415]

[415] "Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir." (Âl-i İmran sûresi, 3/185)

Gafil kafaya bir tokmak ve bir ibret dersi

Ey gaflete dalıp, bu dünya hayatını tatlı görüp, ahireti unutup dünyaya talip olan bedbaht nefsim! Neye benzediğini bilir misin? Deve kuşuna... Avcıyı görür fakat uçamaz; avcı onu görmesin diye başını kuma sokar, koca gövdesi dışarıda kalır. Avcı onu görür, fakat o gözünü kuma soktuğu için avcıyı görmez.

Ey nefis! Şu temsile bak ve gözünü dünyaya dikmenin aziz bir lezzeti nasıl acı veren bir eleme çevirdiğini gör!

Mesela: Bu köyde (yani Barla'da) yaşayan iki adam olsun. Onlardan birinin dostlarının yüzde doksan dokuzu İstanbul'a gitmiş, orada güzelce yaşıyorlar. İçlerinden yalnız o burada kalmış. Bir gün o da gidecek. Bu yüzden o adam İstanbul'a gitmeye arzu duyar, orayı düşünür, dostlarına kavuşmak ister. Ona, "Haydi oraya git!" dendiği vakit sevinip gülerek gider. İkinci adamın da dostlarının yüzde doksan dokuzu buradan gitmiş. Fakat bir kısmı ölmüş, bir kısmını da kimse bir daha görmemiş. Adam, o dostlarının da perişan olduğunu zanneder. Giden dostlarının yerine yalnız bir misafire bağlanıp teselli bulmak, ayrılık elemini onunla gidermek ister.

İşte ey nefis! Başta Habibullah *(aleyhissalâtü vesselam)* olmak üzere, bütün dostların kabrin öbür tarafındadır. Burada kalan bir-iki dostun da gidiyor. Ölümden ürküp, kabirden korkup başını çevirme! Kabre mertçe bak, ne talep ediyor, dinle! Ölümün yüzüne erkekçesine gül, ne istiyor, anla! Sakın gafil olup temsildeki ikinci adama benzeme!

Ey nefsim! "Zaman değişti, asır başkalaştı, artık herkes dünyaya dalmış, hayata tapıyor. Herkes geçim derdiyle sarhoş." deme! Çünkü ölüm

değişmiyor. Ayrılık, bekâya dönmüyor. İnsanın aczi ve fakrı bitmiyor; artıyor. Yolculuğu kesilmiyor, sürat kazanıyor.

Hem, "Ben de herkes gibiyim." deme! Çünkü herkes sana ancak kabir kapısına kadar arkadaşlık edebilir. Herkesle musibette beraber olma tesellisi ise kabrin öbür tarafında pek temelsizdir. Hem kendini başıboş zannetme! Zira şu dünya misafirhanesine hikmet penceresinden baksan, düzensiz, gayesiz hiçbir şey göremezsin. Sen nasıl başıboş, gayesiz kalabilirsin! Deprem gibi yeryüzü hadiseleri, tesadüf oyuncağı değildir. Mesela: Yeryüzüne, birbiri içinde gayet muntazam ve nakışlı gömlekler gibi giydirilmiş bitki ve hayvan türleri baştan aşağı gayelerle, hikmetlerle donatılmıştır. Ve yerküre gayet yüce gayeler içinde kusursuz bir intizam ile meczup mevlevî gibi döner. Bunları gördüğün ve bildiğin halde, nasıl olur da –bir inkârcının yaptığı gibi– dünyanın, insanoğlunda, bilhassa müminlerde- beğenmediği bir kısım gaflet tavırlarına karşı manevî ağırlığından omuz silkmesine benzer deprem gibi[416] HAŞİYE hadiseleri gayesiz, tesadüfî zannedersin! Böyle yapanlar, o musibeti yaşayanların elîm zayiatını sebepsiz, boşu boşuna olmuş gösterip onları müthiş bir ümitsizliğe düşürürler. Hem büyük bir hata hem de büyük bir zulüm işlerler.

[416] HAŞİYE İzmir depremi münasebetiyle yazılmıştır.

Öyle hadiseler, Hakîm ve Rahîm bir Zât'ın emriyle müminlerin fâni malını sadaka hükmüne çevirip bâkileştirir ve nimetlere karşı nankörlükten gelen günahlara kefarettir.

Bir gün gelecek, şu itaatkâr yerküre, yüzünün süsü olan insanlığın eserlerini şirke bulaşmış ve şükürsüz görüp çirkin bulacak. İşte o zaman Hâlık'ın emriyle büyük bir deprem bütün yüzünü siler, temizler. Yeryüzü Allah'ın emriyle O'na ortak koşanları cehenneme döker, şükredenlere "Haydi, Cennet'e buyrun!" der.

On Dördüncü Söz'ün Zeyli[417]

[417] **Zeyl:** İlave.

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۝ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۝ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحٰى لَهَا ۝ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ۝ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ[418]

[418] "Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman… Ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman… İnsan şaşkın şaşkın: 'Ne oluyor buna!' dediği zaman… İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana durur, yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur." (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

Şu sûre, yeryüzünün, hareketlerinde ve depremlerde vahye ve ilhama mazhar olarak bir emir altında hareket ettiğini, bazen de titrediğini kesin bir şekilde bildiriyor.

(Şimdiki deprem münasebetiyle[419] sorulan altı-yedi kısa sorunun cevapları, manevî ve mühim bir taraftan yine manevî ihtar yardımıyla kalbe geldi. Kaç defa etraflıca yazmaya niyet ettiysem de izin verilmedi. Yalnız özetle, kısaca yazılacak.)

[419] 1939'da meydana gelen İzmir ve Erzincan depremleri.

Birinci Soru: Bu büyük depremin, maddî felâketinden daha elem verici, manevî bir musibeti olarak, devam edeceğinden gelen korku ve ümitsizlik, halkın büyük kısmının memleketin birçok yerinde gece istirahatını ortadan kaldırdı, onlara dehşetli bir sıkıntı verdi. Bunun sebebi nedir?

Manevî taraftan gelen cevap: Ramazan-ı şerifte, teravih vakti bu mübarek İslam merkezinin her köşesinde, hevesleri tahrik eden şarkıların neşe ve sevinçle, sarhoşçasına ve bazen kızların sesiyle radyodan cazibeli bir şekilde dinletilmesi bu korku azabını netice verdi.

İkinci Soru: Bu semavî tokat niçin gayrimüslimlerin memleketlerine gelmiyor da bu biçare Müslümanlara iniyor?

Cevap: Büyük hataların ve cinayetlerin cezası ertelenerek büyük merkezlerde, küçücük suçlarınki ise hemen küçük merkezlerde verilir. Aynen bunun gibi, mühim bir hikmete binaen, kâfirlerin cinayetlerinin büyük kısmı mahşerdeki büyük mahkemeye bırakılıyor. Müminlerin hatalarının cezası ise kısmen bu dünyada veriliyor.[420] HAŞİYE

[420] HAŞİYE Hem Ruslar gibi olanlar, hükmü ortadan kalkmış ve tahrif edilmiş bir dini terk etmekle, hak, ebedî ve hükmü süren bir dine ihanet etmek derecesinde gayretullaha dokunmadıklarından, yerküre şimdilik onları bırakıp bunlara hiddet ediyor.

Üçüncü Soru: Bazı şahısların hatası yüzünden gelen bu musibetin memlekette bir derece umumi hal almasının sebebi nedir?

Cevap: Umumi musibet, çoğunluğun hatasından ileri gelmesi yönüyle, insanların büyük kısmının o zalim şahısların icraatına fiilen veya onu lüzumlu sayarak veyahut onların tarafında yer alarak mânen katıldığını gösterir. Bu da umumi musibete sebebiyet vermiştir.

Dördüncü Soru: Madem bu deprem musibeti, hataların neticesi ve günahlara kefarettir. Masum ve hatasız insanların o musibetin içinde zarar görmesinin hikmeti nedir? Allah'ın adaleti buna nasıl müsaade eder?

Yine manevî taraftan gelen cevap: Bu mesele kader sırrıyla alâkalı olduğu için cevabını *Kader Risalesi*'ne havale edip burada yalnız şu kadarını söyleyelim:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً[421] Yani: "Bir belâdan, bir musibetten çekininiz ki, geldiği vakit zalimlere mahsus kalmaz, masumları da yakar."

[421] Enfâl sûresi, 8/25.

Bu ayetin sırrı şudur: Dünya bir tecrübe ve imtihan meydanıdır, teklif ve cihad yurdudur. İmtihan ve teklif, hakikatlerin perdeli kalmasını, müsabaka ve cihad ile Ebûbekirlerin alâ-yı illiyyîne, yani yücelerin yücesi olan mertebeye çıkmasını, Ebûcehillerin ise esfel-i safilîne, yani aşağıların aşağısı seviyeye düşmesini gerektirir. Eğer masumlar böyle musibetlerde zarar görmeseydi, Ebûcehiller aynen Ebûbekirler gibi teslim olacak, Allah

yolunda cihad ve nefisle mücadele ederek manen yükselme kapısı kapanacak ve teklif sırrı bozulacaktı.

Madem mazlumun zalimle beraber musibete düşmesi, Cenâb-ı Hakk'ın hikmetinin gereğidir. Acaba o biçare mazlumların rahmet ve adaletten hisseleri nedir?

Bu soruya cevaben denildi ki: O musibetteki gazap ve hiddet içinde onlara bir rahmet cilvesi var. Çünkü o masumların fâni malları, kendileri hakkında sadaka olup bâki bir mal hükmüne geçtiği gibi, fâni hayatları da bir nevi şehitlikle onlara bâki bir hayatı kazandırır. Nispeten az, geçici bir sıkıntı ve azaptan, büyük ve daimî bir kazanç elde etmeyi sağlayan bu deprem, onlar hakkında gazap içinde bir rahmettir.

Beşinci Soru: Âdil ve Rahîm, Kadir ve Hakîm Cenâb-ı Hak, neden hususi hatalara hususi ceza vermeyip koca bir musibeti insanların başına musallat eder? Bu, O'nun rahmetinin güzelliğine ve kudretinin enginliğine nasıl uygun düşer?

Cevap: Kadîr-i Zülcelâl, yeryüzündeki her bir unsura pek çok vazife vermiştir ve her bir vazifede çok netice saklar. Bir unsurun bir tek vazifesinde, bir tek netice çirkin, şer ve musibet olsa da, diğer güzel neticeler, o neticeyi de güzelleştirir. Eğer o tek çirkin neticenin ortaya çıkmaması için, insana karşı hiddete gelmiş o unsur vazifesinden men edilse; o vakit o güzel neticeler sayısınca hayır terk edilmiş ve lüzumlu bir hayrı yapmamak şer hükmüne geçtiğinden, o hayırlar miktarınca şer işlenmiş olur. Bu ise bir tek şer gelmesin diye işlenen gayet çirkin, hikmete ve hakikate zıt bir kusurdur. Kudret, hikmet ve hakikat, kusurdan uzaktır, yücedir.

Madem insanın bazı hataları (toprak, hava, su gibi) unsurları ve yeryüzünü hiddete getirecek derecede büyük bir isyan ve pek çok varlığı hor görerek onların hukukuna yapılmış bir tecavüzdür. Elbette, o cinayetin fevkalâde çirkinliğini göstermek için, koca bir unsura, çok geniş vazifesi içinde

“Onları terbiye et!” diye emir verilmesi, hikmetin gereği ve ta kendisidir, adalettir ve mazlumlara rahmettir.

Altıncı Soru: Gafiller, depremin yeraltındaki madenlerde meydana gelen değişimlerin neticesi olduğunu söyleyip yayarak, ona âdeta tesadüfî, tabiî ve maksatsız bir hadiseymiş gibi bakarlar. Bu hadisenin manevî sebeplerini ve neticelerini görmezler ki uyansınlar. Onların dayandığı noktanın bir hakikati var mıdır?

Cevap: Dalâletten başka hiçbir hakikati yoktur. Çünkü her sene elli milyondan fazla nakışlı, muntazam gömleği giyen ve değiştiren yeryüzündeki binlerce canlı türünden sadece biri olan, mesela sineklerden bir tekinin yüzlerce uzvundan biri olan kanadını, Cenâb-ı Hak kasd, irade ve hikmet cilvesine mazhar kılar, ona lâkayt kalmaz, onu başıboş bırakmaz. Bu da gösteriyor ki, sayısız şuur sahibi varlığın beşiği, anası, yuvası ve koruyucusu olan koca yeryüzünde yalnızca mühim işler ve haller değil, – küçük olsun, büyük olsun- hiçbir şey O’nun iradesi ve kasdı dışında değildir. Fakat Kadir-i Mutlak, hikmetinin gereği olarak, görünen sebepleri icraatına perde yapar. Depremi dilediği vakit bazen bir maden yatağına harekete geçmesini emrederek onu ateşler. Yani deprem, madenlerdeki değişimler neticesinde de olsa, yine Cenâb-ı Hakk’ın emri ve hikmetiyle meydana gelir; başka türlü olamaz.

Mesela, bir adam tüfekle birini vursa, vuran adamı yok sayıp yalnız fişekteki barutun ateş almasına bakarak biçare maktulün hukukunu büsbütün çiğnemek, ne derece akılsızlık ve divaneliktir. Aynen öyle de, Kadîr-i Zülcelâl’in itaatkâr bir memuru, hatta bir gemisi, göklerde süzülen bir misafirhanesi olan yeryüzüne verilen, “Gaflet ve azgınlık yolundakileri uyandırmak için gövdende bulunan, hikmet ve irade ile saklanmış bombayı ateşle!” şeklindeki Rabbanî emri unutmak ve tabiata sapmak, ahmaklığın en çirkinidir.

Altıncı Soruyu Tamamlayan Bir Haşiye:

Dalâlet yolundakiler ve dinsizler, menfaatlerini korumak ve müminlerin uyanışına karşı koyup mâni olmak için o kadar garip bir inat ve hayret verici bir ahmaklık gösterirler ki, insanı insan olduğuna pişman ederler.

Mesela, bu son zamanlarda insanoğlunun bir derece umumi hal alan zulümlü, karanlık isyanlarına kâinat ve yeryüzündeki bütün unsurlar kızdığından, yerlerin ve göklerin Hâlık'ı da, yalnız hususi bir rubûbiyet ile değil, belki bütün kâinatın, âlemlerin Rabbi ve Hâkim'i olması itibarı ile, kuşatıcı ve geniş bir tecelliyle kâinatın bütününde ve rubûbiyetinin küllî dairesinde insanlığı uyandırmak, dehşetli azgınlığından vazgeçirmek ve tanımak istemediği Zât'ını ona tanıtmak istedi. Bunun için benzersiz, kesilmeyen bir su, hava ve elektrikten deprem, fırtına ve dünya savaşı gibi umumi, dehşetli afetleri insanın yüzüne çarptı. Bununla hikmetini, kudretini, adaletini, kayyûmiyetini,[422] iradesini ve hâkimiyetini pek açık bir şekilde gösterdi. Böyle olduğu halde, insan suretindeki bir kısım ahmak şeytanlar, o küllî, Rabbanî işaretlere ve ilahî terbiye ediciliğe akılsızca bir inatla karşılık verip, "Deprem, tabiatın eseridir, bir madenin patlamasıdır, tesadüfîdir. Güneşin sıcaklığının elektrikle çarpmasıdır ki, Amerika'da bütün makineleri beş saat durdurmuş ve Kastamonu semâlarında havayı kızıllaştırmış, ona yangın sureti vermiştir." diyerek mânâsız, saçma sözler söylüyorlar.

[422] Cenâb-ı Hakk'ın daimî varlığı, kaim oluşu, her şeyi ayakta tutması.

Dalâletten ileri gelen sınırsız bir cehalet ve dinsizlikten doğan çirkin bir inat yüzünden, sebeplerin yalnız birer bahane, birer perde olduğunu bilmiyorlar. Dağ gibi bir çam ağacının var olması için lüzumlu her şeyi dokumak ve yetiştirmek, bir köy büyüklüğünde yüz fabrika ve tezgâh gerektirirken, onun küçücük çekirdeğini gösterir ve "İşte şu ağaç bundan çıkmıştır." diyerek Sâni'in o çam ağacındaki binlerce mucizesini inkâr edercesine görünüşteki bazı sebepleri ileri sürerler. Hâlık'ın iradesi ve hikmetiyle işleyen pek büyük rubûbiyetinin icraatını hiçe indirirler. Bazen gayet derin, bilinmez ve çok mühim, binlerce yönüyle hikmet taşıyan bir hakikate ilmî

bir isim takarlar. Güya o isimle o hakikatin mahiyeti anlaşılır, basitleşir, hikmetsiz ve mânâsız hale gelir!

İşte gel, akılsızlığın ve ahmaklığın sınırsız derecelerine bak ki: Yüzlerce sayfa ile tarif edilse ve hikmetleri anlatılsa tam mânâsıyla ancak bilinecek olan derin, geniş ve meçhul bir hakikate bir isim takar, malûm bir şey gibi, "Bu, budur." derler. Mesela, güneşin bir hususiyeti, elektrikle çarpmasıdır. O ahmaklar rubûbiyetin hususi ve kasdî bir hadisesini küllî, geniş bir iradenin ve bir varlık türüne ait hâkimiyetin unvanları olan ve "âdetullah" denilen yaratılış kanunlarının sadece birine bağlarlar. Böylece iradeden bağını keser, sonra onu tutup tesadüfe ve tabiata havale ederler. Bu şekilde Ebûcehil'den kat kat fazla bir cehalet gösterirler. Bir askerin veya bir taburun savaştaki zaferini askerî düzene ve kanuna dayandırıp o zaferi kumandanla, padişahla, hükümetle ve harekât taktiğiyle alâkasız görür gibi, asi birer divane olurlar.

Hem mesela, meyveli bir ağacın bir çekirdekten yaratılması gibi, mucizeler gösteren bir usta, tırnak kadar bir odun parçasından, yüz okka[423] çeşitli yiyecek, yüz arşın[424] farklı kumaş yapsa; bir adam da o odun parçasını gösterip, "Bu işler, tabiî ve tesadüfî olarak bundan meydana gelmiştir." dese… O ustanın harika sanatını, hünerlerini hiçe indirse, bu ne derece bir ahmaklıktır. Aynen öyle de...

[423] 1,283 gramlık ağırlık ölçüsü.

[424] 68 cm. uzunluğundaki ölçü birimi.

Yedinci Soru: Şu yeryüzü hadisesinin (depremin), bu memleketin Müslümanlarına bakması ve onları hedef alması nasıl anlaşılmalı ve neden bu hadise daha çok Erzincan ve İzmir taraflarında görülüyor?

Cevap: Bu hadisenin hem şiddetli kışta, hem karanlık gecede, hem dehşetli soğukta gelmesi, hem ramazana gereken hürmeti göstermeyen bu memlekete mahsus olması ve tahribatından uyanmadıkları için gafilleri hafifçe uyandırmak maksadıyla devam etmesi gibi pek çok emare ve işaretle, deprem müminleri hedef alıp onları namaza ve duaya uyandırmak için sarsıyor ve yeryüzünün kendisi de titriyor.

Biçare Erzincan gibi yerleri daha çok sarsmasının iki sebebi var:

Birincisi: Halkının hataları az olduğu için oranın temizlenmesine acele edildi.

İkincisi: O gibi yerlerde imanı ve İslamiyet'i koruyan kuvvetli ve hakikatli insanların biraz veya tam mağlup olmasını fırsat bilen dinsizler, tesirli bir faaliyet merkezi kurdukları için ilk önce oraların tokatlanmış olması ihtimali var.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللّٰهُ[425]

[425] "Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir." Bu ifade, Neml sûresi, 27/65. ayetinin kısaltılmış halidir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[426]

[426] "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara sûresi, 2/32)

On Beşinci Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ[427]

[427] "Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptık." (Mülk sûresi, 67/5)

Ey astronominin ruhsuz meseleleriyle zihni darlaşan, aklı gözüne inen ve şu ayetin muazzam sırrını o sıkışmış zihnine sığdıramayan mektepli efendi! Şu ayetin semâsına yedi basamaklı bir merdivenle çıkılabilir. Gel, beraber çıkacağız!

Birinci Basamak

Hakikat ve hikmet, yeryüzü gibi göklerin de kendine yaraşır sakinlerinin bulunmasını ister. Dinde, o cinsten çeşitli varlıklar, "melekler ve ruhanîler" diye isimlendirilir.

Evet, hakikat bunu gerektirir. Zira yeryüzünün küçüklüğü ve maddî olarak kıymetsizliğiyle beraber, canlı ve şuur sahibi varlıklarla doldurulması ve ara sıra boşaltılıp yeniden şenlendirilmesi, şu muhteşem burçlara sahip, ziynetli köşkler hükmündeki göklerin de şuur ve idrak sahibi varlıklarla dolu olduğuna işaret eder, belki bunu açıkça gösterir. Onlar da insanlar ve cinler gibi, şu âlem sarayının seyircileri, kâinat kitabının mütalâacıları ve Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyet saltanatının ilancılarıdır. Çünkü O'nun, kâinatı hadde hesaba gelmez ziynetlerle, güzelliklerle, nakışlarla süsleyip donatması, açıkça, düşünen ve ona hayranlık duyan takdir edicilerin nazarlarını ister. Evet, güzellik elbette bir âşık ister. Yiyecek ise aç olana verilir. Halbuki insanlar ve cinler, şu sonu olmayan vazifenin, şu haşmetli nezaretin ve şu geniş dairedeki kulluğun milyonda birini ancak yapabilir. Demek, bu sayısız, çeşitli vazife ve ibadetler için sonsuz sayıda, cins cins melek ve ruhanî lâzımdır.

Bazı rivayetlerin işaretiyle ve âlemdeki düzenin hikmetiyle denilebilir ki, gezegenlerden yağmur damlacıklarına kadar bir kısım seyyar gök cisimleri,

bazı meleklerin bineğidir.[428] Allah'ın izniyle bunlara biner, şehadet âlemini seyredip gezerler. Hem denilebilir ki, hadiste "*tuyûrun hudrun*"[429] diye isimlendirilen cennet kuşlarından sineklere kadar bir kısım hayvanların cisimleri ruhanilerin bir cinsini taşır. Onlar, bu cisimlerin içine Cenâb-ı Hakk'ın emriyle girer, cismanî âlemi gezip o bedenlerdeki uzuvların, duyuların penceresinden maddî âlemdeki yaratılış mucizelerini seyrederler. Kesif topraktan ve bulanık sudan sürekli tatlı hayatı ve idrak sahibi nuranî varlıkları yaratan Hâlık'ın, elbette, ruha ve hayata münasip şu nur denizinden, hatta karanlık deryasından bir kısım şuur sahibi mahlûkları vardır. Hem de çok fazla vardır. Meleklerin ve ruhanîlerin varlığı, *Nokta* adlı bir risalemde[430] ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de iki kere iki dört eder derecesinde bir kesinlikle ispat edilmiştir. İstersen onlara müracaat et.

[428] Semânın her tarafında Allah'a secde için alnını koymuş bir melek bulunduğuna, dört parmak sığacak kadar boş bir yer olmadığına dair Bkz. Tirmizî, *zühd* 9; İbn Mâce, *zühd* 19. Ayrıca Allah Teâlâ'nın *(celle celâlüh)*, her bir damlasından bir melek yarattığı nehir için Bkz. Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/735.

[429] "Yeşil kuşlar" (Bkz. Müslim, *imâre* 121; Tirmizî, *tefsîru sûre (3)* 19; Ebû Dâvûd, *cihâd* 25).

[430] Nokta Risalesi, *Mesnevî-i Nûriye*'nin sonunda yer almaktadır.

İkinci Basamak

Yeryüzü ile gökler, aynı hükümetin iki şehri gibi birbiriyle alâkalıdır. Aralarında mühim irtibat ve alışverişler vardır. Yeryüzüne lâzım olan ışık, sıcaklık, bereket ve rahmet gibi şeyler gökten gelir, yani gönderilir. Vahye dayanan bütün semavî dinlerin ittifakı ve kalb gözüyle gördüklerine dayanan keşf ehli zâtların yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecedeki kesin, birbirini doğrulayan haberleriyle, melekler ve ruhlar gökten yere iniyor.[431]

[431] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/124; Hicr sûresi, 15/8; Kadir sûresi, 97/4.

Bundan, hisse yakın kesin bir sezgiyle bilinir ki, yeryüzü sakinlerinin de semâya çıkmaları için bir yol vardır. Evet, nasıl ki herkesin aklı, hayali ve bakışı her vakit göklere uzanabilir. Aynen öyle de, peygamberlerin ve velilerin ağırlıklarını bırakan veya ölmüşlerin bedenlerinden sıyrılan

ruhları, Allah'ın izniyle oraya gider. Madem hafiflik ve letafet bulanlar oraya gidiyor, elbette maddeden arınmış misalî birer beden giyen, ruhlar gibi hafif ve latif bir kısım yeryüzü ve hava sakinleri de semâya çıkabilir.

Üçüncü Basamak

Göklerin sessizliği ve sükûneti, daimî intizamı, genişliği ve nuraniliği; sakinlerinin, yeryüzü sakinleri gibi olmadığını gösterir. Oranın bütün ahalisi Allah'ın emirlerine uyar, ne emredilse onu yaparlar.[432] Orada izdiham ve münakaşayı gerektirecek bir sebep yoktur. Zira memleket geniş, orada bulunanların yaradılışı saf, temiz, kendileri masum, makamları sabittir. Fakat yeryüzünde zıtlar bir araya gelmiş, şerliler hayırlılara karışmış ve aralarında çekişmeler başlamış; o yüzden ihtilaflar ve sıkıntılar meydana gelmiştir. Bundan imtihan ve teklif sırrı, ondan da mânen yükselme ve alçalma ortaya çıkmıştır. Bu hakikatin hikmeti şudur:

[432] Bkz. Nahl sûresi, 16/49-50; Tahrîm sûresi, 66/6.

İnsan, yaratılış ağacının ucundaki meyvesidir. Malûmdur ki, bir şeyin meyvesi, onun köküne en uzak, en kapsamlı, en nazik ve en mühim kısmıdır.

İşte âlemin meyvesi olan insan da en kapsamlı, en benzersiz, en aciz, en zayıf ve en latif kudret mucizesidir. Bu yüzden, insanın beşiği ve meskeni olan yeryüzü, göklere nispeten maddî küçüklüğü ve kıymetsizliğiyle beraber, mânen ve sanatça bütün kâinatın kalbi, merkezi.. bütün sanat mucizelerinin sergisi.. Allah'ın isimlerinin bütün tecellilerinin mazharı, odak noktası.. sınırsız Rabbanî icraatın mahşeri ve aynası.. Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz yaratıcılığının, bilhassa bitki ve hayvanların sayısız küçük türlerinde görülen cömertçe icadın merkezi ve çarşısı.. pek geniş ahiret âlemlerindeki sanatlı eserlerin numunelerinin küçük ölçekte sergilendiği yer.. ebedî dokumaların süratle işleyen, bâki manzaraların hızla değişen tezgâhı ve aynen yapıldığı fabrikası.. ve daimî bahçelerin tohumcukları için süratle sümbüllenen dar ve geçici bir tarla, bir terbiye ocağı hükmündedir.

İşte bu manevî büyüklüğünden ve sanatça önemindendir ki, Kur'an-ı Hakîm, göklere nispeten büyük bir ağacın küçük meyvesine benzeyen yeryüzünü[433] bütün semâlara denk tutuyor. Onu bir kefeye, gökleri bir kefeye koyuyor. Tekrar tekrar رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[434] diyor.

[433] Evet, yeryüzü, küçüklüğüyle beraber, göklerle kıyaslanabilir. Çünkü nasıl daima akan bir çeşmenin artık beslenmeyen büyük bir gölden daha büyük olduğu söylenebilir. Hem dağ gibi bir cisim, görünüşte kendisinden binlerce defa daha küçük bir ölçekle ölçülebilir… Aynen öyle de, Cenâb-ı Hak yeryüzünü sanatına bir sergi, yaratıcılığına bir mahşer, hikmetine merkez, kudretine mazhar, rahmetine bahçe, cennetine tarla, sonsuz kâinata ve mahlûkat âlemlerine bir ölçek ve mâzi denizlerine, gayb âlemine akacak bir çeşme hükmünde yaratmıştır. Her sene kat kat ve katmerli yüz bin tarzda, sanatlı nakışlarla dokunmuş gömleklerini değiştirdiği ve çok defa doldurup mâziye boşaltarak gayb âlemine döktüğü bütün o yenilenen âlemlere ve yeryüzünün çeşitli gömleklerine bak! Yani yeryüzünün bütün mâzisini o anda hazır farz et! Sonra tekdüze ve bir derece basit göklerle kıyasla! Göreceksin ki, yeryüzü üstün gelmese de, noksan da kalmaz. İşte رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ sırrını anla.

[434] "Göklerin ve yerin Rabbi" (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65 …)

Hem bu hikmetlerden kaynaklanan, yeryüzündeki süratli ve devamlı değişimler, yeryüzü sakinlerinin de kabiliyetlerine göre o değişimlerin mazharı olmasını gerektirir. Şu sınırlı yeryüzünde sayısız kudret mucizesi görüldüğü ve en mühim sakinleri olan insanların ve cinlerin duygu ve kabiliyetlerine, diğer canlılardaki gibi yaradılıştan bir sınır ve kayıt konulmadığı için, onlar sonsuz derecede yükselmeye ve alçalmaya müsaittir. Peygamberlerden, evliyadan tut, nemrutlara, şeytanlara kadar herkes için uzun bir imtihan meydanı açılmıştır. Madem öyledir, elbette firavunlaşmış şeytanlar, sonsuz şerleriyle göklere ve gök ehline taş atacaktır.

Dördüncü Basamak

Bütün âlemlerin Rabbi, Müdebbir'i (sonsuz hikmetiyle idare edeni, çekip çevireni) ve Hâlık'ı Zât-ı Zülcelâl'in, hükümleri ayrı ayrı olan pek çok namı, unvanı ve güzel ismi vardır. Mesela, peygamber ashabının safında

kâfirlere karşı savaşmaları için melekleri göndermesini[435] gerektiren ismi ve unvanı hangisiyse, o isim ve unvan, meleklerle şeytanlar arasında bir savaş ve semânın hayırlı sâkinleriyle yeryüzünün şerlileri arasında da bir mücadele olmasını gerektirir. Evet, kâfirlerin nefis ve nefesleri kudret elinde olan Kadîr-i Zülcelâl, onları bir emirle, bir sedâ ile mahvetmez. Her şeyi kuşatan rubûbiyetinin unvanıyla, Hakîm ve Müdebbir isimleriyle bir imtihan ve mücadele meydanı açar. Temsilde hata olmasın, nasıl ki bir padişahın, hükümeti dairesinde ayrı ayrı pek çok unvanı ve ismi bulunur. Mesela, adliye dairesi onu "Âdil Hâkim" ismiyle anar. Askeriye dairesi "Başkumandan" namıyla bilir. Din işleri dairesi "Halife" ismiyle zikreder. Mülkiyedekiler onu "Sultan" ismiyle tanır. İtaatkâr ahali ona "Merhametli Padişah", asi insanlar ise "Kahredici Hükümdar" der. Daha başka isimleri de bunlara kıyasla…

[435] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/124, 125; Enfâl sûresi, 8/9, 10, 12. Ayrıca Bkz. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 1/379; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/72; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* 2/16; et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* 1/98.

İşte bazen, bütün ahali idaresi altında olan o yüce padişah; aciz, zelil bir asiyi bir emirle idam etmez. Belki onu Âdil Hâkim ismiyle mahkemeye gönderir. Hem iktidar sahibidir, sadık bir memurunun iltifata liyakatini bilir. Fakat ona hususi ilmiyle, hususi telefonuyla iltifat etmez. Saltanatının haşmeti ve hükümetinin idaresi unvanıyla, o memurun mükâfatı hak ettiğini göstermek için bir imtihan meydanı açar. Vezirine emir verir ve ahaliyi seyre davet eder. Saltanatına yakışır bir karşılama yaptırır. Muhteşem ve büyük bir imtihan neticesinde, herkesin toplandığı yüce bir mekânda o memuruna iltifatta bulunur, onun liyakatini ilan eder. Daha başka örnekleri de düşün…

İşte –[436]وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى– Ezel ve Ebed Sultanı'nın pek çok güzel ismi; celâl tecellileri ve cemâl tezahürleriyle pek çok icraatı ve unvanı vardır. O'nun, nur ve karanlığın, yaz ve kışın, cennet ve cehennemin varlığını gerektiren ismi, unvanı ve icraatı; nesillerin devamı, müsabaka, yardımlaşma benzeri pek çok kanun gibi, mücadele kanununun da bir derece umumi olmasını

ister. Kalbin etrafındaki ilham ve vesveselerin mücadelesinden tut, semâ ufuklarında meleklerle şeytanların mücadelesine kadar,[437] o kanunun her yerde geçerli olmasını gerektirir.

[436] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

[437] Bkz. Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 36; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/305; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 3/278; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 8/417.

Beşinci Basamak

Madem yerden göklere gidip gelmek, göklerden yere inip çıkmak var; dünya için gerekli, mühim şeyler oradan gönderiliyor. Ve madem temiz ruhlar oraya gidiyor. Elbette, kötü ruhlar da maddeden arınmış ve hafif oldukları için hayırlı ve iyi ruhları taklit ederek oraya gitmeye teşebbüste bulunacak, fakat şüphesiz reddedilip kovulacaklardır. Çünkü mahiyetlerinde şer ve uğursuzluk vardır. Hem hiç şüphesiz, şu mühim hadisenin ve manevî mücadelenin, görünen âlemde bir alâmeti, bir işareti olacaktır. Çünkü rubûbiyet saltanatının hikmeti, şuur sahipleri için, bilhassa en mühim vazifesi seyir, şahitlik, ilancılık ve nezaret olan insan için, gayba ait tasarrufların mühim olanlarına birer işaret koymayı, alâmet bırakmayı gerektirir. Nasıl ki Cenâb-ı Hak, bu görünen âlemde yaşayanları şahit tutmak için yağmuru sonsuz bahar mucizelerine işaret kılmış ve görünüşteki sebepleri sanatının harikalarına alâmet yapmıştır. Hatta o hayret verici temaşaya, bütün gök ehlinin ve yeryüzü sakinlerinin dikkat nazarlarını çekmek, yani koca gökleri, etrafında nöbetçiler dizilmiş, burçları süslenmiş bir kale hükmünde, bir şehir suretinde gösterip rubûbiyetinin haşmetini tefekkür ettirmek istemiştir.

Madem şu büyük mücadelenin ilanı, hikmetin gereğidir; elbette ona bir işaret olacaktır. Halbuki havadaki ve göklerdeki hadiseler içinde şu ilana münasip hiçbir hadise görünmüyor. O halde, bundan daha uygunu yoktur. Evet, yüksek kalelerin sağlam burçlarından mancınıkla atılan ateş toplarına ve işaret fişeklerine benzeyen yıldızların kayması hadisesinin, şeytanların taşlanması meselesine ne kadar uygun düştüğü açıkça anlaşılır. Hem şu hadisenin, bu hikmetten ve gayeden başka, ona münasip bir mânâsı da

bilinmiyor. Halbuki başka hadiseler öyle değil. Ayrıca şu hikmet, Hazreti Âdem zamanından beri meşhurdur ve hakikat ehli için apaçıktır.

Altıncı Basamak

İnsanlar ve cinler, sınırsız şerre ve ahlâksızlığa kabiliyetli olduklarından, sonsuz bir inat ve azgınlık gösterirler. İşte bunun için Kur'an-ı Hakîm, insanları ve cinleri öyle mucizevî bir belâgatle, öyle yüce ve berrak bir üslûpla, öyle kıymetli, açık temsil ve mesellerle isyandan ve azgınlıktan men eder ki, kâinatı titretir.

Mesela, "Ey insanlar ve cinler! Emirlerime itaat etmezseniz, elinizden gelirse, haydi mülkümün hudutlarından çıkınız!" meseline işaret eden

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ۝ فَبِأَيِّ اٰلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ[438]

[438] "Ey cin ve insan topluluğu! Yapabilirseniz haydi göklerin ve yerin hududundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız." (Rahman sûresi, 55/33-35)

ayetlerindeki muazzam ihtara, dehşetli tehdide ve şiddetli sakındırmaya dikkat et. İnsanların ve cinlerin gayet mağrurca inatlarını mucizevî bir belâgatle nasıl kırar ve aczlerini ilan eder. Rubûbiyet saltanatının genişliği ve büyüklüğü nispetinde aciz ve biçare olduklarını gösterir. Şu ayetle ve وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ[439] ayetiyle âdeta şöyle der:

[439] "(Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık) ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptık." (Mülk sûresi, 67/5)

"Ey küçüklüğüne rağmen gururlu ve isyankâr, zayıflığına ve fakrına rağmen asi ve inatçı olan cinler ve insanlar! Buna nasıl cesaret edersiniz; zira isyanınızla öyle şanlı bir Sultan'ın emirlerine karşı geliyorsunuz ki, yıldızlar, ay ve güneş itaatkâr birer asker gibi O'nun emirlerine uyar. Hem azgınlığınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl'e karşı itaatsizlik ediyorsunuz ki, O'nun –varsayalım şeytanlarınız dayanabilse– onları dağ gibi güllelerle taşlayabilecek büyük, itaatkâr askerleri var. Hem nankörlüğünüzle öyle bir

Mâlik-i Zülcelâl'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, O'nun, değil sizin gibi küçücük aciz mahlûkları, farz-ı muhal, dağlar ve yerküre büyüklüğünde birer kâfir düşman olsa onları da, o büyüklükte yıldızlar, ateşli demirler ve kordan toplar atarak dağıtacak kulları ve askerleri var. Hem karşı geldiğiniz kanun öyle şeylerle bağlıdır ki, gerekirse dünyanızı yüzünüze çarpar, yerkürenize benzeyen yıldızları gülleler gibi üstünüze yağdırabilirler."

Evet, Kur'an'da bazı hususların üzerinde mühim bir şekilde durulması, düşmanların kuvvetli olmasından ileri gelmez. Belki bunun sebeplerinden biri, Cenâb-ı Hakk'ın haşmetini ve düşmanın fenalığını göstermektir. Hem bazen Kur'an, kâinattaki kusursuz intizamı, sonsuz adaleti, kuşatıcı ilmi ve hikmetin kuvvetini göstermek için en büyük ve kuvvetli sebepleri çok küçük ve zayıf bir şeye karşı önemle hatırlatır ve onun üstünde tutar, kıymetlerini düşürmez, onların hukukuna tecavüz ettirmez. Mesela şu ayete bak:

وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ[440]

[440] "Yok eğer hislerinize mağlup olup peygambere karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki, Allah da onun yardımcısıdır. Cebrail de, salih müminler ve melekler de ayrıca onun yardımcılarıdır." (Tahrîm sûresi, 66/4)

Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* hakkına ne kadar hürmet ve zevcelerinin hukukuna ne kadar merhamet var. Şu mühim ikaz, yalnız Hazreti Peygamber'e hürmetin büyüklüğünü, iki zayıf hanımının şikâyetlerinin önemini ve haklarının gözetilmesini merhametle ifade etmek içindir.

Yedinci Basamak

Melekler ve balıklar gibi, yıldızların da çok çeşitli cinsleri vardır. Bir kısmı son derece küçük, bir kısmı gayet büyüktür. Hatta gökyüzünde her parlayana "yıldız" denilir. İşte Fâtır-ı Zülcelâl, Sâni-i Zülcemâl, bu yıldız cinslerinden birini de nazenin gökyüzünün kıymetli süsleri, o ağacın nurlu meyveleri ve o denizin, Zât'ını tesbih eden balıkları hükmünde yaratmış, meleklerine seyir yeri, binek ve mesken yapmıştır. Ve yıldızların küçük bir

türünü şeytanların taşlanmasına vasıta kılmıştır. İşte şeytanların taşlanması için atılan bu alev toplarının üç mânâsı olabilir:

Birincisi: Mücadele kanununun en geniş dairede dahi cereyan ettiğine işaret ve alâmettir.

İkincisi: Cenâb-ı Hakk'ın göklerde uyanık nöbetçileri, itaatkâr sakinleri, yeryüzündeki şerlilerin aralarına karışmasından ve kendilerini dinlemesinden hoşlanmayan askerleri bulunduğuna işarettir.

Üçüncüsü: Dünyanın aldatıcı yüzünün habis temsilcileri olan casus şeytanların, temiz ve temizlerin meskeni olan gökleri kirletmemesi ve kötü ruhlar hesabına gözetlememesi için, edepsiz casusları korkutmak maksadıyla mancınıkla atılan ateş topları ve işaret fişekleri gibi, o şeytanları gök kapılarından o alev toplarıyla kovmaktır.[441]

[441] Bkz. Hicr sûresi, 15/16-18; Sâffât sûresi, 37/6-10; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, 11, *tefsîru sûre* (15) 1, (34) 1; *tevhid* 32; Müslim, *selam* 122, 123, 124; Tirmizî, *tefsîru sûre* (34) 3; İbn Mâce, *mukaddime* 122, 123; Müsned 6/87.

İşte, yıldız böceği hükmündeki kafa fenerine güvenen ve Kur'an güneşine gözünü yuman gökbilimci efendi! Şu yedi basamakta işaret edilen hakikatlerin hepsine birden bak. Gözünü aç, kafa fenerini bırak, Kur'an'ın gündüz gibi mucizelik ışığı altında şu ayetin mânâsını gör. O ayetin semâsından bir hakikat yıldızı al, başındaki şeytana at, kendi şeytanını taşla!..

Biz de böyle yapmalı ve رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ[442] demeliyiz.

[442] "Ya Rabbi, şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım!" (Mü'minûn sûresi, 23/97)

فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ وَالْحِكْمَةُ الْقَاطِعَةُ[443]

[443] Tam, kesin delil ve her şeyde açık, kati şekilde eserleri görünen hikmet Allah'ındır.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[444]

[444] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

On Beşinci Söz'ün Zeyli[445]

[445] **Zeyl**: İlave.

[Yirmi Altıncı Mektup'un Birinci Bahsi]

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ[446] وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ[447]

[446] Her türlü noksan sıfattan uzak Allah'ın adıyla.

[447] "Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِـاللّٰهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ[448]

[448] "Eğer şeytandan gelen bir vesvese seni dürterse hemen Allah'a sığın! Çünkü O, her şeyi işitir, her şeyi mükemmel tarzda bilir." (A'râf sûresi, 7/200; Fussilet sûresi, 41/36)

Şeytana ve taraftarlarına karşı Kur'an'ın bir delili

İblisi, şeytanları ve azgınlık yolunda gidenleri susturan Birinci Bahis'te, tarafsız bir değerlendirmeyle şeytanın müthiş bir hilesinin kesin bir şekilde reddedilişi anlatılacak. O hadisenin bir kısmını on sene önce *Lemaât*'ta özetle yazmıştım. Şöyle ki:

Bu risalenin telifinden on bir sene önce ramazan-ı şerifte, İstanbul'da, Bayezid Cami-i Şerif'inde hafızları dinliyordum. Birden, şahsını göremedim fakat bana manevî bir ses işittim gibi geldi. Zihnimi kendine çevirdi. Hayalen dinledim. Baktım ki, bana şöyle diyor:

"Sen Kur'an'ı pek yüce, çok parlak görüyorsun. Tarafsızca değerlendir, öyle bak. Yani onu bir insan sözü farz edip bak... Acaba o meziyetleri, o ziynetleri görecek misin?"

Hakikaten ben de ona aldandım. İnsan sözü farz edip Kur'an'a öyle baktım. Gördüm ki, nasıl Bayezid Camii'nin elektrik düğmesi çevrilip ışıklar söndürülünce ortalık karanlığa bürünürse, insan sözü farz edip baktığımda Kur'an'ın parlak ışıkları da öyle gizlenmeye başladı. O vakit anladım; benimle konuşan şeytandır, beni uçuruma yuvarlıyor. Kur'an'dan yardım diledim. Birden kalbime bir nur geldi, müdafaa için bana büyük bir kuvvet verdi. O zaman şeytanla aramızda şöyle bir münazara başladı:

Dedim ki:

“Ey şeytan! Tarafsızca değerlendirme için iki tarafın ortasında bir vaziyet almak gerekir. Halbuki senin ve insanlar arasındaki talebelerinin dediğiniz tarafsızca değerlendirme, karşı tarafı tercihtir; tarafsızlık değil, geçici bir dinsizliktir. Çünkü Kur’an’a insan sözü diye bakmak ve onu öyle değerlendirmek, diğer şıkkı esas almaktır. Bu ise tarafsızlık değil, bâtılı tercih, hatta ona taraftar olmaktır.”

Şeytan dedi ki:

“Öyleyse Kur’an’a, ne Allah kelâmı ne de insan sözüdür de! Onu ortada farz et, öyle bak.”

Ben cevap verdim:

“O da olamaz. Çünkü kime ait olduğu tartışmalı bir mal bulunsa, eğer onun sahibi olduğunu iddia eden iki kişi mekânca birbirine yakınsa, o zaman o mal ikisinden başka birine veya ikisinin de ellerinin yetişeceği bir yere bırakılır. Hangisi kendisine ait olduğunu ispat ederse onu alır. Eğer iki iddia sahibi birbirinden gayet uzak, mesela biri doğuda, biri batıda ise o vakit kaide gereği, “sahibü’l yed”[449] kim ise mal onun elinde bırakılır. Çünkü ortada bırakmak mümkün değildir.[450]

[449] Malı elinde tutan kimse.

[450] Bkz. es-Serahsî, *el-Mebsût* 11/8; el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’* 6/202; el-Merğînânî, *el-Hidâye* 2/177.

İşte Kur’an, kıymetli bir maldır. İnsan sözü Cenâb-ı Hakk’ın kelâmından ne kadar uzaksa, o iki taraf da birbirinden o kadar, belki sonsuz derecede uzaktır. Kur’an’ı, yer-gök gibi birbirinden uzak olan o iki tarafın ortasında bırakmak mümkün değildir. Hem bunun ortası yoktur. Çünkü varlık-yokluk gibi, ters kutuplar gibi birbirlerine zıttırlar; ortası olamaz. Öyleyse Kur’an için “sahibü’l yed”, Cenâb-ı Hak’tır. Demek, Kur’an O’nun elinde kabul edilip delillerine öyle bakılmalıdır. Eğer öteki taraf Kur’an’ın Allah kelâmı olduğuna dair bütün delilleri birer birer çürütürse elini ancak o zaman ona uzatabilir, yoksa uzatamaz. Heyhat! Binlerce kesin delilin çivisiyle Arş-ı Âzam’a çakılan bu muazzam pırlantayı hangi el, bütün o çivileri söküp, o direkleri kesip düşürebilir?

İşte ey şeytan! Hak yolundakiler ve insaf sahipleri, sana rağmen bu şekilde doğru bir muhakeme ile düşünürler. Hatta en küçük bir delilde dahi Kur'an'a imanlarını artırırlar. Senin ve takipçilerinin gösterdiğiniz yol ise hakikate zıttır. Bir kere, Kur'an insan sözü farz edilse, yani Arş'a bağlanan o muazzam pırlanta yere atılsa, onu yerden kaldırıp manevî Arş'a çakmak için bütün deliller kuvvetinde ve sağlamlığında bir tek delil gerekir. Ta ki, insan küfür karanlığından kurtulup imanın nurlarına erişsin. Halbuki bunu başarmak pek güçtür. Onun için senin hilene aldanıp şu zamanda, tarafsızca değerlendirme perdesi altında çokları imanını kaybediyor."

Sonra şeytan döndü ve dedi ki:

"Kur'an, insan sözüne benziyor, onların konuşması tarzındadır. Demek, insan sözüdür. Eğer Allah'ın kelâmı olsa, O'na yakışacak, her yönden harikulâde bir tarzı bulunurdu. O'nun sanatı nasıl insanların sanatına benzemiyorsa, kelâmı da benzememeli!"

Cevaben şöyle dedim:

"Nasıl ki Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselam)* mucizelerinden ve hususi vasıflarından başka, hal, hareket ve tavırlarında beşerilikte kalıp her insan gibi ilahî kaidelere ve yaratılış kanunlarına uymuştur. O da soğuğa katlanmış, elem çekmiştir vesaire... Ümmetine fiilleriyle imam, tavırlarıyla rehber olması ve bütün hareketleriyle ders vermesi için her hal ve tavrında harikulâde bir vaziyet görülmez. Eğer her davranışı harikulâde olsa, her yönüyle bizzat imam, herkese mutlak rehber ve her haliyle "âlemlere rahmet"[451] olamazdı.

[451] Bkz. Enbiyâ sûresi, 21/107.

Aynen öyle de, Kur'an-ı Hakîm şuur sahiplerine imam, cinlere ve insanlara yol gösterici, kemâl ehline de rehberdir. Hakikat yolundakilere ders verir. Öyleyse hitabının, insanoğlunun konuşması ve üslûbu tarzında olması zaruri ve şarttır. Çünkü cinler ve insanlar münâcâtını ondan alır, duasını ondan öğrenir, meselelerini onun lisanıyla söyler, birlikte yaşayıp iyi geçinmenin âdâbını onda görür ve bunun gibi... Herkes ona müracaat eder.

Öyleyse Kur'an-ı Kerîm, eğer Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* Tûr Dağı'nda işittiği Allah kelâmı tarzında olsaydı, insan bunu dinlemeye, işitmeye tahammül edemez ve onu merci yapamazdı. Hazreti Musa *(aleyhisselam)* gibi bir ulü'l-azm[452] bile ancak birkaç sözü işitmeye tahammül edebilmiştir. Musa Aleyhisselam: أَهٰكَذَا كَلَامُكَ؟[453] demiş, Allah Teâlâ cevap olarak şöyle buyurmuş: لِي قُوَّةُ جَمِيعِ الْأَلْسِنَةِ[454]

[452] Büyüklük, ciddiyet, sabır sahibi büyük peygamberler Hazreti Musa, Hazreti İsa, Hazreti Nuh, Hazreti İbrahim *(aleyhimüsselam)* ve Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammed'e *(aleyhissalâtü vesselam)* verilen sıfat.

[453] Senin kelâmın böyle midir?

[454] "Musa *(aleyhisselam)*: 'Senin konuşman böyle midir?' diye sorunca, Cenâb-ı Hak: 'Bütün lisanların kuvveti benimdir.' buyurdu." (Bkz. Ahmed İbni Hanbel, *er-Reddü ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye* s. 36; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 6/210; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 6/30)

Şeytan yine döndü, dedi ki:

"Pek çok kimse Kur'an'ın meseleleri gibi çeşitli hususları din adına söylüyor. Şu halde, bir insanın din adına böyle bir şey yapması mümkün değil mi?"

Cevap olarak –Kur'an'ın nuruyla– dedim ki:

"**Öncelikle**: Dindar bir adam, dine muhabbetinden dolayı, 'Hak ve hakikat budur. Allah'ın emri böyledir.' der. Yoksa Allah'ı kendi keyfince konuşturamaz. Haddini sınırsızca aşıp –hâşâ– Allah'ın taklidini yaparcasına O'nun yerine konuşamaz. فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ[455] ayetindeki hükümden titrer.

[455] "Uydurduğu yalanı Allah'a mal eden kimseden daha zalim biri olabilir mi?" (Zümer sûresi, 39/32)

İkincisi: Bir insanın kendi başına böyle yapması ve bunda başarılı olması hiçbir şekilde mümkün değildir, yüz derece akıl dışıdır. Çünkü ancak birbirine yakın zâtlar birbirini taklit edebilir. Aynı cinsten olanlar birbirinin suretine girebilir; mertebece yakın olanlar birbirinin makamındaymış gibi davranabilir. İnsanları geçici olarak kandırabilir, fakat sürekli aldatamazlar. Çünkü dikkatli kimselerin gözünde, hal ve tavırlarındaki sunîlik ve

zorakilik, sahtekârlıklarını er geç gösterir, hileleri devam etmez. Eğer sahtekârlıkla taklide çalışan, benzemeye çalıştığı kişiden gayet uzaksa, mesela sıradan bir adam, ilimde İbni Sina gibi bir dâhîyi taklit etmek istese ya da bir çoban, bir padişahın vaziyetini takınsa, elbette hiç kimseyi aldatamaz, kendisi maskara olur. Onun her hali şöyle bağırır: "Bu sahtekârdır!"

İşte –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– Kur'an'ı insan sözü farz etmek, imkânsızlığı apaçık, akıl dışı bir şeyi, olmuş saymak gibi bir saçmalıktır. Bir yıldız böceği, rasat ehline nasıl bin sene kolayca hakiki bir yıldız olarak görünsün! Hem bir sinek nasıl seyredenlere kendini bir sene tamamen yapmacıksız bir şekilde tavus kuşu gibi göstersin! Hem sahtekâr, basit bir asker, namlı, yüce bir paşanın tavrını takınsın, makamında otursun, çok zaman öyle kalsın ve hilesini hissettirmesin! Ya da iftiracı, yalancı, inançsız bir adam, en dikkatli bakışlar karşısında bir ömür boyu daima en doğru sözlü, en emin, en inançlı zâtın vasıflarını ve halini telaşsızca göstersin, dâhilerden sunîliğini saklasın!

Bu, yüz derece imkânsızdır, hiçbir akıl sahibi buna mümkün diyemez.

Aynen öyle de, Kur'an'ı insan sözü farz etmek; İslam âleminin semâsında apaçık görülen pek parlak ve daima hakikat nurları yayan bir hakikat yıldızı, hatta bir kemâl güneşi kabul edilen Kitab-ı Mübin'in mahiyetini –hâşâ, sümme hâşâ– bir yıldız böceği hükmündeki, yapmacık tavırlar takınan bir insanın hurafeli bir düzmecesi kabul etmeyi gerektirir. O zaman, en yakınında olanların ve ona dikkatle bakanların bu hali fark etmemesi ve onu daima parlak, hakikat kaynağı bir yıldız bilmesi gerekir. Bu ise yüz derece imkânsızdır. Sen ey şeytan! Şeytanlığında yüz derece ileri gitsen bile buna imkân sağlayamazsın, bozulmamış hiçbir aklı kandıramazsın! Yalnızca mânen pek uzaktan baktırarak aldatıyorsun. Yıldızı, yıldız böceği gibi küçük gösteriyorsun.

Üçüncüsü: Hem Kur'an'ı insan sözü farz etmek; apaçık görüldüğü üzere, eserleri, tesiri ve neticeleriyle insanlığı en canlı ve hayat bahşeden, en hakikatli ve saadete ulaştıran, en kapsayıcı ve mucizeli, yüce meziyetleriyle yaldızlayan bir Furkan'ın gizli hakikatini –hâşâ- tek başına, tahsilsiz bir

insanın aklının uydurması saymayı gerektirir. Ve yakınında onu izleyen, ona merakla, dikkatle bakan büyük zekâların, yüce dehaların onda hiçbir zaman, hiçbir şekilde sahtekârlık ve sunîlik eseri görmemiş; daima ciddiyet, samimiyet ve ihlâs bulmuş olmaları lâzım gelir. Bu ise yüz derece akıl dışıdır, imkânsızdır. Bu, aynı zamanda, bütün halleri, sözleri ve hareketleriyle hayatı boyunca emaneti, imanı, emniyeti, ihlâsı, ciddiyeti, istikameti gösteren, ders veren ve sıddıkları yetiştiren, en yüksek, en parlak, en yüce meziyetlere sahip kabul edilen bir zâtı; en güvenilmez, en ihlâssız ve inançsız insan farz etmekle katmerli bir imkânsızlığı mümkün görmek gibi şeytanı bile utandıracak bir küfür hezeyanıdır.

Çünkü bu meselenin ortası yoktur. Farz-ı muhal olarak, Allah kelâmı kabul edilmezse Kur'an Arş'tan yere düşer gibi alçalır, ortada kalmaz. Hakikatler kaynağı iken hurafeler yuvası olur. Ve o harika fermanı gösteren zâtın –hâşâ, sümme hâşâ– eğer Allah'ın resûlü olmadığı farz edilirse, yüceler yücesi mertebeden aşağıların en aşağısına, kemalâtın kaynağı derecesinden hileler madeni makamına düşmesi gerekir; ortada kalamaz. Zira Allah namına iftira eden ve yalan söyleyen, en aşağı dereceye düşer. Bir sineği, daimî olarak tavus kuşu gibi görmek ve onda her vakit tavusun güzel vasıflarını seyretmek ne kadar akıl dışı ise şu mesele de öyle imkânsızdır. Ancak yaradılıştan akılsız, sarhoş bir divane olmalı ki, buna ihtimal versin.

Dördüncüsü: İnsanlığın en büyük ve muhteşem ordusu ümmet-i Muhammed'in *(aleyhissalâtü vesselam)* mukaddes bir kumandanı olan Kur'an, açıkça görülen kuvvetli kanunları, esaslı düsturları ve tesirli emirleriyle o pek büyük orduyu, iki cihanı fethedecek derecede bir intizam ve emniyet altına almış, maddî-manevî donatmıştır. Bütün fertlerinin derecelerine göre akıllarına ders vermiş, kalblerini terbiye etmiş, ruhlarını itaat altına alıp vicdanlarını temizlemiş, uzuv ve kabiliyetlerini nasıl değerlendirmeleri gerektiğini gösterip onları istihdam etmiştir. Böyle olduğu halde, Kur'an'ı insan sözü farz etmek –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– onu kuvvetsiz, kıymetsiz, asılsız bir düzmece sayıp yüz derece muhali kabul etmek demektir. Bununla beraber, hayatı boyunca ciddi hareketleriyle

Hakk'ın kanunlarını insanlığa ders veren… Samimi amelleriyle hakikat düsturlarını öğreten… Hâlis ve makul sözleriyle istikametin ve saadetin usûllerini gösteren, tesis eden… Bütün hayatının şahitliğiyle Allah'ın azabından çok korkan ve O'nu herkesten çok bilen, bildiren…[456] İnsanlığın beşte birine ve yeryüzünün yarısına bin üç yüz elli sene tam bir haşmetle kumandanlık eden ve cihanı çınlatan… Meşhur icraatıyla insanlığın, hatta kâinatın hakikaten iftihar kaynağı olan bir zâtı –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– Allah'tan korkmaz, O'nu bilmez, yalandan çekinmez, O'nun haysiyetini tanımaz farz etmekle, yüz derece akıl dışı olan pek çok şeyi birden yapmak gerekir.

[456] Bkz. Buhârî, *edeb* 72, *i'tisâm* 5; Müslim, *fezâil* 127, 128; Müsned 6/45, 181.

Çünkü bu meselenin ortası yoktur. Farz-ı muhal, Kur'an Allah kelâmı kabul edilmezse, Arş'tan düşse, ortada kalamaz. Belki onun yerde, yalancı birinin malı olduğunu kabul etmek gerekir. Fakat ey şeytan! Sen yüz derece katmerli bir şeytan olsan bile bozulmamış hiçbir aklı kandıramazsın ve çürümemiş hiçbir kalbi buna ikna edemezsin!"

Şeytan döndü ve dedi ki: "Nasıl kandıramam? Çoğu insana ve insanlığın bazı meşhur âkil kişilerine Kur'an'ı ve Muhammed'i inkâr ettirdim, onları kandırdım."

Cevap:

Birincisi: Gayet uzak mesafeden bakınca en büyük şey, en küçük şey gibi görünebilir. Bir yıldıza, mum kadar denilebilir.

İkincisi: Dolaylı ve sığ bir nazarla bakınca imkânsız bir şey mümkün görünebilir. Bir zaman ihtiyar bir adam ramazan hilâlini görmek için göğe bakmış. Gözüne beyaz bir kıl kaçmış. Adam o kılı ay zannetmiş ve "Ayı gördüm." demiş. İşte hilâlin o beyaz kıl olması imkânsızdır. Fakat adam kasten ve bizzat aya baktığı ve o kılı dolaylı olarak, ikinci derecede gördüğü için bu muhali mümkün saymış.

Üçüncüsü: Kabul etmemek başka, inkâr etmek başkadır. Kabulün yokluğu bir lâkaytlıktır, bir göz kapamadır ve cahilce bir hükümsüzlüktür. Bu

şekilde pek çok imkânsız şey onun içinde gizlenebilir. İnsanın aklı onlarla uğraşmaz. İnkâr ise kabulün yokluğu değil, yokluğu kabul etmektir, bir hükümdür. İnkârcının aklı hareket etmeye mecburdur. O halde senin gibi bir şeytan onun aklını elinden alır, sonra inkârı ona yutturur.[457] Ey şeytan! Bâtılı hak ve muhali mümkün gösteren gaflet, dalâlet, safsata, inat, laf kalabalığı, büyüklük taslama, kandırma ve görenek gibi şeytanî hilelerle, akıl dışı pek çok şeyi netice veren küfür ve inkârı, ancak insan suretindeki o bedbaht hayvanlara yutturmuşsun!

[457] Bkz. Haşir sûresi, 59/16.

Dördüncüsü: Hem Kur'an insan sözü farz edildiğinde; insanlık âleminin semâsında yıldızlar gibi parlayan asfiyaya,[458] sıddıklara ve kutub zâtlara, apaçık görüldüğü üzere, rehberlik eden… Sürekli hakkı ve hakkaniyeti, doğruluğu ve sadakati, emn ü emaneti bütün kemâl ehline öğreten… İman esaslarının hakikatleri ve İslam esaslarının düsturlarıyla iki cihan saadetini sağlayan... Bu icraatının şahitliğiyle, ister istemez hâlis hak, saf hakikat, gayet doğru ve pek ciddi olması gereken bir kitabı, kendi vasıflarının, tesirinin ve nurlarının zıddıyla vasıflanmış kabul edip -hâşâ, hâşâ- ona bir sunîlik ve iftiralar mecmuası gözüyle bakmak gerekir. Bu, sofistleri ve şeytanları bile utandıracak, titretecek çirkin bir küfür hezeyanıdır. Bununla beraber, ortaya koyduğu dinin ve İslam kanunlarının şahitliğiyle, hayatı müddetince gösterdiği –ittifakla haber verilen– fevkalâde takvasının, hâlis ve saf kulluğunun işaretiyle, –yine ittifakla– kendisinde görülen güzel ahlâkın gereği olarak ve yetiştirdiği bütün hakikat ehlinin ve kemâl vasıflarına sahip zâtların tasdikiyle; en inançlı, en sağlam, en emin, en doğru sözlü zâtı -hâşâ, sümme hâşâ, yüz bin kere hâşâ- inançsız, en güvenilmez, Allah'tan korkmaz, yalandan çekinmez bir insan farz edip muhallerin en çirkin ve nefrete lâyık şeklini ve dalâletin en zulümlü, karanlık tarzını işlemek gerekir.

[458] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

Kısacası: On Dokuzuncu Mektup'un On Sekizinci İşareti'nde dendiği gibi, nasıl ki sadece duyduğunu idrak eden avam tabaka Kur'an'ın mucizeliği

hakkında kendi anlayışınca şöyle demiştir ki: "Kur'an, dinlediğim ve dünyada mevcut kitapların hiçbirine benzemiyor, onların derecesinde değil." Öyleyse Kur'an ya hepsinin altında ya da bütün kitapların üstünde bir dereceye sahiptir. Birinci şık, akıl dışı olmakla beraber, hiçbir düşman, hatta şeytan bile bunu söyleyemez ve kabul etmez. Öyleyse Kur'an, bütün kitapların üstündedir ve mucizedir.

Aynı şekilde biz de usûl ve mantık ilimlerinde "sebr ve taksim"[459] denilen kesin bir delille[460] deriz ki: Ey şeytan ve onun takipçileri! Kur'an ya Arş-ı Âzam'dan, ism-i âzamdan gelmiş bir Allah kelâmıdır ya da –hâşâ, sümme hâşâ, yüz bin kere hâşâ– yerde, Allah'tan korkmaz, Allah'ı bilmez, inançsız bir insanın uydurmasıdır. Ey şeytan! Geçen deliller karşısında bunu sen bile diyemezsin, diyemezdin ve diyemeyeceksin! Öyleyse, zorunlu olarak ve şüphesiz, Kur'an, kâinatın Hâlık'ının kelâmıdır. Çünkü bu meselenin ortası yoktur, olması imkânsızdır ve olamaz. Nasıl ki kesin bir şekilde ispat ettik, sen de gördün ve dinledin.

[459] Mantıkta ihtimalleri teker teker ayıklayarak doğru neticeye ulaşma şeklindeki bir ispatlama yöntemi.

[460] Bkz. el-Cüveynî, *el-Burhân*, 2/534, 535; er-Râzî, *el-Mahsûl*, 5/299.

Hem Hazreti Muhammed *(aleyhissalâtü vesselam)* ya Allah'ın resûlü, bütün resûllerin en mükemmeli ve bütün varlıkların en faziletlisidir ya da onu –hâşâ, yüz bin defa hâşâ- Allah'a iftira ettiği, Allah'ı bilmediği ve azabına inanmadığı için inançsız, aşağıların en aşağısına düşmüş bir insan farz etmek[461] gerekir. Oysa ey şeytan! Ne sen ne de güvendiğin Avrupalı felsefeciler ve Asya münafıkları bunu diyemezsiniz, diyememişsiniz, diyemeyeceksiniz; dememişsiniz ve demeyeceksiniz! Çünkü dünyada bu şıkkı dinleyecek ve kabul edecek kimse yoktur. Onun içindir ki, güvendiğin o felsefecilerin en fitnecileri ve o münafıkların en vicdansızları dahi, "Hazreti Muhammed *(aleyhissalâtü vesselam)* çok akıllı ve güzel ahlâklıydı." diyorlar. Madem şu mesele iki şıktan ibarettir ve madem ikinci şık akıl dışıdır, hiç kimse ona sahip çıkmıyor. Ve madem kesin delillerle ispat ettik ki, şu meselenin ortası yoktur. Elbette ve zorunlu olarak, sana ve

senin taraftarlarına rağmen, açıkça ve hakkalyakîn,[462] Muhammed-i Arabî *(aleyhissalâtü vesselam)* Allah'ın resûlüdür, bütün resûllerin en üstünü ve yaratılmışların en faziletlisidir.

[461] Kur'an-ı Hakîm'in, kâfirlerin küfürlerini ve galiz tabirlerini çürütmek için bazı yerlerde zikretmesine dayanarak, inkârcıların küfürlerinin tamamen akıl dışı ve temelsiz olduğunu göstermek için şu tabirleri farz-ı muhal suretinde titreyerek kullanmaya mecbur kaldım.

[462] Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِعَدَدِ الْمَلَكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِّ[463]

[463] Melekler, insanlar ve cinler sayısınca, O'na salât ve selam olsun.

Şeytanın İkinci, Küçük Bir İtirazı

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ[464] sûresinde,

[464] "Kâf. Şanlı şerefli Kur'an hakkı için." (Kaf sûresi, 50/1)

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ۝ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ۝ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ ۝ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۝ لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ۝ وَقَالَ قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ۝ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ[465]

[465] "Ağzından çıkan bir tek söz olmaz ki, yanında bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın. Vakti geldiğinde ölüm sekeratı başlayınca, can çekiştiği sırada insana 'İşte!' denir, 'senin en çok nefret edip kaçtığın şey!' Sûra üfürülür kalk borusu çalar. İşte bu da tehditle bildirilen azabın günüdür. O gün herkes beraberinde bir muhafız, bir de şahit olarak Yüce Divana gelir. Allah ona buyurur: 'Sen bundan gaflet içindeydin. İşte gözünün önünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık gözün pek keskindir!' Yanındaki arkadaşı 'İşte!' der, 'Onun defteri! Her ne yapmışsa, burada yazılı!' Allah muhafızla şahide veya cehennem görevlisi iki meleğe: 'Atın!' buyuracak, 'atın cehenneme her nankör, inatçı kâfiri." (Kaf sûresi, 50/18-24)

ayetlerini okurken şeytan dedi ki:

"Kur'an'ın en mühim üslûp güzelliğini siz onun ahenginde, akıcılığında ve açıklığında buluyorsunuz. Halbuki şu ayette nereden nereye atlıyor! Ölüm ânından ta kıyamete geçiyor. Sûr'a üfürülmesinden[466] hesap gününe uzanıyor, ondan sonra da cehenneme girişi zikrediyor. Bu hayret verici

geçişler içinde hangi selaset kalır? Kur'an'ın pek çok yerinde böyle birbirinden uzak meseleler birleşiyor. Üslûp güzelliği, akıcılık, ahenk ve açıklık bunun neresinde?"

[466] Bkz. En'âm sûresi, 6/73; Kehf sûresi, 18/99; Tâhâ sûresi, 20/102; Mü'minûn sûresi, 23/101; Neml sûresi, 27/87; Yâsîn sûresi, 36/49, 51, 53; Sâffât sûresi, 37/19; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/20, 42; Hâkka sûresi, 69/13; Nebe sûresi, 78/18, Nâziât sûresi, 79/6-7, 13. Ayrıca Bkz. Müsned 2/162, 166, 192.

Cevap: "Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın mucizelik esaslarının en mühimlerinden biri, belâgatinden sonra vecizliği, az sözle çok mânâ ifade etmesidir. Bu, Kur'an'ın mucizeliğinin en sağlam ve mühim esaslarındandır. Şu mucizevî vecizlik Kur'an-ı Hakîm'de o kadar çok ve o kadar güzeldir ki, inceleyenler onun karşısında hayrete düşer.

• Mesela,

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ[467]

[467] "(Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe:) 'Ey yeryüzü! Vazifen bitti; suyunu yut. Ey semâ! İhtiyaç kalmadı; yağmuru kes' diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi, gemi Cudi üzerinde yerleşti ve 'Kahrolsun o zalimler!' denildi." (Hûd sûresi, 11/44)

ayeti birkaç kısa cümle içinde tufan gibi büyük bir hadiseyi neticeleriyle öyle veciz ve mucizevî bir şekilde anlatıyor ki, çok edibi belâgatine secde ettirmiştir.

• Hem mesela şu ayetlere bak:

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَا ۝ إِذِ انْبَعَثَ أَشْقٰيهَا ۝ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا ۝ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا ۝ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا[468]

[468] "Azgınlığı yüzünden Semûd halkı, resûllerinin bildirdiği gerçekleri yalan saydı. Bir ara onların en azılı olanları öne atıldığında, bu yalanlamaları iyice şiddetlendi. Peygamberleri ise kendilerine: 'Mucizevî olarak verilen Allah'ın devesini ve onun su içme sırasını gözetin, ona dokunmayın!' dedi. Fakat onlar o peygamberi yalancı sayıp deveyi kestiler. Allah da böylesi suç ve isyanları sebebiyle azap indirdi, onları yerle bir etti. Bunun sonucundan da asla endişe etmedi." (Şems sûresi, 91/11-15)

İşte Semûd kavminin başına gelen hayret verici ve mühim hadiseleri, bunların neticelerini ve o kavmin kötü âkıbetini böyle birkaç kısa cümleyle, veciz ve mucizevî bir şekilde, akıcı, açık ve anlaşılır bir tarzda beyan ediyor.

• Hem mesela,

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ
أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ[469]

[469] "Önderler içinde Zünnûn'u da an. O, (inkârda direten ve uyarılardan hiç etkilenmeyen halkına) kızarak onları terk etmişti. Bizim hiçbir zaman kendisini sıkıştırmayacağımıza inanıyordu. Sonra, (düştüğü balığın karnının, gecenin ve denizin, bir de bulunduğu halin) karanlıkları içinde, 'Senden başka ilah yoktur. Sen her türlü kusurdan, eksiklikten, eşi-ortağı bulunmaktan mutlak münezzehsin. Ben, gerçekten kendine yazık edenlerden oldum!' diye yakardı." (Enbiyâ sûresi, 21/87)

ayetine bak. أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ[470] cümlesinden فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ[471] ifadesine kadar arada çok cümle gizlidir. O zikredilmeyen cümleler anlamaya engel olmuyor, Kur'an'ın ahengine ve akıcılığına zarar vermiyor. Hazreti Yunus'un *(aleyhisselam)* kıssasından mühim esasları zikredip gerisini akla havale ediyor.

[470] "Bizim hiçbir zaman kendisini sıkıştırmayacağımıza (inanıyordu)." (Enbiyâ sûresi, 21/87)

[471] "Sonra karanlıklar içinde şöyle yakarmıştı." (Enbiyâ sûresi, 21/87)

• Yine mesela, Yusuf sûresinde فَأَرْسِلُونِ[472] kelimesi ile يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ[473] ifadesi arasında yedi sekiz cümle, veciz bir şekilde atlanmıştır. Fakat anlayışı hiç bozmuyor ve Kur'an'ın ahengine, akıcılığına zarar vermiyor. Bu çeşit mucizevî hususiyetler Kur'an'da pek çoktur ve pek güzeldir.

[472] "Beni Yusuf'a gönderin." (Yûsuf sûresi, 12/45)

[473] "Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi." (Yûsuf sûresi, 12/46)

Kaf sûresindeki ayette ise vecizlik pek hayret verici ve mucizevîdir. Çünkü kâfirin pek müthiş, çok uzun ve bir günü elli bin sene olan istikbaline ve o istikbaldeki dehşetli değişimlerde başına gelecek elem verici ve mühim hadiselere birer birer parmak basıyor, fikri şimşek gibi onların üstünde

gezdiriyor. O pek uzun zamanı, hazır bir sayfa gibi gözlere gösteriyor. Zikredilmeyen hadiseleri hayale havale edip yüce bir selasetle anlatıyor.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ[474]

[474] "Öyle ise Kur'an okunduğunda hemen ona kulak verin, susup dinleyin ki merhamete nail olasınız." (A'râf sûresi, 7/204)

İşte, ey şeytan, şimdi bir sözün daha varsa söyle!"

Buna karşılık şeytan der ki: "Bunlara karşı gelemem, iddiamı müdafaa edememem. Fakat çok ahmaklar var, beni dinliyorlar. İnsan suretinde çok şeytan var, bana yardım ediyorlar. Ve felsefeciler arasında çok firavun var, benliklerini okşayan meseleleri benden ders alıyor, senin bu gibi Söz'lerinin neşrine set çekiyorlar. Bu yüzden sana teslim olmam!"

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[475]

[475] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

On Altıncı Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۝ فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[476]

[476] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir... Sübhan'dır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir. Ve hepinizin de dönüşü O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/82-83)

(Nefsimin şüphesiz, kesin bir imana kavuşmasını sağlayacak ve karanlığı dağıtacak şu ayetin nurundan dört "şua"yı göstererek kör nefsime bir basiret vermek için yazılmıştır.)

Birinci Şua[477]

[477] **Şua:** Güneşten veya bir ışık kaynağından uzanan tel tel ışıklar.

Ey cahil nefis! **Diyorsun ki:**

"Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyeti[478] ile icraatının genişliği; Zât'ının tekliği ile yardımcıya ihtiyaç duymayan rubûbiyetinin her şeyi içine alması; bir ve benzersiz oluşuyla ortaksız tasarruflarının kuşatıcılığı; mekândan münezzehliğiyle beraber her yerde hazır bulunması; sonsuz yüceliğiyle beraber her şeye yakınlığı ve birliğiyle beraber her işi bizzat elinde tutması, Kur'an hakikatlerindendir. Kur'an hakîmdir, sonsuz hikmet sahibidir; akla kabul etmeyeceği şeyleri yüklemez. Oysa akıl bu meselede bir tezat görüyor. Onu teslim olmaya sevk edecek bir izah isterim."

[478] Cenâb-ı Hakk'ın her bir varlıkta ayrı ayrı görülen birlik tecellisi.

Cevap: Madem tam imana ulaşmak için bir izah istiyorsun, biz de Kur'an'ın feyzine dayanarak deriz ki: Allah'ın Nur ismi pek çok zor meselemizi halletmiştir, inşallah bunu da halleder. Akla açık olan, kalbe nur veren temsil yolunu tercih ederek İmam-ı Rabbanî *(radiyallahü anh)* gibi şöyle deriz:

نَه شَبَمْ نَه شَبْ پَرَسْتَمْ مَنْ غُلَامِ شَمْسَمْ أَزْ شَمْسِ مِي گُويَمْ خَبَرْ[479]

[479] "Ben ne geceyim ne de geceye kulluk ederim. Ben bir hakikat güneşinin hizmetkârıyım ki, size O'ndan haber getiriyorum." İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/124 (130. Mektup).

Temsil, Kur'an'ın mucizevî üslûbunun en parlak aynalarından biri olduğu için biz de şu sırra bir temsille bakacağız. Şöyle ki:

Bir tek zât, farklı aynalar vasıtasıyla külliyet kazanır. Aslında küçük ve sınırlı iken çok geniş icraata sahip bir küllî hükmüne geçer. Mesela, güneş belli, tek bir varlık iken şeffaf şeyler vasıtasıyla öyle geniş bir tesire sahip olur ki, yeryüzünü ışığıyla, akisleriyle doldurur. Hatta damlalar ve parlak zerreler sayısınca cilveleri bulunur. Güneşin sıcaklığı, ışığı ve ışığındaki yedi rengin her biri, ulaştığı şeyleri içine alıp kuşatırken, her bir şeffaf şey de suretiyle beraber güneşin sıcaklığını, ışığını ve yedi rengini göz bebeğinde saklar, temiz kalbini onlara bir taht yapar. Demek güneş, tekliği itibarı ile ulaştığı her şeyi birden kuşattığı gibi, her bir şeyde de ayrı ayrı tecellileriyle, pek çok sıfatı ve kendine ait bir cilvesiyle bulunur.

Madem temsilden suretlerin görünmesi bahsine geçtik. Bunun birçok çeşidinden, şu meseleyi anlamayı sağlayacak üçüne işaret edeceğiz.

Birincisi: Şeffaf olmayan maddî şeylerin akisleridir. O akisler hem o şeyden farklıdır –aynısı değil– hem de cansızdır, ölüdür. Görünüşten ibaret benzerlikten başka aslının hiçbir hususiyetine sahip değildir. Mesela, sen aynalarla dolu bir mahzene girsen, bir Said binlerce Said olur. Fakat canlı olan yalnız sensin, ötekiler ölüdür. Onlarda hayat alâmeti yoktur.

İkincisi: Nuranî olan maddî şeylerin akisleridir. Bu, o şeyin kendisi değilse de, ondan tamamen farklı da değildir. Mahiyeti onun yerini tutmaz, fakat o nuranî şeyin pek çok hususiyetine sahiptir. Onun gibi canlı sayılır. Mesela, güneş dünyaya nüfuz eder. Her bir aynada aksini gösterir. O akislerin her birinde, güneşin hususiyetlerinden olan sıcaklık, ışık ve yedi renk bulunur. Farz edelim güneş şuur sahibi olsaydı -sıcaklığı kudreti; ışığı ilmi; yedi rengi de sıfatları olsaydı- o vakit, o tek ve benzersiz güneş, aynı anda her aynada bulunur, her bir aynayı kendine bir çeşit makam ve telefon yapabilirdi. Biri diğerine engel olmazdı. Güneş, her birimizle kendi

aynamız vasıtasıyla görüşebilirdi. Biz ondan uzakken o, bize bizden daha yakın olurdu.

Üçüncüsü: Nuranî ruhların aksidir. Bu hem canlıdır hem de o şeyin kendisidir. Fakat aynaların kabiliyeti ölçüsünde göründüğünden, o ruhun gerçek mahiyetinin yerini tamamen tutmaz. Mesela, Hazreti Cebrail *(aleyhisselam)* Dıhye suretinde, Hazreti Peygamber'in *(aleyhissalâtü vesselam)* meclisinde bulunduğu[480] sırada, hem haşmetli kanatlarıyla Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda, Arş-ı Âzam'ın önünde secdeye gider[481] hem de sayısız yerde bulunur, ilahî emirleri tebliğ ederdi. Bir iş diğerine engel olmazdı. İşte şu sırdandır ki, mahiyeti nur ve hakikati nuranî olan Hazreti Peygamber *(aleyhissalâtü vesselam)*, dünyada bütün ümmetinin salâvatlarını birden işitir ve kıyamette bütün asfiya ile aynı anda görüşecektir. Bir iş diğerine mâni olmaz. Hatta çok nuraniyet kazanan ve "abdal" denilen bir kısım evliya, aynı anda birçok yerde görülüyormuş. Aynı zât, ayrı ayrı pek çok işi birden yapıyormuş.

[480] Bkz. Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *îmân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100.

[481] Bkz. Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhîd* 33; Müslim, *îmân* 346, *birr* 157. Ayrıca Bkz. Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/730, 766-778.

Evet, nasıl cam ve su gibi şeyler maddî varlıklara ayna olursa, aynı şekilde, hava, esir ve misal âlemindeki bazı başka varlıklar da ruhanilere ayna hükmünde, şimşek ve hayal süratinde birer seyir ve seyahat vasıtası olur. Ve o ruhaniler o temiz aynalarda, o latif menzillerde hayal süratiyle gezer, aynı anda binlerce yere girerler.

Madem güneş gibi aciz ve itaatkâr mahlûklar ve ruhaniler gibi maddeyle sınırlı, yarı nuranî varlıklar, nuraniyet sırrıyla, aynı anda pek çok yerde bulunabilir. Kayıtlarla kuşatılmış, cüzî birer varlık iken mutlak bir küllî hükmünü alırlar. Sınırlı bir irade ile bir anda pek çok farklı işi yapabilirler.

Acaba, maddeden sıyrılmış ve yüce.. kayıt altına alınmaktan, kesifliğin karanlığından uzak ve arınmış.. bütün şu nurlar ve nuranî varlıklar kutsî isimlerinin nurlarının şeffaf olmayan bir gölgesi.. bütün varlık ve hayat, ruhlar ve misal âlemi; güzelliğinin, kuşatıcı sıfatlarının ve geniş icraatının

yarı şeffaf bir aynası olan bir Zât-ı Akdes'in[482] küllî iradesiyle, mutlak kudretiyle ve engin ilmiyle tecelli eden sıfatlarından ve icraatının cilveleri içinde görünen ehadiyetinden hangi şey saklanabilir? Hangi iş O'na ağır gelebilir, hangi varlık O'ndan gizlenebilir, kim uzak kalabilir, külliyet kazanmadan kim O'na yaklaşabilir?

[482] Her türlü kusur ve noksandan yüce, mukaddes Zât, Cenâb-ı Allah.

Evet, nasıl ki, güneş kayıtlarla sınırlanamayan ışığı ve maddesiz aksi vasıtasıyla sana, göz bebeğinden daha yakın olduğu halde sen sınırlarla kuşatılmış olduğun için ondan gayet uzaksın. Ona yaklaşmak için pek çok kayıttan sıyrılman ve birçok küllî mertebeden geçmen gerekir. Âdeta, mânen yeryüzü kadar büyüyüp, ay kadar yükseldikten sonra doğrudan doğruya güneşin asıl mertebesine bir derece yaklaşabilir ve onunla perdesiz görüşebilirsin. Aynen öyle de, Celîl-i Zülcemâl, Cemîl-i Zülkemâl sana gayet yakındır, sen ise O'ndan çok uzaksın. Kalbinde kuvvet, aklında yüksek bir kavrayış varsa, temsildeki noktaları hakikate uydurmaya çalış…

İkinci Şua

Ey sersem nefis! Diyorsun ki:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[483]

[483] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/83)

ve

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ[484] gibi ayetler, eşyanın yaratılışının sırf bir emirle ve bir kerede olduğunu, صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ[485] ve أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[486] gibi ayetler ise bunun ilim içinde büyük bir kudretle, hikmet içinde ince bir sanatla derece derece gerçekleştiğini gösteriyor. Bunlar birbiriyle nasıl bağdaşır?

[484] "Her şey, tek bir çağrıdan ibaret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar..." (Yâsîn sûresi, 36/53)

[485] "İşte bu, her şeyi sapasağlam ve mükemmel yapan Allah'ın sanatıdır." (Neml sûresi, 27/88)

[486] "(O Allah ki) yarattığı her şeyi güzel ve sağlam yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

Cevap: Kur'an'ın feyzine dayanarak deriz ki:

Birincisi: Bunda tezat yoktur. Bir kısmı öyledir, ilk yaratılış gibi... Bir kısmı da diğer türlüdür, eşyanın benzerini tekrar yaratmak gibi...

İkincisi: Eşyada görülen kolaylık, sürat, bolluk ve genişlik içinde son derece intizam, sağlamlık, güzel sanat ve mükemmel yaratılış, şu iki kısım, farklı ayetlerin hakikatine kesin bir şekilde şahitlik eder. Öyleyse şunların bir hakikat olarak varlığının bahis konusu edilmesi lüzumsuzdur. Belki yalnız "Bunun hikmet sırrı nedir?" denilebilir. Öyleyse biz de temsilî bir kıyaslamayla şu hikmete işaret edeceğiz:

Mesela, nasıl ki sanatkâr bir terzi çok zahmetle, maharetle sanatlı bir elbise diker ve onu bir model olarak hazırlar. Sonra onun benzerini zahmetsizce, çabuk yapabilir. Hatta bu bazen öyle kolay olur ki, âdeta terzi emreder, o şey yapılır. Saat gibi, öyle sağlam bir düzen kazanır ki, sanki bir emrin dokunmasıyla o elbise işlenir ve o terzi işler. Aynen öyle de, kâinatın sonsuz hikmet sahibi Sâni'i, sonsuz ilim sahibi Nakkaş'ı şu âlem sarayını, içindekilerle beraber benzersiz bir surette yarattıktan sonra küçük-büyük her şeye bir model hükmünde bir kader ölçüsüyle, belli bir miktar tayin etmiştir.

İşte bak, o Ezelî Nakkaş her asrı bir model yaparak kudret mucizeleriyle süslü, taze birer âlemi onlara giydiriyor. Her bir seneyi bir ölçü kılarak rahmetinin harikalarıyla sanatlı, taze birer kâinatı o endama göre dikiyor. Her bir günü bir satır yaparak onda hikmetinin incelikleriyle süslenmiş, sürekli yenilenen eserlerini yazıyor.

Hem o Kadir-i Mutlak, her asrı, seneyi ve günü birer model yaptığı gibi, yeryüzünü, her bir dağı, çölü, bağ ve bahçeyi, ağacı da model yapmıştır. Yeryüzünde her vakit taze birer kâinat kurar, yeni birer dünya var eder. Bir âlemi bozup bir başka muntazam âlemi getirir. Mevsimden mevsime her bağ ve bahçede taze taze kudret mucizelerini ve rahmet hediyelerini gösterir. Hikmet ifade eden, yeni birer kitap yazar. Taze rahmet mutfakları kurar. Her şeye, daima yenilenen, sanatlı birer elbise giydirir. Her baharda her bir ağaca ipek gibi taze birer çarşaf geçirir. Onları inci misali yeni ziynetlerle süsler. Ellerini yıldız gibi parlak rahmet hediyeleriyle doldurur.

İşte şu işleri son derece güzel bir sanat ve kusursuz bir intizamla yapan, şu birbiri ardınca gelen ve zaman ipine takılan seyyar âlemleri sonsuz bir hikmet ve inayet, kusursuz bir kudret ve sanatla değiştiren Zât, elbette gayet Kadir ve Hakîm'dir; Basîr ve Alîm'dir, her şeyi görür ve bilir. O'nun işine tesadüf karışamaz. İşte o Zât-ı Zülcelâl'dir ki,

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ[487]

[487] "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu sadece 'Ol!' demektir, hemen oluverir..." (Yâsîn sûresi, 36/83)

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ[488]

[488] "Kıyametin kopması ise, başka değil, ancak göz açıp kapayıncaya kadar yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

buyurarak hem kusursuz kudretini ilan ediyor hem de kudreti için haşir ve kıyametin çok kolay ve zahmetsiz olduğunu bildiriyor. Yaratılış kanunlarının kudret ve iradeyi içerdiğini, her şeyin, emirlerine karşı gayet itaatkâr olduğunu ve doğrudan, vasıtasız var etmesindeki mutlak kolaylığı göstermek için icraatını sırf bir emirle yaptığını Kur'an-ı Mucizü'l Beyan ile ferman ediyor.

Sözün Özü: Bir kısım ayetler eşyadaki, bilhassa ilk yaratılıştaki son derece güzel sanatı ve kusursuz hikmeti ilan ediyor. Diğer kısım ise eşyadaki, bilhassa eşyanın tekrar yaratılması ve iadesindeki son derece kolaylığı ve sürati, itaati ve zahmetsizliği bildiriyor.

Üçüncü Şua

Ey haddini aşmış, vesveselerle dolu nefis! Diyorsun ki:

بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[489]

[489] "O Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir." (Yâsîn sûresi, 36/83)

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا[490]

[490] "Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah onun perçeminden tutmuş olmasın." (Hûd sûresi, 11/56)

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ[491]

[491] "Biz ona şahdamarından daha yakınız." (Kaf sûresi, 50/16)

gibi ayetler, Cenâb-ı Hakk'ın yarattıklarına son derece yakınlığını gösteriyor.

وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[492]

[492] "Ve sonuçta O'na döndürülürsünüz." (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsîn sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhruf sûresi, 43/85)

تَعْرُجُ الْمَلَٰئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ[493]

[493] "Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arş'ına, miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

ayetleri, hadiste buyrulan, "Cenâb-ı Hak yetmiş bin perde arkasındadır."[494] gibi beyanlar ve Mirac gibi hakikatler ise bizim O'ndan sonsuz derecede uzaklığımızı ifade ediyor. Şu anlaşılması zor sırrı anlamayı kolaylaştıracak bir izah isterim."

[494] Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair Bkz. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, Cenâb-ı Hakk'ın azametinden her şeyin mahvolacağına dair Bkz. Müslim, *îmân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

Cevap: Öyleyse dinle…

Öncelikle: Birinci Şua'nın sonunda şöyle demiştik: Nasıl ki güneş, kayıtlarla sınırlanamayan ışığı ve maddî olmayan aksi vasıtasıyla sana, ruhunun penceresi ve aynası hükmündeki gözbebeğinden daha yakın olduğu halde; sen, sınırlarla kuşatılmış ve maddede hapis olduğun için ondan gayet uzaksın. Onun yalnız bir kısım yansımalarıyla, gölgeleriyle temas edebilir ve bir nevi cilveleriyle, küçük tecellileriyle görüşebilirsin. Bazı sıfatları hükmündeki renklerine, bir kısım isimleri hükmündeki parıltılarına ve onlara mazhar olan şeylere yaklaşabilirsin. Eğer güneşin asıl mertebesine yaklaşmak ve doğrudan doğruya, bizzat onunla görüşmek istersen, o vakit pek çok kayıttan sıyrılman ve pek çok küllî mertebeden geçmen gerekir. Âdeta kayıtlardan mânen sıyrılarak dünya kadar büyüyüp, ruhunla hava gibi genişleyip ay kadar yükseldikten, güneşin karşısına geçtikten sonra onunla bizzat, perdesiz görüşebilir, ona bir derece yaklaştığını iddia edebilirsin. Aynen öyle de, o sonsuz kemâl ve haşmet

sahibi Celîl, o benzersiz güzellik sahibi Cemîl, o Vâcibü'l-Vücûd, o her şeyin yaratıcısı Mevcûd, o Daimî Güneş, o Ezel ve Ebed Sultanı sana senden yakındır. Sen ise O'ndan sonsuz uzaksın.

Gücün yeterse temsildeki şu incelikleri hakikate uygula...

İkincisi: –وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[495]– Mesela, bir padişahın pek çok isminden biri olan "kumandan" ismi birbiri içindeki dairelerde tesirini gösterir. Başkumandanlığın kuşatıcı dairesinden tut, paşalık, yüzbaşılık ve ta onbaşılığa kadar geniş ve dar, büyük ve küçük dairelerde de görünür, tecellisi vardır. Bir asker, askerlik hizmetinde onbaşı rütbesinde sahip olduğu cüzî kumandanlık noktasına dayanarak padişahıyla "kumandan" isminin küçük tecellisi vasıtasıyla münasebet kurar. Eğer asıl ismiyle temas etmek, padişahla o unvanı ile görüşmek isterse, onbaşılıktan ta başkumandanlığın geniş mertebesine çıkması gerekir. Demek padişah, o askere ismi, hükmü, kanunu ve ilmiyle, telefonu ve idaresiyle; eğer o padişah, abdal diye isimlendirilen, evliyadan nuranî bir zât ise bizzat yanında hazır bulunarak, gayet yakındır. Hiçbir şey ona mâni olamaz. Halbuki o asker, padişahından gayet uzaktır. Binlerce mertebe ona engeldir, binlerce perde araya girer. Fakat bazen padişah merhamet gösterir, âdeti olmadığı halde bir askeri huzuruna alır, lütfuna mazhar eder.

[495] "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60).

Aynen öyle de: كُنْ فَيَكُونُ[496] emrinin sahibi, güneş ve yıldızlar itaatkâr birer askeri hükmünde olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye her şeyden daha yakın olduğu halde, her şey O'ndan sonsuz derecede uzaktır. O'nun yüce huzuruna perdesiz girmek istense, karanlık ve nuranî perdelerden; yani maddî ve ekvanî[497] perdelerin yanında isim ve sıfatlarının da yetmiş bin perdesinden geçmek, her ismin binlerce hususi ve küllî tecelli derecesine çıkmak, sıfatlarının gayet yüksek tabakalarını aşıp ta ism-i âzamına mazhar olan Arş-ı Âzam'ına yükselmek gerekir. Eğer O'nun cezbi ve lütfu olmazsa bunun için binlerce sene çalışmak ve yol kat etmek lâzım gelir. Mesela sen, Cenâb-ı Hakk'a "Hâlık" ismiyle yaklaşmak istersen, O'nunla, "senin Hâlık'ın" olması hususiyetiyle, sonra "bütün insanların Hâlık'ı" olması

yönüyle, ardından "bütün canlıların Hâlık'ı" unvanıyla ve nihayet "bütün varlıkların Hâlık'ı" ismiyle münasebet kurman gerekir. Yoksa gölgede kalırsın, yalnız küçük bir cilveyi bulursun.

[496] "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da oluverir." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40 …)

[497] Varlıklarla, eşyayla ilgili.

Bir Hatırlatma: Temsildeki padişah, aczinden dolayı "kumandanlık" unvanının mertebelerinde araya vasıtalar koymuştur. Fakat بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ[498] ayetinin işaretiyle, Kadir-i Mutlak'ın vasıtalara ihtiyacı yoktur. Onlar sırf görünüştedir, izzet ve büyüklüğün perdesidir. O'nun rubûbiyet saltanatının kulluk, hayret ve acz içinde, fakrını gösteren birer ilancısı ve seyircisidirler. Yardımcısı değiller; rubûbiyetinin saltanatına ortak olamazlar.

[498] "Her şey üzerinde hâkimiyet O'nun elindedir." (Mü'minûn sûresi, 33/88; Yâsîn sûresi, 36/83)

Dördüncü Şua

İşte ey tembel nefsim! Bir çeşit mirac hükmündeki namazın hakikati, önceki temsilde bir askerin tamamen bir lütuf olarak padişahın huzuruna kabulü gibi, tamamen bir rahmet eseri olarak Celîl-i Zülcemâl Zât'ın, Cemîl-i Zülcelâl Mabud'un huzuruna kabulündür. "Allahü Ekber" deyip mânen, hayalen veya niyetinle iki cihandan geçip, maddî kayıtlardan sıyrılıp engin bir kulluk mertebesine veya onun bir gölgesine veyahut suretine çıkarak bir nevi huzuruyla şereflenmektir. إِيَّاكَ نَعْبُدُ[499] hitabına -herkesin kabiliyeti ölçüsünde- büyük bir mazhariyettir. Âdeta, namazdaki her harekette tekrar tekrar "Allahü Ekber, Allahü Ekber" demek, mertebeleri kat edip manevî bir yükselişe ve cüzî dairelerden küllî dairelere çıkmaya bir işarettir. O'nun, bilemediğimiz yüce kemâl vasıflarının özlü bir unvanıdır. Âdeta her bir "Allahü Ekber" bir mirac basamağı kat etmeye işarettir. İşte şu namaz hakikatinin mânen, niyetle, tasavvurla veya hayalen bir gölgesine, bir parıltısına mazhar olmak bile büyük bir saadettir. Hacda pek çok kere "Allahü Ekber" denilmesi de şu sırdandır. Çünkü hacc-ı şerif, herkes için bizzat küllî mertebede bir kulluktur. Nasıl ki bir asker, bayram

gibi hususi bir günde, bir paşa gibi, padişahın bayram davetine gider ve iltifatına mazhar olur. Aynen öyle de, hac ibadetinde sıradan bir insan da, çok mertebe kat etmiş bir veli gibi bütün yeryüzünün Yüce Rabbi unvanıyla Rabbine yönelir. Küllî bir kullukla şereflenir. Elbette rubûbiyetin hac anahtarıyla açılan küllî mertebeleri, ulûhiyetin hac dürbünüyle görünen yüce ufukları, hac ibadetinin şeairiyle[500] kalbde ve hayalde gittikçe genişleyen kulluk daireleri, büyüklük mertebeleri ve tecelli ufuklarının verdiği hararet, hayret, dehşet ve rubûbiyet karşısında duyulan heybet اَللّٰهُ أَكْبَرُ.. اَللّٰهُ أَكْبَرُ[501] demekle sükûn bulabilir. Bizzat görülen veya tasavvur edilen o mertebeler "Allahü Ekber" diyerek ilan edilebilir. Şu yüce ve küllî mânâ, hacdan sonra çeşitli derecelerde bayram namazında, yağmur namazında, husuf ve küsuf[502] namazlarında ve cemaatle kılınan namazlarda bulunur. İşte, sünnet nevinden de olsa İslam şeairinin öneminin sırrı budur.

[499] "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[500] Görüldüğünde İslam'ı hatırlatan, bütün Müslümanları alâkadar eden İslam alâmetleri.

[501] Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

[502] **Husuf ve Küsuf:** Ay ve güneş tutulmaları.

سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ خَزَائِنَهُ بَيْنَ الْكَافِ وَالنُّونِ[503]

[503] Kudretinin hazinelerini bir 'Ol!' emriyle var eden Zât-ı Zülcelâl, her türlü kusurdan münezzehtir.

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[504]

[504] "Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir. Ve hepinizin de dönüşü O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/83)

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[505]

[505] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[506]

[506] "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ[507]

[507] "Ey Kerîm Rabbimiz, bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى رَسُولِكَ الْأَكْرَمِ مَظْهَرِ اسْمِكَ الْأَعْظَمِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ وَإِخْوَانِهٖ وَأَتْبَاعِهٖ اٰمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[508]

[508] İsm-i Âzam'ının mazharı olan Resûl-u Ekrem'ine, âl ve ashabına, kardeşlerine ve ona tâbi olanlara salât ve selam et. Kabul buyur ey merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbimiz.

Küçük Bir Zeyl[509]

[509] **Zeyl:** İlave.

Sonsuz kudret ve ilim sahibi Kadîr-i Alîm, her şeyi sonsuz bir sanat ve hikmetle var eden Sâni-i Hakîm, kanun şeklindeki âdetlerinin işaret ettiği nizam ve intizamla; kudretini, hikmetini ve icraatına hiçbir tesadüfün karışmadığını gösterir. Aynen bunun gibi, kanunlarının dışına çıkan misallerle, âdetinin harikalarıyla, aynı türden yarattığı fertlere onları birbirinden ayırt etmeyi sağlayan farklı suretler ve hususiyetler vermesiyle, tabii hadiselerin hep aynı vakitte gerçekleşmeyip zaman ve mekânın değişmesiyle; iradesini, dilediği zaman dilediğini yaptığını ve hiçbir kayıt altında olmadığını gösterir. Tekdüzelik perdesini yırtarak her şeyin, her an, her işinde, her halinde kendisine muhtaç olduğunu ve rubûbiyetine itaat ettiğini bildirir, gafleti dağıtır. İnsanların ve cinlerin bakışını sebeplerden, onların asıl sahibi olan Zât'ına çevirir. Kur'an'ın beyanları şu esasa bakıyor:

Mesela, çoğu yerde bir kısım meyveli ağaçlar bir sene meyve verir, yani rahmet hazinesinden elleri doldurulur, onlar da verir. Aynı ağaç öbür sene, görünüşteki bütün sebepler hazırken meyve vermez.

Hem mesela, hayat için lüzumlu diğer işlerin aksine, yağmurun yağma vakti o kadar değişkendir ki, bu, Kur'an'da insanın ilmi dışında olduğu bildirilen beş husus, yani "mugayyebat-ı hamse"[510] arasında sayılmıştır. Çünkü varlıkta en mühim yer, hayat ve rahmetindir. Yağmur ise hayat kaynağı ve rahmetin ta kendisi olduğu için elbette o âb-ı hayat, rahmet olan o su, gaflet veren ve hakikati perdeleyen tekdüzelik kaidesi altına girmez. Bütün

canlılara nimet ve hayat veren Rahman ve Rahîm Zât-ı Zülcelâl, onu doğrudan doğruya, perdesiz bir şekilde elinde tutar ki, dua ve şükür kapılarını her vakit açık bıraksın.

[510] Bkz. Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre (6)* 1, *(13)* 1, *(31)* 2, *tevhîd* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.

Yine mesela, canlılara rızık ve insanlara belli bir sima verilmesinin, birer hususi ihsan eseri gibi umulmadık tarzda olması, Cenâb-ı Hakk'ın iradesini ve dilemesini ne kadar güzel bir şekilde gösteriyor. Havanın idaresi ve bulutların itaati gibi daha başka ilahî icraatı da bunlara kıyasla...

On Yedinci Söz

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝

وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا[511]

[511] "Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir ziynet kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş yapacağını ortaya koymak istedik. Ve elbette Biz onun üstünde ne varsa hepsini kupkuru yapıp dümdüz edeceğiz." (Kehf sûresi, 18/7-8)

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ[512]

[512] "Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir." (En'âm sûresi, 6/32)

Bu söz, iki yüce makam ve parlak bir zeylden[513] ibarettir.

[513] **Zeyl:** İlave.

[Birinci Makam]

Hâlık-ı Rahîm, Rezzak-ı Kerîm ve Sâni-i Hakîm, şu dünyayı ruhlar âlemi ve ruhaniler için bir bayram, bir şenlik yeri suretinde yaratıp bütün isimlerinin benzersiz nakışlarıyla süslemiştir. Küçük-büyük, ulvî-süflî her bir ruha, kendilerine münasip ve o bayramdaki ayrı ayrı sayısız güzellik ve nimetten istifade etmeye uygun, kabiliyetlerle ve duyularla donatılmış birer beden giydirir, cismanî birer vücut verir, onları bir defalığına o seyir yerine gönderir.

Zaman ve mekân yönüyle pek geniş olan o bayramı asırlara, senelere, mevsimlere, hatta günlere, kıtalara bölerek her bir asrı, seneyi, mevsimi, hatta bir yönüyle her bir günü ve kıtayı bir canlı türüne ve sanatla yaratılmış bitkilere resmigeçit tarzında büyük bir bayram yapmıştır. Bilhassa yeryüzü, hele bahar ve yaz mevsiminde, küçük varlık türleri için öyle şaşaalı ve sürekli yenilenen bir bayram yeridir ki, yüce tabakalardaki ruhanileri, melekleri ve gökyüzü sakinlerini seyre çekecek bir cazibe gösterir. Ve tefekkür edenler için öyle şirin bir mütalaa yeri olur ki, akıl tarif etmekten acizdir.

Fakat bu ilahî ziyafet ve Rabbanî bayramda, Rahman (rahmeti bütün varlıkları kuşatan) ve Muhyî (hayatı veren, ölümden sonra tekrar hayat bahşeden) isimlerinin tecellilerine karşılık, Cenâb-ı Hakk'ın Kahhar (mutlak hâkimiyet sahibi, kahredilecekleri kahreden) ve Mümît (ölümü yaratan) isimleri, ayrılık ve ölümün yüzüyle görünür. Bu ise وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ[514] ayetinde ifade edilen, rahmetin enginliğine görünüşte uygun düşmüyor. Fakat hakikatte birkaç yönden uygundur. Onlardan biri şudur:

[514] "Rahmetim her şeyi kaplar." (A'râf sûresi, 7/156)

Sâni-i Kerîm, Fâtır-ı Rahîm, her bir canlı türünün resmi geçit nöbeti bittikten ve o resmi geçidin maksadı olan neticeler alındıktan sonra, onların büyük kısmını merhametli bir şekilde dünyadan nefret ettirip usandırıyor, istirahata meylettiriyor ve başka bir âleme göçmek için onlara bir şevk ihsan ediyor. Ve hayat vazifesinden terhis edildikleri zaman, ruhlarında asıl vatanları olan ahiret âlemine karşı şevk veren bir meyil uyandırıyor.

Nasıl ki, vazife uğrunda, cihad yolunda ölen bir askere şehitlik rütbesi vermek ve kurban olarak kesilen bir koyuna ahirette cismanî ve bâki bir vücut giydirerek onu sırat üstünde, sahibine burak olma ve bineklik mertebesiyle mükâfatlandırmak o Rahman'ın sonsuz rahmetinden uzak değildir.[515] Aynen öyle de, kendilerine mahsus, Rableri tarafından verilmiş fıtrî vazifelerinde, ilahî emirlere itaatleri sırasında telef olan ve şiddetli sıkıntı çeken diğer canlılara ve hayvanlara da, kendilerine göre bir çeşit ruhanî mükâfat ve kabiliyetlerine göre bir manevî ücret vermek, Cenâb-ı Hakk'ın o tükenmez rahmet hazinesinden uzak değildir. Ta ki, dünyadan ayrıldıkları için çok incinmesin, belki buna memnun olsunlar.

[515] "Kurbanlarınızı hoş tutun, zira onlar Sırat köprüsünde sizin bineklerinizdir." anlamındaki hadis için Bkz. ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/85.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللّٰهُ[516]

[516] Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.

Nitekim ruh sahiplerinin en şereflisi olan ve şu bayramlardan hem mahiyet hem nicelik yönüyle en çok istifade eden insanın, dünyaya çok tutkun ve bağlı olduğu halde, dünyadan nefret duyması ve bâki âleme geçmeyi

arzulaması için Cenâb-ı Hak rahmetinin eseri olarak ona bir şevk vaziyeti verir. İnsanlığı gaflet karanlığında boğulmamış bir kimse, bu halden faydalanır. Dünyadan kalb huzuru ile gider. Şimdi, o hali netice veren hususlardan beşini misal olarak söyleyeceğiz.

***Birincisi**:* Cenâb-ı Hak, ihtiyarlık mevsimiyle, dünyevî, güzel ve cazibeli şeylerin üstündeki fânilik, yokluk damgasını ve acı mânâyı göstererek insanı dünyadan ürkütüp o fâniye bedel, bir bâkiyi talep ettirir, aratır.[517]

[517] Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/185; Hadîd sûresi, 57/20.

***İkincisi**:* İnsanın alâka duyduğu dostlarından yüzde doksan dokuzu dünyadan ayrılıp başka bir âleme yerleştikleri için, o ciddi muhabbetin sevkiyle, insana, dostlarının gittiği yere karşı bir şevk ihsan edip ölümü ve eceli sevinçle karşılatır.[518]

[518] Bkz. Yûnus sûresi, 10/7-11.

***Üçüncüsü**:* İnsana sonsuz zayıflığını ve acizliğini bazı şeylerle hissettirip hayat yükünün ve yaşamak vazifesinin ne kadar ağır olduğunu göstererek istirahata ciddi bir arzu ve başka bir diyara gitmeye samimi bir şevk verir.

***Dördüncüsü**:* İnanmış insana iman nuru ile gösterir ki:

Ölüm bir idam, bir yok oluş değil, mekân değiştirmedir. Kabir, karanlık bir kuyu ağzı değil, nuranî âlemlerin kapısıdır. Dünya ise bütün gösterişiyle, ahirete kıyasla bir zindan hükmündedir.[519] Elbette, dünya zindanından cennet bahçelerine çıkmak, cismanî hayatın boğucu telaş ve ızdırabından bir rahat âlemine, ruhların yükseklerde gezeceği bir meydana geçmek ve mahlûkâtın sıkıntı veren gürültüsünden sıyrılıp Rahman'ın huzuruna gitmek, bin can ile arzu edilecek bir seyahat, hatta bir saadettir.

[519] Bkz. Tevbe sûresi, 9/38; Nahl sûresi, 16/30; Furkan sûresi, 25/15; Ankebût sûresi, 29/64; Muhammed sûresi, 47/36.

***Beşincisi**:* Kur'an'ı dinleyen insana, Kur'an'daki hakikat ilmi ve nuruyla dünyanın mahiyetini bildirerek ona aşk ve alâka duymanın pek mânâsız olduğunu anlatır.[520] Yani insana şöyle der ve şunları ispat eder:

[520] Bu konudaki bazı ayetler için Bkz. Âl-i İmran sûresi, 3/14; Kehf sûresi, 18/45-46; Tâhâ sûresi, 20/131.

“Dünya, Samed Yaratıcının bir kitabıdır. Harfleri ve kelimeleri kendilerine değil, başka bir Zât’a, O’nun sıfatlarına ve isimlerine delildir. Öyleyse mânâsını bil, al; nakışlarını bırak, git!

Hem dünya bir tarladır.[521] Onu ek, mahsulünü al, muhafaza et; kalan pisliğini at, aldatıcı yüzüne kıymet verme!

[521] “Dünya, ahiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için Bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsıdü’l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru’l-Merfûa* s. 205.

Hem dünya birbiri ardınca, sürekli gelip geçen aynalar bütünüdür. Öyleyse onlarda tecelli edeni bil, O’nun nurlarını gör! O aynalarda görünen isimlerin tecellilerini anla, sahibini sev ve yok olmaya, kırılmaya mahkûm olan o cam parçalarından alâkanı kes!

Hem dünya seyyar bir ticarethanedir. Öyleyse alışverişini yap, dön… Ve senden kaçan, sana iltifat etmeyen kafilelerin arkasından beyhude koşma, yorulma!

Hem dünya geçici bir seyir yeridir. Öyleyse ona ibret nazarıyla bak ve görünen, çirkin yüzüne değil; Cemîl ve Bâkî Yaratıcısına bakan gizli, güzel yüzüne dikkat et, hoş ve faydalı bir gezinti yap, dön… O güzel manzaraları ve güzel şeyleri gösteren perdelerin kapanmasıyla akılsız çocuk gibi ağlama, meraka düşme!

Hem dünya bir misafirhanedir. Öyleyse onu yapan, kullarını orada misafir eden Kerîm Zât’ın izni dairesinde ye, iç, şükret; kanunu dairesinde hareket et… Sonra arkana bakma; çık, git… Saçma sapan, fuzuli bir şekilde her şeye karışma. Senden ayrılan ve sana ait olmayan şeylerle mânâsızca uğraşma ve dünyanın geçici işlerine bağlanıp boğulma!”

Cenâb-ı Hak, bu gibi açık hakikatlerle dünyanın içyüzündeki esrarı gösterip ondan ayrılmayı gayet hafifleştirir, hatta kalbi uyanık olanlara sevdirir ve her şeyde, her icraatında rahmetinin bir izi bulunduğunu gösterir.

İşte Kur’an şu beş hususa işaret ettiği gibi, başka hususi yönlere de ayetleriyle işarette bulunuyor.

Yazıklar olsun o kimseye ki, şu beş hususta bir hissesi olmaya!..

On Yedinci Söz’ün İkinci Makamı[522] Haşiye

[522] HAŞİYE Bu ikinci makamdaki parçalar şiire benzer, fakat şiir değildir. Manzum şekilde kasten yazılmadılar. Belki hakikatlerin tam bir intizamla ifade edilmesi için bir derece manzum şekil aldılar.

Bırak biçare feryadı, belâdan gel, tevekkül kıl.
Zira feryat belâ içinde, hata içinde belâdır, bil.

Belâ vereni buldunsa, lütuf içinde, safâ içinde belâdır, bil.
Bırak feryadı, şükür kıl bülbüller gibi, daima keyfinden güler hep gül mül.

Eğer bulmazsan, bütün dünya cefâ içinde, fenâ içinde hebâdır, bil.
Cihan dolusu belâ başındayken, ne bağırırsın küçük bir belâdan? Gel, tevekkül kıl.

Tevekkülle belânın yüzüne gül ki o da gülsün.
O güldükçe küçülür, eder tebeddül.[523]

[523] Değişmek.

Bil, ey bencil! Bu dünyada saadet, terk-i dünyada.
Hakkı tanıyorsan, O kâfidir, bıraksan da bütün eşya lehinde.

Eğer bencil ve kibirliysen helâk sebebidir, ne yaparsan bütün eşya aleyhinde.
Demek terki gerektir, her iki halde bu dünyanın.

Terki demek: Hüdâ mülkü, O’nun izni, O’nun namıyla bakmaktır.
Ticaret istiyorsan eğer, şu fâni ömrünü bâkiye çevirmektir.

Eğer nefsine talipsen çürüktür, hem temelsiz de.
Eğer âfâkı[524] *istersen, fenâ damgası üstünde.*

[524] Ufuklar. Dış dünya.

Demek değmez ki alınsın, çürük maldır hep bu çarşıda.
Öyleyse geç, iyi mallar dizilmiş arkasında.

Siyah Dutun Bir Meyvesi

O mübarek dut ağacının başında Eski Said,

Yeni Said lisanıyla söylemiştir.

Muhatabım Ziya Paşa değil, Avrupa meftunlarıdır.
Konuşan nefsim değil, Kur'an talebeleri namına kalbimdir.

Geçen Sözler hakikattir, sakın şaşma, hududunu sakın aşma.
Ecnebilerin fikrine sapma, dalâlettir kulak asma, eder elbet seni pişman.

Görürsün en nurlu, zekâda bayraktarın olan,
O hayretten der ki her zaman: "Eyvah, kimden kime şikâyet edeyim, ben dahi şaştım!"

Kur'an dedirtir, ben de derim, hiç de çekinmem.
O'ndan O'na şikâyet ederim, senin gibi şaşmam.

Hak'tan Hakk'a feryat ederim, haddimi aşmam.
Yerden göğe dava ederim, senin gibi kaçmam.

Ki, Kur'an'da dava hep nurdan nuradır, senin gibi caymam.
Kur'an'dadır hak hikmet, ispat ederim, ona zıt felsefeyi beş para saymam.

Furkan'dadır elmas hakikat, canımdan aziz bilirim, senin gibi satmam.
Halktan Hakk'a yolculuk ederim, senin gibi sapmam.

Dikenli yolda uçarak giderim, senin gibi basmam.
Yerden Arş'a şükran ederim, senin gibi asmam.

Ölüme, ecele dost bakarım, senin gibi korkmam.
Kabre gülerek girerim, senin gibi ürkmem.

Ejderha ağzı, vahşet yatağı, hiçlik boğazı; senin gibi görmem.
Ahbaba kavuşturur beni, kabre darılmam, senin gibi kızmam.

Rahmet kapısı, nur kapısı, Hak kapısı, ondan sıkılmam, geri çekilmem.
Bismillâh diyerek çalıyorum,[525] HAŞİYE *arkama bakmam, dehşet de duymam.*

[525] HAŞİYE Eyvah diyerek kaçmıyorum.

Elhamdülillâh diyerek rahat bulup yatacağım, zahmet çekmem, korkmam. "Allahu Ekber" diyerek haşir ezanını işitip kalkacağım,[526] HAŞİYE *o büyük mahşerden çekinmem, o muazzam mescitten çekilmem.*

[526] HAŞİYE İsrafil'in ezanını haşir şafağında işitip "Allahu Ekber" diyerek kalkacağım. O büyük namazdan çekilmem, herkesin toplanacağı o en büyük meydandan çekinmem.

Yezdan'ın[527] *lütfu, Kur'an'ın nuru, imanın feyzi sayesinde hiç üzülmem. Durmayıp koşacağım, Rahman'ın Arş'ının gölgesine uçacağım, senin gibi şaşmam, inşallah.*

[527] Cenâb-ı Hak.

Kalbe Farsça Gelen Bir Münâcât

هٰذِهِ الْمُنَاجَاةُ تَخَطَّرَتْ فِي الْقَلْبِ هٰكَذَا بِالْبَيَانِ الْفَارِسِيِّ

Bu münâcât kalbe Farsça geldiğinden öyle yazılmıştır.

(Daha önce basılmış olan Hubab Risalesi'nde yer almıştı.)

يَا رَبْ! بَشَشْ جِهَتْ نَظَرْ مِي كَرْدَمْ، دَرْدِ خُودْرَا دَرْمَانْ نَمِي دِيدَمْ

Ya Rab! Tevekkülsüz, gafletle, kendi sınırlı iktidar ve irademe dayanıp derdime derman aramak için "cihet-i sitte"[528] denilen altı yönüme baktım. Maalesef derman bulamadım. Bana mânen denildi ki: "Derman olarak yetmez mi dert sana!"

[528] Altı yön.

دَرْ رَاسَتْ مِي دِيدَمْ كِه: دِي رُوزْ مَزَارِ پَدَرْ مَنَسْت

Evet, sağımdaki geçmiş zamanda teselli bulmak için gafletle oraya baktım. Fakat dünkü gün bana babamın kabri, geçmiş zaman ise ecdadımın büyük mezarı şeklinde göründü. Teselli yerine yalnızlık ve korku verdi.

HAŞİYE İman o yalnızlık ve korku veren büyük mezarı dostların toplandığı nurlu, aşina bir meclis olarak gösterir.

وَدَرْ چَپْ دِيدَمْ كِه: فَرْدَا قَبْرِ مَنَسْت

Sonra sol tarafımdaki geleceğe baktım. Derman bulamadım. Ertesi gün benim kabrim; istikbal ise akranlarımın ve gelecek neslin büyük mezarı suretinde görünüp bana dostluk değil, yalnızlık ve korku hissi verdi.

HAŞİYE İman ve onun verdiği huzur, o dehşetli, büyük mezarın, sevimli saadet saraylarına Rahman'ın bir daveti olduğunu gösterir.

وَإِيمْرُوزْ: تَابُوتِ جِسْمِ پُرْ اِضْطِرَابِ مَنَسْت

Soldan da hayır görünmediğinden, içinde bulunduğum güne baktım. Gördüm ki, şu gün âdeta bir tabuttur; can çekişmekte olan cismimin cenazesini taşıyor.

HAŞİYE İman, o tabutu bir ticarethane ve şaşaalı bir misafirhane şeklinde gösterir.

بَرْ سَرِ عُمْر جَنَازَةِ مَنْ اِيسْتَادَه اَسْت

Bu tarafta da deva bulamadım. Sonra kafamı kaldırıp ömür ağacımın başına baktım. Gördüm ki, o ağacın tek meyvesi benim cenazemdir; ağacın üstünde duruyor, bana bakıyor.

HAŞİYE İman, o ağacın meyvesinin bir cenaze olmadığını, aksine, ebedî hayata mazhar olan ve ebedî saadete hazırlanan ruhumun, yıldızlarda gezmek için eskimiş yuvasından çıktığını gösterir.

دَرْ قَدَمْ: اَبِ خَاكِ خِلْقَتِ مَنْ وَخَاكِسْتَرِ عِظَامِ مَنَسْت

O yöne bakınca da ümitsizliğe düşüp başımı aşağı eğdim. Baktım ki: Aşağıda, ayağımın altında, kemiklerimin toprağı ile yaratılışımın başlangıcındaki toprak birbirine karışmış. Bu da bana derman olmadı, derdime dert kattı.

HAŞİYE İman, o toprağın rahmet kapısı ve cennet salonunun perdesi olduğunu gösterir.

چُونْ دَرْ پَسْ مِي نِگَرَمْ، بِينَمْ: اِينْ دُنْيَاءِ بِي بُنْيَادْ هِيچْ دَرْ هِيچَسْتْ

Gözümü oradan da çevirip arkama baktım. Gördüm ki, esassız, fâni bir dünya, hiçlik derelerinde ve yokluk karanlığında yuvarlanıp gidiyor. Derdime merhem olmadı, aksine, korku ve dehşet zehri ilave etti.

HAŞİYE İman, o karanlıkta yuvarlanan dünyanın; vazifesi bitmiş, mânâsını ifade etmiş, geride neticelerini bırakmış, Samed Yaratıcının bir mektubu ve ilahî nakışların sayfaları olduğunu gösterir.

وَدَرْ پِـيشْ: اَنْدَازَهٔ نَظَرْ مِيكُنَمْ، دَرِ قَبْرْ گُشَادَه اَسْت

وَرَاهِ اَبَدْ بَدُورُو دِرَازْ پَدِيدَارَسْت

Oradan da hayır bulamadığım için önüme, ileriye baktım. Gördüm ki, kabir kapısı yolun sonunda açık duruyor, onun arkasında ebediyete giden bir cadde uzaktan uzağa göze çarpıyor.

HAŞİYE İman, o kabir kapısının, nur âleminin kapısı ve o yolun da, ebedî saadete giden yol olduğunu gösterdiğinden, dertlerime hem derman hem merhem olur.

مَرَا جُزْ جُزْءِ اِخْتِيَارِي چِيزِي نِيسْت دَرْ دَسْت

İşte şu altı yönde dostluk hissi ve teselli değil, dehşet ve korku bulduğum halde, elimde cüzî, sınırlı bir iradeden başka bir şey yoktur ki, ona dayanıp o dehşet ve korkuya karşılık vereyim.

HAŞİYE İman, bir zerre hükmündeki o sınırlı irade yerine, sonsuz bir kudrete dayanmak için bir vesika verir ve belki imanın kendisi bir vesikadır.

كِه اُو جُزْء هَمْ عَاجِزْ، هَمْ كُوتَاهُ و هَمْ كَمْ عَيَارَسْت

Halbuki insanın cüzî irade denilen o silahı hem aciz hem kısadır; ayarı noksandır, bir şey var edemez. Gayretten başka bir şey elinden gelmez.

HAŞİYE İman, o cüzî iradeyi Allah namına değerlendirmeyi sağlayıp her şeye kâfi hale getirir. Bir askerin, sınırlı kuvvetini devlet hesabına kullandığı vakit kendi gücünün binlerce kat üstünde işler görmesi gibi…

نَه دَرْ مَاضِي مَجَالِ حُلُولْ، نَه دَرْ مُسْتَقْبَلْ مَدَارِ نُفُوذْسْت

Cüzî iradem ne geçmiş zamana dâhil olabilir ne de gelecek zamana nüfuz edebilir. Geçmişe ve geleceğe dair emellerime ve elemlerime faydası yoktur.

HAŞİYE İman, dizginini hayvanî olan cismin elinden alıp kalbe ve ruha teslim ettiği için, geçmişe nüfuz edip geleceğe gidebilir. Çünkü kalb ve ruhun hayat dairesi geniştir.

مَيْدَانِ اُو اِينْ زَمَانِ حَالْ، وَيَكْ اٰنِ سَيَّالَسْت

O cüzî iradenin hareket sahası, şu kısacık şimdiki zaman ve sadece bir andır.

بَا اِینْ هَمَه فَقْرهَا وَضَعْفهَا، قَلَمِ قُدْرَتِ تُو اَشِکَارَه نُوِشْتَه اَسْت،

«دَرْ فِطْرَتِ مَا»: مَیْلِ اَبَدْ وَاَمَلِ سَرْمَدْ

İşte bütün bu ihtiyaçlarımla, zayıflığımla, fakrım ve acizliğimle beraber altı yönden gelen dehşet ve korkularla perişan bir haldeyken; kudret kalemiyle, yaradılışımın sayfasında ebediyete uzanan arzular ve sonsuzluğa yayılan emeller açık bir şekilde yazılmış, mahiyetime yerleştirilmiştir.

بَلْکِه هَرْ چِه هَسْت، هَسْت

Belki dünyada ne varsa, örnekleri fıtratımda bulunur. Hepsiyle alâkadarım. Onlar için kabiliyetlerimi, duygularımı çalıştırıyor, çalışıyorum.

دَائِرَهِ اِحْتِیَاجْ مَانَنْدِ دَائِرَ مَدِّ نَظَرْ بُزُرْگِي دَارَسْت

İhtiyaç dairesi, gözün ulaştığı daire kadar büyük ve geniştir.

خَیَالْ کُدَامْ رَسَدْ اِحْتِیَاجْ نِیزْ رَسَدْ

دَرْ دَسْت هَرْ چِه نِیسْت دَرْ اِحْتِیَاجْ هَسْت

Hatta hayal nereye giderse ihtiyaç dairesi de o kadar genişler. Orada da ihtiyaç vardır. Belki elde ne yoksa ihtiyaçta vardır; elde olmayan, ihtiyaç dairesinde bulunur. Elde olmayanlar ise sonsuzdur.

دَائِرَهِ اِقْتِدَارْ هَمْجُو دَائِرَ دَسْتِ کُوتَاهْ کُوتَاهَسْت

Halbuki iktidar dairesi sınırlıdır. Elimin uzanabildiği daire kadar küçük ve dardır.

پَسْ فَقْرُ و حَاجَاتِ مَا بَقَدْرِ جِهَانَسْت

Demek ki, fakrım ve ihtiyaçlarım dünya kadardır.

وَسَرْمَایَهِ مَا هَمْچُو «جُزْءِ لَا یَتَجَزَّا» اَسْت

Sermayem ise zerre kadar, az bir şeydir.

اِینْ جُزْء کُدَامْ وَاِینْ کَائِنَاتِ حَاجَات کُدَامَسْت؟

İşte cihan kadar ve milyarlar ile ancak elde edilecek ihtiyaçlar nerede, şu beş paralık cüzî irade nerede? Onlar bununla satın alınmaz, bununla

kazanılmaz. Öyleyse başka bir çare aramak gerekir.

پَسْ دَرْ رَاهِ تُو، اَزْ اِينْ جُزْء نِيزْ بَازْ مِي گُزَشْتَنْ چَارَهٔ مَنْ اَسْت

O çare, cüzî iradeden de vazgeçip, işini Cenâb-ı Hakk'ın iradesine bırakarak kendi güç ve kuvvetinden sıyrılmak, O'nun kudretine ve kuvvetine sığınarak tevekkül hakikatine yapışmaktır. Ya Rab! Madem kurtuluş çaresi budur. Senin yolunda cüzî irademden vazgeçiyor ve benliğimi terk ediyorum.

تَا عِنَايَتِ تُو دَسْتْگِيرِ مَنْ شَوَدْ، رَحْمَتِ بِي نِهَايَتِ تُو پَنَاهِ مَنْ اَسْت

Ta ki, senin inayetin aczime ve zayıflığıma merhamet edip elimden tutsun. Ve rahmetin, fakr ve ihtiyacıma şefkat gösterip bana dayanak olabilsin, kapısını açsın.

اِنْ كَسْ كِه بَحْرِ بِي نَهَايَتِ رَحْمَتْ يَافْتَه اَسْت

تَكْيَه نَه كُنَدْ بَرْ اِينْ جُزْء اِخْتِيَارِي كِه يَكْ قَطْرَه سَرَابَسْت

Evet, rahmetin sonsuz denizini bulan, elbette bir damla serap hükmündeki cüzî iradesine güvenmez, Allah'ın rahmetini bırakıp ona müracaat etmez.

اَيْوَاهْ! اِينْ زِنْدَگَانِي هَمْچُو خَابَسْت

وِينْ عُمْرِ بِي بُنْيَادْ هَمْچُو بَادَسْت

Eyvah, aldandık! Şu dünya hayatını sabit zannettik, o yüzden bütün bütün ziyan ettik. Evet, şu hayat yolculuğu bir uykudur, bir rüya gibi geçti. Şu temelsiz ömür de bir rüzgâr gibi uçar, gider…

اِنْسَانْ بَزَوَالْ دُنْيَا بَفَنَا اَسْت، اَمَالْ بِي بَقَا اَلَامْ بَه بَقَا اَسْت

Kendine güvenen ve varlığını ebedî zanneden gururlu insan, yok olmaya mahkûmdur, süratle yokluğa gidiyor. İnsanın evi olan dünya ise hiçlik karanlığına düşer. Emeller fâni olur, elemler ruhta bâki kalır.

بِيَا اَيْ نَفْسِ نَا فَرْجَامْ! وُجُودِ فَانِي خُدْرَا فَدَا كُنْ

خَالِقِ خُودْرَا كِه اِينْ هَسْتِي وَدِيعَه هَسْت

Madem hakikat budur, gel, ey hayata çok arzu duyan, yaşamaya çok istekli, dünyaya çok âşık, sonsuz emellere ve elemlere müptela talihsiz nefsim!

Uyan, aklını başına al! Nasıl ki yıldızböceği, kendi ışıkçığına güvendiğinden, gecenin sonsuz karanlığında kalır. Bal arısı kendine güvenmediği için güneşi bulur. Dostları olan bütün çiçekleri, güneşin ışığıyla yaldızlanmış olarak görür. Aynen öyle de, kendine, varlığına ve benliğine dayanırsan yıldızböceği gibi olursun. Eğer fâni varlığını, onu sana veren Hâlık'ın yolunda feda edersen bal arısı gibi olur, sonsuz bir varlık nuru bulursun. O halde feda et, çünkü şu varlık sende emanettir.

وَمُلْكِ اُو وَاُو دَادَه فَنَا كُنْ تَا بَقَا يَابَدْ،

اَزْ انْ سِرِّي كِه: «نَفْيِ نَفْي» اِثْبَات اَسْت

Hem varlığın O'nun mülküdür, O vermiştir. Öyleyse kimseye minnet etmeden ve çekinmeden varlığını fâni kıl, feda et ki, bekâ bulsun. Çünkü "nefy-i nefy, ispattır"; yani bir şeyin yokluğu yok ise o şey vardır. Yok, yok ise var olur.

خُدَايِ پُرْ كَرَمْ خُودْ مُلْكِ خُودْرَا مِي خَرَدْ اَزْ تُو

بَهَايِ بِي كِرَانْ دَادَه بَرَايِ تُو نِگَاهْ دَارَسْت

Hâlık-ı Kerîm, kendi mülkünü senden satın alıyor, karşılığında sana cennet gibi büyük bir fiyat veriyor. Hem o mülkü senin için güzelce muhafaza ediyor. Kıymetini yükseltiyor. Onu yine sana, hem bâki hem mükemmel bir surette geri verecektir. Öyleyse ey nefsim, hiç durma! Birbiri içinde beş kârlı ticareti yap ki, beş zarardan kurtulup beş kazancı birden elde edesin.[529]

[529] Buradaki beş kâr ve beş zarar için Altıncı Söz'e bakınız.

• • •

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ[530]

[530] "(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, '(İddianıza göre) Rabbim budur!' dedi. Yıldız sönünce de, 'Ben öyle sönüp batanları tanrı diye sevmem' (dedi)." (En'âm sûresi, 6/76)

لَقَدْ أَبْكَانِي نَعْيُ «لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ» مِنْ خَلِيلِ اللّٰهِ

Hazreti İbrahim'in *(aleyhisselam)* kâinatın yok olup gideceğini ve ölümünü ilan eden لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ feryadı beni ağlattı.

فَصَبَّتْ عَيْنُ قَلْبِي قَطَرَاتٍ بَاكِيَاتٍ مِنْ شُؤُونِ اللّٰهِ

Onun için kalb gözü ağladı, acı gözyaşları döktü. Kalb gözü ağladığı gibi, döktüğü her bir damla da o kadar hazindir ki, ağlatırken âdeta kendileri de ağlıyor. O damlalar, aşağıdaki Farsça ifadelerdir.

لِتَفْسِيرِ كَلَامٍ مِنْ حَكِيمٍ أَيْ نَبِيٍّ فِي كَلَامِ اللّٰهِ

İşte o damlalar, Hakîm Yaratıcının bir nebisinin, peygamberinin Allah kelâmı içinde bulunan bir sözünün bir çeşit tefsiridir.

نَمِي زِيبَاسْت «أُفُولْدَه» گُمْ شُدَنْ مَحْبُوبْ

Güzel değildir batıp kaybolan bir sevgili… Çünkü yokluğa mahkûm olan, hakiki güzel olamaz; ebedî aşk için yaratılan ve Samed'in aynası olan kalb ile sevilmez ve sevilmemeli!

نَمِي اَرْزَدْ «غُرُوبْدَه» غَيْبْ شُدَنْ مَطْلُوبْ

İstenen bir şey ki, batıp kaybolmaya mahkûmdur; kalbin alâkasına, aklın merakına değmez, arzulara yuva olamaz. Gam ve kederle ardından üzülmeye lâyık değildir. Nerede kaldı ki, kalb ona tapsın ve bağlanıp kalsın!

نَمِي خَاهَمْ «فَنَادَه» مَحْوْ شُدَنْ مَقْصُودْ

Arzu edilen bir şey ki, fânilikte mahvoluyor, onu istemem. Çünkü fâniyim, fâni olanı istemem, neyleyeyim!..

نَمِي خَانَمْ «زَوَالْدَه» دَفْنْ شُدَنْ مَعْبُودْ

Bir mabud ki, yokluğa gömülüyor, onu çağırmam, ona sığınmam. Çünkü sonsuz derecede muhtaç ve acizim. Aciz olan, benim pek büyük dertlerime deva bulamaz, ebedî yaralarıma merhem süremez. Yokluktan kendini kurtaramayan, nasıl mabud olur?

عَقْل فَرْيَادْ مِي دَارَدْ، نِدَاءِ «لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ» مِي زَنَدْ رُوحَمْ

Evet, görünüşe göre hüküm veren akıl, kâinatın şu keşmekeşinde taparcasına bağlandığı şeylerin yok olduğunu görüp ümitsizce feryat eder ve bâki bir sevgiliyi arayan ruh da لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ diye haykırır.

نَمِي خَاهَمْ نَمِي خَانَمْ نَمِي تَابَمْ فِرَاقِي

İstemem, arzu etmem ayrılığı, ona dayanamam…

نَمِي اَرْزَدْ «مَرَاقَه» اِينْ زَوَالْ دَرْ پَسْ تَلَاقِي

Hemen arkasından gelen ayrılıkla acılaşan kavuşmalar, kedere ve meraka değmez. Arzu duymaya hiç lâyık değildir. Çünkü lezzetin bitmesi elem olduğu gibi, bunu düşünmek de bir elemdir. Mecazî aşka düşen bütün âşıkların divanları, yani aşknâmeleri olan manzum kitapları, şu ayrılık düşüncesinden gelen elemden birer feryattır. Her birinin şiirlerinin ruhunu sıksan, elemli birer feryat damlar.

اَزْ انْ دَرْدِ گرِينِ «لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ» مِي زَنَدْ قَلْبَمْ

İşte o ayrılığa mahkûm kavuşmaların, o elemli, mecazî aşkların derdinden ve belâsındandır ki, kalbim Hazreti İbrahim gibi لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ feryadıyla ağlıyor ve bağırıyor.

دَرْ اِينْ فَانِي بَقَا خَازِي بَقَا خِيزَدْ فَنَادَنْ

Eğer şu fâni dünyada bekâ istiyorsan; bekâ, fânilikten çıkıyor. Nefs-i emmareni[531] fâni kıl ki, bâki olasın.

[531] **Nefs-i emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

فَنَا شُو، هَمْ فَدَا كُنْ، هَمْ عَدَمْ بِينْ، كِه اَزْ دُنْيَا «بَقَايَه» رَاهْ «فَنَادَنْ»

Dünyaya taparcasına bağlanmanın esası olan kötü ahlâktan sıyrıl, fâni ol! Sahip bulunduklarını Hakiki Sevgili'nin yolunda feda et! Varlıkların yokluğu haber veren âkıbetlerini gör! Çünkü şu dünyadan bekâya giden yol, fânilikten geçiyor.

فِكِرْ فِيزَارْ مِي دَارَدْ، اَنِينِ «لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ» مِي زَنَدْ وِجْدَانْ

Sebeplerin içine dalan insan aklı, dünyanın yok olacağını düşünmenin sarsıntısıyla hayrette kalıp ümitsizce feryat ediyor. Hakiki bir varlık isteyen vicdan, Hazreti İbrahim *(aleyhisselam)* gibi لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ inlemesiyle mecazî sevgililerden ve gelip geçici şeylerden alâkasını kesip Hakiki Mevcud'a ve Bâki Sevgili'ye bağlanıyor.

بِدَانْ اَي نَفْسِ نَادَانَمْ! كِه: دَرْ هَرْ فَرْد اَزْ فَانِي دُو رَاهْ هَسْت

بَا بَاقِي، دُو سِرِّ جَانِ جَانَانِي

Ey cahil nefsim! Bil ki, dünya ve varlıklar gerçi fânidir, fakat her fâni şeyde, bâkiye ulaştıran iki yol bulabilirsin. Can ve canan olan Ebedî Sevgili'nin cemâl tecellilerinden iki parıltıyı, iki sırrı görebilirsin. Ancak, fâni suretlerden ve kendinden geçebilmen şartıyla...

كِه دَرْ نِعْمَتْهَا اِنْعَامْ هَسْت وَپَسْ اٰثَارْهَا اَسْمَا بِگِيرْ مَغْزِي،
و مِيزَنْ دَرْ فَنَا انْ قِشْرِ بِي مَعْنَا

Evet, nimetlerin içinde nimet verme fiili görünür, Rahman'ın iltifatı hissedilir. Nimetten "nimet verme"ye geçersen Mün'im'i (nimet vereni) bulursun. Hem Samed Yaratıcının her eseri, bir mektup gibi, o Sâni-i Zülcelâl'in isimlerini bildirir. Nakıştan mânâya geçersen, o ilahî isimler yoluyla onların Sahibini bulursun. Madem şu fâni, sanatlı varlıkların özünü, içini bulabilirsin; onu elde et, mânâsız kabuğunu acımadan fânilik seline at…

بَلِي اٰثَارْهَا گُويَنْد، زاَسْمَا لَفْظِ پُرْ مَعْنَا بِخَانْ مَعْنَا و مِيزَنْ دَرْ هَوَا انْ لَفْظِ بِي سَوْدَا

Evet, sanatlı varlıklardan hiçbiri yok ki, cisme bürünmüş, çok mânâlı bir kelime olmasın, Sâni-i Zülcelâl'in pek çok ismini okutmasın. Madem şu eserler, kudret kelimeleridir; mânâlarını oku, kalbine koy. Mânâsız kalanları korkusuzca yokluğa at. Arkalarından alâkadar bir şekilde bakıp onlarla meşgul olma!

عَقْل فَرْيَادْ مِي دَارَدْ، غِيَاثِ «لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِينَ» مِيزَنْ اَيْ نَفْسَمْ

İşte, dış görünüşe göre hüküm veren ve sermayesi afakî bilgilerden ibaret olan dünyevî akıl, böyle fikirler silsilesini hiçe ve yokluğa doğru çektiği için, hayretinden ve mahrumiyetinden ümitsizce feryat ediyor. Hakikate giden doğru bir yol arıyor. Madem ruh, batıp gidenlerden ve yok olanlardan elini çekti; kalb de mecazî sevgililerden vazgeçti, vicdan dahi fânilerden yüz çevirdi. Sen de, biçare nefsim, Hazreti İbrahim gibi لَا أُحِبُّ الْاٰفِلِينَ[532] yardım nidâsını haykır, kurtul!

[532] "Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem." (En'âm sûresi, 6/76)

جِه خُوشْ گُويَدْ اُو شَيْدَا «جَامِي» عِشْق خُويْ:

Fıtratı aşkla yoğrulmuş gibi, aşk kadehiyle sarhoş olan Mevlânâ Câmi, yüzleri kesretten vahdete, yani Allah'tan uzaklaştıran şeylerden Bir'e çevirmek için, bak ne güzel söylemiş:

يَكِي خَواهْ، يَكِي خَوانْ، يَكِي جُويْ، يَكِي بِينْ، يَكِي دَانْ، يَكِي گُويْ[533] HAŞİYE

[533] HAŞİYE Yalnız bu satır Mevlânâ Câmi'nin sözüdür.

Yalnız Bir'i iste, başkaları istenmeye değmiyor.

Bir'i çağır, başkaları imdada gelmiyor.

Bir'i talep et, başkaları buna lâyık değil.

Bir'i gör, başkaları her vakit görünmüyor, yokluk perdesinde saklanıyor.

Bir'i bil, O'nu bilmeye yardım etmeyen başka mâlumat faydasızdır.

Bir'i söyle, O'na ait olmayan sözler boş, lüzumsuz sayılabilir.

نَعَمْ صَدَقْتَ اَيْ جَامِي؛ هُوَ الْمَطْلُوبُ،

هُوَ الْمَحْبُوبُ، هُوَ الْمَقْصُودُ، هُوَ الْمَعْبُودُ

Evet Câmi, pek doğru söyledin. Hakiki mahbub (sevgili), hakiki matlup (talep edilen), hakiki maksut (istenen), hakiki mabud yalnız O'dur...

كِه «لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ»[534] بَرَابَرْ مِيزَنَدْ عَالَمْ

[534] "Allah, o hak Mabud'dur ki kendisinden başka ilah yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87 …)

Çünkü bu âlem, her şeyiyle, türlü türlü dilleriyle, ayrı ayrı nağmeleriyle, Cenâb-ı Hakk'ın zikredildiği büyük bir halkada beraber لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ der, O'nun birliğine ve tekliğine şahitlik eder. لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ[535] sözünün açtığı yaraya merhem sürer ve alâkayı kestiği mecazî sevgililer yerine, insana bâki bir Sevgili'yi gösterir.

[535] "Ben öyle sönüp batanları tanrı diye sevmem." (En'âm sûresi, 6/76)

Bundan yirmi beş sene kadar önce, İstanbul Boğazı'ndaki Yuşa Tepesi'nde, dünyayı terk etmeye karar verdiğim bir zamanda, bazı mühim dostlarım beni dünyaya, eski halime döndürmek için yanıma geldiler. Dedim ki, "Beni yarına kadar bırakınız, istihare edeyim." Sabahleyin kalbime bu iki levha doğdu. Şiire benzer, fakat şiir değil. O mübarek hâtıranın hatırı için ilişmedim. Geldiği gibi muhafaza edildi. Yirmi Üçüncü Söz'ün sonuna eklenmişti. Makam münasebetiyle buraya alındı.

Birinci Levha

Gafillerin dünyasının hakikatini tasvir eden levhadır.

Beni dünyaya çağırma,
Ona geldim fenâ[536] gördüm.

[536] Fânilik, geçicilik.

Gaflet daima perde oldu,
Ve Hak nurunu nihan[537] gördüm.

[537] Gizli, saklı.

Bütün eşya ve varlıkları
Birer fâni muzır[538] gördüm.

[538] Zararlı.

Vücut desen, onu giydim,
Ah, ademdi,[539] çok belâ gördüm.

[539] Hiçlik, yokluk.

Hayat desen onu tattım
Azap içinde azap gördüm.

Akıl azabın ta kendisi oldu,
Bekâyı bir belâ gördüm.

Ömür tamamen heva oldu,
Kemâli hep heba gördüm.

Ameli riyanın ta kendisi,
Emeli tamamen elem gördüm.

Kavuşmak ayrılık oldu,
Devâyı hastalık gördüm.

Bu nurlar karanlık oldu,
Bu ahbabı yetim gördüm.

Bu sesler ölümün habercisi oldu,
Bu canlıları ölmüş gördüm.

İlim evhama döndü,
Hikmette bin illet gördüm.

Lezzet ayn-ı elem oldu,
Varlıkta bin yokluk gördüm.

Sevgili desen onu buldum,
Ah, ayrılıkta çok elem gördüm.

İkinci Levha

Hidayet ve huzur yolunda olanların

dünyalarının hakikatine işaret eden levhadır.

Daimî gaflet yok oldu,
Ve Hak nurunu ayan[540] *gördüm.*

[540] Apaçık, aşikâr.

Varlık Zât'ının delili oldu,
Hayat, Hakk'ın aynasıdır, gör.

Akıl, hazinelere anahtar oldu,
Fenâ, bekâ kapısıdır, gör.

Kemâlin parıltısı söndü,
Fakat bir cemâl güneşi var, gör.

Ayrılık, kavuşma oldu,
Elem ayn-ı lezzettir, gör.

Ömür bütün amel oldu,
Ebed ayn-ı ömürdür, gör.

Karanlıklar ışığa kılıf oldu,
Bu ölümde hak hayat var, gör.

Bütün eşya dost oldu,
Bütün sesler zikirdir, gör.

Bütün zerreler, varlıklar
Zikir ve tesbih eder, gör.

Fakrı gınâ[541] *hazinesi buldum,*
Aczde tam kuvvet var, gör.

[541] Zenginlik.

Eğer Allah'ı buldunsa
Bütün eşya senindir, gör.

Eğer Mâlik-i Mülk'e kul isen
O'nun mülkü senindir, gör.

Eğer bencil ve kendi nefsine mâliksen
Sayısız belâdır, gör,

Sonsuz bir azaptır, tat,
Hesapsızca, gayet ağırdır, gör.

Eğer Hüdâ'yı tanıyan hakiki bir kul isen,
Hudutsuz bir safâdır, gör,

Hesapsız bir sevap var, tat,
Nihayetsiz saadet gör.

• • •

Yirmi beş sene önce, ramazanda, ikindiden sonra Şeyh Geylânî'nin (kuddise sirruh) Esmâ-i Hüsnâ manzumesini okuyordum. Allah'ın güzel isimleriyle bir münâcât yazmak için bir arzu hissettim. Fakat o vakit bu kadar yazıldı. O kutsî üstadımın mübarek Münâcât-ı Esmâiye'sinin bir benzerini yazmak istedim. Heyhat! Nazma kabiliyetim yok; yapamadım, noksan kaldı. Bu

münâcât, Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektup'u olan Pencereler Risalesi'ne eklenmişti. Makam münasebetiyle buraya alındı.

هُوَ الْبَاقِي

حَكِيمُ الْقَضَايَا نَحْنُ فِي قَبْضِ حُكْمِهِ هُوَ الْحَكَمُ الْعَدْلُ لَهُ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ

عَلِيمُ الْخَفَايَا وَالْغُيُوبِ فِي مُلْكِهِ هُوَ الْقَادِرُ الْقَيُّومُ لَهُ الْعَرْشُ وَالثَّرَاءُ

لَطِيفُ الْمَزَايَا وَالنُّقُوشِ فِي صُنْعِهِ هُوَ الْفَاطِرُ الْوَدُودُ لَهُ الْحُسْنُ وَالْبَهَاءُ

جَلِيلُ الْمَرَايَا وَالشُّؤُونِ فِي خَلْقِهِ هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ لَهُ الْعِزُّ وَالْكِبْرِيَاءُ

بَدِيعُ الْبَرَايَا نَحْنُ مِنْ نَقْشِ صُنْعِهِ هُوَ الدَّائِمُ الْبَاقِي لَهُ الْمُلْكُ وَالْبَقَاءُ

كَرِيمُ الْعَطَايَا نَحْنُ مِنْ رَكْبِ ضَيْفِهِ هُوَ الرَّزَّاقُ الْكَافِي لَهُ الْحَمْدُ وَالثَّنَاءُ

جَمِيلُ الْهَدَايَا نَحْنُ مِنْ نَسْجِ عِلْمِهِ هُوَ الْخَالِقُ الْوَافِي لَهُ الْجُودُ وَالْعَطَاءُ

سَمِيعُ الشَّكَايَا وَالدُّعَاءِ لِخَلْقِهِ هُوَ الرَّاحِمُ الشَّافِي لَهُ الشُّكْرُ وَالثَّنَاءُ

غَفُورُ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبِ لِعَبْدِهِ هُوَ الْغَفَّارُ الرَّحِيمُ لَهُ الْعَفْوُ وَالرِّضَاءُ[542]

[542] *O'dur Bâkî*. O, hükmünün kazasında Hakîm'dir; biz de O'nun hükmü altındayız. Hakem olan O, Adl olan O'dur; yeryüzü ve gökler O'nundur. Mülkünde gizli ve kapalı olanı O hakkıyla bilir. Kadir olan O, Kayyûm olan O'dur; Arş da, yer de O'nundur. Sanatının nakışlarında ve vasıflarında görünen, O'nun lütfudur. Fâtır O'dur, Vedûd O; mahlûkattaki bütün güzellikler O'nundur. Varlıkların aynasında ve mahlûkatının her şeyinde görünen, O'nun celâlidir. Melik O'dur, Kuddûs O; izzet ve büyüklük de O'na aittir. Mahlûkatını büyüleyici sanat içinde var eden O'dur; biz de O'nun sanatının nakışlarıyız. Dâim O'dur, Bâkî O; mülk ve bekâ O'nundur. O ihsanlarında pek kerîmdir; biz de O'nun misafir kafilelerindeniz. Rezzak O'dur, her ihtiyaca Kâfi O; hamd ve senâ O'na mahsustur. Rahmet hediyelerinde görünen, O'nun cemâlidir. Biz de O'nun ilminin nakışlarındanız. Hâlık O'dur, Vâfî O; cömertlik ve bağışlama O'nundur. Mahlûkatının şikâyet ve dualarını işiten O'dur. Merhamet eden O, şifâ veren O; şükür ve senâ O'na mahsustur. Kullarının hata ve günahlarını bağışlayan da O'dur. Gaffâr O'dur, Rahîm O; af da, rıza da O'ndandır.

Ey nefsim! Kalbim gibi ağla, bağır ve de ki:

"Fâniyim, fâni olanı istemem.

Acizim, aciz olanı istemem.

Ruhumu Rahman'a teslim eyledim, başkasını istemem!

İsterim, fakat bâki bir yâr isterim.

Zerreyim, fakat ebedî bir güneş isterim.

Tamamen bir hiçim, fakat bu mevcudatı her şeyiyle isterim.”

Barla Yaylası’nda Çam, Katran, Ardıç ve Karakavak Ağaçlarının Bir Meyvesidir

On Birinci Mektup’un bir parçasıdır. Makam münasebetiyle buraya alınmıştır.

Esaretteyken bir gün, dağ başında, muazzam çam, katran ve ardıç ağaçlarının heybetli suretlerini, hayret veren vaziyetlerini seyrederken pek tatlı bir rüzgâr esti. O vaziyeti, pek muhteşem, şirin, gürültülü ve raksa benzer bir zelzele, cezbeli bir tesbihat suretine çevirdiğinden, o eğlence seyri bir ibret bakışına ve hikmet dersine döndü. Birden Ahmed-i Cizrî’nin şu Kürtçe sözleri hatırıma geldi:

هَرْكَسْ بِتَمَاشَا گِه حُسْنَاتَه ژ هَرْجَايْ تَشْبِيهِ نِگَارَانْ بِجَمَالَاتَه دِنَازِنْ[543]

[543] el-Cizrî, *el-Ikdü’l-Cevherî fî Şerhi Dîvâni’ş-Şeyh el-Cizrî* s. 438.

Kalbim, ibret mânâlarını ifade etmek için şöyle ağladı:

يَا رَبْ! هَرْ حَيْ بِتَمَاشَاكِه صُنْعِ تُو زِهَرْجَايْ بَتَازِي

زِنَشِيبُ اَزْ فِرَازِي مَانَنْدِ دَلَّالَانْ بِنِدَاءِ بِاوَازِي

دَمْ دَمْ زِجَمَالِ نَقْشِ تُو دَرْ رَقْص بَازِي

زِكَمَالِ صُنْعِ تُو خُوشْ خُوشْ بِگَازِي

زِشِيرِينِي اوَازِ خُودْ هَيْ هَيْ دِنَازِي

اَزْ وَيْ رَقْصَ امَدْ جَذْبَه خَازِي

اَزِينْ اثَارِ رَحْمَتْ يَافْت هَرْ حَيْ دَرْسِ تَسْبِيحُ نَمَازِي

اِيسْتَادَسْت هَرْ يَكِي بَرْ سَنْكِ بَالَا سَرْفِرَازِي

دِرَازْ كَرْدَسْت دَسْتهَارَا بَدَرْگَاهِ اِلٰهِي هَمْچُو شَهْبَازِي

بَجُنْبِيدَسْت زُلْفهَارَا بَشَوْق اَنْگِيزْ شَهْنَازِي

بَبَالَا مِيزَنَنْد اَزْ پَرْدَه هَايِ هَايِ هُوِي عِشْق بَازِي

مِيدِهَدْ هُوشَه كِبِيرِنْهَايِ دِرِينْهَايِ زَوَالِي اَزْ حُبِّ مَجَازِي

بَرْ سَرِ مَحْمُودْهَا نَغْمَهَايِ حُزْن اَنْگِيزْ ايَازِي

مُرْدَهَارَا نَغْمَهَايِ اَزَلِي اَزْ حُزْن اَنْگِيزْ نَوَازِي

«رُوحَه» مِي ايَدْ ازُو زَمْزَمَهٔ نَازُ نِيَازِي

قَلْب مِيخَوانَدْ اَزِينْ ايَاتْهَا: سِرِّ تَوْحِيدْ زِعُلُوِّ نَظْمِ اِعْجَازِي

نَفْس مِيخَواهَدْ دَرْ اِينْ وَلْوَلَه هَا.. زَلْزَلَه هَا: ذَوْقِ بَاقِي دَرْ فَنَايِ دُنْيَا بَازِي

عَقْل مِيبِينَدْ اَزِينْ زَمْزَمَه هَا.. دَمْدَمَه هَا: نَظْمِ خِلْقَتْ، نَقْشِ حِكْمَتْ، كَنْزِ رَازِي

ارْزُو مِيدَارَدْ هَوَا اَزِينْ هَمْهَمَه هَا.. هَوْهَوَه هَا مَرْگِ خُود دَرْ تَرْكِ اَذْوَاقِ مَجَازِي

خَيَالْ بِينَدْ اَزِينْ اَشْجَارْ: مَلَائِكْ رَا جَسَدْ امَدْ سَمَاوِي، بَاهَزَارَانْ نَيْ

اَزِينْ نَيْهَا شَنِيدَتْ هُوشْ: سِتَايِشْهَايِ ذَاتِ حَيْ

وَرَقْهَارَا زَبَانْ دَارَنْد.. هَمَه «هُو هُو» ذِكْر ارَنْد بَدَرْ مَعْنَايِ، حَيُّ حَيْ

چُو «لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ»[544] بَرَابَرْ مِيزَنَدْ هَرْ شَيْ

[544] "Allah, o hak Mabud'dur ki kendisinden başka ilah yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87 …)

دَمَادَمْ جُويَدَنْد «يَا حَقْ» سَرَاسَرْ گُويَدَنْد: «يَا حَيْ» بَرَابَرْ مِيزَنَنْد: «اَللّٰهْ»

فَيَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِحَقِّ اسْمِ حَيِّ قَيُّومِ

حَيَاتِي دِه بَايِنْ قَلْبِ پَرِيشَانْ رَا اِسْتِقَامَتْ دِه بَايِنْ عَقْلِ مُشَوَّشْ رَا... اٰمِينَ.

Barla Yaylası, Tepelice'de çam, katran, ardıç ve karakavak ağaçlarının meyvesi hakkında yazılan Farsça beyitlerin mânâsı:

هَرْكَسْ بِتَمَاشَا گِه حُسْنَاتَه ژِهَرْجَايْ تَشْبِيهِ نِگَارَانْ بِجَمَالَاتَه دِنَازِنْ[545]

[545] el-Cizrî, *el-Ikdü'l-Cevherî fî Şerhi Dîvâni'ş-Şeyh el-Cizrî* s. 438.

Yani: Senin güzelliğini seyretmeye, herkes her yerden koşup gelmiş. Senin cemâlinle naz ediyorlar.

يَا رَبْ! هَرْ حَيْ بِتَمَاشَاكِه صُنْعِ تُو زِهَرْجَايْ بَتَازِي

Her canlı, Senin sanatın olan yeryüzünü seyretmek için her yerden çıkıp bakıyor.

زِنَشِيبُ اَزْ فِرَازِي مَانَنْدِ دَلَّالَانْ بِنِدَاءِ بِاوَازِي

Aşağıdan, yukarıdan ilancılar gibi çıkıp bağırıyorlar.

دَمْ دَمْ زِجَمَالِ نَقْشِ تُو[546] NÜSHA دَرْ رَقْصِ بَازِي

[546] NÜSHA * زِ هَوَايِ شَوْقِ تُو

* Sana olan tutkusundan.

Birer ilancı gibi olan o ağaçlar Senin nakışlarının güzelliğinden keyiflenip oynuyor.

زِكَمَالِ صُنْعِ تُو خُوشْ خُوشْ بِگَازِي

Senin kusursuz sanatınla neşelenip güzel güzel seslerini duyuruyorlar.

زِشِيرِينِي اٰوَازِ خُودْ هَيْ هَيْ دِنَازِي

Âdeta seslerinin tatlılığı onları da neşelendirip nazenin bir şekilde nazlandırıyor.

اَزْ وَيْ رَقْصَه امَدْ جَذْبَه خَازِي

İşte ondandır ki, şu ağaçlar raksa kalkmış, âdeta kendilerinden geçmek istiyor.

اَزِينْ اٰثَارِ رَحْمَتْ يَافْتْ هَرْ حَيْ دَرْسِ تَسْبِيحُ نَمَازِي

İlahî rahmetin şu eserleriyle, her canlı, kendine has tesbihin ve namazın dersini alıyor.

اِيسْتَادَسْتْ هَرْيَكِى بَرْسَنْكِ بَالَا سَرْفِرَارِى

Ders aldıktan sonra her bir ağaç yüksek bir taşın üstünde başını arşa kaldırıp durmuş.

دِرَازْ كَرْدَسْت دَسْتهَارَا بَدَرْگَاهِ اِلَهِي هَمْچُو شَهْبَازِي

Her biri, yüzlerce elini Şehbâz-ı Kalender[547] HAŞİYE gibi Cenâb-ı Hakk'ın dergâhına uzatıp muhteşem bir ibadet vaziyeti almış.

[547] HAŞİYE Şehbâz-ı Kalender, meşhur bir kahramandır. Şeyh Geylânî'nin irşadıyla Cenâb-ı Hakk'ın dergâhına sığınıp velilik mertebesine çıkmıştır.

بَجُنْبِيدَسْت زُلْفهَارَا بَشَوْق اَنْگِيزْ شَهْنَازِي[548] HAŞİYE

[548] HAŞİYE Şehnaz-ı Çelkezî, kırk örme saç ile meşhur bir dünya güzelidir.

Zülüf gibi küçük dallarını oynatıyor ve böylece seyredenlere de tatlı şevklerini, ulvî zevklerini hatırlatıyorlar.

بَبَالَا مِيزَنَنْد اَزْ پَرْدَه هَايِ «هَايِ هُويِ» عِشْق بَازِي

Aşkın “hay huy” perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunur gibi ses veriyorlar.[549] NÜSHA

[549] NÜSHA Şu nüsha, mezarlıktaki ardıç ağacına bakar:

بَبَالَا مِيزَنَنْد أَزْ پَرْدَه هَايِ «هَايِ هُويِ» مُرْدَهَارَا نَغْمَهَايِ أَزَلِي أَزْحُزْن اَنْگِيزْ نَوَازِي*

* Aşkın “hay huy” perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi ses veriyorlar. Okşamanın verdiği hüzünden gelen ezelî nağmelerini ölülere de duyuruyorlar.

مِيدِهَدْ هُوشَه كِيبِيرِنْهَايِ دِرِينْهَايِ زَوَالِي اَزْ حُبِّ مَجَازِي

Akla şu vaziyetten şöyle bir mânâ geliyor: Mecazî sevgilerin yok olacağından gelen elemle ağlayışı ve derinden derine hazin bir inleyişi hatırlatıyorlar.

بَرْ سَرِ مَحْمُودْهَا نَغْمَهَايِ حُزْن اَنْگِيزْ ايَازِي

Mahmud’ların, yani Sultan Mahmud gibi sevdiğinden ayrılmış bütün âşıkların başında, onlara âdeta sevgililerinin hüzünlü nağmelerini dinletiyorlar.

مُرْدَهَارَا نَغْمَهَايِ اَزَلِي اَزْ حُزْن اَنْگِيزْ نَوَازِي

Dünyevî sesleri ve sözleri artık dinleyemeyen ölmüşlere; ezelî nağmeleri, hüzün uyandıran sedâları işittiriyor gibi bir vazife yapar görünüyorlar.

«رُوحَه» مِي ايَدْ ازُو زَمْزَمَهٔ نَازُ نِيَازِي

Ruh ise bu vaziyetten şunu anlıyor: Eşya tesbihat ile Sâni-i Zülcelâl’in isimlerinin tecellilerine karşılık verip naz-niyaz nağmelerine kapılmış.

قَلْب مِيخَوانَدْ اَزِينْ ايَاتْهَا سِّرِّ تَوْحِيدْ زِعُلُوِّ نَظْمِ اِعْجَازِي

Kalb, her biri surete bürünmüş birer ayet hükmünde olan şu ağaçların mucizevî, yüksek nazmından tevhid sırrını okuyor. Yani yaratılışlarında o derece harika bir intizam, sanat ve hikmet vardır ki, kâinatta var olan bütün sebepler toplansa ve irade sahibi, dilediğini yapmakta serbest farz edilse, onları taklit edemez.

نَفْس مِيخَواهَدْ دَرْ اِينْ وَلْوَلَه هَا زَلْزَلَه هَا ذَوْقِ بَاقِي دَرْ فَنَايِ دُنْيَا بَازِي

Nefis, şu vaziyete baktıkça, bütün yeryüzünü gürültülü bir ayrılık zelzelesinde yuvarlanıyor gibi görür. Bâki bir zevk arar. “Onu, dünyaya taparcasına bağlanmayı terk etmekte bulacaksın.” manâsını anlar.

عَقْل مِيبِينَدْ اَزِينْ زَمْزَمَه هَا دَمْدَمَه هَا: نَظْمِ خِلْقَتْ، نَقْشِ حِكْمَتْ، كَنْزِ رَازِي

Akıl ise hayvanların, ağaçların, bitkilerin ve havanın zemzeme ve demdemelerinde (nağmelerinde) gayet mânidar bir yaratılış intizamı, bir hikmet nakşı, bir sırlar hazinesi buluyor. Her şeyin pek çok yönden Sâni-i Zülcelâl’i tesbih ettiğini anlıyor.

اٰرْزُو مِيدَارَدْ هَوَا اَزِينْ هَمْهَمَه هَا هَوْهَوَه هَا مَرْگِ خُود دَرْ تَرْكِ اَذْوَاق مَجَازِي

Kötü arzulara sahip nefis de havanın şu esintisinden ve yaprakların hışırtısından öyle bir lezzet alıyor ki, o kötü arzuların hayatı olan bütün mecazî zevkleri unutup terk ederek bu hakiki zevk içinde ölmek istiyor.

خَيَالْ بِينَدْ اَزِينْ اَشْجَارْ: مَلَائِكْ رَا جَسَدْ اٰمَدْ سَمَاوِي بَاهَزَارَأنْ نَيْ

Hayal ise vazifeli meleklerin, âdeta şu ağaçların içine girip her bir dalına pek çok ney takılmış o ağaçları ceset olarak giydiklerini görüyor. Âdeta Ebedî Sultan, binlerce ney sedâsıyla muhteşem bir merasimde meleklere onları giydirmişçesine, o ağaçlar cansız, şuursuz birer cisim gibi değil, gayet şuurlu, mânidar vaziyetler gösteriyor.

اَزِينْ نَيْهَا شَنِيدَتْ هُوشْ: سِتَايِشْهَايِ ذَاتِ حَيْ

İşte o neylerin sesi, semavî, yüce bir musikiden geliyor gibi saf ve tesirlidir. Akıl, o neylerden, başta Mevlânâ Celâleddin-i Rumî olmak üzere, bütün âşıkların işittikleri elemli ayrılık şikâyetlerini işitmiyor; belki o Hayy ve Kayyûm Zât’a takdim edilen Rahmanî şükürleri ve Rabbanî hamdleri dinliyor.

وَرَقْهَارَا زَبَانْ دَارَنْد هَمَه «هُو هُو» ذِكْر ارَنْد بَدَرْ مَعْنَايِ حَيُّ حَيْ

Madem ağaçlar birer ceset, bütün yapraklar da birer dil oldu. Demek her biri binlerce dille, havanın dokunmasıyla “*Hû, Hû”* zikrini tekrar ediyor.

Hayat nimetine şükürle, dualarıyla O'nu selamlayarak Sâni'in Hayy ve Kayyûm olduğunu ilan ediyorlar.

چُو «لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ[550]» بَرَابَرْ مِيزَنَدْ هَرْ شَيْ

[550] "Allah, o hak Mabud'dur ki kendisinden başka ilah yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87 …)

Çünkü her şey لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ deyip kâinatın büyük zikir halkasında beraber zikrederek çalışıyor.

دَمَادَمْ جُويَدَنْد «يَا حَقْ» سَرَاسَرْ گُويَدَنْد: «يَا حَيْ» بَرَابَرْ مِيزَنَنْد: «اَللّٰهْ»

Her vakit, kabiliyetlerinin diliyle "Ya Hak" deyip hayat haklarını Cenâb-ı Hakk'ın rahmet hazinesinden istiyorlar. Baştan başa, hayata mazhariyetlerinin lisanıyla "Ya Hayy" ismini zikrediyorlar.

فَيَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِحَقِّ اسْمِ حَيِّ قَيُّومِ

حَيَاتِي دِه بَايِنْ قَلْبِ پَرِيشَانْ رَا اِسْتِقَامَتْ دِه بَايِنْ عَقْلِ مُشَوَّشْ رَا... اٰمِينَ.[551]

[551] Ya Hayy, ya Kayyum! Hayy-u Kayyum ismin hürmetine perişan kalbime hayat, karışık aklıma istikamet ver. Amin.

Yıldızları Konuşturan Bir Yıldızname

Bir vakit Barla'da, Çam Dağı'nda, yüksek bir mevkide, geceleyin gökyüzüne baktım. Şu ifadeler birden kalbime doğdu. Yıldızların hal diliyle konuşmalarını hayalen işittim gibi yazıldı. Nazım ve şiir bilmediğim için şiir kaidelerine girmedi, ilham edildiği gibi kaldı. Dördüncü Mektup ile Otuz İkinci Söz'ün birinci kısmının sonundan alınmıştır.

"Dinle de yıldızların şu şirin hutbesini,

Nurlu nağmesini hikmet, bak nasıl beyan eylemiş.

Hep beraber nutka gelmiş, hak lisanıyla derler:

Bir Kadîr-i Zülcelâl'in haşmetli saltanatına,

Nurlu birer deliliz, Sâni'in varlığına

Hem vahdete hem kudrete şahitleriz biz!

Şu zeminin yüzünü yaldızlayan

Nazenin mucizeleri gibi melek seyranına.

Şu semânın yeryüzüne bakan, cennete dikkat eden

Binlerce dikkatli gözüz biz![552] HAŞİYE

[552] HAŞİYE Yani cennet çiçeklerinin fidanlık ve tarlacığı olan yeryüzünde sayısız kudret mucizesi sergilendiğinden semâvat âlemindeki melekler o mucizeleri ve harikaları seyrettikleri gibi; gökcisimlerinin gözleri hükmünde olan yıldızlar da âdeta melekler gibi yeryüzündeki nazenin, sanatlı eserleri gördükçe cennet âlemini izliyor, o geçici harikaları bâki bir surette cennette dahi seyrediyorlar gibi bir zemine, bir cennete bakıyorlar. Yani, o iki âleme nezaretleri var demektir.

Tûba-yı hilkatten[553] *semâvat şıkkına,*

[553] Yaratılış ağacı.

Samanyolunun dallarına,

Bir Cemîl-i Zülcelâl'in hikmet eliyle takılmış,

Pek güzel meyveleriz biz!

Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyâr,[554]

[554] Göklerin, Allah'a secde halindeki meleklerle dolu olduğuna dair Bkz. Tirmizî, *zühd* 9; İbni Mâce, *zühd* 19.

Birer hâne-i devvâr,[555] *birer ulvî yuva,*

[555] Dönen birer ev.

Birer misbah-ı nevvâr,[556] *birer gemi-i cebbâr,*[557]

[556] Nurlu kandil.

[557] Büyük gemi.

Birer tayyareyiz biz!..

Bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in

Birer kudret mucizesi, birer sanat ve hilkat harikası,

Hikmetin ve hilkatin nadir birer misali,

Birer nur âlemiyiz biz...

Böyle yüz bin dille yüz bin delil göstéririz,

İşittiririz insan olan insana.

Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü,

Hem işitmez sözümüzü, hak söyleyen ayetleriz biz…

Mührümüz bir, imzamız bir,

Rabbimize itaatkârız;

Tesbih eder, zikrederiz abidâne.[558]

[558] Kulluğa yakışır şekilde.

Samanyolunun büyük halkasına mensup meczuplarız biz...”

dediklerini hayalen dinledim.

On Sekizinci Söz

Bu Söz'ün iki Makam'ı var. İkinci Makam

henüz yazılmamıştır. Birinci Makam üç "nokta"dır.

[Birinci Makam]

Birinci Nokta

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ[559]

[559] "Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın azaptan yakayı kurtaracaklarını sanma! Çünkü onlara o can yakıcı azap vardır." (Âl-i İmran sûresi, 3/188)

Nefs-i emmareme[560] haddini bildiren bir tokat:

[560] **Nefs-i Emmare**: İnsanı daima kötülüğe sevkeden nefis.

Ey böbürlenmeye tutkun, şöhrete sevdalı, övülmeye düşkün, kendini beğenmişlikte benzersiz, sersem nefsim!

Eğer binlerce meyve veren bir incir ağacının çıktığı küçücük çekirdeğin ve yüzlerce salkımı bulunan bir üzümün siyah, kuru çubuğunun, bütün o meyveleri ve salkımları kendi hüneriyle yaptığı ve bunlardan istifade edenlerin o çubuğu, o çekirdeği methedip onlara hürmet göstermesi gerektiği doğru bir iddia ise senin de sana verilen nimetler için övünmeye, gururlanmaya belki hakkın olur. Halbuki sen, daima kınanmaya müstahaksın. Çünkü o çekirdek ve o çubuk gibi değilsin. Sınırlı bir iradeye sahip olduğundan, övünerek o nimetlerin kıymetini düşürüyor, gururunla tahrip ediyor, nankörlüğünle hiçe indiriyor ve onları sahiplenerek gasp ediyorsun. Senin vazifen böbürlenmek değil, şükürdür. Sana lâyık olan, şöhret değil, tevazu ve mahcubiyettir. Hakkın övülmek değil, istiğfardır, pişmanlıktır. Kemâl vasıflarına kendini beğenmekle değil, her şeyi Allah'tan bilmekle ulaşırsın.

Evet, sen benim vücudumda, âlemdeki tabiata benzersin. İkiniz de hayrı kabul etmek ve şerre çıkış noktası olmak için yaratılmışsınız. Yani fail ve kaynak değilsiniz; aksine, dış tesir ile hareket edersiniz. Yalnız bir tesiriniz var; o da, mutlak hayırdan gelen hayrı güzel bir surette kabul etmeyerek şerre sebep olmanızdır. Hem siz birer perde olarak yaratılmışsınız ki, güzelliği fark edilmeyip çirkin görünen hadiseler sizden bilinsin ve Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes Zât'ının noksanlıklardan uzak görülmesine vesile olasınız. Halbuki yaratılış vazifenize tamamen zıt bir suret giymişsiniz. Kabiliyetsizliğiniz yüzünden hayrı şerre çevirdiğiniz halde, güya Hâlık'ınıza icraatında ortak olduğunuzu iddia ediyorsunuz! Demek, her şeyi nefsinden ve tabiattan bilen, gayet ahmak, gayet zalimdir.

Sakın, "Ben bu güzelliklere mazharım. Güzele mazhar olan güzelleşir." deme. Zira güzellik mahiyetinin özü haline gelmediğinden, ona mazhar değil, sadece onun uğrağı olursun.

Hem, "İnsanlar içinde ben seçildim. Bu meyveler benimle gösteriliyor. Demek, bir meziyetim var." da deme! Hayır, hâşâ! Belki herkesten önce sana verildi, çünkü sen herkesten daha müflis ve daha muhtaçtın, daha çok elem çekiyordun.[561] HAŞİYE Bu yüzden senin eline verildi.

[561] HAŞİYE Hakikaten ben de bu münazarada Yeni Said'in nefsini bu derecede susturmasını çok beğendim ve "Bin bârekâllah" dedim.

İkinci Nokta

أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ[562] ayetinin bir sırrını izah eder. Şöyle ki:

[562] "(O Allah ki) yarattığı her şeyi güzel ve sağlam yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

Her şeyde, hatta en çirkin görünen şeylerde bile hakiki bir güzellik tarafı vardır. Evet, kâinattaki her şey, her hadise ya bizzat güzeldir; buna "hüsn-ü bizzat" (zâtına ait güzellik) denir. Ya da neticeleri yönüyle güzeldir, buna da "hüsn-ü bilgayr" (dolaylı güzellik) denir. Bir kısım hadiseler var ki, görünüşte çirkin ve karmakarışıktır. Fakat o görünen perdenin arkasında gayet parlak güzellikler ve intizam bulunur.

Mesela: Bahar mevsiminde fırtınalı yağmur ve çamurlu toprak perdesi altında, sonsuz güzellikteki çiçeklerin ve kusursuz bitkilerin tebessümleri saklanmıştır. Güz mevsiminin haşin tahribatı, hazin ayrılık perdeleri arkasında, Cenâb-ı Hakk'ın celâl tecellilerinin mazharı olan kış hadiselerinin verdiği sıkıntıdan korumak için, nazlı çiçeklerin dostu olan nazenin hayvancıkları hayat vazifesinden terhis eder. Bununla beraber, o kış perdesi ardında nazenin, taze, güzel bir bahara yer hazırlanır. Fırtına, deprem, veba gibi hadiselerin perdesi altında gizlenen pek çok manevî çiçek açar. Büyüyüp boy atamayan birçok kabiliyet çekirdeği, dışarıdan çirkin görünen o hadiseler sayesinde tohumlar gibi sümbüllenip güzelleşir. Âdeta bütün inkılâplar ve büyük çaplı değişimler birer manevî yağmurdur.

Fakat insan, hem görünüşe aldandığından hem de bencil olduğundan, dış yüzlerine bakıp bu hadiselerin çirkinliğine hükmeder. Sadece kendini düşündüğünden, yalnız kendine bakan neticeleriyle değerlendirerek onların şer olduğu hükmüne varır. Halbuki eşyanın insana ait gayesi bir ise Sâni'inin isimlerine ait gayeleri binlercedir.

Mesela insan, Fâtır'ın kudretinin büyük mucizelerinden olan dikenli otları ve ağaçları zararlı, mânâsız görür. Halbuki onlar, ot ve ağaç türlerinin dikenlerle donatılmış kahramanlarıdır. Mesela, atmacanın serçelere musallat olması, görünüşte rahmete uygun düşmez. Halbuki serçenin kabiliyeti bu şekilde gelişir. Mesela, karın yağmasının pek soğuk ve tatsız olduğu düşünülür. Halbuki onun soğuk, tatsız perdesi altında o kadar sıcak gayeler ve öyle şeker gibi tatlı neticeler vardır ki, tarif edilemez.

Hem insan, bencilliği ve görünüşe aldanmakla, her şeyi kendine bakan yüzüyle değerlendirdiğinden, edebin kaynağı ve ta kendisi olan pek çok şeyi edebe aykırı zanneder. Mesela, tenasül uzvundan bahsedilmesi, insanlar için mahcubiyet sebebidir. Fakat şu mahcubiyet perdesi, insana bakan yüzdedir. Yoksa yaratılışa, sanata ve fıtratın gayelerine bakan yüzleri öyle perdelerdir ki, hikmet nazarıyla bakılsa tam da edep dairesindedir, mahcubiyet ona hiç temas etmez.

İşte edep kaynağı olan Kur'an-ı Hakîm'in bazı tabirleri bu yüzlere ve perdelere göredir. Evet, bize çirkin görünen mahlûkların ve hadiselerin dış sureti altında gayet güzel, hikmetli bir sanat ve yaratılışa bakan öyle güzel yüzler var ki, Sâni'ini gösterir… Çok güzel perdeler var ki, hikmetler saklar; görünüşte intizamsız ve karışık olan pek çok şey var ki, pek muntazam, kutsî birer yazıdır.

Üçüncü Nokta

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ[563]

[563] "Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmran sûresi, 3/31)

Madem kâinatta eşsiz güzellikte bir sanat, açıkça görüldüğü gibi, vardır ve kesindir. Elbette, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliğinin de gözle görülür derecede bir kesinlikle sabit olması gerekir. Zira şu güzel varlıklardaki sanat ve nakışlar gösteriyor ki, onların sanatkârında mühim bir güzel kılma iradesi ve ziynetli yaratmak için kuvvetli bir istek vardır. Şu irade ve istek, o Sâni'de yüce bir muhabbetin ve eserlerinde ortaya koyduğu kusursuz sanatına karşı kutsî bir rağbetin var olduğunu gösteriyor. Şu muhabbet ve rağbet de yaratılmışların en nurlusu ve mükemmeli olan insana daha çok yönelip onda toplanmak ister. İnsan, yaratılış ağacının şuurlu meyvesidir. Meyve ise o ağacın en kapsayıcı, en uzak, nazarı en geniş ve şuuru küllî olan kısmıdır. İşte nazarı geniş ve şuuru küllî zât, o sonsuz güzellik sahibi Sanatkâr'a muhatap olup O'nunla görüşen, küllî şuurunu ve geniş nazarını tamamen Sâni'ine kulluğa, O'nun sanatını takdire ve nimetlerine şükretmeye sarf eden en yüksek, en parlak fert olabilir.

Şimdi iki levha, iki daire görünüyor. ***Biri:*** Gayet muhteşem, muntazam bir rubûbiyet dairesi, gayet kusursuz, ziynetli bir sanat levhası… ***Diğeri:*** Gayet nurlu, âdeta yıldızlarla bezenmiş bir kulluk dairesi; gayet geniş, kuşatıcı bir tefekkür, takdir, teşekkür ve iman levhası… İkinci daire, bütün kuvvetiyle birinci dairenin namına hareket eder.

İşte, o Sâni'in, sanatında çok dikkat gözetmesindeki bütün maksatlara hizmet eden o dairenin reisinin, Sâni'i ile ne derece irtibatlı, O'nun nazarında ne kadar sevgili ve makbul olduğu açıkça anlaşılır.

Acaba hiç akıl kabul eder mi ki, şu güzel, sanatlı varlıkların, sanatında bu derece hassas, hatta ağzın her çeşit tadını bilen ve ona göre nimet veren Sanatkârı, yeri ve göğü çınlatacak takdir nağmeleri içinde, karaları ve denizleri cezbeye getirecek şükran ve tekbir nidalarıyla, kendisine kullukla yönelen o en güzel mahlûkuna karşı lâkayt kalsın ve onunla konuşmasın? Kendisiyle alâkadar olmasın, onu resûl yapıp güzel halinin başkalarına da geçmesini istemesin? Asla! Onunla konuşmaması ve onu resûl yapmaması mümkün değildir...

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ[564]

[564] "Allah katında (hak ve makbul) din ancak İslam'dır." (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ[565]

[565] "Muhammed Allah'ın resûlüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler." (Fetih sûresi, 48/29)

Ayrılık ve gurbet içinde bir esarette, şafak vakti ağlayan bir kalbin ağlayan feryadıdır:

Seherlerde eser tecelli rüzgârı
Uyan ey gözlerim seher vaktinde
Dergâh-ı ilahiden inayet isteyen;
Seherdir günahkârların tevbegâhı
Uyan ey kalbim şafak vaktinde
Tevbe et, bağışlanma dile dergâh-ı ilahiden.

سَحَرْ حَشْرِيسْت، دَرُو هُشْيَارْ دَرْ تَسْبِيحْ مَمَه شَيْ
بَخَوابِ غَفْلَتْ سَرْسَمْ نَفْسَمْ حَتَّى كَيْ؟
عُمْر عَصرْرِيسْت سَفَرْ بَاقَبْر مِي بَايَدْ زِهَرْ حَيْ
بِبَرْخِيزْ نَمَازِي چُو نِيَازِي گُو بِكُنْ اَوَازِي چُونْ نَيْ

بَگـُو: يَا رَبْ! پَشِيمَانَمْ، خَجِيلَمْ، شَرْمسَارَمْ اَزْ گُنَاهِ بِي شُمَارَمْ، پَرِيشَانَمْ، ذَلِيلَمْ، اَشَكْ بَارَمْ اَزْ حَيَاتِ بِي قَرَارَمْ، غَرِيبَمْ، بِي كَسَمْ، ضَعِيفَمْ، نَاتُوَانَمْ، عَلِيلَمْ، عَاجزَمْ، اِخْتِيَارَمْ، بِي اِخْتِيَارَمْ، اَلاَمَانْ گُويَمْ، عَفُوْ جُويَمْ، مَدَدْ خَواهَمْ زِدَرْگَاهَتْ اِلَهِي! [566]

[566] Seher vakti, haşir meydanını andırır. Her şey uyanıp gelmiş, tesbih ediyor. Ey nefsim, ne zamana kadar gaflet uykusu içinde böyle sersem kalacaksın? Ömrünün ikindi vakti gelmiş, kabre doğru sefer başlamıştır. Her canlıdan ayrılıyorsun. Ney gibi inlemek için niyaz ve namaza gayret et.

De ki: ‘Ya Rab! pişmanım; mahcubum, utanıyorum. Sayısız günahtan dolayı perişanım. Zelilim, gözlerim yaş dolu, hayatım kararsız. Garibim, kimsesizim, yalnızım, zayıfım, güçsüzüm, hastayım, acizim; hem ihtiyarım hem iradesizim. Aman diliyorum, af arıyorum, yardım istiyorum Senin dergâhından ey Allahım…

On Dokuzuncu Söz

Resûl-u Ekrem'in peygamberliğine dairdir *(aleyhissalâtü vesselam)***.**

وَمَا مَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَالَتِي وَلٰكِنْ مَدَحْتُ مَقَالَتِي بِمُحَمَّدٍ[567]

[567] "Ben sözlerimle Muhammed'i *(aleyhissalâtü vesselam)* övmüş olmadım; aslında sözlerimi Muhammed *(aleyhissalâtü vesselam)*'la övmüş ve güzelleştirmiş oldum." Hassân İbni Sâbit'in sözü olarak İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-Sâir* 2/357; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ* 2/321; İmâm Rabbânî, el-Mektûbât 1/58 (44. Mektup).

Evet şu söz güzeldir. Fakat onu güzelleştiren, güzeller güzeli Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* vasıflarıdır.

On dört "reşha"yı içeren On Dördüncü Lem'a'nın

Birinci Reşha[568]

[568] **Reşha**: Damla, sızıntı.

Rabbimizi bize tarif eden üç büyük, küllî öğretici var:

Biri, şu kâinat kitabıdır ki, onun şahitliğini ilk on üç Lem'a'dan ve Arapça Nur Risalesi'nin[569] On Üçüncü Ders'inden bir parça işittik.

[569] Nurun İlk Kapısı (*Mesnevî-i Nuriye*).

Biri, şu büyük kitabın en büyük ayeti olan Son Peygamber'dir *(aleyhissalâtü vesselam)*.

Biri de, Kur'an-ı Azîmüşşan'dır.

Şimdi, konuşan bir delil olan Son Peygamber'i *(aleyhissalâtü vesselam)* tanımalı, dinlemeliyiz. Evet, onun manevî şahsiyetine bak:

Yeryüzü bir mescit, Mekke bir mihrap, Medine bir minber, açık bir tevhid delili olan Peygamberimiz *(aleyhissalâtü vesselam)* bütün müminlere imam, insanlığa hatip, bütün peygamberlere reis, evliyaya efendi, peygamber ve velilerin meydana getirdiği bir zikir halkasının başı…

O, öyle nuranî bir ağaçtır ki, bütün peygamberler canlı, dipdiri kökleri, veli zâtlar taze meyveleridir. Mucizeleriyle bütün peygamberler ve kerametleriyle bütün veliler, onun her bir davasını tasdik edip imzalar. Zira

o,[570] لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ der ve bunu dava eder. Onun sağında ve solunda, yani geçmiş ve gelecek taraflarında saf tutan o nuranî, zikreden zâtlar aynı kelimeyi tekrar ederek hep beraber, mânen "*Sadakte ve bilhakkı natakte*" ("Doğru söyledin ve hakkı konuştun.") derler. Hangi vehmin haddine ki, böyle sayısız imzayla doğrulanan bir davaya şüphe karıştırsın!

[570] "Allah'tan başka ilah yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

İkinci Reşha

O nuranî tevhid delili, nasıl ki, iki tarafındaki o zâtların ittifakı ve yanlışlığına ihtimal bulunmayacak derecede kesin haberleriyle doğrulanıyor. Aynen öyle de, Tevrat ve İncil gibi semavî kitapların[571] HAŞİYE yüzlerce işareti, doğumundan önce ve doğumu anında meydana gelen harika hadiselerin binlerce emaresi, sesi işitilip kendisi görünmeyen varlıkların, gelecekten haber veren cinlerin meşhur müjdeleri, kâhinlerin birbirini destekleyen tevatür derecesindeki şahitlikleri, ayın iki parçaya bölünmesi gibi peygamberliğine delil olan binlerce mucizesi ve getirdiği dinin hakkaniyeti de onu doğrular ve tasdik eder. Bununla beraber, zâtında gayet mükemmel, övülmeye lâyık ahlâkı.. vazifesinde sonsuz güzellikteki yüksek vasıfları.. kusursuz olan güvenilirliği.. iman kuvvetini, tereddütsüz inancını ve Allah'a son derece itimadını gösteren fevkalâde takvası, fevkalâde kulluğu, fevkalâde ciddiyeti ve metaneti; onun, davasında ne kadar doğru sözlü olduğunu güneş gibi aşikâr gösteriyor.

[571] HAŞİYE Hüseyin-i Cisrî *Risale-i Hamîdiye*'sinde o semavî kitaplardan yüz işaret çıkarmıştır.[*] Tahriften sonra bile bu kadar varsa, elbette öncesinde bundan daha çok işaret olduğu anlaşılır.

[*] Hüseyin Cisrî, *Risâle-i Hamîdiye* (Türkçe tercüme) s. 52-94.

Üçüncü Reşha

İstersen gel, Saadet Asrı'na, Arap yarımadasına gidelim. Hayalen de olsa, onu vazife başında görüp ziyaret edelim. İşte bak:

Ahlâkının mükemmelliği ve yüzünün, görünüşünün güzelliğiyle seçkin bir zât görüyoruz. Elinde mucizeli bir kitap, dilinde hakikatleri bildiren bir hitap, bütün insanlara, hatta cinlere, meleklere ve bütün varlıklara ezelî bir

hutbeyi okuyor. Âlemin yaratılışındaki sır olan hayret verici bir muammayı çözüp açıklayarak ve kâinatın hikmeti olan muğlâk tılsımı keşfederek, "Necisin? Nereden geliyorsun? Nereye gidiyorsun?" gibi, bütün varlıklara sorulan, akılları hayrette bırakıp meşgul eden üç zor, müthiş ve mühim soruya ikna edici, makbul cevaplar veriyor.

Dördüncü Reşha

Bak, o zât öyle bir hakikat ışığı yayar ki, eğer onun nuranî irşad dairesinin dışından baksan, elbette kâinatı büyük bir matem yurdu hükmünde ve her şeyi birbirine yabancı, hatta düşman, cansız varlıkları dehşetli cenazeler şeklinde, bütün canlıları da yokluk ve ayrılık tokadıyla ağlayan yetimler gibi görürsün.

Şimdi bak, onun nuruyla o matem yurdu, şevk ve cezbe içinde bir zikir meclisine döndü. O birbirine yabancı ve düşman görünen varlıklar, dost ve kardeş oldu. O cansız, hareketsiz, ölü varlıklar, sevimli birer memur, itaatkâr birer hizmetçi halini aldı. Ağlayıp şikâyet eden o kimsesiz yetimler ise tesbihle Allah'ı zikreden veya vazife paydosuna şükreden birer varlık şekline girdi.

Beşinci Reşha

Hem o nur ile, kâinatta olup bitenler, bütün hareketler, çeşitlilik ve değişimler mânâsızlıktan, gayesizlikten ve tesadüf oyuncağı olmaktan kurtulur. Bunlar Cenâb-ı Hakk'ın birer mektubu, yaratılış kanunlarının birer sayfası, ilahî isimlerin birer aynası seviyesine, âlem de Samed Yaratıcının hikmetli bir kitabı mertebesine yükselir.

Hem insanı bütün hayvanların aşağısına düşüren sonsuz zayıflığı, aczi, fakrı ve ihtiyaçları, onu bütün canlılardan daha bedbaht eden, ona gam, elem ve hüzün veren aklı o nurla aydınlandığı vakit; insan bütün canlıların, bütün varlıkların üstünde bir dereceye çıkar. O nurlanmış aczi, fakrı, aklı ve duası ile nazenin bir sultan ve yakarışı ile yeryüzünün nazlı bir halifesi olur.

Demek, o nur olmazsa kâinatın, insanın, hatta her şeyin kıymeti hiçe iner. Evet, elbette böyle benzersiz bir sanatla yaratılmış olan kâinatta böyle bir

zât lâzımdır. Yoksa kâinat ve felekler olmamalıdır.

Altıncı Reşha

İşte o zât, ebedî bir saadetin habercisi, müjdecisi; sonsuz bir rahmetin kâşifi, ilancısı; Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetindeki güzellikleri bildiren, onların seyircisi ve ilahî isimlerin hazinelerinin keşfedicisi, rehberi olduğundan; kulluğu yönüyle baksan, onun bir muhabbet ve rahmet timsali, insanlığın en şereflisi ve yaratılış ağacının en nuranî meyvesi hükmündeki mahiyetini görürsün. Peygamberliği yönüyle baksan, o zâtın hak bir delil, bir hakikat ışığı, hidayet güneşi ve saadet vesilesi olduğunu anlarsın.

İşte, bak! Onun nuru nasıl şimşek gibi, doğudan batıya her tarafı tuttu. Yeryüzünün yarısı ve insanlığın beşte biri onun hidayet hediyesini kabul edip canından aziz bildi. Bizim nefsimize ve şeytanımıza ne oluyor ki, böyle bir zâtın bütün davalarının esası لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ[572] hakikatini bütün mertebeleriyle beraber kabul etmesin!

[572] "Allah'tan başka ilah yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

Yedinci Reşha

İşte bak, o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* şu geniş yarımadada, âdetlerine körü körüne bağlı ve inatçı çeşitli kavimlerin kötü ahlâkını, çirkin ve vahşi âdetlerini ne çabuk, bir defada söküp attı, onları güzel ahlâk ile donatıp bütün âleme rehber ve medenî milletlere üstad eyledi. Bak, bu görünüşte ve zorla elde edilmiş bir hâkimiyet değildir. O zât, akılları, ruhları, kalbleri, nefisleri fethedip kendine bağlamış; kalblerin sevgilisi, akılların rehberi, nefislerin terbiyecisi ve ruhların sultanı olmuştur.

Sekizinci Reşha

Bilirsin ki, sigara gibi küçük bir âdeti bile, küçük bir toplumda büyük bir hükümdar ancak büyük bir gayretle temelli ortadan kaldırabilir. Halbuki bak:

Bu zât, inatçı, tutucu ve büyük toplumlardan pek çok köklü âdeti, görünüşte küçük bir kuvvetle, az bir gayretle, kısa bir zamanda kaldırıp yerine öyle

yüksek bir ahlâk koymuştur ki, âdeta onların dem ve damarlarına karışmış gibi kalıcı olarak yerleştirmiştir. Bunun gibi daha birçok harika icraat yapmıştır.

İşte, şu Saadet Asrı'nı görmeyenlerin gözüne Arap yarımadasını sokuyoruz. Haydi, yüzlerce filozofu alsın, oraya gidip yüz sene çalışsınlar! Acaba o zâtın, o zamana kıyasla yaptığı bir senelik icraatın yüzde birini yapabilirler mi?

Dokuzuncu Reşha

Hem bilirsin ki, basit bir adam, küçük fakat mahcup edici bir yalanı az bir haysiyetle, küçük bir toplulukta, küçük ve tartışmalı bir meselede, düşmanlarının yanında, utanmadan, korkusuzca, hilesini hissettirmeyecek derecede endişe ve telâş göstermeden söyleyemez. Şimdi bu zâta bak:

Onun pek büyük bir vazifede, pek büyük bir vazifeli olarak, pek büyük bir haysiyetle, çok emniyete muhtaç bir halde, pek büyük bir cemaatte, pek büyük bir düşmanlık karşısında, pek büyük meselelerde, pek büyük bir davada serbestçe, korkusuzca, tereddütsüz, telâşsız, utanmaksızın, samimi bir şekilde, büyük bir ciddiyetle, hasımlarının damarlarına dokunduracak gür bir sesle, yüce bir üslûpla söylediği sözlerde hiç yalan bulunabilir mi? O sözlere hile karışması mümkün müdür? Asla!

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى[573] Evet, hak aldatmaz, hakikati gören aldanmaz. Onun hak olan mesleği hileye ihtiyaç duymaz, tenezzül etmez. Hayalin ne haddine ki, hakikati görenlerin gözüne hakikat gibi görünsün, onları aldatsın!

[573] "O, kendisine indirilen bir vahiyden başka bir şey değildir." (Necm sûresi, 53/4)

Onuncu Reşha

İşte bak! O zât ne kadar merak uyandıran, cazibeli, lüzumlu ve müthiş hakikatleri gösterir, meseleleri ispat eder. Bilirsin ki, insanı en çok tahrik eden şey meraktır. Hatta sana, "Ömrünün ve malının yarısını verirsen, aydan ve Jüpiter gezegeninden biri gelip oralarda ne var, ne yok söyleyecek. Senin istikbalini ve başına gelecekleri doğru olarak haber verecek." dense, merakın varsa ömrünün ve malının yarısını verirsin.

Halbuki şu zât öyle bir Sultan'dan haber getiriyor ki, O'nun memleketinde ay, bir sinek gibi, bir pervanenin etrafında döner. O pervane dünyadır, bir lambanın etrafında uçar. O lamba ise güneştir, o Sultan'ın binlerce menzilinden bir misafirhanesinde, binlerce lambadan biridir.

Hem o zât, akıllara durgunluk veren öyle bir âlemden doğru şekilde bahsediyor ve öyle bir değişimi haber veriyor ki, binlerce yerküre bomba olup patlasa o kadar hayret uyandırmaz. Bak, onun dilinde إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[574]، إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ[575]، اَلْقَارِعَةُ[576] gibi sûreleri işit…

[574] "Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman." (Tekvir sûresi, 81/1)

[575] "Gök yarıldığı zaman." (İnfitâr sûresi, 82/1)

[576] "…kapıları döven ve dehşetiyle kalblere çarpan o kıyamet felaketi…" (Kâria sûresi, 101/1)

Hem öyle bir istikbalden doğru haberler veriyor ki, şu dünyanın geleceği ona nispeten bir damla serap hükmündedir. Ve öyle bir saadeti müjdeliyor ki, dünyanın bütün saadetleri ona kıyasla ebedî bir güneşin yanındaki bir anlık parıltı gibidir.

On Birinci Reşha

Böyle hayret uyandırıcı ve muamma dolu olan şu kâinatın görünen perdesi altında, elbette ve elbette öyle harikulâdelikler bizi bekliyor. Onları haber verecek, böyle harika ve fevkalâde, mucizeler gösteren bir zât lâzımdır. Hem bu zâtın halinden, sözlerinden anlaşılıyor ki, o görmüş, görüyor ve gördüğünü söylüyor. Bizi nimetleriyle donatan şu "Göklerin ve Yerin İlahı" bizden ne istiyor, O'nun rızası nasıl elde edilir; pek sağlam bir şekilde ders veriyor.

Bunlar gibi daha pek çok merak uyandıran, lüzumlu hakikati ders veren bu zât karşısında her şeyi bırakıp ona koşmak, onu dinlemek gerekirken, çoğu insana ne olmuş ki, sağır, kör ve divane hale gelmişler; hakkı görmüyor, bu hakikati işitmiyor, anlamıyorlar…

On İkinci Reşha

Şu varlıkların tek bir Yaratıcının eseri olması, nasıl şüphe götürmez bir hakikatse, işte şu zât da o derecede hak ve doğru sözlü bir delil, aynı şekilde

haşrin ve ebedî saadetin kesin, parlak bir şahididir. Hatta doğru yolu göstermesiyle ebedî saadetin meydana gelme sebebi ve ona ulaşma vesilesi olduğu gibi, duası ve niyazıyla da o saadetin varlık sebebi ve yaratılış vesilesidir.

Haşir meselesinde geçen şu sırrı, makam münasebetiyle burada tekrar ediyoruz.

• İşte bak, o zât, dairesi öyle geniş ve büyük bir namazda dua ediyor ki, âdeta bu yarımada, hatta bütün yeryüzü onun namazına uyar, onunla niyaz eder.

• Bak! Hem o geniş dairedeki namazı öyle büyük bir cemaatle kılıyor, Cenâb-ı Hakk'a öyle yalvarıyor ki, âdeta Hazreti Âdem'den asrımıza kadar gelmiş ve kıyamete kadar gelecek bütün nuranî, kâmil insanlar ona uyup duasına "âmin" diyor.

• Hem bak, o zât herkesin muhtaç olduğu öyle bir maksat için dua ediyor ki, sadece yeryüzündekiler değil, belki gök ehli, hatta bütün varlıklar duasına ortak olup, "Evet, ey Rabbimiz! Onun istediklerini ver, duasını kabul et! Biz de istiyoruz." diyorlar.

• Hem fakrının şuurunda olarak, öyle hüzünle, aşkla, iştiyakla, öyle tevazu ile yalvarıyor ki, bütün kâinatı ağlatıp duasına ortak ediyor.

• Öyle bir gaye için dua ediyor ki, insanı ve âlemi, hatta bütün varlıkları aşağıların en aşağısı olan dereceye düşmekten, kıymetsizlikten, faydasızlıktan kurtarıyor; en yüksek mertebe olan bekâya, kıymete, yüce vazifeye yükseltiyor.

• Hem öyle yüksek, öyle yakaran bir sesle istiyor ve öyle tatlı, merhamet dileyen bir niyaz ile yalvarıyor ki, âdeta sesini bütün varlıklara, göklere, Arş'a işittirip onları kendinden geçirircesine duasına "Âmin Allahım, âmin!" dedirtiyor.

• Bak, ebedî saadeti ve bekâyı, her şeyi işiten, sonsuz kerem sahibi öyle bir Kadîr'den ve her şeyi gören, sonsuz merhamet sahibi öyle bir Alîm'den istiyor ki, o Zât, açıkça, en küçük canlının en gizli ihtiyacını, duasını görür,

işitir, kabul buyurur ve ona merhamet eder. Yapılan dua, hal diliyle de olsa ona istediğini verir. Bunu öyle hikmetle, her şeyi görerek, merhametle yapar ki, o terbiye ve idarenin Semî, Basîr, Kerim ve Rahîm bir Zât'a has olduğuna şüphe bırakmaz.

On Üçüncü Reşha

İnsanların en faziletlilerini arkasına alarak şu yeryüzünde Arş-ı Âzam'a doğru el kaldırıp dua eden, insanlığın şeref kaynağı, zaman ve mekânda benzeri olmayan, gerçekten "Fahr-i Kâinat" unvanına lâyık o zât *(aleyhissalâtü vesselam)* acaba ne istiyor, bak, dinle:

Ebedî saadet istiyor, bekâ istiyor, Allah'a kavuşmayı ve cenneti istiyor. Hem de varlıkların aynasında hükümlerini ve güzelliklerini gösteren, Cenâb-ı Hakk'ın bütün kutsî isimleriyle istiyor. Eğer rahmet, inayet, hikmet ve adalet gibi, bu istediklerinin varlığını gerektiren sayısız sebep ve delil olmasaydı, yalnız şu zâtın tek duası bile, Cenâb-ı Hakk'ın kudretine baharımızın yaratılışı kadar hafif gelen cennetin var edilmesi için yeterli olurdu. Evet, nasıl ki onun peygamberliği şu imtihan meydanının açılmasına sebep oldu, kulluğu da öteki âlemin açılmasına vesiledir.

Acaba hiç mümkün müdür ki, akıl sahiplerine ve varlığın hakikatini delilleriyle bilen zâtlara لَيْسَ فِي الْإِمْكَانِ أَبْدَعُ مِمَّا كَانَ[577] dedirten, âlemin şu görünen, üstün intizamı, şu rahmet içindeki kusursuz sanat ve rubûbiyetin benzersiz güzelliği; öyle bir çirkinliği, merhametsizliği, intizamsızlığı kabul etsin; en ufak, en önemsiz istekleri, sesleri itina ile işitip ihtiyaçları karşılasın da, en mühim, lüzumlu arzuları basit görüp işitmesin, anlamasın, karşılıksız bıraksın! Hâşâ ve kellâ! Yüz bin defa hâşâ! Böyle bir güzellik, öyle bir çirkinliği kabul edip çirkin hale gelemez.

[577] "Şu varlık âleminde, mevcut olandan daha mükemmeli, daha üstününün olması mümkün değildir." (Bkz. el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/258; İbni Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* 1/53, 4/154, 6/392, 7/82, 8/221)

Ey hayalî arkadaşım! Şimdilik yeter, geri dönmeliyiz. Zira şu zamanda, şu yarımadada yüz sene de kalsak, o zâtın hayret verici icraatının ve

vazifelerinin yüzde birini bile tamamen kavrayıp seyrine doyamayız.

Şimdi gel, bugüne doğru dönerken geçmiş her asra birer birer bakacağız. İşte bak, nasıl her asır, o hidayet güneşinden aldığı feyizle çiçek açmış; Ebû Hanife, İmam Şâfiî, Bayezid-i Bistâmî, Şah-ı Geylânî, Şah-ı Nakşibend, İmam Gazâlî ve İmam Rabbânî gibi milyonlarca nurlu meyve vermiş. Gördüklerimizin etraflıca tarifini başka vakte bırakıp şimdi o mucizeler sahibi ve hidayete götüren zâta –bir kısım kesin mucizelerine işaret eden– bir salâvat getirmeliyiz.

عَلٰى مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانُ الْحَكِيمُ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ مِنَ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ أَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَأَلْفُ أَلْفِ سَلَامٍ بِعَدَدِ حَسَنَاتِ أُمَّتِهِ

عَلٰى مَنْ بَشَّرَ بِرِسَالَتِهِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ وَالزَّبُورُ، وَبَشَّرَ بِنُبُوَّتِهِ الْإِرْهَاصَاتُ وَهَوَاتِفُ الْجِنِّ وَأَوْلِيَاءُ الْإِنْسِ وَكَوَاهِنُ الْبَشَرِ، وَانْشَقَّ بِإِشَارَتِهِ الْقَمَرُ سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ أَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَأَلْفُ أَلْفِ سَلَامٍ بِعَدَدِ أَنْفَاسِ أُمَّتِهِ

عَلٰى مَنْ جَاءَتْ لِدَعْوَتِهِ الشَّجَرُ، وَنَزَلَ سُرْعَةً بِدُعَائِهِ الْمَطَرُ، وَأَظَلَّتْهُ الْغَمَامَةُ مِنَ الْحَرِّ، وَشَبِعَ مِنْ صَاعٍ مِنْ طَعَامِهِ مِائَةٌ مِنَ الْبَشَرِ، وَنَبَعَ الْمَاءُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كَالْكَوْثَرِ وَسَبَّحَ فِي كَفَّيْهِ الْحَصَاةُ وَالْمَدَرُ، وَأَنْطَقَ اللّٰهُ لَهُ الضَّبَّ وَالظَّبْيَ وَالذِّئْبَ وَالْجِذْعَ وَالذِّرَاعَ وَالْجَمَلَ وَالْجَبَلَ وَالْحَجَرَ وَالشَّجَرَ، صَاحِبِ الْمِعْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ، سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا وَشَفِيعِنَا مُحَمَّدٍ أَلْفُ أَلْفِ صَلَاةٍ وَأَلْفُ أَلْفِ سَلَامٍ بِعَدَدِ كُلِّ الْحُرُوفِ الْمُتَشَكِّلَةِ فِي الْكَلِمَاتِ الْمُتَمَثِّلَةِ بِإِذْنِ الرَّحْمٰنِ فِي مَرَايَا تَمَوُّجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ قَارِئٍ مِنْ أَوَّلِ النُّزُولِ إِلٰى اٰخِرِ الزَّمَانِ وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا يَا إِلٰهَنَا بِكُلِّ صَلَاةٍ مِنْهَا، اٰمِينَ اٰمِينَ اٰمِينَ[578]

[578] "Ey varlığıyla varlığımızı aydınlatan, gözlerimize nurlar serpip bizi nefsin karanlıklarından kurtaran Rahmeti Sonsuz Rabbimiz! Arş-ı Azîm'den Kur'an-ı Hakîm'i üzerine indirdiğin nuranî zâta, yani Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ümmetinin iyilikleri adedince, milyonlarca salât ve milyonlarca selam olsun!

Peygamberliğini Tevrat, İncil ve Zebur'un müjdelediği, irhâsatın (doğumundan hemen önce ve doğumu anında meydana gelen harikulâde hallerin), cinlerin hâtiflerinin, insanlık âleminden Allah dostlarının ve kâhinlerin haber verdiği, bir işaretiyle ayın parçalandığı Efendimiz Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ümmetinin nefesleri adedince, milyonlarca salât ve selam olsun!

Davetine ağaçların koşup geldiği; duasıyla yağmurun hemen iniverdiği; sıcaktan korumak için bulutların kendisine gölge yaptığı; bir ölçek yiyeceğiyle yüzlerce insanın doyduğu; parmaklarının arasından üç defa Kevser gibi suların çağladığı; avuçlarının içindeyken çakıl taşlarının ve toprağın Allah'ı tesbih ettiği; onun hürmetine Allah'ın kertenkeleyi, ceylanı, kurdu, ağaç kütüğünü, keçinin zehirli bacağını, deveyi, dağı, taşı ve ağacı konuşturduğu, Mirac'ın ve "Resûl'ün gözü başka yana kaymadı (ki, gördüğünü yanlış görmüş olsun), görebileceğinin ötesine yönelmedi (ki, bir serap görmüş olsun)."[*] ayetinin mazharı olan Efendimiz ve Şefaatçimiz Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, indirilmesinden bu yana Kur'an'ı okuyan her bir kimsenin okuduğu her bir kelimenin hava dalgalarının aynalarında Rahman'ın izniyle surete bürünen bütün kelimeleri ve bütün harfleri adedince, milyonlarca salât ve selam olsun.

Bütün bu salâvatların her biri hürmetine bizi bağışla, ey ilahımız, bize merhamet et, âmin, âmin, âmin…"

[*] Necm sûresi, 53/17.

Şuâât-ı Mârifetü'n-Nebî adındaki Türkçe bir risalede; On Dokuzuncu Mektup'ta ve bu Söz'de kısaca işaret ettiğimiz Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberlik delillerini beyan etmiştim. Hem o risalede Kur'an-ı Hakîm'in mucizelik yönleri de özet şeklinde anlatılmıştı. Yine *Lemaât* adında Türkçe bir risalede ve Yirmi Beşinci Söz'de Kur'an'ın kırk yönden mucize olduğunu kısaca gösterip o yönlere işaret etmiştim. O kırk yönden, yalnız Kur'an'ın nazmındaki belâgati, *İşârâtü'l-İ'câz* adındaki Arapça bir tefsirde, kırk sayfada yazmıştım. İhtiyacın varsa şu üç kitaba müracaat edebilirsin.

On Dördüncü Reşha

Mucizeler kaynağı ve en büyük mucize olan Kur'an-ı Hakîm, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* peygamberliği ile Cenâb-ı Hakk'ın birliğini ve tekliğini o derece kesin ispat ediyor ki, başka delile ihtiyaç bırakmıyor. Biz de onun tarifine ve tenkit konusu yapılmış bir iki parlak mucizelik yönüne işaret edeceğiz.

İşte, Rabbimizi bize tarif eden Kur'an-ı Hakîm,

• Şu büyük kâinat kitabının ezelî bir tercümesi...

• Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin şu yeryüzü ve gök sayfalarında saklı hazinelerinin kâşifi...

• Hadiselerin görünen yüzü altında gizli hakikatlerin anahtarı…

• Şu görünen âlemin perdesi arkasındaki gayb âleminden gelen Rahmanî lütufların ve ezelî hitabın hazinesi...

• İslam âleminin manevî güneşi, temeli, dayanağı, ahiret âlemlerinin haritası…

• Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ının, sıfatlarının ve icraatının şerh edicisi, açık bir tefsiri, konuşan bir delili, parlak bir tercümanı…

• Şu insanlık âleminin terbiyecisi, hakiki hikmet kaynağı, rehberi ve hidayet vesilesi…

• Hem bir hikmet ve şeriat kitabı…

• Hem bir dua ve kulluk kitabı…

• Hem bir emir ve davet kitabı…

• Hem de bir zikir ve marifet (Allah'ı tanıma) kitabıdır.

İşte Kur'an, bunun gibi, bütün manevî ihtiyaçlara hitap eden bir kitap, çeşitli yol ve meşreplerden evliya ve sıddıkların, asfiya[579] ve hakikati araştırıp delilleriyle bilen zâtların her birinin meşrebine lâyık birer risale ortaya koyan mukaddes bir kütüphanedir.

[579] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

Kur'an'ın kusur zannedilen tekrarlarındaki mucizelik parıltısına bak:

Kur'an hem bir zikir hem bir dua hem de bir davet kitabı olduğundan, içindeki tekrarlar güzeldir, hatta gerekli ve daha beliğdir. Bunu kusur zannedenlerin düşündüğü gibi değil... Zira zikrin hususiyeti, tekrar ile nurlandırmasıdır. Duanın hususiyeti, tekrar ede ede istekteki ısrarı ortaya koymaktır. Emir ve davetin gereği ise tekrar ile pekiştirmektir.

Hem herkes, her vakit Kur'an'ın tamamını okumaya güç yetiremez, fakat çoğu kez bir sûre okuyabilir. Onun için, Kur'an'daki en mühim maksatlar birçok uzun sûrede beyan edilerek her bir sûre küçük birer Kur'an hükmüne

geçmiştir. Demek ki, hiç kimseyi mahrum etmemek için tevhid, haşir ve Hazreti Musa'nın kıssası gibi bazı meseleler tekrarlanmıştır.

Hem bedenin ihtiyaçları gibi, manevî ihtiyaçlar da çeşitlidir. Bazısına insan her nefeste muhtaçtır; cisme hava, ruha Hû gibi… Bazısına her saat ihtiyaç duyar; بِسْمِ اللّٰهِ[580] gibi… Demek, ayetlerin tekrarı, ihtiyaçların yinelenmesinden ileri gelmiştir ve bu ihtiyaca işaretle insanı uyandırıp teşvik etmek, onun manevî arzularını ve iştahını harekete geçirmek içindir.

[580] Allah'ın adıyla.

Hem Kur'an, tesis edicidir; iyiyi ve kötüyü ayıran apaçık bir dinin (Din-i Mübin'in) esası ve şu İslam âleminin temelidir. Toplum hayatını düzenler, çeşitli tabakalardaki insanların tekrar edilen sorularına cevap verir. Tesis edene, koyduğu esasları sabit kılmak için tekrar lâzımdır. Pekiştirmek için tekrar, teyit için takrir,[581] tahkik ve yine tekrar gerekir.

[581] **Takrir**: Yerleştirme, sağlamlaştırma.

Hem Kur'an öyle büyük meselelerden ve ince hakikatlerden bahsediyor ki, onları herkesin kalbinde yerleştirmek için çok defa farklı suretlerde tekrar lâzımdır.

Bununla beraber, Kur'an'daki bu tekrarlar lafızları itibarı iledir. Yoksa aslında her bir ayetin pek çok mânâsı, faydası, yönü ve tabakaları vardır. Her bir makamda ayrı bir mânâ, fayda ve maksat için o beyanlar tekrar edilir.

Kur'an'ın kâinatla ilgili meselelerin bazılarına üstü kapalı bir şekilde, kısaca işaret etmesi ise irşada dair parlak bir mucizedir. İnkârcıların zannettiği gibi tenkit sebebi olamaz ve kusur değildir.

Soru: "Acaba Kur'an-ı Hakîm, neden varlıklardan felsefenin bahsettiği gibi bahsetmiyor? Bazı meseleleri özet halinde bırakıyor; bazısını ise herkesin anlayışını okşayacak, kimsenin hislerini rencide etmeyecek, sıradan insanların zihnini yormayacak, açık ve basit bir şekilde söylüyor."

Cevap olarak deriz ki: Felsefe hakikatin yolunu şaşırmış da onun için... Geçmiş derslerden ve Söz'lerden elbette anlamışsındır ki, Kur'an-ı Hakîm

şu kâinattan, Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ını, sıfat ve isimlerini bildirmek için bahsediyor. Yani bu kâinat kitabının mânâlarını anlatıp Hâlık'ını tanıtıyor. Demek, varlıklara kendileri için değil, Yaratıcıları hesabına bakıyor. Hem herkese hitap ediyor. Felsefe ise varlıklara kendileri için bakıyor. Bilhassa ilim sahiplerine hitap ediyor. Mademki Kur'an-ı Hakîm varlıkları delil yapıyor, öyleyse delilin açık olması, herkesçe çabuk anlaşılması gerekir.

Hem mademki doğru yola ulaştıran Kur'an, insanlığın bütün tabakalarına hitap eder. İnsanların çoğu ise avam tabakadandır. Elbette irşad, lüzumsuz şeylerin üstü kapalı bir şekilde, kısaca anlatılmasını ve ince şeylerin temsille akla yaklaştırılmasını ister. Safsata ve yanlışa düşürmemek için, onların sığ nazarlarında aşikâr olan şeyleri lüzumsuz, belki zararlı bir surette değiştirmemeyi gerektirir.

Mesela Kur'an, güneş için der ki, "Dönen bir kandil, bir lambadır."[582] Zira güneşten, güneşin mahiyeti için bahsetmez. Onun bir çeşit intizamın zembereği ve bir düzenin merkezi olduğunu, o intizam ve düzenin ise Sâni'in marifetine ayna olduğunu bildirir. Evet, Kur'an, وَالشَّمْسُ تَجْرِي[583] "Güneş döner." der. "Döner" tabiriyle, kış-yaz, gece-gündüz değişimindeki kusursuz kudret tasarrufunu hatırlatıp Sâni'in büyüklüğünü anlatır. İşte, bu "dönmek" fiilinin hakikati ne olursa olsun, kastedilen, nakış nakış işlenen ve görünen intizama tesir etmez.

[582] Bkz. Yûnus sûresi, 10/5; Enbiyâ sûresi, 21/33; Furkan sûresi, 25/61...

[583] Yâsîn sûresi, 36/38.

Hem Kur'an, وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا[584] der. "Sirac" yani "lamba" tabiriyle, âlemin bir saray şeklinde yaratıldığını, içindeki eşyanın ise insanlar ve canlılar için hazırlanmış ziynetler, yiyecekler ve hayat için gerekli şeyler olduğunu; güneşin de o sarayı aydınlatan itaatkâr bir lamba mahiyeti taşıdığını hatırlatarak Hâlık'ın rahmet ve ihsanını anlatır.

[584] "Güneşi de (ışığı kendinden) bir lamba yaptı." (Nûh sûresi, 71/16)

Şimdi bak, şu sersem ve geveze felsefe ise ne der:

“Güneş sıvı haldeki büyük bir ateş kütlesidir. Kendisinden kopmuş olan gezegenleri etrafında döndürür. Büyüklüğü şu kadardır, mahiyeti şöyledir, böyledir…” Ruha korkutucu bir dehşetten, müthiş bir hayretten başka bir şey vermez. Güneşten Kur’an gibi bahsetmez.

İşte, içi kof, dışı gösterişli felsefî meselelerin ne kıymette olduğunu buradan anla. Onların görünüşteki parlaklığına aldanıp Kur’an’ın gayet mucizevî beyanına karşı hürmetsizlik etme!

Bir Hatırlatma: Arapça *Risale-i Nur*’da On Dördüncü Reşha’nın altı “katre”si, bilhassa Dördüncü Katre’nin altı “nükte”si, Kur’an-ı Hakîm’in kırk kadar mucizelik yönünden on beşini bildirir. Onunla yetinerek burada kısaca temas ettik. İstersen ona müracaat et, bir mucizeler hazinesi bulursun.

اَللّٰهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْاٰنَ شِفَاءً لَنَا مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَمُونِسًا لَنَا فِي حَيَاتِنَا وَبَعْدَ مَمَاتِنَا وَفِي الدُّنْيَا قَرِينًا وَفِي الْقَبْرِ مُونِسًا وَفِي الْقِيَامَةِ شَفِيعًا وَعَلَى الصِّرَاطِ نُورًا وَمِنَ النَّارِ سِتْرًا وَحِجَابًا وَفِي الْجَنَّةِ رَفِيقًا وَإِلَى الْخَيْرَاتِ كُلِّهَا دَلِيلًا وَإِمَامًا بِفَضْلِكَ وَجُودِكَ وَكَرَمِكَ وَرَحْمَتِكَ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ وَيَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، اٰمِينَ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانُ الْحَكِيمُ
وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ
اٰمِينَ[585]

[585] Allahım! Kur’an’ı bizim için her türlü derde şifa, hayatımızda ve ölümümüzden sonra en sıcak bir arkadaş, dünyada cana yakın bir dost, kabirde en samimi arkadaş, kıyamette bir şefaatçi, sırat üzerinde bir nur, ateşe karşı örtü ve perde, cennette bir yoldaş ve bütün hayırlı işlere götüren rehber ve önder eyle. Bütün bunları bize fazlınla, cömertliğinle, kereminle ve rahmetinle ihsan et, ey kerem sahiplerinin en kerimi ve merhametlilerin en merhametlisi Rabbimiz, âmin...

Allahım! Furkan-ı Hakîm’in indirildiği zâta, onun bütün âl ve ashabına salât ve selam eyle, âmin, âmin…

Yirminci Söz

İki Makamdır

Birinci Makam

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّآ إِبْلِيسَ[586]

[586] "O vakit meleklere: 'Âdem için secde edin!' dedik de İblis dışındaki bütün melekler secde ettiler." (Bakara sûresi, 2/34; İsrâ sûresi, 17/61; Kehf sûresi, 18/50; Tâhâ sûresi, 20/116)

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً[587]

[587] "(Bir vakit Musa kavmine:) 'Allah, bir inek kesmenizi emrediyor' (demişti)." (Bakara sûresi, 2/67)

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً[588]

[588] "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı!" (Bakara sûresi, 2/74)

Bir gün şu ayetleri okurken şeytanın telkinlerine karşı Kur'an-ı Hakîm'in feyzinden kalbime üç nükte ilham edildi. O vesvese şudur:

Şeytan dedi ki: "Kur'an mucizedir diyorsunuz. Onun hem sonsuz belâgate sahip hem de herkes için her vakit hidayet kaynağı olduğunu söylüyorsunuz. Halbuki Kur'an, bazı küçük hadiseleri tarih kitabı gibi, ısrarla tekrar ediyor. Bunun ne mânâsı var? Bir ineği kesmek gibi basit bir hadiseyi o kadar mühim bir şekilde, etraflıca zikretmekteki, hatta o yüce sûreye "el-Bakara"[589] isminin verilmesindeki münasebet nedir? Hem Hazreti Âdem'e secde hadisesi sırf gayb âlemine ait bir meseledir, akıl ona yol bulamaz. Ancak kuvvetli bir imanı elde ettikten sonra anlaşılabilir ve ona teslim olunabilir. Halbuki Kur'an, bütün akıl sahiplerine ders veriyor. Pek çok yerde أَفَلَا يَعْقِلُونَ[590] beyanıyla meseleleri akla havale ediyor. Ayrıca Kur'an'ın, taşların tesadüfî olan bazı tabii hallerini mühim bir şekilde bildirmesinde nasıl bir hidayet vesilesi var?"

[589] İnek.

[590] "Hâlâ akıllanmazlar mı?" (Yâsîn sûresi, 36/68). Ayrıca أَفَلَا تَعْقِلُونَ şeklinde muhatap sigasıyla birçok yerde geçmektedir. Bkz. Bakara sûresi, 2/44, 76; Âl-i İmran sûresi, 3/65; En'âm sûresi, 6/32; A'râf sûresi; 7/169; Yûnus sûresi, 10/16 ...

Kalbime ilham edilen nüktelerin sureti şudur:

Birinci Nükte

Kur'an-ı Hakîm'de zikredilen pek çok küçük hadise vardır ki, her birinin arkasında küllî birer kaide saklanmış ve o hadiseler umumi birer kanunun ucu olarak gösterilmiştir. Mesela, وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا[591] ayeti, Hazreti Âdem'in melekler karşısında hilâfete kabiliyetini göstermek için, bir mucizesi olan Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini öğrenmesini anlatır. Bu küçük bir hadisedir, fakat şöyle küllî bir kanunun ucudur: İnsana, kabiliyetlerinin kuşatıcılığı itibarı ile, sonsuz ilimlerin, kâinatın bütününe yayılmış pek çok fennin, Hâlık'ın icraat ve vasıflarını içine alan çok sayıda marifetin öğretildiğini ifade eder. Ona, yalnızca meleklere karşı değil, göklere, yeryüzüne ve dağlara karşı da "emanet-i kübrâ"[592] denilen o büyük emaneti taşıma davasında bir üstünlük verildiğini ve insanın, bütün donanımıyla yeryüzünün manevî bir halifesi olduğunu bildirir. Aynı şekilde, basit görünen ve gaybî olan "meleklerin Hazreti Âdem'e secde etmesi, şeytanın ise etmemesi" hadisesi, pek geniş, umumi, apaçık bir kanunun ucu olduğu gibi, pek büyük bir hakikate de üstü kapalı bir şekilde işaret ediyor. Şöyle ki:

[591] "Ve Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti." (Bakara sûresi, 2/31)

[592] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/72.

Kur'an, meleklerin Hazreti Âdem'in *(aleyhisselam)* şahsına itaatini ve boyun eğmesini, şeytanın ise kibirlenip bundan kaçınmasını zikrederek, kâinattaki pek çok maddî varlık türünün ve onların manevî âlemdeki temsilcilerinin, vazifelilerinin insanın emrine verildiğini, onun bütün kabiliyet ve duygularıyla istifadesine hazır ve emrine amade olduklarını anlatır. Bununla beraber, insanoğlunun kabiliyetlerini bozan ve onu yanlış yollara sevk eden zararlı şeylerle onların manevî âlemdeki temsilcilerinin ve habis sakinlerinin, insanın kemâl vasıflarına ulaşmasında ne büyük bir

engel teşkil ettiğini, ne müthiş birer düşman olduklarını hatırlatır. Kur'an-ı Mucizü'l Beyan, o küçük hadiseyi bir tek Hazreti Âdem'le konuşurken, bütün kâinata ve insanlığa da yüce bir hitapta bulunur.

İkinci Nükte

Mısır toprakları, bir kum denizi hükmündeki Büyük Sahrâ Çölü'nün bir parçası olduğundan ve mübarek Nil nehrinin bereketiyle gayet verimli bir tarla halini aldığından, cehennemi hatırlatan o çölün yanı başında öyle cennet gibi mübarek bir yerin bulunması, çiftçilik ve ziraatı oranın halkı için pek cazip bir hale getirmiş ve onların karakterlerine öyle kalıcı bir şekilde yerleştirmişti ki, o devirde Mısır halkı ziraatı, ziraat vasıtası olan "bakar"ı (sığır) ve öküzü mukaddes saymış, hatta mabud mertebesine çıkarmıştı. Ona ibadet etmek derecesinde bir kutsiyet vermişlerdi. İşte o zamanlar İsrailoğulları da o kıtada yaşıyor ve aynı inanışın tesirinde kalıyordu. Bu, "icl"[593] meselesinden anlaşılıyor.

[593] İsrailoğulları Firavun'dan kurtulup Sinâ Çölü'ne yerleştikleri zaman yaşanan buzağı hadisesi. Hazreti Musa *(aleyhisselam)* Sinâ Dağı'na çıkmış ve orada bir süre kalmıştı. İsrailoğulları da bu esnada Samiri'nin yaptığı altından bir buzağıya tapmaya başlamışlardı.

İşte Kur'an-ı Hakîm, Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)*, peygamberliğiyle o milletin tabiatına işlemiş olan ineğe tapma inancını kesip öldürdüğünü, bir sığırın boğazlanması hadisesiyle anlatıyor. Şu basit hadiseyle umumi bir kanuna işaret ederek bunun herkes için her vakit gayet lüzumlu bir hikmet dersi olduğunu yüce, mucizevî bir beyanla bildiriyor.

Buna bakarak bil ki, Kur'an-ı Hakîm'de bazı tarihî vakalar şeklinde anlatılan küçük hadiseler, umumi kanunların uçlarıdır. Hatta misal olarak, pek çok sûrede beyan ve tekrar edilen Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* kıssasının yedi cümlesinden her birinde nasıl mühim, umumi birer kanun bulunduğunu *Lemaât*'ta ve Kur'an'ın Mucizeleri Risalesi'nde (Yirmi Beşinci Söz) göstermiştik. İstersen o risalelere bak.

Üçüncü Nükte

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ[594]

[594] "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar ve öylesi var ki Allah karşısındaki ürpertisi ve saygısı sebebiyle aşağılara yuvarlanıp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." (Bakara sûresi, 2/74)

Şu ayeti okurken, vesvese veren şeytan dedi ki: "Herkesin bildiği, basit taşların bazı tabii hallerinin, en mühim ve büyük meseleler gibi anlatılmasının mânâsı nedir? Bunda nasıl bir münasebet ve buna ne ihtiyaç var?"

Şu vesveseye karşı, Kur'an'ın feyzinden kalbime şöyle bir nükte ilham edildi:

Evet, münasebet ve buna ihtiyaç var. Hem o derece büyük bir münasebet, mühim bir mânâ ve o kadar muazzam, lüzumlu bir hakikat var ki, ancak Kur'an'ın mucize olan veciz beyanı ve irşadının lütfuyla bir derece basitleştirilmiş ve kısaca ifade edilmiştir. Evet, Kur'an'ın mucizeliğinin bir esası olan vecizliği, bir hidayet nuru olan lütfuyla doğru yola erdirmesi ve güzel beyanı; geniş hakikatlerin, derin ve umumi kanunların, muhatapları içinde çoğunluğu teşkil eden avam tabakaya alışılmış ve basit bir şekilde anlatılmasını gerektirir. Fikirleri basit olan o geniş tabakaya o muazzam hakikatlerin yalnız uçlarının ve basit birer suretinin gösterilmesini ister. Hem âdet perdesi ardındaki ve yerin altındaki harikulâde ilahî tasarruflara kısaca işaret edilmesini gerekli kılar. İşte şu sırdandır ki, Kur'an-ı Hakîm bu ayetle şöyle diyor:

Ey İsrailoğulları ve ey insanlar! Sizlere ne olmuş ki, kalbleriniz taştan daha cansız ve katı bir hale gelmiş! Görmüyor musunuz, o pek sert, cansız ve toprak altında büyük bir tabaka meydana getiren koca taşlar, Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine karşı o kadar itaatkâr, Rabbanî icraat karşısında o kadar yumuşak ve emre amadedir ki, ilahî tasarruf havada ağaçların büyümesinde ne derece kolaylıkla cereyan ederse, yerin altında o sert ve sağır taşlarda da o kadar kolayca ve intizamla gerçekleşir. Hatta muntazam su yolları[595] HAŞİYE

ve su damarları, tıpkı kanın damarlarda dolaşması gibi tam bir hikmetle, o taşlardan rahatça geçer. Hem Kur'an, havada bitki ve ağaçların dallarının kolayca uzaması gibi köklerin nazik damarlarının da yeraltındaki taşların arasında, aynı kolaylıkla, engellerle karşılaşmadan, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle muntazaman ilerlediğine işaret ediyor. Şu ayetle geniş bir hakikati ders veriyor, katı kalblere şu mânâyı bildiriyor, üstü kapalı bir şekilde diyor ki:

595 HAŞİYE Evet, yeryüzü denilen muhteşem ve seyyar sarayın temeli olan taş tabakasına Fâtır-ı Zülcelâl tarafından verilen en mühim üç vazifeyi beyan etmek, ancak Kur'an'a yakışır.

İşte birinci vazifesi: Toprak, Cenâb-ı Hakk'ın kudretiyle bitkilere yuvalık edip onları yetiştirdiği gibi, ilahî kudretle taşlar da toprağa kucak açıp onları yetiştirir.

İkinci vazife: Yeryüzünde devr-i daim hükmünde olan suların muntazam akışına hizmetidir.

Üçüncü vazife: Çeşmelerin, ırmakların, pınarların, akarsuların muntazam bir ölçü ile ortaya çıkıp akmalarına kaynaklık etmektir. Evet, taşlar bütün kuvvetleriyle ve ağızlarının dolusuyla akıttıkları âb-ı hayat suretinde, Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin delillerini yeryüzüne yazıp serpiyor.

Ey İsrailoğulları ve ey insanlar! Zayıflığınız ve acziniz içinde nasıl bir kalb taşıyorsunuz ki, öyle bir Zât'ın emirlerine katılıkla karşı geliyor! Halbuki o koca, sert taşların muazzam tabakası, o Zât'ın emirlerine tam bir teslimiyetle boyun eğer. Karanlıkta hassas vazifelerini mükemmelce yerine getirir, itaatsizlik göstermezler. Hatta o taşlar, toprağın üstünde bulunan bütün canlıların, suyla beraber, yaşamaları için lüzumlu her ihtiyacına öyle bir hazinedir ve o ihtiyaçların adilce, hikmetle dağıtılmasına öyle vesile ve vasıta olur ki, Hakîm-i Zülcelâl'in kudret elinde balmumu gibi, belki hava gibi yumuşaktır, teslimiyet içindedir ve O'nun kudretinin büyüklüğü karşısında secdededir. Zira toprağın üstünde gördüğümüz şu kusursuz, sanatlı varlıklar ve hikmetli, inayet eseri ilahî tasarruflar, yerin altında da aynen gerçekleşiyor. Belki Cenâb-ı Hakk'ın hikmeti ve yardımı, hikmet ve intizam bakımından daha hayret verici, daha harika bir şekilde tecelli ediyor. Bakınız! O en sert ve hissiz koca taşlar, yaratılış kanunları karşısında, âdeta balmumu gibi nasıl yumuşaktır. Cenâb-ı Hakk'ın memuru olan o tatlı sulara, o nazik köklere, o ipek gibi damarlara karşı ne kadar

teslimiyet içindedir. Âdeta birer âşık gibi, o latif ve güzel varlıkların temasıyla kalblerini parçalıyor, yollarında toprak oluyorlar!

Hem Kur'an, وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ[596] ayetiyle şöyle muazzam bir hakikatin ucunu gösteriyor: Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* "taleb-i rüyet"[597] hadisesinde, meşhur dağın tecelliyle parçalanması ve taşlarının dağılması[598] gibi, bütün yeryüzünde, aslı suların donmasıyla meydana gelen, âdeta yekpare taşlardan ibaret olan çoğu dağın zirvelerindeki taşlar zelzele veya başka bazı yeryüzü hadiseleri suretinde, korku verici celâl tecellileriyle parçalanır. Bir kısmı ufalanıp toprağa dönüşür ve bitkilere yuva olur. Diğer bir kısmı ise taş kalarak yuvarlanıp derelere, ovalara dağılır. Yeryüzü sakinlerinin meskenlerinin, binalarının inşası gibi birçok işlerinde kullanılarak onlara hizmetkârlık yapar, bazı gizli hikmetler ve faydalar için ilahî kudrete ve hikmete itaatle secde eder, Cenâb-ı Hakk'ın hikmetli kanunlarına uyan itaatkâr birer nefer şeklini alırlar. Elbette, o taşların Allah korkusuyla o yüksek zirveleri terk edip mütevazı bir şekilde aşağılara yuvarlanması ve o mühim faydaları netice vermesi boşuna ve tesadüfî olmadığı gibi, onlar başıboş da değildir. O taşlarla alâkalı faydalar ve onların üstünde yuvarlandıkları dağa giydirilen, çiçek ve meyvelerle nakışlı, ziynetli gömleklerin kusursuz intizamı, güzel sanatı; Hakîm ve Kadir bir Zât'ın hikmetli tasarruflarıyla, o intizamsızlık içinde göze görünmeyen hikmetli bir intizam bulunduğuna kesin ve şüphesiz bir delildir, buna şahitlik eder. İşte şu üç ayetin, hikmet noktasında ne kadar kıymetli olduğunu gördünüz.

[596] "Öyle taş var ki, Allah karşısındaki ürpertisi ve saygısı sebebiyle aşağılara yuvarlanıp parçalanır." (Bakara sûresi, 2/74)

[597] Cenâb-ı Hakk'ın cemâlini görme isteği.

[598] "Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu unufak ediverdi." (A'râf sûresi, 7/143)

Şimdi Kur'an'ın beyanındaki tatlılığa ve belâgatindeki mucizeliğe bakınız: Nasıl, şu bahsedilen büyük, geniş ve mühim hakikatlerin uçlarını, üç fıkrada (kısımda), üç meşhur ve şahit olunmuş vaka ile gösteriyor. İbret verici üç

hadiseyi hatırlatarak latif bir irşad yapıyor, karşı gelinemez yasaklar koyuyor.

• Mesela ikinci fıkrada diyor ki: وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ[599]

[599] "Öyle taş var ki, çatlar da bağrından su kaynar." (Bakara sûresi, 2/74)

Şu beyan ile Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* asâsı karşısında tam bir şevkle yarılıp on iki gözünden on iki çeşme akıtan taşa[600] işaret ederek şöyle bir mânâyı bildiriyor: Ey İsrailoğulları! Musa'nın *(aleyhisselam)* bir tek mucizesi karşısında koca taşlar yumuşayıp parçalandığı, korkusundan veya sevincinden ağlayarak sel gibi yaş akıttığı halde, onun *(aleyhisselam)* bütün mucizeleri karşısında inat edip ağlamamanız, gözünüzün kupkuru olması, kalbinizin yumuşamaması hangi insafa sığar?

[600] "Bir zaman da Musa, kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı. Biz de: 'Asânı taşa vur!' demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti." (Bakara sûresi, 2/60)

• Üçüncü fıkrada diyor ki: وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ[601]

[601] "Öyle taş var ki, Allah karşısındaki ürpertisi ve saygısı sebebiyle aşağılara yuvarlanıp parçalanır." (Bakara sûresi, 2/74)

Bu beyan ile Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* Sinâ Dağı'ndaki yakarışı sırasında meydana gelen celâl tecellilerinin heybetinden koca dağın parçalanıp dağıldığı[602] ve o Allah korkusundan taşların etrafa yuvarlandığı meşhur vakayı hatırlatarak şöyle bir mânâyı ders veriyor: Ey Musa kavmi! Nasıl Allah'tan korkmuyorsunuz! Halbuki taşlardan ibaret olan dağlar bile O'nun korkusundan ezilip dağılıyor. O Zât'ın sizden söz almak için üstünüzde Sinâ Dağı'nı tuttuğunu[603] ve "taleb-i rüyet" hadisesinde dağın parçalandığını bilip gördüğünüz halde, ne cesaretle O'nun korkusundan titremiyor, kalbiniz taş gibi katı bir halde duruyorsunuz!

[602] "Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu unufak ediverdi. Musa da düşüp bayıldı." (A'râf sûresi, 7/143)

[603] Bkz. Bakara sûresi, 2/63, 93; Nisâ sûresi, 4/154; A'râf sûresi, 7/171.

• Birinci fıkrada ise diyor ki: وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ[604]

[604] "Öyle taş var ki, içinden ırmaklar fışkırır." (Bakara sûresi, 2/74)

Bu beyanla, kaynağı dağlarda olan mübarek Nil, Dicle ve Fırat gibi ırmakları hatırlatarak taşların yaratılış kanunlarına ne kadar harika ve mucizevî bir şekilde mazhar olduğunu ve itaat ettiğini anlatıyor. Uyanık kalblere şu mânâyı bildiriyor: Böyle büyük ırmakların hakiki kaynağının şu dağlar olması elbette mümkün değildir. Çünkü farz edelim o dağlar tamamen su kesilse ve mahruti[605] birer havuz olsalar bile, o büyük nehirlerin süratli, devamlı ve coşkun akışlarına dengeyi kaybetmeden ancak birkaç ay dayanabilirler. Ve toprağa çoğunlukla bir metre kadar nüfuz eden yağmur, bunun için yeterli olamaz. Demek ki, şu nehirlerin kaynaklarından çıkmaları, basit, tabii ve tesadüfî bir iş değildir. Fâtır-ı Zülcelâl, onları pek harika bir şekilde sırf gayb hazinesinden gönderir.[606]

[605] Koni şeklinde, konik.

[606] Bkz. Mü'minûn sûresi, 23/8; Zümer sûresi, 39/21.

İşte bu sırra işaret olarak, bu mânâyı ifade etmek için hadiste buyruluyor ki: "O üç nehrin her birine cennetten her vakit birer damla düşüyor, o yüzden bereketlidirler."[607] Bir rivayette de şöyle denilmiş: "Şu üç nehrin kaynakları cennettedir."[608] Bu rivayetin hakikati şudur: Madem maddî sebepler, şu nehirlerin bu derece tükenmez kaynakları için yeterli değildir. Elbette onların kaynağı görünmeyen bir âlemdedir ve gizli bir rahmet hazinesinden gelir ki, kaynaktan çıkan su ile nehirlerin akışı arasındaki denge devam eder.

[607] Bkz. el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 1/55; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 5/381.

[608] Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil nehirleri için Bkz. Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/260, 289, 440; el-Humeydî, *el-Müsned* 2/491. Dicle için Bkz. el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 1/55; el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* 1/565 (İbni Hacer el-Mekkî'den naklen).

İşte Kur'an-ı Hakîm bu mânâyı hatırlatarak şu dersi veriyor: Ey İsrailoğulları ve ey insanlar! Kalbinizdeki katılıkla öyle bir Zât-ı Zülcelâl'in emirlerine karşı itaatsizlik ediyorsunuz ve öyle bir Ebedî Güneş'in marifet ışığına gafletle gözlerinizi yumuyorsunuz ki, o Zât, Mısır'ınızı cennete çeviren mübarek Nil gibi koca nehirleri, basit, cansız taşların ağzından

akıtıp kudret mucizelerini ve birliğinin şahitlerini, o koca nehirlerin kuvveti, ortaya çıkışı ve akışları derecesinde kâinatın kalbine ve yeryüzünün dimağına veriyor, cinlerin ve insanların kalblerine ve akıllarına gösteriyor. Hem hissiz, cansız bazı taşları böyle hayret verici bir tarzda[609] HAŞİYE kudret mucizelerine mazhar etmesi, ışığın güneşin varlığını göstermesi gibi o Fâtır-ı Zülcelâl'i gösterdiği halde, nasıl O'nun marifet nuruna karşı kör kalıp bunu görmüyorsunuz!

[609] HAŞİYE Mübarek Nil nehri (Somali'deki) Ay Dağı'ndan çıktığı gibi, Dicle'nin en mühim bir kolu da Van'ın Müküs nahiyesindeki bir mağaradan çıkıyor. Fırat'ın da mühim bir kolu, Diyadin taraflarında bir dağın eteğinden geliyor. Dağların aslının sıvı bir maddenin katılaşmasıyla meydana gelmiş taşlar olduğu ilmen sabittir. Peygamber Efendimiz'in *(aleyhissalâtü vesselam)* tesbihatında yer alan سُبْحَانَ مَنْ بَسَطَ الْأَرْضَ عَلٰى مَاءٍ جَمَدْ ("Yeryüzünü donmuş bir su üzerinde yayan Zât, her türlü noksanlıktan yücedir.") ifadesi kesin bir şekilde işaret ediyor ki, yeryüzünün yaratılışının aslı şöyledir: Su gibi bir madde, Cenâb-ı Hakk'ın emriyle katılaşır, taş olur. Taş, yine O'nun izniyle toprak olur. Tesbihteki "arz" kelimesi, toprak demektir. Demek ki, su çok yumuşaktır, üstünde durulmaz. Taş çok serttir, ondan istifade edilmez. Onun için Hakîm ve Rahîm Cenâb-ı Hak, toprağı taşın üstüne sermiş, canlılara mesken yapmıştır.

İşte şu üç hakikate nasıl bir belâgat giydirilmiş gör ve Kur'an'ın irşad üslûbundaki belâgate dikkat et! Acaba hangi sertlik ve katılık, şu hararetli belâgate karşı ezilmeden dayanabilir!

Meseleyi baştan buraya kadar anladıysan, Kur'an-ı Hakîm'in mucizeliğinin irşad edici bir parıltısını gör, Allah'a şükret!..

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[610]

[610] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

اَللّٰهُمَّ فَهِّمْنَا أَسْرَارَ الْقُرْاٰنِ كَمَا تُحِبُّ وَتَرْضٰى، وَوَفِّقْنَا لِخِدْمَتِهٖ اٰمِينَ

بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[611]

[611] Allahım! Kur'an'ın sırlarını, sevdiğin ve razı olduğun şekilde bize duyur ve onun hizmetine bizi muvaffak et, âmin. Rahmetinden ümit ediyoruz ey Erhamürrâhimîn.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ الْحَكِيمُ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ[612]

[612] Allahım! Kur’an-ı Hakîm’in kendisine indirildiği zâta ve onun bütün âl ve ashâbına salât ve selam et.

Yirminci Söz’ün İkinci Makamı

Kur’an’ın, peygamber mucizelerinin yüzünde görünen bir i’caz[613] parıltısı

[613] Mucize olma, benzerinin yapılması mümkün olmadığı için herkesi şaşırtıp aciz bırakma.

Sondaki iki soruya ve cevaplarına dikkat et.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ[614]

[614] “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın.” (En’âm sûresi, 6/59)

On dört sene önce (şimdi otuz seneyi geçti), şu ayetin bir sırrına dair, *İşârâtü’l-İ’câz* adlı tefsirimde Arapça bir bahis yazmıştım. Şimdi, arzuları bence pek mühim olan iki kardeşim, o bahse dair Türkçe bir parça izah istediler. Ben de Cenâb-ı Hakk’ın yardımına güvenerek ve Kur’an’ın feyzine dayanarak diyorum ki:

Bir yoruma göre Kitab-ı Mübin, Kur’an’dan ibarettir. Şu ayet-i kerime, yaş ve kuru her şeyin onun içinde bulunduğunu bildiriyor. Öyle mi? Evet, her şey içinde bulunur, fakat herkes her şeyi göremez. Zira onda her şey çeşitli derecelerde bulunur. Bazen çekirdeği, bazen tohumlarıyla, bazen özet olarak, bazen kanunlarıyla, bazen de alâmetleriyle; ya açıkça, ya işaretlerle, imâlarla, üstü kapalı bir şekilde veyahut ihtar tarzında yer alır. İhtiyaca göre, Kur’an’ın maksatlarına uygun ve makamın gerektirdiği şekilde, şu yollardan biriyle ifade edilir. Mesela:

İnsanlığın sanat ve ilim yönünden ilerlemesinin neticesi olan harika icatlar, uçak, elektrik, tren, telgraf gibi şeyler, insanın maddî hayatında en büyük yeri almıştır. Elbette, bütün insanlığa hitap eden Kur’an-ı Hakîm, onları ihmal etmez. Evet, ihmal etmemiştir. Kur’an onlara iki şekilde işarette bulunur.

Birincisi: Peygamber mucizeleriyle…

İkincisi: Bazı tarihî hadiseler suretinde...

Mesela:

قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ۝ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ۝ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۝ وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۝ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ[615]

[615] "Tıpkı kahrolası Uhdud Ashabı'nın, o tutuşturulmuş ateşle dolu hendeği hazırlayanların melun oldukları gibi... Hani onlar ateşin başında oturur, müminlere yaptıklarını acımasızca seyrederlerdi. Müminlere bu işkenceyi yapmalarının tek sebebi, onların (göklerin ve yerin tek Hâkimi), Aziz ve Hamîd olan Allah'a iman etmeleriydi." (Bürûc sûresi, 85/4-8)

Yine,[616] HAŞİYE

[616] HAŞİYE Şu ayet trene işaret ediyor. Evet, tren İslam âlemini esaret altına almıştır. Kâfirler onunla İslam'ı mağlup etmiştir.

فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ۝ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ[617]

[617] "Bir delil daha onlara: Nesillerini dopdolu gemilerde taşımamızdır. Onlar için, gemiye benzer daha nice binekler yaratırız..." (Yâsîn sûresi, 36/41-42)

gibi ayetler trene işaret ettiği gibi,

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ يَهْدِى اللّٰهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ[618]

[618] "Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, doğuya veya batıya ait olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, neredeyse ateş değmeden de yağı kendiliğinden ışık verir. Işığı pırıl pırıldır. Allah dilediği kimseyi nuruna iletir." (Nûr sûresi, 24/35)

ayeti[619] HAŞİYE pek çok nur ve sırla beraber elektriğe de işaret ediyor. İkinci kısımdaki misallerle hem pek çok zât uğraştığından, hem bunlar çok dikkat istediğinden, izaha muhtaç ve fazla olduğundan, şimdilik trene ve elektriğe işaret eden şu ayetlerle yetinip o kapıyı açmayacağım.

[619] HAŞİYE * يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى نُورٍ cümlesi, o işareti ışıklandırıyor.

* "Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmeden de yağı kendiliğinden ışık verir. Işığı pırıl pırıldır." (Nûr sûresi, 24/35)

Birinci kısım ise sanat harikalarına ve ilmî icatlara peygamber mucizeleriyle işaret ediyor. Biz de o kısımdan bazı misalleri göstereceğiz.

Mukaddime[620]

[620] Giriş

Cenâb-ı Hak, peygamberleri manevî yükseliş için insanlığa birer rehber ve imam olarak gönderdiği gibi, maddî ilerleme için de o peygamberlerin her birinin eline bazı harikalar verip onları insanlara birer ustabaşı ve üstad kılmıştır. Peygamberlere mutlak şekilde uyulmasını emreder. İşte Kur'an-ı Hakîm, peygamberlerin manevî kemâl vasıflarından bahsederek insanları onlardan istifadeye teşvik ettiği gibi, mucizelerinden söz ederek bunların benzerlerine yetişmeye ve taklitlerini yapmaya üstü kapalı bir şekilde teşvikte bulunuyor. Hatta denilebilir ki, manevî kemâlât gibi, maddî mükemmellikleri ve harikaları da insanlığa ilk önce peygamberlerin mucize eli hediye etmiştir. İşte Hazreti Nuh'un *(aleyhisselam)* bir mucizesi olan gemiyi ve Hazreti Yusuf'un *(aleyhisselam)* bir mucizesi olan saati insanlığa ilk hediye eden, o mucize elidir. Bu hakikate latif bir işaret olarak sanatkârların çoğu her bir meslekte bir peygamberi pîr kabul eder. Mesela, gemiciler Hazreti Nuh'u *(aleyhisselam)*, saatçiler Hazreti Yusuf'u *(aleyhisselam)*, terziler Hazreti İdris'i *(aleyhisselam)*...

Evet, madem hakikati delilleriyle bilen zâtlar ve belâgat âlimleri, Kur'an'ın her bir ayetinde pek çok irşad yönü ve çeşitli hidayet vesileleri olduğunda birleşirler. Öyleyse Kur'an-ı Mucizü'l Beyan'ın en parlak ayetleri olan peygamber mucizelerini anlatan ayetler, birer tarihî hikâye gibi görülmemeli; onlarda pek çok irşad mânâsı bulunur. Evet, Kur'an peygamber mucizelerini zikrederek insanlık için ilim ve sanatın son sınırını çiziyor, en ileri gayelerine parmak basıyor ve en son hedeflerini belirliyor. Sırtına teşvik elini vurup insanı o gayelere sevk ediyor. Geçmiş zaman, geleceğin tohumlarının mahzeni ve icraatının aynası olduğu gibi, gelecek zaman da geçmişin tarlası ve aynasıdır. Şimdi, o çok geniş kaynaktan yalnız birkaç örneği göstereceğiz.

• Mesela, Hazreti Süleyman'ın *(aleyhisselam)* bir mucizesi olarak, havanın emrine verilmesini bildiren وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ[621] ayeti, "Hazreti Süleyman, iki aylık mesafeyi havadan bir günde kat etmiştir." der. İşte bununla, insana böyle bir mesafeyi havadan aşması için yolun açık olduğuna işaret ediyor. Öyleyse, ey insan! Madem sana yol açıktır, bu mertebeye yetiş ve yanaş. Cenâb-ı Hak, şu ayetin lisanıyla mânen diyor ki:

[621] "Süleyman'ın emrine de rüzgârı verdik. Onun sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafe idi." (Sebe sûresi, 34/12)

"Ey insanlar! Bir kulum nefsinin kötü arzularını terk ettiği için onu havada gezdirdim. Nefis tembelliğini bırakıp bazı tabiat kanunlarımdan güzelce istifade ederseniz, siz de aynı şeyi yapabilirsiniz."

• Hem Hazreti Musa'nın *(aleyhisselam)* bir mucizesini bildiren,

فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ[622]

[622] "(Bir zaman da Musa, kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de: 'Asânı taşa vur!' demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti." (Bakara sûresi, 2/60)

ayeti, yerin altında gizli olan rahmet hazinelerinden, basit âletlerle istifade edilebileceğine, hatta taş gibi sert bir yerden bir asâ ile su çıkarılabileceğine işaret ediyor. İşte ayet bu mânâ ile insana diyor ki: "Rahmetin en tatlı bereket kaynağı olan suyu bir asâ ile bulabilirsiniz. Öyleyse haydi, çalışın, bulun!"

Cenâb-ı Hak, şu ayetin işaret lisanıyla mânen şöyle diyor:

"Ey insan! Madem bana güvenen bir kulumun eline öyle bir asâ veriyorum ki, onunla istediği yerden su çıkarabilir. Sen de benim rahmet kanunlarıma dayanırsan ona benzer veyahut yakın bir âleti elde edebilirsin. Haydi!"

İşte insanlığın ilerlemesi için mühim adımlardan biri, vurulduğu vakit çoğu yerden su fışkırtan bir âletin icadıdır. Şu ayet, onun daha ileri noktalarının ve gayelerinin son sınırını çizmiştir. Tıpkı önceki ayetin, hâlihazırdaki uçaktan çok daha ileri noktaları tayin etmesi gibi…

• Hem mesela, Hazreti İsa'nın *(aleyhisselam)* bir mucizesine dair,

وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِ الْمَوْتٰى بِإِذْنِ اللّٰهِ[623]

[623] "(İsa da İsrailoğullarına şöyle diyecektir): 'Kezâ ben anadan doğma körü ve alacalıyı (cüzamlıyı) iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.'" (Âl-i İmran sûresi, 3/49)

buyruluyor.

Kur'an, insanı nasıl açıkça Hazreti İsa'nın *(aleyhisselam)* yüce ahlâkına uymaya teşvik ederse, aynen öyle de, imâlarla, elindeki yüce sanata ve Rabbanî tıp ilmine yöneltir. İşte şu ayet işaret ediyor ki: "En çaresiz dertlere dahi derman bulunabilir. Öyleyse ey insanlar, ey musibete uğrayanlar! Ümitsiz olmayınız. Her derdin –ne olursa olsun– dermanı vardır. Arayınız, bulunuz. Hatta ölüme de geçici bir hayat rengi vermek mümkündür."

Cenâb-ı Hak, şu ayetin işaret lisanıyla mânen diyor ki: "Ey insan! Benim için dünyayı terk eden bir kuluma iki hediye verdim. Biri manevî dertlerin dermanı, biri de maddî dertlerin ilacı. İşte ölmüş kalbler hidayet nuruyla diriliyor. Ölü gibi hastalar dahi onun nefesiyle ve ilacıyla şifa buluyor. Sen de benim hikmet eczanemde her derdine deva bulabilirsin. Çalış, bul! Elbette ararsan bulursun."

İşte şu ayet, insanlığın tıp ilminde vardığı şimdiki noktadan çok ilerideki sınırı çiziyor, ona işaret ve insanı teşvik ediyor.

• Hem mesela Hazreti Davud *(aleyhisselam)* hakkındaki,

وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ[624]

[624] "Biz Davud'a hikmet, nübüvvet, isabetli karar verme ve meramını güzelce ifade etme kabiliyeti verdik." (Sâd sûresi, 38/20).

وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ[625]

[625] "Ayrıca demiri Davud'a yumuşattık (ona demiri şekillendirme kudreti verdik)." (Sebe sûresi, 34/10).

ve Hazreti Süleyman *(aleyhisselam)* hakkındaki وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ[626] ayetleri, "telyin-i hadid"[627] hadisesinin, en büyük ilahî nimetlerden biri olduğuna işaret ediyor ki, Cenâb-ı Hak büyük bir peygamberinin faziletini onunla gösteriyor. Evet, "telyîn-i hadid" yani demiri hamur gibi yumuşatmak, bakırı eritmek ve madenleri bulup çıkarmak, insanlık için bütün maddî

sanayinin aslı, anası, esası ve temel kaynağıdır. İşte ayet şuna işaret ediyor: "Büyük bir resûle, yeryüzünün büyük bir halifesine, büyük bir mucize suretinde, büyük bir nimet olarak verilen 'telyin-i hadid', demiri hamur gibi yumuşatmak, tel gibi inceltmek ve bakırı eritmek, insanlığın çoğu zanaatına ve ilerlemesine esas olmaktadır." Madem Cenâb-ı Hak, bir resûlünün, bir halifesinin, yani hem manevî hem maddî hükümdar olan bir elçisinin diline hikmet ve eline sanat vermiş. İnsanları onun dilindeki hikmete açıkça teşvik ettiği gibi, elbette, elindeki sanata da işaretlerle teşvikte bulunacaktır. Cenâb-ı Hak, şu ayetlerin işaret lisanıyla mânen şöyle diyor:

[626] "Süleyman için erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık." (Sebe sûresi, 34/12).

[627] Demirin eriyip yumuşaması.

"Ey insanlar! Emirlerime itaat eden bir kulumun diline ve kalbine öyle bir hikmet verdim ki, her şeyi açıkça birbirinden ayırıp hakikatlerini gösterir. Onun eline de öyle bir sanat verdim ki, demiri balmumu gibi her şekle sokar. Halifeliği ve padişahlığı için mühim kuvvet elde eder. Madem bu mümkündür, veriliyor. Hem mühimdir, toplum hayatında ona çok muhtaçsınız. Yaratılış kanunlarıma uyarsanız o hikmet ve sanat size de verilebilir. Zamanla ona yaklaşıp yetişebilirsiniz."

İşte insanlığın sanat yönünden en ileri noktaya gitmesi ve maddî kuvvet bakımından en mühim iktidarı elde etmesi, demiri yumuşatmak ve bakırı eritmekle mümkündür. Ayette bakır, "kıtr" (erimiş bakır) kelimesiyle ifade edilmiş. Şu ayetler, bütün insanlığın bakışını bu hakikate çeviriyor, bunun ne kadar mühim olduğunu takdir etmeyen eski insanları ve şimdiki tembelleri şiddetle ihtar ediyor.

• Hem mesela, Belkıs'ın tahtını Hazreti Süleyman'ın *(aleyhisselam)* yanına getirmek için vezirlerinden, kendisine uzaktaki eşyada tasarruf ilmi verilmiş âlim bir zâtın, "Gözünüzü açıp kapayıncaya kadar o tahtı yanınızda hazır ederim." dediği harika hadiseyi ifade eden şu ayet:

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ[628] ... *ilâ ahir*.

[628] "Ama kitaptan hususi bir bilgiye sahip olan bir zât da: 'Ben, sen gözünü açıp kapamadan onu getirebilirim' der demez, Süleyman tahtın yanı başında hazır oluverdiğini görünce..." (Neml sûresi, 27/40)

İşaret ediyor ki, uzak mesafelerden eşyayı aynen veya suretiyle, bir anda getirip hazır etmek mümkündür. Cenâb-ı Hak, peygamberlikle beraber saltanatla da şereflenen Hazreti Süleyman'a *(aleyhisselam)*, hem masumiyetini koruması hem de adaleti sağlaması için, pek geniş memleketinin her tarafından bizzat, zahmetsizce haberdar olmayı, idaresi altındakilerin hallerini görmeyi ve dertlerini işitmeyi bir mucize suretinde ihsan etmiştir. Demek, Hazreti Süleyman *(aleyhisselam)* Cenâb-ı Hakk'a güvenip ismet[629] lisanıyla bunu istediği gibi, bir insan da kabiliyetlerinin diliyle istese ve O'nun kâinatta işleyen kanunlarına ve inayetine uygun hareket etse, dünya kendisi için küçük bir şehir hükmüne geçebilir. Evet, Belkıs'ın tahtı Yemen'deyken Şam'da aynen veyahut suretiyle hazır olmuş, görülmüştür. Elbette tahtın etrafındaki adamların suretleri görüldüğü gibi sesleri de işitilmiştir. İşte Kur'an, suretlerin ve seslerin uzak mesafeden nakline haşmetli bir şekilde işaret ediyor ve mânen diyor ki:

[629] Günahsızlık, masumiyet, şaibelerden arınmış olmak. Peygamber vasıflarındandır.

"Ey saltanat sahipleri! Kusursuz bir adalet uygulamak isterseniz, Hazreti Süleyman gibi, yeryüzünü tamamıyla görmeye ve anlamaya çalışınız. Çünkü adaletli bir hükümdar, idaresi altındakilerin hukukunu gözeten bir padişah, ancak memleketinin her tarafından, istediği vakit haberdar olma derecesine çıkarak manevî sorumluluktan kurtulur veya tam adaleti sağlayabilir."

Cenâb-ı Hak bu ayetin işaret lisanıyla mânen şöyle diyor: "Ey insanlar! Madem bir kuluma geniş bir mülk verip o geniş mülkünde tam adaleti sağlaması için onu yeryüzünde olup bitenlerden bizzat haberdar ediyorum. Ve madem her bir insana, yaradılıştan, yeryüzüne halife olma kabiliyetini vermişim. Elbette buna göre hikmetim, yeryüzünü görecek, anlayacak ve ona bakacak kabiliyeti de vermeyi gerektirdiğinden, onu da ihsan etmişim. İnsan o noktaya şahsen yetişemese de tür olarak yetişebilir. Maddî olarak

erişemese de veli zâtlar gibi, mânen erişebilir. Öyleyse şu büyük nimetten istifade edebilirsiniz. Haydi, göreyim sizi, kulluk vazifenizi unutmamak şartıyla öyle çalışınız ki, yeryüzünü, her tarafı her birinizce görülen ve her köşesindeki sesler işitilen bir bahçeye çeviriniz.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ[630]

[630] "Yeryüzünü size hizmete hazır, uysal bir binek kılan da O! Haydi öyleyse siz de yeryüzünün omuzlarında rahatça dolaşın. Allah'ın sizi için hazırladığı rızıklardan yiyin, istifade edin. Ama ölümden sonra dirilip O'nun huzuruna çıkacağınızı da bilin." (Mülk sûresi, 67/15)

ayetindeki Rahmanî fermanı dinleyiniz."

İşte şu ayet, insanlığın ince sanatlarından olan suret ve ses naklinin çok ilerisindeki son sınıra işaret ve insanı üstü kapalı bir şekilde ona teşvik ediyor.

• Hem mesela, yine Hazreti Süleyman'ın *(aleyhisselam)*, cinleri, şeytanları ve kötü ruhları kendine boyun eğdirip şerlerine engel olmasını ve onları faydalı işlerde kullanmasını anlatan,

وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ۝ هٰذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ[631]

[631] "(Bina yapan, dalgıçlık yapan her şeytanı ve) bukağılarla bağlı olan başkalarını da onun hizmetine verdik. Buyurduk: 'Süleyman! İşte bu, sana ihsanımızdır. İster dağıt, ister yanında tut, bu hesapsızdır.'" (Sâd sûresi, 38/38-39)

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذٰلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ[632]

[632] "Kendisi için denize dalan ve daha başka birtakım işler yapan bazı cinleri de (şeytanları) hizmetine amade kıldık. Biz onları gözetim altında tutardık." (Enbiyâ sûresi, 21/82)

ayetleriyle Kur'an diyor ki: "Yerin, insandan sonra en mühim şuur sahibi sakinleri cinler, insana hizmetkâr olabilir. Onlarla temas edilebilir. Şeytanlar da düşmanlığı bırakmaya mecbur olup ister istemez insana hizmet edebilirler ki, Allah onları, emirlerine uyan bir kuluna boyun eğdirmiştir."

Cenâb-ı Hak, şu ayetlerin işaret lisanıyla mânen şöyle buyuruyor: "Ey insan! Bana itaat eden bir kuluma cinleri ve şeytanları, hatta onların şerlilerini itaat ettiriyorum. Sen de benim emirlerime uyarsan pek çok varlık, hatta cinler ve şeytanlar bile sana hizmetkâr olabilir."

İşte şu ayetler, sanat ve ilmin kaynaşmasından süzülen, insanın maddî-manevî fevkalâde hassasiyetinden doğan ispritizma gibi, ruh çağırmanın ve cinlerle haberleşmenin en son sınırını çiziyor, en faydalı şeklini tayin ediyor ve ona yolu açıyor. Fakat bu, şimdiki gibi, bazen kendini ruhu çağrılan ölü diye gösteren cinlere, şeytanlara ve kötü ruhlara itaat edip maskara ve oyuncak olmak değil, belki Kur'an'ın tılsımları ile onları kendine boyun eğdirmek, şerlerinden kurtulmaktır.

• Hem ruhların surete bürünmesine işaret eden, Hazreti Süley-man'ın *(aleyhisselam)* kötü cinleri (ifritleri) çağırmasına ve kendine itaat ettirmesine dair ayetler, hem فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا[633] gibi bazı ayetler, ruhanîlerin suretlerinin görünmesiyle beraber, ruhların çağrılmasına da işaret ediyor. Fakat işaret edilen, temiz ruhların çağrılmasından maksat, bazı medenilerin yaptığı gibi o pek ciddi olan ve ciddi bir âlemde bulunan ruhlara hürmetsizlik edip onları yanına çağırmak ve alaycı bir surette oyuncak etmek değil, belki ciddi olarak ve ciddi bir maksat için, istediği vakit ruhlarla görüşen bir kısım veliler misali, Muhyiddin-i Arabî gibi zâtlarla münasebet kurmak ve onların makamına gidip âlemlerine bir derece yaklaşmakla ruhaniyetlerinden mânen istifade etmektir. Ayetler buna işarette bulunur ve bu işaret içinde bir teşviki hissettirir. Bu çeşit gizli sanat ve ilimlerin en ileri sınırını çizer ve en güzel suretini gösterir.

[633] "Biz Meryem'e ruhumuzu gönderdik de, ona kusursuz, mükemmel bir insan şeklinde görünüverdi." (Meryem sûresi, 19/17)

• Hem mesela, Hazreti Davud'un *(aleyhisselam)* mucizelerine dair

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ[634]

[634] "Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Davud'un hizmetine boyun eğdirmiştik." (Sâd sûresi, 38/18)

عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ[635]

[635] "(Süleyman Davud'a varis oldu ve) 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.' (dedi)." (Neml sûresi, 27/16)

يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ[636]

[636] "(Biz Davud'a tarafımızdan bir imtiyaz verdik ve:) 'Ey dağlar! Ey kuşlar! Onunla beraber tesbih edin, şevke gelip Allah'ın yüceliğini terennüm edin.' dedik. Ayrıca ona demiri yumuşattık (demiri şekillendirme kudretini verdik)." (Sebe sûresi, 34/10)

ayetleri şuna işaret ediyor: Cenâb-ı Hak, tesbihatına öyle bir kuvvet, yüksek bir ses ve hoş bir edâ vermişti ki, dağları kendinden geçirircesine coşturup muazzam birer fonograf[637] ve birer insan gibi, bir baş zâkirin etrafında, ufka yayılan bir halka olarak tesbihat yapar hale getirirdi. Acaba bu mümkün müdür, hakikat midir?

[637] Gramofon.

Evet, hakikattir. Mağarası olan her dağ insanla, hem de papağan gibi, insanın diliyle konuşabilir. Çünkü sesin yankısı vasıtasıyla sen dağın önünde "Elhamdülillah" desen, dağ da aynen senin gibi "Elhamdülillah" der. Madem Cenâb-ı Hak bu kabiliyeti dağlara ihsan etmiştir. Elbette, o kabiliyet geliştirilebilir ve o çekirdek sümbüllenir.

İşte Cenâb-ı Hak, Hazreti Davud'a *(aleyhisselam)* müstesna bir surette, peygamberlikle beraber yeryüzünün halifeliğini de verdiğinden, Hazreti Davud o geniş peygamberlik vazifesine ve muazzam saltanata lâyık bir mucize olarak o kabiliyetin çekirdeğini öyle geliştirmişti ki, çok büyük dağlar birer asker, birer talebe, birer mürid gibi kendisine uyup onun diliyle, onun emriyle Hâlık-ı Zülcelâl'i tesbih ediyordu. Hazreti Davud *(aleyhisselam)* ne söylese onlar da tekrarlıyordu. Tıpkı, şimdiki haberleşme ve ulaşım vasıtalarının çokluğu ve gelişmesi sayesinde, haşmetli bir kumandanın, dağlara dağılan büyük ordusuna bir anda "Allahu Ekber" dedirtmesi ve o koca dağları konuşturup velveleye getirmesi gibi… Madem insanların bir kumandanı, dağları sakinlerinin diliyle mecazî olarak konuşturur. Elbette, Cenâb-ı Hakk'ın emrindeki haşmetli bir kumandan da, o dağları gerçekten konuşturup onlara tesbihat yaptırabilir. Bununla beraber, her dağın bir şahs-ı manevîsi bulunduğunu, kendine göre birer tesbihi ve ibadeti olduğunu önceki Söz'lerde söylemiştik. Demek ki, her dağ, sesin yankılanması sırrıyla, insanların diliyle tesbihat yaptığı gibi, kendine has diliyle de Hâlık-ı Zülcelâl'i tesbih eder.

وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً[638] عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ[639] beyanları, Cenâb-ı Hakk'ın Hazreti Davud ve Süleyman'a *(aleyhimesselam)* kuşların dilini ve kabiliyetlerini, yani hangi işe yaradıklarını bilmeyi ihsan ettiğini gösteriyor. Evet, madem bu hakikattir ve madem yeryüzü Rahman'ın bir sofrasıdır, insanın şerefine kurulmuştur. Öyleyse o sofradan istifade eden hayvanların ve kuşların çoğu, insana itaat edip hizmetkâr olabilir. Nasıl ki insan, hayvanların en küçüklerinden bal arısı ve ipekböceğinden faydalanarak, onların ilahî ilhamlarından büyük bir istifade yolunu açarak, güvercinleri bazı işlerde kullanarak ve papağan gibi kuşları konuşturarak medeniyetin güzelliklerine güzel şeyler ilave etmiştir. Aynen öyle de, başka kuş ve hayvanların kabiliyetlerinin dili bilinirse, pek çok canlı türünden –kardeşleri olan ehil hayvanlar gibi– mühim birer işte faydalanılabilir. Mesela, çekirge istilası afetine karşı, çekirgeyi yemeden mahveden sığırcık kuşlarının dili bilinse ve hareketleri kontrol edilse, o kuşlar ne kadar faydalı bir hizmette ücretsiz olarak kullanılabilir. İşte şu ayetler, kuşlardan bu şekilde istifadenin, onları emri altına almanın ve telefon, fonograf gibi cansız cisimleri konuşturmanın en son sınırını çiziyor, en uzak hedefini belirliyor, en haşmetli suretini parmakla gösterip insanı ona bir nevi teşvik ediyor. Cenâb-ı Hak şu ayetlerin işaret lisanıyla mânen diyor ki:

[638] "(Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları,) toplu haldeki kuşları (Davud'un hizmetine boyun eğdirmiştik)." (Sâd sûresi, 38/19)

[639] "(Süleyman Davud'a varis oldu ve) 'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.' (dedi)." (Neml sûresi, 27/16)

"Ey insanlar! Bana tam kul olan bir hemcinsinize, peygamberliğinin ismetini koruması ve saltanatında tam adaleti sağlaması için mülkümdeki muazzam mahlûkları itaat ettirip onunla konuşturuyorum ve emrim altındaki varlıklardan, hayvanlarımdan çoğunu ona hizmetkâr kılıyorum. Madem her birinize de göklerin, yerin ve dağların taşımaktan çekindiği 'emanet-i kübrâ'yı[640] yüklemiş, yeryüzünün halifesi olma kabiliyetini vermişim. Öyleyse şu mahlûkatın dizginleri kimin elindeyse O'na itaat etmeniz lâzımdır ki, mülkündeki mahlûklar da size tâbi olsun. Ancak

onların dizginleri elinde olan Zât'ın namına bunu elde edebilir ve kabiliyetlerinize lâyık makama çıkarsanız…"

[640] Bkz. Ahzâb sûresi, 33/72.

Madem hakikat böyledir, mânâsız birer eğlence hükmünde olan fonograf çalmak, güvercinlerle oynayıp onlara postacılık yaptırmak ve papağanları konuşturmak yerine; en hoş, en yüksek, en yüce ve masum bir eğlenceye yönel ki, dağlar Hazreti Davud gibi sana da muazzam birer fonograf olabilsin, tatlı havanın dokunmasıyla ağaçlardan ve bitkilerden kulağına bir musikî gibi zikir nağmeleri gelsin, dağlar binlerce dille tesbihat yapan harika birer varlığa dönüşsün ve kuşların çoğu Hazreti Süleyman'ın *(aleyhisselam)* Hüthüt'ü gibi sana birer dost, arkadaş veya itaatkâr hizmetçi sureti giysin. Seni hem eğlendirsin hem de kabiliyetli olduğun kemâl vasıflarına şevkle yöneltsin. Öteki, gayrimeşru zevkler gibi, insanlığın gereği olan makamdan düşürmesin...

• Hem mesela, Hazreti İbrahim'in *(aleyhisselam)* bir mucizesi hakkındaki, قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ[641] ayetinde üç ince işaret var.

[641] "(Ateşe şöyle ferman ettik:) Ey ateş! Dokunma İbrahim'e! Serin ve selamet ol ona!" (Enbiyâ sûresi, 21/69)

Birincisi: Ateş de diğer tabii sebepler gibi, kendi keyfince, tabiatınca, körü körüne hareket etmiyor. Bir emir altında vazife yapıyor ki, Hazreti İbrahim'i *(aleyhisselam)* yakmadı; ona "yakma!" diye emredildi.

İkincisi: Ateşin bir derecesi vardır ki, soğukluğuyla yakar, yani yakmış gibi bir tesir yapar. Cenâb-ı Hak, سَلَامًا kelimesiyle[642] HAŞİYE soğuğa diyor ki: "Soğukluğunla, sen de ateş gibi yakma!" Demek, o derecedeki ateş, soğukluğuyla yakar gibi tesir gösteriyor. Hem ateştir hem soğuktur. Evet, fizikte ateşin akkor (nâr-ı beyza) halinde bir derecesi var ki, sıcaklık yaymaz ve etrafındaki sıcaklığı kendine çektiği için, su gibi sıvı şeyleri dondurup mânen soğukluğuyla yakar. İşte "zemherir", soğukluğuyla yakan bir tür ateştir. Öyleyse ateşin bütün derecelerini ve türlerini içinde bulunduran cehennemde elbette "zemherir"in de bulunması zaruridir.

[642] HAŞİYE Bir tefsir şöyle diyor: سَلَامًا (esenlik) demeseydi, soğukluğuyla yakacaktı.*

* Bkz. İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/330; Ahmed İbni Hanbel, *ez-Zühd* 1/79; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 17/44, 45.

Üçüncüsü: Cehennem ateşinin tesirini yok edecek ve insanı ondan emin kılacak iman gibi bir manevî kuvvet, İslamiyet gibi bir zırh olması misali, dünyadaki ateşin de tesirini engelleyecek bir madde vardır. Çünkü Cenâb-ı Hak, Hakîm isminin gereğince, bu dünya hikmet yurdu olduğu için icraatını sebepler perdesi altında yapıyor. Öyleyse Hazreti İbrahim'in bedeni gibi gömleğine de ateşe karşı dayanma hususiyeti vermiştir. Ateş Hazreti İbrahim'i yakmadığı gibi gömleğini de yakmamıştır. İşte bu işaretle ayet mânen şöyle diyor:

"Ey millet-i İbrahim! Hazreti İbrahim gibi olunuz ki, maddî ve manevî gömlekleriniz, en büyük düşmanınız ateşe hem burada hem de ahirette zırh olsun. Ruhunuza giydireceğiniz iman cehennem ateşine karşı zırhınız olacağı gibi, Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzünde sizin için sakladığı ve hazırladığı bazı maddeler de sizi ateşin şerrinden korur. Arayınız, çıkarınız, giyiniz!"

İşte, ateşin yakmayacağı, ateşe dayanıklı bir maddeyi bulmak, bir gömlek giymek insanlığın ilerlemesinde mühim keşiflerdendir. Şu ayet, ona karşılık, bak ne kadar yüce, latif, güzel ve ebede kadar yırtılmayacak, حَنِيفًا مُسْلِمًا[643] tezgâhında dokunacak bir elbiseyi gösteriyor.

[643] "Dupduru bir tevhid inancı üzerinde (İbrahim Milleti'ne bağlılık)." (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/375, 406; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* 6/4; el-Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân* 5/484). Aynı hususu ifade eden ayetler için bkz. Bakara sûresi, 2/135; Âl-i İmran sûresi, 3/95; Nisâ sûresi, 4/125; En'âm sûresi, 6/161; Nahl sûresi, 16/123.

• Yine mesela, وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا[644] ayeti "Hazreti Âdem'in *(aleyhisselam)* büyük hilâfet davasındaki en büyük mucizesi, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin kendisine öğretilmesidir." diyor. İşte diğer peygamberlerin mucizeleri insanlığın hususi birer harikasına işaret ettiği gibi, bütün peygamberlerin babası ve nebilik divanının fatihası (başlangıcı) olan Hazreti Âdem'in *(aleyhisselam)* mucizesi, bütün insanî kemâl vasıflarının ve ilerlemelerin

son noktasını, en ileri hedeflerini neredeyse açıkça gösteriyor. Cenâb-ı Hak şu ayetin işaret lisanıyla mânen diyor ki:

[644] "Ve Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti." (Bakara sûresi, 2/31)

"Ey Âdemoğulları! Meleklere karşı hilâfet davasında üstünlüğüne delil olarak babanıza bütün isimlerimi öğrettiğimden, -madem onun evladı ve kabiliyetlerinizle varisisiniz- sizin de bütün o isimleri öğrenip emanet-i kübra mertebesinde, bütün varlıklara karşı üstünlüğe lâyık olduğunuzu göstermeniz gerekir. Zira sizin için, kâinatta bütün varlıkların üstünde, en yüksek makamlara ve yeryüzü gibi büyük varlıkları kendinize itaat ettirmek misali yüce mertebelere yol açıktır. Haydi, ileri atılınız ve birer ismime yapışınız, o mertebelere çıkınız!.. Fakat babanız bir defa şeytana aldandı, cennet gibi bir makamdan geçici olarak yeryüzüne düştü. Sakın siz de o mertebelere çıkarken şeytana uyup ilahî hikmetin semâsından tabiat dalâletine düşmeyiniz. Her vakit başınızı kaldırıp esmâ-yı hüsnâma dikkat ederek o semâlara yükselmek için ilimlerinizi ve maddî ilerlemelerinizi merdiven yapınız ki, ilmin ve mükemmelliklerin kaynağı ve hakikati olan isimlerimin semâsına çıkasınız ve onların dürbünüyle, kalbinizle Rabbinize bakasınız."

Mühim bir nükte ve çok mühim bir sır

Şu hayret verici ayet, insanın, kabiliyetlerinin kuşatıcılığı itibarı ile mazhar olduğu bütün ilmî mükemmellikleri, ilerlemeleri ve sanat harikalarını "tâlim-i esmâ"[645] tabiriyle ifade ediyor. Bunda şöyle ince ve yüce bir işaret var: Her bir mükemmellik vasfının, her bir ilmin, ilerlemenin, fennin yüksek bir hakikati vardır ki, o hakikat Cenâb-ı Hakk'ın bir ismine dayanır. Pek çok perdesi, çeşitli tecellileri ve daireleri bulunan o isme dayanmakla o ilim, o mükemmellik vasfı, o sanat en kusursuz şeklini bulur, hakikat olur. Yoksa yarım yamalak bir şekilde, kusurlu bir gölgedir.

[645] (Cenâb-ı Hakk'ın) isimlerin(in) öğretilmesi.

Mesela, geometri bir ilimdir. Onun hakikati ve en son noktası, Cenâb-ı Hakk'ın Adl (mutlak adalet sahibi) ve Mukaddir (her şeyi takdir edip

düzene koyan) isimlerine ulaşıp onların hikmetli cilvelerini kendi aynasında haşmetiyle seyretmektir.

Mesela, tıp hem bir ilim hem bir sanattır. Onun da son noktası ve hakikati, Hakîm-i Mutlak'ın Şâfî (şifa veren) ismine dayanır. Tıp, Cenâb-ı Hakk'ın büyük bir eczanesi olan yeryüzünde O'nun merhamet ve şefkat cilvelerini devalarda görmekle kemâlini bulur, hakikat olur.

Yine mesela, varlıkların hakikatinden bahseden tabii ilimler, Cenâb-ı Hakk'ın *(celle celâlüh)* Hakîm isminin, varlığı idare ve terbiyedeki büyük tecellisini eşyada, kendilerine ait faydalarda ve mühim meselelerde görmekle, o isme yetişmekle ve dayanmakla hakiki ilim olabilir. Yoksa ya hurafeye döner ve boş, faydasız olur ya da tabiatçı felsefe gibi dalâlete yol açar. İşte sana üç misal! Başka kemâl vasıflarını ve ilimleri bu üç misale kıyasla...

İşte Kur'an-ı Hakîm şu ayetle insanı, şimdiki vaziyetinde henüz çok geri kaldığı en yüksek noktalara, en ileri sınıra ve en son mertebelere sevk ediyor, sırtına teşvik elini vurup parmağıyla o mertebeleri göstererek, "Haydi, arş, ileri!" diyor. Şu ayetin büyük hazinesinden şimdilik bu cevherle yetinerek o kapıyı kapatıyoruz.

Hem mesela, peygamberlik divanının mührü ve bütün peygamberlerin mucizeleri onun kendi peygamberlik davasında bir tek mucize hükmünde olan nebiler efendisi, şu kâinatın iftihar kaynağı… Hazreti Âdem'e *(aleyhisselam)* kısaca, özetle öğretilen Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerinin bütün mertebeleriyle, etraflıca mazharı… Yukarıya celâl ile parmağını kaldırmasıyla ayı iki parça eden[646] ve aşağıya cemâl ile indirmesiyle yine on parmağından kevser gibi su akıtan…[647] Binlerce mucizeyle doğrulanan ve desteklenen Hazreti Muhammed'in *(aleyhissalâtü vesselam)* en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Hakîm'in en parlak mucizelik yönlerinden, hak ve hakikate dair beyanlarındaki berraklığı, ifadesindeki belâgati, mânâlarındaki kuşatıcılığı, üslûbundaki yüceliği ve tatlılığı ifade eden,

[646] Bkz. Buhârî, *tefsîru sûre (54)* 1, *menâkıb* 27; Müslim, *münâfikîn* 46; Tirmizî, *tefsîru sûre (54)* 5.

[647] Buhârî, *vudû'* 32, *menâkıb* 25, *eşribe* 31, *meğâzî* 35; Müslim, *zühd* 74, *fezâil* 5, 6.

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا[648]

[648] "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler bu Kur'an'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

gibi apaçık pek çok ayet, insanların ve cinlerin nazarını şu ebedî mucizenin en açık ve en parlak mucizelik yönüne çeviriyor. Bütün insanların ve cinlerin damarlarına dokunuyor. Dostlarının şevkini, düşmanlarının inadını tahrik edip büyük bir teşvikle, şiddetli bir istek uyandırmayla dost ve düşmanı sözlerini ona benzetmeye, onun benzerini yapmaya, onu taklide sevk ediyor. Hem o mucizeyi herkesin gözü önüne öyle bir şekilde koyuyor ki, insanın bu dünyaya gelişindeki biricik gayenin o mucizeyi hedef ve rehber edinip ona bakarak, yaratılışının neticesini bilerek yürümek olduğunu gösteriyor.

Kısacası: Diğer peygamberlerin *(aleyhimüsselam)* mucizeleri, birer sanat harikasına işaret ediyor; Hazreti Âdem'in *(aleyhisselam)* mucizesi ise insanlığın ortaya koyduğu sanat esasları ile beraber, ilimlerine, icat ettiği harikalara ve kemâl vasıflarına bir fihrist halinde, kısaca işaret ve insanı bunlara teşvik ediyor. Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)* en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Mucizü'l Beyan ise onun, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin öğretilmesi hakikatine etraflıca mazhariyetini, hak ve hakikat olan ilim ve fenlerin doğru hedeflerini, dünya ve ahirette kemâlâtı ve saadeti açıkça gösteriyor. Hem pek çok, büyük teşviklerle insanı onlara sevk ediyor. Bunu öyle bir tarzda yapıyor ki, âdeta şöyle diyor: "Ey insan! Şu kâinattan en yüce maksat, Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinin tezahürüne karşı, insanın küllî bir kulluk sergilemesidir. İnsanın en yüksek gayesi, o kulluğa ilimler ve kemâl vasıfları ile yetişmektir." Hem Kur'an bunu öyle bir şekilde ifade ediyor ki, şuna da işarette bulunuyor: "Elbette insanlık, ahirzamanda ilme ve bilime yönelecektir. Bütün kuvvetini ilimden alacaktır. Hüküm ve kuvvet, ilmin eline geçecektir." Yine Kur'an-ı Mucizü'l Beyan,

üslûbundaki berraklığı ve belâgati tekrar tekrar öne çıkardığından, işaret ediyor ki: "İlimlerin en parlağı olan belâgat ve kusursuz, açık, berrak beyan, ahirzamanda her çeşidiyle çok rağbet görecektir. Hatta insanlar fikirlerini birbirlerine kabul ettirmek ve hükümlerini uygulatmak için en keskin silahlarını beyan güzelliğinde ve açıklığında bulacak, en karşı konulmaz kuvvetlerini edâdaki belâgatten alacaklardır."

Sözün özü, Kur'an ayetlerinin her biri birer kemâlât hazinesinin ve ilim definesinin anahtarıdır. Eğer Kur'an'ın semâsına ve ayetlerinin yıldızlarına ulaşmak istersen, geçen yirmi Söz'ü yirmi basamaklı[649] HAŞİYE bir merdiven yaparak çık; Kur'an'ın ne kadar parlak bir güneş olduğunu gör! İlahî hakikatler ve mümkinat[650] hakikatleri üstüne nasıl saf bir nur serpiyor ve parlak bir ışık yayıyor, bak!

[649] HAŞİYE *Risale-i Nur*'daki otuz üç Söz, otuz üç Mektup, otuz bir Lem'a ve on üç Şuâ; yüz yirmi basamaklı bir merdivendir...

[650] **Mümkinat**: Allah'ın bütün yarattıklarına verilen isim. Yoktan var edilenler. Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ından başka her şey.

Netice: Madem peygamberlere dair ayetler, insanlığın şimdiki ilerlemesinin harikalarına birer çeşit işaretle beraber, daha ilerideki sınırlarını çiziyor, Kur'an'ın böyle bir ifade tarzı var. Madem her bir ayetin birden çok, farklı mânâları gösterdiği muhakkaktır, herkes bunda birleşir. Ve madem peygamberlere uymaya dair kesin emirler var. Öyleyse şu geçen ayetler, açık mânâlarının yanında, insanlık için mühim olan sanat ve ilimleri işaretlerle gösteriyor, insanı onlara teşvik ediyor, denilebilir.

İki Mühim Soruya İki Mühim Cevap

Birincisi:

"Madem Kur'an insan için inmiştir, neden insanın nazarında en mühim şey olan medeniyet harikalarını açıkça beyan etmiyor? Yalnız gizli bir imâ, hafif bir işaret, zayıf bir ihtar ile yetiniyor?"

Cevap: Çünkü medeniyet harikalarının yeri Kur'an'da ancak o kadar olabilir. Zira Kur'an'ın asıl vazifesi, rubûbiyet dairesinin kemâlât ve

icraatını, kulluk dairesindeki vazife ve halleri ders vermektir. Öyleyse insanlığın şu harika icatlarının o iki dairede yeri, ancak zayıf, hafif bir işaret kadar olabilir. Çünkü onlar, rubûbiyet dairesinden yer isteseler pek az yer bulabilirler.

Mesela, insan icadı olan uçak Kur'an'a dese ki:[651] HAŞİYE "Bana bir söz hakkı ve ayetlerinde yer ver." Elbette o rubûbiyet dairesinin uçakları olan gezegenler, yerküre ve ay, Kur'an namına şöyle diyecektir: "Burada büyüklüğün kadar yer alabilirsin." Eğer insan eseri denizaltılar Kur'an ayetlerinden yer istese, o dairenin denizaltıları olan (yani geniş hava âleminde ve esir denizinde yüzen) dünya ve yıldızlar ona diyecektir ki: "Yanımızda senin yerin, görünmeyecek kadar küçüktür." Eğer parlak, yıldız gibi elektrik lambaları söz hakkı talep edip ayetlere girmek istese, o dairenin elektrik lambaları olan şimşekler, alev topları, gökyüzünü süsleyen yıldızlar ve ışık veren gökcisimleri diyecektir ki: "Bahse ve beyana ancak ışığın ölçüsünde girebilirsin." Eğer medeniyet harikaları, sanatlarındaki incelik yönünden haklarını istese ve ayetlerden makam talep etseler, o vakit bir tek sinek onlara "Susunuz!" diyecektir, "Benim bir kanadım kadar hakkınız yok. Zira sizlerdeki, insanın sınırlı iradesiyle elde edilen bütün ince sanatlar ve nazik cihazlar toplansa benim küçücük vücudumdaki ince sanat ve hassas uzuvlar kadar hayret verici olamaz...

[651] HAŞİYE Şu ciddi meseleyi yazarken iradem dışında, kalemim üslûbunu şu hoş latifeye çevirdi. Ben de onu serbest bıraktım. Bu latifenin, meselenin ciddiyetine zarar vermemesini ümit ederim.

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ[652]

[652] "Ey insanlar! İşte size bir misal gösteriliyor, ona iyi kulak verin: Allah'tan başka, ilah yerine koyup taptığınız her şey güç birliği yapsalar da bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa onu dahi kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de, kendisinden istenilen de, kaçan da, kovalayan da ne kadar güçsüz!" (Hac sûresi, 22/73)

ayeti sizi susturur."

Eğer o harikalar, kulluk dairesine gidip o daireden yer istese, şöyle bir cevap alırlar: "Sizin bizimle münasebetiniz pek azdır, dairemize kolay

giremezsiniz. Çünkü programımıza göre: Dünya bir misafirhanedir. İnsan ise onda biraz duracaktır, vazifesi çok olan bir misafirdir ve kısa bir ömürde ebedî hayata lâzım olan şeyleri elde etmekle yükümlüdür. En mühim ve en lüzumlu işlere öncelik verilecektir. Halbuki siz, çoğunuz itibarı ile şu fâni dünyayı ebedî bir makam gibi ve gaflet perdesi altında görüyorsunuz, sizde dünyaperestlik hissiyle işlenmiş bir suret görülüyor. Öyleyse hakperestlik ve ahireti düşünmek esasları üzerine tesis edilmiş olan kulluktan hisseniz pek azdır. Eğer arkanızda ve içinizde, kıymetli bir ibadet hükmünde, sırf insanların faydasına, menfaatlerine, herkesin rahatına ve toplum hayatının mükemmelleşmesine hizmet eden ve elbette azınlığı meydana getiren muhterem sanatkârlar ve ilhama mazhar kâşifler varsa, o hassas zâtlara şu Kur'an işaretleri –çalışmaya teşvik ve sanatlarını takdir etmek için– elbette yeter."

İkinci Soru:

"Şimdi şu kadar araştırma ve incelemeden sonra, Kur'an'da pek çok hakikatle beraber, hâlihazırdaki medeniyetin harikalarına ve belki daha da ilerisine işaretler bulunduğuna şüphem kalmadı, bunu tasdik ettim. İnsanın dünya ve ahiret saadetine lâzım olan her şey, değeri ölçüsünde Kur'an'da bulunur. Fakat Kur'an onları niçin açıkça zikretmiyor? Ta ki inatçı kâfirler de tasdike mecbur kalsın, kalbimiz de rahat olsun…"

Cevap: Din bir imtihandır. İlahî teklifler, yani Cenâb-ı Hakk'ın insana yüklediği mükellefiyetler, yüksek ruhlar ile bayağı ruhların müsabaka meydanında birbirinden ayrılması için bir tecrübedir. Nasıl ki, elmasla kömür, altınla toprak birbirinden ayrılsın diye bir madene ateş veriliyor. Aynen öyle de, bu imtihan meydanında ilahî teklifler, insanın kabiliyetlerinin madenindeki yüksek cevherler ile süflî vasıfların birbirinden ayrılması için bir tecrübedir ve bir müsabakaya sevktir.

Madem Kur'an, bu imtihan yerinde, müsabaka meydanında, bir tecrübe suretinde, insanlığın kemâle ermesi için indirilmiştir. Elbette, şu dünyevî ve herkese görünen, geleceğe ait gaybî hadiselere yalnızca işaret edecek ve akla sadece delillerini ispatlayacak kadar kapı açacaktır. Eğer her şeyi

açıkça zikretse, teklif sırrı bozulur. Bu, âdeta gökyüzündeki yıldızlarla aşikâr bir şekilde "Lâ ilâhe illâllah" yazmaya benzer. O zaman herkes ister istemez onu tasdik eder. Bu ise müsabaka olmaz ve imtihan ortadan kalkar. Kömür gibi bir ruh ile elmas gibi bir ruh[653] HAŞİYE aynı derecede kalır.

[653] HAŞİYE Ebûcehl-i Laîn ile Ebûbekir-i Sıddık eşit görünecek. Teklif sırrı ziyan olacak...

Kısacası: Kur'an-ı Hakîm, sonsuz hikmet kaynağıdır. Her şeye kıymeti ölçüsünde bir makam verir. İşte Kur'an, bin üç yüz sene önce, istikbalin karanlığında saklı ve gaybî olan neticeleri ve ilerlemeleri görüyor ve gördüğümüzden, göreceğimizden daha güzel bir surette gösteriyor. Demek, Kur'an öyle bir Zât'ın kelâmıdır ki, o Zât bütün zamanları ve içindeki her şeyi bir anda görüyor.

İşte Kur'an'ın peygamber mucizelerinin yüzünde görünen bir i'caz parıltısı...

اَللّٰهُمَّ فَهِّمْنَا أَسْرَارَ الْقُرْاٰنِ وَوَفِّقْنَا لِخِدْمَتِهٖ فِي كُلِّ اٰنٍ وَزَمَانٍ[654]

[654] Allahım! Bize Kur'an'ın sırlarını öğret, her an ve her zaman onun hizmetine muvaffak et.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[655]

[655] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤٰاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[656]

[656] "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ وَكَرِّمْ عَلٰى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ، وَعَلٰى اٰلِهٖ وَأَصْحَابِهٖ وَأَزْوَاجِهٖ وَذُرِّيَّاتِهٖ، وَعَلَى النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَالْأَوْلِيَاءِ وَالصَّالِحِينَ، أَفْضَلَ صَلَاةٍ وَأَزْكٰى سَلَامٍ وَأَنْمٰى بَرَكَاتٍ بِعَدَدِ سُوَرِ الْقُرْاٰنِ وَاٰيَاتِهٖ وَحُرُوفِهٖ وَكَلِمَاتِهٖ وَمَعَانِيهٖ وَإِشَارَاتِهٖ وَرُمُوزِهٖ وَدَلَالَاتِهٖ وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَالْطُفْ بِنَا يَا إِلٰهَنَا يَا خَالِقَنَا بِكُلِّ صَلَاةٍ مِنْهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اٰمِينَ[657]

[657] Allahım! Efendimiz, kulun, nebin ve resûlün olan ümmî peygamber Hazreti Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, âline, ashabına, hanımlarına, mübarek nesline, diğer peygamber ve resûllere, Sana en yakın meleklere, evliya ve salih kullarına salâvatın en faziletlisi, selametin en temizi, bereketlerin en bereketlisiyle, Kur'an'ın sûreleri, ayetleri, harfleri, kelimeleri, mânâları,

işaretleri, remizleri ve delâletleri adedince salât ve selam et, bereket ihsan eyle, ikramda bulun. Ey ilahımız, ey Hâlıkımız, bütün bu salâvatlardan her biri için bizi mağfiret et, bize merhamet et, bize iltifat et. Rahmetinle, ey Erhamürrâhimîn. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun, âmin...

Yirmi Birinci Söz

Yirmi Birinci Söz'ün Birinci Makamı

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا[658]

[658] "Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır." (Nisâ sûresi, 4/103)

Bir zamanlar, yaşı, cüssesi ve mevkisi büyük bir adam bana dedi ki: "Namaz iyidir. Fakat her gün her gün beşer defa kılmak insana çok geliyor. Bitmediğinden usanç veriyor."

O adamın bu sözünden hayli zaman sonra nefsimi dinledim, aynı sözleri söylediğini işittim. Ona baktım, tembellik kulağıyla şeytandan aynı dersi aldığını gördüm. O vakit, o adamın, âdeta kötülüğü arzulayan bütün nefisler adına konuştuğunu veya bu sözün ona söyletildiğini anladım. Kendi kendime dedim ki: "Madem nefsim daima kötülüğü emrediyor, nefsini ıslah etmeyen başkasını ıslah edemez. Öyleyse işe nefsimden başlarım."

Ey nefis! Koyu bir cehalet içinde, tembellik döşeğinde, gaflet uykusunda söylediğin bu söze karşılık benden şu beş "ikaz"ı dinle!

Birinci İkaz

Ey bedbaht nefsim! Acaba ömrün ebedî midir? Gelecek seneye, hatta yarına çıkacağına dair elinde senedin mi var? Sana usanç veren, ebedî yaşayacağını zannetmendir. Keyif için dünyada ebediyen kalacakmış gibi nazlanıyorsun. Eğer ömrünün kısa olduğunu ve faydasız işlerde gittiğini anlasaydın, elbette, onun yirmi dörtte birini, sana hakiki ve ebedî bir hayatta saadeti kazandıracak güzel, hoş, rahat ve bereketli bir hizmete sarf ederdin. Usanmak şöyle dursun, bu sende ciddi bir şevk ve hoş bir zevk uyandırırdı.

İkinci İkaz

Ey doymak bilmeyen nefsim! Her gün her gün yemek yiyor, su içiyor ve havayı teneffüs ediyorsun; bunlar sana usanç veriyor mu? Madem vermiyor, hatta ihtiyaç tekrar ettiğinden usanç duymuyor, aksine, onlardan lezzet alıyorsun. Öyleyse bedenimde senin arkadaşların hükmündeki kalbimin

gıdası, ruhumun âb-ı hayatı olan ve Rabbanî latifelerimin tatlı havasını kendinde toplayan namazın da seni usandırmaması gerekir.

Evet, sonsuz keder ve elem içinde, fakat bir o kadar da zevklere, emellere tutkun ve sevdalı bir kalbin gıdası ve kuvveti, her şeye gücü yeten Rahîm ve Kerim bir Zât'ın kapısını dua ile çalmakla elde edilebilir.

Şu fâni dünyada, ayrılıktan feryat ederek süratle göçüp giden bütün varlıklarla alâkadar bir ruhun âb-ı hayatı ise her şeye bedel Bâki bir Yaratıcının, ölümsüz bir Sevgilinin rahmet çeşmesine namaz ile yönelerek içilebilir.

İnsanda, tabiatı gereği sonsuzluğu isteyen, ebediyet için yaratılmış, ezelî ve ebedî bir Zât'ın aynası olan son derece hassas, manevî ve şuurlu bir sır ile latife-yi Rabbaniye denilen nurlu bir his vardır ki, bunlar, şu kasvetli, ezici, sıkıntılı, boğucu, karanlık ve geçici dünya halleri içinde, elbette teneffüse çok muhtaçtır ve ancak namaz penceresiyle nefes alabilir.

Üçüncü İkaz

Ey sabırsız nefsim! Acaba geçmiş günlerdeki ibadetlerin zahmetini, namazın zorluğunu ve musibetlerin sıkıntısını hatırlayıp ızdırap çekmek ve gelecekteki ibadetleri, namaz vazifesini ve musibetlerin elemini bugünden düşünüp sabırsızlık göstermek hiç akıl kârı mıdır?

Şu sabırsız halin şöyle sersem bir kumandanın haline benziyor: Düşmanın sağ taraftaki kuvveti kendi birliğine katılıp taze bir kuvvet olmuşken, o tutar, mühim bir kuvvetini o tarafa gönderir, merkezi zayıflatır. Sol tarafta da henüz düşman askeri yokken, oraya büyük bir kuvvet gönderip "Ateş!" emri verir. Merkezi tamamen zayıf bırakır. Düşman işi anlar, merkeze saldırır ve orayı yerle bir eder.

Şu halinle sen, işte bu kumandana benziyorsun. Çünkü geçmiş günlerdeki ibadetlerin zahmeti, bugün rahmete çevrilmiştir. Elemi gitmiş, lezzeti kalmış. Zahmeti lezzete, sıkıntısı sevaba dönüşmüş. Öyleyse namazdan usanmak yerine yeni bir şevk, taze bir zevk ve ciddi bir gayretle ona devam etmek gerekir. Gelecek günler henüz gelmediğine göre, onları şimdiden

düşünüp usanmak ve gevşeklik göstermek, aynen ileride başına gelecek açlığı ve susuzluğu bugünden düşünerek bağırıp çağırmak gibi bir divaneliktir.

Madem hakikat böyledir, aklın varsa yalnız bugünkü ibadetini düşün ve "Günümün bir saatini, ücreti pek büyük, zahmeti pek az olan, hoş, güzel ve yüce bir hizmete sarf ediyorum." de! O zaman acı usancın tatlı bir gayrete dönüşür.

İşte, ey sabırsız nefsim! Sen üç çeşit sabırla vazifelisin. ***Biri***: İtaat ve ibadette sabırdır. ***İkincisi***: Günahlara karşı sabırdır. ***Üçüncüsü***: Belâ ve sıkıntılar karşısında sabırdır. Aklın varsa, bu üçüncü ikazdaki temsilde görünen hakikati kendine rehber edin, mertçe "Ya Sabûr" de, üç sabrı omzuna al! Eğer Cenâb-ı Hakk'ın sana verdiği sabır kuvvetini yanlış yolda kullanıp dağıtmazsan, o her zorluğa ve her derde katlanmaya yeter... O kuvvetle dayan!

Dördüncü İkaz

Ey sersem nefsim! Acaba kulluk vazifesi neticesiz ve ücreti az mı ki sana usanç veriyor? Mesela bir adam sana biraz para verse veyahut seni korkutsa, akşama kadar çalıştırır, sen de itiraz etmeden çalışırsın. Peki, bu dünya misafirhanesinde aciz ve fakir kalbini zenginleştiren, elbette gireceğin kabrini ışıklandıran, her halükârda hesap vereceğin mahşerdeki o büyük mahkemede sana kurtuluş senedi ve ister istemez üstünden geçeceğin sırat köprüsünde nur ve burak olacak namaz neticesiz midir veyahut karşılığı az mıdır?

Bir adam yüz liralık bir hediye vaat etse, seni yüz gün çalıştırır. Sözünden dönme ihtimali olan o adama güvenir, usanmadan çalışırsın. Acaba sözünden dönmesi imkânsız bir Zât, sana cennet gibi bir karşılık ve ebedî saadet gibi bir hediye vaat etse, seni pek az bir zaman, güzel bir vazifede çalıştırsa, buna rağmen hizmet etmezsen veya isteksizce, usançla, yarım yamalak hizmetinle O'nu yalancılıkla itham edip hediyesini hafife alırsan, şiddetli bir cezaya ve dehşetli bir azaba müstahak olacağını düşünmüyor

musun? Dünyada hapis korkusundan, en ağır işlerde şikayet etmeden çalıştığın halde, cehennem gibi ebedî bir hapsin korkusu, hafif ve hoş bir vazife için sana gayret vermiyor mu?

Beşinci İkaz

Ey dünyaya tutkun nefsim! Acaba ibadetteki isteksizliğin ve namazdaki ihmalin dünya meşguliyetlerinin çokluğundan mıdır? Veyahut geçim derdiyle ibadete vakit bulamayışından mıdır? Sırf dünya için mi yaratıldın ki bütün vaktini ona sarf ediyorsun?

Sen, kabiliyetlerinle bütün canlılardan üstün olduğunu fakat dünya hayatının devamı için gerekli şeyleri temin etme kudreti bakımından bir serçe kuşuna bile yetişemeyeceğini biliyorsun. Asıl vazifenin hayvanlar gibi çabalamak değil, gerçek bir insan gibi hakiki ve daimî bir hayat için gayret etmek olduğunu neden anlamıyorsun? Hem dünya işleri dediğin, çoğu sana ait olmayan, boş yere karıştığın ve karıştırdığın faydasız şeylerdir. En lüzumlu işi bırakıp güya binlerce sene ömrün varmış gibi, en lüzumsuz malûmatla vakit geçiriyorsun. Mesela, kıymetli vaktini, "Satürn gezegeninin etrafındaki halkaların mahiyeti nedir? Amerika'da kaç tane tavuk vardır?" gibi kıymetsiz şeyleri düşünmeye harcıyorsun. Güya astronomi ve istatistik bilimleriyle uğraşıyor, onlardan istifade ediyorsun!..

Eğer, "Beni namazdan ve ibadetten alıkoyan, bana usanç veren, böyle lüzumsuz şeyler değil, geçim derdinin zaruri işleridir." dersen, ben de sana şöyle derim: Bir yerde yüz kuruş gündelikle çalışsan, sonra biri gelse ve sana, "Gel şurayı on dakika kadar kaz, yüz lira değerinde bir pırlanta ve bir zümrüt bulacaksın." dese, sen de ona, "Hayır, gelmem! Çünkü gündeliğimden on kuruş kesilecek, kazancım azalacak." diye cevap versen, bunun ne kadar divanece bir bahane olduğunu elbette bilirsin.

Aynen bunun gibi, sen şu bahçende nafakan için çalışıyorsun. Eğer farz namazlarını terk edersen, bütün gayretinin neticesi, yalnız dünyevî, önemsiz ve bereketsiz bir kazançtan ibaret kalır. Fakat eğer istirahat ve teneffüs vaktini, ruhunu rahatlatan ve kalbini ferahlatan namaza sarf edersen, o

zaman, bereketli dünya kazancın ile beraber ahiret azığın için çok değerli iki manevî maden bulursun:

***Birinci maden**:* Güzel bir niyetle, bahçende[659] HAŞİYE yetiştirdiğin çiçekli ya da meyveli her bitkinin, her ağacın tesbihatından hisse alırsın.

[659] HAŞİYE Bu kısım, bir bahçede bir kardeşime ders olduğu için bu şekilde yazılmıştır.

***İkinci maden**:* Bahçende yetişen mahsullerden kim yese –ister hayvan olsun, ister insan; ister müşteri olsun, ister hırsız– bu senin için sadaka hükmüne geçer. Fakat bahçeni Rızkın Hakiki Sahibi adına ve O'nun izni dairesinde kullanman, kendine O'nun malını O'nun mahlûklarına veren bir dağıtım memuru gözüyle bakman şartıyla…

İşte bak, namazı terk eden ne kadar zarara uğrar! Ne büyük bir serveti kaybeder! Ve çalışmak için büyük bir şevk veren, amellerde manevî bir kuvvet sağlayan o iki neticeden, o iki madenden mahrum kalır, iflas eder. Hatta ihtiyarladıkça bahçesinde çalışmaktan usanır, yorulur. "Neme lâzım! Ben zaten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti niçin çekeceğim?" diyerek kendini tembelliğe bırakır. Fakat evvelki adam der ki: "Daha çok ibadet ederek helâl dairede çalışacağım. Böylece kabrime daha çok ışık göndereceğim, ahiretim için daha çok azık hazırlayacağım."

***Kısacası**: Ey nefis! Bil ki, dün, senin elinden çıktı. Yarına ulaşacağına dair de güvencen yok. Öyleyse asıl ömrünü, içinde bulunduğun gün bil. Günün en az bir saatini, zor zamanlara ayırdığın bir altın gibi, hakiki istikbalin olan ebedî hayatın için birer kumbara hükmündeki bir mescide veya bir seccadeye at!*

Ve bil ki, *her yeni gün, herkes için yeni bir âlemin kapısıdır. Eğer namaz kılmazsan, o günkü âlemin karanlık ve perişan bir hal alır. Misal âleminde aleyhinde şahitlik eder. Zira herkesin, şu âlem içinde, her günde hususi birer âlemi vardır. O âlemin mahiyeti de, o kişinin kalbine ve ameline göre değişir.*

Nasıl ki, aynada görünen muhteşem bir saray, o aynanın rengini alır. Ayna siyah ise saray da siyah, kırmızı ise kırmızı görünür. Sarayın sureti, aynanın

mahiyetine göre değişir. Ayna düzgünse sarayı güzel, düzgün değilse çirkin gösterir. O ayna en nazik şeyleri kaba gösterdiği gibi, sen de kalbinle, aklınla, amelinle, gönlünle, kendi âleminin şeklini değiştirirsin. Ona aleyhinde veya lehinde şahitlik ettirebilirsin.

Eğer namaz kılarsan, namazınla bu kâinatın Sâni-i Zülcelâl'ine yönelirsen, sana bakan âlemin birden nurlanır. Namazın âdeta bir elektrik lambası, namaza niyetin de onun düğmesine dokunmak gibi, o âlemin karanlığını dağıtır. Ve şu dünya kargaşasında perişanlık içindeymiş gibi görünen hadiselerin, hikmetli bir intizam ve mânâlı bir kudret eseri olduğunu gösterir. Nurlarla dolu اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[660] ayetinden kalbine bir nur verir. O günkü âlemini o nurla ışıklandırır, misal âleminde senin lehinde şahitlik ettirir.

[660] "Allah göklerin ve yerin nurudur."(Nûr sûresi, 24/35)

Sakın, "Benim namazım nerede, hakiki namaz nerede!" deme. Zira bir hurma çekirdeği, hurma ağacının bütün hususiyetlerini içinde taşır ve onu tarif eder. Farkları, birinin çekirdek, ötekinin ise onun dal budak salmış hali olmasıdır. Aynen öyle de, senin benim gibi sıradan bir insanın namazının – hissetmese ve şuurunda olmasa da– büyük bir velinin namazı gibi şu nurdan, şu hakikatten bir hissesi vardır. Fakat o nur dereceye göre açığa çıkar.

Bir hurma çekirdeği ile mükemmel bir hurma ağacı arasında ne kadar mertebe ve fark varsa, namazda da öyle, hatta daha fazla farklı mertebeler bulunabilir. Fakat bütün o mertebelerde namaza ait nuranî hakikatin esası vardır.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ قَالَ «اَلصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ» وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ[661]

[661] Allahım! "Namaz dinin direğidir." buyuran Resulullah'a *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* ve onun âl ve ashabına salât ve selam eyle.

Yirmi Birinci Söz'ün İkinci Makamı

Kalbin beş yarasına beş merhemi içerir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ۝ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ[662]

[662] "Ya Rabbi, şeytanların vesveselerinden, yanımda bulunmalarından Sana sığınırım." (Mü'minûn sûresi, 23/97-98)

Ey vesvese hastalığına tutulmuş insan! Biliyor musun, vesvesen neye benzer? Musibete… Önem verdikçe şişer; önem vermezsen söner. Onu büyük görürsen büyür; küçük görürsen küçülür. Korkarsan ağırlaşır, hasta eder; korkmazsan hafifler, gizli kalır. İçyüzünü bilmezsen devam eder, yerleşir; bilirsen, onu tanırsan gider. Öyleyse şu musibetli vesvesenin pek çok çeşidinden yalnız sıkça görülen beşini söyleyeceğim. Belki sana da bana da şifa olur. Çünkü vesvese öyle bir şeydir ki, cehalet onu davet eder, ilim uzaklaştırır. Onu tanımazsan gelir, tanırsan gider.

Birincisi - Birinci Yara

Şeytan önce şüpheyi kalbe atar. Eğer kalb kabul etmezse şüpheden, çirkin ve kötü sözlere döner. Çirkin sözlerdekine benzer bazı pis suretleri ve edebe aykırı çirkin halleri tasvir eder, hayal ettirir. Kalbe "Eyvah!" dedirtir, insanı ümitsizliğe düşürür. Vesveseli adam da zanneder ki, kalbi Rabbine karşı edepsizlikte bulunuyor. Müthiş bir telâş ve heyecan duyar. Bundan kurtulmak için huzurdan kaçar, gaflete dalmak ister. Bu yaranın merhemi şudur:

Bak ey vesveseye düşmüş biçare insan! Telâş etme, çünkü senin hatırına gelen kötü sözler ve haller gerçek değil, hayaldir. Küfrü hayal etmek küfür olmadığı gibi, o kötü sözleri ve halleri düşünmek de onları söylemek ve yapmak değildir. Zira mantıkça hayal etmek, hüküm yerine geçmez. Kötü sözü söylemek ise hükümdür. Bununla beraber, o çirkin sözler, senin kalbinin sözleri değildir. Çünkü kalbin, onlardan müteessir olur, üzülür, kederlenir. O çirkin sözler belki şeytanın, kalbe yakın olan ve "lümme-i şeytani" denilen yuvasından gelir. Vesvesenin zararı, insanın onu zararlı zannetmesi ve kalben ondan zarar görmesidir. Çünkü insan, hükümsüz bir hayali hakikat vehmeder. Şeytanın işini kendi kalbine mal eder. Onun sözünü, kendinden zanneder. Zarar ettiğini düşünüp zarara düşer. Zaten şeytanın da istediği budur.

İkincisi

Mânâlar kalbden çıktığı vakit, bir sureti olmadığı halde hayale girer, orada surete bürünürler. Hayal, her vakit bir sebep perdesi altında suretleri bir nevi dokur. Önem verdiği şeyin suretini yol üstünde bırakır; hangi mânâ geçse o sureti ona ya giydirir, ya takar, ya bulaştırır veyahut da perde yapar. Eğer mânâlar çirkinlikten arınmış ve temiz, suretler pis ve rezil ise temiz mânâlar pis suretleri giymez, fakat onlara temas eder. Vesveseli insan, bu teması, mânâların sureti giymesiyle karıştırır. "Eyvah!" der, "Kalbim ne kadar bozulmuş! Bu sefillik, nefsimin bu açgözlülüğü beni Allah'ın rahmetinden kovulmuşlardan edecek!" Şeytan onun bu damarından çok faydalanır. Bu yaranın merhemi şudur:

Dinle ey biçare! Nasıl ki, karnının içindeki pislik, senin, namazın şartlarından ve adabından olan dış temizliğine tesir etmez ve onu bozmaz. Aynen öyle de, mukaddes mânâların pis suretlere komşuluğu onlara zarar vermez. Mesela, sen Allah'ın ayetlerini tefekkür ediyorsun. Birden bir rahatsızlık, bir iştah ya da ihtiyaç gidermek gibi zaruri bir hal şiddetle hislerine dokunuyor. Elbette hayalin, bunun çaresine bakacak ve o ihtiyacını gidermek için lâzım olan şeyleri bulacak, onlara uygun süflî suretleri dokuyacak ve gelen mânâlar bu suretlerin ortasından geçecek. Bunda ne sakınca ne pislenmek ne zarar ne de tehlike vardır. Asıl tehlike, dikkatini buna yoğunlaştırmak, zarara düştüğünü zannetmektir.

Üçüncüsü

Varlıklar arasında bazı gizli münasebetler bulunur. Hatta hiç ummadığın şeyler arasında münasebet bağları vardır. Bunlar, ya hakikaten mevcuttur ya da hayalin, meşgul olduğu işe göre o bağları yapmış, o şeyleri birbirine bağlamıştır. Şu münasebet sırrıyla, bazen mukaddes bir şeyi görmek, pis bir şeyi hatıra getirir. Beyan ilminde ifade edildiği gibi, "Dış dünyada uzaklık sebebi olan zıtlık, hayalde yakınlık sebebidir." Yani, iki zıt şeyin suretlerinin bir araya gelmesine vasıta olan şey, hayalî bir münasebettir. Zıtların bu münasebetle hatıra gelmesine "tedâi-yi efkâr" (bir düşüncenin başka düşünceleri çağrıştırması) denir. Mesela, sen namazda, münâcât

esnasında, Kâbe'nin karşısında, Cenâb-ı Hakk'ın huzurundayken, O'nun ayetlerini tefekkür ettiğin sırada, şu çağrışımlar tutup seni en uzak, rezil, boş ve faydasız düşüncelere sevk eder. Böyle düşünceler aklından gitmiyorsa sakın telâşlanma! Farkına vardığın anda dön, "Aman, ne kusur ettim!" deyip sebebini araştırarak üzerinde durma ki, o zayıf münasebet dikkatinle kuvvet kazanmasın. Zira sen üzüldükçe, önem verdikçe o zayıf, küçük hatırlayışların alışkanlığa döner, hayalî bir hastalık olur. Korkma, bu kalbî bir hastalık değildir. Şu tür hatırlayışlar çoğunlukla irade dışıdır. Bilhassa asabî ve hassas insanlarda daha çok görülür. Şeytan bu çeşit vesvesenin madenini çok işletir. Bu yaranın merhemi şudur:

Çağrışımlar çoğu kere irade dışıdır. Bunda insanın mesuliyeti yoktur. Hem çağrışımda zıt şeyler birbirine yakın olabilir, fakat temas edip karışmazlar. Onun için fikirlerin mahiyeti birbirine geçmez, zarar vermez. Nasıl ki, şeytan ile ilham meleğinin kalb taraflarında birbirine yakın olmaları ve günahkârlar ile hayırlı kimselerin aynı mekânda bulunmaları zararsızdır. Aynen öyle de, çağrışımların sevkiyle istemediğin pis hayaller gelip temiz fikirlerinin içine girse, kasten olmadıkça ve zarar ettiğin zannıyla onlarla fazla meşgul olmadığın sürece sana zarar vermezler. Bazen de kalb yorulur. Fikir, eğlenmek için rastgele bir şeyle meşgul olur. Şeytan fırsat bulup pis şeyleri önüne serper, sürer.

Dördüncüsü

Amelin en iyi şeklini aramaktan doğan vesvesedir. Takva zannıyla bu arayış arttıkça vesvese şiddetlenir. Hatta bir dereceye varır ki, insan amelin daha makbulünü ararken harama düşer. Bazen bir sünneti araması, bir vacibi terk ettirir. "Acaba amelim sahih oldu mu?" der, onu tekrar eder. Bu hal sürdükçe de büyük ümitsizliğe düşer. Şeytan şu halinden faydalanarak insanı yaralar. Bu yaranın iki merhemi var:

Birinci Merhem: Bu gibi vesvese, Mutezile mezhebindekilerde olabilir. Çünkü onlar şöyle der: "İlahî emir ve yasaklara mevzu olan fiiller ve şeyler, ahiret itibarı ile ya kendi zâtında güzel ya da kendi zâtında çirkindir. Yani ya bizzat güzel olduğu için emredilmiş ya da bizzat çirkin olduğundan

yasaklanmıştır. Demek, eşyada ahiret ve hakikat noktasından güzellik ve çirkinlik zâtidir (kendindendir), ilahî emir ve yasaklar ona tâbidir.” Bu mezhebe göre, işlediği her amelde insana şöyle bir vesvese gelir: “Acaba amelim, hakikatteki zâti güzelliğine uygun oldu mu?”

Hak mezhep olan Ehl-i Sünnet ve Cemaat ise der ki: “Bir şey, Cenâb-ı Hak emrettiği için güzel; O yasakladığı için çirkin olur.” Demek, güzellik emirle, çirkinlik ise yasakla bir hakikat olarak ortaya çıkar. Güzellik ve çirkinlik, amelden sorumlu kulun bilmesine bakar ve ona göre yerleşir. Bunlar, görünüşte ve o amelin dünyaya bakan yüzünde değil, ahirete bakan yüzündedir. Mesela, namaz kıldın veya abdest aldın ama sen hiç farkında olmadan, aslında namazını veya abdestini bozacak bir sebep varmış. Şu halde senin namazın ve abdestin hem sahih hem güzeldir. Mutezile mezhebindekiler ise der ki: “O ibadet hakikatte fena ve kusurludur fakat kabul edilir. Çünkü bilmiyordun, özrün var.” Öyleyse Ehl-i Sünnet mezhebince, görünüşte dinin kaidelerine uygun şekilde işlediğin amelin hakkında, “Acaba sahih oldu mu?” deyip vesvese yapma! Fakat “Kabul olmuş mudur?” de, gururlanma, ameline güvenme!

İkinci Merhem: Dinde zorluk yoktur, لَا حَرَجَ فِي الدِّينِ[663]. Madem dört mezhep haktır ve madem istiğfarı gerektiren “kusurlarını idrak etmek” -böyle vesveseli kimse için- gurura sebep olan “amelini güzel görme”ye tercih edilir. Yani vesveseli insanın, amelini güzel görüp gurura girmektense onu kusurlu sayıp istiğfar etmesi makbuldür. O halde, vesveseyi at! Şeytana de ki: “Şu hal bir zorluktur. Hakikatini bilmek güçtür, dindeki kolaylığa zıttır. اَلدِّينُ يُسْرٌ[665], لَا حَرَجَ فِي الدِّين[664] esasına ters düşer. Şu amelim elbette bir hak mezhebine uygun olur. Bu bana yeter. Hem en azından aczimi itiraf ederek, ibadeti lâyıkıyla yerine getiremediğimden, istiğfar ve yakarış ile Cenâb-ı Hakk’ın merhametine sığınıp kusurumun affedilmesi ve noksan amelimin kabulü için acizliğimin ve küçüklüğümün şuurunda olarak bir duaya vesiledir.”

[663] “Dinde zorluk yoktur.” Bu ifade, “Allah yolunda gereği gibi cihad edin. Sizi insanlar içinde bu emanete ehil bulup seçen O’dur. Din konusunda, size hiçbir zorluk da yüklemedi...” (Hac sûresi,

22/78) ayeti ve "Din kolaylıktır." (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28) gibi hadis-i şeriflerden çıkarılan bir fıkıh kaidesidir.

[664] Dinde zorluk yoktur.

[665] Din kolaylıktır. (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/69)

Beşincisi

İmana dair meselelerde şüphe suretinde gelen vesvesedir. Biçare vesveseli insan, bazen hayal etmekle düşünmeyi birbirine karıştırır. Yani, hayale gelen bir şüpheyi aklına girmiş zannedip inancının zarar gördüğünü düşünür. Bazen de kendi kurduğu bir şüpheyi, imana zarar veren bir şüphe zanneder. Hem bazen tasavvur ettiği bir şüpheyi, aklıyla tasdik ettiğini sanır. Yine bazen küfürle ilgili bir mesele hakkında düşünmeyi küfür sayar. Yani dalâletin sebeplerini anlamak için bir mesele üzerinde fikir yürütmeyi, onu araştırmayı ve tarafsızca değerlendirmeyi imana ters zanneder. İşte şeytanın telkinlerinin eseri olan şu zanlardan ürkerek, "Eyvah! Kalbim bozulmuş, inancım zayıflamış!" der. O haller çoğu kere irade dışı olduğundan ve insan onları kendi sınırlı iradesiyle düzeltemediğinden ümitsizliğe düşer. Bu yaranın merhemi şudur:

Küfrü hayal etmek küfür olmadığı gibi, onu vehmetmek de küfür değildir. Dalâleti tasavvur etmek dalâlet olmadığı gibi, onun hakkında düşünmek de dalâlet değildir. Çünkü hayal etmek, vehmetmek, tasavvur etmek ve düşünmek; akılla tasdikten, kalbin bir şeye teslim olmasından farklıdır, başkadır. Bunlar bir derece serbesttir, insanın cüzî iradesini pek dinlemez. Dinî sorumluluk altına çok girmez. Tasdik ve teslim ise öyle değildir, bir ölçüye tâbidir. Hem nasıl ki, bunlar tasdik ve teslim değildir; aynen öyle de, şüphe ve tereddüt de sayılmazlar. Fakat eğer lüzumsuz yere tekrar ede ede akla ve kalbe yerleşirlerse, o vakit onlardan bir tür hakiki şüphe doğabilir. Hem tarafsızca değerlendirme veya insaf namına deyip diğer şıkkı lüzumlu göre göre öyle bir hale gelir ki, insan, iradesi dışında ondan taraf olur. Üzerine vacip olan "hakkın tarafında yer alma" esası kırılır. O da tehlikeye düşer. Zihnine, onu düşmanın veya şeytanın lüzumsuz bir vekili yapacak bir hal yerleşir.

Bu çeşit vesvesenin en mühimi şudur: Vesveseli adam, bir şeyin aslında mümkün olması ile onun zihinde mümkün görülmesini birbirine karıştırır. Yani bir şeyi zâtında mümkün görse, o şeyi zihnen de mümkün ve muhtemel zanneder. Halbuki kelâm ilminin kaidelerindendir ki: Zâtî imkân, kesin bilgiye aykırı değildir, zihnen zaruri olan bilgilere ters düşmez. Mesela, şu dakikada Karadeniz'in sularının çekilmesi, zâtında mümkündür ve zâtî imkân ile muhtemeldir. Halbuki gözümüzle görüyor gibi, o denizin yerinde olduğuna hükmediyoruz, bunu şüphesiz biliyoruz. O ihtimal ve zâtî imkân, bizde şüphe uyandırmıyor, kesin bilgimize zarar vermiyor. Mesela, güneşin bugün batmaması veya yarın doğmaması da zâtında mümkündür. Halbuki bu ihtimal, güneşin batıp doğacağına dair kesin bilgimize zarar vermez, şüphe düşürmez. İşte bunun gibi, zâtî imkân yönünden gelen vehimler, mesela iman hakikatlerinden olan, dünya hayatının sona ereceğine ve ahiret hayatının başlayacağına dair kesin inancımızı zayıflatmaz. لَا عِبْرَةَ لِلْاِحْتِمَالِ الْغَيْرِ النَّاشِئِ عَنْ دَلِيلٍ[666] yani "Bir delilden kaynaklanmayan ihtimalin hiç kıymeti yoktur." diye ifade edilen meşhur hüküm, hem kelâm hem de fıkıh ilimlerinin yerleşmiş kaidelerindendir.

[666] *Mecelle* s. 24; el-Müceddidî, *Kavâidü'l-Fıkh* s.105; Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-u İslâmiye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu* 1/279.

Eğer dersen ki, "Müminlere bu derece zarar ve sıkıntı veren vesvese hangi hikmetten dolayı bize belâ olmuştur?"

Cevap: Aşırıya varmamak ve üstün gelmemek şartıyla vesvesenin aslı, uyanıklığa ve araştırmaya sebeptir, ciddiyete vesiledir. Lâkaytlığı atar, gevşekliği yok eder. Onun için Hakîm-i Mutlak, şu imtihan dünyasında, şu müsabaka meydanında bize bir teşvik kamçısı olarak, vesveseyi şeytanın eline vermiş. Şeytan onu insanın başına vuruyor. Şayet çok incitirse, Hakîm ve Rahîm Rabbimize şikâyet etmeli, أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ[667] demeliyiz.

[667] Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınırım.

Yirmi İkinci Söz

İki makamdır

Birinci Makam

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ[668]

[668] "Düşünüp ders çıkarsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir." (İbrahim sûresi, 14/25)

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ[669]

[669] "Bunlar birtakım misallerdir ki, düşünüp istifade etmeleri için biz onları insanlara anlatıyoruz." (Haşir sûresi, 59/21)

Bir zamanlar iki adam bir havuzda yıkanmış, fevkalâde bir tesir altında kendilerinden geçmişler. Gözlerini açtıkları vakit hayret verici bir âleme götürüldüklerini görmüşler. Bu öyle bir âlemmiş ki, kusursuz düzeniyle bir memleket, bir şehir, hatta bir saraya benziyormuş. O iki adam son derece hayret içinde etraflarına bakmış, görmüşler ki: Burası bir taraftan bakınca büyük bir âlem… Bir taraftan bakınca düzenli bir memleket… Bir taraftan mükemmel bir şehir… Bir başka taraftan bakınca ise gayet muhteşem bir âlemi içine alan bir saray… O hayret verici âlemi gezerek seyretmişler. Yine görmüşler ki, farklı bir tarzda konuşan bir kısım varlıklar var, fakat onlar dillerini bilmiyor. Yalnız işaretlerinden, o varlıkların mühim işler gördüğü ve mühim vazifeler yaptığı anlaşılıyor.

O iki adamdan biri, arkadaşına demiş ki:

— Şu hayret verici âlemin elbette bir idarecisi, şu düzenli memleketin, şu mükemmel şehrin bir sahibi, şu süslü sarayın bir ustası vardır. Çalışmalı, O'nu tanımalıyız. Zira anlaşılıyor ki, bizi buraya getiren O'dur. O'nu tanımazsak kim bize yardım edecek? Dillerini bilmediğimiz ve bizi dinlemeyen şu aciz varlıklardan ne bekleyebiliriz? Hem koca bir âlemi bir memleket suretinde, bir şehir, bir saray şeklinde yapan ve baştanbaşa harika şeylerle dolduran, türlü ziynetlerle süsleyen ve ibret verici mucizelerle

donatan bir Zât'ın, elbette bizden ve buraya gelenlerden bir istediği vardır. O'nu tanımalı, bizden ne istediğini öğrenmeliyiz.

Öteki adam şöyle demiş:

— Böyle bahsettiğin gibi bir zât bulunduğuna ve onun bütün bu âlemi tek başına idare ettiğine inanmam.

Arkadaşı cevap vermiş:

— O'nu tanımayıp kendisine karşı kayıtsız kalırsak, bunun bize hiç faydası yoktur ama zararı olursa pek büyük olur. Eğer O'nu tanımaya çalışırsak zahmeti pek hafiftir, faydası ise olursa pek büyüktür. Bu yüzden O'na karşı kayıtsız kalmak hiç akıl kârı değildir.

O serseri adam tekrar demiş ki:

— Ben bütün rahatımı, keyfimi onu düşünmemekte görüyorum. Hem böyle aklıma sığışmayan şeylerle uğraşmayacağım. Bütün bu işler tesadüf ve karmakarışıktır; kendi kendine oluyor. Neme lâzım!

Akıllı arkadaşı da ona,

— Senin bu inadın benim de, belki çoklarının da başımıza belâ getirecek. Bir edepsizin yüzünden bazen bir memleket harap olur, diye cevap vermiş.

O serseri dönüp demiş ki:

—Ya bu koca memleketin tek bir sahibi, tek bir ustası olduğunu bana kesin bir şekilde ispat et ya da ilişme!

Arkadaşı şöyle cevap vermiş:

— Madem inadın divanelik derecesine çıkmış, o inadınla bizi, belki bütün memleketi kahra uğratacaksın. Ben de sana 'On İki Delil' ile göstereceğim ki, bir saraya benzeyen şu âlemin, bir şehir gibi olan şu memleketin tek bir ustası vardır ve her şeyi idare eden yalnız O'dur. O'nda hiçbir şekilde noksanlık bulunmaz. Bize görünmeyen o usta, bizi ve her şeyi görür, sözlerimizi işitir. Bütün işleri mucize ve harikadır. Gördüğümüz ve dillerini bilmediğimiz bütün bu varlıklar O'nun emrindedir.

Birinci Delil

Gel, her tarafa bak, her şeye dikkat et! Bütün bu işlerin arkasında gizli bir el işliyor. Çünkü bak, bir dirhem[670] HAŞİYE kadar kuvveti olmayan, çekirdek kadar küçük bir şey, binlerce batman[671] yükü kaldırıyor. Zerre kadar şuuru[672] HAŞİYE olmayan şeyler gayet hikmetle iş görüyor. Demek hiçbiri kendi kendine işlemiyor; onları işleten gizli bir kudret sahibi vardır. Eğer kendi kendine olsa, baştanbaşa gördüğümüz bu memlekette her işin bir mucize, her şeyin mucizeli birer harika olması gerekir. Bu ise bir safsatadır.

[670] HAŞİYE Ağaçları başlarında taşıyan çekirdeklere işarettir. (**Dirhem:** Yaklaşık 3 grama denk gelen ağırlık ölçüsü).

[671] **Batman:** 7,692 kilogramlık ağırlık ölçüsü. Dirhemin 2400 katı.

[672] HAŞİYE Kendi kendine yükselemeyen ve meyvelerin ağırlığına dayanamayan üzüm dalları gibi nazenin bitkilerin, latif ellerini başka ağaçlara uzatıp sarmalarına ve onlara yüklenmelerine işarettir.

İkinci Delil

Gel, bütün bu ovaları, meydanları, konakları süsleyen şeylere dikkat et! Her birinde o gizli Zât'ı bildiren işler oluyor. Âdeta hepsi birer imza, birer damga gibi, o görünmeyen Zât'tan haber veriyor. İşte gözünün önünde, bak, bir dirhem pamuktan[673] HAŞİYE ne yapıyor! Kaç top çuha, patiska ve çiçekli kumaş çıkıyor; ne kadar şekerleme, yuvarlak tatlı köfte yapılıyor ki, bizim gibi binlerce adam giyse ve yese yeter. Hem bak, demiri, toprağı, suyu, kömürü, bakırı, gümüşü, altını o görünmeyen avucuna alıyor, bir et parçası[674] HAŞİYE haline getiriyor.

[673] HAŞİYE Tohuma işarettir. Mesela, zerre kadar bir afyon tohumu, bir dirhem kadar zerdali ve bir kavun çekirdeği; çuhadan daha güzel dokunmuş yaprakları, patiskadan daha beyaz ve sarı çiçekleri, şekerlemeden daha tatlı, köftelerden ve konserve kutularından daha leziz, daha şirin meyveleri rahmet hazinesinden nasıl da getirip bize sunuyor.

[674] HAŞİYE Yeryüzündeki unsurlardan hayvanların bedenini, spermden canlıları yaratmaya işarettir.

İşte ey akılsız adam! Bu işler öyle bir Zât'a mahsustur ki, bütün bu memleket her zerresiyle O'nun kudret mucizeleri altında duruyor, her arzusuna boyun eğiyor.

Üçüncü Delil

Gel, şu hareket eden antika[675] HAŞİYE sanat eserlerine bak. Her biri öyle bir tarzda yapılmıştır ki, âdeta bu koca sarayın küçük birer örneğidir. Bütün bu sarayda ne varsa, o küçücük, hareket eden makinelerde de bulunur. Hiç mümkün müdür ki, bu hayret verici sarayı, ustasından başka biri küçük bir makineye yerleştirsin! Hem hiç mümkün müdür ki, bütün bir âlemi içine alan, kutu kadar bir makinede tesadüfî veya abes bir iş bulunsun!

[675] HAŞİYE Hayvanlara ve insanlara işarettir. Zira hayvanlar, şu âlemin küçük bir fihristi ve mahiyetiyle insan, kâinatın küçük bir örneği olduğundan, âdeta âlemde ne varsa, insanda da bir numunesi vardır.

Demek, gözün gördüğü bütün antika, benzersiz makineler, o gizli Zât'ın birer damgası hükmündedir. Belki birer ilancı, birer ilannamedir. Hal diliyle şöyle derler: "Biz öyle bir Zât'ın sanatıyız ki, O, bütün bu âlemi, bizi yaptığı, var ettiği gibi kolayca yapabilir."

Dördüncü Delil

Ey inatçı arkadaş! Gel, sana daha hayret verici bir şey göstereceğim. Bak, şu memlekette bütün bu işler, şeyler değişti, değişiyor. Hiçbir şey belli bir halde durmuyor. Dikkat et, bu gördüğümüz cansız cisimler, hissiz kutular, her şeye hükmeden birer varlık şeklini alıyor. Âdeta her bir şey bütün eşyaya hükmediyor. İşte yanımızdaki şu makineye bak,[676] HAŞİYE sanki emir veriyor ve onun donatılması, işlemesi için gereken maddeler uzak yerlerden koşup geliyor. İşte bak! O şuursuz cisim[677] HAŞİYE âdeta işaret ediyor ve en büyük bir cismi kendine hizmetkâr yapıyor, işlerinde çalıştırıyor. Daha başka şeyleri de bunlara kıyasla. Âdeta her bir şey, bu âlemdeki bütün varlıkları kendine itaat ettiriyor.

[676] HAŞİYE Makine, meyve veren ağaçlara işarettir. Çünkü yüzlerce tezgâhı, fabrikayı incecik dallarında taşıyor gibi, hayret verici yaprakları, çiçekleri, meyveleri dokuyor, süslüyor, pişiriyor ve bize uzatıyorlar. Halbuki çam ve katran gibi muhteşem ağaçlar, tezgâhlarını kuru bir taşta açmış, çalışıp duruyor.

[677] HAŞİYE Hububata, tohumlara, sineklerin tohumcuklarına işarettir. Mesela bir sinek bir karaağacın yaprağına yumurtasını bırakır. Birden o koca karaağaç, yapraklarını o yumurtalar için anne

karnına, bir beşiğe, bal gibi bir gıda ile dolu bir mahzene çevirir. Âdeta o meyvesiz ağaç, bu şekilde canlı meyveler verir.

Eğer o gizli Zât'ı kabul etmezsen, O'nun bu memleketin taşında, toprağında, hayvanlarda ve insan misali varlıklarda görünen bütün hünerlerini, sanatını, kemâl vasıflarını tek tek o şeylere vermen gerekir. İşte, aklın uzak gördüğü mucize sahibi bir tek Zât'a bedel, milyarlarca şeyin O'nun gibi mucizeler gösterdiğini, birbirine hem zıt hem benzer olduğunu ve iç içe bulunduğunu kabul edeceksin ki, intizam bozulmasın, ortalığı karıştırmasınlar. Halbuki bu koca memlekette idareye iki parmak karışsa her şeyi karıştırır. Çünkü bir köyde iki muhtar, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa işler karışır. Nerede kaldı ki, her şeye hükmeden sayısız varlık beraber bulunsun!

Beşinci Delil

Ey vesveseli arkadaş! Gel, bu koca sarayın nakışlarına dikkat et, bütün bu şehrin süslemelerine bak, bu memleketin kusursuz düzenini gör ve bu âlemdeki sanatları tefekkür et! İşte bak, eğer sonsuz mucizeleri ve hünerleri olan gizli bir Zât'ın kaleminin işlediği kabul edilmezse, şu nakışları şuursuz sebeplere, kör tesadüfe ve sağır tabiata vermek gerekir. O vakit, bu memleketin her bir taşının, her bir otunun öyle mucize sahibi birer nakkaş, öyle harikulâde birer kâtip olması lâzım gelir ki, bir harfte bin kitabı yazabilsin, bir nakşa milyonlarca sanatı yerleştirebilsin. Çünkü bak şu taşlardaki nakşa;[678] HAŞİYE her birinde bütün sarayın nakışları, bütün şehrin düzeni ve kanunları, bütün memleketin teşkilat programı var. Demek, bu nakışları yapmak, bütün memleketi yapmak kadar harikadır. Öyleyse her bir nakış, her bir sanat o gizli Zât'ın birer ilancısı, birer mührüdür.

[678] HAŞİYE Yaratılış ağacının meyvesi olan insana ve kendi ağacının programını, fihristini taşıyan meyveye işarettir. Zira kudret kalemi, büyük âlem kitabında ne yazmışsa onun özetini de insanın mahiyetinde yazmıştır. Kader kalemi, dağ gibi bir ağaçta ne yazmışsa tırnak kadar meyvesine de onu yerleştirmiştir.

Madem bir harf, kâtibini göstermeden olmaz; sanatlı bir nakşın nakkaşını bildirmemesi mümkün değildir. O halde, bir harfte koca bir kitabı yazan, bir

nakışta bin nakış işleyen nakkaşın, kendi kitabıyla ve nakşıyla bilinmemesi nasıl mümkün olur!..

Altıncı Delil

Gel, şu geniş ovaya gideceğiz.[679] HAŞİYE İşte o ovada yüksek bir dağ var. Üstüne çıkacağız ki her taraf görünsün. Yanımıza da her şeyi yakınlaştıran güzel dürbünler alacağız. Çünkü bu hayret verici memlekette harika işler oluyor. Her saat hiç aklımıza gelmeyecek şeyler gerçekleşiyor. İşte bak! Bu dağlar, ovalar ve şehirler birden değişiyor. Hem bu iş öyle bir tarzda oluyor ki, birbiri içindeki milyonlarca iş gayet muntazaman başka şekil alıyor. Âdeta milyonlarca türlü kumaş iç içe, beraber dokunuyor gibi pek hayret verici değişimler meydana geliyor.

[679] HAŞİYE Bahar ve yaz mevsimindeki yeryüzüne işarettir. Zira yüz binlerce varlık türü, birbiri içinde beraberce yaratılır, yeryüzünde yazılır. Hatasız, kusursuz bir şekilde, tam bir intizamla değiştirilir. Rahman'ın binlerce sofrası kurulur, kaldırılır, nimetleri taze taze gelir. Her ağaç birer tablacı, her bahçe birer kazan hükmüne geçer.

Bak, o kadar aşinalık duyduğumuz ve tanıdığımız çiçekler, bitkiler kayboldu. Yerlerine düzenli bir şekilde, mahiyetçe onlara benzer, fakat görünüşte farklı başkaları geldi. Şu ova ve dağlar, âdeta içinde yüz binlerce ayrı ayrı kitabın hatasız, noksansız yazıldığı birer sayfa… İşte bunların kendi kendine olması yüz derece akıl dışıdır. Evet, şu son derece sanatlı, ince işlerin kendiliğinden olması bin derece imkânsızdır; çünkü onlar, kendilerinden çok sanatkârını gösteriyor. Hem bunları yapan, öyle mucizeler ortaya koyan bir Zât'tır ki, hiçbir iş O'na ağır gelmez. Bin kitap yazmak, O'nun için bir harf kadar kolaydır.

Bununla beraber, her tarafa bir bak! O Zât her şeyi öyle hikmetle yerli yerine koyuyor, herkese, lâyık oldukları lütufları öyle cömertçe veriyor ve ihsanıyla öyle geniş perdeler, kapılar açıyor ki, herkesin arzularını tatmin ediyor. Öyle cömertçe sofralar kuruyor ki, bütün bu memleketin ahalisine, hayvanlarına, her bir topluluğuna has ve lâyık, hatta her bir ferdine hususi ismiyle ve resmiyle bir nimet tablası veriyor. İşte bu gördüğümüz işlerde tesadüf bulunması, bunların abes ve faydasız olması, bir işe çok elin

karışması, bunların ustasının her şeye gücünün yetmemesi veya her şeyin O'na itaat etmemesi kadar akıl dışı, imkânsız bir şey var mıdır? İşte ey arkadaş, yapabiliyorsan buna karşı bir bahane bul!

Yedinci Delil

Ey arkadaş, gel! Şimdi bu küçük şeyleri bırakıp saray şeklindeki şu hayret verici âlemi meydana getiren unsurların birbirine karşı vaziyetlerine dikkat edeceğiz. İşte bak: Şu âlemde küllî işler ve umumi değişimler o kadar intizamla oluyor ki, âdeta bütün bu saraydaki taşlar, topraklar, ağaçlar, her bir şey istediğini yapmakta serbest, irade sahibiymiş gibi bütün âlemin umumi düzenini gözetip ona göre hareket ediyor. En uzak şeyler birbirinin imdadına koşuyor. İşte bak! Binekleri ağaçlara, bitkilere, dağlara benzeyen hayret verici birer kafile[680] HAŞİYE gaipten çıkıp geliyor. Başlarında birer erzak tablası taşıyorlar. İşte, bu tarafta bekleyen türlü hayvanların rızıklarını getiriyorlar.

[680] HAŞİYE Bu tür hayvanların rızıklarını taşıyan, bitki ve ağaç kafileleridir.

Hem bak, bu kubbedeki büyük elektrik lambası[681] HAŞİYE onlara ışık verdiği gibi, bütün yemeklerini de güzelce pişiriyor. Yalnız pişirilecek yemekler görünmez bir el tarafından birer ipe takılıp[682] HAŞİYE o lambaya karşı tutuluyor. Bu tarafa da bak… Şu biçare, zayıf, çelimsiz, kuvvetsiz hayvancıkların önüne nasıl tatlı bir gıdayla dolu çeşme gibi iki tulumbacık[683] HAŞİYE takılmış. Kuvvetsiz yavrusunun yalnız ağzını ona yapıştırması kâfidir.

[681] HAŞİYE O büyük elektrik lambası, güneşe işaret eder.

[682] HAŞİYE İp ve ipe takılan yiyecekler ise ağacın ince dalları ve leziz meyveleridir.

[683] HAŞİYE O iki tulumbacık, annelerin memelerine işarettir.

Kısacası: Bu âlemde her şey, birbirine bakar gibi yardımlaşır. Birbirini görür gibi el ele verir. Birbirinin işini tamamlamak için omuz omuza, sırt sırta beraber çalışır. Başka şeyleri de buna kıyasla; örnekler saymakla bitmez...

İşte bütün bunlar, iki kere iki dört eder derecesinde kesin bir şekilde gösterir ki, her şey şu hayret verici sarayın ustasına, yani şu garip âlemin sahibine

itaat eder, O’nun hesabına çalışır, O’nun emrine amade birer asker hükmündedir. Her şey O’nun kuvvetiyle döner, emriyle hareket eder, hikmetiyle düzenlenir. Bütün varlıklar O’nun lütfuyla yardımlaşır, O’nun merhametiyle bir diğerinin imdadına koşar, yani koşturulur. Ey arkadaş, gücün yeterse buna karşı bir söz söyle!

Sekizinci Delil

Gel, ey nefsim gibi kendini akıllı zanneden akılsız arkadaş! Şu muhteşem sarayın sahibini tanımak istemiyorsun. Halbuki her şey O’nu gösteriyor, O’na işaret ve şahitlik ediyor. Bütün bu şeylerin şahitliğini nasıl yalanlıyorsun? Öyleyse bu sarayı da inkâr et ve “âlem yok, memleket yok” de, kendini de inkâr edip işin içinden çık! Yahut aklını başına al, beni dinle!

İşte bak: Şu sarayda ve memleketin her tarafında değişmez unsurlar, madenler var.[684] HAŞİYE Âdeta memleketten çıkan her şey bu maddelerden yapılıyor. Demek, bu maddeler kimin mülküyse bunlardan yapılan her şey de onundur. Tarla kiminse mahsul ona aittir. Deniz kiminse içindekiler de onundur. Hem bak, bu tezgâhlarda dokunan şeyler, işlenen nakışlı kumaşlar bir tek maddeden yapılıyor. O maddeyi taşıyan, hazırlayan ve ip haline getiren, elbette, açıkça, birdir. Çünkü bu iş ortaklık kabul etmez. Öyleyse dokunup işlenen bütün sanatlı şeyler O’na mahsustur. Bak, bu dokunan, yapılan şeylerin her bir çeşidi memleketin her tarafında bulunuyor. Hemcinsleriyle her yere öyle yayılmış ki, beraberce, birbiri içinde, aynı tarzda, aynı anda yapılıyor ve dokunuyorlar. Demek bu, bir tek Zât’ın işidir, çünkü her şey tek emirle hareket ediyor. Yoksa böyle bir anda, bir tarzda, bir mahiyette, bir toplulukta ittifak ve birbirine uygunluk imkânsızdır. Öyleyse bu sanatlı şeylerin her biri, o gizli Zât’ın ilancısı hükmünde, O’nu gösteriyor.

[684] HAŞİYE O unsurlar ve madenler, pek çok düzenli vazifesi bulunan, Cenâb-ı Hakk’ın izniyle her muhtacın imdadına koşan ve O’nun emriyle her yere giren, yardım götüren, hayat için gerekli şeyleri sağlayan, canlıları emziren ve Allah’ın yeryüzündeki sanatlı eserlerinin dokunup işlenmesine zemin ve beşik olan hava, su, ışık ve toprağa işarettir.

Âdeta her çiçekli kumaş, sanatlı makine ve tatlı lokma, o mucize sahibi Zât'ın birer damgası, mührü, nişanı ve imzasıdır. Her biri hal diliyle der ki: "Ben kimin sanatıysam, içinde bulunduğum sandıklar ve dükkânlar da O'nun mülküdür."

Her bir nakış der ki, "Beni kim dokuduysa, bulunduğum top da O'nun dokumasıdır." Her tatlı lokma ise, "Beni kim yapıyor, pişiriyorsa bulunduğum kazan da O'nundur." diye ilan eder.

Her bir makine şöyle der: "Beni kim yaptıysa her yere yayılmış bütün benzerlerimi de O yapıyor ve memleketin her tarafında bizi yetiştiren O'dur. Demek, bu memleket de O'na aittir. Öyleyse bu memlekete, bu saraya kim sahipse bize de o sahip olabilir."

Mesela, devlete ait tek bir palaskaya veyahut düğmeye sahip olmak için, onları yapan bütün fabrikaları elinde bulundurmak lâzımdır ki, onlara gerçekten sahip olunabilsin. Yoksa o mallar "devlet malı" diye elinden alınıp, onların kendisine ait olduğunu iddia eden boşboğaz başıbozuğa ceza verilir.

Sözün Özü: Nasıl ki şu memleketi meydana getiren unsurlar, maddeler memleketin her tarafına yayılmıştır ve onların sahibi de bütün memleketi elinde tutan bir tek Zât olabilir. Aynen öyle de, ondaki bütün sanatlar, birbirine benzediği ve aynı damgayı taşıdığı için, memleketin bütününe yayılmış sanatlı varlıklar, her şeye hükmeden tek bir Zât'ın eseri olduklarını gösteriyor.

İşte ey arkadaş! Madem şu memlekette, yani şu muhteşem sarayda birlik alâmeti ve damgası vardır. Çünkü bir kısım şeyler ancak bir iken kavranabilir. Farklı bir kısım şeyler ise -birbirine benzediği ve her tarafta bulunduğu için- tür bakımından birlik gösterir. Ve birlik, bir olan bir Zât'a işaret eder. Demek, onların ustasının, sahibinin, sanatkârının da bir olması gerekir.

Bununla beraber, gayb perdesinden kalınca bir ip çıktığına dikkat et.[685] HAŞİYE Bak, sonra ondan binlerce ip uzanmış. Her bir ipin başına bak; birer elmas,

birer nişan, birer ihsan takılmış, herkese göre birer hediye veriliyor. Böyle garip bir gayb perdesinden böyle hayret verici ihsanları, hediyeleri şu varlıklara uzatan Zât'ı tanımamak, O'na teşekkür etmemek ne kadar divanece bir harekettir, bilir misin? Çünkü O'nu tanımazsan, mecburen diyeceksin ki, "Bu ipler, uçlarındaki elmasları ve diğer hediyeleri kendileri yapıp veriyor." O vakit her ipe bir padişahlık kudreti atfetmek gerekir. Halbuki gözümüzün önünde, görünmez bir el o ipleri yapıp bu hediyeleri onlara takıyor. Demek, bu sarayda her şey, kendisinden çok o mucize sahibi Zât'ı gösteriyor. O'nu tanımazsan, bütün bu şeyleri inkâr etmekle hayvandan yüz derece aşağı düşersin.

[685] HAŞİYE Kalınca ip meyve veren ağaca, binlerce ip onun dallarına, iplerin başındaki elmaslar, nişanlar, ihsanlar ve hediyeler ise çiçeklerin kısımlarına ve meyvelerin çeşitlerine işaret eder.

Dokuzuncu Delil

Gel, ey bunları düşünüp değerlendiremeyen arkadaş! Sen şu sarayın sahibini tanımıyor, tanımak da istemiyorsun; çünkü O'nun varlığına ihtimal vermiyorsun. O'nun hayret verici sanatlarını ve sıfatlarını aklına sığdıramadığından inkâra sapıyorsun. Halbuki asıl akıldan uzak olan, hakiki zorluk ve dehşetli külfetler, O'nu tanımamaktadır. Çünkü O'nu tanısak, bütün bu sarayın, bu âlemin varlığını izah etmek, bir tek şeyinki kadar kolay ve rahat olur. Ortadaki şu ucuzluk ve bolluk ancak o zaman akla sığar. Eğer O'nu tanımazsak, O olmazsa, her bir şeyin varlığı, bütün bu saray kadar zor olur; çünkü her şey bu saray kadar sanatlıdır. O vakit ne ucuzluk ne de bolluk kalır. O olmasaydı, bu gördüğümüz şeylerin biri bile, değil sadece bizim elimize, hiç kimsenin eline geçmezdi. Yalnız şu ipe takılan tatlı konserve kutusuna bak![686] HAŞİYE Eğer şu sarayın sahibinin gizli, mucizevî mutfağından çıkmasaydı, şimdi kırk paraya[687] aldığımız o nimeti yüz liraya alamazdık.

[686] HAŞİYE Konserve kutusu, ilahî kudretin kavun, karpuz, nar ve bir süt kutusu olan hindistancevizi gibi rahmet hediyelerine işarettir.

[687] **Kırk para:** Bir kuruş.

Evet, asıl akıldan uzak olan, bütün zorluk, helâk sebebi, hatta imkânsızlık, O'nu tanımamaktadır. Çünkü nasıl bir ağaca bir kökten, bir kanunla, bir merkezden hayat veriliyor. Böylelikle binlerce meyvenin meydana gelmesi, bir meyve gibi kolaylaşıyor. Eğer o ağacın meyveleri ayrı ayrı kanunlarla, ayrı ayrı merkezlere ve köklere bağlansa, her bir meyvenin büyümesi ağacınki kadar zor olur. Hem nasıl ki bütün bir ordunun teçhizatı bir kanunla, bir merkezden bir fabrikadan çıksa onu hazırlamak, nicelik itibarı ile bir tek askerin teçhizatını hazırlamak kadar kolaylaşır. Fakat eğer her askerin teçhizatı ayrı ayrı yerlerde yapılsa, oralardan alınsa, her biri için bütün ordunun teçhizatına lâzım olan fabrikaların bulunması gerekir.

Aynen bu iki misal gibi, şu muntazam sarayda, şu mükemmel şehirde, şu sürekli değişip yenilenen memlekette, şu muhteşem âlemde bütün bu şeylerin yaratılışı bir tek Zât'a verildiği vakit, o kadar kolay ve hafif olur ki, gördüğümüz sınırsız ucuzluğu, bolluğu ve cömertliği açıklar. Yoksa her şey o kadar pahalı, o kadar zahmetli olur ki, dünya verilse biri bile elde edilemez.

Onuncu Delil

Ey bir parça insafa gelmiş arkadaş! On beş gündür[688] HAŞİYE buradayız. Eğer şu âlemin düzenini bilmez, padişahını tanımazsak cezaya müstahak oluruz. Özrümüz kalmadı. Zira on beş gün (âdeta süre verilmiş gibi) bize ilişmiyorlar. Elbette başıboş değiliz. Bu derece nazik, sanatlı, ölçülü, latif, ibret verici eserlerin içinde hayvan gibi gezip onları bozamayız, bize bozdurmazlar. Şu memleketin haşmetli sahibinin elbette cezası da dehşetlidir. O Zât'ın ne kadar kudretli, haşmetli olduğunu şuradan anlayınız ki, şu koca âlemi bir saray gibi düzenliyor, bir dolap gibi çeviriyor. Şu büyük memleketi bir ev gibi, hiçbir şeyi noksan bırakmadan idare ediyor.

[688] HAŞİYE On beş gün, teklif yaşı olan buluğ çağına girişe, on beş seneye işarettir.

İşte bak, her vakit, bir kabı doldurup boşaltır gibi şu sarayı, memleketi, şehri kusursuz bir intizamla doldurup tam bir hikmetle boşaltıyor. Bir sofrayı koyup kaldırır gibi, koca memlekette baştanbaşa, çeşit çeşit sofralar[689] HAŞİYE görünmez bir el tarafından konulup kaldırılıyor, türlü

yemekler sırayla getirilip yediriliyor. O Zât birini kaldırıp bir başkasını koyuyor, sen de görüyorsun. Aklın varsa anlarsın ki, o müthiş haşmet içinde sonsuz bir cömertlik ve lütuf vardır.

[689] HAŞİYE Sofralar ise yaz mevsimindeki yeryüzüne işaret eder. Rahmet mutfağından taze taze, ayrı ayrı yüzlerce Rahmanî sofra serilir, yenilenir. Her bahçe bir kazan, her ağaç bir tablacıdır.

Hem bak, bütün bunlar o görünmez Zât'ın saltanatına, birliğine şahitlik ettiği gibi, kafilelerin arka arkaya gelip geçtiği, perdelerin art arda açılıp kapandığı bu hakiki inkılâplar, değişimler de o Zât'ın varlığının devamına, bekâsına şahitlik eder. Çünkü yokluğa giden şeylerle beraber sebepleri de kayboluyor. Halbuki arkalarından, onlara isnat ettiğimiz şeyler tekrar meydana geliyor. Demek ki, onlar bu varlıkların değil, yok olmaz bir Zât'ın eseridir. Nasıl ki bir ırmağın kabarcıkları kaybolur ve ardından gelen kabarcıkların gidenler gibi parlamasından anlaşılır ki, onları parlatan, daimî ve yüksek bir ışık sahibidir. Aynen öyle de, bu şeylerin süratle değişmesi, arkalarından gelenlerin kaybolup gidenlerle aynı rengi alması gösteriyor ki, bunlar bâki, daimî bir tek Zât'ın cilveleri, nakışları, aynaları ve sanatıdır.

On Birinci Delil

Ey arkadaş! Gel, şimdi sana geçen şu on delil kuvvetinde kesin bir delil daha göstereceğim. Bir gemiye bineceğiz, şu uzakta bir ada var, oraya gideceğiz.[690] HAŞİYE Çünkü bu tılsımlı âlemin anahtarları oradadır. Herkes oraya bakıyor, oradan bir şeyler bekliyor, emir alıyor. İşte gidiyoruz. Şimdi o adaya çıktık. Bak, pek büyük bir kalabalık var, şu memleketin bütün büyükleri buraya toplanmış gibi mühim bir merasim görünüyor. İyi dikkat et! Bu büyük topluluğun bir reisi var. Gel, daha yakına gideceğiz. O reisi tanımalıyız. İşte bak! Onun ne kadar parlak binlerce[691] HAŞİYE nişanı bulunuyor. Ne kadar kuvvetli sözler söylüyor, ne kadar tatlı sohbet ediyor. Şu on beş gün içinde, dediklerini ben bir parça öğrendim, sen de benden öğren. Bak, o zât, bu memleketin mucizeler sahibi sultanından bahsediyor. Kendisini bize o şanlı sultanın gönderdiğini söylüyor. Bak, öyle harikalar gösteriyor ki, o padişahın has bir memuru olduğuna şüphe bırakmıyor.

[690] HAŞİYE Gemi tarihe, o ada ise Saadet Asrı'na işarettir. Şu asrın karanlık sahilinde, mimsiz medeniyetin giydirdiği elbiseden soyunup, zamanın denizine girip, tarih ve siyer gemisine binip Saadet Asrı'na ve Arap Yarımadası'na çıkarak Âlemin İftihar Kaynağı'nı *(aleyhissalâtü vesselam)* iş başında ziyaret etmekle, o zâtın ne kadar parlak bir tevhid delili olduğunu, yeryüzünü ve zamanın geçmiş ve gelecek iki tarafını baştan başa aydınlattığını, küfür ve dalâlet karanlığını dağıttığını biliriz.

[691] HAŞİYE Bin nişan, Resûl-u Ekrem'in *(aleyhissalâtü vesselam)*, hakikati delilleriyle bilen zâtlarca tespit edilmiş bine varan mucizeleridir.

Dikkat et, bu zâtın söylediği sözleri yalnızca şu adadakiler değil, harikulâde bir şekilde bütün memleket dinliyor. Çünkü herkes uzaktan uzağa onun nutkunu işitmeye çalışıyor. Yalnız insanlar değil, belki hayvanlar,[692] hatta bak, dağlar[693] bile onun getirdiği emirleri dinliyor ki, yerinden kımıldıyor. Ağaçlar onun işaret ettiği yere gidiyor.[694] O zât nerede istese su çıkarıyor.[695] Hatta parmağını bir kevser çeşmesi gibi yaparak[696] ondan âb-ı hayat içiriyor. Bak, şu sarayın yüksek kubbesindeki mühim lamba[697] HAŞİYE onun işaretiyle ikiye bölünüyor.[698] Demek, bu memleket her şeyiyle onun memuriyetini tanıyor. "Mucizeler sahibi, görünmez bir Zât'ın en has ve doğru tercümanı, saltanatının ilancısı, tılsımının kâşifi ve emirlerini tebliğ eden güvenilir bir elçisi" olduğunu biliyor gibi, onu itaatle dinliyor. İşte, etrafındaki aklı başında herkes, bu zâtın söylediği her sözü, "Evet, evet, doğrudur!" diyerek tasdik ediyor. Hatta dağlar, ağaçlar ve bütün memleketleri ışıklandıran büyük lamba[699] HAŞİYE o zâtın işaret ve emirlerine boyun eğerek, "Evet, evet, her dediğin doğrudur!" diyor.

[692] Mesela etrafına kimseyi yaklaştırmayan huysuz bir devenin, Peygamber Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* çağırdığında hemen itaat ettiğine dair bkz. Dârimî, *mukaddime* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/310; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/316.

[693] Mesela Peygamber Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, sahabilerle beraber Uhud Dağı'ndayken dağın sarsılıp Efendimiz'in emri üzerine sakinleştiğine dair Buhârî, *fezâilü ashâb* 5, 7; Tirmizî, *menâkıb* 18; Ebû Dâvûd, *sünnet* 8. Aynı hadise Hira Dağı'ndayken de gerçekleşmiştir. Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 50; Tirmizî, *menâkıb* 18.

[694] Mesela Peygamber Efendimiz'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* bir ağacı peygamberliğine şahitlik etmesi için çağırdığında ağacın geldiğine, "Git!" deyince de gittiğine dair bkz. el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/190; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve* s.390; İbni Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 4/365. Ayrıca Mescid-i Nebevi'de Resûl-u Ekrem'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* hutbe okurken dayandığı direğin minber-i şerif yapıldıktan sonra devenin ağlaması gibi ses çıkardığına dair Tirmizî, *cum'a* 10, *menâkıb* 6; İbni Mâce, *ikâme* 199; Dârimî, *mukaddime* 6.

[695] Mesela Efendimiz *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, suyu tükenen Bi'r-i Kubâ kuyusuna abdest aldığı suyu dökmüş, ardından dua etmiş, ondan sonra o kuyunun suyu hiç tükenmemiştir. (el-Beyhâkî, *Delâilü'n-Nübüvve* 6/136; Kadı Iyâz, *eş-Şifâ* 1/331 İbni Kesîr, *el-Bidâye* 6/101).

[696] Mesela Peygamber Efendimiz'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* parmaklarından su aktığına ve bundan üç yüz kişinin abdest aldığına dair Buhârî, *menâkıb* 25; Müslim, *fezâil* 6, 7.

[697] HAŞİYE O mühim lamba aydır, Peygamber Efendimiz'in *(aleyhissalâtü vesselam)* işaretiyle iki parça olmuştur. Yani Mevlâna Câmî'nin dediği gibi, "Hiç yazı yazmamış olan o ümmi zât, parmak kalemiyle gökyüzü sayfasında bir elif yazmış, bir kırkı iki elli yapmıştır." Yani ay, yarılmadan önce [ebced hesabıyla] kırk olan mim'e benziyordu, yarıldıktan sonra iki hilâl oldu, elli olan iki nun'a benzedi.

[698] Kamer sûresi, 54/1-2; Buhârî, *menâkıb* 27; Müslim, *münâfikîn* 46, 47.

[699] HAŞİYE Büyük lamba ise güneştir. Yerkürenin doğudan geri dönmesiyle yeniden güneş görünmüş, kucağında Hazreti Peygamber *(aleyhissalâtü vesselam)* yattığı için ikindi namazını kılamayan Hazreti Ali *(radiyallahü anh)* o mucize sayesinde ikindi namazını edâ etmiştir.

İşte ey sersem arkadaş! Padişahın hususi hazinesine has bin nişan taşıyan şu nuranî, muhteşem ve pek ciddi zâtın bütün kuvvetiyle, memleketin bütün ileri gelenlerinin tasdikleri altında bildirdiği mucize sahibi bir Zât'a ait vasıflarda ve tebliğ ettiği emirlerde hiçbir şekilde yalan ve hile bulunabilir mi? Bunda hakikate zıt bir şey olması mümkünse, şu sarayın, lambaların ve cemaatin de varlığını, hakikatini yalanlamak gerekir. Eğer gücün yetiyorsa buna karşı itiraz parmağını uzat! Parmağın bu delillerin kuvvetiyle nasıl kırılıp gözüne sokulacak, gör!

On İkinci Delil

Ey aklı bir parça başına gelen kardeş! Gel, sana bütün bu on bir delil kuvvetinde bir delil daha göstereceğim. İşte, yukarıdan inen ve herkesin

hayretinden veya hürmetinden kendisine tam dikkat kesildiği şu nuranî fermana[700] HAŞİYE bak. O bin nişanlı zât, yanında durmuş, onun mânâsını herkese bildiriyor. İşte şu fermanın üslûbu öyle parlıyor ki, herkesin takdir eden bakışlarını çekiyor. Öyle ciddi ve mühim meselelerden bahsediyor ki, herkes ona kulak vermeye mecbur kalıyor. Çünkü o zât, bütün bu memleketi idare eden, bu sarayı yapan ve bu hayret verici eserleri ortaya koyan Sultan'ın icraatını, fiillerini, emirlerini ve vasıflarını birer birer anlatıyor. O fermanın tamamında büyük bir damga, her bir satırında, her bir cümlesinde taklit edilmez bir imza olduğu gibi, bak, ifade ettiği mânâların, hakikatlerin, emirlerin ve hikmetlerin üstünde de manevî bir mühür hükmünde o Zât'a has bir tarz görünüyor.

[700] HAŞİYE O nuranî ferman Kur'an'a, üstündeki imza ise onun mucizeliğine işarettir.

Sözün Özü: Şu yüce ferman, o yüce Zât'ı güneş gibi gösterir, kör olmayan görür.

İşte ey arkadaş! Aklın başına geldiyse bu kadar yeter... Eğer bir sözün varsa şimdi söyle. O inatçı adam cevap olarak demiş ki: "Ben senin bu delillerine karşı yalnız, 'Elhamdülillah, inandım.' derim. Hem de güneş gibi parlak ve gündüz gibi aydın bir şekilde inandım; şu memleketin kemâl sahibi tek bir Mâliki, şu âlemin celâl sahibi tek bir Hâkimi, şu sarayın cemâl sahibi tek bir Sanatkârı bulunduğunu kabul ettim. Allah senden razı olsun ki, beni inadımdan ve divaneliğimden kurtardın. Getirdiğin delillerin her biri tek başına bu hakikati göstermeye yeterdi. Fakat her bir delil O'nu bilme yolunda daha parlak, daha şirin, daha hoş, daha nuranî ve daha güzel tabakalar, tanıma perdeleri, muhabbet pencereleri açtığı için bekledim, dinledim…"

Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin yüce hakikatine ve Allah'a iman esasına işaret eden temsilî hikâye tamamlandı. Rahman'ın yardımı, Kur'an'ın feyzi ve iman nuru sayesinde, temsilî hikâyedeki "On İki Delil"e karşılık hakiki tevhidin güneşinden "On İki Lem'a" ile bir "Mukaddime"yi göstereceğiz.

وَمِنَ اللّٰهِ التَّوْفِيقُ وَالْهِدَايَةُ[701]

[701] Yardım ve hidayet ancak Allah'tandır.

İkinci Makam

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ۝ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[702]

[702] "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarrufunda ve idaresindedir. Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun katındadır." (Zümer sûresi, 39/62-63)

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ[703]

[703] "Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet, elindedir. Ve hepinizin de dönüşü O'na olacaktır." (Yâsîn sûresi, 36/83)

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ[704]

[704] "Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz." (Hicr sûresi, 15/21)

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ[705]

[705] "Hiçbir canlı yoktur ki mukadderatı O'nun elinde olmasın. Rabbim elbette (her hüküm ve tasarrufunda) mutlak doğru, mutlak adildir." (Hûd sûresi, 11/56)

Mukaddime[706]

[706] Giriş.

İman esaslarının en yücesi olan Allah'a imana dair *Katre* risalesinde, kâinattaki her bir şeyin, elli beş lisanla Cenâb-ı Hakk'ın varlığının vücûbiyetine[707] ve birliğine işaret ve şahitlik ettiğini kısaca göstermiştik. *Nokta* risalesinde de, Cenâb-ı Hakk'ın varlığının ve birliğinin delillerinden, her biri bin delil kuvvetinde olan dört küllî delili zikretmiştik. Yine on iki kadar Arapça risalemde, Cenâb-ı Hakk'ın varlığının vücûbiyetini ve birliğini gösteren yüzlerce kesin delili zikrettiğimizden, onlarla yetinerek şimdi meseleyi derince ele almaya girişmeyeceğiz. Burada yalnız Arapça *Risale-i Nur*'da kısaca yazdığım, Allah'a iman esasının güneşinden "On İki Lem'a"yı[708] göstermeye çalışacağız.

[707] Zorunlu, vacip, varlığı kendinden olma.

[708] **Lem'a:** Parıltı.

Birinci Lem’a

Tevhid iki kısımdır. Mesela, nasıl ki bir çarşıya, bir şehre büyük bir zâtın çeşitli malları gelse, bunların o zâta ait olduğu iki şekilde bilinir:

Biri basitçe, avamcadır: “Bu kadar çok mala ondan başka kimse sahip olamaz.” denilir. Fakat böyle diyen avam tabakadan bir adamın o mallara nezareti sırasında çok hırsızlık olabilir. Malların bazılarında çok kişi hak iddia edebilir.

İkincisinde ise bir adam, her destenin üzerindeki yazıyı okur, her bir topun üstündeki imzayı tanır, her ilandaki mührü bilir ve bu şekilde, “Her şey o zâtındır” der. İşte şu halde her bir şey mânen o zâtı gösterir.

Aynen bunu gibi, tevhid de iki çeşittir.

Birincisi: Avamca ve görünüşte olan tevhiddir ki, “Cenâb-ı Hak birdir, ortağı-benzeri yoktur, bu kâinat O’nundur.” demektir.

İkincisi: Hakiki tevhiddir. Üzerlerinde kudretinin damgasını, rubûbiyetinin mührünü ve kaleminin nakışlarını görmekle her şeyden doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk’ın nuruna karşı bir pencere açıp O’nun birliğini, her şeyin kudret elinden çıktığını, ulûhiyetinde, rubûbiyetinde ve mülkünde hiçbir şekilde ortağı ve yardımcısı olmadığını gözüyle görmüş gibi kesin, şüphesiz bir şekilde tasdik etmek ve buna inanmaktır. Bir nevi, daima O’nun huzurunda olma şuuru elde etmektir. Biz de bu Söz’de, o hâlis ve yüce hakiki tevhidi gösteren parıltıları zikredeceğiz.

Birinci nükte içinde bir ihtar: Ey her şeyi sebeplere bağlayan gafil! Sebepler bir perdedir, çünkü izzet ve büyüklük öyle ister. İş gören ise Samed Yaratıcının kudretidir, çünkü tevhid ve celâl öyle ister ve her şeyden bağımsız olmayı gerektirir. O Ezelî Sultan’ın memurları, rubûbiyet saltanatında icraatçısı değil, saltanatının ilancısı ve rubûbiyetinin seyircisidirler. Ve o memurlar, o vasıtalar kudretin izzetini, rubûbiyetin haşmetini göstermek içindir. Ta ki kudret ile kıymetsiz işler arasında temas görünmesin. Cenâb-ı Hak, acz ve fakr içindeki, insanlardan bir sultan gibi, memurlarını acizlik ve ihtiyaç sebebiyle ortak edinmiş değildir.

Demek sebepler, görünüşe bakıp hüküm veren aklın sığ nazarına karşı kudretin izzeti muhafaza edilsin diye konulmuştur. Zira aynanın iki tarafı gibi, her şeyin bir "mülk" bir de "melekût" tarafı vardır. "Mülk" tarafı aynanın boyalı arka yüzüne benzer, farklı renklerde ve hallerde olabilir. "Melekût" tarafı ise aynanın parlak yüzüne benzer. Her şeyin görünen, "mülk" tarafında, Samed Yaratıcının kudretinin izzetine ve kemâline zıt haller vardır. Sebepler, o hallere hem perde hem vesile olmak için konulmuştur. "Melekût" ve hakikat tarafında ise her şey şeffaftır, güzeldir. Kudretin bizzat temas etmesine uygundur, izzetine zıt değildir. Bu yüzden sebepler sırf görünüştedir, melekût âleminde ve hakikatte tesirleri yoktur.

Görünüşteki sebeplerin bir hikmeti de şudur: Haksız şikâyetlerin ve temelsiz itirazların mutlak adalet sahibi Allah'a yönelmemesi için o şikâyetlere ve itirazlara hedef olmak maksadıyla yaratılmışlardır. Çünkü kusur onlardan çıkıyor, onların kabiliyetsizliğinden ileri geliyor. Bu sırra hoş bir misal olarak manevî bir temsil rivayet ediliyor:

Hazreti Azrail *(aleyhisselam)*, Cenâb-ı Hakk'a demiş ki:

— Ruhları alma vazifesinde kulların benden şikâyet edecek, bana küsecekler.

Cenâb-ı Hak, hikmet lisanıyla ona şöyle buyurmuş:

— Seninle kullarımın arasına musibetleri, hastalıkları perde yapacağım ki şikâyetler onlara gitsin, kullarım sana küsmesin.[709]

[709] Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 3/897, 917; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ* 5/51; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl* 1/177-178; es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr* 6/543.

İşte bak, nasıl ki hastalıklar, ecelde var olduğu zannedilen fenalıklara perdedir ve ruhların alınması işinde bir hakikat olarak bulunan hikmet ve güzellik, Azrail Aleyhisselam'ın vazifesiyle alâkalıdır. Aynı şekilde, Hazreti Azrail de bir perdedir. Ruhların alınmasında, merhametsiz addedilen ve Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin kusursuzluğuna zıt görünen bazı haller kendisinden bilinsin diye o işle vazifeli bir memurdur ve ilahî kudrete bir perde olmuştur.

Evet, izzet ve büyüklük ister ki, sebepler kudret elinin perdedârı olsun aklın nazarında… Tevhid ve celâl ister ki, sebepler ellerini çeksin hakiki tesirden…

İkinci Lem'a

Bak şu kâinat bostanına, şu yeryüzü bağına! Şu semânın yıldızlarla yaldızlanmış güzel yüzüne dikkat et!.. Göreceksin ki, bir Sâni-i Zülcelâl'in, bir Fâtır-ı Zülcemâl'in, o serilmiş ve serpilmiş sanatlı varlıklardan her birinde, her şeyin yaratıcısı oluşuna mahsus damgası ve her bir mahlûkunun üstünde, her şeyi sanatla yaratmasına has bir mührü vardır. Kudret kaleminin eserlerinin neşredildiği gece ve gündüz, yaz ve bahar sayfalarında yazılan varlık tabakalarının üstünde taklit kabul etmez parlak bir imzası bulunur. Şimdi o damgalardan, mühürlerden, imzalardan örnek olarak birkaçını zikredeceğiz.

Mesela, hesapsız damgalarından, hayat üzerine koyduğu pek çok misalin birine bak: "Cenâb-ı Hak bir şeyden her şeyi, her şeyden de bir tek şeyi yapar." Çünkü spermden ve içilen basit bir sudan, sayısız uzvu ve hayvanlara ait donanımı yaratır. İşte bir şeyi her şey yapmak, elbette bir Kadir-i Mutlak'ın işidir. Yenilen sayısız yiyecekteki (o yiyecek ister hayvanî ister bitkilerden olsun) çeşitli maddeleri, kusursuz bir intizamla o varlığa has bir cisme çeviren, ondan hususi bir cilt dokuyan ve basit uzuvları yapan, elbette her şeye gücü yeten bir Kadir'dir ve mutlak, sonsuz ilim sahibi bir Alîm'dir. Evet, ölümü ve hayatı yaratan Zât, şu dünya tezgâhında hikmetiyle, hayatı öyle mucize bir kanunuyla idare ediyor ki, o kanunu uygulamak, ancak bütün kâinatı tasarrufu altında tutan bir Zât'a mahsustur. İşte eğer aklın sönmemiş, kalbin kör olmamışsa anlarsın ki, bir şeyi tam bir kolaylık ve intizamla her şey yapmak ve her şeyi kusursuz bir ölçü ve düzenle, sanatlı bir şekilde bir tek şey yapmak, her şeyin Yaratıcısına has bir damgadır.

Mesela, harika işler yapan bir zâtın, bir dirhem pamuktan yüz top çuha, ipek veya patiska gibi çeşitli kumaşları dokuduğunu ve helva, baklava gibi birçok yiyeceği yaptığını görsen… Sonra görsen ki, o zât, demiri ve taşı,

balı ve yağı, suyu ve toprağı avucuna alıyor, bir güzel altın yapıyor. Elbette, o zâtın kendine has bir sanatı bulunduğuna, yeryüzündeki bütün unsurların onun emrine itaat ettiğine ve topraktaki bütün maddelerin onun buyruğuna baktığına kesinlikle hükmedersin. Evet, hayattaki kudret ve hikmet tecellileri, bu misaldekinden bin derece daha harikadır.

İşte hayat üzerindeki pek çok damgadan biri...

Üçüncü Lem'a

Bak şu akıp giden kâinatta, şu seyyar varlıklar arasında dolaşıp duran canlılara! Göreceksin ki, her birinin üstünde, Hayy ve Kayyûm Yaratıcının koyduğu pek çok mühür vardır. Onlardan biri şudur: Bir canlı, mesela insan, âdeta kâinatın küçük bir misali, yaratılış ağacının bir meyvesi ve şu âlemin bir çekirdeği gibi, çoğu varlık türünün numunelerini içinde barındırır. Âdeta o, bütün kâinattan gayet hassas ölçülerle süzülmüş bir damladır. Demek, şu canlıyı yaratmak ve ona Rab olmak için bütün kâinatı hükmü ve idaresi altında tutmak gerekir.

İşte, eğer aklın evhamda boğulmamışsa anlarsın ki: Bir kudret kelimesini, mesela bal arısını, çoğu şeye bir çeşit küçük fihrist yapmak.. bir sayfada, mesela insanda, şu kâinat kitabının birçok meselesini yazmak.. bir noktaya, mesela küçücük incir çekirdeğine koca incir ağacının programını yerleştirmek.. bir harfte, mesela insanın kalbinde, Cenâb-ı Hakk'ın şu koca âlemin safhalarında tecelli eden ve onu kuşatan bütün isimlerinin eserlerini göstermek.. insanın bir mercimek tanesi büyüklüğündeki hafızasına bir kütüphane kadar yazı sığdırmak ve bütün yaratılış hadiselerinin etraflı bir fihristini o hafızada saklamak, elbette ve elbette her şeyin Hâlık'ına, bu kâinatın Rabb-i Zülcelâl'ine has bir mühürdür.

İşte canlıların üstündeki pek çok Rabbanî mühürden yalnız biri nurunu böyle gösterir ve O'nun ayetlerini okutursa, acaba bütün o mühürlere birden bakabilsen, hepsini görebilsen, سُبْحَانَ مَنِ اخْتَفَى بِشِدَّةِ ظُهُورِهِ[710] demeyecek misin?

[710] Zuhurunun şiddetinden gizlenmiş olan Zât'ı her türlü kusur ve noksan sıfattan tenzih ederiz. (Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* 4/221; el-İskendarânî, *Şerhu Hikemi'l-Atâiyye* s. 119)

Dördüncü Lem’a

Şu gök denizinde yüzen, şu yeryüzüne serpilmiş rengârenk varlıklara ve çeşit çeşit sanatlı eserlere dikkat et! Her birinin üstünde Ezelî Güneş’in taklit edilmez imzaları olduğunu göreceksin. Nasıl ki o Zât’ın hayat üzerinde damgaları, canlılarda mühürleri görünüyor ve bunların bir ikisini gördük; O’nun canlılara hayat verilmesinde de öyle imzaları vardır. Temsil, derin mânâları anlamayı kolaylaştırdığından, şu hakikati bir temsille göstereceğiz:

Mesela, gezegenlerden tut, damlalara, küçük cam parçalarına ve parlak kar zerreciklerine kadar her şeyde, güneşin misalî cilvelerinin ve yansımasının bir imzası, kendine mahsus nuranî bir izi görünüyor. Eğer o sayısız şeyde görünen güneşçiklerin, güneşin yansıması ve tecellisi olduğunu kabul etmezsen, o vakit mecburen, her bir damlada, ışığın ulaştığı her bir cam parçasında ve her şeffaf zerrecikte, tabii ve hakiki bir güneşin bizzat varlığını kabul etmek gibi son derece divaneliğe, sonsuz bir ahmaklığa düşersin. Aynen öyle de, o Ezelî Güneş’in, nuranî tecellilerinden “ihyâ” yani “hayat vermek” yönüyle, her canlının üstünde öyle bir imzası vardır ki, farz edelim bütün sebepler toplansa ve hepsi istediğini yapmakta serbest, irade sahibi birer varlık kabul edilse yine o imzayı taklit edemezler. Zira her biri birer kudret mucizesi olan canlılar, o Ezelî Güneş’in parıltıları hükmündeki isimlerinin odak noktası gibidir. Canlılarda görünen hayret verici sanat nakışları, benzersiz hikmet ölçüleri ve ehadiyet sırrının tecellisi, Ehad ve Samed Zât’a verilmediği zaman, her bir canlıda, mesela bir sinekte, bir çiçekte sonsuz bir yaratıcı kudretin saklandığını, her şeyi kuşatan bir ilim bulunduğunu ve kâinatı idare edecek mutlak bir iradenin olduğunu varsaymak gerekir. Belki onlarda Vâcibü’l-Vücud’a has bâki sıfatların da bulunduğunu kabul etmek lâzım gelir. Âdeta o çiçeğin, o sineğin her bir zerresine ilahlık atfetmek gibi, dalâletin ve hurafelerin en ahmakçasına düşülür. Zira o varlığın zerrelerine, bilhassa tohumlarına öyle bir hususiyet verilmiştir ki, o zerre, parçası olduğu canlıya bakar, ona göre vaziyet alır. Hatta o canlının bütün hemcinslerine bakar gibi, o türün

devamını sağlamak ve her yerde ekilip bayrağını dikmek için kanatçıklarla kanatlanır. Belki o canlının alâkadar ve muhtaç olduğu her şeye karşı muamelelerini ve rızkıyla alâkalı münasebetlerini devam ettirecek bir hale bürünür. İşte eğer o zerre bir Kadir-i Mutlak'ın memuru olmazsa ve O'ndan bağı kesilirse, o vakit o zerrede her şeyi gören bir göz, her şeyi kavrayan bir şuur bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Kısacası: Nasıl şu damlalardaki ve cam zerrelerindeki güneşçikler ve çeşit çeşit renkler güneşin tecellisine verilmezse bir tek güneş yerine sayısız güneşi kabul etmek lâzım gelir. Böylece imkânsız içinde imkânsız bir hurafe kabul edilmiş olur. Aynı şekilde, eğer her şey Kadir-i Mutlak'a verilmezse, bir tek Allah'a karşılık, belki kâinattaki zerreler sayısınca ilahı kabul etmek gibi, yüz derece akıl dışılığı mümkün görüp divanelik hezeyanına düşülür.

Sözün Özü: O Ezelî Güneş'in birliğinin nuruna ve varlığının vücûbiyetine her bir zerreden üç pencere açılır.

Birinci Pencere: Her bir zerre, bir asker gibi hareket eder. Nasıl ki, bir askerin her dairede, yani takımda, bölükte, taburda, alayda, tümende, orduda bir bağı, o bağa göre bir vazifesi ve o vazifeye göre düzen çerçevesinde bir hareket programı vardır. Aynen öyle de, gözbebeğindeki cansız bir zerreciğin dahi senin gözünle, başınla, vücudunla, kan dolaşımını sağlayan atar ve toplardamarlarınla; çekme-itme kuvvetlerine, meydana getirici kuvvete, maddeye şekil verme gücüne, his ve hareketlerine hizmet eden diğer sinirlerle ve hatta bütün insan türüyle birer bağı ve onlarla alâkalı birer vazifesi bulunur. O zerre, açıkça, bir Kadir-i Ezelî'nin sanat eseri, vazifeli memuru ve O'nun idaresi altında olduğunu, kör olmayan göze gösterir.

İkinci Pencere: Havadaki her bir zerre, her bir çiçeği, her bir meyveyi ziyaret edebilir. Her çiçeğe, meyveye girip işleyebilir. Eğer her şeyi gören ve bilen bir Kadîr-i Mutlak'ın itaatkâr memuru olmazsa, o başıboş zerrenin, bütün meyvelerin ve çiçeklerin donanımını, yapılışını, ayrı ayrı sanatlarını, onlara giydirilen suretlerin terziliğini ve geniş, mükemmel sanatındaki

ibrişimleri bilmesi gerekir. İşte şu zerre, güneş gibi, bir tevhid nurunun parıltısını gösteriyor. Işığı havaya, suyu toprağa kıyasla…

Zaten eşyanın asıl kaynağı dört maddedir: Hidrojen, oksijen, karbon ve azot. Bu dört unsur diğer şeyleri meydana getirir.

Üçüncü Pencere: Dünyadaki her türlü çiçeğin ve meyveli bitkinin tohumcukları, tıpkı hayvanların spermleri gibi, ayrı ayrı şeyler değil, aynıdır. Spermler bir sudan olduğu gibi, o tohumlar da karbon, azot, hidrojen ve oksijenden oluşur; mahiyetçe birbirinin benzeri, fakat özünde birbirinden farklıdır. Yalnız her tohuma kader kalemiyle, sırf manevî olarak kendi programı yazılmıştır. İşte o tohumları sırayla, her çiçekli ve meyveli bitkinin büyüyüp boy atmasına saksılık yapabilecek bir kâse toprağa koysak, her birinin harika donanımıyla, şekil ve vaziyetiyle açacağına, vuku bulmuş gibi inanırsın. Eğer o topraktaki zerreler, her bir şeyin her halini bilen, her şeye kendisine lâyık vücudu ve o vücudun gereklerini vermeye gücü yeten ve her şey kudretine kusursuz bir şekilde, kolayca boyun eğen bir Zât'ın itaatkâr memurları kabul edilmezse, onların her birinde bütün çiçekler ve meyveli bitkiler sayısınca manevî fabrika ve matbaa bulunması gerekir ki, tohumlar, donanımları ve şekilleri birbirinden uzak ve farklı türde çiçek ve bitkilere kaynak olabilsin. Veya bütün o bitkilere her şeyi kuşatan bir ilim ve büyüyüp boy atmalarını sağlayacak bir kudret vermek lâzımdır ki, mevcut şekillerini alsınlar. Demek, topraktaki zerrelerin Cenâb-ı Hak'tan bağı kesilse, onlar sayısınca ilahı kabul etmek gerekir. Bu ise bin defa imkânsız içinde imkânsız bir hurafedir. O'nun memuru kabul edildikleri vakit ise her şey çok kolaydır.

Nasıl ki, büyük bir sultanın basit bir askeri, onun namıyla ve kuvvetiyle bir memleketin halkını hicret ettirebilir, iki denizi birleştirebilir, bir şahı esir edebilir. Aynen öyle de, Ezel ve Ebed Sultanı'nın emriyle, bir sinek Nemrut'u yere serer,[711] bir karınca Firavun'un sarayını harap eder ve bir incir çekirdeği incir ağacını yüklenir.

[711] İbni Kesîr, *el-Bidâye* 1/149.

Hem her bir zerrede, Sâni'in vücûbuna[712] ve birliğine iki doğru şahit daha vardır. Birincisi, her bir zerre, mutlak acizliğiyle beraber pek büyük ve çeşitli vazifeleri üstlenir; ikincisi, cansız olmasına rağmen küllî bir şuuru gösteren umumi düzene uygun hareket eder. Demek, her bir zerre, acizliğinin diliyle Kadir-i Mutlak'ın varlığının vücûbiyetine; âlemdeki düzeni gözetmesiyle de O'nun birliğine şahittir.

[712] Zorunlu, vacip, varlığı kendinden olma.

كَمَا أَنَّ فِي كُلِّ ذَرَّةٍ شَاهِدَيْنِ عَلٰى أَنَّهُ وَاجِبٌ وَاحِدٌ كَذٰلِكَ فِي كُلِّ حَيٍّ لَهُ اٰيَتَانِ عَلٰى أَنَّهُ أَحَدٌ صَمَدٌ[713]

[713] Her bir zerrede O'nun Vacib ve Vahid (Bir) olduğuna iki şahit bulunduğu gibi, her canlıda da O'nun Ehad ve Samed olduğuna dair iki delil vardır.

Evet, her canlıda bir ehadiyet[714] damgası, bir de samediyet[715] imzası bulunuyor. Zira bir canlı, Cenâb-ı Hakk'ın kâinatta cilveleri görünen bütün isimlerini birden kendi aynasında aksettirir. Âdeta bir odak noktası hükmünde, Hayy-ı Kayyûm'un ism-i âzamının tecellisini gösterir. İşte her canlı, Muhyî isminin perdesi altında o Ehad Zât'ın bir nevi gölgesini gösterdiğinden, bir ehadiyet damgası taşır. Hem o canlı, bu kâinatın küçük bir misali ve yaratılış ağacının bir meyvesi hükmünde olduğu için, onun kâinat kadar büyük ihtiyaçlarını birden, kolayca, küçücük hayat dairesine yetiştirmek, samediyet imzasının delilidir. Yani bu hal şuna işaret ediyor: Öyle bir Rabbi var ki, o canlıya her şeye bedel bir alâkası ve her şeyin yerini tutacak bir nazarı bulunur. Bütün eşya, O'nun bir teveccühünün yerini tutamaz.

[714] Cenâb-ı Hakk'ın her varlıkta tek tek görülen, kendine ait birlik tecellisi.

[715] Cenâb-ı Hak hiçbir şeye muhtaç olmadığı halde her şeyin ona ebediyen muhtaç oluşu.

نَعَمْ يَكْفِي لِكُلِّ شَيْءٍ شَيْءٌ عَنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا يَكْفِي عَنْهُ كُلُّ شَيْءٍ وَلَوْ لِشَيْءٍ وَاحِدٍ[716]

[716] Bu ibarenin manası, üst paragrafta "Yani bu hal..." ile başlayan cümledir.

Yine bu hal gösteriyor ki, o canlının Rabbi hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi, hazinesinden hiçbir şey eksilmez ve kudretine hiçbir şey ağır gelmez. İşte samediyetin, gölgesine işaret eden bir çeşit imzası... Demek, her canlıda bir ehadiyet damgası, bir samediyet imzası vardır. Evet, her bir canlı, hayat lisanıyla قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ[717] ayetlerini okuyor. Bu iki damgadan

başka birkaç mühim pencere daha var. Başka bir yerde etraflıca izah edildiği için burada kısaca anlatıldı.

[717] "De ki: O, Allah birdir. Samed'dir (her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)." (İhlâs sûresi, 112/1-2)

Madem Vâcibü'l-Vücud'un birliğine, şu kâinatın her bir zerresi böyle üç pencere ve iki delik, hayat da iki kapı birden açıyor. Zerrelerden güneşe kadar varlık tabakalarının, Zât-ı Zülcelâl'in marifetinin nurlarını nasıl yaydığını kıyas edebilirsin.

İşte, marifetullahtaki[718] manevî yükselişin derecelerini ve huzurun mertebelerini buradan anla ve kıyasla!

[718] Cenâb-ı Hakk'ı tanımak, bilmek, ilahî hakikatlere vâkıf olmak.

Beşinci Lem'a

Nasıl ki bir kitap eğer yazma ve mektup ise onu yazmak için bir kalem yeter. Eğer basılı, matbu olursa, o kitabın basılması için harfleri sayısınca kalem, yani demir harf gerekir. Eğer bazı harflerine gayet ince bir hatla o kitabın büyük kısmı sığdırılmışsa –Yâsin sûresi "Yâ Sin" ifadesinde yazıldığı gibi– o vakit bütün o demir harflerin küçükleri de lâzımdır ki, kitap o tek harfe sığsın. Aynen öyle de, şu kâinat kitabına, Samed Yaratıcının kudret kaleminin bir yazması ve Ehad Zât'ın bir mektubu dersen, zorunluluk derecesinde bir kolaylık ve lüzum derecesinde bir akla uygunluk yoluna gidersin. Eğer onu tabiata ve sebeplere verirsen, imkânsızlık derecesinde zor, akıl dışılık derecesinde zahmetli ve hiçbir şüphenin kabul etmeyeceği hurafeli bir yola saparsın. Bu ikinci yolda, tabiat için her bir toprak parçasında, su damlasında, hava zerresinde milyarlarca madenî matbaa ve sayısız manevî fabrika bulunması lâzımdır ki, çiçekli, meyveli, sanatlı sayısız varlığın meydana gelmesine vesile olabilsin. Yahut onlarda her şeyi kuşatan bir ilim, her şeye yeten bir kuvvet bulunduğunu kabul etmek gerekir ki, şu sanatlı varlıklara hakiki kaynaklık edebilsinler. Çünkü toprağın her bir parçası, suyun her bir damlası ve havanın her bir zerresi çoğu bitkinin yetişmesini sağlayabilir. Halbuki her bitkinin -meyveli de olsa, çiçekli de olsa- meydana gelişi o kadar muntazam, o kadar ölçülü

ve özünde o kadar birbirinden farklıdır ki, her birine, yalnız kendisine mahsus manevî birer fabrika veya ayrı birer matbaa lâzımdır. Demek ki, tabiat her şeyin asıl sebebi kabul edilirse, vasıta ve araç olmaktan kaynaklık mertebesine çıkarsa her bir şeyde diğer bütün varlıkların makinelerini bulundurmaya mecburdur. İşte bu tabiatperestlik fikrinin esası öyle bir hurafedir ki, hurafeciler bile ondan utanıyor. Kendini akıllı zanneden aldanmışların nasıl saçmalayarak sonu olmayan bir akılsızlığı kabul ettiklerini gör, ibret al!

Kısacası: Nasıl ki bir kitabın her harfi, kendi varlığını bir harf kadar gösterir ve kendisine tek bir şekilde işaret eder; kâtibini ise on kelimeyle tarif edip pek çok yönüyle gösterir. Mesela, "Benim kâtibim yazı sanatında ustalık sahibidir, kalemi kırmızıdır, şöyledir, böyledir." der. Aynen öyle de, şu büyük âlem kitabının her bir harfi, kendi varlığını ancak büyüklüğü ve sureti kadar gösterirken, Nakkaş-ı Ezelî'nin isimlerini bir kaside kadar tarif eder ve keyfiyetleri sayısınca işaret parmaklarıyla gösterir, o isimlerin Sahibine şahitlik eder. Demek, hem kendini hem bütün kâinatı inkâr eden safsatacı bir ahmağın, yine de Sâni-i Zülcelâl'i inkâra gitmemesi gerekir.

Altıncı Lem'a

Hâlık-ı Zülcelâl, nasıl ki her bir mahlûkunun çehresine ve her bir sanatlı eserinin yüzüne ehadiyetinin damgasını koymuştur (bunların bir kısmını önceki "lem'a"larda gördün). Aynen öyle de, gayet parlak bir şekilde, her bir varlık türü üstünde birçok ehadiyet damgasını, her bir bütün üstünde tekliğinin çeşitli mühürlerini ve âlemin tamamında birliğinin imzalarını gösterir. İşte onlardan birine, yeryüzü sayfasına ve bahar mevsimine konulan bir mühre işaret edeceğiz:

Nakkaş-ı Ezelî yeryüzünde, yaz ve bahar mevsimlerinde en az üç yüz bin bitki ve hayvan türünü, sonsuz karışıklık içinde son derece itina ile farklılıklarını gözetip seçerek, intizamla, hepsini birbirinden ayırarak haşir ve neşreder. Bu, bahar gibi apaçık, parlak bir tevhid mührüdür. Evet, bahar mevsiminde, ölmüş yeryüzüne hayat verip üç yüz bin haşir numunesini kusursuz bir intizamla yaratmanın, yeryüzü sayfasında birbiri içinde üç yüz

bin farklı türün fertlerini hatasız, yanlışsız, noksansız, gayet ölçülü, muntazam ve mükemmel bir şekilde yazmanın, elbette, sonsuz bir kudrete, engin bir ilme ve kâinatı idare edecek bir iradeye sahip bir Zât-ı Zülcelâl'in, bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcemâl'in hususi mührü olduğunu, zerre kadar şuuru bulunanın anlaması gerekir. Kur'an-ı Hakîm şöyle ferman ediyor:

فَانْظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[719]

[719] "İşte bak Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

Evet, yeryüzünün diriltilmesinde üç yüz bin haşir numunesini birkaç günde yapan, gösteren yaratıcı kudret için insanın yeniden diriltilmesi elbette kolaydır. Mesela, Gelincik Dağı'nı ve Süphan Dağı'nı bir işaretle kaldıran mucize sahibi bir zâta, "Şu dereden, yolumuzu kapayan koca taşı kaldırabilir misin?" diye sorulur mu? Aynen öyle de, gökleri, dağları ve yeri altı günde var eden, her vakit doldurup boşaltan Kadir ve Hakîm, Kerîm ve Rahîm Zât'a karşı, bunu akıldan uzak görerek, "Ebedî âlemde bizim için hazırlayıp kurduğun ziyafet sofrasına giden yolumuzu kapayan şu toprak tabakasını üstümüzden kaldırabilir misin? Yeri düzeltip bizi oradan geçirebilir misin?" denilir mi!

Şu yeryüzünde, yaz mevsimindeki bir tevhid damgasını gördün. Şimdi bak! Zeminin yüzündeki icraatını her şeyi görerek, sonsuz bir hikmetle yapan bir Zât'ın eseri olan şu büyük bahar hadiselerinin üstünde de bir tevhid mührü açıkça görünüyor. Çünkü şu icraat mutlak bir genişlik, o genişlik içinde mutlak bir sürat ve o süratle beraber mutlak bir cömertlik ile gerçekleşiyor; onda görünen mutlak intizam, kusursuz, güzel sanat ve yaratılış mükemmelliği öyle bir mühürdür ki, ancak sonsuz ilim ve kudret sahibi bir Zât'a ait olabilir.

Evet, görüyoruz ki, bütün yeryüzünde mutlak bir genişlik içinde bir yaratma, bir tasarruf, bir faaliyet var. Hem bu işler o genişlik içinde mutlak bir süratle yapılıyor. Hem o sürat ve genişlikle beraber, farklı türlerden

sayısız varlığın yaratılmasında mutlak bir cömertlik görünüyor. Yine bunlarla beraber mutlak bir kolaylık göze çarpıyor. Bütün bunların yanında da, her bir varlık türünde ve her bir fertte görünen kusursuz intizam, gayet seçkin, güzel sanat ve müstesna yaratılış güzelliği ile beraber son derece cömertlik içinde tam bir düzen var. O sayısız varlıkların yaratılmasında görülen mükemmellik, gayet sürat içinde bir sanat güzelliği, son derece karışıklık içinde tam bir farklılık, gayet bolluk içinde çok kıymetli eserler, gayet geniş bir daire içinde tam bir ahenk ve gayet kolaylık içinde sanatlı, benzersiz şeyleri yaratmak; bir anda, her yerde, her fertte, aynı tarzda bir sanat harikası, mucizevî bir faaliyet göstermek, elbette ve elbette öyle bir Zât'ın mührüdür ki, O, hiçbir yerde olmadığı halde her yerde hazır ve nâzırdır. Hiçbir şey O'ndan gizlenmediği gibi, hiçbir iş kendisine ağır gelmez. Zerrelerle yıldızlar O'nun kudreti karşısında eşittir.

Mesela, o Rahîm-i Zülcemâl'in lütuf ve cömertliğinin bahçelerinden, mucizelerinin salkımlarından bir tanecik hükmünde gördüğüm, iki parmak kalınlığında bir üzüm asmasındaki salkımları saydım, yüz elli beş çıktı. Bir salkım tanesini saydım, yüz yirmi kadar üzüm vardı. Düşündüm, dedim ki: Eğer bu asma çubuğu, bir ballı su musluğu olsa ve daima su verse, şu sıcaklık karşısında rahmetin o yüzlerce şurup tulumbacığını emziren salkımlara ancak yeter. Halbuki yalnız bazen az bir rutubet görüyor. İşte bu işi yapanın, her şeye kadir olması gerekir.

سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ[720]

[720] Sanatı karşısında akılların hayrete düştüğü Zât ne yücedir! (en-Nevevî, *el-Ezkâr* s. 292; Ali İbni Ebî Talib, *Nehcü'l-Belâğa* s. 428)

Yedinci Lem'a

Biraz dikkatle baksan, yeryüzü sayfasında Ehad ve Samed Zât'ın mühürlerini görebilirsin. Başını kaldır, gözünü aç, şu muazzam kâinat kitabına bir bak! Göreceksin ki, kâinatın bütünü üstünde, büyüklüğü ölçüsünde, açık bir tevhid mührü okunuyor. Çünkü şu varlıklar bir fabrikanın, bir sarayın, muntazam bir şehrin unsurları ve mensupları gibi sırt sırta verip birbirine yardım elini uzatarak birbirinin ihtiyaçlarına

“Buyur! Baş üstüne!” der, el ele verip bir düzen içinde çalışır. Baş başa verip canlılara hizmet ederler. Omuz omuza verip bir gayeye doğru, her şeyi idare eden sonsuz hikmet sahibi bir Zât’a boyun eğerler. Evet, güneş ve aydan, gece ve gündüzden, kış ve yazdan tut, ta bitkilerin muhtaç ve aç hayvanların imdadına gelmesinde, hayvanların zayıf ve yaradılıştan şerefli olan insanların yardımına koşmasında, hatta gıda maddelerinin nazik, kuvvetsiz yavruların ve meyvelerin; besleyici zerrelerin ise beden hücrelerinin ihtiyacına yetişmesinde işleyen yardımlaşma düsturu, bütün bütün kör olmayana gösterir ki, onlar, her şeyi terbiye ve idare eden gayet Kerîm ve Hakîm bir tek Zât’ın emri altındadır.

İşte kâinatta işleyen bu dayanışma, yardımlaşma, kucaklaşma, birbirine sarılma, itaat ve intizam kanunu, her şeyin bir tek Müdebbir’in (her şeyi çekip çeviren Zât’ın) düzene koymasıyla idare edildiğine ve bir tek Mürebbi’nin (terbiye edicinin) hükmüyle sevk edildiğine kesin bir şahittir. Bununla beraber, eşyadaki sanatta açıkça görünen şu geniş hikmet içindeki kusursuz inayet, o inayet içinde parlayan engin rahmet ve o rahmet üstüne, rızka muhtaç her canlının ihtiyacına uygun bir tarzda cevap vermek için serilen ve serpilen umumi rızık ve nimetler, öyle parlak bir tevhid mührüdür ki, aklı tamamen sönmeyen ve bütün bütün kör olmayan bunu anlar, görür. Evet, kast, şuur ve iradeyi gösteren bir hikmet perdesi bütün kâinatı kaplamış ve o perde üstüne Cenâb-ı Hakk’ın lütuflarını, her şeyi ziynetlendirip güzelleştirme iradesini ve ihsanlarını gösteren bir inayet perdesi serilmiştir. O ziynetli inayet perdesi üstünde, kendini sevdirmek, tanıtmak, nimet vermek ve ikram etmek için parıltılarını gösteren bir rahmet örtüsü, kâinatı içine almıştır. O nurlu ve geniş rahmet perdesi üstüne ise Cenâb-ı Hakk’ın merhametini, ihsanlarını, ikramlarını, kusursuz şefkatini, verdiği güzel terbiyeyi ve rubûbiyetinin lütuflarını gösteren umumi bir rızık sofrası dizilmiştir.

Evet, zerrelerden güneşlere kadar her varlığa -fertler olsun, türler olsun; küçük olsun, büyük olsun- netice, gaye ve faydalarla nakışlı bir hikmet kumaşından muhteşem bir gömlek giydirilmiş.. hikmet ifade eden o suret

gömleği üstünde, her şeyin endamına göre, lütuf ve ihsan çiçekleriyle süslü bir inayet elbisesi biçilmiş.. o ziynetli inayet elbisesinin üzerine muhabbet, ikram, şefkat ve nimet parıltılarıyla nurlanmış rahmet nişanları takılmış.. o nurlu ve süslü nişanları ihsan etmenin yanında, yeryüzünde bütün canlı topluluklarına yetecek, onların ihtiyaçlarını karşılayacak umumi bir rızık sofrası kurulmuştur. İşte bu, sonsuz Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzak bir Zât-ı Zülcemâl'e işaret ediyor ve O'nu güneş gibi açıkça gösteriyor.

Gerçekten öyle mi? Her şey rızka muhtaç mıdır? Evet, bir fert, rızka ve hayatını devam ettirmeye muhtaç olduğu gibi, görüyoruz ki, âlemdeki her varlığın -bilhassa canlı ise- küllî olsun cüzî olsun, büyük olsun küçük olsun, vücudu, bekâsı, hayatı ve onu devam ettirmek için maddî- manevî pek çok talebi, ihtiyaçları var. Fakrı ile öyle şeylere muhtaçtır ki, en basitine eli yetişmediği, en küçük arzusunu elde etmeye gücü yetmediği halde, bütün taleplerinin, maddî ve manevî rızıklarının -مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ[721]- ummadığı yerlerden kusursuz bir düzenle, tam vaktinde, en uygun şekilde ve mükemmel bir hikmetle verildiğini görüyoruz. İşte varlıkların bu fakr ve ihtiyacı ve gaybdan onlara bu tarzdaki yardımlar, acaba her şeyi terbiye eden bir Hakîm-i Zülcelâl'i, her şeyin idaresini elinde tutan bir Rahîm-i Zülcemâl'i güneş gibi göstermiyor mu?

[721] "…hiç ummadığı yerlerden (rızıklandırır)." (Talâk sûresi, 65/3)

Sekizinci Lem'a

Nasıl ki, bir tarlaya ekilen bir çeşit tohum, o tarlanın elbette tohum sahibinin tasarrufu altında olduğunu, kendisinin de aynı zâta ait bulunduğunu gösterir. Aynen öyle de, şu "anâsır"[722] denilen, varlıkların tarlası hükmündeki maddelerin, birlik ve basitlikleriyle beraber külliyet ve kuşatıcılıkları; tüm kâinata yayılmış olmaları… Şu "mahlûkat" denilen, birer rahmet meyvesi, kudret mucizesi ve hikmet kelimesi olan bitki ve hayvanların, benzerlikleriyle beraber her tarafta bulunması, oraları yuva edinmesi; tek bir Mucize Sahibi Sâni'in tasarrufu altında olduklarını gösteriyor. Hem bu öyle bir tarzda oluyor ki, âdeta her bir çiçek, meyve ve hayvan, her şeyi sanatla yaratan o Zât'ın birer damgası, mührü, imzasıdır.

Nerede olursa olsun, her biri hal diliyle der ki: “Ben kimin damgasıysam bulunduğum yer de O’nun sanatlı bir eseridir. Ben kimin mührüysem bu mekân da O’nun mektubudur. Ben kimin imzasıysam vatanım da O’nun tezgâhından çıkmıştır.” Demek ki, en basit bir varlığın terbiye ve idaresi, bütün unsurları hükmü altında tutan Zât’a mahsustur. En basit hayvanı idare etmenin, yaşatıp beslemenin ancak bütün hayvanları, bitkileri, varlıkları rubûbiyeti altında terbiye eden Zât’a has bulunduğunu kör olmayan görür.

[722] **Anâsır:** Yeryüzünü meydana getiren unsurlar, elementler.

Evet, her bir fert, diğerleriyle benzerliğinin lisanıyla der ki: “Kim bütün hemcinslerime sahipse, bana da ancak o sahip olabilir.” Her canlı türü, diğer türlerle beraber yeryüzünün her tarafına yayılır ve hal diliyle der ki: “Kim bütün yeryüzüne mâlikse bana ancak o mâlik olabilir.” Dünya, diğer gezegenlerle birlikte güneşin yörüngesinde, göklerle ahenginin lisanıyla der ki: “Kim bütün kâinata sahipse, bana o sahip olabilir.” Evet, bir elmayı şuurlu farz etsek ve biri ona, “Sen benim sanatımsın” dese, o elma hal diliyle “Sus!” diyecektir, “Eğer yeryüzündeki bütün elmaları var etmeye gücün yeterse, yeryüzünün her tarafına yayılmış, hemcinsimiz olan bütün meyveli ağaçlara, bitkilere, rahmet hazinesinden gelen bütün Rahmanî hediyelere hükmedebilirsen benim üzerimde hak iddia et!” İşte o elma böyle diyecek ve o ahmağın ağzına bir tokat vuracaktır...

Dokuzuncu Lem’a

Cenâb-ı Hakk’ın küçük-büyük, cüzî-küllî her şeyde, âlemin bütününde, hayatta, canlılarda, canlıların yeniden diriltilmesinde görülen damgalarından, mühürlerinden, imzalarından bazısına işaret ettik. Şimdi, varlık türlerindeki sayısız damgasından birini göstereceğiz.

Evet, mesela bir ağacın hesapsız meyveleri, aynı Zât tarafından bir terbiyeyle, birlik kanunuyla, tek bir merkezden idare edildiğinden, zahmet, zorluk ve masraf o kadar azalır ki, bütün meyvelerin büyümesi tek bir meyveye eşit olur. Demek merkezlerin çoğalması, her meyve için, sayıca bütün ağaçtaki meyveler kadar zahmet, masraf ve donanım gerektirir. Fark yalnız özü itibarı iledir. Nasıl ki, bir tek askerin teçhizatını hazırlamak için

bir orduya gereken bütün fabrikalar kadar fabrika lâzımdır… Demek ki, idare tek bir elden olmazsa, zahmet -nicelik itibarı ile-fertler sayısınca artar. İşte her canlı türünün yaratılışında ve çekip çevrilmesinde açıkça görünen fevkalâde kolaylık elbette Yaratıcının birliğinin eseridir.

***Kısacası*:** Aynı cinsten, aynı türden varlıkların temel uzuvlarındaki münasebet ve benzerlikler, nasıl ki tek bir Yaratıcının eseri olduklarını ispat eder. Çünkü kalemin ve damganın birliği bunu gerektirir. Aynen öyle de, gözle görülen bu mutlak kolaylık, her şeyin tek bir Yaratıcının eseri olmasını vücûb derecesinde zorunlu kılar. Yoksa imkânsızlık derecesine çıkan bir zorluk, o varlık türünü yokluğa götürürdü.

***Sözün Özü*:** Cenâb-ı Hakk'a isnat edilirse, bütün eşyanın yaratılışı bir tek şey gibi kolaylaşır. Eğer sebeplere verilirse, her bir şeyin yaratılışı bütün âlemin yaratılışı kadar zor olur. Madem öyledir, kâinatta görünen şu son derece ucuzluk ve göz önündeki sınırsız bolluk, Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin damgasını güneş gibi gösterir. Eğer elimize bolca geçen yeryüzündeki şu sanatlı meyveler Vahid ve Ehad bir Zât'ın malı olmasaydı, bütün dünyayı versek bile bir tek narı yiyemezdik.

Onuncu Lem'a

Cenâb-ı Hakk'ın cemâl tecellilerini gösteren hayat, nasıl ki bir ehadiyet delilidir ve O'nun birliğinin bir çeşit tecellisidir. Celâl tecellilerini gösteren ölüm de O'nun birliğine delildir. Evet, –وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى[723]– mesela büyük bir ırmağın kabarcıkları ve yeryüzündeki diğer parlak, şeffaf şeyler güneşin ışığını yansıtarak onun varlığına şahitlik ettikleri gibi, o damlaların ve şeffaf şeylerin kaybolup gitmesinden sonra, arkalarından gelenlerin üstünde yine güneşin aksinin görünmesi, ışığın tecellisinin haşmetle, noksansız sürmesi kesinlikle gösterir ki, sönüp yanan, değişip tazelenen, gelip parlayan o misalî güneşçikler, parıltılar, ışıklar; bâki, daimî, yüce ve tecellisi yok olmayan bir tek güneşin cilveleridir. Demek, o parlayan damlalar, görünmeleriyle ve vücuda gelmeleriyle güneşin varlığını bildirdiği gibi, yok olup gitmeleriyle de güneşin bekâsını, devamını ve birliğini gösteriyor. Aynen öyle de, şu kâinatta akıp giden şeyler, varlıklarıyla ve hayatlarıyla

Vâcibü’l-Vücud’a, O’nun vücûbiyet derecesindeki varlığına, ehadiyetine şahit oldukları gibi; yokluğa gitmeleriyle, ölümleriyle de O’nun ezeli oluşuna, bekâsına ve ehadiyetine şahitlik ederler. Evet, gece ve gündüzün, kış ve yazın, asırların ve devirlerin değişmesiyle, ölüm ve yokluk perdesinde yenilenen ve tazelenen güzel, sanatlı varlıklar, elbette yüce, bâki ve tecellisi daimî bir cemâl sahibinin varlığını, bekâsını ve birliğini gösterir. O varlıkların görünüşteki kıymetsiz sebepleriyle beraber yok olup gitmesi ise o sebeplerin hiçliğine ve bir perde olduğuna işarettir. Şu hal kesinlikle ispat eder ki, bu sanatlar, nakışlar ve cilveler, bütün isimleri kutsî ve güzel olan Cemîl-i Zülcelâl’in tazelenen sanatları, yeni bir şekil alan nakışları, hareket eden aynaları, birbiri arkasından gelen damgaları ve hikmetle değişen mühürleridir.

[723] “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

***Kısacası*:** Şu büyük kâinat kitabı, nasıl ki Cenâb-ı Hakk’ın varlığına ve birliğine delil olan yaratılış kanunlarını bize ders veriyor. Aynen öyle de, o Zât-ı Zülcelâl’in bütün kemâl, cemâl ve celâl vasıflarına şahitlik eder. Kusursuz, noksansız Zât’ının kemâlini ispatlar. Çünkü açıktır ki, bir eserdeki mükemmellik, onu meydana getiren fiilin mükemmelliğine delildir. Fiilin mükemmelliği ismin mükemmelliğine, ismin mükemmelliği sıfatınkine, sıfatın mükemmelliği sahibinin zâtındaki o sıfatın eseri olan icraatın mükemmelliğine ve bu da onun zâtına ait hususiyetlerin mükemmelliğine sezgi yoluyla, zorunlu olarak ve açıkça işaret eder.

Mesela, nasıl ki kusursuz bir sarayın mükemmel nakış ve süslemeleri, bir ustanın yaptığı işin mükemmelliğini gösterir. İşin mükemmelliği, o ustanın maharetini, ustalık derecesini ifade eden unvan ve isimlerinin mükemmelliğini ortaya koyar. Bunlar da o ustanın sanatına dair sıfatlarının mükemmelliğine işaret eder. Bu ise o sanatın sahibinin “şuun-u zâtiye” denilen, şahsına ait kabiliyetlerinin mükemmelliğini gösterir. Ve bu da o ustanın zâtının mükemmelliğinin delilidir. Aynen öyle de, [724] هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ ayetinin sırrına mazhar olan, şu kusursuz âlemdeki gözle görülen eserler ve şu muntazam kâinattaki varlıklarda şahit olunan sanat, hüküm ve iktidar

sahibi bir Zât'ın fiillerinin mükemmelliğine açıkça delildir. Bu ise apaçık bir şekilde o Fâil-i Zülcelâl'in isimlerinin kemâlini gösterir. O isimlerin kemâli, zorunlu olarak onların Sahibinin sıfatlarının mükemmelliğine delil ve şahittir. Sıfatların mükemmelliği, şüphesiz, Sahibinin icraatının kemâlini bildirir. Bu ise, hakkalyakîn[725] şekilde, O'nun Zât'ının kemâline öyle delâlet eder ki, kâinatta görülen bütün mükemmelliklerin, O'nun kemâline nispeten sönük, zayıf bir gölge gibi kaldığını, o Zât'ın kemâlinin, celâlinin ve cemâlinin işaretleri olduğunu gösterir.

[724] "(Çevir de bak gözünü) görebilir misin bir kusur?" (Mülk sûresi, 67/3)

[725] Marifet mertebesinin en yükseği. Hakikati bizzat yaşayarak görme hali.

Güneşler Kuvvetindeki On Birinci Lem'a

Şu muazzam kâinat kitabının en büyük delili.. o yüce Kur'an'daki ism-i âzamın aynası.. kâinat ağacının çekirdeği ve en nurlu meyvesi.. âlem sarayının güneşi.. İslam âleminin nur saçan dolunayı.. Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinin ve saltanatının ilancısı.. ve şu kâinatın tılsımının hikmetli kâşifi olan Efendimiz Muhammedü'l-Emin'in *(aleyhissalâtü vesselam)*; bütün nebileri gölgesi altına alan peygamberliği, bütün İslam âlemini himayesine alan İslamiyet yönü ve hakikat tabakalarında uçan bütün nebi ve resûlleri, evliyayı, sıddıkları, asfiyayı[726] ve hakikati delilleriyle bilen zâtları arkasına alıp, bütün kuvvetiyle Allah'ın birliğini gösterip O'nun ehadiyetinin arşına yol açarak bildirdiği Allah'a iman ve ispatladığı tevhid hakikatleri, On Dokuzuncu Söz'de tarif edilmişti. Acaba hiçbir vehmin ve şüphenin haddi var mı ki bunlara perde olabilsin! Madem On Dokuzuncu Söz'de ve On Dokuzuncu Mektup'ta o kesin delilin marifet kaynağından On Dört Reşha ve On Dokuz İşaret ile, o zâtın türlü mucizeleriyle beraber bunu kısaca, bir derece tarif ve beyan etmiştik. Burada onunla yetinerek Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin kesin delili olan Peygamber Efendimiz'in *(aleyhissalâtü vesselam)* doğruluğuna şahitlik eden esaslara işaret suretinde, sözümüze bir salâvat-ı şerife ile son veriyoruz:

[726] **Asfiya:** Safiyet, takva ve kemâl sahibi, peygamber varisi zâtlar.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مَنْ دَلَّ عَلٰى وُجُوبِ وُجُودِكَ وَوَحْدَانِيَّتِكَ وَشَهِدَ عَلٰى أَوْصَافِ جَلَالِكَ وَجَمَالِكَ وَكَمَالِكَ الشَّاهِدُ الصَّادِقُ الْمُصَدَّقُ وَالْبُرْهَانُ النَّاطِقُ الْمُحَقَّقُ سَيِّدُ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ الْحَامِلُ سِرَّ إِجْمَاعِهِمْ وَتَصْدِيقِهِمْ وَمُعْجِزَاتِهِمْ وَإِمَامُ الْأَوْلِيَاءِ وَالصِّدِّيقِينَ الْحَاوِي سِرَّ اتِّفَاقِهِمْ وَتَحْقِيقِهِمْ وَكَرَامَاتِهِمْ ذُو الْمُعْجِزَاتِ الْبَاهِرَةِ وَالْخَوَارِقِ الظَّاهِرَةِ وَالدَّلَائِلِ الْقَاطِعَةِ الْمُحَقَّقَةِ الْمُصَدَّقَةِ لَهُ ذُو الْخِصَالِ الْغَالِيَةِ فِي ذَاتِهِ وَالْأَخْلَاقِ الْعَالِيَةِ فِي وَظِيفَتِهِ وَالسَّجَايَا السَّامِيَةِ فِي شَرِيعَتِهِ الْمُكَمَّلَةِ الْمُنَزَّهَةِ لَهُ عَنِ الْخِلَافِ مَهْبِطُ الْوَحْيِ الرَّبَّانِيِّ بِإِجْمَاعِ الْمُنْزِلِ وَالْمُنْزَلِ وَالْمُنَزَّلِ عَلَيْهِ سَيَّارُ عَالَمِ الْغَيْبِ وَالْمَلَكُوتِ مُشَاهِدُ الْأَرْوَاحِ وَمُصَاحِبُ الْمَلَائِكَةِ أَنْمُوذَجُ كَمَالِ الْكَائِنَاتِ شَخْصًا وَنَوْعًا وَجِنْسًا (أَنْوَرُ ثَمَرَاتِ شَجَرَةِ الْخِلْقَةِ) سِرَاجُ الْحَقِّ بُرْهَانُ الْحَقِيقَةِ تِمْثَالُ الرَّحْمَةِ مِثَالُ الْمَحَبَّةِ كَشَّافُ طِلْسِمِ الْكَائِنَاتِ دَلَّالُ سَلْطَنَةِ الرُّبُوبِيَّةِ الْمُرْمِزُ بِعُلْوِيَّةِ شَخْصِيَّتِهِ الْمَعْنَوِيَّةِ إِلٰى أَنَّهُ نُصْبَ عَيْنِ فَاطِرِ الْعَالَمِ فِي خَلْقِ الْكَائِنَاتِ ذُو الشَّرِيعَةِ الَّتِي هِيَ بِوُسْعَةِ دَسَاتِيرِهَا وَقُوَّتِهَا تُشِيرُ إِلٰى أَنَّهَا نِظَامُ نَاظِمِ الْكَوْنِ وَوَضْعُ خَالِقِ الْكَائِنَاتِ نَعَمْ إِنَّ نَاظِمَ الْكَائِنَاتِ بِهٰذَا النِّظَامِ الْأَتَمِّ الْأَكْمَلِ هُوَ نَاظِمُ هٰذَا الدِّينِ بِهٰذَا النِّظَامِ الْأَحْسَنِ الْأَجْمَلِ سَيِّدُنَا نَحْنُ مَعَاشِرَ بَنِي اٰدَمَ وَمُهْدِينَا إِلَى الْإِيمَانِ نَحْنُ مَعَاشِرَ الْمُؤْمِنِينَ مُحَمَّدُ ابْنُ عَبْدِ اللّٰهِ ابْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَأَتَمُّ التَّسْلِيمَاتِ مَا دَامَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمٰوَاتُ فَإِنَّ ذٰلِكَ الشَّاهِدَ الصَّادِقَ الْمُصَدَّقَ يَشْهَدُ عَلٰى رُؤُسِ الْأَشْهَادِ مُنَادِيًا وَمُعَلِّمًا لِأَجْيَالِ الْبَشَرِ خَلْفَ الْأَعْصَارِ وَالْأَقْطَارِ نِدَاءً عُلْوِيًّا بِجَمِيعِ قُوَّتِهِ وَبِغَايَةِ جِدِّيَّتِهِ وَبِنِهَايَةِ وُثُوقِهِ وَبِقُوَّةِ اطْمِئْنَانِهِ وَبِكَمَالِ إِيمَانِهِ بِأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ[727]

[727] Allahım! Senin varlığının vücûbiyetini ve birliğini gösteren, Senin celâl, cemâl ve kemâline şahitlik eden, doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş olan, doğru konuşan bir delil, nebilerin ve resûllerin efendisi, onların icma, tasdik ve mucizelerinin sırrını taşıyan, evliya ve sıddıkların ittifak, tahkik ve kerametlerinin sırrını kendinde bulunduran, parlak mucizeler, açık harikalar, araştırılmış ve kendisini doğrulayan kesin deliller sahibi olan, zâtında kıymetli özellikler bulunan, vazifesinde yüksek ahlâk, şeriatında yüce seciyelerin sahibi, Kur'an'ı indiren Allah'ın, indirilen Kur'an'ın ve kendisine Kur'an inen zâtın icmaı ile; Rabbânî vahyin iniş yeri… Gayb ve melekût âlemini gezip dolaşan, ruhları görüp meleklerle arkadaşlık eden, şahıs, tür ve cins olarak kâinatın kemâlâtının numunesi, yaratılış ağacının en nurlu meyvesi, hakkın kandili, hakikatin delili, rahmetin timsali, muhabbetin misali, kâinatın tılsımının kâşifi, rubûbiyet saltanatının ilancısı, şahs-ı manevîsinin işaretiyle âlemi yaratan Zât'ın kâinatı yaratmasındaki asıl gaye... Öyle bir şeriat sahibi ki, o şeriat, sağlamlığı ve düsturlarının genişliğiyle şunu gösterir: O, kâinatı tanzim eden Zât'ın düzenidir. Ve o Yaratıcının koyduğu düsturlardır. Evet kâinatı bu mükemmel düzen ile kim tanzim etmişse bu güzel ve üstün dinin sahibi de O'dur. Biz insanların efendisi, biz müminlere iman yolunu gösteren, Abdullah İbni Abdülmüttalib'in oğlu Muhammed'e *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*

sonsuz salât ve selam et. O'na yer ve gökler durdukça en üstün salâvatlar ve en mükemmel selamlar olsun. İşte doğru sözlü ve doğruluğu tasdik edilmiş olan O şahit ve bütün şahitlerin huzurunda asırların ve mekânların arkasından bütün nesillere bütün kuvvetiyle son derece ciddiyetle, son derece huzur ve güven içinde tam ve mükemmel bir iman ile seslenip diyor ki: "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir, O'nun ortağı yoktur."

Güneşler Kuvvetindeki On İkinci Lem'a

Yirmi İkinci Söz'ün bu On İkinci Lem'ası öyle bir hakikat denizidir ki, bütün yirmi iki Söz, onun ancak yirmi iki damlasıdır. Bu öyle bir nur kaynağıdır ki, şu yirmi iki Söz, o güneşten ancak yirmi iki parıltıdır. Evet, yirmi iki adet Söz'ün her biri, Kur'an'ın semâsında birer yıldız gibi parlayan ayetlerden bir tekinin bir ışığı, o Furkan'ın denizinden akan bir ayetin ırmağından sadece bir damla ve yüce bir hazine olan Allah'ın kitabında her biri cevherlerle dolu birer sandık hükmündeki ayetlerden yalnızca birinin bir tek incisidir. İşte On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşha'sında bir parça tarif edilen o Allah kelâmı, ism-i âzamdan, arş-ı âzamdan, rubûbiyetin en büyük tecellisinden inip ezeli ebede, yeri arşa bağlayacak bir genişlik ve yücelik içinde, bütün kuvvetiyle ve ayetlerinin bütün kesinliğiyle, tekrar tekrar لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ[728] der, bütün kâinatı buna şahit tutar. Evet, لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ بَرَابَرْ مِيزَنَدْ عَالَمْ.[729]

[728] "Allah, o hak Mabud'dur ki kendisinden başka ilah yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87 …)

[729] Âlem hep beraber "Lâ ilâhe illâ Hû" diyor.

Kur'an'a temiz bir kalb gözüyle baksan göreceksin ki, onun altı yönü de içine hiçbir karanlık, dalâlet, şüphe ve hile giremeyecek kadar parlak ve şeffaftır. Bunların hiçbiri onun ismet[730] dairesine girecek yer bulamaz. Çünkü üstünde mucizelik damgası.. altında ispat ve delil.. arkasında dayanak noktası olan hâlis, saf Rabbanî vahiy.. önünde iki cihan saadeti.. sağında, aklı konuşturup tasdikini sağlama.. solunda vicdanı şahit tutarak teslimini tespit etme.. içi, açıkça, saf Rahmanî hidayet.. üstü, görüldüğü üzere, hâlis iman nuru.. ve meyveleri, bizzat gördüğümüz gibi, insanî kemâl vasıflarıyla donatılmış asfiya, hakikati delilleriyle bilen evliya ve sıddıklar

olan o gaybî lisanın sinesine kulağını yapıştırıp dinlesen, derinden derine, gayet sevimli ve ikna edici, son derece ciddi ve ulvi, delillerle bezeli semavî bir ses işiteceksin. O ses öyle kesin bir şekilde لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ[731] der ve bunu tekrar eder ki, hakkalyakîn derecesinde söylediğini, sana aynelyakîn[732] gibi şüphesiz bir bilgiyle ifade ediyor ve feyiz veriyor.

[730] Günahsızlık, masumiyet, şaibelerden arınmış olmak.

[731] "Allah, o hak Mabud'dur ki kendisinden başka ilah yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87 …)

[732] Gözüyle görmüş derecede kesin bir şekilde bilmek.

Sözün Özü: İkisi de birer güneş olan Resûl-u Ekrem *(aleyhissalâtü vesselam)* ile hükümleri sapasağlam, sarsılmaz o Furkan ki;

***Biri*:** Şu görünen âlemin lisanı olarak bin mucize içinde bütün peygamberlerin ve asfiyanın tasdikiyle, İslamiyet ve peygamberlik parmaklarıyla, bütün kuvvetiyle bir hakikati gösterir.

***Diğeri*:** Gayb âleminin lisanı hükmünde, kırk çeşit mucizelik yönüyle, bütün yaratılış kanunlarının tasdikiyle, hakkaniyet ve hidayet parmaklarıyla, bütün ciddiyetiyle aynı hakikate işaret eder. Acaba o hakikat, güneşten daha parlak, gündüzden daha açık değil midir?

Ey dalâlete düşmüş inatçı insancık![733] HAŞİYE Ateşböceğinin ışığından daha sönük kafa fenerinle nasıl şu güneşlere karşı gelebilirsin, onlara kayıtsız kalabilirsin, onları üflemekle söndürmeye çalışırsın? Tüh senin o inkârcı aklına! Gayb âleminin ve görünen âlemin o iki lisanının, bütün âlemlerin Rabbi ve şu kâinatın Sahibi adına, O'nun hesabına söyledikleri sözleri ve davalarını nasıl inkâr edebilirsin! Ey biçare, sinekten daha aciz ve daha aşağı mahlûk! Sen necisin ki, şu kâinatın Sahib-i Zülcelâl'ini yalanlamaya yelteniyorsun!

[733] HAŞİYE Bu hitap, Kur'an'a düşman olan insanadır.

Hâtime[734]

[734] Sonsöz.

Ey aklı uyanık, kalbi tetikte arkadaş! Eğer şu Yirmi İkinci Söz'ün başından buraya kadar anladıysan, on iki "lem'a"yı birden elinde tut. Binlerce elektrik lambası kuvvetinde bir hakikat ışığını bularak arş-ı âzamdan gelen Kur'an ayetlerine yapış. Cenâb-ı Hakk'ın yardımının burağına bin, hakikatin semâsına yüksel, Allah'ın marifetinin arşına çık, أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ[735] de ve

[735] Şehadet ederim ki, Senden başka ilah yoktur. Sen teksin, Senin ortağın yoktur.

لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ[736] diyerek her şeyin üstünde, bu büyük âlem mescidinde Cenâb-ı Hakk'ın birliğini ilan et!..

[736] "Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk tamamen O'nundur. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet O'na mahsustur ve O'na lâyıktır. Hayatı veren de, alan da O'dur. O, ezelî ve ebedî hayat sahibidir. Bütün iyilikler O'na aittir; O, yapılan her hayrı kaydeder ve karşılığını verir. O'nun her şeye gücü yeter ve hiçbir şey O'na ağır gelmez." (Bkz. Tirmizî, *deavât* 36; Nesâî, *menâsik* 163; İbni Mâce, *ticârât* 40, *menâsik* 84)

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[737]

[737] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ[738]

[738] "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme! Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Takat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma. Affet bizi, lütfen bağışla kusurlarımızı, merhamet buyur. Sensin Mevlamız, yardımcımız, kâfir topluluklara karşı Sen yardım eyle bize." (Bakara sûresi, 2/286)

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ۝
رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ[739]

[739] "Ey Kerîm Rabbimiz, bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen! Sen, geleceğinde hiç şüphe olmayan

bir günde bütün insanları bir araya toplayacaksın. Allah sözünden asla dönmez.” (Âl-i İmran sûresi, 3/8-9)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ أَجْمَعِينَ وَارْحَمْنَا وَارْحَمْ أُمَّتَهُ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ اٰمِينَ[740]

[740] Allahım! Âlemlere rahmet olarak gönderdiğin zâta, onun bütün âl ve ashabına salât ve selam eyle. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, rahmetin hürmetine bize ve O’nun ümmetine merhamet eyle, âmin...

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[741]

[741] “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

Yirmi Üçüncü Söz

Bu Söz'ün iki bahsi var.

بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَـقْوِيمٍ ۝ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝ إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ[742]

[742] "Biz insanı en mükemmel surette yarattık. Sonra da onu en aşağı dereceye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesna." (Tîn sûresi, 95/4-6)

Birinci Bahis

İmanın binlerce güzelliğinden yalnız beşini, beş "nokta" içinde anlatacağız.

Birinci Nokta

İnsan, iman nuru ile "a'lâ-yı illiyyîn"e, yani mertebelerin en yükseğine çıkar, cennete lâyık bir kıymet alır. Ve küfür karanlığı ile "esfel-i sâfilîn"e, yani aşağıların en aşağısına düşer, cehenneme müstahak hale gelir. Çünkü iman, insanı Sâni-i Zülcelâl'ine bağlıyor. İman bir bağdır. Öyleyse insan, iman sayesinde kendisinde görünen ilahî sanatlar ve Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin nakışlarına göre bir kıymet alır. Küfür ise o bağı keser, insandaki Rabbanî sanat gizlenir, kıymeti de yalnız maddeden ibaret kalır. Madde fâni, geçici olduğundan kıymeti hiç hükmündedir. Bu sırrı bir temsille anlatacağız:

Mesela, insanların eserlerinde nasıl ki maddî kıymetle sanat kıymeti ayrı ayrıdır. Bazen ikisi eşittir, bazen madde daha kıymetlidir, bazen de beş kuruşluk demir gibi bir maddede beş liralık sanat bulunur. Hatta bazen antika bir sanat eserine bir milyon kıymet biçildiği halde, maddesi beş kuruş etmez.

İşte öyle antika bir eser, antikacılar çarşısında, harikalar gösteren, kadim ve pek hünerli sanatkârına bağlanarak, onun adıyla ve sanatıyla sergilense, bir milyon fiyata satılır. Fakat kaba demirciler çarşısına gidilse ancak beş kuruşluk bir demir fiyatına alıcı bulur.

İşte insan, Cenâb-ı Hakk'ın böyle antika bir sanatıdır. En nazik ve nazenin kudret mucizesidir ki, Cenâb-ı Hak onu bütün isimlerinin cilvesine, nakışlarına mazhar ve kâinata küçük bir misal suretinde yaratmıştır.

İman nuru insanın içine girse, üstündeki bütün mânidar nakışlar o ışıkla okunur. Mümin, onları şuurla okur ve iman bağıyla okutur. Yani, "Sâni-i Zülcelâl'in sanatlı bir eseriyim, mahlûkuyum, O'nun rahmetine ve keremine mazharım" gibi mânâlarla, insandaki Rabbanî sanat ortaya çıkar. Demek, Yaratıcısına bağlanmaktan ibaret olan iman, insandaki sanatın bütün eserlerini görünür kılar. İnsanın kıymeti, o Rabbanî sanata göredir ve Samed Yaratıcısının aynası olması itibarı iledir. O halde, şu önemsiz insan, bu yönüyle bütün yaratılmışların üstünde, Rabbine bir muhatap haline gelir ve O'nun cennete lâyık bir misafiri olur.

Eğer o bağın kesilmesinden ibaret olan küfür insanın içine girse, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin bütün o mânidar nakışları karanlığa gömülür, okunmaz. Zira Sâni unutulsa O'na bakan manevî taraflar da anlaşılmaz, insan âdeta baş aşağı düşer. O mânidar, yüce sanatların ve manevî, kıymetli nakışların çoğu gizlenir.

Geri kalan ve gözle görülen kısmı ise basit sebeplere, tabiata ve tesadüfe verilip kıymetten sonsuz derece düşer. Her biri parlak birer elmas iken sönük birer şişe olur. Kıymetleri yalnız hayvanî olan maddeden ibaret kalır.

Maddenin gayesi ve meyvesi ise, dediğimiz gibi, canlıların en acizi, en muhtacı ve en kederlisi olduğu halde, insanın kısacık bir ömürde yalnız basit bir hayat geçirmesidir. Sonra çürüyüp gider. İşte küfür insanın mahiyetini böyle bozar, elmastan kömüre çevirir.

İkinci Nokta

İman, nasıl ki bir nurdur, insanı ışıklandırıyor; üstünde yazılmış olan, Samed Yaratıcının bütün nakışlarını gösterip okutuyor. Aynı şekilde, kâinatı da aydınlatıyor, geçmiş ve gelecek zamanı karanlıktan kurtarıyor. Şu sırrı, bir vakada اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ[743] ayet-i kerimesinin bir sırrına dair gördüğüm bir temsille anlatacağız:

[743] "Allah iman edenlerin yardımcısıdır, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır." (Bakara sûresi, 2/257)

Hayalî bir vakada gördüm ki, iki yüksek dağ var, birbirine bakıyor. Aralarında dehşetli bir köprü kurulmuş. Köprünün altında pek derin bir dere... Ben o köprünün üstündeyim. Dünyayı da koyu bir karanlık kaplamış.

Sağ tarafıma baktım, sonsuz bir karanlık içinde büyük bir mezar gördüm, yani hayal ettim. Soluma baktım, dehşet veren karanlığın dalgaları içinde dev fırtınalar, gürültü ve ızdıraplar, felâketler hazırlandığını görür gibi oldum. Köprünün altına baktım, gayet derin bir uçurum gördüğümü zannettim. Bu dehşetli karanlık karşısında sönük bir cep fenerim vardı. Onu kullandım, etrafıma onun yarım yamalak ışığıyla baktım. Bana pek müthiş bir vaziyet göründü. Hatta önümdeki köprünün başında ve etrafında öyle dehşetli ejderhalar, aslanlar, canavarlar vardı ki, "Keşke şu cep fenerim olmasaydı, bu dehşeti görmeseydim!" dedim. Feneri hangi tarafa çevirdiysem öyle dehşete düştüm. "Eyvah, şu fener başıma belâdır" diyerek ona kızdım ve cep fenerimi yere çarpıp kırdım. Âdeta onun kırılmasıyla dünyayı ışıklandıran büyük elektrik lambasının düğmesine dokunmuşum gibi, karanlık birden yok oldu. Her taraf o lambanın ışığıyla doldu. Her şeyin hakikati göründü.

Baktım ki, o gördüğüm köprü, gayet düzgün bir yerde, ova içinde bir caddedir. Sağ tarafımda gördüğüm büyük mezarın, baştan başa güzel, yeşil bahçelerle çevrili, başında nuranî insanların bulunduğu ibadet, hizmet, sohbet ve zikir meclisleri olduğunu fark ettim. Sol tarafımdaki fırtınalı, gürültülü, ızdıraplı zannettiğim uçurumların ve zirvelerin ise süslü, sevimli, cazibeli dağların arkasında büyük bir ziyafet, güzel ve yüksek bir seyir yeri olduğunu hayal meyal seçtim. Ve dehşetli birer canavar ve ejderha zannettiğim varlıkların uysal deve, öküz, koyun, keçi gibi ehil hayvanlar olduğunu gördüm. [744] اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى نُورِ الْإِيمَانِ diyerek اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ayet-i kerimesini okudum, o hayalî vakadan uyandım.

[744] Lütfettiği iman nurundan dolayı hamdolsun Allah'a.

İşte o iki dağ, hayatın başlangıcı ile sonu, yani dünya ve berzah âlemleridir. O köprü, hayat yoludur. Sağ taraf geçmiş zaman, sol taraf ise gelecektir. O cep feneri bencil, kendi bildiğine güvenen ve semavî vahyi dinlemeyen insanın gururu, benliğidir. Canavar zannedilen şeyler ise âlemdeki hadiseler ve hayret verici varlıklardır.

İşte benliğine güvenen, gaflet ve dalâlet karanlığına düşen adam şu vakadaki ilk halime benzer. O cep feneri hükmündeki kusurlu ve dalâlete bulaşmış bilgilerle geçmiş zamanı büyük bir mezar şeklinde ve hiçliğe benzer bir karanlık içinde görür. Geleceği ise gayet fırtınalı, tesadüfe bağlı, korku ve yalnızlık hissi veren bir yer zanneder. Her biri Hakîm ve Rahîm bir Zât'ın itaatkâr memurları olan hadiseleri ve varlıkları zararlı birer canavar bilir,

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ[745] ayetindeki hükme müstahak olur.

[745] "İnkâr edenlerin dostları ise tağutlar olup onları aydınlıktan karanlıklara götürürler." (Bakara sûresi, 2/257)

Eğer Cenâb-ı Hak'tan hidayet yetişse, iman kalbine girse, nefsinin firavunluğu kırılsa ve Allah'ın kitabını dinlese şu vakadaki ikinci halime benzeyecek. O vakit kâinat birden gündüz rengini alır, ilahî nur ile dolar. Âlem اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ[746] ayetini okur. İnsan, geçmiş zamanı büyük bir mezar olarak görmez; belki kalb gözüyle her bir asırda bir peygamberin ya da velinin başında bulunduğu, kulluk vazifesini yerine getiren temiz ruhlardan ibaret cemaatlerin hayat vazifelerini bitirip اَللّٰهُ أَكْبَرُ[747] diyerek yüce makamlara uçtuğunu ve istikbal tarafına geçtiğini görür.

[746] "Allah göklerin ve yerin nurudur." (Nûr sûresi, 24/35)

[747] Sadece büyüklükte değil, hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

Sol tarafına bakar; o iman nuruyla dağ gibi bazı berzah ve ahiret hadiselerinin, değişimlerin arkasında cennet bağlarındaki saadet saraylarında kurulmuş Rahmanî bir ziyafet sofrasını uzaktan uzağa fark eder. Fırtına, zelzele ve salgın hastalık gibi hadiseleri itaatkâr birer memur

bilir. Bahar fırtınası ve yağmur gibi, görünüşte sert hadiselerin mânen çok tatlı hikmetlere vesile olduğunu görür. Hatta ölümü ebedî hayatın başlangıcı, kabri de bâki saadetin kapısı bilir. Başka noktaları da bunlara kıyasla, hakikati temsile uygula…

Üçüncü Nokta

İman hem nurdur, hem kuvvettir. Evet, hakiki imanı elde eden adam kâinata meydan okuyabilir ve imanının kuvvetine göre, hadiselerin baskısından kurtulabilir. تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ[748] der, hayat gemisinde, hadiselerin dağlar gibi yükselen dalgaları içinde tam emniyetle yolculuk yapar. Bütün ağırlıklarını Kadir-i Mutlak'ın kudret eline emanet ederek dünyadan rahatça geçer, berzahta istirahat eder. Sonra da ebedî saadet dairesine girmek için cennete uçabilir. Fakat tevekkül etmezse dünyanın ağırlıkları uçmasına izin vermez, aksine, onu aşağıların en aşağısı olan seviyeye çeker. Demek, iman tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül de iki cihan saadetini gerektirir.

[748] "Allah'a tevekkül ettim. (Allah kerîm..!)" (Hûd sûresi, 11/56)

Fakat yanlış anlama! Tevekkül, sebepleri tamamen reddetmek değildir. Aksine, onları kudret elinin perdesi bilip sebeplere uymak, bunu da bir tür fiilî dua kabul ederek neticeyi yalnız Cenâb-ı Hak'tan istemek, O'ndan bilmek ve O'na minnettar olmaktan ibarettir.

Tevekkül eden ve etmeyen insanın halleri şu hikâyedekine benzer:

Vaktiyle iki adam, hem bellerine hem başlarına ağır yükler yüklenip bilet alarak büyük bir gemiye binmişler. Onlardan biri biner binmez yükünü yere bırakmış, üstüne oturup ona bekçilik etmeye başlamış. Diğeri hem ahmak hem gururlu olduğundan yükünü yere bırakmamış.

Ona, "Ağır yükünü yere bırak, rahat et." dendiğinde, "Yok, bırakmayacağım, belki ziyan olur. Ben kuvvetliyim, malımı belimde ve başımda taşıyacağım." demiş.

O adama yine denilmiş ki: "Sultan'ın bizi ve seni taşıyan şu emniyetli gemisi daha kuvvetlidir, malını daha iyi korur. Belki başın döner, yükünle beraber denize düşersin. Hem gittikçe kuvvetin tükenir. Şu bükülmüş belin,

şu akılsız başın iyice ağırlaşan o yüklere güç yetiremeyecek. Kaptan da seni bu halde görse ya divane deyip kovacak ya da 'Bu adam haindir, gemimizi itham ediyor, bizimle alay ediyor. Hapsedilsin!' diye emir verecektir. Hem herkese maskara olursun. Çünkü dikkatlice bakanların nazarında zayıflığı gösteren kibrinle, acizliği gösteren gururunla, riyayı ve alçaklığı gösteren suniliğinle kendini halka maskara yaptın. Herkes sana gülüyor." Bu sözlerden sonra o biçarenin aklı başına gelmiş. Yükünü yere koyup üstüne oturmuş, "Oh, Allah senden razı olsun! Zahmetten, hapisten, maskaralıktan kurtuldum." demiş.

İşte ey tevekkül etmeyen insan! Sen de bu adam gibi aklını başına al, tevekkül et ki, bütün kâinata dilenci olmaktan, her hadise karşısında titremekten, kendini beğenmişlikten, maskaralıktan, ahirette azaptan ve dünyadaki sıkıntıların hapsinden kurtulasın…

Dördüncü Nokta

İman, insanı insan eder, hatta sultan eder. Öyleyse insanın asıl vazifesi iman ve duadır. Küfür ise insanı gayet aciz, canavar bir hayvan yapar.

Şu meselenin binlerce delilinden yalnız biri olan, hayvan ile insanın dünyaya gelişlerindeki farklar, bunu açık ve kesin bir şekilde ispat eder. Evet, insanlığın ancak iman ile mümkün olduğunu, insan ile hayvanın dünyaya gelişindeki farklar gösterir.

Çünkü hayvan dünyaya, âdeta ihtiyacı olan her şeyi başka bir âlemde öğrenmiş gibi, kabiliyetlerine göre mükemmel olarak gelir, yani gönderilir. Yaşaması için gerekli bütün şartları, hayat kanunlarını ve kâinatla münasebetini ya iki saatte ya iki günde veya iki ayda öğrenir, beceri sahibi olur. Serçe veya arı gibi bir hayvan, insanın yirmi senede kazandığı, hayat için gerekli kuvveti ve pratik becerileri yirmi günde elde eder, yani bunlar ona ilham olunur.

Demek, hayvanın asıl vazifesi öğrenerek daha mükemmel hale gelmek, marifet kazanarak gelişmek veya aczini göstermekle yardım istemek, dua

etmek değildir. Onun vazifesi, kabiliyetine göre işini yapmak ve fiilî kullukta bulunmaktır.

İnsan ise dünyaya gelişinde her şeyi öğrenmeye muhtaç ve hayat kanunları hakkında cahildir. Hatta bu kanunları yirmi senede bile tamamen öğrenemez. O, ömrünün sonuna kadar öğrenmeye muhtaç, gayet aciz ve zayıf bir surette dünyaya gönderilmiştir. Bir-iki senede ancak ayağa kalkabilir. Zarar ve menfaati ancak on beş senede birbirinden ayırır ve ancak toplum hayatı sayesinde menfaatlerini elde edip zararlardan sakınabilir.

Demek ki, insanın yaradılıştan gelen vazifesi hayat kanunlarını öğrenerek gelişmektir, dua ile kulluktur. Yani, "Kimin merhametiyle böyle hikmetli bir şekilde idare ediliyorum? Kimin cömertliğiyle böyle şefkatlice terbiye ediliyorum? Nasıl bir Zât'ın lütuflarıyla böyle nazlı bir surette besleniyor ve çekip çevriliyorum?" sorularının cevabını bilmektir. Ve ancak binde birine elinin yetişebildiği ihtiyaçlarının hepsini karşılayan Rabbine, acizliğinin ve fakrının lisanıyla yalvarmak, muhtaç olduğu şeyleri O'ndan istemek, O'na dua etmektir. Yani acz ve fakr kanatlarıyla kulluğun yüce makamına uçmaktır.

Demek ki, insan bu âleme ilim ve dua vasıtasıyla mükemmelliğe ulaşmak için gelmiştir. Mahiyet ve kabiliyet itibarı ile her şey ilme bağlıdır ve bütün hakiki ilimlerin esası, madeni, nuru ve ruhu marifetullah, yani Allah'ı bilmek ve tanımaktır. Bunun temel esası da Allah'a imandır.

Hem insan, sonsuz acizliğiyle sayısız belâya, hadsiz düşmanın hücumuna maruz ve sonsuz fakrıyla beraber sınırsız ihtiyaçlarla kuşatılmış ve sonsuz arzularının karşılanmasına muhtaç olduğundan, asıl yaradılış vazifesi, imandan sonra duadır. Dua, kulluğun esasıdır.[749]

[749] Bakara sûresi, 2/186; Mü'min sûresi, 40/60; Furkan sûresi, 25/77. Ayrıca "Dua, ibadetin özüdür." (Tirmizî, *deavât* 1) ve "Duanın kendisi ibadettir." (Tirmizî, *tefsîru sûre [2]* 16) anlamında hadis-i şerifler bulunmaktadır.

Nasıl ki bir çocuk, elinin yetişmediği bir maksadını, bir arzusunu elde etmek için ya ağlar ya da onu ister. Yani fiilen veya sözle, acizliğinin diliyle dua eder, isteğine ulaşır. Aynen öyle de, insan bütün canlılar âlemi içinde nazik, nazenin, nazlı bir çocuk hükmündedir. Rahman ve Rahîm Rabbinin dergâhında ya zayıflığı ve acizliğiyle ağlaması ya da fakr ve ihtiyacını bilerek dua etmesi gerekir ki, istedikleri kendisine verilsin veyahut bunun şükrünü eda etsin.[750] Yoksa bir sinekten korkup bağıran ahmak ve haylaz çocuk gibi, "Ben elde edilmesi mümkün olmayan ve gücümün bin kat üstündeki bu harika şeyleri kendi kuvvetimle elde ediyorum, onları aklım ve idaremle kendime itaat ettiriyorum." deyip nankörlüğe sapmak insanın yaradılış gayesine zıt olduğu gibi, onu şiddetli bir azaba müstahak eder.[751]

[750] Hac sûresi, 22/36.

[751] İbrahim sûresi, 14/7.

Beşinci Nokta

İman, duayı kesin bir vesile olarak gerektirdiği gibi, insanın fıtratı da onu şiddetle ister. Cenâb-ı Hak da, "Duanız olmazsa ne kıymetiniz var?" mealinde, [752] قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ buyuruyor ve [753] اُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ diye emrediyor.

[752] "(Resûlüm!) De ki: (Kulluğunuz ve) yalvarmanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?" (Furkan sûresi, 25/77)

[753] "Bana dua edin, size cevap vereyim." (Mü'min sûresi, 40/60)

Eğer dersen ki: Birçok defa dua ediyoruz, kabul olmuyor. Halbuki ayet umumidir, her duaya cevap verildiğini bildiriyor. Bunun izahı nedir?

Cevap: Cevap vermek ayrı, kabul etmek ayrıdır. Her duaya cevap verilir, fakat her duayı kabul etmek, istenen şeyi aynen vermek Cenâb-ı Hakk'ın hikmetine tâbidir.

Mesela, hasta bir çocuk doktoru çağırır. Doktor, "Buyur!" der, "Ne istiyorsun?" Çocuk, "Şu ilacı ver bana." der. Doktor ise ya aynen çocuğun istediğini ya da faydası için ondan daha iyisini verir. Belki de ilacın zararlı olduğunu bilir, hiç vermez.

İşte Cenâb-ı Hak, Hakîm-i Mutlak, her yerde hazır ve nâzır olduğundan kulun duasına cevap verir. Yalnızlık, korku ve kimsesizlik dehşetini, her yerde hazır bulunuşu ve her şeye cevap vermesiyle dostane bir hale çevirir. Fakat insanın arzu ve heveslerinin zorlamasıyla istediklerini değil, hikmetinin gerektirdiği gibi, ya onun dilediğini aynen ya da daha iyisini verir veyahut hiç vermez.

Hem dua bir kulluktur. Kulluğun neticeleri ahirete aittir. Dünyevî maksatlar ise o tür dua ve ibadetin vaktidir, gayesi değil. Mesela, yağmur namazı ve duası bir ibadettir. Yağmursuzluk o ibadetin vaktidir. Yoksa o ibadet ve dua, yağmurun yağması için değildir. Eğer sırf bu niyetle yapılsa, o dua ve ibadet hâlis sayılmayacağından kabule lâyık olmaz.

Mesela, günbatımı akşam namazının vaktidir. Güneş ve ay tutulmaları da "küsuf ve husuf namazları" denilen iki hususi ibadetin vaktidir. Yani gece ve gündüzün nuranî ayetlerinin perdelenmesi[754] Zât'ının büyüklüğünü ilana vesile olduğundan, Cenâb-ı Hak kullarını o vakitte ibadete davet eder. Yoksa o namaz –vakti ve ne kadar devam edeceği gökbilimcilerin hesabıyla zaten belli olan– ay ve güneş tutulmalarının sona ermesi için değildir.

[754] "Biz gece ve gündüzü kudretimizi gösteren iki delil kıldık. Gece delili olan ayı sildik, gündüz delili olan güneşi aydınlatıcı yaptık." (İsrâ sûresi, 17/12)

Aynen bunun gibi, yağmursuzluk da yağmur namazının vaktidir. Belâ ve sıkıntıların hücumu ve zararlı şeylerin insana musallat olması ise bazı dualaların hususi vaktidir ki, insan o vakitlerde aczini anlar, dua ve niyaz ile Kadir-i Mutlak'ın dergâhına sığınır.

Eğer çok dua edildiği halde belâlar ortadan kalkmazsa, "Dua kabul olmadı." değil, "Duanın vakti sona ermedi." denmelidir. Cenâb-ı Hak lütuf ve keremiyle belâyı kaldırırsa –ki nur üstüne nur olur– duanın vakti biter, ilahî takdir yerine gelir.

Demek, dua bir kulluk sırrıdır. Kulluk ise hâlis bir şekilde, sadece Allah için olmalı.[755] İnsan yalnız aczini ortaya koyup dua ile O'na sığınmalı,

O’nun rubûbiyetine karışmamalı. İdareyi O’na bırakmalı, O’nun hikmetine güvenmeli, rahmetini itham etmemeli…

[755] Kulluğun sırf Allah için yapılacağını belirten ayet-i kerimelerden bir kısmı için Fâtiha sûresi, 1/5; Nisâ sûresi, 4/146; En’âm sûresi, 6/162; A’râf sûresi, 7/29 ...

Evet, Kur’an ayetlerinin apaçık beyanıyla sabit olan, hakikatte her varlığın kendine has birer tesbihi, birer hususi ibadeti, secdesi bulunduğu gibi;[756] bunlar bütün kâinattan Cenâb-ı Hakk’ın dergâhına giden birer duadır. Bu dualar:

[756] Varlığın tesbih, secde ve ibadetlerine dair ayet-i kerimelerden bir kısmı için Nahl sûresi, 16/49; İsrâ sûresi, 17/44; Meryem sûresi, 19/93; Hac sûresi, 22/18 ...

• *Ya kabiliyet diliyledir*; bütün bitkilerin duaları gibi… Her biri kendi kabiliyetinin lisanıyla mutlak feyz, bereket ve bolluk sahibi Cenâb-ı Hak’tan bir suret talep eder ve O’nun isimlerinin tecellisine açıkça mazhar olmak ister.

• *Ya fıtrî ihtiyaç diliyledir*; bütün canlıların, güçlerinin yetmediği zaruri ihtiyaçları için dualarıdır... Her bir canlı o fıtrî ihtiyacın lisanıyla mutlak cömertlik sahibi, çok ihsan eden Yaratıcısından hayatını devam ettirmek için bir tür rızık hükmünde bazı şeyler ister.

• *Veya çaresizlik diliyle bir duadır* ki, çaresiz kalan her bir canlı, kesin bir iltica ile dua eder, bilmediği bir koruyucuya sığınır, belki Rabb-i Rahîm’ine yönelir. Bu üç çeşit dua, bir mâni olmazsa daima makbuldür.

• *Dördüncü çeşit* –ki en meşhurudur– bizim duamızdır. Bu da iki kısımdır: Biri fiil ve hâl ile, diğeri kalb ve söz iledir.

Mesela sebeplere uymak, fiilî bir duadır. Sebeplerin bir araya gelmesi, neticeyi meydana getirmek için değil, hal diliyle neticeyi Cenâb-ı Hak’tan istemek için, O’nun razı olacağı bir vaziyet almaktır. Mesela çift sürmek, rahmet hazinesinin kapısını çalmaktır. Bu tür fiilî dua, mutlak cömertlik ve bol ihsan sahibi Cenâb-ı Hakk’ın isim ve unvanlarına baktığından büyük çoğunlukla kabul edilir.

İkinci kısım ise dille, kalbden dua etmektir. Elinin yetişmediği bir kısım arzuları istemektir. Bunun en mühim tarafı, en güzel gayesi, en tatlı meyvesi şudur: Dua eden insan anlar ki, kalbinden geçenleri işiten, her şeye eli yetişen, her bir arzusunu yerine getirebilecek, acizliğine merhamet gösterecek ve fakrından dolayı ona yardım edecek biri var.

İşte ey aciz ve fakir insan! Dua gibi, rahmet hazinesinin anahtarı ve tükenmez bir kuvvetin kaynağı olan bir vesileyi elden bırakma. Ona yapış, insanlığın en yüksek makamına çık. Bir sultan gibi bütün kâinatın dualarını kendi duanın içine al! Bütün âlemi temsil eden bir kul ve umumi bir vekil gibi وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ[757] de, kâinatın güzel bir takvimi[758] ol!

[757] "Yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

[758] **Ahsen-i takvim:** İnsanın yaratılışının en güzel surette olması. Bkz. Tîn sûresi, 95/4.

İkinci Bahis

İnsanın saadet ve hüsranının sebeplerini izah eden

beş "nükte"den ibarettir.

İnsan ahsen-i takvimde, yani en güzel surette yaratıldığı ve kendisine gayet geniş bir kabiliyet verildiği için, aşağıların aşağısı olan "esfel-i sâfilin" seviyesinden ta yükseklerin en yükseği "âlâ-yı illiyyin"e,[759] yerden arşa, zerreden güneşe kadar dizilmiş makamlara, mertebelere, derecelere çıkabileceği ya da seviyelere düşebileceği bir imtihan meydanına atılmıştır. Önünde sonsuz alçalıp yükselebileceği iki yol[760] açılmış ve insan bir kudret mucizesi, yaratılışın neticesi ve bir sanat harikası olarak şu dünyaya gönderilmiştir. İşte insanın bu müthiş yükseliş ve alçalışının sırrını beş "nükte"de anlatacağız.

[759] Tîn sûresi, 95/4-6.

[760] "Şükür" ya da "küfür" yolu (Dehr sûresi, 76/3); "iki yol (hayır ve şer yolu)" (Beled sûresi, 90/10); "kötülük" ya da "takvâ" yolu (Şems sûresi, 91/8); "en kolay yol" ya da "en güç yol" (Leyl sûresi, 92/5-10).

Birinci Nükte

İnsan, kâinattaki çoğu varlık türüne muhtaç ve onlarla alâkalıdır. İhtiyaçları âlemin her tarafına dağılmış, arzuları ebede kadar uzanmıştır. Bir çiçeği istediği gibi, koca bir baharı da ister. Bir bahçeyi arzu ettiği gibi, ebedî cenneti de arzu eder. Bir dostunu görmeyi aşk ve şevkle dilediği gibi, Cemîl-i Zülcelâl'i görmeyi de arzular. Başka bir yerdeki sevdiğini ziyaret etmek için oranın kapısını açmaya muhtaç olduğu gibi, dostlarının berzah âlemine göçmüş yüzde doksan dokuzunu ziyaret etmek ve ebedî ayrılıktan kurtulmak için, koca dünyanın kapısını kapayacak, hayret verici şeylerin bir mahşeri olan ahiretin kapısını açacak, dünyayı kaldırıp yerine onu kuracak ve koyacak bir Kadir-i Mutlak'ın dergâhına sığınmaya da muhtaçtır.

İşte şu vaziyetteki insana hakiki Mabud, yalnız her şeyin dizgini elinde, her şeyin hazinesi katında bulunan, her yerde hazır ve nâzır, mekândan münezzeh, aczden uzak, kusurdan mukaddes, noksanlıktan yüce bir Kadîr-i Zülcelâl, bir Rahîm-i Zülcemâl, bir Hakîm-i Zülkemâl olabilir. Çünkü insanın sınırsız ihtiyaçlarını ancak sonsuz kudrete ve her şeyi kuşatan ilme sahip bir Zât karşılayabilir. Öyleyse ibadet edilmeye lâyık yalnız O'dur.

İşte ey insan! Eğer yalnız O'na kul olursan bütün varlıkların üstünde bir makam kazanırsın. Kulluktan yüz çevirirsen aciz varlıklara alçak bir kul olursun. Eğer kendine ve kuvvetine güvenip tevekkül ve duayı bırakır, kibre ve benlik davasına saparsan, o vakit iyilik ve bir şey var etme yönünden, arıdan ve karıncadan daha aşağı, örümcekten ve sinekten daha zayıf düşersin. Şer ve tahrip yönünden ise bir dağdan daha ağır, vebadan daha zararlı olursun.

Evet, ey insan! Senin iki yüzün var: **Biri** icat, varlık, hayır, müspet ve fiil yüzündür. **Diğeri** ise tahrip, yokluk, şer ve inkâr mahiyeti taşıyan, tesir altında kalan yüzündür.

Birincisi itibarı ile arıdan, serçeden daha aşağı; sinekten, örümcekten daha zayıfsın. İkinci yüzünle ise dağları, yerleri, gökleri geçersin. Onların yüklenmekten çekindiği ve bu hususta acizliklerini gösterdiği bir yükü kaldırırsın.[761] Onlardan daha geniş, daha büyük bir daireyi kuşatırsın. Çünkü sen yalnız elinin ulaştığı, gücünün yettiği kadar iyilik yapabilir ve bir şey var edebilirsin. Fakat fenalık yapsan ve bir şeyi tahrip etsen, fenalığın haddini aşar ve tahribin gittikçe yayılır.

[761] Ahzâb sûresi, 33/72.

Mesela, küfür bir fenalıktır, tahriptir, tasdik etmemedir. Fakat o tek günah, bütün kâinatı, Cenâb-ı Hakk'ın bütün isimlerini ve bütün insanlığı hor görmeyi, aşağılamayı da içinde taşır. Çünkü şu varlıkların yüce bir makamı, mühim bir vazifesi vardır; onlar Cenâb-ı Hakk'ın birer mektubu, isimlerinin aynası ve O'nun memurlarıdır.

Küfür ise onları vazife görme, ayna ve manidar birer yazı olma makamından düşürür, abes ve tesadüfün oyuncağı seviyesine, yokluk ve ayrılığın tahribiyle çabuk bozulup değişen fâni maddeler konumuna, kıymetsizlik ve hiçlik mertebesine indirir. Aynı şekilde, bütün kâinatta ve varlıkların aynasında nakışları, cilveleri ve güzellikleri görünen ilahî isimleri inkâr ile değersiz gösterir.

Ve insan denilen, Allah'ın bütün kutsî isimlerinin cilvelerini güzelce ilan eden manzum hikmet kasidesini, bâki bir ağacın donanımını içeren çekirdek misali açık bir kudret mucizesini ve emanet-i kübrâyı[762] yüklenmekle yerlerden, göklerden, dağlardan üstün olan ve meleklere karşı üstünlük kazanan yeryüzünün halifeliği mertebesinin sahibini; en aşağı, fâni hayvandan daha aşağı, daha zayıf, daha aciz, daha fakir bir seviyeye atar. Ve mânâsız, karmakarışık, çabuk bozulan adi bir levha konumuna indirir.

[762] Ahzâb sûresi, 33/72.

Sözün Özü: Nefs-i emmare[763] tahrip ve şer yönünden sonsuz cinayet işleyebilir, fakat bir şey var etme ve hayır yönünden iktidarı pek azdır, sınırlıdır. Evet, insan bir evi bir günde harap eder, yüz günde yapamaz.

[763] **Nefs-i emmare:** İnsanı daima kötülüğe sevk eden nefis.

Ama bencilliği ve gururu bıraksa, hayır ve varlık için Cenâb-ı Hak'tan yardım istese, şerden, tahripten ve nefsine güvenmekten vazgeçse, istiğfar ederek tam kul olsa يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِهِمْ حَسَنَاتٍ[764] sırrına erişir. Ondaki sonsuz şer kabiliyeti, sonsuz hayır kabiliyetine döner. İnsan "ahsen-i takvim" kıymetini alır, yükseklerin en yükseği mertebeye çıkar.

[764] "Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir." (Furkan sûresi, 25/70)

İşte ey gafil insan! Cenâb-ı Hakk'ın lütfuna ve keremine bak: Adalet, günahı bir iken bin yazmak, sevabı ise bir yazmak veya hiç yazmamak olduğu halde; bir günahı bir yazar, bir sevabı ise on, bazen yetmiş, bazen yedi yüz, bazen de yedi bin yazar.[765] Şu nükteden anla ki, o dehşet veren cehenneme girmek amelin karşılığı ve tam adalettir, cennete girmek ise tamamen Allah'ın lütfudur.

[765] Günah bir yazıldığı halde, sevabın on kattan yedi yüz kata kadar yazıldığına dair En'âm sûresi, 6/160; Buhârî, *îmân* 31; Müslim, *îmân* 206, 207.

İkinci Nükte

İnsanın iki yüzü var. **Biri** benliği yönünden bu dünya hayatına, **diğeri** kulluğu yönünden ebedî hayata bakar.

Birinci yüzüyle insan öyle çaresiz bir varlıktır ki, sermayesi yalnız bir saç teli gibi zayıf bir cüzî irade, sınırlı bir çabadan ibaret bir iktidar, çabuk sönen bir parıltı hükmünde bir hayat, hemen geçen bir müddetçik ömür ve çabuk çürüyen küçük bir cisimdir. Bu haliyle insan, kâinatın tabakalarına serilmiş sayısız varlık türünün hesapsız fertleri içinde nazik, zayıf bir fert olarak bulunuyor.

İkinci yüzüyle ise insanın, bilhassa kulluğa bakan acizliği ve fakrı yönünden, pek geniş bir mahiyeti, pek büyük bir önemi var. Çünkü Fâtır-ı Hakîm, insanın manevî mahiyetine sınırsız bir acz ve fakr koymuştur ki, kudreti sonsuz bir Kadîr-i Rahîm'in ve serveti sınırsız bir Ganiyy-i Kerîm'in hadsiz tecellilerini gösteren geniş bir ayna olsun.

Evet, insan bir çekirdeğe benzer. Nasıl ki, çekirdeğe toprak altında çalışıp o dar âlemden çıkması ve geniş hava âlemine geçerek Yaratıcısından kabiliyet diliyle bir ağaç olmayı isteyip kendine lâyık bir mükemmelliğe ulaşması için, kudret tarafından manevî ve mühim bir donanım, kader tarafından ince ve kıymetli bir program verilmiştir. Eğer o çekirdek, mahiyetinin bozukluğu sebebiyle, ona verilen manevî donanımı toprak altında bazı zararlı maddeleri toplamak için sarf etse, o dar yerde, kısa bir zamanda faydasız bozulup çürüyecektir. Fakat [766] فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى ayetindeki yaratılış kanununa uyup manevî donanımını güzelce değerlendirse o dar âlemden çıkacak, meyveli koca bir ağaç olacak ve küçücük, cüzî hakikati ve manevî ruhu, büyük ve küllî bir hakikat suretini alacaktır. İşte aynen bunun gibi, insanın mahiyetine de kudret tarafından mühim bir donanım ve kader tarafından kıymetli programlar yerleştirilmiştir.

[766] "Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır." (En'âm sûresi, 6/95)

Eğer insan, şu dar yeryüzü âleminde, dünya hayatı toprağı altında o manevî donanımını nefsinin kötü heveslerine sarf etse çürüyen bir çekirdek gibi, az bir lezzet için kısa bir ömürde, dar bir yerde, sıkıntılı bir halde çürüyüp bozularak manevî sorumluluğu bedbaht ruhuna yüklenecek ve şu dünyadan öylece göçüp gidecektir.

Eğer o kabiliyet çekirdeğini kulluk toprağı altında İslamiyet suyuyla, imanın ışığıyla terbiye ederek Kur'an'ın emirlerine uysa, manevî donanımını hakiki gayelerine yöneltse, elbette misal âleminde ve berzahta dal budak salacak ve ahiret hayatında, cennette sınırsız kemâlâta vesile olup nimetler verecek bâki bir ağacın, daimî bir hakikatin özünü saklayan kıymetli bir çekirdek, parlak bir makine ve bu kâinat ağacının mübarek, nurlu bir meyvesi olacaktır.

Evet, hakiki yükseliş, insana verilen kalb, sır, ruh, akıl, hatta hayal ile diğer duygu ve kabiliyetlerin yüzünü ebedî hayata çevirerek her birinin kendine lâyık hususi bir kulluk vazifesiyle meşgul olmasını sağlamaktır. Yoksa dalâlet ehlinin zannettiği gibi, dünya hayatının bütün inceliklerine girmek ve her çeşit zevkini, hatta en bayağısını bile tatmak için bütün latifelerini, kalbini ve aklını nefs-i emmarenin emrine verip ona yardımcı kılmak yükseliş değil, alçalmaktır.

Şu hakikati hayalî bir vakada, şöyle bir temsilde gördüm:

Büyük bir şehre giriyordum. Baktım ki, o şehirde büyük saraylar var. Bazı sarayların kapısında pek çok şenlik, parlak bir tiyatro gibi dikkati çeken, herkesi eğlendiren bir cazibe görünüyordu. Dikkat ettim, o sarayın efendisi kapıya gelmiş, bir köpekle oynuyor, onun oynamasına yardımcı oluyordu. Hanımlar yabancı gençlerle tatlı sohbetler ediyordu. Yetişkin kızlar da çocukları oynatıyordu. Kapıcı ise onlara kumandanlık eder gibi bir aktör tavrı almıştı. O vakit anladım ki, o koca sarayın içi bomboş… Hassas vazifeler hep sahipsiz kalmış. Saraydakilerin ahlâkı bozulmuş, o yüzden kapıda bu hali almışlar.

Sonra orayı geçtim, büyük bir saraya daha rast geldim. Gördüm ki, kapıda uzanmış vefalı bir köpek, ciddi, sert, sakin bir kapıcı ve sönük bir vaziyet var. Niçin orası öyle, burası böyle diye merak ettim, içeri girdim. Baktım ki içerisi çok şenlik… Saray sakinleri üst üste dairelerde, ayrı ayrı hassas vazifelerle meşguldü. Birinci dairedeki adamlar sarayın idaresini sağlıyor, üstündeki dairede kızlar ve çocuklar ders okuyordu. Daha üstte hanımlar gayet hoş sanatlarla, güzel nakışlarla uğraşıyordu. En yukarıda ise sarayın efendisi, padişahla görüşüp halkın rahatını sağlamak ve kendi kemâlâtı, yükselişi için ona has, yüce vazifelerle meşguldü. Onlar beni göremedikleri için "Yasak!" demediler, gezebildim. Sonra çıktım, etrafıma baktım. O şehrin her tarafında bu iki çeşit saraydan vardı. Sorduğumda, "O kapısında şenlik olan içi boş saraylar, kâfirlerin ileri gelenlerinin ve dalâlet ehlinindir. Diğerleri ise namuslu Müslüman büyüklerinindir." dediler.

Sonra bir köşede bir saraya daha rastladım. Üstünde "Said" ismini gördüm, merak ettim. Daha dikkatli bakınca, üstünde suretimi gördüğümü sandım. Çok şaşırdığımdan, bağırınca aklım başıma geldi, ayıldım. İşte şu hayalî vakayı sana tabir edeceğim. Allah hayretsin…

O şehir, insanlığın toplum hayatı ve bugünkü medeniyetin bir şehridir. O sarayların her biri birer insandır. Saray sakinleri ise insandaki göz, kulak, kalb, sır, ruh, akıl gibi latifeler ile nefis, onun kötü arzuları, şehvet ve öfke hissi gibi şeylerdir. Her insanda her bir latifenin ayrı ayrı kulluk vazifeleri, ayrı ayrı lezzetleri, elemleri var. Nefis, kötü arzular, şehvet ve öfke birer kapıcı ve temsildeki kapıda duran köpekler hükmündedir. İşte o yüksek latifeleri nefse ve onun kötü arzularına teslim etmek ve onlara asıl vazifelerini unutturmak, elbette alçalmaktır, yükselme değil. Bu temsilin diğer noktalarını sen tabir edebilirsin.

Üçüncü Nükte

İnsan, fiil ve amel yönünden, maddî çabası itibarı ile zayıf bir hayvan, aciz bir varlıktır. Bu yöndeki tasarruf dairesi ve sahipliği o kadar dardır ki, ancak elinin yetişebildiği yere kadardır. Hatta dizginini insanın eline veren ehil hayvanlar, onun zayıflığından, aczinden ve tembelliğinden birer hisse

aldıkları için yabani emsalleriyle kıyaslandıklarında büyük fark görülür; ehil keçi ve öküz ile yabani keçi ve öküz arasındaki fark gibi...

Fakat aynı insan infialleri, kabulleri, duası ve yakarışıyla şu dünya hanında aziz bir yolcudur. Ve öyle bir Kerîm'e misafir olmuştur ki, o Zât sonsuz rahmet hazinelerini insana açmıştır. Sanatla yarattığı hadsiz varlıklarını, hizmetkârlarını onun emrine vermiş ve o misafirinin gezmesi, seyretmesi ve faydalanması için öyle büyük bir daire açıp hazırlamıştır ki, o dairenin yarıçapı, yani merkezden çevre çizgisine kadar gözün ulaştığı miktar, belki hayalin gittiği yere kadar geniş ve uzundur.

İşte eğer insan benliğine dayanıp dünya hayatını asıl gaye yaparak geçim derdiyle, bazı geçici lezzetler için çalışsa gayet dar bir daire içinde boğulur gider. Kendisine verilen bütün donanım, uzuvlar, latifeler ondan şikâyet ederek mahşerde aleyhinde şahitlik yapacak ve davacı olacaktır.[767]

[767] Fussilet sûresi, 41/20-21; Yasin sûresi, 36/65.

Fakat insan kendini dünyada misafir bilse, ömür sermayesini misafir olduğu Kerîm Zât'ın izni dairesinde sarf etse öyle geniş bir dairede uzun, ebedî bir hayat için güzelce çalışır ve ferah bulup istirahat eder. Sonra âlâ-yı illiyyîne, yani en yüksek mertebelere kadar çıkabilir. Hem insana verilen bütün bu donanım ve uzuvlar, ondan memnun olarak ahirette lehinde şahitlik eder. Evet, bütün bu harika donanım, insana şu önemsiz, geçici dünya hayatı için değil, pek mühim, bâki bir hayat için verilmiştir.

Çünkü insanı hayvana kıyaslarsak görürüz ki, o, donanımı ve uzuvları itibarı ile çok zengindir. Hayvandan yüz derece üstündür. Dünya hayatının lezzetini tatmakta ve hayvanca yaşayışta ise yüz derece aşağı düşer. Zira aldığı her lezzette binlerce elemin izi vardır. Geçmiş zamanın elemleri, gelecek zamanın korkuları ve her bir lezzetin de bir gün yok olacağını bilmenin kederi, onun zevklerini bozuyor ve lezzetinde bir iz bırakıyor.

Fakat hayvan öyle değildir. Elemsiz bir lezzet alır, kedersiz bir zevk hisseder. Onu ne geçmiş zamanın elemleri incitir ne gelecek zamanın korkuları ürkütür. Rahatça yaşar, yatar ve Hâlık'ına şükreder.

Demek, “ahsen-i takvim” denilen en güzel surette yaratılan insan, her şeyini dünya hayatına sarf etse, sermaye bakımından hayvandan yüz derece yüksek olduğu halde, serçe gibi bir canlıdan yüz derece aşağı düşer. Başka bir yerde bu hakikati bir temsille anlatmıştım. Münasebet geldi, o temsili tekrar ediyorum:

Bir adam bir hizmetkârına on altın verip, “Hususi bir kumaştan kendine bir kat elbise diktir.” diye emreder. Bir başka hizmetkârına da bin altın verir, cebine içinde bazı şeyler yazılı bir pusula koyar ve onu bir pazara gönderir. İlk hizmetkâr, on altınla kıymetli bir kumaştan mükemmel bir elbise alır. İkincisi ise divanelik edip önceki hizmetkâra bakarak cebine konulan hesap pusulasını okumaz. Bir dükkâncıya bin altın vererek bir kat elbise ister. İnsafsız dükkâncı da ona kumaşın en çürüğünden bir kat elbise verir. O bedbaht hizmetkâr, efendisinin huzuruna gelir ve şiddetli bir ceza görür, dehşetli bir azap çeker. İşte azıcık şuuru olan anlar ki, ikinci hizmetkâra verilen bin altın bir kat elbise almak için değil, mühim bir ticaret içindir.

Aynen bunun gibi, insandaki manevî donanım ve latifelerin her biri hayvana nispeten yüz derece gelişmiştir. Mesela insanın, güzelliğin bütün mertebelerini fark eden gözü, yiyeceklerin çeşit çeşit bütün has lezzetlerini birbirinden ayıran dilindeki tat alma duyusu, hakikatlerin bütün inceliklerine nüfuz eden aklı ve mükemmelliklerin her çeşidine arzu duyan kalbi gibi uzuvları, donanımı nerede… Hayvanın pek basit, yalnız bir-iki mertebe gelişmiş uzuvları nerede!.. Yalnız şu kadar fark var ki, hayvanın kendine has bir işte –sadece o hayvanda bulunan– bir kabiliyeti daha çok gelişmiştir. Fakat bu, hususidir.

İnsanın donanım yönünden zenginliğinin sırrı şudur: Aklı ve fikri sayesinde kabiliyetleri, duyguları fazla açığa çıkmış ve gelişmiştir. İhtiyaçlarının çokluğu sebebiyle türlü türlü hisleri ortaya çıkmış ve hassasiyeti çeşitlenmiştir. Yaradılışının kuşatıcılığı itibarı ile pek çok maksada yönelen arzulara sahip olmuş ve pek çok fıtrî vazifesi bulunması sebebiyle uzuvları ve donanımı çok gelişmiştir. Ve her çeşit ibadete müsait bir fıtratta

yaratıldığı için, insana bütün kemâl vasıflarının tohumlarını saklayan bir kabiliyet verilmiştir.

İşte donanım bakımından zenginlik ve sermayece bu derece bolluk, elbette şu önemsiz, geçici dünya hayatını elde etmek için verilmemiştir. İnsanın asıl vazifesi, sonsuz maksatlara yönelik sorumluluklarını yerine getirip aczini, fakrını ve kusurunu kulluğuyla ilan etmek, engin bir nazarla varlıkların tesbihatını seyredip onlara şahitlik etmek, nimetler içinde Rahman'ın yardımlarını görüp şükretmek ve sanatlı varlıklarda O'nun kudret mucizelerine bakarak ibret nazarıyla tefekkür etmektir.

Ey dünyaya tutkun, dünya hayatına âşık ve ahsen-i takvim sırrından gafil insan! Eski Said şu dünya hayatının hakikatini hayalî bir vakada görmüştü. Onu Yeni Said'e döndüren şu temsilî vakayı dinle:

Gördüm ki, ben bir yolcuyum; uzun bir yola gidiyor, bir yere gönderiliyorum. Efendim olan zât, bana ayırdığı altmış altından bir miktarı azar azar veriyordu. Ben de onları harcayıp pek eğlenceli bir hana geldim. O handa, bir gecede on altını kumara mumara verdim, eğlence ve şöhret için harcadım. Sabahleyin elimde bir şey kalmamıştı. Bir ticaret yapamadım. Gideceğim yer için bir mal alamadım. O altınlardan elimde yalnız elemler, günahlar ve eğlencelerin sebep olduğu yaralar, kederler kalmıştı. Ben o hüzünlü haldeyken birden bir adam göründü. Bana dedi ki:

"Sermayeni tamamen ziyan ettin, tokada müstahak oldun. Gideceğin yere de iflas etmiş şekilde, eli boş gideceksin. Fakat tevbe kapısı açıktır, aklın varsa bundan sonra sana verilecek, kalan on beş altın eline geçtikçe yarısını tedbir olarak sakla. Yani gideceğin yerde sana lâzım olacak bazı şeyleri al." Baktım nefsim razı olmuyor. Adam, "Üçte birini!" dedi. Nefsim buna da itaat etmedi. Ardından "dörtte birini" dedi. Baktım nefsim bağımlı olduğu âdetini terk edemiyor, adam da hiddetle yüzünü çevirdi, gitti.

Sonra birden o hal değişti. Baktım ki, bir tünelin içinde, düşer gibi hızla giden bir trendeyim. Telâşlandım, fakat ne çare ki hiçbir tarafa kaçılmıyordu. Sıra dışı bir şekilde o trenin iki tarafından pek cazibeli

çiçekler, leziz meyveler görünüyordu. Ben de akılsız acemiler gibi onlara bakıp elimi uzattım. Çiçekleri koparmaya, meyveleri almaya çalıştım. Fakat hepsi dikenliydi, dokundukça elime batıyor, kanatıyordu. Tren yol aldıkça elimi parçaladı, bana pek pahalıya mal oldular.

Birden trendeki bir hizmetkâr dedi ki: "Beş kuruş ver, sana o çiçek ve meyvelerden istediğin kadar vereceğim. Zaten elinin parçalanmasıyla beş kuruş değil, yüz kuruşluk zarar ediyorsun. Hem ceza var, izinsiz koparamazsın!"

Birden sıkıntıdan, tünel ne vakit bitecek diye başımı çıkarıp ileri baktım. Tünel kapısı yerine pek çok delik görünüyordu. Uzun trenden o deliklere adamlar atılıyordu. Bana bakan bir delik gördüm, iki tarafında iki mezar taşı dikilmişti. Merakla dikkat ettim, mezar taşında büyük harflerle "Said" yazılmıştı. Kederimden ve hayretimden "Eyvah!" dedim. Birden o han kapısında bana nasihat eden zâtın sesini işittim: "Aklın başına geldi mi?" "Evet, geldi," diye cevap verdim, "fakat kuvvetim kalmadı, çare yok." "Tevbe et, tevekkül et." dedi. Ben de, "Ettim." dedim, ayıldım. Eski Said kaybolmuştu. Kendimi Yeni Said olarak gördüm.

İşte bu hayalî vakanın –Allah hayretsin– bir iki kısmını ben tabir edeceğim. Diğerlerini kendin tabir et...

O yolculuk, ruhlar âleminden, ana rahminden, gençlikten, ihtiyarlıktan, kabirden, berzahtan, kıyamet gününden, sırat köprüsünden ebediyet tarafına gider. O altmış altın, altmış senelik ömürdür[768] ki, bu vakayı gördüğüm zaman kırk beş yaşında olduğumu tahmin ediyordum. O kadar yaşayacağıma dair senedim yoktu fakat kalan on beş senemin yarısını ahirete sarf etmem için Kur'an-ı Hakîm'in hâlis bir talebesi bana doğru yolu gösterdi. O han, benim için İstanbul'du. O tren ise zamandır. Her yıl birer vagon, o tünel de dünya hayatıdır. O dikenli çiçek ve meyveler ise meşru olmayan lezzetler ve haram eğlencelerdir ki, onlara kavuştuğum anda yok olacaklarını düşünmekteki elem kalbi kanatıyor, ayrılınca parçalıyor ve ceza çektiriyor.

[768] Peygamber Efendimiz'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)*, ümmetinin ömrünü "60 ile 70 sene arası" diye belirttiğine dair Tirmizî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbni Mâce, *zühd* 27.

Trendeki hizmetkâr demişti ki: "Beş kuruş ver, sana onlardan istediğin kadar vereceğim." Tabiri şudur: İnsanın helâl yoldan, meşru dairede tattığı zevkler, lezzetler keyfine kâfidir. Harama girmeye ihtiyaç bırakmaz.[769]

[769] "Allahım, haramına karşı helâlinle beni doyur." anlamındaki dua için Tirmizî, *deavât* 110; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/153.

Temsildeki diğer kısımları kendin tabir edebilirsin.

Dördüncü Nükte

İnsan şu kâinatta pek nazik ve nazlı bir çocuğa benzer: Zayıflığında büyük bir kuvvet, aczinde büyük bir kudret vardır. Çünkü zayıflığının kuvveti ve aczinin kudreti sayesinde şu varlıklar onun emrine verilmiştir.

Eğer insan zayıflığını anlayıp sözleriyle, haliyle, tavırlarıyla dua etse ve aczini bilip Cenâb-ı Hak'tan yardım dilese, bu nimetin şükrünü edâ etmekle beraber isteklerine öyle bir şekilde erişir ki, kendi iktidarıyla onun yüzde birine bile ulaşamaz.[770] Fakat bazen hal diliyle yaptığı dua neticesinde elde ettiği bir isteğini yanlışlıkla kendi gücüne verir.

[770] İnsanın kendisine verilen nimetlere kendi iktidarı ile ulaşamayacağı halde bu nimetlere mazhar olmasının şükrü gerektirdiğine dair Zuhruf sûresi, 43/13; Hac sûresi, 22/36.

Mesela, yavrusunun zayıflığındaki kuvvet, tavuğu aslana saldırtır. Dünyaya yeni gelen aslan yavrusu, o canavar ve aç aslanı kendine hizmet ettirir, annesi aç kalırken kendisi doyar. İşte zayıflıktaki dikkat çekici kuvvet ve seyretmeye değer bir rahmet cilvesi...

Nasıl ki, nazlı bir çocuk ağlamakla, istemekle veya üzgün haliyle arzularına ulaşır ve öyle kuvvetli kimseler ona hizmet eder ki, bu sayede elde ettiği arzularının binde birine kendi kuvvetçiğinin bin katıyla erişemez. Demek, zayıflığı ve aczi, onun hakkında şefkat ve himaye duyguları uyandırdığı için küçücük parmağıyla kahramanları kendine boyun eğdirir. Şimdi böyle bir çocuk, o şefkati inkâr ve o himayeyi itham eder şekilde, ahmakça bir

gururla, “Ben bunları kendi kuvvetimle yapıyorum.” dese, elbette bir tokat yiyecektir.

İşte insan da Hâlık’ının rahmetini inkâr ve hikmetini itham edecek bir tarzda, nankörce, Karun gibi إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ[771] yani “Ben servetimi kendi ilmimle, kendi kuvvetimle kazandım.” derse, elbette bir azap tokadına müstahak olur.

[771] Kasas sûresi, 28/78; Zümer sûresi, 39/49.

Demek ki, insanlığın şu görünen saltanatı, ilerlemesi ve medeniyetle ulaştığı mükemmellikler; zorla, üstünlükle, mücadeleyle meydana gelmemiş, aksine, bütün bunlar insana zayıflığından, aczinden ve fakrından dolayı verilmiş, cehaletinden ötürü ilham edilmiş ve ihtiyacı için ikram edilmiştir. Ve o saltanatın sebebi, insanın ilmiyle elde ettiği kuvvet ve iktidar değil, Cenâb-ı Hakk’ın şefkati, merhameti, rahmeti ve hikmetidir ki, eşyayı insanın emrine vermiştir. Evet, gözsüz bir akrep ve ayaksız bir yılan gibi haşerelere mağlup olan insana küçük bir kurttan ipekli elbiseler giydiren, zehirli bir böcekten balı yediren kendi iktidarı değil; Cenâb-ı Hakk’ın, onları zayıflığının neticesi olarak insanın hizmetine vermesi ve Rahmanî ikramıdır.

Ey insan! Madem hakikat böyledir, gururu ve bencilliği bırak! Cenâb-ı Hakk’ın ulûhiyet dergâhında aczini ve zayıflığını yalvarırcasına, fakr ve ihtiyacını yakarış ve dua diliyle ilan et ve kul olduğunu göster, حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ[772] de, yüksel!

[772] “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!” (Âl-i İmran sûresi, 3/173)

Sakın, “Ben bir hiçim, ne kıymetim var ki bu kâinat bir Hakîm-i Mutlak tarafından kasten benim emrime verilsin, benden engin bir şükür istensin?” deme!

Çünkü sen, nefsin ve suretin itibarı ile hiç hükmünde olsan da, vazifen ve merteben noktasında şu haşmetli kâinatın dikkatli bir seyircisi, şu hikmetli varlıkların belâgatli bir lisanı, şu âlem kitabının anlayışlı bir okuyucusu,

Cenâb-ı Hakk'ı tesbih eden mahlûkatın onlara hayretle bakan bir nezaretçisi ve ibadet eden şu sanatlı eserlerin hürmetli bir ustabaşısın.

Evet, ey insan! Sen, bitkilere benzeyen cismaniyetin ve hayvanî nefsin itibarı ile ufak bir cüz, küçük bir cüzî, fakir bir mahlûk, zayıf bir hayvansın ki, akıp giden bütün şu dehşetli varlık ve hadiselerin dalgaları içinde çalkalanıp gidiyorsun.

Fakat ilahî muhabbetin ışığını içeren imanın nuruyla aydınlanmış olan İslamiyet terbiyesiyle kemâl vasıflarını kazanırsan, insanlığın itibarı ile kulluğun içinde bir sultan olursun. Cüzîliğin içinde engin bir mahiyete erişir, küçüklüğün içinde bir âlem hükmüne geçersin ve kıymetsizliğin içinde makamın öyle büyür, baktığın daire öyle genişler ki, "Rabb-i Rahîm'im dünyayı bana bir ev yaptı. Ayı ve güneşi evime birer lamba, baharı bir deste gül, yazı bir nimet sofrası ve hayvanları hizmetkâr kıldı. Bitkileri de o ev için gerekli süsler haline getirdi." diyebilirsin.

Sözün Özü: Eğer nefsini ve şeytanı dinlersen, aşağıların en aşağısı seviyeye düşersin. Eğer hakkı ve Kur'an'ı dinlersen mertebelerim en yükseğine çıkar, kâinatın güzel bir takvimi[773] olursun.

[773] **Ahsen-i takvim:** İnsanın yaratılışının en güzel surette olması. Bkz. Tîn sûresi, 95/4.

Beşinci Nükte

İnsan bu dünyaya bir memur ve misafir olarak gönderilmiş, çok mühim kabiliyetlerle donatılmış ve ona kabiliyetleri ölçüsünde mühim vazifeler verilmiştir. İnsanı o vazifelere ve gayesine yöneltmek için şiddetli teşvikler ve dehşetli tehditler bildirilmiştir.

Başka yerde izah ettiğimiz, insanın vazifelerini ve kulluğun esaslarını burada kısaca tekrar edeceğiz ki, "ahsen-i takvim" sırrı anlaşılsın.

İşte insanın şu dünyaya geldikten sonra iki şekilde kulluğu vardır. ***Birincisi***, Yaratıcısını gözüyle görmeden, eserlerinden tanıyarak kulluğu ve tefekkürü... ***Diğeri*** ise huzurundaymış gibi, O'na doğrudan doğruya hitap edecesine kulluğu ve yakarışı…

***Birincisi*:** Kâinatta görünen rubûbiyet saltanatını itaat ile tasdik edip bu saltanatın mükemmellik ve güzelliklerini hayretle seyretmektir.

• Sonra Cenâb-ı Hakk'ın kutsî isimlerinin nakışlarından ibaret olan eşsiz sanatları ibret nazarlarına gösterip ilancılık yapmaktır.

• Sonra Cenâb-ı Hakk'ın her biri gizli, manevî birer hazine hükmündeki isimlerinin cevherlerini idrak terazisiyle tartmak, kalbin kıymetbilirliğiyle takdir ederek onlara değer vermektir.

• Sonra kudret kaleminin yazıları hükmünde olan varlık sayfalarını, yeryüzü ve gök yapraklarını okuyup değerlendirerek hayretle tefekkür etmektir.

• Sonra şu varlıklardaki ziynetleri ve latif sanatları takdirle seyredip onların Fâtır-ı Zülcemâl'ini tanımayı arzulamak ve Sâni-i Zülkemâl'inin huzuruna çıkmaya, iltifatına mazhar olmaya şevk duymaktır.

***İkincisi*:** Doğrudan doğruya hitap makamıdır, insan eserden eser sahibine geçer, görür ki, bir Sâni-i Zülcelâl sanatının mucizeleriyle kendini tanıtmak ve bildirmek istiyor. İnsan da imanla ve O'nu tanımakla buna karşılık verir.

• Sonra görür ki, Rabb-i Rahîm rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmek istiyor. İnsan da muhabbetini bütünüyle O'na vermekle, yalnız O'na kulluk etmekle kendini Rabbine sevdirir.

• Sonra görür ki, nimetlerin asıl sahibi olan Kerim Rabbi onu maddî ve manevî leziz nimetleriyle donatıyor. Buna karşılık o da fiil, hal ve sözleriyle, hatta elinden gelse bütün duyguları ve donanımıyla şükür ve hamd eder, Rabbini över.

• Sonra görür ki, Celîl ve Cemîl bir Zât şu varlıkların aynasında büyüklüğünü ve kemâlini, celâl ve cemâlini gösterip dikkat nazarlarını kendine çekiyor. O da buna karşılık, "Allahuekber, Sübhânallah" deyip tevazu içinde, hayret ve muhabbetle secde eder.

• Sonra görür ki, sonsuz servet sahibi bir Zât, mutlak bir cömertlik içinde sınırsız servetini, hazinelerini gösteriyor. O da buna karşılık, hürmet ve övgüyle, fakrının tam şuuru içinde dua eder ve O'ndan talepte bulunur.

• Sonra görür ki, o Fâtır-ı Zülcelâl, yeryüzünü bir sergi hükmünde yapmış, bütün antika sanatlarını orada gözlere gösteriyor. O da buna, "Mâşaallah" diyerek takdirle, "Bârekallah" diyerek beğenmekle, "Sübhânallah" diyerek hayretle, "Allahuekber" diyerek güzel bulmakla karşılık verir.

• Sonra görür ki, Vahid ve Ehad bir Zât şu kâinat sarayında, kendine mahsus taklit edilmez mühürleriyle, imzalarıyla ve has fermanlarıyla bütün varlıklara birliğinin damgasını vuruyor ve tevhid delillerini nakşediyor. Âlemin her tarafına birliğinin ve tekliğinin bayrağını dikiyor, rubûbiyetini ilan ediyor. O da buna tasdikle, imanla, tevhidle, şahitlik etmekle ve kullukla karşılık verir.

İşte insan, bu çeşit ibadet ve tefekkürlerle hakiki insan olur, en güzel surette yaratıldığını gösterir. İmanın bereketiyle yeryüzünün emanete lâyık, emin bir halifesi haline gelir.

Ey ahsen-i takvimde yaratılan fakat iradesini kötüye kullanarak aşağıların en aşağısına düşen gafil insan! Beni dinle! Ben de senin gibi gençlik sarhoşluğuyla, gaflet içinde, dünyayı hoş ve güzel gördüğüm halde iken, o sarhoşluktan ihtiyarlık sabahında ayıldığım dakikada, dünyanın o güzel zannettiğim, ahirete bakmayan yüzünü nasıl çirkin bulduğumu ve ahirete bakan hakiki yüzünün ne kadar güzel olduğunu, On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı'ndaki iki hakikat levhasında anlatmıştım. Oraya bak, sen de gör.

Birinci levha: Dalâlet yolundakiler gibi, fakat sarhoş olmadan, gaflet perdesi ardından eskiden gördüğüm, gafillerin dünyasının hakikatini tasvir eder.

İkinci levha: Hidayet ve huzur ehlinin dünyalarının hakikatine işarettir. Eskiden nasıl yazılmışsa öyle bıraktım. Şiire benzer, fakat şiir değildir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ[774]

[774] "Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۝ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۝ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ۝ يَفْقَهُوا قَوْلِي[775]

[775] "Ya Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, kolaylaştır işimi, çözüver şu dilimin bağını. Ta ki anlasınlar sözümü." (Tâhâ sûresi, 20/25-28)

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى الذَّاتِ الْمُحَمَّدِيَّةِ اللَّطِيفَةِ الْأَحَدِيَّةِ شَمْسِ سَمَاءِ الْأَسْرَارِ وَمَظْهَرِ الْأَنْوَارِ وَمَرْكَزِ مَدَارِ الْجَلَالِ وَقُطْبِ فَلَكِ الْجَمَالِ. اَللّٰهُمَّ بِسِرِّهِ لَدَيْكَ وَبِسَيْرِهِ إِلَيْكَ اٰمِنْ خَوْفِي وَأَقِلْ عَثْرَتِي وَأَذْهِبْ حُزْنِي وَحِرْصِي. وَكُنْ لِي وَخُذْنِي إِلَيْكَ مِنِّي. وَارْزُقْنِي الْفَنَاءَ عَنِّي. وَلَا تَجْعَلْنِي مَفْتُونًا بنَفْسِي مَحْجُوبًا بِحِسِّي. وَاكْشِفْ لِي عَنْ كُلِّ سِرٍّ مَكْتُومٍ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ! وَارْحَمْنِي وَارْحَمْ رُفَقَائِي وَارْحَمْ أَهْلَ الْإِيمَانِ وَالْقُرْاٰنِ، اٰمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَيَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ[776]

[776] Allahım! Sırlar semâsının güneşi, nurların mazharı, celâl sıfatının merkezi ve cemâl sıfatı burcunun kutbu olan Efendimiz Hazreti Muhammed'in *(sallallâhu aleyhi ve sellem)* biricik latif zâtına salât eyle. Allahım! Onun, senin nezdindeki sırrı ve sana olan seyri için beni korkudan emin kıl, hatalarımı azalt, üzüntümü ve hırsımı gider. Yardımcım ol ve beni benden kurtarıp yanına al. Faniliği benden gidermekle beni rızıklandır. Beni nefsime tutkun, duygularıma karşı mahcup etme. Gizli olan her sırrı bana aç, ey Hayy ve Kayyûm, ey Hayy ve Kayyûm, ey Hayy ve Kayyûm! Bana ve arkadaşlarıma, iman ve Kur'an ehline merhamet eyle, ey merhametlilerin en merhametlisi ve ey kerem sahiplerinin en keremlisi Allahım, âmin...

وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[777]

[777] "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)